EDUARD ESCALANTE

Teatre original complet

II

Edició a cura de

JOSEP LLUÍS i RODOLF SIRERA

VOLUM I

LA MUDA

LA VANITAT CASTIGADA

RAQUEL

EL DEU, DÈNEU I NORANTA

LA CASA DE MECA

LA SASTRESSETA

¡QUÈ NO SERÀ!

ANGELITO

UN GRAPAET I PROU

LA PROCESSÓ PER MA CASA

EL BOU I LA MULA I L'ÀNGEL BOVO

BUFAR EN CALDO GELAT

EN UNA ORXATERIA VALENCIANA

UNA NIT EN LA GLORIETA

LA FALLA DE SANT JOSEP

EL TROVADOR EN UN PORXE

A LA VORA D'UN SEQUIOL

LA «SENSERRÀ» DEL MERCAT

LA XALA

EL REI DE LES CRIAÏLLES

BARRACA EN LO CABANYAL

UN TORERO D'ESTOPA

JERONI I RITETA

EL TIO CAVIL·LA

¡FUGINT DE LES BOMBES!

EDUARD ESCALANTE

Teatre original complet

II

Edició a cura de

JOSEP LLUÍS i RODOLF SIRERA

EDUARD ESCALANTE

Teatre original complet

EDUARD ESCALANTE

Teatre original complet

II

Edició a cura de

JOSEP LLUÍS i RODOLF SIRERA

EDICIONS ALFONS EL MAGNÀNIM
INSTITUCIÓ VALENCIANA D'ESTUDIS I INVESTIGACIÓ
GENERALITAT VALENCIANA
DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE VALÈNCIA

1995

Aquest llibre és fruit d'una investigació finançada per l'Institut de Literatura i Filologia de la IVEI. Aquesta primera edició ha estat patrocinada per la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana.

© Josep Lluís i Rodolf Sirera, 1995
© D'aquesta edició, Edicions Alfons el Magnànim, 1995
Corona, 36 - 46003 València
Tel. 388 35 55

I.S.B.N.: 84-7822-174-3 (Volum II)
I.S.B.N.: 84-7822-172-7 (Obra completa)
Dipòsit legal: V-5.196 - 1995 (Volum II)
Arts Gràfiques Soler, S. A.
L'Olivereta, 28 - 46018 València - 1995

ÍNDEX DEL VOLUM II

	Pàg.
L'ESCALETA DEL DIMONI	1085
LA MOMA	1131
¡ALS LLADRES!	1169
UNA SOGRA DE CASTANYOLA	1215
ENDEVINA, ENDEVINALLA	1281
MENTIROLA I EL TIO LEPA	1321
TRES FORASTERS DE MADRID	1353
LES TRES PALOMES	1419
LEX XIQUES DE L'ENTRESUELO	1455
¡TONICO!	1495
DES DE DALT DEL MICALET	1533
L'AGÜELO CUC	1563
EL XIQUET DEL MILACRE	1601
OROS SÓN TRUMFOS	1637
LES CRIAES	1667
ELS NÒVIOS DE MA CUNYÀ	1703
CORRUIXETES	1741
L'HERÈNCIA DEL REI BONET	1779
LA CONSOLADORA	1819

Pàg.

LA PATTI DE PEIXCADORS 1855
MATASIETE, ESPANTAOCHO 1897
LEPE I TALALA 1941
UN BUEN MOSSO 1979
TRAPOTROLES 2021
TADEA LA COSSETERA 2057
BOLOT D'OROS I MÀ 2089
LES COENTES 2125
Índex general 2163

L'ESCALETA DEL DIMONI

ESTUDI INTRODUCTORI

És *L'escaleta del dimoni* un sainet indefugible en qualsevol antologia del gènere. En efecte, a aquesta peça Escalante va donar amb la morfologia clàssica del que podem anomenar *sainet de veïnat*, imitat després per molts altres autors. Cal dir, però, que aquest sub-gènere sainetístic no és patrimoni exclusiu del teatre valencià, car podem trobar-lo també al sainet de costums madrileny, amb les seues cèlebres *corralas*, o cases de veïns, immortalitzades pel geni d'Arniches. Tanmateix, no és menys innegable que a València va adquirir una força i un arrelament tan gran com a la mateixa Madrid, i aquesta *Escaleta...* ha passat, en conseqüència, a formar part de la urbanística mítica de la capital del País, al costat d'indrets tan significatius com el *Pati de la paella* [1], o el llit soterrat del braç menor del Túria, on –potser sense ésser-ne massa conscients– es van localitzar les malifetes del nostre entranyable *Drac del Patriarca.*

De fòrmula hem parlat abans. I és que, per damunt de tot, *L'escaleta...* representa una important passa endavant en la direcció insinuada per una obra anterior, *La xala*, també situada a una escala (escaleta i pati de veïns són assimilables en aquests sainets). Ara, però, disposarem ja dels elements fonamentals del gènere, i que nosaltres resumiríem en els següents:

En primer lloc, l'argument ha quedat disminuït fins a la mínima expressió. Per aconseguir-ho, el dèbil fil amorós encara molt visible a *La xala* pot donar-se com a desaparegut; cap dels dos pretenents que apareixen a la peça que ara ens ocupa no arriben a desenvolupar, ni per equivocació, cap mena d'estratègia conduent a aconseguir els seus objectius. Si a la fi poden reeixir, això és deu a la casualitat pura i simple (cas de Vicentito) o sense que el públic arribe a tenir una idea molt clara sobre qui és realment la preferida (cas del Moreno).

[1] La memòria popular situa aquest pati a una casa burgesa de la Pujada del Palau, on –segons la tradició– el dimoni tenia tractes amb una lògia maçònica amb la que compartia sopars rituals, amb paella inclosa, això sí sense sal. No oblidem que la mateixa *escaleta* d'aquesta obra ha estat igualment localitzada amb precisió al carrer de Baix.

En segon, els personatges no es troben focalitzats per cap procediment específic. Escalante és ací un autor no sols omniscient sinó que se situa molt per damunt de les petites misèries de les seues criatures. Així, i a diferència del que s'esdevenia a *La xala*, no podem trobar-hi cap *personatge simpàtic*. És veritat que, com és habitual en el nostre autor, no carrega les tintes de la seua crítica negativa, però també ho és que cap d'ells se'n lliura. Barbereta, la protagonista femenina se'ns presenta com una jove oficiala amb diners, que viu sola encara que primer ho havia fet amb un *tio* que potser no ho fóra, i que se'ns enamora del Moreno, un jove no massa recomanable, tot i que ella sap qui és i com les gasta. Per altra banda, Don Jaume, l'honrat i burlat propietari de la finca podria ser una persona com cal si no fóra perquè en quant veu Barbereta perd el seny i no dubta a tractar de conquistar-la amb tota mena de concessions econòmiques...

De la resta de personatges, ben poca podem dir. Rafel i la seua Nàsia són –evidentment– els més negatius de tots, amb les ridícules pretensions de grandesa, en la millor tradició del teatre còmic de tots els temps; i no sols amb elles: de més a més, tots dos són d'allò més tafaners, i la dona damunt llig les cartes. El Moreno, al seu torn, és de tots els joves protagonistes de les obres de l'etapa de maduresa d'Escalante, el més acostat al prototipus de *pinxo* (que és, no ho oblidem, el protagonista per excel·lencia dels sainets tradicionals). De professió no molt neta, no dubta a festejar dues xicotes alhora, i regalar-li a una el que l'altra li regala... defectes que les joves coneixen, però que accepten a canvi de lluir-se al costat seu. Don Santos tampoc no mereix massa comentaris; ell és el prototipus de l'il·lús que confia en la política (i en una política feta a colps de *pronunciamientos*). I quant a la família de Quico, predomina en ells la desimboltura i la *frescura* més total, amb la possible excepció de Roseta –el personatge més feblament dibuixat de l'obra–, ja que ens quedem en el dubte de si es mereixia ser abandonada pel Moreno; al capdavall, ella és l'única que té un historial personal més presentable... El que passa, però, és que es tracta d'un personatge que en realitat només existeix per permetre una escena costumista, i típica, com la baralla en forma d'intercanvi d'exabruptes entre dues dones, en la millor tradició del *verdulerisme* dramàtic.

En tercer lloc, i en perfecta consonància amb el que acabem de dir, resulta prou evident que la voluntat moralitzadora subjacent –o explícita fins i tot– a moltes de les peces d'Escalante, ací ha desaparegut. I és que en aquesta mena de sainets, el que importa són les escenes de conjunt, la desfilada de situacions típiques i de tipus pintorescos, però no precisament l'alliçonament. A més a més, aquest esdevé virtualment impossible en tant en quant –com ja hem dit– no hi ha personatges simpàtics que protagonitzen l'acció positiva o ens aboquen la lliçó moral corresponent. Aquest caràcter, per cert, no semble va poder ser mantingut per les seues imitacions, on tornarem a trobar personatges simpàtics que, si no moralitzen, sí almenys esdevenen eixos protagonistes positius que manquen a

L'escaleta...; pensem si més no, en *El pati dels canyarets* de Faust Hernàndez Casajuana.

Finalment, i com hem anat dient al llarg d'aquesta introducció, resulta prou evident que l'estructura argumental es troba en funció de facilitar les anades i vingudes d'uns personatges tipificats, que irrompen davant els ulls atònits del nou propietari per desenvolupar-hi una sèrie d'escenes costumistes igualment tipificades: la rinya d'enamorats, la veïna xafardera i control·ladora; la baralla entre dones; el cessant obsessionat en una revolució que li restaure els seus drets... Situacions, ja ho hem dit, tòpiques, que permeten –com ja és habitual en l'Escalante madur de la dècada dels setanta, un accentuat exercici no sols de precisa i efectista descripció amb un mínim de recursos, sinó també l'exhibició d'un indubtable virtuosisme lingüístic: girs, jocs de paraula, colps d'efecte... potser una mica menys matisats que en altres obres (*Una sogra de castanyola* o *Tonico*, són modèlics), car ací –al remat– el quadre de costums que ens proposa Escalante no és precisament massa fi, sinó ben a l'inrevès: domina en ell la comicitat directa i contundent sobre la complexitat i la subtilitat. És això, aquest caràcter directe i immediat que fa riure sense complicacions, el que ens permet d'entendre l'èxit permanent de l'obra.

* * *

L'esquema mètric que ens ofereix la peça és el següent:

vv.	1- 32	Romanç en	*í e*	vv.	681-685	Quinteta
	33-192	Romanç en	*é*		686-743	Romanç en *ú a*
	193-406	Romanç en	*à*		744-789	Romanç en *à*
	407-516	Romanç en	*é a*		790-793	Romanç en *ò o* (cançó)
	517-608	Romanç en	*à a*		794-795	Romanç en *à a*
	609-620	Redondilles			796-799	Romanç en *à a*
	621-624	Quarteta			800-885	Romanç en *à a*
	625-676	Redondilles			886-990	Romanç en *í a*
	677-680	Quarteta			991-994	Redondilla

I percentualment:

Romanç en	*à*	260	vv.	26,1 %
	à a	180		18,0 %
	à o	4		
	é	160		16,1 %
	é a	110		
	í a	105		
	í e	32		
	ó o	4		
	ú o	58		
	Total:	913	vv.	91,8 %
Redondilles:		68		
Quartetes:		8		
Quinteta:		5		

Apreciem ací, com de nou és el *romanç* qui domina l'obra de cap a peus, amb l'única excepció d'un reduït grup de redondilles situades al voltant del clímax de l'obra, al qual doten d'un ritme diferenciat i d'una major vivacitat, a més de la força còmica propiciada per la rima consonant.

* * *

Atés l'èxit d'aquesta peça, va tenir diverses edicions anteriors a la de les *Obres Completas* (*OC*), que és que hem emprat com a base de la nostra edició; la primera, a càrrec de la llibreria de Pascual Aguilar, va sortir de les premses el 1874 (*A* a les notes); de 1882 data una segona edició pel mateix Aguilar que, com ja és habitual, es tracta d'una simple reimpressió del text anterior, amb errades poc rellevants. En 1893 encara trauria Aguilar una tercera edició, mentre que Ferreres esmenta una altra –que no hem pogut consultar– dins la col·lecció *La lectura popular, Biblioteca d'autors catalans,* n.° 33, sense especificar l'any.

L'ESCALETA DEL DIMONI

Pieza bilingüe, original y en verso.

Representada por primera vez con extraordinario éxito en el teatro del Circo Español [1], * a beneficio de Doña María Agostí [2], la noche del 8 de Enero de 1874.

REPARTO

Personajes	Actores
Barbereta	Sra. Agostí.
Roseta	Srta. Huertas.
La so Nàsia	Sra. Valero.
Don Jaume	Sr. Contreras.
El Moreno	» Plumer.
El tío Quico	» Eugenio.
Don Santos	» García.
Vicentito	» Bello.
Joanet (niño)	» Navarro.

Dos mozos de cordel: no hablan.

Al distinguido primer actor del género cómico
Don Felipe Carsí [3].

Amigo Felipe: Según el adagio, no hay plazo que no se cumpla ni deuda que no se pague [4]. Con V. tenía yo contraída hace mucho tiempo una deuda de amistad y hoy tengo el gusto de satisfacerla, probándole al mismo tiempo que si el público valenciano siempre conserva de V. una buena memoria, tampoco le olvida a V. nunca su amigo.

Eduardo.

---

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1126-1129.

ACTO ÚNICO

Corredor o pasillo en el segundo piso de una casa de vecindad. Cuatro puertas laterales: la primera de la derecha es la habitación de D. Santos. La segunda, la de Rafel. La primera de la izquierda, de Barbereta. La segunda, de Jaume. Puerta al foro que da a la escalera. A la izquierda de la puerta del foro, otra por la que se descubre la escalera que conduce al piso superior; encima, una ventana. Al levantarse el telón, aparecen en escena Pepe y Vicentito, pegado al ventanillo de la puerta de D. Santos, suponiendo que habla con alguien que está a la parte de dentro. Al lado de la puerta de Rafel habrá una silla pequeña, y en el suelo un capacito con herramientas de zapatero.

ESCENA PRIMERA

Pepe y Vicentito. Después Roseta por el foro.

PEPE. ¿Estarà dormint encara...? *Mirando a la puerta de Barbereta.*

Són les nou i és impossible
sent ella tan matinera...
Tornaré, jo necessite
fer pau; la vullc, i ademés
m'he[a] entretengut estos dies
pintant-les[5] i m'han deixat

arrutx[6]. ¡Maleïdes siguen...!
Sentiria que me vera
la de dalt, pues com me guipe
s'agarrarà en Barbereta
i jo em quedaré fent riure.
¡Si més prompte hu dic!

Viendo a Roseta que sale por el foro.

ROSETA. ¡Oi, Pepe!
¿M'esperava?
PEPE. Estic solsint-me...
ROSETA. ¡M'han entretingut ahí baix...!
PEPE. Pues ara ja me[b] les guille.
ROSETA. ¿Quina pressa?
PEPE. Estic fent falta.
ROSETA. Tinga, abans que me s'olvide; *Dándole una trencita de cabello envuelta en un papel.*
la treneta de cabells
que em demanà.
PEPE. Molt estime...
[Apart] Ni tampoc me'n recordava.
[Alt] Ja es vorem.
ROSETA. Atenga; mire
que Bàrbera me provoca,
i diu que per molt que el lligue,
vosté se casarà en ella,
pues ja ha fet atres fugines;
pero quien tuvo, retuvo...
PEPE. Xica, això tot són mentires.
Adiós. *[Apart]* No faça el dimoni
que vinga i parlant nos pille.
ROSETA. Adiós. *[Apart]* Recelosa estic,
i en ella la vaig a tindre.

Vase Pepe por la puerta del foro, y Roseta por la izquierda del mismo.

ESCENA II

Vicentito a la ventanilla de la puerta de don Santos; la so Nàsia asomando la cabeza por la puerta de su habitación, y a su tiempo don Santos.

VICENTITO. ¡Cuántos peligros arrostro
por tu amor, querida Inés!
Tu tío... ¡Dios le confunda!,
es un déspota crüel
que ha jurado estrangularme.
Siempre allá donde me ve,
me amenaza con un palo
cual si fuera yo un lebrel.
Anoche soñé contigo,
y esta mañana también.
Mi pasión es más inmensa
que la tuya; es más fiel.
Pero tu me amas, ¿no es cierto?
Repítemelo otra vez.

NÀSIA. ¡Mà que es necessita tindre
humor pe'a passar el temps
d'eixa manera, dient-se
tots els dies lo mateix!
Si don Santos ix i el pilla,
segur que no tindrà fred.

VICENTITO. Dueño querido[7], alma mía:
en pago a mi ardiente fe
deja que bese tu mano. *Besando la que aparece por la rejilla.*
¡Oh! ¡Más dulce que la miel!
¿Tu tío? ¿Que sale el tío?
¡Canario![8]

Don Santos aparece por la puerta de su habitación con su palo-bastón, con el que dará un golpe contra el suelo. Vicentito huye precipitadamente hacia la puerta del foro, donde tropieza con don Jaume, que aparece seguido de dos mozos de cordel, cargados con algunos muebles. Este juego deberá hacerse con mucha rapidez.

D. SANTOS. ¡Huyó! ¡Voto a cien mil
demonios...!
Desapareciendo por la misma puerta y cerrándola de golpe.

D. JAUME. ¡Mala bomba
t'aplane!

VICENTITO. Dispense usté.
Desapareciendo por el foro.

ESCENA III

Don Jaume, los Mozos y la so Nàsia asomando la cabeza por la puerta de su habitación.

D. JAUME. ¡M'ha xafat el ull de poll
que me martiritza més...!
En mal peu entre jo ací.
Vagen a [e]spai; a [e]spaiet *A los mozos.*
en pegar colps. Eixe armari,
més fàcil per a vostés
haguera segut muntar-lo
per lo balcó. Ja li han fet
saltar una estella: és clar,
com van a trompaes en ell...

Desaparece un momento con los mozos por la puerta de su habitación. Los mozos, apenas dejan en aquélla el armario, vanse otra vez por el foro, y aparecen luego nuevamente, trayendo una tinaja pequeña y una tarima de un brasero.

NÀSIA. No hi ha dubte, eixe és el amo,
i a soles segurament viurà,
perquè l'únic llit
que han dut és un catre vell.

D. JAUME. Munten prompte lo que falta *A los mozos.*
i a [e]spai en los colps. ¡Lusbel!
¡Pues no hi ha poca desditxa!
Sant Abdon i Sant Senén [9]
me'ls trobe en l'úrnia [d] a l'u
gitat, i a l'atre caent.
¡Tinc un torero de Santi-
barati [10], qui sap el temps...!
Eixes coses que u les guarda
per lo antigües, i ara veig
que, sinse envestir-li el bou,
s'ha quedat curro, ¿et pareix?
A vore si eixa gerreta *A los mozos.*
no la sacsen molt, pues té
olives i es llançaran
a pedre. Porta un mareig

mudar els trastos... ¡Jo estic
rendit a més no poder...!
¿Ja està tot ací? Pues tornen *A los mozos, que ya han*
acabant i els pagaré. *dejado los objetos en la*
Tio Quico, faça el favor *habitación.*
d'abaixar un instantet.

Llamando a la puerta izquierda del foro.

ESCENA IV

Don Jaume y el tío Quico, por la izquierda del foro.

QUICO. ¿S'oferix algo?
D. JAUME. ¿Podrà
la seua xica després
netejar l'habitació?
QUICO. Tot quant siga menester.
¿Conque ham heretat la casa?
D. JAUME. Morí mon germà...
QUICO. Pues és
bona finca.
D. JAUME. Si pagaren
els inquilinos, corrent.
QUICO. ¿Entropessen?
D. JAUME. ¡Friolera!
¿I m'heu pregunta vosté...?
Benito, que en glòria estiga,
o era molt condescendient...
QUICO. ¿Son germà? ¡Un bello sujeto!
Jo vint-i-cinc mesos dec,
i mai...
D. JAUME. ¡Vamos!
QUICO. Per supost;
tot s'ha de dir. Jo li ha pres
a esta caseta un carinyo
tan gran...
D. JAUME. ¡Mira tu, ja hu crec...!
Ací porte els seus resibos; *Sacándolos de una cartera*
Francisco Pla y Ambuder... *Leyendo.*
QUICO. Amigo, nos ha perdut
estar jo mal tant de temps.
D. JAUME. ¿Però ja està bo del tot?

QUICO. Home, ja vaig fent pinets...
¡Si no fóra perquè m'ha
quedat un desmenjament! [c]
Allò de que no tinc ganes...
D. JAUME. *[Apart]* Ni de pagar, se coneix.
[Alt] Pues jo necessite fondos,
i eixe deute és menester...
QUICO. Home, ¿jo a vosté li'l negue...?
Si li'l negara...
D. JAUME. Això és.
En que vosté no me'l negue
ja estic jo pagat i llest.
QUICO. Home, ¿que jo ja m'ha mort...?
D. JAUME. ¡Otra te pego!
QUICO. Algo més
deurà el Govern.
D. JAUME. Tio Quico,
eixe estribillo ja és vell;
de memòria el saben tots
els estafaors.
QUICO. Justet.
Roseta, baixa en seguida. *Llamándola.*
Els pobres, mai tenen veu.
D. JAUME. Pues vamos, el meu programa
des de hui serà el siguient.
Artículo prinsipal:
el que no pague, al carrer.
Segundo: aquí no permito
roïdos ni canyarets [11]. *Óyese tocar una*
¿Això és cornetí? *corneta de llaves.*
QUICO. Corneta
de llaves [12].
D. JAUME. ¡Hombre, muy bien!
¡I la tocateta és nova!
¡Ans d'[e]lixir-me a mi les dents
ja la tocaven...!
QUICO. Ahí baix
hi ha un rellogat que deprén...

ESCENA V

Dichos y Roseta por la puerta izquierda del foro, y a su tiempo, la so Nàsia asomando la cabeza por la puerta de su habitación.

ROSETA. ¿Què vol?
QUICO. L'habitacioneta
del sinyor, ara mateix
la deixes com un espill.
ROSETA. Si no teníem quefer...
Óyese llorar a Joanet.
D. JAUME. ¿Qui plora...?
ROSETA. El nostre chiquillo
no troba consuelo en res:
està rabiant del quixal.
D. JAUME. ¡Pues brama com un vedell!
ROSETA. *(A Quico)* Mire, no vol dur al forn
la cassola.
Vase por la puerta de la habitación de Don Jaume.
QUICO. ¡És molt pillet!
Continúa oyéndose la corneta.
D. JAUME. ¡Home, diga-li a eixe músic
que no mos buide el cervell!
Escolte, abans que m'olvide,
quan se'n vaja, tanque bé
la porta de l'escaleta.
QUICO. Eixos xics del coeter
que viu dalt, tenen el gust
de tallar tots els cordells.
¡Són el dimoni! A Don Santos,
repare si és pensament,
li han mort el gat, però... ¿com?
Nugant-li al rabo un coet
aixina.
D. JAUME. ¡Males ventures!
¡Pe'a pegar foc...!
QUICO. ¡Justament
tinc jo dalt un roll [13] d'estores!
D. JAUME. ¡Pues això podíem fer,
que me volaren la finca
disparant ací coets!
Calle; tot s'apanyarà.
NÀSIA. ¡Xa, quin solo!
D. JAUME. Eixa, ¿qui és?
QUICO. La muller de Mitja-sola.
D. JAUME. ¿Mitja-sola?
QUICO. Un sabater...

Els espies del veïnat.
D. JAUME. Tampoc van massa corrents...
QUICO. *Gente* más estafaora... 185
M'ampraren [14] setze diners
després ahir, i no puc
arrancar-los...

Óyese otra vez la corneta tocando siempre el mismo aire.

D. JAUME. ¡Bons estem!
Home, diga-li a eixe músic
que vaja al pla del Remei [15] 190
si vol tocar...
QUICO. En efecte...
D. JAUME. Acabant, jo abaixaré.

Vase el tío Quico por la puerta del foro.

ESCENA VI

Don Jaume y luego Don Santos, y a su tiempo la So Nàsia, asomando, como en las escenas anteriores, la cabeza por la puerta de la habitación.

D. JAUME. Ací sols una persona
del meu caràcter, podrà
posar ord[r]e en l'escaleta. 195
Segur que no se riuran
de mi com s'han rist del pobre
Benito. ¡Al primer que vaig
a envestir és a don Santos! *Llamando a la*
¿Ningú respon? Pues al pany *puerta de Don* 200
tenen la clau, i per dins *Santos.*
se sent roïdo. *(Llama)* ¿Faran
el sord? [d] Pues en mi no juen. *Llamando con más fuerza.*

Ábrese con violencia la puerta de Don Santos, y aparece éste con un bastón en la mano, soltando un palo al aire, que da en el suelo.

D. SANTOS. ¡Te pillé al fin!
D. JAUME. *(Dando un salto)* ¡Condemnat!

D. SANTOS. Dispense: me figuraba
que era ese chiquillo audaz.
D. JAUME. Soy el amo de la casa.
D. SANTOS. Entonces siento...
D. JAUME. Algo más
lo hubiera sentido yo
si em pilla la garrotà.
Pues yo vengo...
D. SANTOS. ¿De la calle?
¿Ha observado usté si hay
mucho movimiento; mucha
agitación?
D. JAUME. No he[a] observat;
jo és que venia...
D. SANTOS. Comprendo.
Hoy quedaremos en paz.
Mire usté, hace ya un mes
que tengo la credencial
de mi empleo.
D. JAUME. ¿Y todavía
no lo disfruta? ¡És estrany...!
D. SANTOS. Usté[d] es amigo, y puedo
confiarle... ¡Se va a armar
una de dos mil demonio!
¡Hoy arde la capital!
D. JAUME. ¿Què diu?
D. SANTOS. Yo soy del complot
y bien puede usted estar
satisfecho. Apenas oiga
un tiro, esa es la señal
de lanzarnos a la calle.
D. JAUME. *[Apart]* ¡Què satisfacció tan gran!
D. SANTOS. Sobre todo, usté, silencio...
Y apenas oiga sonar
el primer tiro, bien puede
decir con seguridad:
«Por fin me pagó Don Santos».
Lo dicho y no se hable más;
a la orden de usted.

Vase por su habitación.

D. JAUME. Don Santos:
¡Don dimonis coronats!
¡Al primer tiro! ¡Pues ell
és que a tirs me vol pagar!
Malo, malo; no pot ser,

però tot s'apanyarà.

NÀSIA. Això és que també li deu. *A la puerta de su habitación.*

D. JAUME. ¿Atra volta aguaita el nas?

(A Nàsia) [e] No tinga vosté vergonya.

NÀSIA. ¡Calle! Estava ací dubtant
si seria vosté l'amo...

D. JAUME. Com a que tinc que parlar
en lo seu home.

NÀSIA. *(Llamando)* Rafel,
el amo te busca.

RAFEL. *(Desde dentro)* Vaig.

ESCENA VII

Don Jaume, la So Nàsia y Rafel por la puerta de su habitación, y después a la ventana, Joanet.

RAFEL. ¿Com està vosté? Ignoràvem...
Passe i assente's.

D. JAUME. No cal.

RAFEL. *(A Nàsia)* Trau-li una caïra a l'amo.

D. JAUME. No sinyora...

RAFEL. Mal me sap.
¿Vol sentar-se ací mateix?

Señalando a la sillita que hay en su puerta.

D. JAUME. ¿Com li tinc que dir...?

RAFEL. Avant.

D. JAUME. Jo venia...

RAFEL. Molt m'alegre
de vore'l, perquè és el cas...
Vosté sap que en la saleta
no tinc sancer ni un cristal...

D. JAUME. Vamos, no pot ser.

RAFEL. ¿Vol vore-hu?
Entre, home, i descansarà...

D. JAUME. ¡Tu, tut! ¡Torna-li la trompa...!

NÀSIA. Chico, digues-li de pas...

RAFEL. Ah, sí. La meua senyora
el atre dia embossà
la pica, i per més que furgue...

D. JAUME. ¡No hu dic! Tot s'apanyarà.
RAFEL. Sí que és precís que hu apanye,
perquè a escurar al veïnat
se'n va la meua senyora.
NÀSIA. ¡Com l'aigua del pou no val
res!
RAFEL. Fugint caigué la gata,
o és dir que allí s'ha quedat.
NÀSIA. Digues-li ara lo del piso,
i de camí lo del banc
de la cuina.
RAFEL. Tens raó.
Mire, passe vosté avant.
Falten déneu rajoletes
i ha caigut un barandat.
D. JAUME. ¡Vaja a l'infern! També a mi
me falta lo principal.
RAFEL. Sobre això no passe pena.
NÀSIA. Bé pot viure descansat.
RAFEL. Vosté no coneix caràcters;
perquè anem sinse mudar,
no es pense que som gentola.
NÀSIA. Informe's i li diran...
RAFEL. Quisá de la nostra cuna
n'hi hagen pocs en lo veïnat.
La meua senyora és filla
de molt bona casa.
NÀSIA. I tant.
RAFEL. A on vosté la veu, son tio,
que en glòria estiga, cinc anys
fon perrero de la Seu [16].
NÀSIA. Tal volta l'haja tractat
vosté.
RAFEL. Cert; el coneixien
hasta el gossos.
D. JAUME. Res d'estrany
tindria que el conegueren
els gossos, mes jo ¿a quin sant?
En fi, lo que m'interessa...
RAFEL. Jo tinc hui que arrematar
faena pe'a la botiga
i lo primer que es traurà...
D. JAUME. ¿A on té vosté la botiga?
RAFEL. En la O de Sant Joan [17]
els diumenges...
D. JAUME. ¡Vaja un [18]

establiment!
NÀSIA. Además,
el meu Rafel, ja fa dies
que sol·licità un estanc
o atra cosa.
D. JAUME. ¿Que vosté
quins servicis té prestats...?
NÀSIA. ¿El meu senyor? ¡Si sabera
lo que s'ha sacrificat
per lo partit! [19]
RAFEL. I hasta ara
veja quin pago; ¡en la sang
que derramí en certa època!
D. JAUME. ¿Ferit en algun combat?
RAFEL. No; mes quan m'acalorava
solia eixir-me'n del nas.
D. JAUME. ¡M'has mort, home! ¡Això és salut!
NÀSIA. Atenga, ¿vosté ha cridat
a la xica del tio Quico?
D. JAUME. Per dins està netejant.
Si algo es guanya... Com son pare
diu que es troba delicat...
NÀSIA. ¿Hu diu ell? ¡Xa, quin valor!
RAFEL. Tu, calla; u no vol parlar...
NÀSIA. ¡Déu que mos guarde!
RAFEL. La meua
senyora és molt reservà.
NÀSIA. No, fill. Cascú que s'arregle;
res mos importa si van
de paella, com ahir,
que en los a[r]brets de Salvà... [20].
D. JAUME. ¿Estigueren de paella?
RAFEL. Si u volguera posar mal...
Tot s'heu gasten en menjussa.
NÀSIA. Són fartons de calitat.
RAFEL. ¡Ell té una barra...!
D. JAUME. ¿I patix
d'un desmenjament tan gran?
RAFEL. Feu la xica una cassola
d'arròs al forn el dimarts,
¡aixina!, en quatre perdius.
D. JAUME. ¿Com perdius?
RAFEL. Cabeces d'all [21].
D. JAUME. Això és atre.
NÀSIA. Ell a soletes
se l'engaldí [22].

D. JAUME. ¡Fierabràs![23]
RAFEL. A eixe home, en una porfia,
acabant de berenar
li viu jo menjar-se un compte[24]
de rosquilletes.
D. JAUME. ¡Què tal!
Pues mire que un compte són...
RAFEL. Vint-i-cinc lliures[25] de pa
menut[26].
D. JAUME. ¡Friolera![27] I l'amo,
mentres, que es muiga de fam.
RAFEL. Al seu xic, el millor dia
li vaig a sentar la mà.
¡Pues no m'ha tret Mitja-sola!
NÀSIA. El tenen molt mal criat.
RAFEL. Gent de carreró. Nosatros,
com tenim atres modals
perquè la meua senyora...
JOANET. *(A la ventana, desapareciendo luego)*
Mitja-sola.
RAFEL. ¿Veu? ¡Morral![28]
Jo te pillaré.
D. JAUME. ¡Alça, món!
NÀSIA. Pues en Rafel, vés a [e]spai...

ESCENA VIII

Dichos y Barbereta por el foro, dirigiéndose a la puerta de su habitación, la que abrirá con una llave que lleva en el bolsillo.

BARBERETA. ¡Bonica està l'escaleta!
Bé podien agranar,
desidioses, que és concència
del modo que una se fa
la roba. Bon dia.

Saludando y entrando en su habitación.

RAFEL. Buenos.
D. JAUME. ¡Home, vaja un cos templat!
¿Eixa qui és?
RAFEL. Barbereta.
NÀSIA. La reina del carxofar;

ahí té vosté; una oficiala
de sastre, i en lo veïnat
ninguna porta el seu *lujo*.
Esta setmana ja van
dos vestits.

D. JAUME. Pues el resibo
jo el tinc fet a nom d'un tal
José Villadiego y Corcho.

RAFEL. ¿Villadiego? No he[a] ouït mai...

NÀSIA. Xico, sí; el tio de marres.
Aquell que morí...

RAFEL. ¡Ja caic!

D. JAUME. ¿Tio seu?

RAFEL. Com si diguérem...
Un tio així... entravessat
de tio.

D. JAUME. ¡Eu, que pe'a uns informes...![29]

RAFEL. Ella s'anava a casar
en lo Moreno; vosté
tal volta el coneixerà.
U que fon reganxaor...[30]

D. JAUME. Bé, ja tenim la d'abans
en lo perrero.

RAFEL. Però ara
crec que s'ha desbaratat
el casament.

ESCENA IX

Dichos y Barbereta por la puerta de su habitación.

BARBERETA. En llicència,
li volia preguntar...
¿Vosté és l'amo?

D. JAUME. Sí senyora.

BARBERETA. Pues quan puga, entre i vorà
una gotera que tinc
ranteret[31] al fumeral.

D. JAUME. ¿De veres?

BARBERETA. I que si no
la tapen prompte, me'n vaig
d'esta casa antes con antes.

D. JAUME. Bueno, se li taparà.

BARBERETA. ¿Quan fa compte d'abaixar-me

el lloguer?
D. JAUME. ¿El vol més baix?
(A Rafel) ¡Cuidao que és una xicota!
RAFEL. ¡A mon pare han agarrat! [32]
D. JAUME. Vosté, allò que necessite,
mane-hu en tota franquea.
BARBERETA. Agraixc...
D. JAUME. A una inquilina
tan reguapa i sandungera
com vosté, ¿qui pot negar-li...?
BARBERETA. Gràcies per la incensaeta,
però eixe incens ja no torba. [33]
D. JAUME. Sin embargo, encà fumeja.
NÀSIA. ¡Xe, mà l'agüelo bascós [34],
quin humor!
RAFEL. A la vellea,
el dimoni sabater. [35]
D. JAUME. ¿De veres que no festeja?
BARBERETA. Estan molt perduts els hòmens.
D. JAUME. Això ja hu dia m'agüela
l'any vint-i-tres. Però tots
no són iguals, Barbereta.
Jo en conec algú...
RAFEL. ¡Amagueu
les pipes! [36]
D. JAUME. *[Apart]* Detin-te, llengua.
BARBERETA. Mire: jo ha volgut a un home,
i el vullc; no és ninguna mengua
confessar-ho, pues l'amor
sap que mos posa una bena...
D. JAUME. Ja comprenc: algun peal [37].
BARBERETA. ¡Com peal! No se passeja
un buen moso más buen moso
per los carrers de València.
Vosté que el coneix, so Nàsia,
¿és veritat...?
NÀSIA. ¿Quién lo niega?
Bien plantao és el Moreno,
sí sinyor.
BARBERETA. ¡Allò és maquència!
¡Té un modo d'acaminar
tan varil [38], que se recrea!
¡Qualsevol dona portant-lo
al seu costat! Si me'l vera
quan du els pantalons de tigre [39],
per supost en pestanyeta [40],

la chaquetilla de pana,
el mocaoret de seda,
i aquella gorra peluda
de gaidó... ¡Mare meua! [41]
Que em falle la llum dels ulls,
si no dia en seguideta
en eixe home jo me'n vaig [f]
al cap del món, a l'Amèrica!

D. JAUME. ¿Jo? Vosté si a un cas.

BARBERETA. I és home
per a tot, pues d'una espenta
tira panxa per amunt
al Tritón de la Glorieta [50].

D. JAUME. No hu entenc: ¿per una banda
l'alaba i per atra es queixa?

BARBERETA. Clar, com que eixe tunante
ha naixcut pe'a ser la meua
perdició. ¡Però la culpa
la tiene una mala hembra!
Jo crec que pe'a engatusarlo
li hauran posat polvos.

NÀSIA. Crega'm;
faça lo que jo li dic;
si vol que renegue d'ella,
fique's vosté en la bolxaca
una castanya francesa.

BARBERETA. No faig [g] compte; prou castanya
m'han dut [h].

RAFEL. *(A Don Jaume)* La senyora meua
coneix uns secrets...

D. JAUME. ¡Bagasses! [43]

BARBERETA. Té vosté ací en l'escaleta
gent molt roín.

D. JAUME. ¿Però això
li consta a vosté o s'heu pensa...?

BARBERETA. Tengo datos. La so Nàsia
pot dir-ho. ¿Quiere usté pruebas?
Sempre que m'ha fet les cartes
esta dona...
Señalando a la so Nàsia.

D. JAUME. ¡Santa Tecla!

BARBERETA. Sempre ha [e]ixit *l'home moreno* [i],
que és Pepe, i en seguideta
al costat, *la dona blanca*:
la sota de oros, que és ella.

D. JAUME. ¡Jesús!

BARBERETA. No se faça creus,
que ix tòt al peu de la lletra.
Mire, a mi m'han [e]ixit *llàgrimes* [a];
prou ne plore. *Una bolera*:
eixe fon atre tinglao
que casi el deixa en porreta.
M'ha [e]ixit *un home que fuig.*
L'home que fuig; vosté veja,
¿qui ha de ser? Ell, que al deixar-me
ha dit: ¡clavells [44] i canella!

D. JAUME. ¡Vaja el món enhoramala!
Home, ¿i la senyora seua
fa les cartes?

RAFEL. Per passar
el rato a voltes les mescla.

D. JAUME. ¡Què llàstima de filosa,
o, per millor dir, de verga! [45]

RAFEL. Pues mire, pareix fal·lòria,
però li deu molt a esta *[Señalando] a Nàsia.*
algun matrimoni. A l'últim,
¿com quedà aquella parella?

NÀSIA. Cascú pegà per sa banda.

RAFEL. Pues ja estan en pau. Ell era
cabo de Sant Agustí [46],
vosté tal volta el conega.

D. JAUME. ¡Jo no conec a ningú!
Mal, mal, açò és l'escaleta
del dimoni. ¡Pues m'agraen
els *prodigios* d'esta agüela!
¡Quanta ignorància! ¡Quin modo
d'estafar a la gent nècia!
¿I pot haver qui la pau
de sa casa comprometa
per creure en unes fal·lòries
que el sentit comú desprècia?

ESCENA X

Dichos y Roseta por la puerta de la habitación de Don Jaume.

ROSETA. *(A Don Jaume)* Ha quedat vosté servit;
l'habitació ja està neta.

D. JAUME. Gràcies. Home, quin carinyo;
qualsevol pot emplear-la.

ROSETA. *(Indicando a Barbereta)* ¿Ací eixa dona?
BARBERETA. *(Id. A Roseta)* De vore-la
tota la sang me se qualla.
ROSETA. So Rafel.
RAFEL. ¿Què vols?
ROSETA. Mon pare,
si li vindria bé ara
tornar-li els setze diners.
RAFEL. Sempre ha d'[e]ixir en la màrfega [47]
dels setze diners quan veu
que hi ha gent de fora casa.
Tin quatre xavos del gos [48]
que duc.
ROSETA. ¿Açò per quant passa?
RAFEL. Cinc d'eixos fan un quinzet,
són désset; hasta quaranta
sentímetros... Jo en dec setze,
vol dir que me sobra...
ROSETA. ¡Aguarda!
RAFEL. En estos xavos del gos
jo no m'aclarixc encara. [49]
Mira, digues que después
canviaré un real de plata.
ROSETA. ¿I eixe después quan serà?
BARBERETA. Repare si això no és gana
d'afrontar a les persones
honraes...
ROSETA. ¿Vosté en qui parlava?
BARBERETA. ¿Jo en vosté? Mire.

Volviéndole la espalda con desprecio.

ROSETA. *(Id.)* ¡Oi! Pues, mire.
D. JAUME. ¡Xe, quines rabaes!
BARBERETA. *(Desapareciendo por la puerta de la habitación, que cerrará con fuerza.)* So *maja*,
¡això és copiat! La primera
és la que val; tin, ¡arrapa't!
ROSETA. ¡Quan jo dic que la tindrem!

Vase por la puerta izquierda del foro.

D. JAUME. ¡Malo, malo! ¡Açò té traça
de dur algun laberinto!
Pues a la primera escama
que moguen, siga qui siga

se'n va al carrer.

Vase [por el] foro. [k]

RAFEL. Això falta:
sobretot una persona
que tinga esta gent a ratlla.
NÀSIA. ¿Has vist la de dalt quin morro?
RAFEL. Familiaritzar-se massa
no convé en certes persones,
perquè són gentola baixa.
Si foren atres, dirien:
¡home, quanta confiança
té en nosatros esta gent
que hasta diners mos demana!

Óyense los golpes de la aldaba.

NÀSIA. ¿Toquen baix?
RAFEL. Sí. Dos, tres, quatre; *Contando los golpes.*
en l'habitació de Blaia.
NÀSIA. ¿Serà el nòvio?

Llegando a la puerta del foro.

RAFEL. Veges.
BARBERETA. *(Asomando la cabeza por la puerta de su habitación y cerrando luego)* ¿Quantes?
ROSETA. *(Asomando a la ventana y desapareciendo luego)* ¿Han tocat?
NÀSIA. És baix; en casa
la Rulla.
RAFEL. ¡Escuadrinyaores!
¡De vore que u no se n'ànsia...!
NÀSIA. ¡Què prompte han eixit les dos
a dotorejar!
RAFEL. *(Viendo al Moreno que entra [por el] foro)* ¡Calla, [50]
si és el Moreno!

ESCENA XI

Dichos y el Moreno.

PEPE. Salut,
¿està Barbereta en casa?
NÀSIA. No li hu sabrem dir...
RAFEL. Descanse
un poquet: passe a la sala.
PEPE. Gràcies; me'n vaig en seguida.
RAFEL. ¿Volia parlar en Bàrbera?

NÀSIA. ¿Que han fet pau?
PEPE. No.
NÀSIA. ¿Però tracten...?[1]
RAFEL. ¿S'han vist en alguna banda?
PEPE. És que jo empenyí un rellonge,
i me n'he[a] enrecordat ara
que ella té la papeleta[51].
RAFEL. ¿Sap que l'amo de la casa
ja viu ahí enfront?
NÀSIA. ¡Per senyes
que abans m'ha fet molta gràcia!
RAFEL. Sí, que li conte la meua
senyora...
NÀSIA. ¡És un tarambana!
RAFEL. Segur que ningú tindrà
l'habitació tan barata
com ella.
NÀSIA. ¡Si haguera vist
en quins ullets la mirava
l'agüelo...!
PEPE. ¿A qui?
RAFEL. A Barbereta.
PEPE. ¿El amo? *[Apart]* No me fa gràcia.
NÀSIA. *(A Rafel)* ¿Veres quines flameraes
li muntaven a la cara...?
RAFEL. ¡Pareixia un perdigot![52]
PEPE. *[Apart]* A [e]spai, no li trenque un ala...

ESCENA XII

Dichos y Barbereta por la puerta de su habitación.

BARBERETA. ¡És ell! ¡El meu cor ja hu dia...!
I a penes entrà en l'escala
el coneguí en la manera
d'escombrar[53].
PEPE. Pues sí que estava...
En llicència, Barbereta,
venia a dir-te...

Rafel, sentándose a su puerta, se pone a trabajar, y la so Nàsia, sacando otra silla, se sienta a su lado.

BARBERETA. So *guaja*[54],
a mi no em parle de tu,

¿hu entén?
PEPE. Dona, tinc catxassa.
Jo vinc per la papeleta
del rellonge, perquè acaba
el plaso i podien vendre'l.
BARBERETA. ¿I vosté s'apura? ¡Vaya!
Pues la nòvia... o lo que siga,
que li'n compre un atre: aguarda'l.
PEPE. ¿Quina nòvia? ¿Tu ensomies?
BARBERETA. ¡Torna-li atra volta el tu!
PEPE. *[Apart]* ¿M'haurà vist parlar algú
en la de dalt estos dies...?
Esta dona, per desgràcia
qualsevol xisme se'l creu...
i en acabant parla arreu.
BARBERETA. ¡Diu que parle arreu, so Nàsia!
RAFEL. Tu, xito: el que tinga ronya
que se rasque.
NÀSIA. Fill, a mi
no em digues...
BARBERETA. Vinga'm ací,
¡repoquíssima vergonya!
¿D'a on s'apareix vosté ara?
¿Què es féu des d'aquella esprà
que jo li marquí la cara
pegant-li una bofetà?
PEPE. No remogam eixos casos,
que és llastimosa la història...
I tu tens a vanaglòria
haver-me desfet els nassos.
BARBERETA. Mucho que sí: no lo niego.
¡Algo més que bofetaes
mereixen certes perraes...!
PEPE. Si jo no fóra un borrego...
BARBERETA. ¡Tenint-me a mi tan xalà,
enganyar-me el molt m tunante
i anar-se'n en un[a] amante
al ball de la punyalà! [55]
PEPE. Això és mentira.
BARBERETA. So Nàsia,
diu que és mentira.
PEPE. Em condemnes...
NÀSIA. La pobra passa les penes
de Santa Rita de Càssia. [56]
BARBERETA. A tot açò, el mal naixcut,
com no té ofici ni guanya...

tot lo que triumfa i s'apanya
és a la meua salut.
¡I que no la pinta!

PEPE. Bueno,
també et poses tu orgullosa
quan sents dir a una envejosa:
«Eixa parla en lo Moreno».

BARBERETA. ¡Mà tu quin príncip de l'Àsia
p'a fer-me jo un pam de greix!
So Nàsia, ¿què li pareix?
Estoy que bufo, so Nàsia.

PEPE. Dona, no cal que amotines...

BARBERETA. Si hu ha dit alguna lletja,
pe'a que no es muiga d'enveja
ja fa vosté eixes fugines [57].
¡Quan se troba en un percanç
a fe que entonses no em solta;
diga-hu, sinó, aquella volta
que el tancaren en Serrans! [58]

PEPE. ¡Milacre! Mes no m'arredra
que ho publiques, ni m'atasca;
fon per moure una borrasca
en lo café de la Pedra.
¡A ser una causa lletja
igual me la retrauria!

BARBERETA. Déu sap ara a on estaria
si Bàrbera no es meneja.
Jo sé els passos i les penes
que me costà aquella broma.
¡Ai! ¡I gràcies... a la ploma
de l'escrivà!

PEPE. No el nomenes.
Però això són cuentos vells
que ja me'ls has repetit...

BARBERETA. ¿A on estigué vosté anit?

PEPE. En casa Espanta-pagells.

BARBERETA. ¡Embustero!

PEPE. ¿Com que no?
¡Que em partixca una centella!

BARBERETA. Vosté estigué allí al cantó,
parlant dos hores en ella.

PEPE. ¡Esta dona es desficàcia!
¿I qui és ella...? *[Apart]* Algún xismós.

BARBERETA. So Nàsia, faça'm la gràcia...

PEPE. ¿Atra so Nàsia? ¡Rediós,
com estic de la so Nàsia!

NÀSIA. Barbereta, jo en relaixos [59]
no em ficaré mentres puga.
RAFEL. És atre el nostre caràcter;
això és propi de gentussa.
NÀSIA. *(A Pepe)* Ahir jo a vosté el vaig vore
en la de dalt, pues que em muiga
primer que dir...
BARBERETA. ¿Està sord?
PEPE. ¡Vamos, ja caic! *[Apart]* ¡Mala bruixa...!
NÀSIA. Abans, també vosté i ella
estaven ací en consulta;
pues jo m'[he] amagat a posta.
RAFEL. Ben fet, que no diguen nunca...
BARBERETA. ¿Com que abans?
PEPE. Tu no coneixes
que esta gent tot ho trabuca.
NÀSIA. Pepe, anem; més val callar.
PEPE. Ixqué a fer-me una pregunta...
NÀSIA. I a donar-li una treneta
de cabells.
RAFEL. Això, la Rulla
hu ha escampat.
NÀSIA. Com vosté abans
li regalà...
PEPE. *[Apart]* ¡Santa Úrsola!
NÀSIA. ...un mocaoret de seda
de color de lil·la.
PEPE. ¡Arruixa!
BARBERETA. ¿El que jo li regalí?
PEPE. És mentira. ¿Què s'ajua
vosté?
NÀSIA. ¡Traïdor!
PEPE. ¿Tu te creus [n]
eixos embolics que abulta?
BARBERETA. ¿Lluir-se en los meus regals
ella? ¡Primer se l'enduïa
el dimoni!
RAFEL. No et fiques en res. Tu eres [o]
una senyora, i resulta
que m'hauré de comprometre
si te falten.
BARBERETA. *(A Pepe)* No hi ha excusa;
¡per més que vosté m'hu jure!
PEPE. ¿Tu vols moure una trifulca?
BARBERETA. ¡Ella baixarà, i a bones
no me'l dóna...!

PEPE. *[Apart]* ¡Açò s'entúrbia!
[Alt] Me'n vaig.
BARBERETA. ¿Vosté?
PEPE. Estic dejú.
BARBERETA. ¡Menge morsilla perruna! [60]
PEPE. Dona...
BARBERETA. Vosté no se'n va.
PEPE. És que tinc la boca [e]ixuta...
Beuré en lo pou de ta casa.
Avant. *[Apart]* ¡Si l'atra s'aürta! [61]
BARBERETA. ¡Guilopando, guilopando,
a totes me les pronúncia!

Vase [Pepe] por la habitación de Barbereta.

Però, calla, ací m'assente,
i en quant baixe la morruda...

Sacando una silla de su casa y sentándose a la puerta.

ESCENA XIII

Dichos, Roseta a la ventana y Joanet apareciendo por la puerta izquierda del foro con una cazuela de arroz que se supone va a llevar al horno. Después, Don Jaume por el foro.

ROSETA. *(A Joanet)* A vore si te canvien
la cassola i portes surra.
JOANET. No tingues por.
ROSETA. Vés a [e]spai.
JOANET. Digues-li a Pepet i a Llúcia
que la festa quan jo torne
l'encendrem.
ROSETA. Mala ventura;
ara, en l'ànsia de la festa
tira'm el caldo i embruta't.
JOANET. ¿Els hu diràs?
ROSETA. Bueno, vés.

[Roseta] desapareciendo de la ventana.

JOANET. ¡Mitja-sola!
RAFEL. ¡So granuja!
JOANET. ¡Mare, mare!

Huyendo de Rafel que lo persigue, tropieza con Don Jaume que aparece por el foro, vertiendo encima de aquél el caldo de la cazuela.

D. JAUME. ¡Lusifer!
JOANET. ¡Eixe home ha tengut la culpa!
D. JAUME. ¡Tot el caldo per damunt!
Santo Dios, santo inmortal [62],
¡quina desditxa!
JOANET. *(Llorando)* Mon pare
acabant me pegarà.

ESCENA XIV

Dichos y el tío Quico, por el foro. Después Roseta por la puerta izquierda del foro.

QUICO. Chiquillo, ¿això què és? ¿Què passa
per ací?
JOANET. Que m'ha bolcat
la cassola Mitja-sola.
QUICO. ¿Com...?
JOANET. Aixina.

Con la acción de volcarla.

D. JAUME. ¡Barrabàs!
¡Fes aixina, fes aixina,
que encara estic poc xopat...!
QUICO. Home, ¿i ha segut vosté...?
RAFEL. Ell, que me provocà...
JOANET. Engany.
RAFEL. ¡Pillo!
QUICO. Al xic no me'l maltracte.
D. JAUME. ¡Silensio! Em tinc que posar
atres pantalons; quan jo
dic que tot s'apanyarà...

Vase por la puerta de su habitación.

ROSETA. Al donar-li la cassola
m'heu recelí. Vés-te'n dalt.

Vase Joanet por la izquierda del foro.

QUICO. Vorem ara açò qui hu paga
i qui mos dóna a dinar.
ROSETA. ¡Mitgeta d'oli justeta
que li posí!
RAFEL. Es vol fisgar...
Si el criaren d'atre modo
això s'haguera evitat.
QUICO. El xic té principis.
RAFEL. Hui,
ni postres crec que tindrà.
QUICO. Però, en fi, ¿vosté me paga
el desastre?
RAFEL. ¿Jo? ¿A quin sant?
QUICO. ¿És dir, que no?
NÀSIA. Això són ganes
de moure-la.
QUICO. ¡Si eixe dany,
de la seua pell no ixquera...!
RAFEL. ¿De la meua pell?
NÀSIA. A [e]spai
en les amenaces.
RAFEL. Home,
¿vosté a mi?
QUICO. ¿Seria estrany...?
RAFEL. *(A Nàsia)* Toca: no vull que la meua
senyora prenga un pesar.

Vase [por la] puerta de su habitación.

QUICO. Estafaor.
NÀSIA. ¡Quanta cosa
per no res!
ROSETA. Ja pot callar.
NÀSIA. Pues en lo meu, poques ronques [63].
D. JAUME. *(Dentro)* A vore si callaran.
ROSETA. Punto en boca i fique's dins.

Retirándose a la puerta de su habitación.

NÀSIA. Xica, ¡tu encara voldràs
posar-mos a tots la llei!
ROSETA. ¡Si la poguera posar...!
BARBERETA. ¡Ehem, Escombra-Palasios!

ROSETA. ¡Oi! Ni havia reparat...
BARBERETA. *(Estos versos los dirá como si recitara una canción)*
«Tengo ganas de reñir
con la del moño sorongo, [64]
y le tengo que arrancar
hasta la castaña y todo».
NÀSIA. ¡Quina xarrà, companyera!
BARBERETA. Sinse música se canta.
ROSETA. *(Ídem)* «Voy a cumplir un deseo
el mejor día del año,
haciéndola a usté comer
la suela de mi sapato».
Muntaré per les postisses
si vol que ne cante una atra.
BARBERETA. ¡Ai, socarrim, com t'han fet!
ROSETA. Atenga vosté, so Bàrbera...
BARBERETA. Pregunte vosté, so... aquella. *Levantándose.*
ROSETA. ¿És que té ganes d'armar-la?
BARBERETA. Sí senyora, pues vosté
és una dona que tracta
d'embolicar a los hombres
formales.
ROSETA. Entenga y sàpia
que jo al Moreno l'estime,
porque en mi quiere casaca [65].
En mi, no en vosté, ¿hu entén?
BARBERETA. ¡Goleta, cáguela! ¡Cáguela!
Ja pot dur el mocaor
que li va traure.
ROSETA. ¿Que el traga?
BARBERETA. ¡Es muy mío!
ROSETA. ¡Quin apreci
haurà fet quan me'l regala!
BARBERETA. Perquè vosté és una dona
que s'ha quedat motxa [66] i calba
regalándole trenitas.
ROSETA. ¿Qui hu diu això?
BARBERETA. La so Nàsia.
ROSETA. ¡Mà, i la bruixa volaora
borratxa, més que borratxa!
NÀSIA. *(Saliendo)* ¿Jo? Del vi que a tu te sobra.
ROSETA. Del que son marit li guarda.
NÀSIA. Pues, dona, vosté si és muda
rebenta com la sigala.

ESCENA XV

Dichos y Rafel por la puerta de su habitación.

RAFEL. ¿Ja t'han descobert? ¿Tu veus
lo que és la gent ordinària?
Per dur un soplo, no es giten
si és de bé en una setmana,
pero mi señora viene
de muy diferente casta.

BARBERETA. ¡Féu lloc, que ve la senyora
de cerol! [67]

ROSETA. I a mitja cama
du el macarró. [68]

RAFEL. Esta mujer
es una mujer casada
con su marido.

NÀSIA. ¡Ahí te quiero!
I que ell pot traure la cara.

BARBERETA. Oixca...

NÀSIA. Vosté a mi no em toque,
¿hu entén? Que no sóc guitarra.

BARBERETA. Vosté és un guitarró vell.

NÀSIA. ¡Chico!

RAFEL. Lleva't la sabata.

NÀSIA. ¡Aneu, coentes! ¡Carpantes! [69]

BARBERETA. ¿Jo coenta?

ROSETA. ¿Jo carpanta?

NÀSIA. ¡Tu! ¡Vosté!

RAFEL. ¡Lleva't, oi, Cristo!

BARBERETA. ¡Mala llengua!

RAFEL. ¡Fuig!

NÀSIA. ¡Aparta!

ESCENA XVI

Dichos y Don Jaume a la puerta de su habitación y luego por la ventana el Tío Quico.

DON JAUME. ¿Açò és la peixcateria? [P]

Luchando con ellos para separarlos.

¡So Barbereta! ¡So Nàsia!
¡So Rafel!

BARBERETA. *(Señalando a Don Jaume)* Pot agrair...
ROSETA. *(Ídem)* Done gràcies...
NÀSIA. ¡Calla, calla!
RAFEL. ¡Arrapar-me a mi el bigot...!
¡Voto va Dios...! ¿En la barba *A Nàsia.*
tinc alguna unglà? Si foren
hòmens, crec que me'ls menjava.
QUICO. ¿Abaixe jo?
RAFEL. Bueno, abaixe.
No vullc pedre'm.

Yendo [Rafel] hacia su habitación.

ROSETA. Ja s'amaga.
¡Sinaigües!
RAFEL. Jo no m'amague,
és que me fique en ma casa.

Vase.

NÀSIA. ¡Guilopes, casi me'l calfen!
DON JAUME. Gente revolucionaria.
¡Quin escándalo! Esta és
la última saragata [70]
que es mou ací. Lo prometo
a fe de Jaime Cascarra.
¡Tot s'apanyarà! ¡Dios mío! *Óyese disparar dos petardos.*
¿Això han segut tirs?
BARBERETA. ¿Què passa?
ROSETA. Pare, ¿això què és?
QUICO. *(A la ventana)* Munta prompte.

Vase Roseta.

ESCENA XVII

Dichos y Don Santos saliendo precipitadamente por la puerta de su habitación blandiendo el sable.

DON SANTOS. ¡A las armas! ¡A las armas!
DON JAUME. ¿Com a las armas? ¡Atenga!

Deteniéndole.

DON SANTOS. ¿No ha oído usted la descarga?
¡Ya van a tiros! Por fin
se movió la gran jarana.

Vase a escape [por el] foro.

DON JAUME. ¡Sielos! Tanquen l'escaleta.
NÀSIA. Rafel, tu no ixques de casa.

A la puerta de su habitación.

BARBERETA. Pepe, ¿has ouït les descàrregues?
NÀSIA. No debaes digué la Llarga
que havien quatre canons
dins la Llonja.
DON JAUME. ¡Santa Clara!
BARBERETA. Jo els he[a] vist.
NÀSIA. Xico, ja estan
fent barricaes.
DON JAUME. ¿A on, so Nàsia?
NÀSIA. Pareix que senta roïdo
de picoles.
ROSETA. *(A la ventana)* Munten aigua,
¡que se pega foc el porxe!
DON JAUME. ¿Que es pega foc?
ROSETA. En la traca
que han disparat els chiquillos
juant...
DON JAUME. ¡Maria Santíssima!
NÀSIA. ¡Sant Antoni!
BARBERETA. ¡Ai, Sant gloriós,
guardeu-mos...!
NÀSIA. ¡Ja ixen les flames
i el fum!
DON JAUME. ¡Volaverum[71] finca!
NÀSIA. ¡Rafel! ¿A on t'has amagat?
BARBERETA. ¡Pepe!

Llamando cada una a sus respectivas puertas.

DON JAUME. *(A Barbereta)* Avise, no es detinga...

ESCENA XVIII

Dichos, Rafel y Pepe, cada uno por la puerta de su habitación; después, Quico a la ventana.

RAFEL. No vullc renyir en eixe home,
i que m'encegue la ira...
NÀSIA. ¡Si es que es pega foc el porxe!

RAFEL. ¡Trau els trastos en seguida!
DON JAUME. *(A Barbereta y Pepe)* ¡Els bomberos! ¡Els bomberos!
PEPE. No es torben: quisá no siga
res.
QUICO. *(A la ventana)* ¡No és res! ¡Amotinaora! [q]
Un pelut [72] que s'encenia...
DON JAUME. ¿Vosté no va vore flames?
NÀSIA. Hu haurà fet la meua vista.
DON JAUME. Però... ¿està apagat?
QUICO. ¿Vol vore-hu?

ESCENA XIX

Dichos y Vicentito por el foro.

DON SANTOS. ¡Ya te pillé, sabandija!
VICENTITO. Don Santos...
DON JAUME. ¿Atra en tenim?
DON SANTOS. Ha sido una trama inicua:
usté disparó el petardo
para hablar con mi sobrina
a sus anchas, mientras yo...
VICENTITO. Si ahora tengo noticia...
DON SANTOS. ¡Infame! ¡Casi me coge
por usté la policia!
DON JAUME. No ha sido ningún petardo;
fue que los chicos de arriba,
disparando tronadores [73]
casi me cremen la finca.
VICENTITO. ¿Ve usté? ¡Por Dios, no me niegue
la mano de su sobrina!
Mi posición es decente;
yo la amo y haré su dicha.
DON SANTOS. Veremos... ¡Tengo un coraje...!
VICENTITO. ¡Usté me vuelve la vida!
Vase [por el] foro.
DON SANTOS. ¡Fracasar un plan tan vasto!
¡Con gusto le cortaría
a cualquiera las orejas!
DON JAUME. ¡Este home és una delícia!
DON SANTOS. ¡A ver desde hoy si ustedes
mueven otra sarracina
como la de antes, y salgo
y rompo cuatro costillas!
DON JAUME. ¡Aguarda't un poc!

PEPE. ¡Xe, xe!
¿Què és lo que diu?
BARBERETA. ¡Quina [e]lixida!
DON SANTOS. Lo advierto porque yo tengo
malas pulgas...
BARBERETA. D'això, riga's:
pulgas no hay ninguna buena.
DON SANTOS. ¡Cuidado con las bromitas...!
BARBERETA. ¡Vaya usté a tomar café!
PEPE. ¡A que el trenque per l'espina!
DON SANTOS. ¿Cómo se entiende? ¡Insolente!
PEPE. Cavaller, ací es convida
a callar, i a esta sinyora
no li alce vosté la vista,
perquè té qui la defenga
a on vosté vullga, i com siga.
RAFEL. *(A Nàsia)* Lo mateix que tu.
DON SANTOS. ¡Eso ya
lo veremos si me irritan...!
BARBERETA. ¡Ahí està Cadis![74] ¡Gitano!
¡D'eixa manera me guilla! *Dirigiéndose a la*
¿Has ouït, salero furri? *ventana donde es-*
Si vols, ¡baixa i pendràs quina! *tá Rosa.*
ROSETA. *(Desde la ventana)* ¡A vosté i ell que els emplomen!
BARBERETA. Glopeja en grava i alivia't.
DON JAUME. Don Santos, ¿y yo de aonde
cobro ahora?
DON SANTOS. ¡Pues me pilla
usté de humor, para oír
preguntas intempestivas!
Que le pague a usté el gobierno,
que a él debo mi cesantía.
DON JAUME. ¡Xec, açò és la Calderona[75]!
RAFEL. ¡Si està tot tan mal!
DON JAUME. ¡Reguitza!
Ara dic jo: cavallers,
el que no pague, me buida
la habitació en seguideta.
PEPE. Home, jo a vosté volia
donar-li un recao...
DON JAUME. ¿De qui?
PEPE. D'una ferramenta aixina
que tinc, pe'a buidar-li el ventre...
DON JAUME. ¡So animal!
PEPE. Vosté entretinga's
gastant paliques en esta,

que jo no el pedré de vista.
DON JAUME. Qui et pedrà a tu seré jo.
I a tots. Demà venc la finca. *Viendo a los mozos de cordel que aparecen por el foro.*
¿Vostés vénen a cobrar
la mudança? ¡Home, què ditxa!
Baixen atra volta els títaros, [76]
que ni acabar vullc el dia
entre estafaors i chulos,
i tota esta gent endigna.
¡Escaleta del dimoni...!
Ací, ¡el dimoni que vixca!

Vase.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos menos Don Jaume.

RAFEL. Ni de tu se despedix,
¿veus quina descortesia?
So Barbereta, la meua
sinyora és persona fina
i no sap guardar rencor...
NÀSIA. ¿Jo? ¡Jesús!
BARBERETA. Pues tan amiga
com sempre. Però no em faça
més paps [77] en la senyoria.
RAFEL. L'educació i el... etcètera.
PEPE. Vamos, ¿estàs ja tranquil·la?
BARBERETA. Hu estaré si el matrimoni
acaba en tant de patir,
i oixc a vostés aplaudir
L'escaleta del Dimoni.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A* i *OC, ha.* Esmenem per evitar confusions.

[b] A *A* i *OC, mes,* per evident errada.

[c] A *OC* la segmentació –errònia– és la següent:

¡Si no fora perque ma quedat
un desmenchament!

[d] A *OC* la segmentació –de nou errònia– és:

Se sent roido. ¿Faran el sort?
Pues en mi no juen.

[e] A *OC* aquesta acotació ha estat, incomprensiblement, suprimida.

[f] A *A* i *OC, vanch,* per evident errada.

[g] A *A* i *OC, fas.* Esmenem per evitar confusions.

[h] A *A* i *OC, m'an dut,* reconstruïm d'acord amb el sentit.

[i] A *A* i *OC,* tots aquests termes van també en cursiva.

[j] A *A* i *OC,* aquesta acotació va referida il·lògicament a Don Jaume.

[k] Aquesta acotació també falta a *OC.*

[l] A *A* i *OC, pero traten, ¿s'han vist en alguna banda?,* en un sol vers.

[m] A *A* i *OC, mon,* es tracta d'una evident errada.

[n] A *A* i *OC, te creus.* Transcrivim *et creus* per mantenir la regularitat del còmput sil·làbic.

[o] A *A* i *OC,* aquest vers és així, en un clar cas d'hipermetria (dotze síl·labes) que no hem gosat desglossar en dos d'hipomètrics.

[p] A *OC, pixcateria.*

[q] A *A* i *OC* així, amb la conseqüent hipermetria.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Circo Español.* Vid. nota [4] a *Fugint...*

[2] *María Agostí.* Vid. nota [5] a *Fugint...*

[3] *Felipe Carsí.* Actor valencià. Entre 1868 i 1870 estrenà sis peces d'Escalante, des d'*Un grapaet...* a *La vora...* Es tracta, doncs, d'un clar cas de dedicatòria *a posteriori.*

[4] *No hay plazo...* El títol complet d'aquest drama d'Antonio de Zamora és *No hay plazo que no se cumpla y deuda que no se pague, o convidado de piedra* (publicada en 1722 dins les seues *Comedias escogidas*). Com és ben sabut, es tracta d'una refundició de l'obra de Tirso de Moli-

na *El burlador de Sevilla*. La seua popularitat va ser tan gran que de fet va ser el model que inspirà el *Don Juan Tenorio* de Zorrilla, així com inaugurà el costum de representar una obra sobre aquest personatge el dia d'ànimes.

[5] *Pintar-les*. Suposem que es tracta de les cartes, d'acord amb l'expressió «pintar bastos», etc.

[6] *Arrutx*. Aruïnat (*DCVB*).

[7] Certament això de *dueño querido* referit a una dona seria una mica estrany si no fóra per l'arrelada tradició poètica (que arrenca del *fin'amor* trobadoresc) de dirigir-se a l'estimada en masculí.

[8] *¡Canario!* Vid. nota [14] a *Fugint...*

[9] Ells són els *sants de la pedra*, tradicionalment considerats a moltes localitats del País Valencià com a patrona de les feines agrícoles i protectors contra les inclemències climatològiques que les amenacen. La seua devoció ha estat força estesa per terres valencianes, tot i que *Sant Isidre* els haja desbancat en molts llocs.

[10] *Santi-barati*. Aquest terme, molt popular al teatre i la literatura festiva valenciana fins ben entrat el segle XX, no el trobem documentat al *DCVB*. Semblaria derivar d'alguna deformació, presumiblement en italià macarrònic, d'un pregó lloant la qualitat i baratura d'un determinat producte.

[11] *Canyaret*. Avalot de crits, especialment en forma de baralla (*DCVB*).

[12] *Corneta de llaves*. La que disposa de claus; cal indicar que la corneta produeix un so prou més estrident que el cornetí, el qual disposa de pistons.

[13] *Roll*. Evidentment, rotllo. Es tracta d'un terme correcte recollit al *DCVB*.

[14] *Amprar*. Emprara: donar o prendre prestat.

[15] *Pla del Remei*. Antigament, carrer del Remei. Carrer que hi havia fora de la porta del Mar, a la seua esquerra, on es trobava el convent del Remei, de l'Orde de la Santíssima Trinitat, desaparegut en 1836. Aquest pla es trobava al costat de la Ciutadella (actual Govern Militar).

[16] *Perrero...* Nom vulgar que rep el *silencier*, escolà encarregat de mantenir l'ordre dins la Seu; el seu vestit tradicional ens el descriu així Sanchis Sivera: «El pertiguero y el silenciero, vulgarmente *perrero*, visten trajes talares de damasco negro el primero y capisayo de color morado el segundo, ambos con pelucas blondas y pértigas de plata» (*La Catedral de Valencia*, València, 1909, t. I, p. 29).

[17] *O de Sant Joan*. Nom popular que rep el gran rosetó gòtic, actualment tapiat, de l'església dels Sants Joans, al costat de la plaça del Mercat. Al voltant d'aquesta se situaven nombroses parades de venedors ambulants.

[18] Per mantenir la regularitat, caldrà llegir *els/ diu/men/ges va/ja/ un*.

[19] ¿De quin partit parla? En el moment d'escriure l'obra –i fins desembre de 1873– encara es trobaven els republicans castelaristes en el poder. ¿Cal suposar que Rafel era un d'ells? I Don Santos, ¿quina mena d'alçament esperava? ¿El dels republicans cantonalistes com en juliol de 1873, o més aviat els dels monàrquics partidaris de la Restauració, que tindria lloc –efectivament– el 29 de desembre de 1874? No som capaços de donar respostes clares. De tota manera, i curiosament, cinc dies abans de l'estrena d'aquesta peça Pavía havia donat a Madrid el seu famòs colp d'Estat...

[20] *Arbrets de Salvà*. Indret no localitzat en V. Boix, *Valencia, histórica y topográfica*.

[21] *Perdiu*. En efecte, en valencià, *perdiu* significa també cabeça d'all (*DCVB*).

[22] *Engaldir*. Engolir, menjar desmesuradament.

[23] *Fierabràs*. Gegant protagonista d'un poema èpic italià del cicle carolingi, que és derrotat i convertit al cristianisme per Oliveros. És molt conegut a Espanya per la cèlebre al·lusió al *bálsamo de Fierabrás* quixotesc. En sentit figurat, gegantó, persona famfarrona.

[24] *Compte*. Ací amb el sentit de milió (miler de miler); s'empra en sentit figurat per indicar una quantitat deseorbitada.

[25] *Lliura*. Unitat de pes que a València equivalia a 355 grams.

[26] *Pa menut*. Suposem que es referirà al pa que es ven en peces soltes de poc tamany.

[27] *Friolera*. Vid. nota [73] a *El tio Cavil·la...*

[28] *Morral.* Persona grossera d'enteniment o de tacte (*DCVB*).

[29] Vers hipermètric.

[30] *Reganxaor.* Suposem que voldrà dir *reenganxador*, persona que a canvi d'una comissió aconseguia que els joves s'apuntassen a l'exèrcit i que els soldats es tornassen a allistar un cop acabat el seu servei militar.

[31] *Ranteret.* Molt ran (o arran); és a dir: molt a la vora, tocant (*DCVB*).

[32] Locució no enregistrada al *DCVB* que té ací el sentit d'haver caigut algú en algun parany (o cosa anàloga) una persona que semblava assenyada.

[33] *Torbar.* Alterar la claredat, quietud i serenitat (*DCVB*).

[34] *Bascós.* En el sentit d'afanós, inquiet (*DCVB*).

[35] Locució valenciana molt viva no recollida al *DCVB*, on sí apareix una altra anàloga, on es fa al dimoni *ferrer*. Significa que quan una persona es fa gran, canvia d'hàbits o de costums.

[36] Locució valenciana que té el sentit de dir: amagueu les coses de valor que passa un lladre.

[37] *Peal.* En el sentit figurat, i en valencià, de persona inútil o menyspreable (*DCVB*).

[38] *Varil.* Possible deformació per *viril*, per confusió amb *vara* (i amb anar *recte com una vara*).

[39] *Pantaló de tigre.* Suposem que farà referència a uns pantalons a ratlles.

[40] *Pestanyeta.* Es tractarà de la veta, generalment de seda o d'un teixit distint al del pantaló, que es troba cosida als laterals exteriors de cada camal.

[41] Vers hipomètric.

[42] *Tritón de la Glorieta.* Nom popular que rep la font de Neptú i el Tritó, obra de l'escultor divuitesc italià Ponzanelli, encara existent als jardins de la Glorieta.

[43] *Bagassa.* En sentit figurat, dona malfaenera (*DCVB*).

[44] *Clavells...* En sentit figurat, millor que millor. El *clavell* és ací no la flor sinó el botó floral d'una planta mirtàcia emprada com espècia (el clau), el mateix que la canella.

[45] *...Verga.* La frase té un sentit prou obvi: llàstima de la filosa que s'està queta ja que les dones no se n'ocupen, i llàstima de la verga que s'està queta sense castigar-les.

[46] *Sant Agustí.* L'església de Sant Agustí que encara existeix (a la cruïlla entre els carrers de Sant Vicent i Guillem de Castro) formava part d'un convent d'augustins, que va ser convertit en penal l'any 1837. Amb aquesta dedicació va continuar fins el 1904, que va ésser enderrocat, sols restant l'església actual.

[47] *Eixir en la màrfega...* L'expressió completa és *Eixir en la màrfega arrastrant*, i té el sentit d'eixir amb coses o paraules inconvenients o inoportunes.

[48] *Xavos del gos.* Aquells que portaven un llebrer a una de les cares.

[49] La confusió de Rafel a més d'interessada és característica d'uns moments en què s'estava introduint un nou sistema monetari (articulat sobre la *pesseta*, de la qual el *xavo* és una unitat fraccionària amb valor de cinc o deu cèntims), així com un nou sistema mètric: el decimal, la qual cosa justifica la referència equivocada als centímetres pels cèntims.

[50] Vers hipomètric.

[51] *Papeleta.* Papereta que es donava a les cases de prèstec com a certificat i garantia de l'objecte dipositat en un empenyorament.

[52] *Perdigot.* En sentit figurat, persona que es posa molt roja de cara (*DCVB*).

[53] *Escombrar.* Estossegar incompletament, fent cert moviment i soroll amb la gargamella per desembarassar-la o per fer senya a algú (*DCVB*).

[54] *Guaja.* «Granuja, pillo, tunante» (*DUE*).

[55] No localitzada la referència, encara que sembla clar que es tractaria d'un lloc de «mala nota».

[56] *Santa Rita.* Mística italiana (segles XIV-XV) de l'orde augustiniana. La seua festa es celebra el 2 de maig. Sobre la seua fama popular, vid. Joan Amades, *Costumari català* (Barcelona, Salvat, 1989) t. III, pp. 655-656.

[57] *Fer eixes fugines.* Suposem que la frase té un sentit semblant a «ja pot tirar vosté a fugir».

[58] *Serrans.* Les Torres dels Serrans van ser durant l'època foral presó de persones aforades (nobles i eclesiàstics): posteriorment, i fins 1887, van continuar essent presó, ara comuna.

[59] *Relaixos.* En valencià, contalla insubstancial, però portada amb intenció de divulgar-la, sobretot si perjudica a algú (*DCVB*).

[60] Referència al compost de carn i matacà, verí emprat per matar els gossos del carrer.

[61] *Aurtar-se.* Atacar, especialment, els animals, amb el cap.

[62] *Santo Dios...* Inici de la jaculatòria *Santo Dios, Santo Inmortal, líbranos Señor de todo mal.*

[63] *Ronques.* De ronca: amenaça jactanciosa (*DCVB*).

[64] *Monyo sorongo.* Castellanisme per *moño zorongo,* «moño en que las mujeres se recogen todo el pelo arrollado sobre la parte posterior de la cabeza» (*DUE*).

[65] *Casaca.* Ací amb el sentit poc freqüent de casament (*DUE*).

[66] *Motxa.* Una cosa motxa és una cosa mancada de la punta o de l'acabament, que en el cas de les persones hem de suposar que són els seus cabells.

[67] *Cerol.* Vid. nota [82] a *El tio Cavil·la...*

[68] *Macarró.* No hem trobat una accepció que tinga ací sentit. Suposem que farà referència adés a les mitges (per la seua forma tubular), adés a les lligacames.

[69] *Carpanta.* Fam de grans proporcions (*DCVB*).

[70] *Saragata.* Renou, desordre, acompanyat de crits i baralla.

[71] *Volaverum.* Per *volaverunt* (han desaparegut, han volat), mot llatí emprat humorísticament per indicar la pèrdua d'una cosa (*DUE*).

[72] *Pelut.* Ací amb l'accepció d'estora d'espart que té pèls llargs que surten del teixit (*DCVB*).

[73] *Tronadores.* Tronadors, coets molt sorollosos que a València era costum, llançar-los el nou d'octubre en commemoració de la Reconquesta de la ciutat de València.

[74] *Ahí está Cadis.* Amb el sentit de: *Ahí queda eso.* La referència a Cadis es justificaria per la resistència d'aquesta ciutat davant el setge francés durant la Guerra de la Independència.

[75] *La Calderona.* Vid. la nota [60] a *El tio Cavil·la...*

[76] *Títaros.* En sentit estricte, titella; però ací més aviat vol dir objecte sense valor, *trasto.*

[77] *Fer paps.* Expressió no recollida al *DCVB* però que deu de tenir molt a veure amb *tenir-ne el pap ple*: cansar, irritar, etc.

LA MOMA

ESTUDI INTRODUCTORI

No disposem, per desgràcia, de massa notícies al voltant de la figura de Maria Agostí, per a qui Escalante va escriure algunes obres. El que sí resulta innegable és que devia de posseir unes indubtables dots còmiques i un histrionisme un pèl veí al dels col·loquiers. O, almenys, és el que pot deduir-se del paper de *Vicenta* d'aquesta obra. Un paper pràcticament al marge de l'acció, però que implica un autèntic *tour de force* al seu monòleg de l'escena sis, on, a diferència del llarg monòleg introductori de *Romualdo* al començament de l'obra, es combina una actuació molt viva (els seus «*Me'n vaig*», sempre acotats amb un rotund *Se va y vuelve*) i uns molt ràpids canvis d'expressió.

Clar que, comptat i debatut, açò que el personatge interpretat per la beneficiada romanga al marge de l'acció no té res d'estrany en una obra que es caracteritza –precisament– per la feblesa de la seua construcció argumental. Fa l'efecte que Escalante haja tractat d'escriure més aviat un *quadre de costums* que no pas un sainet estricte, és a dir: un sainet més desenvolupat estructuralment i més complexe en quant al traçat dels personatges, tal i com havia aconseguit de fer en peces anteriors. Si ens adonem, des del moment que entra el mestre de ball –Doroteo– en escena (en la sisena), tot és ja dat i beneït: els espectadors saben que l'obra s'acabarà quan aparega Don Constantino pistola en mà –tal i com havia amenaçat a la segona escena–. Igualment, tothom sap que *Vicenta* irromprà en el moment oportú per posar fi als galantejos de *Romualdo*, encara que no se sosté gaire que ningú no conega l'autèntic nom de Naipe... En fi, fins i tot la irrupció de *Toni* i el seu amic El Xirri, resta poc operativa: a diferència d'altres *cajes* escalantins, la seua agressivitat és només verbal i es limiten, en conseqüència a burlar-se i a dir què faran, sense arribar en realitat a passar a l'acció i deslliurar Dolores dels seus pretendents; per cert, ¿com sap aquesta que el seu promés acudirà a l'Acadèmia? I si és que han quedat d'acord, ¿per què el seu comportament tan despegat?

Si, com pot veure's, aquesta obra no brilla per la seua construcció

dramàtica, ¿on rauen les seues virtuts? Virtuts relatives si es vol (és, evidentment, una de les obres menys conegudes i representades del nostre autor), però virtuts al capdavall. Doncs, d'entrada i a més de la força còmica de Vicenta, en altres dos personatges: el de Doroteo i el de Llúcio, el cec. De la resta, Reparada no passa de ser una figura molt tòpica: la de la vella vídua però rica, enamorada d'un home més jove (el ballarí), i on el seu accent andalús –molt relatiu– gairebé no significa cap de novetat. Llúcio, tanmateix, és tota una altra cosa: aquest músic cec té una aparició molt circumstancial però plena d'efectivitat i de comicitat; al remat és ell qui entra i surt –tot trencant l'estatisme de la resta dels personatges– i qui contribueix, amb el gelós Don Constantino, a muntar el canyaret que clou l'obra. Pel que fa a Doroteo, personatge ridícul, ballarí amb més ímfules que autèntiques dots artístiques i pretendent interessat de la vella, hem de suposar que es tracta d'un altre paper fet a mida (en aquesta ocasió per al celebrat actor Manolo Llorens, a qui va dedicada l'obra, per altra banda). Ell és, en veritat, l'autèntic protagonista... quant a presència però no quant a l'acció; només al final, quan renuncie a casar-se amb Reparada, tancarà el que no ha estat més que un simple esbós d'interès dramàtic. En conseqüència, l'única forma d'entendre el seu protagonisme fóra suposant –com en el cas de Vicenta– una actuació molt marcada per part de l'actor.

Hem parlat abans de *quadre de costums*. En efecte, atesa la feblesa de l'acció, tot l'interès de l'obra recau en la reunió dels deixebles de *La Moma* (malnom de Doroteo), del que parlen i del que diuen: la pugna entre Paco i Romualdo per traure a ballar la jove Dolores, la figura del pare d'aquesta –Melàsio– que vol «tirar-la al teatre», les amoretes de Doroteo i Reparada, els balls que s'introdueixen en l'acció, les febleses morals (li agrada el beure), i musicals (no coneix cap peça de les que li proposen) de Llúcio, etc. Vet ací l'autèntica força i l'autèntica gràcia d'aquesta peça. Ni més ni menys.

* * *

Quant a l'estructura mètrica:

Vv. 1-112	Romanç en *à*	
113-158	Romanç en *é*	
159-162	Romanç en *à o* (cançó)	
163-183	Romanç en *é*	
184-257	Romanç en *í a*	
258-401	Romanç en *é a*	
402-501	Romanç en *é*	
502-597	Romanç en *é e*	
598-614	Bolero: 9A; 9A; 9B; 9B; 8a; 8b; 8a; 8b:	consonància
	8a; 8b; 8-; 8a; 8b:	assonància
	10-; 10A; 10-; 10A:	consonància
615-752	Romanç en *à a*	
753-812	Romanç en *à*	
813-817	Quintilla	

Podem observar com, excepció feta de la quintilla d'ultíleg i els quinze versos que es canten amb música de boler, tot el sainet es troba escrit en romanç, del qual s'empren fins a set variants distintes, tot destacant els 172 versos del romanç en *à* (21 % del total de l'obra); els 167 del romanç en *é* (20,5 %); els 144 del romanç en *é a* (17,6 %) i els 138 del romanç en *à a* (16,8 %). Igualment, i si ens fixàrem en la distribució dels canvis mètrics per escena, veuríem com fins l'escena 11 (amb tres modalitats distintes), el normal és que els canvis de metre es produesquen entre escena i escena. A les tres darreres escenes de l'obra, i ben possiblement per accentuar la sensació de vivesa de l'acció, aquests canvis tenen lloc al seu interior.

* * *

D'aquesta obra només coneixem una primera edició, de 1874, a càrrec de Juan Mariana (*A* a les notes textuals) i anterior a la de les *Obres Completes* (*OC* a les notes).

LA MOMA

Pieza bilingüe. Original y en verso
Representada por primera vez con extraordinario éxito
en el teatro del Circo Español [1],* a beneficio de la
primera actriz Doña María Agostí [2],
la noche del 7 de Mayo de 1874.

Personajes	Actores
Vicenta	Sra. Agostí.
Dolores	Srta. Colom.
Doña Reparada	Sra. Valero.
Doroteo	Sr. Llorens.
Romualdo	» Contreras.
Melàsio [a]	» García.
Paco	» Lacarra.
D. Constantino	» Romero.
Tonet	» Bello.
Llusio	» Carbonell.
El Xirri [3]	» Contreras (N.) [4]

Al aplaudido actor
D. Manuel Llorens [5].

Querido amigo: A V., que a fuerza de estudio y de trabajo
ha logrado conquistarse un nombre en la escena valenciana;
a V. que tanto se distingue en algunas de mis obras,
tiene el gusto de dedicarle la presente su afectísimo

E. Escalante

---

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1165-1168.

ACTO ÚNICO

Interior de una habitación. Puerta al fondo y laterales. Sillas a los lados de la escena. A la izquierda, un sillón antiguo. Al fondo, y pegado sobre la pared de la derecha, un lienzo en el que se verá muy mal pintada la figura de un bolero [6] *en actitud de baile. A la izquierda una cómoda y encima de ésta unas castañuelas.*

ESCENA PRIMERA

Romualdo solo.

ROMUALDO. Encara està açò desert.
Com ahir vàrem quedar
que esta esprà escomençaria
la classe un poquet més tard...
Doroteo no es descuida;
a l'últim conseguirà
que s'anime i prenga vol
esta acadèmia de ball.
Des de que jo la freqüente,
en pocs dies han entrat
dos discípuls nous. Anit
ja se pogueren formar
quatre parelles... i mitja.
¡Jo me pirre per los balls!
Per a mi és la diversió
que té l'atractiu més gran.
¡Se veuen ací unes xiques!
Anit me quedí encantat

de vore a la de Melàsio
el tapasolero[7]. ¡Ai!
¡Qué pimpollito tan fino
y tan rebién acabat!
Paco, l'andalús, el fill
de la viuda, me xocà.
Como el hombre se lo presia,
volgué deixar-me a un costat
tirant-li a Dolores quatre
requiebros; però ell, ¡què sap
de fer conquistes! Se creu
que perquè sóc valencià,
fill de Russafa[8], i ell és
de *Jaén*, ja m'ha xafat!
Pe'a conquistar a les dones,
s'han de tindre qualitats
que no tots les posseixen.
Jo, encara que m'està mal
el dir-ho, tinc una labia
i un palique... En fi, ahí està
Vicenta la panaera
que té fama en lo mercat
per lo buena mossa... y digo,
que per lo arisca és capaç
de plantar-li un parell de coces[9]
al capità general.
Pues jo en la meua parola[10]
robí aquell cor de diamant.
¡Llástima que atre caràcter
no tinga! Com al meu braç
no acompanya, jo estos dies
sinse dir xut m'he[b] absentat.
¡Ai, Romualdo! ¡Si tingueres
la sort de simpatitzar
en Dolores, eixa rosa
del florido mes de maig!

ESCENA II

Romualdo y Don Constantino por el fondo.

D. CONST. ¡A ver...!
ROMUALDO. ¿Quién?
D. CONST. ¿Es usté el dueño

de la casa?
ROMUALDO. ¿Yo? No tal;
pero lo estoy esperando
porque no puede tardar.
¿Usted es...?
D. CONST. Don Constantino
Valiente, el ex-capitán
de cuerpos francos [11], que ayer
me mudé en el principal.
ROMUALDO. Yo lo selebro...
D. CONST. Yo no,
porque es una atrocidad
el estrépito que anoche
movieron aquí.
ROMUALDO. Quisás
usted ignora...
D. CONST. Lo sé todo,
y no puedo tolerar
que hayan aquí bailoteos.
ROMUALDO. Hombre...
D. CONST. No faltaba más.
ROMUALDO. Como el dueño es profesor
de baile...
D. CONST. ¡Quite usté allá!
¡Profesor! Ya me he informado
y sé por la vecindad
que a ese profesor le llaman
la Moma [12]. ¡Qué tal será!
ROMUALDO. Le pusieron ese nombre...
D. CONST. Pues, ¡porque baila muy mal!
ROMUALDO. No lo crea; fue porque él,
en las fiestas de Alfafar,
una vez hiso de Moma,
i la Moma li ha quedat.
D. CONST. ¡Malditos sean los bailes!
Por no poder yo bailar
a causa del reuma, ha poco
troné [13] de un modo formal
con mi novia, una andaluza
que, aunque entrada en edad,
cuenta con largas pesetas.
Pero en su extremado afán
por el baile, era imposible
que yo la siguiese.
ROMUALDO. Clar;
padesiendo de una cama,

es difísil...
D. CONST. Rompí un vals
con ella, y a las dos vueltas
me tendió como a un costal.
¡Fue aquello lo más ridículo...!
Desde entonces, ¡voto a San!,
juré dispararle un tiro
al que se atreva a bailar
con Reparada; es el medio
más seguro y eficaz...
Verá usté qué pronto pierde
su loca afición.
ROMUALDO. *[Apart]* ¡Sant Blai!
D. CONST. Donde la encuentre bailando *Sacando una pistola.*
con otro... ¡Bum!
ROMUALDO. *[Apart]* ¡Caifàs!
[Alt] ¡Reparada...! ¿Es de Jaén
esa señora?
D. CONST. Sí tal.
¿La conoce usté?
ROMUALDO. A un amigo
se la oí... referensiar.
[Apart] ¡L'agüela que en Doroteo
festeja! ¡Pues vaja un llanç!

ESCENA III

Dichos, Melàsio y Dolores por el foro.

MELÀSIO. Muy buenas tardes.
ROMUALDO. Melàsio,
¿i Dolores?
D. CONST. Subiré
más tarde.
ROMUALDO. Cuando usté quiera.
[Apart] ¡No te s'emporte mal vent!
[Alt] ¿Com s'encontra esta preciosa
clavellinera?
MELÀSIO. Molt bé.
DOLORES. Sinse voretar[14].
ROMUALDO. M'alegre.
DOLORES. *[Apart]* ¡No hi ha dubte que es riurem!
MELÀSIO. Sinyor... Naipe, dissimule;
jo com el seu nom no el sé,
i oixc que alguns li diuen Naipe...

ROMUALDO. En efecte, no m'ofén...
DOLORES. *(Riéndose)* Naipe...
MELÀSIO. Dona, no te rigues.
DOLORES. Naip...
ROMUALDO. ¿Li ha xocat a vosté?
[Apart] ¡M'ha mort este home!
MELÀSIO. ¡Ai, xiqueta...!
Es algo temptà... [15].
ROMUALDO. Ja hu veig.
Eixe apolo me'l tragueren
uns amics, perquè fa temps,
al resibir una carta,
exclamí senzillament:
«Hoy he tenido yo naipe
de Madrid».
MELÀSIO. Sempre hi ha gents...
Mes tornant a la pregunta,
¿a vosté que li pareix?
¿Doroteo és un bon mestre?
ROMUALDO. ¡Home, qui ho dubta!
DOLORES. Jo ha ouït dir que només balla
fora en los balls de Torrent [16].
ROMUALDO. No hay un tal.
MELÀSIO. Això hu ha dit
un chiquillo, nebot meu,
que jo li ha privat xafar
de la porta el brancalet [17],
per ser un provocaor
sinse modos.
DOLORES. *[Apart]* Du mal pleit.
Per això vinc a esta casa,
perquè ací pot entrar ell.
MELÀSIO. Mire vosté, sinyor Naipe.
ROMUALDO. ¡Bo!
MELÀSIO. Jo tinc el pensament
de tirar-la a esta xiqueta
al teatro.
ROMUALDO. ¡Hombre, muy bien!
MELÀSIO. Ella té gran afició,
que això fa molt, i el pamet,
no perquè jo siga pare...
ROMUALDO. ¡Melàsio...!
MELÀSIO. *Fije's* vosté...
DOLORES. *(Ruborizándose)* ¡Vinga...!
ROMUALDO. ¡A mi, què m'ha de dir!
DOLORES. No es burlen.

ROMUALDO. ¡Calle per Déu!
«¡Si anoche te vi la cara
a la lumbre de un sigarro,
y no vi cara más fina
ni clavel más encarnado!»
DOLORES. ¡Vaya!
ROMUALDO. Está bien dicho, ¿eh?
MELÀSIO. Muchito.
ROMUALDO. Ese punteao
saragatero y vivet,
vale más que los paliques [18]
flamencos. ¿Digo yo bien?
DOLORES. ¡Vol callar!
ROMUALDO. ¡És molta labia
la meua!
MELÀSIO. Efectivament.
Això és lo que necessita
la meua xiqueta. ¿Veu?
Rosarse molt en persones
deseixides [19] com vosté.
ROMUALDO. Ya se rosará, Melàsio.
DOLORES. ¡Ai jopetí [20], te pareix!
MELÀSIO. Com no ha tengut tracte, amigo,
carix d'algun poliment.
ROMUALDO. Si ella no me despreciara...
¡Ai, Melàsio!
MELÀSIO. Home, vorem;
per ma part, vosté ja sap
que m'agrà el caràcter seu.
ROMUALDO. Melasio, tu eres más dulse
y más llépol que la miel.

ESCENA IV

Dichos, Doña Reparada y Paco por el fondo.

REPARADA. Cada vez que esta escalera
la subo, me da fatiga.
ROMUALDO. ¡Doña Reparada!
REPARADA. ¡Naipe,
asérqueme usté una siya,
que no puedo con mi arma!
ROMUALDO. Allá voy.
PACO. Adiós, Lolita.

¿Qué tal, don Melazio?

MELÀSIO. Olé, caballero.

Sentándose y saludando.

REPARADA. Zalú, niña.

MELÀSIO. Contenta-li a la sinyora;
muy buenas...

DOLORES. Per a servir-la.

ROMUALDO. ¡Ja s'ha embocat l'andalús!
¡Vamos, me dóna una ira!

REPARADA. ¿No está Doroteo en casa?

ROMUALDO. No ha venido todavía.

REPARADA. ¡Qué calor! Naipe...

ROMUALDO. ¡Atre Naipe!
A ver, deme usté otra siya
para los pies.

PACO. Yo me siento *Al lado de Dolores.*
como anoche, a la verita...

ROMUALDO. Allá voy yo al mismo puesto.
[Apart] ¡Eixe pillo no es descuida!

REPARADA. ¿Quiere usté haserme el favor
de dejar allí d'ensima
el manto?

Quitándoselo y lo da a Romualdo, que lo deja encima de la cómoda.

ROMUALDO. *[Apart]* ¡Pos, xe, no res!
¡Esta dona necessita
quatre lacayos!

REPARADA. Melasio...

MELÀSIO. Señora...

REPARADA. Deje a la niña
que departa con el chico,
y hágame usté compañía.

MELÀSIO. También es verdá. En lisensia.

Levantándose y pasando a la izquierda de Doña Reparada.

PACO. Lo que yo digo es la fija.
Los andaluces tenemos
mucho aquél para las chicas.

DOLORES. Pero son muy embusteros;
jo, d'ells no me fiaria.

ROMUALDO. ¿De qué se trata aquí? *Acercándose vivamente.*

PACO. Hombre,
vaya usté a hacerle visita
a la mamá.
ROMUALDO. Esta tartulia
me interesa mucho.
PACO. Mira,
no me interesa a mí menos,
y por eso lo desía.
ROMUALDO. Pues estamos pata a pata [21].
PACO. Ezcóndela tú.
DOLORES. No riñan;
pe'a els dos hi ha puesto; i així
estaré més divertida.
PACO. ¡Bendita esa boca sea
y las perlas chiquitiyas
que asoman por esos labios
de corales y arropía! [22]
Yo soy de... Jaén. ¿Estamos? *Dando un ronquido.* [23]
¡La tierra é María Zantízima! [24]
¡Conque ya ve uzté, zalero,
zi tendré yo zar molía!
ROMUALDO. ¿Sí? Pos aguarda't un poc.
DOLORES. ¡Me vaig a morir de risa!
ROMUALDO. ¡Bendita esa boca sea,
que per lo dulse y lo fina,
es una armela ronyosa [25]
que jo me la xuplaria!
Yo soy de... Russafa, ¿estamos? *Dando un ronquido.*
La tierra del gancho [26], niña.
¿Tendré yo salero y gancho
pa enganchar? ¡Alsa que pincha!
¿Hay aquí labia? Conteste,
que se ha quedado hecho un lila.
PACO. ¡Valenziano ezaborío!
ROMUALDO. ¡Andalús de mantequilla!
¿Eixa a on t'ha pegat? Un pico,
¡no sé jo gastar saliva!
REPARADA. Naipe.
ROMUALDO. *[Apart]* L'agüela en los naipes,
a lo millor m'afusila.
DOLORES. ¡Senyor, i quina parella!
REPARADA. ¿Están ustés de bromita?
MELÀSIO. Mire usté a mi Doloretes;
¡oyéndolos s'encandila!

ESCENA V

Dichos, Doroteo, Toni y el Xirri por el fondo.

DOROTEO. ¡Mà que té llanços la cosa!
REPARADA. ¡Doroteo!
DOROTEO. ¿Això és manera
d'entrar en les cases?
TONI. Este,
que m'ha pegat una espenta.
DOROTEO. ¡Se deixeu caure damunt
com si u fóra una taleca [27]!
Ací no es ve a fer el matxo,
i quant manco patulea [28],
millor.
XIRRI. Xe, deixa-lo estar.
TONI. ¡Li pegue un colp en l'esquena!
DOLORES. És ell.
MELÀSIO. Mon nebot i el Xirri.
DOROTEO. Saludo a la concurrensia.
MELÀSIO. ¿Com està vosté?
DOROTEO. No s'alce.
TONI. ¡Xe, quina raonamenta
està gastant! ¿No la veus? *Señalando a Dolores.*
XIRRI. Home, això tot és pamema [29]
pe'a fer-te rabiar. Sentem-se
i no la mires siquiera.
DOROTEO. Reparada, ¿cómo estás?
¿Por qué me hases la seria?
REPARADA. ¿Yo? ¡Jesú! Estoy como siempre.
DOROTEO. ¿Como siempre? No. *[Apart]* Més lletja.
Siento haber tardado.
REPARADA. Luego
me dises que no paseas.
DOROTEO. Salí a las dos, y esta es l'hora
que no m'he [b] asentao.
REPARADA. ¿De veras?
DOROTEO. ¡Estoy como una toñina!
¡Calla, ni alenar me dejan!
¡Tú no sabes los disípulos
que tengo en esta Valensia!
TONI. ¡Jo hu crec! Allà per Roteros [30]
lo manco en té una dotzena.
DOROTEO. ¿Roteros? Per aquell barrio

no sé que ningú deprenga
a ballar.

TONI. Home, sí: els nanos
i els gegants.

XIRRI. ¡Mà que eres bèstia!

DOROTEO. Això prova que vosté
s'haurà vestit de danseta [31];
si no, no hu sabria.

XIRRI. Xe,
deixa-lo.

ROMUALDO. ¿Conque escomença
la classe?

DOROTEO. Señores, vullc
donar-los una sorpresa
que s'alegraran.

ROMUALDO. Sapiam...

DOROTEO. Por tenerte a ti contenta
lo hago todo.

REPARADA. ¡Zalamero!

DOROTEO. Desde hoy tendremos orquesta.

ROMUALDO. ¡Hombre, bien!

PACO. ¡Bravo!

REPARADA. ¡Mu bien!

DOROTEO. Llusio, el cego que se queda
dalt en lo porxe, un bon músic,
en les hores d'acadèmia
tocarà.

ROMUALDO. Pero... ¿ell a soles?

DOROTEO. Més que una banda completa
pot lluir-se: al violí
el fa parlar.

TONI. ¡Bona orquesta!
Eixe cego, és u que fon
manxaor [32] de Santa Tecla [33].

XIRRI. Ja el conec.

TONI. Si vols cremar-lo
de veres, només aplega't
i digues-li: «Llusio, toque
la Manxa [c] Real», te pega
un palo que te deslloma.

XIRRI. Sempre està com una aixeta.

DOROTEO. Naipe.

ROMUALDO. ¿Què vol?

DOROTEO. Munte al porxe,
i al so Llusio li encarrega
que baixe prompte. Ell mateix

durà de la botigueta
dos caneles, pues anit
se gastà tota l'esperma
i me s'ha olvidat comprar-ne[d].

ROMUALDO. Vuelvo en seguida.
PACO. No hay priesa.
TONI. ¡Ay, mico!
DOLORES. Aspasio en caer.
TONI. ¡Xe, mira-la què monera!
XIRRI. ¡No faces cas, pues si és dona...!
MELÀSIO. Sinyor Doroteo, atenga.
DOROTEO. Diga.
MELÀSIO. Doloretes sap
valsar; lo que yo volguera
és que vosté li amostrara
atres balls, pues tinc la idea,
si puc, de tirar-la al teatro.
DOROTEO. Pot tirar-la a on li parega;
per mi no hi ha inconvenient.
MELÀSIO. Home, ¿voldrà vosté creure que ella,
dissimule, està en l'enrònia
de que vosté no li pega
molt al ball de castanyetes?
DOROTEO. ¡Què diu!
MELÀSIO. Vosté no s'ofenga.
DOROTEO. Melàsio, ¡si em toca un gènero
que a ningú li tinc enveja!
¡Home, si jo sóc discípul
d'Atané[34]! Una nit en Cuenca
me féu repetir el públic
tres voltes la malangueya.
¿Veu eixe *majo* que tinc *Señalando el de la pared.*
apegat? Allà mateixa
el va pintar un artiste
i me l'envià a l'escena.
TONI. Tan bo seria l'artiste
com el bolero.
XIRRI. Algun bèstia.
REPARADA. Pero en el baile fransés
es donde tú más descueyas.
DOROTEO. Como tengo buenas puntas[35]
me lusco mucho. ¿Te acuerdas
de la noche que me vistes
en el teatro de Sueca?
REPARADA. Caya, gitano, que entonses
me robaste el alma entera.

DOROTEO. ¡Y tú el amante esperitu!
[Apart] Jo me case en esta agüela,
té qüens [36].
REPARADA. ¿Bailaremos luego
la conquetiya [37]?
DOROTEO. ¡Enxisera!
La coquetilla y el tango,
y todo lo que tú quieras.
[Apart] La faig[e] ballar quinze dies
seguits, i acabant rebenta.
MELÀSIO. ¿Conque també el ball francés
l'exercita?
DOROTEO. ¡Friolera! [38]
MELÀSIO. ¿Sabrà ballar el cosaco [39]?
¡Jo hu crec! Eixa pantomema
la viu jo fa un grapat d'anys
en lo carrer de l'Olleta [40].
DOROTEO. ¡Melàsio, calle per Déu!
MELÀSIO. Ja sé que el mèrit no aplega...
DOROTEO. ¡Si m'haguera vist vosté
en lo ball de la serena [41]!
MELÀSIO. Home, ¿diu que a son marit
l'han ficat pres? ¡Pobra Pepa!
DOROTEO. ¿A quin marit?
MELÀSIO. Al sereno.
DOROTEO. Jo parle de la serena
de los mares; un gran ball.
REPARADA. Aún parese que te vea
con aquel traje de sátiro...
DOROTEO. No, de ninfo; con aletas...
REPARADA. Tienes rasón.
DOROTEO. Que después,
al cogerme la serena
me volvía mariposo.
REPARADA. Paresía que de veras
volabas.
DOROTEO. Al escaparme,
daba cuatro o cinco vueltas
y después entre unas ramas
me achopía.
REPARADA. ¡Qué piruetas!
DOROTEO. ¡Qué elevasiones tan grandes
ejecutaba en la ecsena!
Aquel trabajo no lo hase
naide como yo en Valensia.

ESCENA VI

Dichos y Vicenta por el foro.

VICENTA. ¿Ací viu u que li diuen
la Moma?
XIRRI. ¡Adiós!
TONI. ¡Al bordell! [42]
¡Vicenta la panaera!
DOROTEO. *[Apart]* ¡Oi! ¡La morruda insolent!
[Alt] Dona, ¿vosté en esta casa
a qui busca? ¿Es pot saber?
VICENTA. Diga-li a Romualdo que ixca,
que tinc que parlar en ell;
baix, en la porta, l'espere.
Que vostés hu passen bé.

Hace como que se va y vuelve.

DOROTEO. ¿Romualdo?
VICENTA. Debaes s'amaga,
perquè en lo ventre d'un peix
que estiguera... Por supuesto,
¿se figuraran vostés
que jo estic morta i penà
per eixe mueble? Ni gens
ni miqueta, perquè al cabo,
esa persona, ¿quien es?
En fi, me'n vaig. *Se va y vuelve.*
¡Mà tu, quin
peal [43]! Des de que el conec
està esperant un empleo;
com ara no l'hagen fet
administraor dels núvols...
Jo, per este pensar meu,
que no tengo nada propio...
Fiant-me d'eixe gamell [44],
vint lliures de pa fressat [45]
duc a les costelles; ¡vés!
¡Si em descuide, me se menja
la paraeta en poc temps!
En fi, me'n vaig. *Se va y vuelve.*
I el volia,
jo tinc que dir lo que sent.
Será el mayor enderdante
que ha naixcut, no hu negaré;
però, amigo, en mig de tot

té un piquerol... ¡Que allò és
el ambeleso del mundo!
¡Quan estava famolenc
donava gust el ouir-lo!
¡Entonses jo era pe'a ell
ensendida lumenaria,
polido y sin par clavel,
taulainito inosiente...!
I un grapat de coses més.
¡Ai! ¡Si jo era un taulainito...
el pillo era un paixarell!
En fi, me'n vaig. *Se va y vuelve.*
Bon profit
que li faça a l'escaget [46]
que carregue en eixa plepa [47].
Señores, pasarlo bien.

DOROTEO. ¿Que sí que se'n va?
VICENTA. ¡Oi, si vullc!
DOROTEO. ¡Pues això podíem fer!
VICENTA. ¿Vosté no dóna lliçons?
DOROTEO. Sí, sinyora.
VICENTA. ¿A huit diners?
DOROTEO. Jo done lliçó a les mones
de Tetuan.
VICENTA. Com vosté.
TONI. Cavallers, xarrà de fondo.
VICENTA. En fi, me'n vaig.
[Hace] como que se va.
DOROTEO. ¡Vaja-se'n!
VICENTA. En quant a Romualdo, a mi
que me pague lo que és meu
conforme a ley y costisia,
i en pau; que per lo demés,
¿vol vore la melengia
i el sofoco que jo prenc?
Mire, ¡xiquirriquixic! *Bailando.*
Que vostés hu passen bé.
Vase [por el] foro.

ESCENA VII

Dichos menos Vicenta.

DOROTEO. ¡Vaja, mala pesta, vaja!
MELÀSIO. Deixa-la; ¡no parla més

un armut[48] de canyamons!

DOROTEO. A tot açò, ¿què sabem
ací qui és Romualdo?

REPARADA. ¡Virgen!
¡Qué jaqueca de mujer!

DOROTEO. ¿Te se ha puesto la migraña?

REPARADA. No.

MELÀSIO. Faça-li uns pegaets
de criaïlla, i en polvos
confortatius...

REPARADA. ¡Para qué!

DOROTEO. Voy dentro a ponerme el traje
de academia[49].

REPARADA. Dises bien,
y empesemos.

ESCENA VIII

Dichos, menos Doroteo.

MELÀSIO. Me s'entoixa
que som ací poca gent.
No té gran parròquia est home
pa entendre-hu tant com hu entén.

PACO. ¿Usté bailará conmigo? *A Dolores.*

DOLORES. Veremos...

TONI. ¡Si balla en ell...!
Demà me'n duc perdigons,
enrame este salonet,
i del primer esvaró
que peguen...

XIRRI. ¡Bon pensament!

DOLORES. *[Apart]* Cremat està Toni. *[Alt]* Xico,
acosta't.

TONI. ¡Vaja vosté
noramala!

DOLORES. ¿Jo tinc culpa
que el pare...?

TONI. No em diga res.

DOLORES. Avant.

PACO. ¿Quién es ese chico?

DOLORES. Naide.

ESCENA IX

Dichos, Romualdo [por el] foro, y luego Doroteo [por la] izquierda.

ROMUALDO. Vinc tirant el lleu
perquè el tal Paquito... Vaya,
¿de qué trataban ustés?
PACO. Hombre, ¡qué curiosiá!
ROMUALDO. Me interesa a mí saber...
DOLORES. Paco em vol traure a ballar.
ROMUALDO. Vosté en mi s'ha compromés
abans.
DOROTEO. Ya estoy yo dispuesto
para empesar. Hui me pense
que no vindran més discípuls;
com fa mal temps...
MELÀSIO. Ahir érem
casi els mateixos.
ROMUALDO. No importa;
formarem quatre parelles;
ja som prou.
MELÀSIO. Jo, si ballaren
la xàquera [50]...
DOROTEO. ¡Què llaugeres
tinc hui les cames! ¿Te gustan
estos batimants [51]?
Haciendo piruetas.
REPARADA. ¡Paeses
una peonza!
DOROTEO. Dolores,
¿conque vosté vol dependre
els balls de teatro?
DOLORES. El pare
té eixe capritxo...
DOROTEO. M'alegre,
pues tenint disposició...
MELÀSIO. Si ella una volta en les festes
de Quart [52], ja ballà el bolero
de la tertúlia [53]...
DOROTEO. ¿De veres?
DOLORES. Va ser en casa uns amics [f]
i el ballí molt mal.
MELÀSIO. No hu creguen.
DOROTEO. Eixe bolero és difícil.

DOLORES. Balla-lo davant del mestre
per a que veja...
DOLORES. ¡Gran cosa!
MELÀSIO. I de camí, que te pegue
un repàs i te l'afine.
ROMUALDO. Jo el balle admirablement.
¿Vol que l'acompanye? [54]
DOROTEO. Sí, pues, com jo tararege
la música al mateix temps,
a voltes casi m'ofegue,
i hui que tinc alterats
els nyervis, i ací estes venes...
¿Vosté a Llusio...?
DOROTEO. Mire-lo.

ESCENA X

Dichos; Llusio por el foro con un violín debajo del brazo y un bastón en la mano.

LLUSIO. Buenas tardes. ¿A on m'assente?
TONI. ¡Mal! ¡Com estarà el seu cos
quan les cames li fluixegen!
DOROTEO. ¿Vosté coneix el bolero
de la tertúlia?
LLUSIO. Me pense...
me pense que no sinyor.
TONI. En pocs pensaments com eixe...
LLUSIO. ¿Qui parla ahí? ¿Que jo tinc
obligació de conéixer...?
Jo hu toque tot.
DOROTEO. No s'enfade.
LLUSIO. Però ans hu tinc que dependre.
¿Vosté veu els instruments
de corda? Igual li manege
el violí...
TONI. Que el poal.
XIRRI. I la manxa.
LLUSIO. Home, ¿qui és eixe
charrán [55]? Diga-m'heu, ¡voto a
Napoleón! Que li avente...
Levantando el palo.
DOROTEO. No faça cas. ¿Vol dur dos
caneles de casa Pepe?

LLUSIO. Vinguen diners.
DOROTEO. Ahí té
un quinzetet de l'any setze [56].
¡Eu, no el perga!
LLUSIO. Por me fan
esta classe de monedes.
¡Me s'entoixa que allastime
al *granuja* que em torege!

ESCENA XI

Dichos, menos Llusio que entra a su tiempo.

DOROTEO. ¡Bonico geni té Llusio
per a aguantar...!
TONI. ¡Home, fregue's
el llom!
ROMUALDO. ¿Conque escomencem
el bolero?
MELÀSIO. Doloretes,
¿tu el balles en lo sinyor?
ROMUALDO. Dubtar-ho seria ofendre'm.
PACO. Pero si yo también puedo...
ROMUALDO. El que primero se ofrese...
Vaya, ¿ese cuerpo meloso *Invitándola.*
se digna favoreserme?
DOLORES. ¡Ai, quina planta d'encorp [57]! *Levantándose.*
DOROTEO. No estarà de sobra fer-li
abans alguna advertència.
MELÀSIO. Nada, vosté no la deixe...
DOROTEO. Les actituds en lo ball
han de ser molt sandungueres [58]
i gachones [59]. ¿Veu? Aixina; *Dando algunos pasos*
por supuesto, sonrient-se. *y contoneándose.*
Mire'm a mi. Una bolera,
quan balla deu riure's sempre.
MELÀSIO. ¿És precís?
DOROTEO. Sí, fill; encara
que estiga rabiant del ventre;
però una risa graciosa.
REPARADA. Picaresca, ¿usté comprende?
DOROTEO. Bien, mujer; a, be, se, hache [60].
ROMUALDO. Anem, home.
DOROTEO. Deixe'm pendre

les postisses. Una part
que balle és prou p'a conéixer...
Atensión y ejecutar
els passos com jo els ordene.
Naipe, separe's un poc; *Colocándolos.*
aixina, pe'a que campege[61].

XIRRI. ¡Ahí está Cadis!

TONI. ¡Ahí
està el carrer de Canyete[62]!

XIRRI. ¡Xe, calla, animal!

TONI. ¡Re-cristo,
i quin bolero i quin mestre!

ROMUALDO. ¡Que no serà gentoleta!

DOROTEO. Cuidao en fer el cabestre.

Sentándose en el sillón, tararea [8] la música de la primera parte del bolero, acomodándola al diálogo, repicando las castañuelas mientras bailan Dolores y Romualdo.

Doloretes, el pas ben marcat
i en més gràcia, que això és molt gelat.
Naipe, gire la cara un poquet
cap el nano que hi ha en la paret.
Eixa cama molt més solta
i eixe cos més de gaidó.
Ara pegue mitja volta...

TONI. I amague's en un rincó. *Remedándolo.*

DOROTEO. ¡Mà que açò té pelendengues,
la patulea insolent!
No torbar-se en lo *jaleo.*

LLUSIO. ¿Jo a on m'assente? *Apareciendo.*
¿Ho puc saber? [63]

DOROTEO. Aguarde's, que acabem ja, taralà.
¿Les caneles a on les du? Tururú.

LLUSIO. El quinzetet el perguí, tirirí.

DOROTEO. T'havies de pedre tu, tururú.

Finaliza la música del baile con mucha fatiga.

PACO. ¡Bien por Loliya!

MELÀSIO. ¿Què tal?
¿Sap ballar?

REPARADA. ¡Viva la grasia!

DOLORES. Favor que ustedes me hasen.
DOROTEO. Eu, que l'alé ja em faltava.
¡S'ha lluït vosté, so Llusio!
LLUSIO. Entropessí... i com l'escala
està un poc fosca...
DOROTEO. ¿Que els cegos
necessiten algun atxa
de vent? *[Apart]* Se l'haurà begut
el quinzet. *[Alt]* Passe a esta banda.
MELÀSIO. Naipe, ¡vosté és el dimoni!
Crega que m'agrà com balla.
ROMUALDO. Tinc un don; a tot li pegue.
(A Dolores) L'andalús té el cap baix l'ala.
MELÀSIO. Xiqueta, ¿què te pareix
la parella?
DOLORES. ¡En grande!
ROMUALDO. *(A Melàsio)* Vaja
indicant-li algo, que jo
mentres, en la meua labia...
(A Dolores) ¿Conque bien?
PACO. ¡Esgalichao! [64]
Tanto que ese hombre se alaba,
si yo bailo con usté
cuatro minutos, no es guasa,
de la sar que derramamos,
¡se junde toa esta sala!
DOLORES. ¡Jesús!
TONI. ¡I va de tremenda!
ROMUALDO. Eixe home, en una pataca [65]
rebenta un floronco.
MELÀSIO. El cas
és que Naipe és una *alhaja*
pe'a tot.
ROMUALDO. ¡Si jo, a l'encontrar-me
davant una xica guapa
com esta, mi corasón
regosijado se inflama,
y bailo como una trompa
y canto como una guala [h]!
¡Si mi palique es más fino
que un puntejat de guitarra!
¿Está bien dicho? ¿Hay aquí
lo que es diu canela en rama?

ESCENA XII

Dichos, Vicenta que debe aparecer por la puerta del foro a los últimos versos de Romualdo.

VICENTA. ¡Muy bien dicho, muy bien dicho!
ROMUALDO. ¡Visenta[i]! ¡Cristo me valga!
VICENTA. Però deu vosté afegir
fent una tracamandana[66]:
«¡Si mi gasusa es tan grande,
que cuando salgo de casa,
apenas guipo dos rollos
se regosica mi pancha!
¡Si por sampármelos hago
més monaes que fa un gos d'aigua!»
¿Está bien dicho? ¿Hay aquí
lo que se dise carpanta[67]?
ROMUALDO. ¡Madre de Dios! ¡Quina dona!
¡M'ha mort en eixa descàrrega!
VICENTA. ¿Veu, so guilopo embustero,
veu com l'he[b] pillat en pana[68]?
Però no té vosté a soles
la culpa.
ROMUALDO. ¡Tinga més calma!
VICENTA. En fi, me'n vaig.
Se va y vuelve.
DOROTEO. ¡Atra volta!
¡Esta dona és una plaga!
Ací faça'm el favor
de no armar ninguna escama.
VICENTA. ¿Conque no estava Romualdo?
¿El tenia baix la capa?
DOROTEO. So buena mosa, ¿que jo
sabia de qui tractava?
VICENTA. ¡Si no hubiera encubridores
no habría pillos de playa[69]!
DOROTEO. ¡A [e]spai en eixa llengüeta...
que vosté la té molt llarga.
VICENTA. ¡Mà tu, la Moma, la Moma!
DOROTEO. ¡Mà tu, la Paltra[70], la Paltra!
REPARADA. Pero hombre, déjala estar, *Levantándose.*
yo no sé por qué te exaltas...
DOROTEO. ¡No ves que me toca el punto
del honor!

ROMUALDO. Si tot es labia. *Señalando a Dolores.*
D'ací no hi ha res. *Señalando el corazón.*
VICENTA. Entonses,
¿per què ve vosté a esta casa?
ROMUALDO. L'afició que tinc al ball...
VICENTA. So tuno, és dir que s'agarra
a ballar en xavaletes,
però en Vicenta no balla.
ROMUALDO. ¿Que vosté sap...?
VICENTA. ¿I ho pregunta?
MELÀSIO. ¡Pues Senyor, estic en babia!
REPARADA. ¡Vamos, pichón!
DOROTEO. Si no fuera
por dejarte despagada,
hoy soprimía yo el baile.
Estos disgustos me atacan
el tema nervioso. Llusio,
toque ya.
LLUSIO. ¿Quina tocata?
REPARADA. *(A Doroteo)* Bendita sea tu boca.
Toque usté el vals de las cartas[71].
PACO. Salero, lo que es ahora *Invitando a Dolores.*
usté a mi no me desaira.
DOLORES. Pare, ¿vol que balle en Paco?
MELÀSIO. Sí filla, pues no faltava...
ROMUALDO. ¡I la trau eixe andalús
fatxenda! De bona gana
me n'aniria al carrer
per no vore-lo.
TONI. *[A Xirri]* Xec, alça't
i els pegarem quatre espentes.
PACO. ¿Ve usté Naipe como rabia?
ROMUALDO. *(A Vicenta)* ¿De veres vol que ballem?
Jo hu dia per si se cansa.
Mire que el ball és pesat.
VICENTA. ¡Oi, serato[72] simple! ¡Sàpia,
so romancero, que ací
encà hi ha garbo i pucansa
pe'a rendir-lo, no a vosté,
que pareix miqueta en salsa[73],
sinó a un atre de millor
calitat i millor planta.
ROMUALDO. ¡No tan miqueta!
VICENTA. So Llusio,
rasque.

Se preparan para el baile formando cuatro parejas. En primer término Romualdo con Vicenta y Doroteo con doña Reparada. En segundo, Paco con Dolores y Toni con el Xirri.

REPARADA. Venga, el de las cartas.
LLUSIO. Eixe vals...
DOROTEO. ¿No el sap?
LLUSIO. Me pense
que no sinyor.
TONI. Home, vaja
a divertir a les rates
del porxe en una donçaina.
LLUSIO. Només volguera saber
qui és el pillo que no para
de provocar-me.
DOROTEO. Home, toque
mas que siga...
TONI. La campana.
LLUSIO. ¿Vol una havanera?
DOROTEO. Bueno.
LLUSIO. ¡Si m'encenc, hi ha una batalla!
¡Allá voy!

Toca una habanera y bailan todos en la forma antes indicada.

ROMUALDO. ¡Eixe tunante
com s'arrima!
Indicando a Paco.
MELÀSIO. ¡Qué bien baila
la meua xica!
VICENTA. Menege's,
que pareix un sac de palla.
ROMUALDO. ¡Si vosté se deixa caure
i no puc moure una cama!
DOROTEO. ¿Te recreas?
REPARADA. ¡Esta música
en tus brazos me desmaya!
DOROTEO. ¡Desmáyate buena cosa
y casémonos mañana!
Pero aspasio, no te duermas
y me tires.
REPARADA. ¿Te embriaga
de mi cabeyo el perfume?

DOROTEO. *[Apart]* Deu ser mantequilla rància[74]. 750
[Alt] Sí que hase una aulorita...
REPARADA. ¡Doroteo!
DOROTEO. ¡Reparada!

ESCENA XIII

Dichos y Don Constantino por el fondo, con una pistola en la mano apuntando a Doroteo.

D. CONS. ¡Qué veo! ¡Cien mil cañones!
ROMUALDO. Doroteo, ¡abaixe el cap,
si nos és mort!
DOROTEO. ¿Com? ¿Què diu? 755
REPARADA. ¡Constantino!
DOROTEO. ¡Barrabàs!
¿Este loco d'a on ha eixit?
D. CONS. *(A Reparada)* ¡Aparta! ¡Lo he de matar!
TODOS. ¡Ah, la guàrdia!
LLUSIO. ¿Però ací
què passa?
Levantándose.
ROMUALDO. ¡Hombre, por piedad, 760
mos compromete!
TONI. *(A Xirri)* ¿Vols vore-hu
açò prompte *despejat*?
Llusio...
Llegándose cerca de él.
LLUSIO. ¿Però ací que passa?
TONI. Toque la Manxa[d] Real.
LLUSIO. ¡Oi! ¡Voto a Napoleón 765
y sus ejércitos!

Sacudiendo un palo a Doroteo, que es el que se halla más próximo, y luego otro a Don Constantino.

DOROTEO. ¡Ai!
LLUSIO. Pilleria, no t'escapes.
D. CONS. ¡Mil bombas, infame!

Al recibir el palo descarga al aire la pistola.

TODOS. ¡Ah!
DOROTEO. ¡Sóc mort!
Dejándose caer sobre el sillón.
REPARADA. ¡Zocorro!
MELÀSIO. ¡Perduts estem!
DOROTEO. ¿Per a on m'haurà entrat la bala?
REPARADA. *(A Doroteo)* ¿Herío?
MELÀSIO. ¿Ferit?
DOROTEO. Sí. No cal que tire más: ¡ya m'ha muerto!
D. CONS. *[Apart]* ¡Si yo el tiro lo di al aire!
REPARADA. ¡Qué maldad!
D. CONS. Tú le has muerto, pues sabías que yo juré disparar sobre todo el que bailase contigo.
DOROTEO. ¡Bestia incapás! ¡I no em diu res eixa agüela!
REPARADA. ¡Cáyate, monstruo!
D. CONS. Evitar puedes tú que haya otra víctima! ¡Reflexiónalo!
Vase [por el] foro.
REPARADA. ¡Jamás!

ESCENA ÚLTIMA

Dichos menos Llusio [75] *y Don Constantino.*

MELÀSIO. ¡Com un cascabell tremole!
VICENTA. ¡Jo no tinc gota de sang!
PACO. ¡Son ustés unos gayinas! Lo ven ustedes marchar, y aquí se quean tan frescos. Hombre, suba usted acá.
REPARADA. ¡Paco!
PACO. ¡Si a mí se me apunta...!
TONI. T'amagues en lo forat de la pica.
PACO. ¡Si a Loliya la ofende, no digo náa!

TONI. ¡Estando yo aquí, Dolores
no necessita xarrans
que la defenguen!
PACO. ¿Qué dise?
TONI. ¡Perquè si l'ofén en tant,
ell, vostés i hasta la Moma
van per lo balcó de cap!
DOLORES. ¡Toni!
PACO. ¡Hombre!
MELÀSIO. ¡Podrà ser bèstia,
però és valent!
ROMUALDO. L'ha xafat
i m'alegre.
REPARADA. Doroteo...
DOROTEO. ¡Huye!
MELÀSIO. Però, ¿li ha fet mal?
DOROTEO. Més que el tir m'ha commogut
el colp de la garrotà.
¡Maleït siga eixe cego
i eixe loco fierabràs[76]!
REPARADA. Nada temas: seré tuya.
DOROTEO. No, que m'afusilarán.
REPARADA. ¡Ingrato!
PACO. ¿No continúa
la clase?
DOROTEO. ¡Ni ahora ni mai!
VICENTA. ¡Ara que jo la prenia
tan a gust! En fi, me'n vaig.
DOROTEO. Dentinga's una miqueta,
pues pe'a eixir tots d'esta broma
en satisfacció completa
falta que una palmaeta
vullguen donar-li a *La Moma*.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] Transcrivim *Melàsio* d'acord amb l'ortografia valenciana ja que no es tracta de cap nom ni en valencià ni en castellà.

[b] A *A i OC, ha*; transcrivim *he* per evitar confusions.

[c] Així a *A*, com a evident joc de paraules. En canvi, a *OC* llegim *Marxa Real*, la qual cosa converteix el pobre cec en un republicà que s'enfurisma en sentir que li parlen de l'Himne de l'Espanya Monàrquica.

[d] Així a *A*. A *OC*, per evident errada: *comprar-me.*

[e] A *A i OC, fas.* Esmenem per evitar confusions.

[f] Així a *A. OC*, esmena *d'uns amics*, la qual cosa fa el vers hipermètric.

[g] A *A* i *OC talarea.*

[h] A *A, huala.*

[i] Transcrivim *Visenta* perquè la frase següent és en castellà i hem de suposar, doncs, que tot el vers és en aquesta llengua, però igual podria ser en valencià.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Teatro del Circo Español.* Vid. notes [2] i [52] d'*Un torero...*

[2] *María Agostí.* Vid. Introducció.

[3] *Chirri.* Suposem que aquest malnom és en realitat *Xirri* (i així el transcriurem en valencià), terme que segons el *DCVB* és –en mallorquí– sinònim de qualsevol mena de beguda alcohòlica.

[4] *N.* Sigla per indicar de nom no conegut o no especificat.

[5] *Manuel Llorens.* Actor (València ?-1910). S'inicià professionalment al teatre de la Princesa; abans que Escalante el triara com a protagonista de molts dels seus sainets, va excel·lir en el de *Judes* de la *Pasión* de Pérez Escrich (*GERV*, t. 6, p. 259). Es va convertir en el màxim representant de la segona generació d'actors valencians, essent els més destacats de la primera Leandro Torromé i Ascensio Mora.

[6] *Bolero.* Nom genèric que rebien els ballarins de les companyies de dansa que els teatres mantenien al segle XIX, i que s'encarregaven d'interpretar els intermedis ballats de les representacions. Encara que el seu nom feia referència a que ballaven fonamentalment peces del folklore hispànic (especialment els *boleros*), també feien *ball francés* (és a dir, dansa clàssica).

[7] *Tapasolero.* Tapa-soler; persona que fa para-sols o tapa-sols.

[8] *Russafa.* Barri de la ciutat de València, que fins 1877 va ser municipi independent. Va mantenir el seu fort caràcter rural fins les darreries del segle passat, quan s'inicià la seua urbanització.

[9] Vers hipermètric.

[10] *Parola.* En valencià, facilitat de paraula.

[11] *Cuerpos francos.* Unitats de voluntaris aplegats amb ocasió d'un conflicte bèl·lic; en aquest cas, sembla prou clar que es tractaria de la tercera guerra carlina que es trobava per aquells anys en plena activitat.

[12] *La Moma.* Nom que rep el personatge principal, que representa la Virtut, del *ball de la Moma*, que és ballat a la Processó valenciana del Corpus. En ell, els set pecats capitals (els *momos*), armats de bastons rodegen i tracten de seduir *la Moma* (que és encarnada per un home), qui acaba per triomfar sobre tots ells.

[13] *Tronar.* Amb l'ús poc sovintejat d'«enfadarse, reñir» (*DUE*).

[14] *Voretar.* Treballar les vores del camp per endreçar-les (*DCVB*). Suposem que, per extensió, cuidar les plantes.

[15] *Temptà. Temptada* té el sentit clar d'*arriscada*, solta, valenta, etc. Valor que no enregistra el *DCVB*.

[16] *Balls de Torrent.* És evident que a Torrent hi hauria balls, on podria ballar Doroteo, però el joc de paraules és evident: el *ball de Torrent* és una dansa amb elements pantomímics, molt coneguda al País i que es va mantenir viva fins el present segle. Acabava el ball de forma caòtica i amb enfrontaments (d'ací l'expressió *acabar com el ball de Torrent*), raó per la qual la ironia consistiria ací en dir que Doroteo només ballava balls que tenien molt de desarreglats, descoordinats, plens de confusió, etc.

[17] *Brancalet.* Brancal, cadascú dels costats dels portals, fets normalment de pedra.

[18] *Palique.* Xerrada llarga i intrascendent.

[19] *Deseixida.* En el sentit de persona hàbil, que es mou bé en societat i sap eixir bé de compromissos.

[20] *¡Jopetí!* Jupetí; armilla del vestit tradicional del valencià. No hem l'hem trobat enregistrat al *DCVB* com a exclamació, tot i que sí apareix la següent frase: «No et sufoques, jupetí, que et cauran les mançanetes», dit irònicament de qui s'esvera sense motiu suficient.

[21] *Pata a pata*, expressió popular en el sentit d'estar *empatats*.

[22] *Arropía.* Segons el *DUE*, *melcocha*: mel cuita i treballada per donar-li més consistència, o qualsevol dolç fet amb aquesta matèria.

[23] *Ronquido.* Al context li va bé la doble accepció de soroll brusc fet amb la gola (que en el cas de Jaén potser contrafaça l'aspiració de l'hac inicial) i de bravata (*DUE*).

[24] *Jaén...* Al·lusió a la patrona del Regne de Jaén.

[25] *Armela ronyosa.* En valencià, la que té un bany grumós de sucre (*DCVB*).

[26] *Terra del ganxo.* Segons el *DCVB*, «Nom satíric que es dóna als nadius de Russafa i als de Traïguera. Dels de Russafa es diu que el nom els ve d'haver tret amb ganxos el seu Sant Crist de dins la mar d'on veien surar»; i cita a Martí Gadea com a font.

[27] *Taleca.* Sac gros on guarden els pastors queviures i roba (*DCVB*). Suposem que, per extensió, sac o màrfega.

[28] *Patulea.* Conjunt de xiquets o de persones indesitjables (*DCVB*).

[29] *Pamema.* «Dicho tonto e intrascendente» (*DUE*).

[30] *Carrer de Roteros.* Carrer del barri del Carme que va de la Plaça dels Furs (o de les Torres de Serrans) a la del Carme, essent un dels carrers principals del barri. Existia ja al segle XIII. A ell dóna el *Carrer de les Roques*, on es guarden aquestes, així com els gegants i nanos que el Municipi de València treia –i encara trau– a les processos i festes municipals.

[31] *Vestit de danseta.* Anat vestit de forma estrafolària i ridícula, com si formaren part d'alguna comparsa de les que surten a algunes processons, com la del Corpus de València.

[32] *Manxador.* Encarregat de moure la manxa que alimentava d'aire els orgues.

[33] *Santa Tecla.* Convent de monges i església que es trobava al començament del carrer de la Mar, on encara hi ha un forn que du aquest nom. Van ésser enderrocats el 1868.

[34] *Atané.* Carlos Atané va ser el «primer bolero» i director del cos de ball del teatre Principal durant vàries temporades: 1850-1851 i 1853-1854. Amb Dolores Montañés i Vicente Perales, va assolir molt d'èxit a la València del XIX.

[35] *Puntes.* Es refereix a ballar descansant només sobre el terra les puntes de les sabatilles de ballet.

[36] *Qüens.* Plural de qüern, moneda de l'època foral; per extensió, *tenir qüens* significa tenir diners.

[37] *Coquetiya.* ¿Potser es referirà a un ball de la *coquetilla* o de la coqueta?

[38] *Friolera.* Vid. nota [73] d'*El tio Cavil·la...*

[39] *Pantomima del cosaco.* No identificat de quina dansa o pantomima es tracta; en aquest cas, i en la dansa esmentada en nota següent, Escalante fa referència a la moda dels ballets amb argument, que va gaudir de molta acceptació especialment al darrer terç del segle passat (és cèlebre el *gran ball Excelsior*, per exemple).

[40] *Carrer de l'Olleta.* Carrer que es trobava entre el carrer dels *Tintorers* i el de la Mare de Déu de la Misericòrdia, carrer aquest molt estret que actualment no arriba a comunicar el carrer de Quart amb el de Pintor Saranyena.

[41] *Ball de la serena.* No identificada aquesta peça.

[42] *Al bordell.* Vid. nota [43] de *Fugint...*

[43] *Peal.* En sentit figurat i en valencià, persona o cosa menyspreable o inútil (*DCVB*).

[44] *Gamell.* Forma clàssica de *camell.*

[45] *Pa fressat.* Pa molt blanc i de tres crostrons (*DCVB*); pa de molt bona qualitat, doncs.

[46] *Escaget.* Diminutiu d'*escaig*; atés que aquest terme equival a part sobrera d'alguna cosa, el diminitiu reforça la idea de poqueta cosa amb què es troba emprat el terme.

[47] *Plepa.* Persona o cosa dolenta, indesitjable (*DCVB*).

[48] *Armut.* En valencià, per *almud*, mesura de grans que al País Valencià equival a poc més de quatre litres (*DCVB*).

[49] *Traje de academia.* No ens indica quin seria aquest vestit, però pel gravat que acompanya l'edició de les *Obres Completes*, cal suposar que fóra precisament el de *bolero.*

[50] *Xàquera vella.* Nom d'un ball valencià nascut al segle XVII, de construcció semblant al de la *dansada* però amb un ritme més lent i reposat; es ballava, acompanyat de tabalet i dolçaina a les bodes i saraus.

[51] *Batimants.* Per *batimán*, gal·licisme; «movimiento que se hace levantando una pierna y llevándola rápidamente hacia la otra como para sacudirla» (*DUE*).

[52] *Quart.* No resta clar si es refereix al poble de Quart de Poblet, o a les festes que es farien al carrer de Quart; ens inclinem a pensar això, ja que tant el carrer de l'Olleta com el de Canyet, es troben molt a prop d'aquest important carrer de la ciutat de València, que va de les Torres de Quart al Tossal.

[53] *Bolero de la Tertúlia.* No identificada aquesta peça.

[54] Vers hipomètric.

[55] *Charran.* Segons el *DUE*, «granuja, hombre que procede sin honradez y sin escrúpulos».

[56] *Quinzet de l'any setze.* Hem de suposar que es tracta d'una moneda d'aquest any.

[57] *Encorp.* Terme no enregistrat al *DCVB*; potser siga un derivat de corb o d'encorbar. És a dir, que té forma de corb o que balla molt encorbat.

[58] *Sandunguero.* «Gracioso, salado, simpático» (*DUE*).

[59] *Gachón.* Terme que aplicat a persones vol dir «gracioso, atractivo o dulce» (*DUE*).

[60] *A, be, se, hache...* Per supost, s'empra l'alfabet per indicar els passos del ball.

[61] *Campejar.* Ací, harmonitzar-se, formar tots dos un conjunt agradable (*DCVB*).

[62] *Carrer de Canyet.* Atzucac que es troba al carrer de Quart, paral·lel al carrer de la Misericòrdia, i on es troba la capella del Beat Gaspar Bono i existia igualment una ermita dedicada a Sant Cristòfol. El to irònic vindria justificat perquè aquest carrer és esmentat a un dels col·loquis valencians més populars, el de *Nelo el Tripero.*

[63] Versos hipomètrics: tenen dos cinc síl·labes i no sembla deure's a cap errada sinó al ritme musical del boler.

[64] *Esgalichao.* Prim, sense gràcia.

[65] *Pataca.* Mentida grossa.

[66] *Tracamandana.* Traveta, emboscada (*DCVB*). Armar (o fer) una tracamandana significaria fer-ne una, de ben grossa.

[67] *Carpanta.* Fam de grans proporcions (*DCVB*).

[68] *Pana.* Per *agafar en pana*, agafar algú en falta (*DCVB*).

[69] *Pillos de playa.* Suposem que deu de tractar-se d'una al·lusió als contrabandistes.

[70] *Paltra.* No arribem a captar el significat d'aquest malnom o insult. Segons el *DCVB*, *paltra* en llenguatge familiar alacantí és *butxaca*. Potser vulga dir que és una persona a la qual li interessen molt els diners.

[71] *Vals de las cartas.* No identificada aquesta peça.

[72] *Serato simple.* El *cerato simple* no és en sentit estricte cap insult, sinó el nom que reben els medicaments fets només a la cera i oli (*DUE*).

[73] *Miqueta en salsa.* En sentit figurat segons el *DCVB*, *miqueta* és el mateix que encongit de coratge, pusil·lànim. Suposem que l'expressió «en salsa» intensifica el to despectiu del terme.

[74] *Mantequilla rància.* Com ja hem dit a altres obres, la mantequilla l'acostumaven a gastar les dones per empeguntar-se els cabells com una mena de brillantina i fixador del monyo.

[75] ¿Quan ha eixit Llúcio? Suposem que descarrega unes quantes bastonades i se'n va, però el text no ens diu res al respecte.

[76] *Fierabràs.* Nom d'un gegant sarraí, protagonista d'un poema èpic francés del segle XIII, i molt popularitzat gràcies al *Quijote*, on el protagonista prepara el cèlebre *bálsamo de Fierabrás*. Per extensió, persona ferotge i desmesurada.

¡ALS LLADRES!

ESTUDI INTRODUCTORI

Si férem cas de les *Obres Completes* d'Eduard Escalant, ens trobaríem que aquesta és la primera peça musical escrita pel nostre autor. I és que, com ja vam explicar al seu moment, ni *¡Què no serà!* ni *Angelito* figuren a elles. Ara bé, també és veritat que, a diferència de les acabades d'esmentar, aquesta obra ben bé pot qualificar-se de *sarsuela*. Ja no es tracta, efectivament, d'un sainet amb il·lustracions musicals com els altres dos, sinó d'una obra de considerable extensió (ultrapassa els mil versos), amb un total de sis números musicals ben diferenciats:

–Un duo còmic entre la soprano i possiblement un tenor còmic (vv. 67-132).

–Una ària, si se'ns permet el terme, de soprano i amb un to clarament amorós (vv. 236-263).

–Un duo d'amor entre la soprano i el tenor líric (vv. 610-664).

–Una peça on intervenen les tres veus anteriors i una altra, possiblement de registre més baix (vv. 851-890).

–Un ària de tenor líric, rematada amb un enfilall d'advocacions religioses populars en un to humorístic, possiblement no exemptes d'elements folkloritzants (vv. 891-923).

–Finalment, un comiat on intervenen les mateixes quatre veus (vv. 1044-1059).

És a dir, un total de 238 versos, la qual cosa significa gairebé un 25 % del total de l'obra. Parts cantades a càrrec de quatre dels sis personatges, cosa que no deixa dubtes al respecte: ja no es tracta d'incorporar alguna veu cantant a un conjunt de vers, sinó de tot just el contrari: Manolo Llorens, actor al qual ens hem referit en altres ocasions, s'encarrega d'un paper còmic, però curt i sense cant (el de l'escolà enamoradís); i al seu costat, un altre actor –molt menys conegut– com Enrique Costa, encarnava un altre paper no cantant, però de caire igualment còmic: el d'un jove més aviat gras i una mica bovo, amb un nom –Bertoldino– que ens recorda un dels protagonistes de l'obra de Giulio Cesare della Croce *Bertoldo, Bertoldino e Cacasseno* (datada al segle XVI), que va gaudir d'una extraordinària popularitat fins el present segle.

Pel que fa als intèrprets lírico-dramàtics, adonem-nos, d'entrada, de la importància singular de la veu de soprano (intervé en cinc de les sis peces), la qual cosa li confereix un estatut protagònic en l'obra, així com la rellevància de les parts conjuntes (dos duos i dos quartets) que equilibren els dos *solos* (de tenor i soprano) que hi existeixen. Tot resumint, ben bé podrem afirmar que –malgrat la modèstia de l'autor a la dedicatòria– *¡Als lladres!* és una sarsuela amb un desenvolupament important de la part musical. Una sarsuela que si no *inventa* el gènere al teatre valencià, sí que va contribuir a donar-li una consistència de la que se n'aprofitaran autors de la següent generació (el seu propi fill entre ells), la que va treballar –no ho oblidem– amb els grans músics costumistes valencians, Salvador Giner al seu cap.

Però no cregam que aquesta obra té només mèrits *sarsuelístics*. Ben al contrari: amb independència d'ells, *¡Als lladres!* és un divertidíssim sainet; millor dit: una divertidíssima peça que trenca els motles del sainet de costums valencians per explorar, amb prou fortuna, els terrenys de la comicitat basada en el tipus genèric. En efecte, Calixt és aquesta obra el resultat de barrejar per una banda el vell avar i per altra banda el vell enamorat de la jove, figures totes elles que van néixer a la comèdia clàssica i que han esdevingut universals. Afegim-hi una divertidíssima incursió en el món dels esperits i de les fantasmes, popularitzats al teatre per les *comèdies de màgia* i els mateixos drames romàntics, i tindrem una visió prou aproximada del que Escalante ha encabit a l'obra. I, per si això no fóra poc, no podem oblidar que a ella figuren tipus igualment consagrats com els rústics, l'escolà enamorat i el galant lleugerament efeminat... Tot un conjunt de personatges, doncs, que contribueixen a dotar aquesta obra d'una densitat i una riquesa que superaria en molt, suposem, la seua pretensió de ser simplement una sarsuela. Escalante, sens dubte, devia sentir-se prou satisfet d'aquesta obra com per dedicar-li-la a l'esposa del seu editor, i bon amic, Juan de Mariana.

* * *

L'esquema mètric de l'obra és el següent (assenyalem amb un asterisc les parts cantades):

vv.	1- 66	Romanç en *à a*
	*67- 90	Quartetes hexasil·làbiques [1] de rima assonant, esquema: *– a – a*
	*91- 94	Id. pentasil·làbiques
	*95- 100	Sextilla pentasil·làbica, rima assonant, estructura: *– a – – a a*

[1] Atés el fet que les nocions mètriques que posa en joc Escalante deriven exclusivament de la poètica castellana, hem optat per comptar les síl·labes a l'estil castellà, raó per la qual, per exemple, parlem d'hexasíl·labs per referir-nos a versos que en valencià foren pentasíl·labs.

*101- 102	Apariat pentasil·làbic
*103- 120	Versos pentasil·làbics assonantats de combinació lliure: *– a – b – a c c c a – d d d c a*
*121- 132	Sextines assonantades hexasil·làbiques amb la mateixa rima i estructura: *– a – a – a*
133- 221	Romanç en *à*
222- 235	Romanç en *é*
*236- 255	Quartetes hexasil·làbiques de rima assonant i esquema: *– a – a*
*256- 259	Quarteta octosil·làbica assonantada, amb esquema: *– a – a*
*260- 263	Quarteta hexasil·làbica assonantada, amb el mateix esquema
264- 329	Romanç en *ú*
330- 479	Romanç en *é*
480- 609	Romanç en *é e*
*610- 625	Octaves hexasil·làbiques assonantades, d'esquema: *a b a b a c a c*
*626- 628	Tercet hexasil·làbic assonantat
*629- 634	Sextina pentasil·làbica assonantada d'esquema: *– a – a – c*
*635- 648	Seguidilles compostes d'esquema: *7– 5a 7– 5a 5c 7– 5c*
*649- 662	Romanç heptasil·làbic en *à*
663- 736	Romanç en *í a*
737- 850	Romanç en *à*
*851- 866	Quartetes endecasil·làbiques amb rima aguda i esquema: *A B C A A B C A A B – A A B – A*
*867- 890	Quartetes pentasil·làbiques assonantades (amb rima alternant *í* i *à*) i esquema: *– a – a*
*891- 900	Romanç heptasil·làbic en *à*
*901- 902	Apariat octosil·làbic
*903- 906	Quarteta heptasil·làbica assonantada, d'esquema: *– a – a*
*907- 921	Versos hexasil·làbics lliures amb rimes soltes en *ó*
*922- 925	Versos pentasil·làbics lliures
926- 985	Romanç en *à*
986-1043	Romanç en *à e*
*1044-1051	Versos pentasil·làbics amb rima assonant i esquema: *– a – a b – b*
*1052-1060	Ídem, amb esquema: *– a – a – a – a*

Si deixem de costat les parts cantades, els 821 versos recitats palesen de forma rotunda la decidida opció que pel *romanç* ha fet Escalante, car és aquesta l'única forma emprada. Aquesta tendència cap una versificació planera (força acostada, al remat, a la prosa) es veu contrapesada per l'emprament de fins deu canvis d'assonància, i l'ús de set distintes (algunes d'elles tan caracteritzades com la rima en *ú*). Hi predominen, també és cert, rimes fàcils, com la rima en *à* (263 versos; 31 % dels versos reci-

tats i 24,8 % del total de l'obra), o en *é* (164 versos: 19,9 % i 15,5 % respectivament), però no s'hi pot negar la importància d'aquest joc de variacions dins una forma tan senzilla com la del romanç.

Pel que fa als versos cantats, ressenyem com Escalante ha fet un notabilíssim esforç per superar-se: front al predomini abassegador en anteriors obres de la *seguidilla composta* com a estrofa per posar-hi música, o –fins i tot– per remarcar determinats passatges lírics, ací el que trobem és un joc de variacions realment gran; hi ha un predomini clar del vers curt (especialment dels hexasíl·labs i dels pentasíl·labs) formant sèries molt variades, que només en molts poc casos (versos 635 o ss.) es remuntarien a les seguidilles abans al·ludides. Un joc de variacions, en definitiva, que ens reafirma en la impressió que Escalante va voler elaborar uns cantables complexos, dignes en tot cas d'una sarsuela i no d'un simple joguet còmic amb música.

* * *

D'aquesta obra només existeix una edició anterior a la de les *Obres Completes* (*OC* a les notes textuals), i és la que va fer Juan de Mariana en 1874 (*A* a les notes textuals). Posteriors a *OC* (i posteriors en tot cas a la mort d'Escalante) no li han mancat algunes edicions a aquesta, com a d'altres obres.

¡ALS LLADRES!

Zarzuela valenciana en un acto y en verso.
Música de don Benito Montfort [1]. *
Representada por primera vez con extraordinario éxito
en el teatro del Circo [2], la noche del 19 de Septiembre de 1874.

PERSONAJES	ACTORES
Mariana	Srta. D.ª Antonia Colom.
Calixto	Sr. D. Joaquín Reos.
Micalet	» Juan Aparicio.
Diego	» Manuel Llorens.
Toni	» José Contreras.
Bertoldino	» Enrique Costa.

A la señora doña Cándida Cabrera, de Mariana [3].

Mi estimada amiga y señora: V. sabe los deseos que tenía de dedicarle una de mis obritas que reuniese ciertas condiciones especiales que V. y yo conocemos. La presente reúne aquéllas; sólo siento que por su escaso mérito no sea más digna de la persona a quien la dedico. Sin embargo, confío que la excesiva bondad de V. sabrá disculpar los defectos de la obra y únicamente verá en ella los buenos deseos de su afectísimo S.S. Q. S. P. B.

Eduardo Escalante.

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1210-1213.

ACTO ÚNICO

Interior de una habitación decentemente amueblada; dos puertas laterales en primer término; al foro otras dos, suponiendo que la de la derecha da a la escalera, y la de la izquierda a uno de los departamentos de la casa; al mismo lado y en la segunda caja de bastidores, un sofá; un balcón en la caja de la derecha.

ESCENA PRIMERA

Calixto, solo.

CALIXTO. Pues, sinyor, tot lo que abans
me perseguí la desgràcia
hui al ventet de la fortuna
li agrà bufar-me de cara.
Ja era temps, que jo ha passat
una època molt mala.
D'escribiente temporero[4]
en l'Ajuntament estava,
i en dir això, es pot compendre
si sabré lo que és carpanta[5].
Però, amigo, fa dos mesos
¡me veig entrar per ma casa
a un tio meu, que venia
de l'Amèrica, i portava
cinc mil duros en dobletes[6]!
Por tinc que heu oixca esta sala.
¡Cinc mil duros! ¡Animal!
I als quatre dies li agarra

un atac de plopeixia,
m'heu deixa tot i s'allarga
a l'atre barrio. ¿Et pareix
que és bon colpet? Pues aguarda;
jo que mai havia juat
al loto ni un real de plata,
tinc l'atre dia el impuls
de que prenguera Mariana
un dècim de tres pessetes.
¡Ve l'extracció i me s'encaixa
premiat en deu mil reals!
¡Tremole que ningú ho sàpia!
¿Se pot vore més fortuna?
Sin embargo, en mig de tanta
no estic satisfet, tinc un
pensament que m'acovarda.
No sé quin periòdic diu
que en València esta setmana
s'han fet un grapat de robos,
i s'atribuix la causa
a una quadrilla de lladres
molt rebién organitzada
que ha vengut des de Madrid.
¡Esta notícia m'alarma!
Des del punt que l'he sabuda
res me fa goig. Si aplegara
als ouïts d'eixa quadrilla
que m'ha eixit el loto... ¡Valga'm
Sant Cristòfol! ¡De pensar-ho
m'horroritze! I que ací en casa
jo no estic segur, perquè
Bertoldino és un talala[7]
i Marianeta, la crià,
d'un gos que lladre s'esqualla.
A propòsit, ja fa rato
li encarreguí que muntara
de la barberia el diari;
vullc vore si du algun[a] atra
notícia dels lladres, ¡i ella,
és un pico lo que tarda!
Li hauré de pegar un crit *Saliendo al balcón.*
des del balcó. ¡Phis[a], Mariana!
¿Muntes? ¡Quant fina! ¡Me té
perdut! Però, ¿què li passa?
¡Ve corrent com una loca!
¡Eu, allí hi ha un home en manta[8]

passejant-se amunt i avall!
¿Estarà espiant la casa?

ESCENA II

Calixto y Mariana, por la puerta de la escalera trayendo un periódico.

MÚSICA

MARIANA. ¡Sinyor, què notícia
li porte tan gran!
¡Segur que en saber-la
vosté ballarà!
En lletres de motle
la du este paper
i tots la llixqueren
en casa el barber.

CALIXTO. ¿És eixa notícia
que als lladres quisá
pogué la justícia
tirar-los el guant?

MARIANA. És millor cent voltes,
el diari hu diu
¡Ai, sinyor Calixto,
balle vosté en mi!

CALIXTO. ¡Esta sí que és bona!
Balle en mi vosté,
¿com vols tu que balle
si no sé per què?

MARIANA. ¿Va per descuberta?[9]

CALIXTO. No em faces rabiar.

MARIANA. És que la notícia
mereix un regal.

CALIXTO. Sent tu com eres
el regal meu,
tots els que vullgues
jo te faré.

MARIANA. ¡Ací deu moure's
un terremoto
tirant la casa
per lo balcó!
¡Li ha eixit el loto!
¡Li ha eixit el loto!

CALIXTO. ¿Què diu?

MARIANA. No és cosa,
la sort més grossa:
trenta mil duros,
casi un milló.
CALIXTO. ¡Cristo me valga!
¡Ni un terremoto
me posa en tanta
consternació!
Si els lladres saben
que m'ixqué el loto,
una nit vénen
i me sorprenen
i me netegen
l'habitació.
Lo que més plore
són les dobletes
tan boniquetes
i amagaetes
que se conserven
en lo rincó.
MARIANA. ¡Quina sort tan gran!
Jo el bitllet comprí,
ai, sinyor Calixto,
balle vosté en mi.
La, laran, laran,
la, larí, larí.
CALIXTO. Vine'm a mi en balls,
quan segur estic
que em desplomaran
com a un teulaí.
No tindré jo mal
la, laran, larí.

HABLADO

MARIANA. ¡Quina fortuna!
CALIXTO. ¡Embustera!
Enredradora, això és fals.
MARIANA. Llisca-hu[b] pues. Enredradora; *Dándole un periódico.*
¡en seguida a maltractar!
CALIXTO. ¡I posen ací el meu nom!
¡Por vida de Barrabàs!
(Lee) «Parece que D. Calixto Medrana, escribiente temporero de las oficinas del Ayuntamiento, es otro de los afortunados jugadores que se han repartido el premio gordo en el último sorteo».
¡En tots los pèls i senyals!

¡Pos no li pegava jo
quatre tirs al que ha posat
la notícia! ¿Què li importa
a ningú? I més, ponderar
d'eixa manera... ¡A estes hores
m'ajue que hu saben ja
tots els lladres de València!

MARIANA. *(Llorando)* ¡No ha tengut jo mal regal!

CALIXTO. ¡Eu, xiqueta, que tu agarres
uns botons [10] de quan en quan!

MARIANA. No naixquí per a que els amos
me tractaren com un drap.

CALIXTO. I tens raó, però, dona,
¡perquè m'ixquen cent reals,
dir que jo sóc millonari!

MARIANA. Quan ho diu tot el veïnat
i ho posen en los papers...

CALIXTO. ¡Amotinaors! Me'n vaig
en seguida al baratillo [11]
a vore si trobe un pany
per a la mitgera [12], i li clave
a eixa porta un forrellat,
i dos baldes al balcó...

MARIANA. I estarem com en Serrans [13].

CALIXTO. *Ojalà* poguera tindre
un cuerpo de guàrdia ahí baix.
¿Si el senyor Diego, el macip [14],
se volguera ací quedar
unes nits...? És bon subjecte [c];
jo li hu diré en acabant.

MARIANA. ¡Jesús! La idea dels lladres
el té a vosté transtornat;
pues com a mi m'entre por,
¡prenc la caixeta i me'n vaig!

CALIXTO. ¡No, per Déu!

MARIANA. Si fóra cert
lo que em digueren abans...

CALIXTO. ¿T'han dit algo?

MARIANA. Que a mon pare
l'havien vist abaixar
del cotxe de Llíria.

CALIXTO. ¡Dona!

MARIANA. Si és això, no tarda un quart
en buscar-me i me s'emporta
pac al poble atra vegà.

CALIXTO. ¡Sielos! ¡Robar-me ton pare
el tesor més estimat

que tinc!
MARIANA. ¡Justet!
CALIXTO. Ja desitge
conéixer-lo, pe'a tractar
sobre un assumpt que tu prens
a broma.
MARIANA. ¡Quin mal de cap!
CALIXTO. No t'enganye; ma muller
vullc que sigues i ho seràs.
Atén, si el pare vinguera
esta nit, se quedarà
en nosatros. No vullc jo
que se fique en un hostal.
Torne en seguida.
MARIANA. No tarde.
CALIXTO. Si tocaren ací dalt,
aguaites per la reixeta
sinse obrir... ¿Qui és? ¿Han tocat?
¿Què vol? ¿Qui és vosté? ¿A qui busca?

MARIANA. ¡Però, senyor, si no hi ha *Asomándose al ventanillo.*
ningú!
CALIXTO. En estar recelós,
qualsevol ruido...
VOZ DE DIEGO. *(Dentro)* ¡Ai! ¡Ai!
CALIXTO. ¿Qui és queixa? ¿És ací dins? [15]
MARIANA. No senyor, ahí al costat.
Sols que retrona la veu
per lo pou.
CALIXTO. Algun malalt.
VOZ DE BERTOLDINO. *(Dentro)* ¡Mariana, Mariana!
CALIXTO. ¿Et crida
mon nebot?
MARIANA. S'haurà asustat.
Com és un atre porica...
CALIXTO. ¿I et crida a tu, el grandàs?
MARIANA. ¡Pues si ell diu que no s'encontra
si no estic jo al seu costat!
CALIXTO. ¡Hombre, hombre!
MARIANA. Este matí
del pessic que m'ha pegat,
encara tinc la blaüra.
Por supuesto, ho fa juant.
CALIXTO. ¿De veres? Pues més valguera
que juara en lo seu nas.
Prompte el trauré jo de casa,
però hasta entonses, a [e]spai

que tu t'acostes a ell
ni d'una llegua, ja ho saps.

Vase por el foro.

ESCENA III

Mariana sola.

MARIANA. ¿Agüelo i selós? ¡Què ganga
per a apechugar en ell!
Preferiria servir
tota ma vida. ¡Eu! Fa temps
que no ha tengut jo notícia
de mon cosí Micalet.
¡Me se posa un mal humor
quan ho pense! ¡Diuen que
en l'absència tot se borra,
hasta el carinyo més ferm!
¿Serà veritat? Mentira,
pues jo estic en lo mateix
que fa un any, quan se volíem
igual que dos colomets.

MÚSICA

MARIANA. No puc persuadir-me
que fals i cruel,
olvide Miquelo
els seus juraments.
Encara recrea
guardar en lo pit,
la dolça memòria
d'aquell temps tan feliç.
¡Quantes nits que a la finestra
li esperava enamorà;
desde llunt el coneixia
a l'ouir-lo relinchar [16]!
Carinyosos escombràvem [17]
saludant-se els dos a un temps,
i enviant-se quatre besos
se llepàvem els morrets.
Baix de la figuera
en lo guitarró,
sempre me cantava
la siguient cançó:

«Los árboles de Aranjués
unidos de siete en siete,
no tienen tanta firmesa
como yo para quererte».
Tan fines paraules,
tan dolços moments,
no pot olvidar-los
el meu Micalet.

ESCENA IV

Mariana y Bertoldino por la primera puerta de la izquierda, con una lámpara o quinqué que dejará sobre la mesa.

[PARLAT]

BERTOL. ¡Marianeta, Marianeta!
MARIANA. Ací estic, no m'he[d] perdut.
BERTOL. Quatre voltes t'he[d] cridat.
MARIANA. ¿A on va vosté en eixa llum?
Tanta claror com hi ha encara...
¿Te por que li agarre el bu[18]?
BERTOL. Ja és tard. ¿Tu abans has ouït
una veu així a lo llunt?
MARIANA. *[Apart]* ¿No diguí jo que s'hauria
espasmat?
BERTOL. Se senten uns
roïdos... Des de que al tio
Gaspar, abans d'entrar tu
en esta casa, el vaig vore
en aquell quarto difunt...
MARIANA. Sinyoret, a mi no em parle
de morts. ¡Oi! Mà que té gust;
prou ne tenim en los lladres
pe'a viure sempre en cu-cuc[19].
BERTOL. No els nomenes; sin embargo,
¿qui més lladrona que tu?
MARIANA. ¿Jo?
BERTOL. Veges qui m'ha robat
l'apetit i la salut
i hasta la son. Jo, que abans
roncava com un obús
i estava més fort que un toro

i era el meu pap un llaüt [20];
ara me toque i no em trobe,
pues m'he [d] quedat com un junc.
¡Tu sí que estàs palpudeta [21]! *Cogiéndole las manos.*
¡Quina pell! ¡Pareix tissú [22]!

MARIANA. Sinyoret, estiga's quiet.

BERTOL. ¡Marianeta, si no puc!

MARIANA. Faça un poder.

BERTOL. ¡Impossible!
¿No veus que la sang me bull?
¿Que el meu pit és una estopa;
i una chispa d'eixos ulls
que me toque, és suficient
pe'a encendre'm com un pelut [23]?

MARIANA. Tire's de cap en lo pou
i s'apagarà, segur.

BERTOL. ¿Per què has de ser tan arisca
volent-te com jo te vullc?

MARIANA. ¿I pe'a dir-me això és precís
que me s'emboque damunt?

BERTOL. Jo t'explicaré: és que sóc
tan desastrat i chapús [24],
que en la corbata m'he [d] fet
en compte de llaç un nuc;
i com tu eres tan manyosa,
volguera...
Acercándose mucho, y alargando el cuello para que le haga el lazo de la corbata.

MARIANA. ¡Quina costum!
Hi ha dies que li l'apanye
deu vegaes. Acoste's.

BERTOL. ¡Hui!
¡Què manetes! Necessite
tindre tota la virtut
pe'a no fer: ¡ham!
Haciendo como que se las muerde.

MARIANA. ¡Sinyoret,
estiga's quet. Eixe abús...!

BERTOL. Siento aulor de carne humana
y soy un caribe [25]; ¡ahum!

MARIANA. ¡Que me raspa en lo bigot
i em fa cosquerelles!

BERTOL. Dus,

deixa'm besar-les.

MARIANA. No jue.

CALIXTO. *(Dentro)* ¡Mariana!

BERTOL. ¡Voto a Sant Bult[26]!

El tio.

MARIANA. Vaja-se'n dins,
pues si nos encontra junts,
parlarà.

BERTOL. Jo mai l'estorbe
pe'a res, i ell sempre està a punt.

Vase [por la] primera puerta de la izquierda. Mariana abre la de la escalera.

ESCENA V

Mariana, Calixto por la puerta derecha del foro, y después Diego.

CALIXTO. ¡Chiquilla, si em correguera
un bou...!

MARIANA. Estava encenent...

CALIXTO. Veges des de la finestra
que cau al carreronet
si encara està un home en manta
allà al cantó.

MARIANA. ¡Quina creu!

Vase.

CALIXTO. Jo al macip el deixí a fosques.
Aguarde's i li faré
llum, so Diego.

Apareciendo [Diego] en la puerta de la escalera, alumbrándose con un cabo de vela.

DIEGO. En la bolxaca
jo sempre porte trossets
de ciri.

CALIXTO. Vamos, collita
de casa[27].

DIEGO. Gràcies a Déu,
esta, encara que apedregue
no se perd com el forment.

CALIXTO. So Diego, vosté dirà:

«este home no té cervell;
estic mal i em trau de casa».
DIEGO. ¡Beneït, quin pensament!
En mi, el dolor de quixal
és ja crònic.
CALIXTO. Però veig
que té ratos prou tranquilos.
DIEGO. Segons; quan m'entra de ferm...
Hi ha nits que de clar en clar
les passe rabiant.
CALIXTO. ¡Muy bien!
¡Magnífic!
DIEGO. ¿Li diu magnífic
al meu dolor?
CALIXTO. Jo m'entenc.
DIEGO. Pues, amic, ¡si jo poguera
endorsar-li'l...!
CALIXTO. ¡Cert! Anem
al cas; jo tinc...
DIEGO. ¿Medecina?
CALIXTO. No sinyor; pressentiments
de que me volen robar
i deixar-me en lo carrer.
DIEGO. ¡Jesús!
CALIXTO. ¿A soles en casa
mon nebot i jo, què fem?
Per això la meua idea
és que nos fera vosté
companyia algunes nits,
i tal volta ells, al saber
que hi han ací tres persones
decidides...
DIEGO. ¿Qui són ells?
CALIXTO. Els lladres: una quadrilla
que ha vengut; són forasters.
¿Li pareix la idea...?
DIEGO. Bona...
[Apart] P'a que nos unflen als tres.
[Alt] ¡Ai! *[Apart]* ¡Quina proposició *Quejándose.*
del dimoni!
CALIXTO. Li estaré
agraït tota ma vida...
Per supost, no és menester
que ningú ho sàpia. En aquella *Señalando la puerta*
saleta es fica vosté *del foro.*
sinse que el vegen; allí

no entra ningú per a res,
ni p'a dormir tan siquera.

DIEGO. ¡Ai! Me va entrant somordet
el dolor.

Quejándose.

CALIXTO. Les variacions
de l'atmosfera, i el temps...

DIEGO. I una xica que em transtorna
cada volta que la veig.

CALIXTO. ¿Una xica? ¿Ésas tenemos?

DIEGO. Jo la vullc honestament,
però me tracta de místic
i preferix a un francés.
¡Ai!

Quejándose.

CALIXTO. ¡Bona serà!

DIEGO. Com totes;
mai saben lo que els[e] convé.

CALIXTO. ¿Per la traça som perits
en la matèria?

DIEGO. Un poquet.
¡Ai! Me pega unes batudes...
¡Ai!

Quejándose más fuerte.

CALIXTO. *[Apart]* ¡Cuidado, que ni un vedell!

BERTOL. *(Dentro)* ¡Mariana!

CALIXTO. ¡Eixe mardanot[28]
ja està cridant!

DIEGO. No pot ser;
esta nit m'és impossible;
no puc quedar-me.

CALIXTO. ¡Per Déu!

DIEGO. Dissimule... *[Apart]* A mi qui em fica...

ESCENA VI

Dichos y Mariana, por la primera puerta [de la] derecha.

MARIANA. ¿Me cridava el sinyoret?

CALIXTO. No faces cas.

DIEGO. ¡Jesús mío!
¡Quina xica!

MARIANA. *[Apart]* Este deu ser

el macip; pues fa una cara
que si a mitja nit el veu
qualsevol, li agarra un susto.

CALIXTO. *(Aparte [a Mariana][f])* ¿Ha vist algo? ¿Permaneix
allí al cantó el de la manta?

MARIANA. D'ací no es pot vore més
que un bulto.

CALIXTO. ¿Un bulto? So Diego,
si es posara un empastret...

DIEGO. ¡Ai! Home, vaja un pimpollo...

Reparando en Mariana.

CALIXTO. Glopege en vinagre i en...

DIEGO. ¡Patisc[g] molt! ¿Eixa xiqueta
servix ací?

CALIXTO. Ja fa temps.

DIEGO. ¡Ai! ¿Vosté és llauraora?

MARIANA. De l'horta de Llíria.

DIEGO. Bé.
¡Home, quins ulls tan guilopos[29]!

CALIXTO. ¿Se li adorm?

Señalando a la boca.

DIEGO. Un poc. ¿Com és
la seua gràcia?

MARIANA. Mariana,
per a servir-lo a vosté.

DIEGO. Pe'a manar-me en lo que vullga
i quan siga menester.
¡Ai! Jo en vore a una chiquilla
aixina, del seu pamet,
me'n vaig com se'n va una calça,
per punts.

CALIXTO. ¡Oi! Xiqueta, vés,
vés dins a fer el sopar.

MARIANA. ¿Tan enjorn vol que sopem?

DIEGO. Deixe-la...

CALIXTO. Tu, tut...

DIEGO. Atenga,
li tinc que dur un coret
en los evangelis dins.
Les mongetes de Betlem[30]
sempre me'n regalen.

MARIANA. Vaya,
moltes gràcies...

DIEGO. I també
pe'a quan trone, un tros de ciri
pasqual i un ram de llorer[31].

MARIANA. ¡Quanta cosa!
CALIXTO. Però, dona,
que es fa tard...
DIEGO. Oixca...
CALIXTO. ¡Lusbel!
DIEGO. *(Ap[arte a Mariana])* Volguera parlar-li a soles,
perquè l'amo se coneix
que té un desfici...
MARIANA. Quan vullga.
DIEGO. ¿Quan vullga? Entonses, després.
No faça falta, que tinc
que comunicar-li...
MARIANA. Bien.
No tinga pressa. *[Apart]* ¡Quin quadro!
[Alt] Va, en llicència.
Vase [por la] puerta primera izquierda.

DIEGO. Adiós roser.
¡Adiós sinamomo [32], estrela
matutinorum! [33]
CALIXTO. ¡Pareix
que té vosté uns arrebatos...!
DIEGO. Són fills del quixal.
CALIXTO. Pot ser...
DIEGO. Quan ell s'adorm, jo em desperte
tan parlaor i content...
CALIXTO. *[Apart]* ¡*Ojalá* els dos s'adormiren
per a no despertar més!
DIEGO. Vaig a casa per les claus
i torne en seguida.
CALIXTO. Bien.
DIEGO. ¡Sóc molt fràgil! Eixa xica
m'ha [h] ferit en un moment.
¡Ai!
Vase [por la] puerta de la escalera.

CALIXTO. ¡Mal viatge! Si no fóra
per lo perill que correm,
li dia que no tornara.
¡Vaja un pupilo! Pues ell,
cal dir que en los meus bigots...

Llaman a la puerta de la escalera.

¿Toquen ací dalt? ¿Qui és?

VOZ DE TONI. ¿Ací viu...?
CALIXTO. Ací no viu
ningú. No conec la veu.
El que vullga algo que torne
de dia. ¡Pos no se sent
abaixar! ¡Pareix que furguen
al pany! ¿Qui està ahí?
TONI. *(Dentro)* Busquem
a una fadrina de Llíria.

ESCENA VII

Calixto y Mariana, por la primera puerta [de la] izquierda.

MARIANA. Des de dins l'he[i] ouït. És ell.
CALIXTO. ¿Qui?
MARIANA. Mon pare.
CALIXTO. ¿Estàs segura?
TONI. *(Dentro)* ¡Mariana!
MARIANA. ¡La seua veu!

Dirigiéndose a abrir la puerta de la escalera.

CALIXTO. ¿El coneixes tu a ton pare?
Vull[j] dir... que podria ser...

ESCENA VIII

Dichos, el tio Toni y Micalet.

MARIANA. ¡Pare!
TONI. Xiqueta...
MARIANA. ¡Miquelo!
MICALET. Ací nos tens.
MARIANA. ¡Quant m'alegre!
MICALET. Açò li sembla al castell
encantat que nos llixqueren[34].
TONI. Guarde Dios.
CALIXTO. Passen avant.
Mà tu qui podia creure...
TONI. Jo pensava, açò no és més
que ham equivocat les senyes.

MICALET. Per lo vist, en esta casa
deu haver moltes pessetes.
CALIXTO. ¡*Ojalà*! *[Apart]* Dotoreria.
TONI. ¿Què tal de salut?
CALIXTO. Bé. Sempre
dient-li a la seua xica:
«ja tinc ganes de conéixer
a ton pare».
TONI. Jo també
desitjava...
CALIXTO. Però prenguen
asiento...
MARIANA. Pare, esta nit
el amo vol que se queden
vostés ací en casa.
Se sientan.
TONI. Jo,
quan de voluntat m'obsequien
enjamai desfaig[k] partit[35],
perquè sé donar i pendre.
MARIANA. *(A Micalet)* ¿I per allà?
MICALET. Tots campantes.
CALIXTO. ¿És fill?
Señalando a Miquelo.
TONI. Nebot.
CALIXTO. Prou se semblen.
TONI. Fill de mon germà, el Ratera.
CALIXTO. ¿Ratera?
TONI. Miquelo Peres
li diuen; però en lo poble
tots per Ratera el coneixen,
i al xic per lo Ratolí.
MICALET. ¿Saps qui ha mort? El tio Carete.
MARIANA. Ja estaran els néts en grande.
MICALET. Una gerra de dobletes
han heretat.
MARIANA. ¡Lladres!
MICALET. Xica,
pues jo no els se les envege.
MARIANA. Avaros.
MICALET. Al pobre agüelo
ni una missa li digueren,
i fa un mes, totes les nits
dins de la casa se senten
uns roïdos i una aulor
de sofre...

CALIXTO. Encendran palletes [36].
MICALET. En la paret de l'estudi [37]
senyalats diu que se veuen
els cinc dits d'una mà negra.
TONI. I ben patents.
MARIANA. ¡Animetes!
CALIXTO. *(A Toni)* ¿Els ha vist vosté?
TONI. No falta
qui els ha vist.
MICALET. Des de ca Pepe
sentí jo anit els roïdos.
MARIANA. ¡Quin susto pendries!
MICALET. Veges;
¡per tot lo cos me va entrar
un borró, que hasta les celles
me s'ariçaren!
TONI. *(A Calixto)* Pos Quelo,
és xic que a l'home més terne [38]
li planta una escopetà.
Però en dir-li coses d'eixes
de l'atre món...
MARIANA. ¿I per què
no has enviat quatre lletres
en tant de temps?
MICALET. He [d] estat pres
i esperava que em tragueren.
MARIANA. Lo de caixò. ¿Alguna rinya
de les vostres?
MICALET. Que nos veren
entrar al Ratat [39] i a mi
en lo melonar del Nene
a collir quatre melons...
TONI. ¡Monyicotaes!
MICALET. I ell, fent gepes [40],
volgué tractar-nos de lladres
i li ensatjarem [41] el ventre.
CALIXTO. Vamos; i ho conta tan fresc
com si es prenguera un sorbete.
MARIANA. ¡Animals!
MICALET. Sort que ha curat.
CALIXTO. *[Apart]* Molt caribe deu ser este
Ratolí.
TONI. Per un meló
que no val... se comprometen.
CALIXTO. *(Aparte)* Qui furta un ou, furta un bou.
Ratolí, qué mal me hueles.

TONI. I què, ¿la xica cumplix?
CALIXTO. Sí sinyor.
TONI. Vosté interesse's...
El amo, si ara el salari
és curt, d'ací quinze o setze...
pot anar multiplicant-te'l;
¡l'objecte és que l'acontentes!
CALIXTO. *(A Toni)* Quan li diga els meus propòsits...
MARIANA. Adiós.
CALIXTO. El vaig a sorpendre.
MARIANA. No parle d'això.
CALIXTO. Ella es pensa
que l'enganye.
MARIANA. Jo no em pense...
TONI. Catso, explique's, perquè ja
van entrant-me cosquerelles.
Per supuesto, la intenció
que té vosté, la sospeche.
CALIXTO. Casi ho dubte.
TONI. Home, jo ha ouït
ecos i becos [42]... Per senyes
que em quedí de pedra mòbil
quan ahí baix m'heu digueren.
CALIXTO. ¿Ahí baix?
TONI. Vosté a la xica
algun regalet vol fer-li.
CALIXTO. Regalot.
TONI. ¿No ho dia jo?
MICALET. ¿Ja els ha cobrat?
TONI. ¿Tu, què et mescles?
MICALET. ¡Bon pessic! ¡Setze mil duros!
CALIXTO. ¿Com? ¡Ja caic! ¡Voto a Sant Pere!
MICALET. ¡Qui poguera amaitinar-los [43]!
CALIXTO. ¡És fals! Si són males llengües...
La xica ho pot dir: cinc duros
m'han tocat. ¡Com exageren!
Té molta més importància
el assumpt; vinga en mi, entre...
MARIANA. Pare...
TONI. ¿Què vols?
MARIANA. Ja coneix
vosté les meues idees...
TONI. Jo estic dejú; ¿a mi què em contes?
Lo que caiga, ho arreplegue.

[Calixto] aparte. Dirigiéndose con el tio Toni a la puerta primera [de la] izquierda, por la que desaparecen. Luego señalando a Miquelo.

CALIXTO. ¡Qui poguera amaitinar-los!
Així ha exclamat eixe *peje*[144].
¡Què mala espina me dóna!

ESCENA IX

Mariana y Micalet.

MARIANA. Tindrem disgust. Ho sospeche.
MICALET. ¡Reviroll[45]! ¿T'has posat mústia
perquè en mi a soles te quedes?
MARIANA. Guapo.[46]
MICALET. Jo que estava en punxes
esperant que se n'ixqueren
pe'a dir-te que mai olvide
la cançoneta de sempre:
«Los árboles de Aranjués
unidos de siete en siete,
no tienen tanta firmesa
como yo para quererte».
¿És això lo que et faltava,
Ratolina de les meues
entranyes?
MARIANA. ¿Saps lo que van
a tractar?
MICALET. ¿Jo?
MARIANA. ¿No ho penetres?
L'amo vol casar-se en mi,
i si se deixa convéncer
el pare, trau compte.
MICALET. ¡Sielos!
¿Estic ja difunt o alene?

MÚSICA

Ni una garrotà,
pobre Ratolí
t'haguera deixat
tan estomordit.
Tinc atravessat
en la gola un nuc,

volguera plorar
i rompre no puc.

MARIANA. Per l'amor de Déu
no em faces patir,
¡ai!, Miquelo meu
desahoga el pit.
El cor apretat
tinc com un cigró;
si te veig plorar,
plorarem els dos.

MARIANA I MICALET. *(Gimoteando)* ¡Ai, ai, ai, hu, hu, hu!
Si ton pare s'empenya,
jo em muic, jo me muic.

MICALET. Tu, d'estes penes
i estos gemecs
i esta catàstrofe,
la culpa tens.

MARIANA. Eres molt bèstia.

MICALET. Ja ho sé, ja ho sé.

MARIANA. Diu que jo tinc la culpa
d'este disgust;
jo, que em burle de l'amo
i els seus arrulls.
Prou me sofoca
tindre'l sempre a l'orella
com una mosca.

MICALET. Quan les mosques li piquen
a la meua haca,
fent aixina en lo rabo
se les espanta.
Pren tu l'exemple,
pues rabaes no hi ha dona
que no les pegue.

MARIANA. Com de mon pare logre
el sí eixe carcamal,
Miquelo, jo te jure
que el meu no lograrà.
Primer que acompanyar-lo
als peus del Sant Altar,
a fe del nom que porte
me tire jo a la mar.

MICALET. Com de ton pare logre
el sí eixe carcamal,
en mi te'n véns al moro[47],
que res te faltarà.
Primer que la locura

de tirar-te a la mar,
te tires als meus braços
i no te banyaràs.

HABLANDO

¡Si nos fera eixa empastrà
mon tio...!

MARIANA. Estic persuadida.
L'amo té qüens [48], tu eres pobre,
i el cegarà la cobdícia.

MICALET. Pues jo li diré: ¿és el dir,
que pe'a vosté, el que no tinga
caragols [49], si vol casar-se
haurà de robar?

MARIANA. L'[e]lixida
és com teua.

MICALET. En quant a l'amo...
Nostre Sinyor que em detinga
i me tire del ramal...

ESCENA X

Dichos, Calixto por la primera puerta [de la] izquierda.

CALIXTO. Marianeta, el pare us crida.
Entreu a sopar en ell.
M'ajue que necessita
una gamella [50]. *Por Micalet.*

MARIANA. ¿I vosté?

CALIXTO. Ja he pres algo. ¡Que te diga
ton pare la novetat...!

MARIANA. ¿Novetat?

MICALET. ¡Maria Santíssima!

Vanse Micalet y Mariana por la primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA XI

Calixto y Diego, por la puerta del cuarto.

CALIXTO. A penes el tio Toni
ha sabut que jo tenia

dinerets... I això que no
li he dit la suma, en seguida
tan conforme en tot.

DIEGO. ¡Ai!

CALIXTO. ¡Guapo!
Ja ve el de la simfonia
del quixal; pues en ma casa
no me convé esta visita.
¿Atra volta li retenta[51]?

DIEGO. ¡Calle, home, si la geniva
me s'ha posat lo mateix
que un botifarró!

CALIXTO. El dentista[m]
d'ahí en front pot arrancar-li,
o baix en la barberia...

DIEGO. No vullc que m'arranquen res.
¡Ai! ¿A on està la chiquilla?
Li portava uns periquillos[52].

CALIXTO. ¡Però este home l'ensomia!

DIEGO. Atenga, ¿jo a on m'aposente
esta nit? No sossoixca[n]
que nos sorprenguen millor
si nos troben junts.

CALIXTO. No tinga
cuidao, avisí al sereno
i açò no ho pedrà de vista.
Així, no cal que vosté
s'incomode.

DIEGO. ¿No? *[Apart]* ¿I la cita
que li doní a Marianeta?

CALIXTO. Vosté deu cuidar-se.

DIEGO. Riga's
del quixal. Justetament
quan vinc ací, me s'alívia.

CALIXTO. De tots modos, jo agraixc...

DIEGO. La xiqueta, ¿està en la cuina?

CALIXTO. So Diego, vosté va molt
descaminat.

DIEGO. Jo li hu dia
per donar-li els periquillos.

CALIXTO. No, si ella no necessita
periquillos de ningú;
és el dir, mentres jo vixca.

DIEGO. *[Apart]* ¿Serà este jodio, un per-
secutor d'eixa fadrina?

CALIXTO. Com que ja deu ser tardet...

DIEGO. Però home, ¿a eixa rosa mística
no li puc dir...?
CALIXTO. Aliviar-se.
DIEGO. *[Apart]* ¡I me'n tinc d'anar aixina
sense vore-la!; *[Alt]* vosté
quan me necessite...
CALIXTO. ¡Mira!
DIEGO. *[Apart]* Ell digué que en aquell quarto
no entren mai... *[Alt]* Hasta la vista.

Dirigiéndose al foro y desapareciendo por la puerta [de la] izquierda sin que Calixto lo vea.

CALIXTO. ¡Adiós!
DIEGO. ¡Ai, quines batudes!
CALIXTO. ¡Les que jo te pegaria!
Mal esperit, esta casa
no la xafes tu en la vida.
Demà buscarem a un atre;
hui nos sobra companyia.

ESCENA XII

Calixto y Bertoldino, por la primera puerta [de la] izquierda.

BERTOL. ¡Ai! ¡Estem perduts!
CALIXTO. ¿Perduts?
¿Què vol dir este incapaç?
BERTOL. Tio, eixos dos forasters,
¿en casa com s'han ficat?
CALIXTO. El u és pare de Mariana;
i el atre, cosí germà.
BERTOL. ¿Vosté s'hu creu?
CALIXTO. ¡Nesio!
BERTOL. ¿Nesio?
Són dos lladres disfrassats;
lo que li dic. En veu baixa
s'han posat a disputar,
i des del quarto jo ha ouït
que Marianeta, plorant,
dia: «¡Vosté no és mon pare!»
I ell li fea: «¡Callaràs!
¡Mà que et mate a tu i a ell!»
CALIXTO. ¿Com?

BERTOL. I l'atre ha replicat:
«Robarem ja que som pobres;
és l'únic remei».
CALIXTO. ¡Sant Blai!
Això ho diria el xicot.
BERTOL. ¿L'ha ouït?
CALIXTO. ¡Si no hu pot negar!
¡Si li fa procés la cara;
jo no m'equivoque mai!
¡Però fingir d'eixe modo
Marianeta!
BERTOL. Això és ben clar:
no cap dubte que de mort
l'haurien amenaçà,
perque els dia: «¡No té entranyes
el que em posa en este llançl».
Done-los cinc o sis onces [53]
a vore si així se'n van
i salvem la pell.
CALIXTO. ¡Tunante!
¿Que jo tinc onces acàs? *Dándole un pescozón.*
Casi estava per fer vindre
al macip atra vegà.
Però com me deixe a soles...
¿L'estoc del tio Gaspar,
què se feu?
BERTOL. Allí en la sala...
CALIXTO. Vés i trau-lo.
BERTOL. Jo no vaig.
CALIXTO. ¡Pillastre! ¿Tens por?
BERTOL. Ja ixen.
CALIXTO. ¡Dios mío! Estic transtornat.

ESCENA XIII

Dichos y por la primera puerta [de la] izquierda el Tío Toni, Micalet y Mariana.

TONI. *(A Micalet)* Cuidao en donar a entendre
res de l'assumpt.
CALIXTO. *[Apart]* ¡Descuidats
volen pillar-nos, traïdors!
MARIANA. Sinyor...
CALIXTO. ¿Què vols?

MARIANA. Deu ser tard...
CALIXTO. ¿Per què ho dius?
MARIANA. Perquè el sereno
fa molt rato que ha passat.
TONI. A estes hores, en el° horta,
ja nos desperten els galls.
CALIXTO. *[Apart]* ¡Vol que se gitem, i ho diu
d'una manera emboçà.
[Alt] ¡Pareix que els encontre místios!
TONI. A mi, después de sopar
en seguida me se tanquen
els ulls, i tot són badalls.
CALIXTO. ¿Tenen son?
MICALET. Lo que jo tinc
és febra.
TONI. ¡No callaràs!
CALIXTO. *[Apart]* Ací únicament nos pot
salvar la serenitat.
[Alt] Bertoldino, entre allà dins
en aquella sala, i trau
l'escopeta a la Fouché[54].
BERTOL. ¿Quina?
TONI. ¿És vosté aficionat
a la cacera?
CALIXTO. ¡Uf!
BERTOL. ¿Vosté?
¡Si no ha mort mai un pardal!
CALIXTO. Aficionat... a les armes.
Tinc un revòlver prussià...
de trenta tirs, i un estoc...
Trau l'estoc del tio Gaspar.
BERTOL. ¡Vosté se trau unes lepes[55]!
CALIXTO. *[Apart]* ¡Demà te penge, Caifàs!
¡Que vegen l'estoc al menos!
BERTOL. ¿I ha de ser jo?
CALIXTO. *[Apart]* ¿Pues no caus
que no puc pedre'ls de vista?
BERTOL. Marianeta, ¿vols entrar...?
MARIANA. ¿Allí? Encara que em valguera
la salvació.
TONI. ¿Allí qui està?
CALIXTO. Perquè es morí un tio meu
tenen por...
MARIANA. Vosté no sap
les coses que el sinyoret
me diu.

BERTOL. Pues són veritat.
En eixe quarto, la veu
del tio s'ou retronar.
Una veu fonda...
CALIXTO. *[Apart]* El so Diego.
Però me convé apoiar...
[Alt] ¡També a mi m'ha paregut
ouïr a voltes uns ais!
BERTOL. I a penes toquen les dotze
se sent roïdo estrany,
com si arrastraren cadenes.
CALIXTO. ¿S'haurà el tio condemnat?
BERTOL. ¡No vinga per los cinc mil
duros que nos va deixar!
CALIXTO. *[Apart]* ¡Calla, pillo, i vés-te'n dins!
Dándole un pescozón.
BERTOL. ¿Que no pot ser?
CALIXTO. *(A Toni)* [56] ¡Nos pedrà!
MICALET. Marianeta té un espasme...
¿Anem-se'n tots a l'hostal?
TONI. ¡Calla, pillo, això vols tu!
Dándole un pescozón.
CALIXTO. *[Apart]* ¡Ni tan sols s'han immutat!
¡Tenen tots els pensaments
en la rapinya posats!
TONI. ¿Què? ¿Se n'anem a dormir?
Tinc una son que me caic.
CALIXTO. Per mi, quan vullguen.
MICALET. Anem-se'n.
MARIANA. Pare, vosté es quedarà
en lo meu quarto.
MICALET. ¿Jo, a on?
¿Ací dins?
Dirigiéndose a la puerta izquierda.
CALIXTO. No, ahí dins no cal.
Allí en la sala.
MARIANA. O ací
mateixa sobre el sofà.
Una nit de quansevol
manera se pot passar.
MICALET. ¡Açò em faltava!
CALIXTO. *[Apart]* ¡Calixto,
que et veges en este llanç!
¡Tindre-los dins de ta casa
nada menos! ¡Desditxat!

MÚSICA

Por me dóna ficar-me en lo llit;
jo tremole com un cascavell.
No hi ha dubte que arramblen en tot
i acabant nos degollen als tres.

MICALET. Por me dóna ficar-me en lo llit;
jo tremole com un cascavell.
La camisa no em toca en lo cos
de pensar que esta casa se sent [57].

TONI. Amagat deu haver per ací
algun cossi ple de florinets,
i este tio per por de que el roben
ha inventat que la casa se sent.

MARIANA. Por me dóna ficar-me en lo llit;
en desvelo la nit passaré,
pues la son robaran als meus ulls
les desditxes que l'ànima sent.

TONI I MARIANA. Que vosté passe
molt bona nit;
i cride si algo
se li oferix.
Jo al rompre el dia
me solc alçar,
conque lo dicho
i hasta demà.

MICALET. Que vosté passe
molt bona nit
i li alcen fava
dos-cents mosquits.
Pot ser que un dia
fàcil serà
que jo te plante
una trabucà.

CALIXTO. Pe'a l'atre barrio
me despedix.
M'heu diu la cara
del Ratolí.
Muy buenas noches
i hasta demà,
que a la caseta [58]
nos portaran.

Vanse el Tío Toni y Mariana por la primera puerta de la derecha, llevándose las luces. Calixto, por la prime-

ra puerta de la izquierda. Queda la escena a obscuras.

MICALET. De vore'm ací a soles
i a fosques, tinc fredat.
Als pensaments me vénen
els sossoïts [n] estranys
d'aparicions, fantasmes
i morts ressuscitats.
Entre l'espessa sutja
del negre fumeral
se sent una veu fosca
que diu: «¿caic o no caic?» [59]
¡Calces negres, calces blanques,
un sisó [60] que no m'alcances! [61]

CANTO [62]

P'a llevar-me la por
reclamar-me jo dec
a les mil devocions
que m'agüela coneix.
Mare de Déu Grossa [63],
Mare del Socós,
De la Cova Santa [64]
dels Cucs [65] i del Do [66].
De contra les febres
de contra l'espasme,
de contra la pesta,
de contra el bocatge [67],
Cristo del Pasillo [68],
Cristo del Perdó [69],
de la Buena Muerte,
y del Panteón;
de contra les boires,
de contra la pedra,
de contra la gruga [70],
de contra la seca.
¡Les dotze! ¡Passos
se senten!

Óyense dar las doce en un reloj de pared.

Aparece Diego por la puerta izquierda del fondo con un cabo de vela encendido.

DIEGO. *(Quejándose)* ¡Ai!
MICALET. ¡Ui, Mare meua
dels Mamparats!

Dando un salto y desapareciendo horrorizado por la primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA XIV

Diego, y después por la primera puerta de la derecha el Tío Toni, con el quinqué en la mano y una navaja en la otra.

DIEGO. ¡Jesús mil voltes! ¿Qui és eixe?
Ja comprenc: ¡és que han entrat
els lladres! ¡Sinyor Calixto!

Estremeciéndose al ver a Micalet P, da un salto, cayéndole el cabo de la vela y quedando la escena a obscuras.

¡Als lladres! ¡Horrible llanç!
Les perfeccions temptaores
d'eixa xica m'han ficat
en lo clot. ¡Si jo en les xiques
sempre tinc que e[i]xir amarg!
CALIXTO. *(Dentro)* ¡Als lladres!
TONI Q. ¿Qui crida als lladres?
DIEGO. ¡Sóc mort!
TONI. Vosté, ¿ací què fa?
DIEGO. Per l'amor de Déu no em punxe;
li hu demane agenollat.
Arrodillándose.
TONI. Però, home, ¿qui és vosté?
DIEGO. Un pobre
macip, en grau d'escolà.
TONI. ¿A què ha vengut a esta casa?
DIEGO. Vinguí per los meus pecats,
i me quedí com un tronc
en eixa sala roncant.

ESCENA XV

Dichos, y por la primera puerta de la izquierda Calixto y Micalet, y después por la primera de la derecha Mariana.

CALIXTO. ¡Ratolí, no me degolles *Se arrodilla.*
que després te sabrà mal!
MICALET. ¿A mi?
TONI. ¡Xec, grandíssim bèstia!
MARIANA. ¡Micalet...!
MICALET. ¿L'ofenc jo acàs?
MARIANA. M'heu recelava.
TONI. ¿Jo a tu
què te vaig encarregar?
¡Si vols que te descuartise,
ofén-lo al sinyor en tant!
CALIXTO. Déu que li hu pague; a lo manco
veig que és vosté un lladre honrat.
TONI. *[Apart]* Me s'entoixa que ha dit lladre.

ESCENA XVI

Dichos y Bertoldino por la primera puerta [de la] izquierda.

BERTOL. *(Aparte)* Ara mateixa vindran
els *agentes*; al sereno
per lo balcó l'he[d] avisat.
CALIXTO. ¿Sí? Pues caigueren vostés
en la ratera.
A Toni y Micalet.
BERTOL. ¿Què tal?
CALIXTO. Bertoldino, eres un linse.
TONI. ¡Estic confús i asombrat!
¿Per qui nos pren el teu amo?
CALIXTO. La justícia els ho dirà.
TONI. ¡A nosatros la justícia!
DIEGO. Ací va a córrer la sang.
BERTOL. Tio, ¿qui és eixe?
Señalando a Diego.
CALIXTO. So Diego.
¿Açò és que vosté ha passat

als crits?
DIEGO. Sí, sinyor; als crits...
MICALET. ¡Què veig! ¡Eixe és l'espantall!
¡I eixe home és de carn i ossos!
DIEGO. ¿Què havia de ser? ¿De fang
i pallús[71]?
MICALET. Pues, ¿sap que estic
per pegar-li una furgà?
DIEGO. Home, ¿jo en vosté me fique,
ni el conec ni l'he[d] vist mai?
MICALET. ¡Revirolla! ¡Fer-me córrer
com un rossí desbocat!
DIEGO. ¡Animetes! Jo ja sé
que a mi no em podeu tragar
des de que tinc al meu càrrec
l'administració del plat[72].
¡Però si m'escape d'esta,
presentaré els comptes clars
i us tornaré tot el oli
que gastí p'a l'encisam!
MARIANA. A vosté per eixa enrònia
el portaran a les gàbies[73].
TONI. ¡A mi, fer-me tal injúria!
CALIXTO. Però, si vosté no és pare
de sa filla, ¿en quina idea
se fica en ma casa? Parle.
TONI. ¿Que jo no sóc de ma filla...?
¡Mà que açò té pèls, compadre!
¡Este home està loco!
MARIANA. ¿Qui
ha inventat eixes patranyes?
CALIXTO. Tot hu escoltà Bertoldino.
BERTOL. Sí, sinyor; quan disputaven
i vosté, perquè plorava
Mariana, li fea: «¿Calles?
¡Mà que et mate a tu i a ell!».
TONI. A ella i al perdurable[74]
de son cosí, que no tenen
un sou i volen casar-se.
MARIANA. El home treballaor
mai patix.
MICALET. I jo treballe.
CALIXTO. ¡Voto a quién! ¡Tot m'heu explique!
Tu tens la culpa, pillastre;
vés-te'n dins, a on no te veja.
BERTOL. ¡Sempre ha de ser jo qui ho pague!

Vase llorando [por la] primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, menos Bertoldino.

DIEGO. ¡Filla, Reina pecatorum[75],
vosté vol fer-me un empastre!
MARIANA. Deixe's de romanços.
DIEGO. És
que li duc unes estampes
i una mesura d'incens
pe'a quan vullga perfumar-se.
MARIANA. Vosté algun dia és capaç
de dur-me un parell de llànties.
CALIXTO. Però, tio Toni...
TONI. Nada,
a mi el que me fa un agravi
com el seu, mai li'l perdone.
CALIXTO. ¡No és tan gran l'ofensa!
Calme's.
TONI. ¡Home! ¡Supondre vosté
que jo tinc cara de lladre!
Si m'haguera dit, té cara
de bèstia o de burro, passe.
No volguera ni pensar-ho.
Arregla el teu equipatge *A Mariana.*
i pac a Llíria.
CALIXTO. ¡Impossible!
MICALET. ¿Se l'enduem, tio?
MARIANA. ¡Pare!
TONI. En estar allí, que us peguen
dos guisopaes[76] i que us casen.
MARIANA. ¡Quin goig!
MICALET. ¡L'àngel Sant Miquel[77]
nos lliura d'eixe diable!
CALIXTO. ¿I tu, te'n vas? ¡Però això
és pitjor que si em robaren!
¡Molt pitjor! Deixe'm la xica,
i enduga's... vull[i] dir, demane
tot lo que tinga en ma casa.
TONI. No remenege el *potaje.*
CALIXTO. ¡Se l'emporta el Ratolí!
¡Ara sí que dic: «¡als lladres!»

DIEGO. ¡Sinyor, i quina concència!
¡Ai, acabant me l'arranque!

MÚSICA

MARIANA. Ditxós i alegre
respira el pit.
En tu me case:
ja sóc feliç.
Però la meua
felicitat,
en un aplauso
serà més gran.

MICALET I TONI. Però la nostra
felicitat,
en un aplauso
serà més gran.

CALIXTO. La pena meua
i el meu pesar,
sols un aplauso
pot consolar.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] Així a *A* i *OC*. Deu de tractar-se d'una errada d'impremta per *pse[h]* o cosa semblant.

[b] A *A* i *OC, lliscau.*

[c] A *A* i *OC*, transcrit com a *suxecte.*

[d] A *A* i *OC, ha.* Esmenem per evitar confusions.

[e] Així a *A* i *OC*, tot i que el sentit reclama *les.* No ho hem esmenat perquè llavors el vers esdevindria hipermètric.

[f] És evident que aquests versos van dirigits a *Mariana*; el que no tenim gens clar és perquè cal parlar-li en *apart.* Potser perquè *Calixto* no vol que *Diego* se n'assabente de la presència d'un sospitós.

[g] A *A* i *OC, patix.* Esmenem per evitar confusions.

[h] A *A* i *OC, m'han.* Errata evident.

[i] A *A* i *OC, la.* Esmenem i resolem la contracció per evitar confusions.

[j] Així a *A* i *OC.*

[k] A *A* i *OC, desfás.* Esmenem per evitar confusions.

[l] A *OC, paje.* Esmenem d'acord amb *A.*

[m] A *A* i *OC, dentiste.* Però cal llegir *dentista* per no trencar la rima en *í a.*

[n] A *A* i *OC, sosoixca.* Transcrivim d'acord amb la fonètica d'aquesta forma dialectal valenciana (*sossoir* per *succeir*).

[o] A *A* i *OC*, en masculí i sense el·lisió per mantenir la regularitat del còmput sil·làbic.

[p] Però Micalet ja havia eixit d'escena. Cal, doncs, suposar que les darreres paraules del jove coincidirien pràcticament amb les primeres de Diego quan hi entra.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Benito Montfort.* No disposem, per desgràcia, de dades biogràfiques al voltant d'aquest compositor valencià, que va ser l'autor de la música de diferents sarsueles, com aquesta d'*Als lladres!* Per sort, la partitura que va composar va estar rescatada recentment per Manuel Molins per al muntatge que de l'obra d'Escalante es va fer dins el cicle *Cent anys de teatre valencià.* Es tracta d'una música innegablement teatral, i elegant, que contribueix a fer d'aquesta peça una de les obres més interessants del nostre autor.

[2] *Teatro del Circo.* Teatre del Circ Espanyol. Vid. notes [2] i [52] d'*Un torero...*

[3] *Mariana.* Com haurem pogut adonar-nos, Juan de Mariana i Sanz (València, 1835-1894) va ser l'editor habitual de les primeres edicions de les obres d'Escalante. Disposava de llibreria pròpia i va destacar com a editor de peces teatrals i literatura popular. És autor també d'un *Diccionario geográfico-religioso estadístico y municipal de España*, publicat el 1886. (*GERV*, t. 7, p. 3).

[4] *Temporero.* Val a dir, interí.

[5] *Carpanta.* Col·loquialment, gran fam.

[6] *Dobletes.* Moneda antiga d'or, que podien ser de dos, quatre o cinc duros (*DCVB*).

[7] *Talala.* Home ximplet i fàcil d'enganyar (*DCVB*, qui cita el diccionari d'Escrig). Un dels personatges del folklore valencià és, precisament, el *Bovo Talala.*

[8] *Home en manta.* Fins entrat el present segle, era prou normal que les persones amb pocs recursos econòmics, així com la població dels camps combatessen el fred als carrers embolicant-se amb mantes.

[9] *Descuberta.* En el sentit d'endivinalla.

[10] *Botons.* Agarrar un botó és una frase ben valenciana que significa agafar un disgust molt fort.

[11] *Baratillo.* Comerç on s'acostumen a vendre coses a baix preu.

[12] *Mitgera.* Deu de referir-se a la porta d'entrada. L'al·lusió immediata al forrellat ens fa pensar que, per tal d'augmentar la seguretat, posaria un altre pany a la porta que donava a l'escala i un forrellat a una altra de les que es troben a l'escena (possiblement a la que es troba al costat lateral esquerre, per on entra després Bertoldino).

[13] Com en les torres de Serrans, que van servir de presidi fins 1887.

[14] *Macip.* En el sentit habitual que té el terme *fadrí*; és a dir, persona soltera (o casada sense fills) amb independència de l'edat que tinga. També *escolà*, que és la professió de Diego, qui és –doncs– macip per partida doble.

[15] Vers hipomètric.

[16] *Relinchar.* Com és palés que el jove no és un cavall, ni tampoc no podem suposar que Mariana el tracta d'animal, cal suposar que ací equival a llençar un *relincho*, que també significa: «grito o manifestación de alegría o satisfacción física» (*DUE*).

[17] *Escombràvem.* En el sentit d'agranar el terra com a conseqüència de les grans reverències que s'hi feien en trobar-se els dos enamorats.

[18] *Bu.* «Ser imaginario que asusta a los niños. Coco» (*DUE*). En valencià, pot ser abreviatura de *bubo* o *bubot.*

[19] *Cu-cuc.* Vid. nota [5] a *El tio Cavil·la.*

[20] *Llaüt.* El llaüt és una embarcació ampla i de poc tonatge. El sentit de l'expressió és prou evident, tot i que no l'hem trobat enregistrada al *DCVB.*

[21] *Palpudeta.* De *palput*: «carnós, sense os», fins i tot gros. Mot enregistrat pel *DCVB* a València i l'Empordà.

[22] *Tissú.* Teixit de seda barrejada amb fil d'or, de gran valor i suavitat.

[23] *Pelut.* Vid nota [72] de *L'escaleta...*

[24] *Chapús.* Suposem que, per deformació, vindrà de *chapuz* (*DUE*), equivalent a *chapuza.* És a dir: persona potinera, que va fet *una chapuza.*

[25] *Caribe.* Sinònim d'antropòfag. Els *caribes*, tribu índia de Centroamèrica, ho eren en efecte.

[26] *Sant Bult.* En realitat, hauria de dir el *Sant Vult* (és a dir: la Santa Faç). Nom amb què és coneguda popularment una imatge de Crist crucificat que es trobava en un altar erigit a la plaça de Sant Bult. Aquest altar desaparegut, continua erigint-se per a les festes d'aquesta plaça i de l'antic carrer del mateix nom (ara, del Poeta Liern).

[27] *Collita de casa.* No oblidem que *Diego* és escolà, i per tant s'encarregaria de retirar els ciris que havien cremat, i de recollir les puntes que hi restaven sense consumir. Tradicionalment, els escolans tenien dret a quedar-se amb aquestes restes de cera.

[28] *Mardanot.* Augmentatiu de *mardà*, persona o animal de gran corpulència (especialment el mascle de l'ovella destinat a semental) (*DCVB*).

[29] *Guilopos.* Vid. nota [5] de *El tio Cavil·la.*

[30] *Mongetes de Betlem.* Convent de religioses dominicanes, avui desaparegut, fundat al segle XVII. Es trobava situat al carrer de Guillem de Castro, davant de la porta dels Innocents (a l'actual carrer de l'Hospital) i de l'Hospital General.

[31] *Llorer.* En efecte; d'acord amb una tradició que es remunta a la cultura llatina (i que Plini mateix comenta a la seua *Història Natural*) el llorer servia per protegir-se dels llampecs.

[32] *Sinamomo.* Del castellà *cinamomo*, cinamom; arbret del fruit del qual s'extreuen essèn-

cies emprades a farmàcia i espècies. La canella és una de les seues variants. Apareix citat, en un context religioso-amatori al *Cantar dels cantars* i a altres textos bíblics.

[33] *Estrela matutinorum.* Per *Stella matutina*, una de les invocacions que rep la Mare de Déu a les *Lletanies*. Com a bon escolà, *Diego*, lloa les dones amb termes religiosos. No deixa, però, de sorprendre'ns l'aparent gosadia d'Escalante en emprar aquests elogis sacro-profans, força criticades per l'Església d'ença el segle XVI.

[34] Indicació més que preciosa: sembla palés que a molts pobles valencians (i Llíria no és dels més menuts, ni molt menys), es mantenia viu –al darrer quart del segle XIX– el costum de *llegir* en veu alta per a una concurrència més o menys nombrosa. En aquest cas, la referència al *castell encantat* ens situa en un terreny a cavall entre la rondallística (però no oblidem pas que les rondalles són de transmissió oral i no escrita) i la novel·la d'aventures. En aquest cas, no ens estranyaria massa que el text al·ludit fóra *El comte Partinuplés*, poema èpico-fantàstic francés del segle XII, i que va gaudir de gran èxit a la Península des del segle XV, tant en la seua versió castellana com en la catalana (hi ha edicions populars de totes dues, molt alterades això sí, al mateix segle XIX). De ser correcta aquesta apreciació, ¿en quina llengua llegirien?

[35] *Partit.* En el sentit de *tracte.*

[36] *Palletes.* Llumins fets d'una palla llarga amb un cap ensofrat.

[37] *Estudi.* En valencià, a més del sentit propi de despatx, té el sentit de cambra, habitació destinada específicament per a dormir (*DCVB*).

[38] *Terne.* Terme derivat del caló, amb el sentit de valent, *bravucón* (*DUE*).

[39] *Ratat.* Marcat amb molts clotets, produïts per la pigota.

[40] *Fer gepes.* Expressió no localitzada, de sentit obvi: fer carasses provocatives.

[41] *Ensatjarem.* D'*ensatjar*: obrir (especialment melons) amb un ganivet.

[42] *Ecos i becos.* Expressió que significa «veus volanderes, coses que es senten dir incidentalment» (*DCVB*).

[43] *Amaitinar.* A València, robar. (*DCVB*, qui cita com a font el Diccionari d'Aguiló).

[44] *Peje.* Qualificatiu que «se aplica a un hombre astuto, desaprensivo y hábil» (*DUE*).

[45] *Reviroll.* Intensificatiu de *viroll*, «home senzill i de bon geni» (*DCVB*, citant Martí Gadea). Però no hem trobat el terme amb valor exclamatiu.

[46] *Guapo.* Expressió irònica que té el sentit de «bé».

[47] Al·lusió, suposem, a una possible emigració (més que no pas un canvi de religió). No oblidem que van ser molts els valencians que emigraren cap a la colònia francesa de l'Alger des de la segona meitat del passat segle.

[48] *Qüens.* Plural de *qüern*: moneda d'argent i coure que a València equivalia a quatre diners.

[49] *Caragols.* Col·loquialment, diners.

[50] *Gamella.* Menjador, generalment de fusta, on es dóna el pinso els animals, especialment els porcs (*DCVB*). L'insult no pot ser més evident.

[51] *Retentar.* Vid. nota [32] a *El tio Cavil·la.*

[52] *Periquillos.* «Dulce pequeño, especie de melindre» (dolç aquest fet de pasta de mel) (*DUE*).

[53] *Onces.* Vid. nota [86] de *El tio Cavil·la.*

[54] *Fouché.* Marca d'escopetes, les característiques de les quals no hem pogut documentar. És possible que faça referència a Joseph Fouché, ministre de Napoleó.

[55] *Lepes.* Mentides: una de les obres d'Escalante es titola, precisament: *Mentirola i el tio Lepa.*

[56] Hem mantingut aquest apart encara que no li trobem sentit: *Calixt*, amb qui hauria de parlar així és realment amb el seu nebot, però aleshores el vers hauria de dir: «¡Nos pe[r]dràs!». Davant el dubte, hem preferit mantenir la lectura que trobem a *A* i *OC.*

[57] *Se sent.* El sentit és evident: fa impressió, es deixa sentir la casa. Tanmateix no hem pogut documentar aquesta accepció.

[58] *Caseta.* El nínxol. En altres contextos, *caseta* és també l'edificació en forma de torreta que recobre les estacions del *Via Crucis* a molts pobles.

[59] *Caic o no caic.* Equival a «baixe o no baixe» per la ximeneia, és clar.

[60] *Sisó.* Moneda antiga que valia sis diners.

[61] *Alcances.* Es deu de tractar de la tornada d'una cançó infantil vinculada a algun joc d'atrapar.

[62] *Canto.* Atés el fet que els vv. 891 i ss. no apareixen sota el rètol d'*Hablado* (i l'estructura mètrica tampoc no és de recitat), hem de suposar que ací, *Micalet*, sense deixar de cantar, ho faria ara sense acompanyament musical.

[63] *Mare de Déu Grossa.* Segons la *GERV*: «Nombre con que se conocía la imagen de Nuestra Señora de la Concordia, que estaba colocada en la hornacina de la puerta de la Colegiata de San Bartolomé de la ciudad de Valencia. Su talla, que databa del siglo XIV, mostraba un cuerpo desproporcionado, por lo que aparentaba ser demasiado gruesa. La Virgen aparecía sentada, teniendo en su brazo izquierdo al Niño y en la mano derecha un ramo de flores y un rosario. La escultura era de piedra y yeso» (*GERV*, t. 6, p. 319).

[64] *Cova Santa.* Santuari de la Mare de Déu que es troba a la localitat d'Altura, a l'Alt Palància i que és molt visitat pels devots valencians.

[65] *Mare dels Cucs.* No identificada l'advocació, encara que sembla evident que els cucs en qüestió són els de seda, i que la Mare de Déu seria una advocació protectora per tal que la collita no es pergués.

[66] *Mare del Do.* Advocació amb què és coneguda la Mare de Déu patrona d'Alfafar.

[67] *Bocatge.* Inflamació de la mucosa de la boca, i que pot arribar a formar nafres (*DCVB*).

[68] *Cristo del Pasillo.* Suposem que serà l'advocació d'una imatge processonal (en un *paso*).

[69] *Cristo del Perdó.* Advocació referida al perdó cap als seus botxins que Crist va pronunciar dalt de la Creu.

[70] *Gruga.* Suposem que es tracta d'una deformació per *oruga.*

[71] *Fang i pallús.* Barreja amb què s'hi fabricaven tradicionalment les toves o amb què s'hi bastien murs de cases i tàpies.

[72] *Plat.* Al·lusió al plateret que es passava als actes religiosos com la Missa, per tal de recaptar almoines.

[73] *Gàbies.* Vid. nota [35] a *El tio Cavil·la.*

[74] *Perdurable.* Vid. nota [59] de *Fugint de les bombes.*

[75] *Reina pecatorum.* Per *Regina peccatorum*, una altra de les advocacions marianes a les *Lletanies.*

[76] *Guisopaes.* Per *hisopades*: aspersions d'aigua beneïda fetes amb l'hisop; salpassades.

[77] *Sant Miquel.* Òbvia nota de color local: l'arcàngel Sant Miquel és el patró de Llíria, ciutat dominada -a més- per un monestir de monges, sota el mateix patronatge.

UNA SOGRA DE CASTANYOLA

ESTUDI INTRODUCTORI

No hem pogut consultar, per desgràcia, el text de l'obra francesa citada per Escalante a l'encapçalament d'aquesta peça. Malgrat això, no és gaire difícil afirmar la dependència del text valencià respecte del francés a nivell estructural. En efecte, *Una sogra de castanyola* és, a diferència de les altres peces en dos actes del nostre autor, una obra amb una estructura de comèdia d'enjòlit; per començar, importa més la trama, el conjunt de situacions i les relacions que s'hi estableixen que el traçat i construcció de tipus (cosa que no es pot dir de *El tio cavil·la* o de *Tres forasters de Madrid*). Tot i que Jacinta és, sens dubte, un tipus característic, no és ella qui realment protagonitza l'acció, sinó el seu desesperat i fart gendre. Igualment (i en açò ens allunyem de *Tres forasters...*) l'acció no s'estanca ni es limitar a presentar variants d'una mateixa situació, ni tampoc el desenllaç arriba de forma sobtada i inesperada gràcies a l'aparició a darrera hora d'un personatge nou, sinó que ja al començament del segon acte –amb l'aparició de Rosendo i de Rosa– comencem a disposar de les claus necessàries per arribar a ell.

Ara bé, si això creiem que no ofereix massa dubtes, també és veritat que *Una sogra...* ens fa l'efecte d'haver estat –respecte al seu model francés– reduïda, comprimida si preferiu. Dues poden haver estat les causes: per un costat, la necessitat d'encabir la història dins el marc dels dos actes, cosa que duria –per exemple– a precipitar la fugida del protagonista de casa de sa sogra (final del primer acte) i, possiblement, a limitar el paper del massa episòdic Pepito. Igualment, i d'acord amb el que és tradicional en la comèdia francesa, el *quiproquo* del segon acte (quan Inés i sa mare prenen a Rosa per l'amant de Visantet) hauria d'haver donat molt més de joc. Entra ací, llavors, la segona raó: la restricció moral. Sens dubte Escalante, com la gran majoria de la societat conservadora valenciana (i espanyola en general), no era massa amic de qüestionar l'honorabilitat de la institució familiar; almenys no en obres còmiques, que en els *drames d'honor* la cosa era ben distinta. En conseqüència, l'equívoc abans indi-

cat –fonamental per donar sentit al segon acte– es troba a *Una sogra...* reduït gairebé a la mínima expressió. A l'igual que en la gran majoria de les comèdies espanyoles de l'època l'adulteri només s'acostuma a contemplar com a possibilitat, no com a fet consumat. És per això que Rosa s'amaga al vers 145 i no torna a reaparéixer fins al 606; la confusió, a més, tardarà poc més de dos-cents versos (fins el 810) a resoldre's... I això que qui conegués mínimament els mecanismes de la comèdia de situacions estaria esperant des de molt abans que Rosa s'hi presentés en el moment més inesperat, per donar-li la raó aparentment a la sogra i al frustrat pretenent de l'esposa. Més encara, només a aquesta voluntat moralista d'Escalante hem d'atribuir la greu inconseqüència lògica que afecta tot el segon acte: un cop Rosa s'ha amagat, Viçantet se n'oblida i rep sense la menor preocupació primer el seu sogre, la seua dona després i finalment la temuda sogra. Així, i durant els gairebé quatre-cents versos que s'estenen entre la desaparició i la reaparició de Rosa, el protagonista actua i parla com si aquesta no existís. És igualment simptomàtic, al nostre parer, que el problema del *gatuperio*, suggerit malèvolament per Pepito, no arribe Viçantet a entendre'l en cap moment, i això que Còrdulo i la mateixa Jacinta l'acusen obertament d'haver caigut en les xarxes d'alguna *mala dona*...

Malgrat tot, el que acabem de dir no significa que l'obra tinga grans defectes a nivell estructural: situacions com la del festeig frustrat de Visantet i Inés, amb les irrupcions sobtades de la sogra, forquilla (i mandonguilla) en mà, són realment dignes de la millor comèdia, com també passa amb els *quiproquos* entre Rosendo i Viçantet (quan aquest no se n'adona de les autèntiques intencions del primer) o l'embolic final entre el darrer i la sogra. Hem d'afegir, a més a més, un altre element important: el traçat dels personatges es troba, en general, molt ben aconseguit, tot escapant-se de les limitacions inherents al sainet (amb la seua tipologia sovint massa limitada i fixa). Personatges adscrits a les capes burgeses benestants (corredor de comerç el protagonista i propietari rural el sogre) no ho oblidem, i que poden viure sense treballar (el segon) o tenir –si s'ho proposara– una *mantenida* (el primer).

Clar que no sols és l'adscripció social allò que tenen d'interessants, tot i que en part ens els connecta amb els personatges de la comèdia burgesa decimonònica; afegim-hi l'habitual mestria d'Escalante per definir tipus amb comportaments cridaners amb una gran economia de mitjans. Així, el tio Còrdulo és un personatge digne de passar a la galeria dels millors dibuixats pel nostre autor. Tenia tota la raó del món Enrique Gaspar quan opinava al respecte: «La politicomanía es una chifladura; todos discuten la cosa pública del país; pero dejar a aparte a Cánovas y a Sagasta para meterse a arreglar la Europa y la América y el universo entero, esto no lo hace más que un tipo del pueblo valenciano: el "velluter". Y no es todo hacerlo, sino decirlo. Recuérdese, sobre todas las demás suyas, aquella frase del tío Córdulo de *Una sogra de castañola*: "Mac-

Mahon qu'es desengañe / Com no seguixca el pla meu, / a terra". Esto es sencillamente sublime». [1]

Al costat d'aquest velluter de casta (però no oblidem que si es dedica a parlar de política internacional és perquè tant ell com els seus amics van tenir problemes amb la policia per tractar de la nacional), la seua dona –Jacinta– fa realment honor al malnom de Castanyola: embafosa com ella sola, continua exercint –malgrat el matrimoni de la seua filla– un domini absolut sobre aquesta, que vol estendre també al gendre. Tot un personatge, doncs, que atreu l'atenció de l'espectador, encara que l'acció (com ja hem dit) corre a càrrec de la parella de novençans, especialment de l'home. El desig de no dur a l'extrem les situacions farà, tanmateix, que el final reste traçat de forma que satisfaga a tots, sogra inclosa. Final ben acomodatici, del que només sembla lliurar-se el bon velluter, fidel a la seua obsessió per la política mundial.

Altrets trets podríem comentar, com el record constant cap a Gimenes, el primer marit de Jacinta, militar de professió i en qui es barrejaven –de forma còmica– el seu tarannà enèrgic i la total submissió a la dona. Significativament, aquesta cada volta que pensa en ell, acaba parlant en castellà; llengua que, pel demés, només és emprada (llevat dels castellanismes habituals i de frases aïllades) pel *petrimetre* aspirant a actor Pepito, la figura més negativa –sense pal·liatius– de tota l'obra malgrat la seua fugaç aparició.

* * *

Quant a l'esquema mètric, molt simple com ja és normal en l'Escalante madur, és el següent:

ACTE I

vv. 1-128	Romanç en	*à*
129-238	Romanç en	*à e*
239-344	Romanç en	*è*
345-447	Romanç en	*à a*
448-467	Redondilles	
468-471	Quarteta	
472-519	Redondilles	
520-523	Quarteta	
524-571	Redondilles	
572-603	Romanç en	*é a*
604-662	Romanç en	*í*
663-782	Romanç en	*í a*
783-838	Romanç en	*à*

ACTE II

vv. 1-148	Romanç en	é
149-264	Romanç en	*ó*
265-322	Romanç en	*é a*
323-350	Redondilles	
351-354	Quarteta	
355-374	Redondilles	
375-378	Quarteta	
379-398	Redondilles	
399-402	Quarteta	
403-410	Redondilles	
411-581	Romanç en	*à*
582-693	Romanç en	*í a*
694-809	Romanç en	*à e*
810-905	Romanç en	*à a*
906-913	Redondilles	

[1] Citat per Rafael Ferreres, *Eduardo Escalante. El hombre y la obra.* València, Prometeo, 1967, p. 136.

Com a particularitat major d'aquesta estructura, ressenyem com els versos corresponents a les escenes amoroses entre Inés i Viçantet, apareixen desenvolupades en redondilles, amb les típiques quartetes encarregades de variar una miqueta el ritme. Escalante, doncs, ha substituït estructures líriques més complexes emprades a altres obres (com les *seguidilles compostes* tan normals a la seua etapa inicial) per una estrofa fins ara dedicada a dramatitzar situacions adés prosaiques, adés còmiques. Ens trobem, en resum, davant una obra on triomfa de nou l'assonància i les tirades en romanç, el ritme més paregut a la prosa.

La distribució percentual ofereix els següents resultats:

Romanç	en	*à*	355	vv.	20,3 %
		à a	199		
		à e	226		12,1
		é a	90		
		í	59		
		í a	232		13,2
		ó	116		
		total:	1.531	vv.	87,5 %
Redondilles			200	vv.	11,4 %
Quartetes			20	vv.	1,1 %

* * *

Pel que fa a les edicions, dues són les anteriors a la de les *Obres Completes* (*OC* a les notes); la primera (*A* a les notes crítiques) a càrrec de Juan de Mariana, del mateix any de l'estrena (1875). La segona és de 1888, també amb el mateix editor, i amb mínimes variants respecte a la primera; i és que, com hem pogut adonar-nos al llarg dels darrers textos editats, i a diferència del que s'esdevenia amb els primers sainets, aquests ofereixen una fixació gairebé definitiva, mancats com ens trobem dels corresponents manuscrits.

UNA SOGRA DE CASTANYOLA [1] *

Comedia bilingüe. En dos actos y en verso.

Representada por primera vez con extraordinario éxito en el teatro de la calle de Ruzafa [2], a beneficio del primer actor cómico D. Ascensio Mora [3], la noche del 28 [a] de Febrero de 1875.

PERSONAJES	ACTORES
Jacinta [b]	Doña. Rosa Sancho.
Inés	» Matilde Senís.
Rosa	» Amparo Pardinillas.
Viçantet	Don Ascensio Mora.
El tío Córdulo	» Leandro Torromé.
Rosendo	» Eduardo Barreda.
Pepito	» Luis Senís.

ADVERTENCIA

Faltaría a un deber de gratitud si no manifestase aquí mi reconocimiento a todos los artistas que han tomado parte en esta obra, por el esmero con que la han desempeñado. Todos han contribuido al éxito que ha obtenido y muy particularmente la Sra. Sancho y los Sres. Mora y Torromé. Reciban con este motivo el agradecimiento de S. S. y afectísimo.

ESCALANTE.

OTRA

La lectura de una obra francesa La poule et ses poussins [4] me sugirió la idea de escribir la presente comedia; pero así como cumple a mi conciencia hacer esta declaración, también debo manifestar que el diálogo, los caracteres de los personajes y los detalles de la obra son completamente originales.

EL AUTOR.

A la distinguida actriz
Doña Amalia Mondéjar [5]

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1276-1280.

Amalia: hace tiempo que tu nombre debía ir al frente de alguna de mis obras; si hasta hoy no he tenido el gusto de colocarlo, no lo atribuyas a olvido, pues sería imperdonable en el autor que a tu talento debe el éxito de muchas de sus obras. Para dedicarte una de éstas, mi deseo era que correspondiese al mérito de la actriz que tantos aplausos ha alcanzado en la escena valenciana. Ninguna de las que he escrito satisface mis deseos; pero no queriendo demorar por más tiempo lo que yo juzgo un deber, te dedico la presente, seguro de que tu nombre le prestará a la obra el mérito de que carece.

Tu afectísimo

EDUARDO ESCALANTE.

ACTO PRIMERO

Sala; puerta al fondo y dos laterales; muebles de nogal; un sofá a la izquierda; un velador a la derecha. Al levantarse el telón aparecen la señora Jacinta e Inés, sentadas al velador cosiendo.

ESCENA PRIMERA

Jacinta, Inés.

JACINTA. Filla, ¡quin desasosiego
tens este matí tan gran!
No perds de vista la porta.
INÉS. Dos voltes me s'ha antoixat
que tocaven.
JACINTA. ¿A qui esperes?
INÉS. Com Visantet tarda tant...
JACINTA. ¿Ton marit? ¿Pues no ha vengut
este matí d'allà dalt,
de Requena?
INÉS. Sí senyora;
i no ha fet més que aplegar,
mudar-se i pendre en seguida
la porta. Ja veu, al cap
de huit dies està fora.
No té un moment de descans.
JACINTA. Li haurà eixit alguna venta
de sucre, almidó o safrà.
INÉS. ¿No duia també unes mostres
de canella?
JACINTA. No he mirat...

En la ditxosa canella,
sempre està corrent-la...

INÉS. Clar;
sent corredor...

JACINTA. *[Apart]* Corredor,
bona excusa té el malalt.
[Alt] És com ton tio: la casa
no li caurà damunt mai.

INÉS. Tal volta siguen quimeres,
mes d'algun temps a esta part
veig en ell manco carinyo;
l'encontre més reservat.
Si al mig any de matrimoni
m'enganyara...

JACINTA. No crec tant.
Sin embargo, bé saps tu
les llàgrimes que em costà
el ditxós casòrio; però
Nostre Sinyor m'ha donat
dos fills, i ningú dels dos
té el meu modo de pensar.
Si és ton germanet Rosendo,
a la Iglesia s'inclinà,
sent així que els meus desitjos
eren vore'l militar,
como su padre.

INÉS. La culpa
fon del tio capellà,
que se l'endugué a Teruel,
pues com el volia tant...
de modo que allà seguix
els estudis.

JACINTA. Però el cas
és que son tio morí
al poc temps, i ell fa dos anys
que no ha tengut el desig
de vindre a dar-me un abraç.

INÉS. ¡Pues diners bé li'n demana!

JACINTA. Els fills són molt descastats.

INÉS. No hu dirà per mi.

JACINTA. A saber
si tu m'abandonaràs.

INÉS. No diga això; Visantet
la paraula li donà
abans de casar-se en mi
de no separar-me mai.

JACINTA. I tanto; com a que fon
la condició principal
que li posí: d'atre modo
no te porta ell a l'altar.
INÉS. Tampoc jo, llunt de vosté
podria viure.
JACINTA. ¡Diamant!
¡Un bes!
Abrazándose.
INÉS. ¡Mare!
JACINTA. ¡Xicoteta!
Tu eres el únic encant
que tinc, pues el teu pad[r]astre
pe'a mi és lo mateix que un sac
de palla, sinse sentit
ni amor: tot el seu afán
el té en casa el boticari.
INÉS. I pregunte-li què trau...
JACINTA. Pues tu ja el veus; me s'ajunta
en quatre desocupats
com ell, i tot el sant dia
el passen allí tractant
de política europea.
Els assumpts d'Espanya ja
no els toquen, perquè una volta
casi me'ls varen tancar[6];
mà tu si vosiferaban.
INÉS. Hi han hòmens extravagants.
JACINTA. Veges de què m'ha servit
a mi tornar-me a casar.
M'ha dut quatre finques, pero[c]
amor no me n'ha portat.
¡Què diferente carácter
el de éste al de tu papá!
INÉS. Això diuen tots.
JACINTA. Aquell
estava en mi tan nugat,
que en no dur-me de bracero
ja no pegava ni un pas.
INÉS. ¿Quin temps podia jo tindre
quan ell morí?
JACINTA. ¿Tu? Dos anys.
Ell era cabo segundo
de carabineros[7]; alt,
moreno; ¡y qué pico
el suyo, tan fino, i què qualitats!

Ell sempre la tenoreta[8]
buscava del meu costat,
pues sempre dia: «las dos
cosas que yo estimo más
en el mundo son: mi esposa
y mi carabina». ¡Ai!
Hòmens de les seues prendes
hui no se n'encontren ja.
A penes jo me queixava
una miqueta del cap,
tot era dir-me: «ángel mío,
¿quieres que envíe por la
begudita del vapor[9]?»
Vamos, era muy galán.

INÉS. ¿Que també fea comèdies
com Pepico, el que viu dalt?

JACINTA. No. A propòsit: eixe xic
mos prometé regalar
entraes per a la funció
d'esta nit.

INÉS. Crec que han tocat.

JACINTA. No. Després haurem d'eixir
les dos; vullc comprar-me uns guants,
perquè al salonet aquell
va gente muy prinsipal.

INÉS. ¿Toquen? Este Visantet
tarda molt.

JACINTA. ¡Xica, tu estàs
en punxes! ¡Pues vaja un[a] ànsia!
No tingues por, que ell vindrà.

ESCENA II

Dichos y Viçantet por el foro.

JACINTA. ¿Veus? Ja el tens ací. *[Apart]* ¡Jesús,
ni que esperara un regal!

VIÇANTET. *[Apart]* ¿Pues? Como siempre; cosida
a les faldes de sa mare.
¿I a esta agüela no hi ha sants
que del meu quarto l'arranquen?

INÉS. Chico, bona hora de vindre.

VIÇANTET. Mira, ja tenia ganes.

INÉS. Des de les set del matí...

JACINTA. Però xica, tu t'estranyes...

Si l'home té els seus quefers,
¿què t'importa a tu que tarde?

VIÇANTET. No fa ni quatre minuts
que logrí desocupar-me.

JACINTA. Si te féra alguna falta...

INÉS. Tampoc vullc jo que se mate
treballant.

JACINTA. Ell té bons quartos [10]
i és jove.

VIÇANTET. Sí que treballe;
però en l'ànsia de guanyar
pe'a que lluixques i gastes,
el treball no me fatiga.

JACINTA. *[Apart]* Mireu-lo, pareix bolxaques [11].

INÉS. Val més la teua salut
pe'a mi que totes les gales.

VIÇANTET. *[Apart]* Ara jo li donaria
dos besos en eixes galtes;
però l'agüela me talla
per lo mig. ¡Voto a Sant Jaume!
¡Tindre sempre el testimoni
de vista! ¡Hi ha pe'a penjar-se!

JACINTA. Atén, Rosendo m'ha escrit.
Por supuesto, demanant-me
diners; tu faràs favor,
acabant, de contestar-li
si pots. Si no, li hu diré
a Pepico quan abaixe.

VIÇANTET. Bueno. *[Apart]* Ja ixqué a relluir
eixe chiquillo.

JACINTA. Jo em calfe
el cap, pues no sé mon fill
com gasta.

VIÇANTET. Lo extraordinari
és que a mi també acostuma
de quant en quant demanar-me'n.
¿Serà juaor?

JACINTA. ¡Dios mío!
¡En conseqüències tan males
com du el joc! Si jo poguera
estar prop d'ell i evitar-li...

VIÇANTET. Això és cosa molt senzilla.
¿Té més que fer un viatge?

JACINTA. Si no estiguera tan llunt...

VIÇANTET. ¿Llunt?

INÉS. El temps no és favorable.

JACINTA. En estos freds...
VIÇANTET. *[Apart]* Guanyaria
jo poc de que te quedares
en lo camí com un tito.
[Alt] Pues no fa tan mal oratge.
JACINTA. I, sobretot, ¿te pareix
que jo podria deixar-me
a soles a la chiquilla?
VIÇANTET. ¿Com a soles? Entengam-se,
sinyora: «¿què sóc jo algun
marit de Santi-barati [12]?»
JACINTA. No m'has comprés: vullc dir jo...
INÉS. No s'ha explicat bé la mare...
VIÇANTET. Tu sempre vols apanyar-ho,
però per molt que hu apanyes...
INÉS. ¡Quin humor tens estos dies!
JACINTA. Ja veus: a penes li parle
me s'aürta [13].
VIÇANTET. Ja li he dit
mil voltes que això d'aurtar-se
és cosa de gossos.
INÉS. Vinga...
VIÇANTET. Toca.
INÉS. ¿A on?
VIÇANTET. A pendre l'aire.
Pegarem un passeget
mano a mano, i farem ganes
de dinar.
JACINTA. *(A Inés)* ¿Tu te'n recordes
que abans nosatros quedàrem...?
INÉS. ¡Ai, sí! Chico, no pot ser.
VIÇANTET. ¿Pues?
INÉS. Tinc que [e]ixir en la mare.
VIÇANTET. ¿A on?
JACINTA. ¡Vaja una pregunta!
A on mos portaran les cames.
VIÇANTET. ¡Vaja una resposta!
INÉS. A fer
per aḥí varios encàrrecs
i a comprar uns guants. Pepico
esta nit serà probable
que mos duga al seu teatro.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡M'escama eixe botarate!
INÉS. Treballa ell; fa el paper
de galán.
VIÇANTET. Pues que lo maten;

pe'a vore a un mamarrechero
no m'incomode.

JACINTA. *[Apart]* ¡Salvatge!

INÉS. Vamos, hui estàs de mal temple...

JACINTA. Si ham d'eixir, com no t'afanyes...

INÉS. Prompte me vist.

VIÇANTET. *[Apart]* ¡Se l'emporta
l'agüela!

INÉS. Quede's ben ample:
no diràs que ta muller
te nuga a les seues faldes.

VIÇANTET. A bon segur.

INÉS. Después, queixa't.

Vanse Jacinta e Inés por la puerta [de la] izquierda.

VIÇANTET. ¡Tonta! Jo no me queixe... ¡ràbie,
i me se'n du Lusifer,
Pateta [14] i tots els diables
coronats que hi ha en l'infern!
Señores, ¡esto es muy grande!
Jo me casí en la il·lusió
de tindre casa i muller,
i a estes hores ni tinc casa,
ni tinc dona, ni tinc res.
Eixa sogra és un floronco [15]
que m'ha eixit, de mala llei,
i no valen ni els empastres [16]
ni l'ingüent de canonet [17].
Tallar per lo sa és precís:
jo estic prevengut fa temps
i aguarde una cojuntura
per no aplegar a l'extrem...

Viendo aparecer al Tío Córdulo por el foro.

El so Córdulo; m'alegre.
Li vaig a cantar claret.

ESCENA III

Viçantet y el Tío Córdulo con un periódico en la mano, que luego lo dejará encima del velador.

CÓRDULO. El boticari és molt fosc [18]:
no es pot disputar en ell.
¡Pues no estic acalorat!
VIÇANTET. Tio Córdulo.
CÓRDULO. Santet...
VIÇANTET. Tenim que parlar.
CÓRDULO. Quan vullgues,
però ara estic molt calent.
VIÇANTET. No estic jo massa gelat
tampoc.
CÓRDULO. ¡A tu te pareix!
Sostindre'm el boticari
que Bismarck [19] no té talent
ni *empuje*, quan tu ja saps
que lo primeret que féu
fon arrimar-li a l'austriaco
dos cebes...
VIÇANTET. Jo no sé res.
CÓRDULO. Y en seguida dijo: «Venga
el reino del Anoüer [20],
el ducado Severino [21],
Calsarú [22] y Mossensoréll [23]».
VIÇANTET. ¡Tio Córdulo...!
CÓRDULO. Y apenas
me los amaitina [24] bien,
pega mitja volta, i pum,
¡li aventa un palo al francés [25]!
Eso no hay quien me lo niegue.
VIÇANTET. Té raó, però parlem...
CÓRDULO. Pues ara es va complicant
lo de Selemin-ous-tein [26].
I com hu prenga a puntillo
el ruso, allà mos vorem.
¿Tu saps lo que jo faria?
VIÇANTET. Atenga'm ara i después
farà lo que li parega.
CÓRDULO. ¿I Gacinta?
VIÇANTET. Justament
vullc parlar-li d'ella.

CÓRDULO. Explica't.
VIÇANTET. Ací anem a tindre un pleit.
Jo me casí per a viure
al costat de ma muller.
Però pe'a viure jo a soles.
CÓRDULO. Clar.
VIÇANTET. Espés i molt espés
deu dir, perquè allà a on me gire
la sombra negra, imponent,
de ma sogra, me fatiga,
me perseguix.
CÓRDULO. Ja comprenc.
Per no estar feta un furó[27],
estarà ací algun ratet...
VIÇANTET. Poc: des de que matineja
hasta que escolta la veu
del sereno. P'a acabar-ho
d'apanyar, només que a Inés
li coga un pad[r]astre, entonses
se gita ací dins també.
CÓRDULO. Ella, en l'afán de cuidar-la...
Sin embargo, no está bien.
VIÇANTET. ¡És un regal! D'eixe modo
acabaríem per fer
cama redonda.
CÓRDULO. Voràs
com jo li dic... Lo estrany és
que Ineseta no se queixe.
VIÇANTET. Als seus anys, naturalment
li dura encara l'inyor.
¿Què sap la xica, si ho veu
tot per los ulls de sa mare?
Jo estic segur que vostés
abans de casar-la en mi
li digueren: «filla, anem
a pendre en casa un pupilo.
Demà li l'amostrarem
al sinyor Re[c]tor i al Jutge
municipal, i después
voràs, voràs quin marit
tan resandunguero tens.
Ella, al fer-li eixe retrato
del marit, senzillament
diria: «Açò és que me compren
algun ninot del carrer
de Carabasses[28]».

CÓRDULO. ¡Home, home!
VIÇANTET. Jo, hasta hui he segut prudent;
però el mal se va allargant
i sols li encontre un remei.
CÓRDULO. ¡Dimoni! ¿Acàs pensaries
endur-te a la pobra Inés?
¡Separar-la de sa mare!
VIÇANTET. Sóc son marit.
CÓRDULO. No pot ser.
Tu li donares paraula...
VIÇANTET. Està usurpant els meus drets.
CÓRDULO. Ja em tenies a mi esclau
en casa, sinse poder
anar a cà el boticari.
Sossega't.
VIÇANTET. Ara mateix
tenia un home el capritxo
d'[e]lixir-se'n en sa muller,
però se l'endú ma sogra
i jo me quede ací, fet
un monot [29].
CÓRDULO. Encara guanyes.
VIÇANTET. ¿Guanye?
CÓRDULO. Sí, perquè te'n véns
en mi a casa el boticari.
Hui tenim un dinaret
polític. El casullero
no pot vore a muixur Thiers [30],
i s'ajuà l'atre dia...
VIÇANTET. ¡Bah! Que vosté ho passe bé.
CÓRDULO. Mac-Mahon [31] que es desenganye:
com no seguixca el pla meu,
a terra.
VIÇANTET. No pot negar
la casta de velluter [32].

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

ESCENA IV

Córdulo y Jacinta, [por la] derecha.

CÓRDULO. Este xic és molt serril.
¿Pues no em deixa en la paraula?
JACINTA. Córdulo, hui dinarem
tardet, pues tinc que [e]lixir ara

en la xica.
CÓRDULO. Jo me quede
a dinar fora de casa,
però necessite abans
parlar en tu.
JACINTA. ¿De què es tracta?
CÓRDULO. Viçantet, el millor dia
fa fil trencat[33] i s'allarga.
JACINTA. Les atxes que l'il·luminen[d].
Deixa-lo estar que se'n vaja.
CÓRDULO. Bien, però s'endú a Ineseta.
JACINTA. ¿Com? ¿A ma filla robar-la
del meu costat? ¡Impossible!
CÓRDULO. Tu olvides...
JACINTA. ¿I la paraula?
CÓRDULO. És son marit.
JACINTA. ¡Son marit...!
¿El pillo, per què se casa?
CÓRDULO. Pe'a viure en ella ben ample.
JACINTA. ¿No tenen ací una sala
per a ells a soles?
CÓRDULO. ¿I tu,
no en tens allà dins un[a] atra?
JACINTA. La de dins és molt gelà.
CÓRDULO. Pues si és molt gelà, calfar-la.
JACINTA. Por supuesto, ¿ese bandido
habrá tenido l'audasia...
de amenasarme, no es sierto...?
CÓRDULO. *[Apart]* ¡Al bordell![34] Quan ella parla
en castellà, ix en seguida
el carabinero en dansa.
JACINTA. ¡Ah! ¡Si mi primer marido...!
CÓRDULO. ¿Pues...?
JACINTA. Si ahora levantara
la cabesa mi Gimenes,
en un sepo de campaña
me lo pondría a ese hombre.
CÓRDULO. ¡Xe, què mal!
JACINTA. ¡Pero me falta
un esposo!
CÓRDULO. ¿Jo que sóc?
JACINTA. Tu no eres más qu'un bolchacas
de pan florido[35].
CÓRDULO. ¡Gacinta!
¡Déu que me done catxassa...!
Però, en fi, t'heu advertixc:

tu desahoga't i parla
destarifos; mes si vols
tindre a la chiquilla en casa,
d'eixa porta no me passes
en a dins.

JACINTA. Per conservar-la
faré tots els sacrificis
del món. ¡Guilopo! [36] ¡Mal ànima!
Si fóra agraït, al vore
lo que jo li balle l'aigua...

CÓRDULO. No és difícil subjectar-lo.
Ell és llèpol, i s'encanta
sempre que et veu en la cuina
confitant meló i pataca [37].

JACINTA. ¡No sé si se llepa els morros!

CÓRDULO. Pues no te descuides; anda:
confitura en ell.

JACINTA. Els bons
mossets que li pose en taula,
bien se los sabe engaldir.

CÓRDULO. Atén: no me'n recordava.
¿A estes hores, tu i la xica
és precís que ixcau de casa?

JACINTA. ¿També ha parlat?

CÓRDULO. La persona,
quan està de mala data... [38]

JACINTA. Avant: no [e]ixirem.

CÓRDULO. Evita
tot lo que pugues...

JACINTA. Descansa.

CÓRDULO. Me'n vaig; que en cà el boticari
m'espera tota la taifa [39].
Hui serà la discussió
sobre la nota alemana [40].

Vase [por el] foro.

ESCENA V

Jacinta y Viçantet por la puerta [de la] derecha.

JACINTA. *(Sentándose)* Jo promet que esta saleta
la tinc que mirar més alta
que el Micalet.

VIÇANTET. ¡Eu! Molt prompte

se féu el passeig.
JACINTA. No. Encara
no ham eixit. La veritat,
jo casi casi pensava
deixar-ho pe'a un atre dia.
¿Què te pareix?
VIÇANTET. Bien.
JACINTA. *[Apart]* ¡Pirata!
¡Demanar-li jo la vènia!
[Alt] Me'n vaig a la meua sala.
A voltes, sinse pensar,
m'estaque en alguna banda,
i si és de bé, estic servint
d'estorb.
VIÇANTET. Vosté se despatxa.
JACINTA. *[Apart]* ¡Es muy moixo[41]!
VIÇANTET. *[Apart]* Algo li ha dit
el tio Còrdulo.

ESCENA VI

Dichos; Inés por la puerta [de la] izquierda.

INÉS. Vaya;
quan vullga jo estic a punt.
JACINTA. Filla, deixem-ho pe'a un[a] atra
ocasió.
INÉS. ¿Pues?
JACINTA. No pensí
que hui era dia de planxa
i tinc dins molta faena.
Mentres, desduix-te[42]; parla
un ratet en tot marit
hasta que posem la taula.
INÉS. ¿Té la mare algun disgust?
VIÇANTET. No crec...
INÉS. ¿Està vosté mala?
JACINTA. No, filla; vaig dins a fer
confitura de pataca
que li agrà tant al teu home;
i un principiet...
INÉS. Bueno, vaja.
JACINTA. ...que es xuplarà els dits.
INÉS. ¿Què tal?

VIÇANTET. Bien.
JACINTA. Voràs en quant el tasta...
[Apart] ¡Tunante! Pe'a qui volguera
matar-lo com a una rata.
Vase por la izquierda.

ESCENA VII

Inés y Viçantet.

INÉS. ¡Quant mos vol! A cada instant
mos sorprén d'esta manera.
VIÇANTET. ¡Voto va Dios! ¡Si jo volguera
que no mos volguera tant!
INÉS. Pues, fill, posar-te devies,
per la finesa, molt tou;
però a tu, res te commou.
VIÇANTET. Tinc poc humor estos dies.
INÉS. En efecte; i lo pitjor
és vore, segons la traça,
que a penes entres en casa
perds en seguida l'humor.
¡Si lo que sospeche fóra
per desgràcia veritat...!
¡Si te tinguera enredrat
alguna mala penyora...!
VIÇANTET. ¡Quin pensament del dimoni!
INÉS. ¿Per què, quan me festejaves
tan bonico me pintaves
el quadro del matrimoni?
VIÇANTET. Còpia és d'un cel que complau
per lo alegre i sossegat.
INÉS. Pues, mira, eixe cel tal blau
jo el trobe molt emboirat.
VIÇANTET. Hi ha un motiu.
INÉS. Que no el declares
francament me mortifica.
¿Sóc ara menos bonica
pe'a tu que quan te casares?
VIÇANTET. Eixe dubte no t'inquiete,
pues per a el teu Viçantet
eres sempre un ramellet.
[Apart] ¡I hui està de rechupete!
INÉS. ¡En quina formalitat
m'enganyes, resicatero!

VIÇANTET. ¿Enganyar-te jo...? Lusero,
assenta't al meu costat.
Vine.

Se sientan en el sofá.

INÉS. ¿Què vols?
VIÇANTET. Respirar
prop de tu, lliure d'espies;
que estos moments, tots els dies
no se solen presentar.
INÉS. Casi un mes has estat fora.
VIÇANTET. No saps, després de l'absència
quant hermosa és la presència
de l'objecte que s'adora.
Per això desitja el pit
recrear-se ací un instant
en eixos ulls de diamant
i eixa boca de confit.
INÉS. ¡Salamero!
VIÇANTET. A este plaer
misteriós, pur, inefable,
sols brinda l'incomparable
carinyo d'una muller.
Ell eixe semblant retrata...
INÉS. ¡Santet!
VIÇANTET. ¡Àngel meu! ¿Qui escombra?[43]

Al ir a darle un abrazo, óyese toser a la señora Jacinta, que aparece por la izquierda.

ESCENA VIII

Dichos y Jacinta.

JACINTA. Ningú. Sóc jo.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡Mala sombra,
açó a un home el desbarata!
JACINTA. He[e] entrat, no te maravilles
pe'a dir-te que el principiet
ja el tens fet.
INÉS. ¿I què li ha fet?
JACINTA. Lo que a ell li agrà: mondonguilles.
INÉS. Repara quin interés
te manifesta...
VIÇANTET. *[Apart]* ¡*Ojalà*

les fera de matacà [44]
i rebentàrem els tres!

JACINTA. Seguiu, que no prenc caïra.
Quan vullgau dinar...

INÉS. És prompte;
després.

JACINTA. *[Apart]* ¡Guilopo! M'afronte
de vore com la capgira!
[Alt] També teniu condonyat.

INÉS. ¡Codonyat!

VIÇANTET. *[Apart]* ¡Mala cangrena...!

JACINTA. ¿Tu, les claus de l'alasena
per fi no les has trobat?

INÉS. Vosté que agrana i espolsa...

JACINTA. Vaig a traure confitura.

Vase por la izquierda, saliendo a su tiempo.

INÉS. ¿Veus quina sogra tan dolça?

VIÇANTET. Sí, de castanyola pura.

INÉS. Viçantet, me desconsola...

VIÇANTET. Tinc ja un enfit que m'ofega.
¿No estàs mirant que s'apega
igual que la castanyola?

INÉS. ¡Pobreta! La justifica
lo molt que per tu procura.
Vinga, seguix la pintura
que estaves fent, tan bonica.

VIÇANTET. ¿T'agradava? ¡Serafí!
¡Quina pau disfrutaríem
i quan ditxosos viuríem
si me cregueres a mi!
De tots modos, vindrà un dia
que ta mare... a la vellea...

INÉS. Sospeche la teua idea,
però és inútil porfia.

VIÇANTET. ¿I dius que me vols?

INÉS. ¡Friolera!
Mestres absent has estat,
veges en qui he [e] ensomiat
totes les nits.

VIÇANTET. ¡Enxisera!

INÉS. ¡Encara t'atreviràs
a dir que això no són proves

de carinyo!

VIÇANTET. ¡El cor me robes!
Deixa'm donar-te un abraç.

Al ir a darle el abrazo, aparece nuevamente la señora Jacinta, trayendo un tenedor con una almondiguilla.

JACINTA. Tasta'n una; me desvetla
dubtar si estan al teu gust.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡Señores, què haja un Déu just
i no me mate a esta agüela!
JACINTA. ¿Què diu?
VIÇANTET. És massa imprudència
embocar-se[45] tan resolta.
JACINTA. Te comprenc; a l'atra volta
te demanaré llicència.
INÉS. Ell vol dir...
JACINTA. Troba un delit
en la cosa més senzilla:
li porte una mondonguilla
i me pega un estufit.
INÉS. ¡Mare...! *[A Vicentet]* Tu també la humilles.
VIÇANTET. ¡Voto a quién! ¿No és un dolor
que quan te parle d'amor
mos ixca en les mondonguilles?
INÉS. Cert que no fan bona lliga.
JACINTA. ¡Oi! ¡Mà tu la gata vella
com va fent-se a la fanzella[46]
del masclot!
INÉS. Això no hu diga
vosté.
JACINTA. Però jo, més tonta:
¡miren per qui me desvetle!
[Apart] Que haja entrat este pelele
en la família m'afronta.

Vase por la izquierda.

VIÇANTET. Vés, posa't la mantellina.
INÉS. ¿I això?
VIÇANTET. ¡El coratge m'ofega!
INÉS. ¿A on se n'anem?
VIÇANTET. ¡Necessite
distraure'm, calmar la febra!
INÉS. ¿Tu fas cas?
VIÇANTET. Inés, a vore

si tenim en pau la festa.

INÉS. ¡Quant[a] poca substància!

Vase por la puerta [de la] derecha.

VIÇANTET. Hui
crec que la mina[47] rebenta.

ESCENA IX

Viçantet y la señora Jacinta por la izquierda.

JACINTA. ¿Se pot entrar? ¿Pose ja
el arròs? ¿A on està eixa?

VIÇANTET. Posant-se la mantellina.

JACINTA. ¿Com la mantellina?

VIÇANTET. Veja-hu.

JACINTA. ¿Per a què, si no ham d'[e]ixir
nosatros...?

VIÇANTET. Se'n ve en mi ella.

JACINTA. ¡En tu! ¿I se n'aneu els dos
a soles?

VIÇANTET. No passe pena,
no es pedrem. I si es perdem,
mos duran a la Llongeta[48].

JACINTA. ¿I a on voleu anar?

VIÇANTET. Tu-tut,
als bous.

JACINTA. ¿Quins bous? Hui no és festa.

VIÇANTET. ¡A passejar, a distraure's,
al trinquet, a la gallera,
al tir del colom!

JACINTA. ¡Bons puestos!

VIÇANTET. ¿Però a vosté l'interessa?

ESCENA X

Dichos; Inés por la derecha, con la mantilla puesta.

INÉS. ¿Ja esteu disputant?

VIÇANTET. *(Buscando el sombrero)* Andando.

JACINTA. Divertir-se.

INÉS. ¿Vosté es queda?
VIÇANTET. ¡Oi!
INÉS. ¿Per què no ve la mare?
JACINTA. ¿Com? ¿Anar jo a la gallera?
INÉS. ¿A la gallera me porta?
JACINTA. ¡Repara tu quina idea!
INÉS. Chico, ¿a on anem?
VIÇANTET. ¡A l'infern!
INÉS. ¡Jesús!
VIÇANTET. *(Buscando el sombrero)* ¡Que es terra calenta!

ESCENA XI

Dichos y el tío Córdulo por el foro.

VIÇANTET. El sombrero...
CÓRDULO. Sentiré
haver-lo perdut. *(A Visantico)* ¿Tu has vist
el diari?
VIÇANTET. Tinc pressa.
CÓRDULO. Veges,
no te l'hages ficat dins.
VIÇANTET. *(Señalando el velador)* Mire-lo.
CÓRDULO. ¡Gràcies a Déu!
Atén. ¿Saps lo que m'han dit?
VIÇANTET. Tio Córdulo...
CÓRDULO. Bismarck
ha tancat al conde Arnim [49].
VIÇANTET. Bo; m'alegre.
CÓRDULO. ¿Què et pareix?
Que li vagen en ronquits [50]
al gran carceller [51] de Prússia.
VIÇANTET. Ja m'heu contarà a la nit.

ESCENA XII

Dichos y Pepito por el foro.

PEPITO. ¿Dan ustedes su permiso?
JACINTA. Adelante.
VIÇANTET. ¿Qui és?
CÓRDULO. El xic
de dalt.
JACINTA. ¡Pepito!

PEPITO. ¡Señoras...!
Saludando.
VIÇANTET. *[Apart]* Abaixa molt a sovint...
i...
PEPITO. *(Dándoles la mano)* ¿Está usté...?
JACINTA. Bien.
PEPITO. ¿Y usté?
INÉS. Bien.
PEPITO. ¿Y usté?
VIÇANTET. ¡Xe, vés a dormir!
[Apart] ¡Sempre a tots en la maneta
sobant-mos! ¡Me consumix!
PEPITO. Traigo a ustedes los billetes
para la función.
Dándoselos a Jacinta.
JACINTA. ¡Ah, sí!
Usté nos lo prometió.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡Què se fica ell a oferir!
JACINTA. ¿Qué comedia echan?
CÓRDULO. *(Leyendo el periódico)* La vista
me se cansa; a penes llixc...
PEPITO. Como no tenemos dama
nunca podemos salir
de las obras en un acto [52].
INÉS. ¿Y cuáles hasen por fin?
PEPITO. «Verdugo y sepulturero»,
«El puñal del Godo» y
«La tienda del Rey Don Sancho» [53].
VIÇANTET. Quan vullgues, en lo permís...
A Inés, con acción de marcharse.
JACINTA. Espera.
CÓRDULO. Home, tu que saps
donar-li tant de sentit
a lo que lliges, ¿per què
no te'n vens un rato en mi
a casa del boticari?
VIÇANTET. ¿Jo?
INÉS. ¿Vols anar?
VIÇANTET. ¡Mà que és pit! [54]
CÓRDULO. Mos llegiràs un discurs
del barón Ricasolí [55]
que ve en los periòdics.
INÉS. Anda,
divertix-te.
CÓRDULO. ¡I que tenim

un dinaret...! Acompanya'm.
VIÇANTET. Però si anàvem a eixir...
JACINTA. [E]ixirem demà, és igual.
INÉS. Jo, per ma part...
VIÇANTET. ¡Voto al Sit!
CÓRDULO. T'alegraràs.
JACINTA. Acontenta'l
una volta.
VIÇANTET. Si és que...
CÓRDULO. Tin,
el teu sombrero.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡I se queda
en eixe saltamartí [56]!
CÓRDULO. ¿Saps que han peixcat els inglesos
a l'indio Nana-Saïb [57]?
VIÇANTET. ¡Home, muiga's, que vosté
m'acaba de sofregir!
CÓRDULO. Hasta luego.
INÉS. No tardeu.
VIÇANTET. *[Apart]* ¡Hui pega açò un esclafit!

Vanse por el foro.

ESCENA XIII

Jacinta, Inés y Pepito.

JACINTA. Tomé usté asiento, y tendremos
un ratito compañía.
PEPITO. Tantas gracias. Me parece
que el esposo de Inesita
se va un poco disgustado.
INÉS. Salir conmigo quería...
pero yo, como la madre
se quedaba...
PEPITO. *[Apart]* ¡Está divina!
JACINTA. Yo he pinchado a cosa hecha,
sí señor, porque me irrita
verle siempre tan cosido
a las faldas de mi chica.
PEPITO. Caramba, ¡eso es muy ridículo!
INÉS. No amuntonen. Usté misma
ha dicho un millón de veses
que a él no le pillaría
la casa si se aplomase.
JACINTA. Lo que dije es que tú ibas

hasiéndote a su fansella,
y veo que no es mentira.

PEPITO. A propósito de casa.
Muchísimo me contrista
que dejen ustedes ésta.

JACINTA. ¿Nosotras? ¡Usté ensomia!

PEPITO. ¿Cómo? ¿Ustedes no se mudan
en la calle de Salinas [58]?

JACINTA. ¿Que nos mudamos? ¡Jesús!
¿Quién le ha dado esa noticia?

PEPITO. Señora, algún fundamento
tendrá.

JACINTA. ¡Pues me maravilla!

INÉS. Explique l'endevinalla.

JACINTA. Sí.

PEPITO. La cosa más sencilla
del mundo. El piso tercero
de la casa donde habita
un íntimo amigo mío,
lo alquiló hace muchos días
su esposo de usté.

INÉS. ¡Mi esposo!

PEPITO. ¿Ustedes no lo sabían?
Pues siento haber cometido
una indiscreción...

JACINTA. ¡Me admira!

INÉS. ¿Intentará separarnos?

PEPITO. Estando yo de visita
en casa mi amigo, vi
como los muebles subían...

JACINTA. ¿También la tiene amueblada?

INÉS. ¡Mare, jo estic aturdida!

PEPITO. ¿No lo sabían ustedes?

JACINTA. Calle, hombre, ¡ni media sílaba!

PEPITO. Cometí otra indiscreción,
y siento...

INÉS. ¿Vosté no atina...?
Havent ací mobles seus,
¿per a què vol...?

JACINTA. No sé, filla.
[Apart] ¡Pobreta meua! No dec
malcorar-la! ¡Pilleria!

PEPITO. Tal reserva con ustedes
únicamente se explica...
Sí: para mí hay gatuperio [59],
y esa conducta es inicua.

JACINTA. ¡Què diu! ¿Luego usté resela
que tiene alguna querida?
PEPITO. ¿Ustedes no sospechaban...?
INÉS. ¡Infame!
PEPITO. ¡Por vida mía!
¡Pues siento haber cometido
otra indiscreción gravísima!
INÉS. ¡Així correspon al meu
carinyo!
JACINTA. *[Apart]* ¡Y aún se encandila
con ese hombre! ¡Ah, Marcolfa[60]!
PEPITO. Puede que no haya malicia.
JACINTA. Es claro, ni él es capás...
Debes estar muy tranquila.
[Apart] ¡Si mi Gimenes viviera,
pronto lo afosilaría!
PEPITO. Las apariencias engañan...
JACINTA. Es claro; aunque en esta vida
el que es pillo, siempre es pillo.
INÉS. ¡Ingrato!
JACINTA. Eso sí: debía
tener presente lo mucho
que le debe a esta familia.
¡Un hombre que entró en mi casa
hecho un Adán! ¡Cómo iría,
que yo le saqué Garrones[f61]
de mal nombre!
INÉS. ¡Me asesina!
¡Ai, quin pes tinc en lo pit!
JACINTA. No t'acovardes, anima't.
Sort que tens ací a ta mare.
Voy a haserle una miajita
de agua con asúcar. Vuelvo.
Vase por la izquierda.

ESCENA XIV

Inés y Pepito.

PEPITO. *[Apart]* Nos deja solos; magnífica
ocasión para insinuarme;
si me atreviera...
INÉS. ¡Ja hu dia
el meu cor! ¿Qué le parese
Pepito? ¿Clama justisia?

PEPITO. ¡Imbécil! ¡Menospreciar
ese hombre la inmensa dicha
de poseer un tesoro
como usté! ¡Conducta indigna!
INÉS. ¡Y si es de bien, por alguna
estampa de la herejía!
PEPITO. Puede.
INÉS. ¿La conose usté?
PEPITO. No tal.
INÉS. ¿Por qué no averigua...?
Pepito, ¿usté es un amigo?
PEPITO. ¡De corazón! ¡Ah! Inesita,
si yo le dijese a usté
que mi ventura se cifra...
INÉS. Gracias, ya lo sé.
PEPITO. ¡Lo sabe!
¡Soy feliz! ¿Usté adivina
este amor que ya no puede
ocultar el alma mía?

Arrodillándose a los pies de Inés, a cuyo tiempo aparece por la puerta del foro Viçantet.

INÉS. ¡Amor...! ¿Qué amor?

ESCENA XV

Dichos y Viçantet.

VIÇANTET. ¡Cristo padre!
PEPITO. ¡Esos ojos me fascinan!
Inés, ¡yo te amo! ¡Te adoro!

Llegando [Viçantet] poco a poco, y dándole un golpecito en la espalda.

VIÇANTET. Amigo, ¿pica o no pica?
INÉS. ¡Viçantet!
VIÇANTET. *(Remedándole)* ¿Cómo está usté?
PEPITO. ¿Yo? *[Apart]* ¡Válgame Santa Críspula!
¡Por el eje me ha partido!
VIÇANTET. ¿Qui li pega una palissa?
¡Si açò no tira olor d'home!
Tome la puerta en seguida

antes que yo coja un palo
y le rompa en sus costillas.

PEPITO. ¡Zambomba! ¡Abur! A la orden.
[Apart] ¡Maldita casualidad!

Vase precipitadamente por el foro.

ESCENA XVI

Inés y Viçantet; a su tiempo, Jacinta por la izquierda y Córdulo por el foro.

INÉS. No vages a creure...
VIÇANTET. Arregla
la roba, i en acabant
despedix-te d'esta casa
pe'a sempre.
INÉS. ¡Nunca, ni mai!
VIÇANTET. Inés, evita un escándalo.
INÉS. Conec les teues maldats.
VIÇANTET. Sóc ton marit, i a la bona
o a la mala em seguiràs.
INÉS. ¡Mare!
JACINTA. *(Por la puerta [de la] izquierda)* ¡Filla!
INÉS. ¡Vol robar-me
pe'a sempre del seu costat!
JACINTA. ¡Cómo! ¡Hasta aquí hemos llegado!
¡Que lo intente si es capás!
VIÇANTET. Senyora, no vullc ser màrtir
i atra cosa més pesà.
CÓRDULO. *([Por el] foro)* ¿Enmig del carrer me deixes
per a vindre ací a luchar?
VIÇANTET. Decidix-te prompte... ¿No?
Bueno; tú me buscaràs.
JACINTA. No tingues por: sóc ta mare;
que acudixca als tribunals:
sóc militara, soy viuda
de un carabinero real.
CÓRDULO. Ja ha [e]ixit el carabinero
a rogle [62]. ¡Mà que és treball!
JACINTA. No he criado yo a mi hija
para que un monstruo incapás
la devore.
VIÇANTET. En esta casa,

si hay algún monstruo será
vosté.

JACINTA. ¡Córdulo!

CÓRDULO. Jacinta...

JACINTA. ¿Has ouït? ¿Consentiràs
eixe insult?

CÓRDULO. Crida a *Gimenes*
y que lo envíe a Ultramar[63].

JACINTA. ¡Mal hombre! ¡Fasineroso!

VIÇANTET. No me vinga maltractant
perquè si perc la pacència...

JACINTA. ¡Me amenasa usted! ¿Què hará?
Tiene usté pocos bigotes
para mí.

CÓRDULO. *(A Viçantet)* No faces cas.

VIÇANTET. ¡Si diu que no tinc bigots!

JACINTA. ¿Eso es bigote? ¡Ja, jay!
Cuatro pelos en guerrilla[64].

VIÇANTET. ¡Dona...!

JACINTA. ¡Vaya usté, so Adán!
¡Garrones, más que Garrones!

VIÇANTET. ¿Garrones?

CÓRDULO. Deixa-la estar.

VIÇANTET. Castanyola, castanyola
i recastanyola. Xas.

JACINTA. ¡Castanyola!

CÓRDULO. ¡Què li has dit!

INÉS. *(Deteniéndola)* ¡Mare!

JACINTA. ¡Lo quiero arrapar!
¡Infame!

VIÇANTET. Asserp en figura
de sogra. Adiós. ¡Hasta mai!

Vase.

INÉS. ¡Chico, escolta!

JACINTA. ¡Jo m'ofegue!

Cae sobre el sofá.

INÉS. ¡Jo me muic!

Cae sobre una silla.

CÓRDULO. I jo me'n vaig
a casa del boticari
per a defendre a Bismarck.

Vase por el foro.

FIN DEL ACTO PRIMERO.

ACTO SEGUNDO

Sala decentemente amueblada. Puerta al foro y dos laterales. Un balcón a la derecha. Butacas, sofá, etc.

ESCENA PRIMERA

Viçantet sólo; después, Rosendo y Rosa.

VIÇANTET. En dos dies me s'antoixa
que m'he[e] doblat. ¡Quin portent!
Señores, sóc un atre home:
puc respirar, i pareix
que hasta me s'haja aclarit
la vista. Efectivament;
jo hu vea tot de color
de sogra; un color negrenc.
I ara ho veig tot tan alegre...
Persuadit ja fa algun temps
que aplegaria l'instant
d'enviar-la allà al bordell,
lloguí esta habitacioneta
i fiu molt resantament.
Sin embargo, ara me falta
lo principal: ma muller.
Por supuesto, estic segur
que me buscarà. Ja hu crec.
Per molt que siga l'inyor
de la mare, haurà moments
que no estant jo al seu costat,
algo encontrarà de menys.
Esta esperança em recrea.
Quant ací els dos s'encontrem
a soles, serà esta casa
un paraís sinse asserp.
¡Ditxosa paraula! ¡A soles!
Tal ditxa, ¿a qui li direm
que en mig any de matrimoni
encara no la conec?
¿Tindré jo ganes? ¡Un pico!
Cada roïdo que sent
per ahí fora, me s'antoixa
que és ella.

ESCENA II

Viçantet, Rosendo y Rosa por el foro.

ROSENDO. Salut.
VIÇANTET. ¿Qui és?
ROSENDO. ¿No me coneixes?
VIÇANTET. ¡Rosendo!
ROSENDO. ¡Vinga un abraç!
VIÇANTET. ¡Voto a quién!
¿Tu en València? ¿Des de quan?
ROSENDO. Des d'este matí enjornet
que arribàrem...
VIÇANTET. *(Por Rosa)* ¿Esta jove?
ROSA. Servidora.
ROSENDO. És ma muller.
VIÇANTET. ¿Ta muller dius?
ROSA. Por la Iglesia
y por lo civil.
VIÇANTET. Pos, xe,
¿no anaves a cantar missa?
¡Tonto estic!
ROSENDO. Missa de tres:
dos que som i el que eixirà,
si Déu vol, quan siga temps.
VIÇANTET. ¡Tan inclinat com estaves
a la Iglésia!
ROSENDO. Ya se ve;
però la mort de mon tio
me causà gran sentiment.
ROSA. Estuvo enfermo quién sabe
los días.
ROSENDO. Molt mal.
VIÇANTET. ¡Pobret!
És clar; i pe'a consolar-te
te casares.
ROSENDO. Justament.
A esta xica per entonses
se li va morir també
l'únic parent que tenia.
I al vore-mos en Teruel
a soles, diguí: casant-se
també es pot servir a Déu.
VIÇANTET. ¡Mira! I alcansar la palma
del martiri; això és freqüent.

Bonica s'haurà posat
ta mare.

ROSENDO. ¡Si no sap res!
Jo a penes baixí del cotxe,
a casa me n'aní dret
en la intenció d'aguardar-te
per la placeta, i poder
parlar en tu abans. Fortuna
que preguntí en lo quartet
de baix...

VIÇANTET. ¿I t'han dirigit
ací?

ROSENDO. M'ha vengut molt bé
la teua mudança, molt.

VIÇANTET. Home...

ROSENDO. Tu saps, Viçantet,
que jo sempre t'ha volgut.

VIÇANTET. Basta els anys que es coneixem,,
i emparentar luego...

ROSENDO. Rosa
t'heu pot dir.

ROSA. Siempre en Teruel
lo tenía a usté en la boca.

VIÇANTET. *[Apart]* I en la bolxaca també:
lo manco em deu trenta duros.

ROSENDO. Tu saps el caràcter meu:
jo sempre t'ha segut franc.

VIÇANTET. Massa.

ROSENDO. Així és que, francament,
nosatros se n'ham vengut
d'allà, chico, perquè estem
tronats. [65]

VIÇANTET. *[Apart]* ¡Adiós mi dinero!
Ja m'estava jo tement
que tanta franquea...

ROSENDO. Allí
no puc dedicar-me a res.

VIÇANTET. Ací al prompte, en el apoyo
de ta mare...

ROSENDO. Però és que
si de bones a primeres
li dic lo del casament
i em veu en esta, mos planta
als dos en mig del carrer.

VIÇANTET. ¿I com l'enganyes?

ROSENDO. Dient-li

que m'encontre sumament
delicat, i per això
me n'he e vengut. Deixaré
passar uns dies, i luego
quan se presente un moment
oportú...

VIÇANTET. ¡Molt bona idea!
[Apart] No me demana diners:
respire.

ROSA. Usté disimule
la incomodidad.

VIÇANTET. Mujer,
incomoditat no veo
ninguna.

ROSENDO. Me'n vaig corrent
per l'equipatge. Ara caic
que hi han dos o tres bultets
de roba i poden llevar-los.

ROSA. Y mi mantón, que también
lo dejamos allí.

ROSENDO. ¿El número
d'esta casa és trenta-tres?
En seguida hu portaran
tot ací.

VIÇANTET. ¿Ací?

ROSENDO. Viçantet,
els dies que permaneixca
en ta casa ma muller...

VIÇANTET. ¿Ací en ma casa?

ROSENDO. ...No vages
en gastos ni en cumpliments.
Franquea, molta franquea.

VIÇANTET. Xe, jo no havia comprés...

ROSA. Chico, ¿y tu capa?

ROSENDO. Es verdad.

ROSA. Ves corriendo.

ROSENDO. Voy.

VIÇANTET. Xe, atén.

ROSENDO. Torne.

Vase por el foro.

VIÇANTET. Escolta.

ROSA. Déjelo:
tiempo tendrá usté después
para decirle...

VIÇANTET. Pero hija,
es que aquí no está usté bien.

[Apart] ¡Pos m'hauria jo lluït!
Después que me costa fer
un sacrifici per a viure [66]
ben amples quan vinga Inés...

ROSA. ¿Se figura que nosotros
vivíamos en Teruel
en algún palacio? ¡Vaya!

VIÇANTET. *[Apart]* Esta hu pren tot al revés.
[Alt] Si la madre de Rosendo
viene y descubre el pastel...

ROSA. La casa es grande y hay sitio
donde ocultarse.

VIÇANTET. ¿Qui és?

ROSA. ¿Han llamado?

VIÇANTET. Me parese.

ROSA. ¡Caramba! Pudiera ser...
Me escondo. Cuando se marche
avise.

Desaparece por la puerta [de la] derecha.

VIÇANTET. ¡Pues, señor, bien!
¿A que fugint d'uns i atres
m'embarque pe'a l'estranger?
Algú ha entrat en casa. ¡Sielos!
¿Si serà la meua Inés
que vindrà...?

ESCENA III

Viçantet y el tío Córdulo por el foro.

CÓRDULO. Muy buenos días.

VIÇANTET. ¡Tio Córdulo!

CÓRDULO. Jo sóc.
¿Saps que açò està prou altet?

VIÇANTET. Als núvols volguera jo
muntar-me'n. Sente's.

CÓRDULO. Tinc pressa.
Gastaré poques raons:
sapiam quin conte és el teu.

VIÇANTET. ¿Quin conte? El millor del món.

CÓRDULO. No hu crec: ningun home honrat...

VIÇANTET. Està vosté en un error.

CÓRDULO. Jo ha segut jove, ¿hu entens?

I sé que hi ha culebrons [67]
que a l'home el tenen... A mi
també, en atre temps millor,
me feren algunes voltes
ballar sinse guitarró.

VIÇANTET. ¡Tio!

CÓRDULO. Pero no d'un modo
com tu, tan escandalós.

VIÇANTET. ¿No aniria vosté entonses
a ca el boticari?

CÓRDULO. No.
A propòsit. ¿Has llegit...?

VIÇANTET. Jo mai llixc.

CÓRDULO. ¡Hombre de Dios!
Lea usted el memorandum
del prínsipe Mersxacof [68].

VIÇANTET. Si escomença així, me'n vaig.

CÓRDULO. Viçantet, tin reflexió.
Torna-te'n a casa; creu-me.
Mira que allò és un tra[n]storn.
Ta muller passa les hores
gemecant en un rincó,
mentre l'agüela es desfoga
i em fa vint-i-cinc flamons
traent-me el carabinero.

VIÇANTET. ¡Pues! ¿I encara vol que jo...?

CÓRDULO. Tu, és diferent.

VIÇANTET. Home, calle.
Si no hu tire a rodar tot,
me s'antoixa que a estes hores
ràbie lo mateix que un gos.
Desenganye's: casa mía...
el dicho ja hu diu.

CÓRDULO. ¿I a on?
¿A on està la muller mia?
¡Lo principal i més dolç,
lo más delicado y tierno!
¡Lo que da vida y calor
al esposo y lo encandila!
[Apart] Vaig a fer-lo entrar als bots [69].

VIÇANTET. ¿Per què vosté, que me fa
tan bonica descripció,
no s'encandila en ma sogra?

CÓRDULO. Deixa't d'interrogacions.

VIÇANTET. ¡Vosté és un canyaules [70]!

CÓRDULO. Nada;

no hay amor com el amor
de la muller. *[Apart]* Si no el gire,
me perd.

VIÇANTET. Ja hu sap tot el món.

CÓRDULO. Diga-hu Inés que pareix
el quadro de l'aflicció.
En dos dies, ni siquiera
ha agarrat l'escarpidor [71]
pe'a fer-se el monyo. La pobra
sufrix d'un modo horrorós.
Hasta ací baix les ulleres
li apleguen. Aquells colors
que pareixien dos roses
d'Abril, els ha perdut tots.
S'ha quedat descolorida
com un nap. A lo millor
pega sortits, i li agarra
una espècie de xanglot
que està batent-se [72] mig hora
lo mateixet que un colom.

VIÇANTET. Bonica estarà. *[Apart]* Te veig.

CÓRDULO. Pues, sin embargo, el dolor
la fa més interessant.
Pareix un àngel hermós.
Solt el cabell, desllenguidà,
fluixa, sinse polisón [73].
Aquells ulls mirant al cel.
Aquell pit, alt... i angustiós
per lo pesar...

VIÇANTET. *[Apart]* Este tio
vol remoure'm els humors.

CÓRDULO. Toca; anem-se'n.

VIÇANTET. Però si ella
vindrà.

CÓRDULO. ¿Inés?

VIÇANTET. Encà és enjorn.

CÓRDULO. Vamos, tu eres un borrego.

VIÇANTET. Per això em fa por el llop.

CÓRDULO. ¿Quin?

VIÇANTET. La sogra.

CÓRDULO. Hombre, no tanto.
¡Ahir va fer uns torrons
de gat [74], la cosa més rica...!
¿Te'n recordes d'aquell dolç
de tomata?

VIÇANTET. No el nomene,

que encara tinc retorçons.

CÓRDULO. *[Apart]* A este xic l'han enfitat [75].
[Alt] Ella té bon fondo.

VIÇANTET. ¡Oi, oi!
Però home, vosté pareix
el diablo predicador [76].
No pot sofrir-la i treballa
pe'a que els demés...

CÓRDULO. ¡Viva el sol!
A l'últim totes les teues
guilopaes les pague jo.
¿És dir, que per ta culpa [77]
he [e] d'aguantar els tumors
de *Gimenes*, i la casa
he [e] de tindre per presó?
Pues escomençà per broma,
i hui fa dos dies, dos,
que no he [e] vist al boticari
ni al casullero, ni al sord:
a ningú. Estic condemnat
al tracte del *sargentón*
de ma muller. ¡Xe...!

VIÇANTET. ¿Què vol?

CÓRDULO. Vine-te'n, no sigues fosc.

VIÇANTET. No siga vosté postema [78].

CÓRDULO. ¡Por vida de Gorsxacof!

VIÇANTET. No torne, mes que sabera
que els soterraven a tots.

CÓRDULO. ¡Així et morires... de vell!
Adiós.

Vase [por el] foro.

VIÇANTET. Vaya usté con Dios.

ESCENA IV

Viçantet solo.

VIÇANTET. Pe'a divertir-me un poc més
faltava esta visiteta.
Però s'ha lluït, i això
que no deixà ni una tecla
per tocar. Ara que vaja
i que li diga a l'agüela
si Garrones té caràcter.
Sin embargo, m'embelesa

la pintura que eixe home
ha fet de la meua prenda.
¿Conque hu ha sentit tantíssim?
Es natural; ¡si sabera
les cosquerelles que jo
sent quan me'n recorde d'ella!
Diu que va en lo monyo solt:
¡tan bonica cabellera
que té! I luego sinse res
postís, desllenguida... fresca...
¡Ai, Cento! ¡I tu, ací, a soletes
pasando la pena negra!

ESCENA V

Viçantet. Inés por el foro.

INÉS. Està a soles.
VIÇANTET. ¡Santo sielo!
El cor m'heu dia. ¡Ineseta!
INÉS. Vinc perquè vullc
persuadir-me de la seua
infàmia; pues és tan gran
que la veig i no puc creure-la.
VIÇANTET. ¿Quina infàmia? Tu ensomies.
Dóna'm un abraç i deixa't...
INÉS. Fuixca.
VIÇANTET. ¡Esta xica és capaç
de matar a un sant de pedra!
Quan més hermosa l'encontre
més arisca és manifesta.
INÉS. ¡Calla! Pues hasta el moblatge
li ha posat nou. Més calguera
que en ella no echase el resto,
sent, com serà, alguna peça...
Si està vist: els hòmens, tots
són iguals: a la pobreta
de la muller que els adora
i carinyosa els contempla,
com una esclava la tracten,
mentres que a la mala hembra
que los albarda [79], en un trono
la ponen como a una reina.
VIÇANTET. Però, filla, estàs tocant
el violó a tota orquesta.

INÉS. Cansà estic d'ouir-ho dir.
VIÇANTET. Això és cosa de l'agüela.
INÉS. No mereix vosté les llàgrimes
que a ella li costa.
VIÇANTET. ¡Pobreta!
Els cocodrilos són molt
sensibles.
INÉS. ¡Qui m'heu diguera
fa mig any!
VIÇANTET. No em desesperes,
Inés, lleva't eixa idea.
Esta casa i estos mobles,
el cor i la vida meua,
tot és teu. Ací eres tu
la soberana, la reina.
INÉS. ¿I no m'enganyes?
VIÇANTET. ¿Acàs
sap enganyar el que adora?
INÉS. ¡Tanta ditxa!
VIÇANTET. ¿Serà hora
de que em dones un abraç?
INÉS. *[Apart]* Me convenç lo satisfet
que al vore'm s'ha demostrat.
[Alt] Però... ¿per què t'has mudat?
VIÇANTET. Allò era molt xicotet.
Una casa tan sombria,
ficà en aquell carreró...
¡Asoma't a este balcó
i voràs quina alegria!
INÉS. *(Asomándose)* ¡Chico, esta vista recrea!
VIÇANTET. I el carrer sempre animat.
INÉS. ¡Si açò és un cotxe parat!
VIÇANTET. ¿Aproves la meua idea?
INÉS. Ja hu crec. ¡Ai, quin gust!

Sentándose en una butaca.

VIÇANTET. ¿Què et passa?
INÉS. Encontre estes butaquetes
més còmodes i blanetes
que les caïres de casa.
VIÇANTET. Dona, pues vaja un extrem.
INÉS. Açò en el estiu se presta
hasta pe'a dormir la siesta.
VIÇANTET. Calla, ja la dormirem.
INÉS. M'agrà molt este saló.
VIÇANTET. *(Cogiéndola del brazo)* ¿Veus? Ací et pots agarrar

de bracero i passejar...
Però en aquell forigó [80]...
INÉS. És la casa més airosa...
VIÇANTET. Atén; parlant d'altre assumpt,
¿saps que hui estàs molt hermosa?
INÉS. Tu sí que estàs sempre apunt...
VIÇANTET. ¿No experimenta eixe cos
més satisfacció que abans?
INÉS. Pareixem dos novençans...
VIÇANTET. ¿Què va que li pegue un mos?
Quan tu ditxosa respires
i t'encontres satisfeta,
hu conec jo en seguideta
en lo modo que me mires.
INÉS. ¡Anda, borrego! ¡M'afronte...!
Això se calla i no es conta.
VIÇANTET. ¡Diu que s'afronta la tonta!
¡Ai, ai! Pues encara és pronte[g].
Hui, per a solemnitzar
este sin igual plaer,
de la fonda vaig a fer
que mos duguen el dinar.
¿Hu aproves?
INÉS. ¡Santa paraula!
VIÇANTET. ¡Serà un ratet deliciós!
Crec que mai s'ham vist els dos
a soletes en la taula.
INÉS. Proposar-t'heu jo volia.
VIÇANTET. ¿De veres?
INÉS. Tinc apetit.
VIÇANTET. ¡Gitana! ¡Sinyor, quin dia
tan complet i tan cumplit!
INÉS. ¡Però, calla!
VIÇANTET. ¿Què tens?
INÉS. ¡Chico,
si la mare no sap res!
VIÇANTET. ¡Oi! !Santa Tecla! ¡Això és
que te ressana el malico [81]!
INÉS. Estarà en cuidao.
VIÇANTET. Que estiga.
Ja li direm... ¡Vaja uns flatos!
INÉS. ¿Vols que sigam tan ingratos?
VIÇANTET. ¿Vols que em penge d'una biga?
Parla...
INÉS. ¡No, Viçantet meu!
VIÇANTET. Entonses, ¿per què me mates?

INÉS. És que a les filles ingrates
sempre les castiga Déu.
VIÇANTET. No hi ha ingratitud: és llei
del món. Ta mare, al casar-se
quisá degué separar-se
de la seua. ¡I quin remei!
INÉS. Però...
VIÇANTET. En igual desespero
algun dia te voràs
si tenim...
INÉS. Però...
VIÇANTET. ¡Ai! ¡Estàs
soterrant-me en eixe pero! [h]
INÉS. Jo te vullc, mai hu he dubtat;
mes sóc sensible i m'aflig...
VIÇANTET. En la sensibilitat
me partixes per lo mig.

Óyese dentro la voz de la señora Jacinta.

JACINTA. ¿Ningú respon?
VIÇANTET. ¿Qui colpeja?
INÉS. ¡És la mare! No m'explique...
VIÇANTET. ¡Sant Patatum!
INÉS. Ací em fique:
tinc vergonya de que em veja.
VIÇANTET. ¿Com?
INÉS. No l'ofengues. ¡Pobreta!

Desaparece por la puerta [de la] izquierda.

VIÇANTET. ¿Si em durà atra mondonguilla?
Entre la mare i la filla
me tanquen en la goleta [82].

ESCENA VI

Viçantet y Jacinta.

JACINTA. ¿Se pot passar?
VIÇANTET. Ja tenim
damunt el núvol. Avant;
tindrem pacència.
JACINTA. Jo sóc;
sentiria incomodar.

VIÇANTET. No: vosté sempre incomoda.
JACINTA. Mil gràcies. Anem al cas:
¿vosté de la meua Inés
quin concepte té format?
¿És una dona conforme?
¿És una muller honrà?
VIÇANTET. Jo no crec...
JACINTA. Farà el favor
de deixar-me a mi parlar
primer.
VIÇANTET. Entonses, ¿pe'a què
me ve vosté preguntant?
JACINTA. ¿Té ella culpa de que un títaro
sinse bigots ni senyal
de tindre, se li agenolle
pe'a fer-li una romança
d'amor?
VIÇANTET. Però...
JACINTA. Quatre baves
de monyaco y nada más.
Porque lo que es otra cosa...
Tenint-me a mi al seu costat...
VIÇANTET. Per eixa banda estic molt
satisfet; és dir, amarg.
JACINTA. Entonses, apenes ella
se presente a un tribunal
referint de la manera
que vosté se l'ha deixà...
VIÇANTET. Aguarde's no se presente.
JACINTA. ¿No? Pitjor pe'a vosté. I tant.
Yo soy mujer que me planto
en casa del general
y le digo: «Selentísimo
señor, vengo a reclamar
justicia de vuecelencia
ilustrísima, y demás.
Advierto a usía que yo,
por conducto regular,
soy militara, soy viuda
de un carabinero real,
primera graduación
en el ejército».
VIÇANTET. Clar;
cabo segundo, primera
graduació. No diu mal.
JACINTA. «Ahora, usía, dígnese

oír todo el pa-ene-pan [83].
Señor, mi yerno es un...»

VIÇANTET. Pillo;
diga-hu. Si hu té que embocar
aixina.

JACINTA. «Él, desir no puede
de su mujer ningún mal,
pues ha cumplido por todos
estilos, por todos, más
de lo que debía; y eso
lo puedo yo asegurar,
porque yo lo he visto todo;
no me lo han contado».

VIÇANTET. És clar
que hu haurà vist tot. Señores,
¿a on estava jo ficat?
Por supuesto, su ecselensia,
com si hu vera, li dirà
en seguideta: «Señora,
ex-carabinera real,
en sierta ocasión hisieron
de asúcar y masapán
una suegra, y al tastarla
dijo el pobre yerno: "¡mà, i
què amargor!". Conque amargando,
amargo debe de estar
su yerno, y de su amargura
¿aún se viene usté a quejar?
Motivo, en el mero hecho
de ser usted suegra; hay
para formarle un consejo
de guerra, ¡voto va san!
Jope [84] usté de aquí al instante
y agradezca mi bondad,
y no se meta en los chicos
y no los moleste más.
Ordenansa, a esta mujer
si se vuelve a presentar,
la tanca usté en la Goleta
¡Flanco derecho, marchen, ar!» [85]
I en seguida l'ordenança
la tira escales avall.

JACINTA. No hu crec. ¿Que así se abandona
a una mujer tan leal
como mi hija? ¿Y por quién?
Por alguna...

VIÇANTET. Açò és capaç
de pedre en la seua llengua
a tot el género humà.
JACINTA. ¡Vaya usté, so minso [86], vaya!
¡Que nos quiere usté matar
a aplausos! ¿Com és possible
que haguera jo calcigat
esta casa, si no fóra
per ma filla? ¡Estos pesars...!
VIÇANTET. Segon part de la funció:
escena sentimental.
JACINTA. Viçantet, Inés te vol;
ella te perdonarà
i jo t'obriré els meus braços.
VIÇANTET. Que és com obrir-me en canal.
Vosté ignora...
JACINTA. Si tu fores
un atre, al vore'm plorar...

ESCENA VII

Dichos, Inés por la izquierda.

INÉS. Mare, no s'aflixca.
JACINTA. ¡Inés!
INÉS. Tens un cor... ¡Estàs mirant
lo que patix!
JACINTA. ¿Què vol dir...?
VIÇANTET. Vamos, ja hu férem salat [87].
INÉS. Mare, com vosté no sap
certes coses... Esta casa
faça's compte que, al remat,
és com si fóra la meua.
JACINTA. ¿La teua? ¡Estaré ensomiant!
INÉS. Lleve's eixa mantellina.
Sente's i descansarà.
JACINTA. Fuig.
INÉS. Viçantet no m'enganya.
¡Si és un maridot...!
VIÇANTET. ¡I tant!
JACINTA. Bien, bien. Això està de sobra.
¿Luego ha segut tot un pla?
INÉS. Ningú, que tinguí l'impuls
de vindre...
VIÇANTET. I ja s'ha quedat

per a sempre.

JACINTA. Adiós, señores.
Comprenc la indirecta.

INÉS. ¿A on va?

VIÇANTET. Deixa: té pressa.

INÉS. L'agravi
sospeche, i és infundat.
Santet, en eixa saleta,
encara que no és molt gran,
¿no podia estar la mare?

VIÇANTET. ¡Santo Dios! ¡Santo inmortal! [88]

JACINTA. Gràcies. De tots modos, jo
ninguna falta te faig [i]
¿No tens ací a ton marit?
¿No lo has venido a buscar?

VIÇANTET. M'alegre que hu prenga aixina.

INÉS. ¡Mare!

JACINTA. Esa acción no és capás
de cometerla ninguna
mujer de tu calidat.
¿Y perteneces tú al ramo [89]
de guerra? Ahí lo tienes ya.
Te harían falta sus momos
y sus mimos. ¿No es verdad?
Que te baile ahora los nanos [90]
y te haga: «¡cha-ca-rac-chac!».

VIÇANTET. ¿Jo els nanos?

INÉS. Mare, vosté
m'afronta.

JACINTA. ¡Quite usté allá!
¡Quite usté, moixiganguera [91] [j]!

INÉS. ¡Mare!

JACINTA. No venga con más
farsas; quédense los dos
bien anchos. ¡Quin desengany!

Vase por el foro.

ESCENA VIII

Inés y Viçantet.

INÉS. Atenga, escolte...

VIÇANTET. Bon viatge.

INÉS. ¿Però no veus que se'n va?

VIÇANTET. Eixa és la millor acció

que li he vist fer en mig any.
INÉS. Me causa la seua pena
un remordiment molt gran.
VIÇANTET. Tu també exageres massa.
INÉS. ¿Vols que passe en acabant
a vore-la?
VIÇANTET. Però, xica,
si se n'acaba d'anar...
Atre dia. Hui el programa
s'ha de cumplir, i me'n vaig
a la fonda a fer l'encàrrec.
INÉS. ¿I bé, tens humor?
VIÇANTET. De pas,
te duré una[k] coca en panses,
que a tu t'agraen com les fan
ahí en la pastisseria
del Micalet[92]. Eh, ¿què tal?
INÉS. ¡Llèpol! Si el que se les menja
eres tu...
VIÇANTET. Torne volant.
¡Enxisera! ¡Els meus ensòmits
per fi veig realitzats!

Vase por el foro.

ESCENA IX

Inés; después la señora Jacinta por el foro.

INÉS. Al pensament de la mare
fuig del meu pit l'alegria.
Me vol tant que hasta del gendre
té sels; pues, per molt que diga
Viçantet, a penes dine
vaig a vore-la en seguida.
JACINTA. Torne per a dir-te...
INÉS. ¡Mare!
JACINTA. Que si vols la roba, envia
prompte, pues jo pense anar-me'n
a Teruel.
INÉS. ¿Com? ¡No m'aflixca!
JACINTA. Gràcies a Déu, si he perdut
el carinyo de ma filla,
me queda el del meu Rosendo.
INÉS. Mare, vosté m'assessina

dient això. El meu carinyo
no pot faltar-li en la vida.
JACINTA. ¿Que li ha fet jo a eixe Garrones
per a que tant m'avorrixca,
i hasta de malnom[1] me traga
Castanyola?
INÉS. Ell això hu dia...
¿No acaba vosté de dir-li
Garrones? Sinse malíccia.
JACINTA. T'ha de fer jo molta falta!
INÉS. Pot arreglar-se...
JACINTA. ¡Moltíssima!

ESCENA X

Dichas. Rosa asomando por la puerta de la derecha.

ROSA. ¡Caramba! ¿Pero aún no puedo
salir? ¡Ah!
INÉS. ¿Qui és?
ROSA. ¡Virgen mía,
buena la hice si es la suegra!
JACINTA. ¿Per a on ix? ¿Què significa...?
INÉS. ¿Ací en ma casa una dona?
¿Qui és vosté?
ROSA. ¡Estoy aturdida!
¿Yo? Nadie... Quiero decir...
JACINTA. Su turbación me lo explica.
ROSA. ¿Le ha contado a usté Vicente?
¿Sabe usté ya?
JACINTA. ¡Què ignominia!
¿Y le hase usté esas preguntas
a una madre? ¡Es necessita
molt descaro!
INÉS. ¡Ai, mare meua!
JACINTA. Calla.
INÉS. ¡Si vosté ja hu dia!
JACINTA. Salga usté de mi presencia;
pero al momento, en seguida.
ROSA. ¡Qué modo!
JACINTA. ¡Menos palabras!
ROSA. ¡Oiga! No esté tan altiva:
que si él con sus arrumacos
y ternezas y pamplinas

no me hubiera engatusado,
ni ahora usté me humillaría,
ni yo tuviera el disgusto
de haberla visto en mi vida.

Vase por el foro.

ESCENA XI

Inés y Jacinta.

INÉS. ¡Infame, traidor, mal[a] ànima!
JACINTA. Res de tot açò m'admira.
Si el qu'es pillo, como es pillo,
no hase más que pillerías.
INÉS. ¡Ai, mare! ¡Quina suor
tan gelà! ¡Tinc agonia!
No se'n vaja vosté.
JACINTA. ¿Anar-me'n?
Me lleve la mantellina.
Estic jo ací, no t'apures.
¿Vols gitar-te un poquet? Gita't.
¿Què vols que et faça?

Acompañándola hasta la puerta izquierda, por donde desaparece.

INÉS. No res;
¡vullc morir-me!
JACINTA. ¡Tranquil·litza't.

ESCENA XII

Jacinta, Viçantet por el foro.

JACINTA. Me la matará ese tuno.
¡Ah, Gimenes de mi vida!
¡Carabinero amantísimo!
¡Cuando veo las partidas[93]
de estos hombres, tu firmesa
recuerdo más cada día!
VIÇANTET. Prompte duran el dinar.
Comprí una coca magnífica.
Repara.

Presentándole una torta.

JACINTA. ¡No tiene usté
mala coca!

VIÇANTET. ¡Santa Rita!
¡Açò és la mala ventura!
¿Però a vosté qui la crida?
JACINTA. Catxassa; ja parlarem
después.
VIÇANTET. ¿Com después? ¡Atisa!
¿Quin compte se fa esta dona?
¡I va sinse mantellina!
¡Oi, oi, oi! ¿A on està Inés?
JACINTA. Pe'a defendre-la i servir-la
tindrà sempre al seu costat
a sa mare.
VIÇANTET. ¡So Gacinta...!
JACINTA. Ja sabia jo que, a l'últim,
ella me reclamaria.
VIÇANTET. ¿Vosté en ma casa? ¿En ma casa?
JACINTA. ¡Ni pensar-ho! Ni ma filla
tampoc. Ella se'n ve en mi.
VIÇANTET. ¡Cento! ¡Maria Santíssima!
¿Què és lo que tens? ¿Què t'agarra?
Crec que me se'n va la vista.
Tinc com un tostó la boca,
no puc tragar la saliva.
¡Ham! *Dando un mordisco.*
Prompte, avise a un sereno
pe'a que me done salxitxa [94],
que estic rabiós.
JACINTA. ¡Condemnat!
VIÇANTET. ¡La primer sogra que em vinga
per davant, la despedace!
JACINTA. ¡Fierasco! ¡Com esgarrifa
les dents!
VIÇANTET. Jo vullc mossegar.
Mordiendo la torta.
JACINTA. Mossega la coca; aixina
te se parara el bocí.
VIÇANTET. ¡Senyor, hi ha un Sant Matatias [95],
i no hi ha un Sant Mata-sogres
pe'a fer-li dir una missa!
JACINTA. ¡Si hubiera un San Mata-pillos!
¡Ah, qué bien!
VIÇANTET. ¡Però esta harpia...!
JACINTA. Ya usaré yo de mi fuero
plantándole a usté en Melilla [96].
VIÇANTET. ¡Dona, dona! No vullc pedre'm
i que em diguen... ¡sogricida!
Vase por la puerta izquierda.

ESCENA XIII

Jacinta, Rosendo por el foro.

JACINTA. Tot lo del món li hu haguera consentit; ¡però a ma filla refregar-li per los nassos en sa casa una querida!

ROSENDO. Ací em digué el tio Córdulo que havia de vindre. Calle, ací està ja. Pues si ha vist a Rosa, ¡no és mal empastre! *(Saludando a Gacinta)* Buenos días. *[Apart]* No em coneix, tot hu ignora.

JACINTA. Buenos...

ROSENDO. ¡Mare!

JACINTA. ¿Serà possible? ¡Rosendo, fill de les meues entranyes!

ROSENDO. ¡Mareta meua!

JACINTA. ¿Ensomie?

Abrazándose.

ROSENDO. No és ensòmit.

JACINTA. ¡En les ganes que tenia d'abraçar-lo!

ROSENDO. Tampoc a mi me faltaven.

JACINTA. Si jo estava a punt d'anar a Teruel...

ROSENDO. Aquelles aigües casi me tiren per portes[97]. M'han deixat fet un invàlid.

JACINTA. Sí que t'encontre més prim. ¡Eu! Devies afaitar-te. Repara que eixe bigot no pega en la teua classe.

ROSENDO. ¡Què ha de pegar!

JACINTA. ¿I els estudis? Conta-m'heu tot. ¿Adelantes?

ROSENDO. Jo li diré...

JACINTA. ¿Quan podràs cantar missa?

ROSENDO. Com no cante la canya[98]...

JACINTA. Chico, ¿què dius?

ROSENDO. Res, que no puc dedicar-me...

JACINTA. ¡Rosendo!

ROSENDO. Com jo seguixca
la carrera, m'amortallen.
No me prova; estic molt mal.
JACINTA. Ja hu dia jo abans d'anar-te'n.
El meu xic és massa místic.
Conec molt bé el seu caràcter;
el transiran els dejunis
i anirà debilitant-se.
ROSENDO. En efecte.
JACINTA. Si hu sabia.
¿I què et fa mal?
ROSENDO. *[Apart]* Les bolxaques.
[Alt] Estic molt arruïnat.
JACINTA. Cert: ¡pareixes un cadàver!
Tu voràs en quatre dies
com el cuidao de la mare
te ressuscita. També
ta germana, per un atre
estil....

ESCENA XIV

Dichos, Viçantet [e] Inés por la puerta [de la] izquierda.

VIÇANTET. Tu sabràs qui és ella,
però tin calma.
INÉS. M'enganyes.
¡Fals, embustero!
VIÇANTET. *[Apart]* ¡Malhaja
si pensava jo en les gàbules[99]
de mon cunyat, ni en la seua
xurreta...!
JACINTA. *(A Inés)* Mira la mare
qui té ací.
INÉS. ¡Rosendo!
ROSENDO. ¡Xica!
Abrazándose.
JACINTA. ¿El veus? Ha penjat els hàbits.
INÉS. ¿De veres?
ROSENDO. ¡Hu sent moltíssim!
VIÇANTET. *[Apart]* Este m'ha dut a la catàstrofe;
però jo li solte el bou,
i com puga que s'apanye.
INÉS. ¿Pe'a sempre has vengut?

ROSENDO. Pe'a sempre.
VIÇANTET. *(A Rosendo)* Xe, fes favor d'acostar-te.
JACINTA. *(Por Viçantet)* ¿Pues que tu ja havies vist...?
ROSENDO. En lo carrer se trobàrem...
VIÇANTET. *(A Rosendo)* ¿Saps que m'has ficat en un fangar de tots els diables?
JACINTA. *(A Inés)* ¿Què t'ha dit?
INÉS. Jura que és fiel,
però ¿els juraments què valen
quan per la meua desditxa
he vist ací lo contrari?
JACINTA. ¿I t'afliges[m] d'eixe modo?
Vamos, desmientes la sangre
militar.
INÉS. Per més esforços
que faig[i], no puc resignar-me.
Aniré solsint-me, i prompte
diran: «requiescat[n] in pace».
JACINTA. ¡Infeliç! Toda ha salido
a Gimenes, a su padre.
¡Igual constansia! ¡Y será
capaç d'estirar les cames!
¡Si en sang de les meues venes
jo poguera...!
ROSENDO. *[A Viçantet]* ¡Per les llagues
de Sant Roc[100], no em descubrixques!
VIÇANTET. *[A Rosendo]* ¡Encara que me posaren
per empenyo tots els sants
de la Gallofa[101].
ROSENDO. Xe, no alces
tant la veu.
JACINTA. ¿Quina qüestió
és eixa?
ROSENDO. Res...
INÉS. ¿Disputaveu?
VIÇANTET. Este, que jo no sé quin
enredro té en certes faldes
que des d'allà el perseguixen...
ROSENDO. ¡Embustero!
INÉS. ¡Oi, so tunante!
JACINTA. ¿Mon fill enredros? ¡Ah, hipòcrita!
[Apart] Ja comprenc; vol que li tape
les seues truhaneries.
INÉS. ¡Chico, i eres tu el que anaves
pe'a capellà!
JACINTA. *[Apart]* ¡Bona idea!

Sí, d'este modo la salve.
JACINTA. ¿Ja t'heu has cregut? A fe
que no s'heu creurà la mare.
VIÇANTET. ¡Jo li pegue un tir!
JACINTA. Fa poc
he sabut eixos milacres,
i davant de ta germana
callava per no afrontar-te.
ROSENDO. ¡No hay tal!
JACINTA. *(A Rosendo)* Ja hu sé, però xito,
fill meu. *[Alt]* ¡Es muy reprochable
tu conducta!
VIÇANTET. ¿D'a on sabrà?
JACINTA. ¡Consentir que sospechàrem
de Viçantet! Clar: al vore
ací aquella dona...
INÉS. ¡Ai, mare!
¿Luego este no la coneix?
VIÇANTET. ¿I podia jo enganyar-te?
INÉS. Del modo que l'ham tractat...
JACINTA. Pues no hu mereixia.
VIÇANTET. Gràcies.
¿Veu vosté com no pot menos
de confessar...?
JACINTA. *(A Viçantet)* So pillastre.
De millors n'hi han en presili.
VIÇANTET. ¿Què diu?
JACINTA. Que por esta pase;
a la otra irá usté a Melilla.
VIÇANTET. ¡Xec! ¿Estaré jo en les gàbies [102]?
INÉS. ¡Quin pes m'hau llevat!
JACINTA. Mireu-la:
ja té color en les galtes.

ESCENA ÚLTIMA°

Dichos, Córdulo y Rosa por el foro.

CÓRDULO. Ahí le tiene usté. *Por Rosendo.*
ROSA. Yo [103]
no penetro en esa sala;
dígale que aquí está Rosa.
JACINTA. *[A Rosendo]* Fill, tu li has servit de capa
torera [104].
ROSENDO. Per un amic

jo hu faig[i] tot.
CÓRDULO. *(A Rosendo)* Xe, allí t'aguarda
una xica.
JACINTA. ¡Com!
INÉS. ¡És ella!
ROSENDO. ¡Santo Cristo d'Alboraia [105]!
ROSA. Más de una hora te estoy
esperando en la posada.
JACINTA. ¡Rosendo! ¿Pues que eixa dona
ha vengut per tu a esta casa?
Que tu i ella... ¿es coneixeu?
ROSENDO. ¿Pues vosté no hu afirmava?
JACINTA. Sí, per a enganyar a Inés,
perquè me donava llàstima
vore que me se moria
de sels por este canalla; *Señalando a Viçantet.*
vullc dir: este hombre de bien.
VIÇANTET. Casi estic per abraçar-la.
CÓRDULO. *(Leyendo un periódico)* Este Visconti Ventosa [106]
es el gran hombre de Italia.
ROSENDO. Mare...
JACINTA. ¡Quite allá! ¡Me indigna
su conducta relajada!
CÓRDULO. ¿Castellano? Ja està en porta
el carabinero.
JACINTA. Aparta.
ROSENDO. Si és que jo, com justament
tenia encarregà un ama,
i me portaren a esta,
quan vaig penjar la sotana
tinguí reparo de dir-li:
«xiqueta, no me fas falta».
VIÇANTET. ¡El pobre és tan curt!
ROSENDO. Después,
jo patia una terciana [107];
i si no és per los cuidaos
de Rosa, estire la pata.
ROSA. No que no: sólo la pena
de verse en aquella cama
postrao, y sin más parientes
ni amigos que lo cuidaran...
ROSENDO. ¡Pos estava jo poc mal!
VIÇANTET. *[Apart]* ¡En ca mentira mos balda!
ROSENDO. I después, l'agraïment...
l'amor...
JACINTA. El que así se esmarra

no puede tener amor;
es una pasión bastarda.
¡De pensar la disiplina
que Gimenes observaba
sobre ese punto!

CÓRDULO. ¿Què tal?
¿Ha [e]ixit?

ROSENDO. Si vosté s'heu parla
tot...

JACINTA. Si usté me hubiera dicho:
«soy casado, la muchacha
me pescó» ¡Vaya con Dios!
Yo también por la casaca
pesqué a Gimenes.

CÓRDULO. I a mi
per no sé quina atra banda.

ROSENDO. ¡Mare de la meua vida!
¡Si som casats!

VIÇANTET. Ara esclafa
la canterella [108]. ¡Bomm!

Haciendo la explosión con los brazos le da un golpe en el vientre a Córdulo.

CÓRDULO. ¡Bèstia!

JACINTA. ¡Rosendo!

ROSENDO. Hi ha més encara:
Rosa escopinya [109] d'un modo
estos dies que m'alarma.

JACINTA. ¡Sinyor! ¡Tonta estic!

ROSENDO. *(Arrodillándose)* Perdone'm
la irreflexió... Tinga llàstima
d'un fill que sols en l'apoyo
de vosté conta per ara.
Ven.

Llamando a Rosa, que también se arrodilla a los pies de Jacinta.

ROSA. Señora, yo he sentido
en extremo disgustarla,
pero...

JACINTA. Alceu-se. Ell, delicat;
ella... la dolça esperança
de tindre un fill de mon fill
en los meus braços, ¡m'encanta!
(A Inés) Xiqueta, tu tens un home

que gasta salut i guanya;
per a res me necessites;
conque queda't en ta casa
que jo me'n duc a la meua
a estos dos pobrets.

VIÇANTET. Acaba
esta dona per commoure'm
i fer saltar una llàgrima.
¡Done'm un abraç!

INÉS. I a mi.

JACINTA. Cuidado con engañármela.

VIÇANTET. Eixe tesor de carinyo
puríssim, ¿a on s'encontrara
sinó en el pit d'una mare?

CÓRDULO. Per supost, ¿vosatros ara
se'n tornareu a ocupar
allà la mateixa sala?

VIÇANTET. Dissimule la pobrea,
però esa es otra tocata.

CÓRDULO. Xe, quants més sigau, millor.
Te confitarà pataca.

VIÇANTET. Prou confitat me n'ixquí.
La xurra [110] me dóna llàstima.

CÓRDULO. Jo em fique en ca el boticari
i en mig any no torne a casa.

VIÇANTET. *(Al público)* ¡Fadrins! Jo vos hu declare:
del casat la vida és bona,
mes si es caseu, busqueu dona...
que mai haja tengut mare;
pues si el juí s'us envola
i este consell desprecieu,
sempre, per torment, tindreu...
La Sogra de Castanyola.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A* i *OC, 30 de Febrero.* L'errada és manifesta.

[b] Aquest nom apareix com a *Chesinta.*

[c] Transcrivim *pero* per no fer el vers hipermètric amb la seua accentuació aguda.

[d] A *A* i *OC, illuminen.*

[e] A *A* i *OC, ha.* Esmenem per evitar confusions.

[f] Així a *A.* A *OC,* per evident errada, *Gorrones.*

[g] Mantenim *pronte* per no trencar la rima.

[h] Mantenim l'accentuació castellana per no trencar la rima amb *desespero.*

[i] A *A* i *OC, fas.* Esmenem per evitar confusions.

[j] A *A* i *OC, moixi-ganguera.*

[k] A *OC,* per evident errada: *un.*

[l] A *A* i *OC, mal nom.*

[m] A *A* i *OC, afliches.* Hem de suposar que es tracta d'una valencianització de la conjugació castellana d'*afligir.*

[n] A *A* i *OC, requiescant*; el sentit, però, reclama el singular.

[o] A *A* i *OC, Escena XV.* Indiquem que és la darrera d'acord amb el que és pràctica habitual a la resta de les obres editades.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Castanyola*: Del munt d'accepcions que el *DCVB* recull sota aquest terme, el més apropiat és el de «Mel molt tirosa», és a dir: molt embafosa, *melcocha* en castellà; apareix documentat al Diccionari de Martí Gadea.

[2] *Teatro Ruzafa.* Teatre inaugurat en 1868 com a café-teatre, a l'actual passeig de Russafa cantó amb Colom. Seria aviat un teatre per a les capes populars de la ciutat de València.

[3] *Ascensio Mora.* (València, 1834-1883), actor, director i escriptor; s'inicià al camp del teatre d'aficionats. Arran de l'estrena d'*El deu, dèneu i noranta*, es va consacrar com a un dels primers intèrprets del teatre costumista de l'època. Actuà a Barcelona i Madrid, i novament a València d'ençà el 1870, on formà i dirigí companyies per als teatres Principal i Russafa. Escrigué també alguns sainets en valencià (*GERV*).

[4] *La poule et ses poussins.* No hem pogut localitzar aquesta obra.

[5] *Amalia Mondéjar.* Una de les actrius més característiques de l'escena valenciana del XIX. Vid. R. Miralles i J. Ll. Sirera: «Representar el sainet: claus textuals i tradició interpretativa», a E. Rodríguez, ed., *Los Saberes Clásicos: el actor en sus documentos* (en premsa).

[6] Amb la Restauració la llibertat d'expressió va veure's severament retallada; no de bades en febrer de 1875, el ministre de Foment Orovio va iniciar per decret la depuració de les Uni-

versitats espanyoles. És prou evident, doncs, que el *tio Còrdulo* i els seus amics haguessen acabat tenint problemes per parlar de política interior...

[7] *Carabineros.* Cos policial encarregat de la vigilància de costes i fronteres, creat a Espanya el 1829; des de 1842 es va anomenar *Cuerpo de carabineros reales.* El franquisme el va disoldre el 1940.

[8] *Tenoreta.* El mateix que tercerola, carrabina curta emprada pels cossos de cavalleria.

[9] *Begudeta del vapor.* Possiblement, medicina contra el *vapor* (vid. nota [11] a *El tio Cavil·la*).

[10] *Quartos.* En el sentit de cuixes, cames per sostenir-se i acaminar.

[11] *Bolxaques.* Home destraçat que fa les coses de qualsevol manera, per negligència (*DCVB*).

[12] *Santi-barati.* Vid. nota [10] de *L'escaleta...*

[13] *Aurtar.* Vid. nota [61] de *L'escaleta...*

[14] *Pateta.* El dimoni; el terme al·ludeix a la iconologia popular que ens representa el diable amb potes de cabra.

[15] *Floronco.* Furòncol.

[16] *Empastre.* Per *emplastre*, pegat de diferents substàncies, que es posa sobre la pell amb finalitat medicinal.

[17] *Ungüent de canonet.* Suposem que farà referència a un ungüent envasat en tub.

[18] *Fosc.* En el sentit de persona poc amigable, *hosca* en castellà.

[19] *Bismarck*, Otto von (1815-1898). Noble, militar i polític prussià, que com a Primer Ministre (Canceller) de Guillem I de Prússia va promoure la unificació alemanya, coronada a Versalles el 1871 amb la proclamació de l'Imperi Alemany. Durant les dues dècades següents va ser l'eix de tota la política europea.

[20] *Anoüer.* Deformació còmica de *Hannover*; regne del nord d'Alemanya, amb capital a la ciutat del mateix nom. El 1866 els prussians, dins la política dissenyada per Bismarck, van conquerir-lo.

[21] *Ducat Severino.* Suposem que es tracta del nom deformat del Ducat de Schleswig, conquerit per la coalició prussiano-austríaca en 1864 a Dinamarca juntament amb el de Holstein. Els enfrontaments entre les dues potències triomfadores van dur a la guerra austro-prussiana de 1866, després de la qual aquest ducat va ser incorporat a la neixent Alemanya.

[22] *Calsarú.* Ens sentim incapaços d'identificar de quina ciutat o territori ens parla. És possible que es tracte d'una deformació del nom de la ciutat de Karlsrühe.

[23] *Mossensorell.* La broma és evident: el palau de Mossén Sorell va ser fins el seu incendi el 1878 uns dels edificis emblemàtics del Barri del Carme; es tractava de la casa pairal dels Sorells, senyors d'Albalat, situada a la plaça que encara porta el mateix nom, i un dels edificis més importants del gòtic civil valencià. Quant al territori alemany a què fa referència, pot ser es tracta del Ducat de Mecklenburg, incorporada a l'Imperi alemany en el 1871.

[24] *Amaitinar.* En valencià, *robar* (*DCVB*).

[25] *Palo al francés.* En 1870 va esclatar la guerra franco-prussiana, en la qual els exèrcits francesos van ser fàcilment vençuts a Metz i Sedan; Napoleó III hagué d'abdicar i els prussians assetjaren Paris, on esclatà la insurrecció de la Comuna.

[26] *Selemin-ous-tein.* Deformació del nom dels ducats de Schleswig-Hosltein, citats a la nota [18].

[27] *Estar feta un furó.* Expressió molt viva en valencià, tot i que no enregistrada al *DCVB*; el sentit de ser una persona sorruda, i trobar-se tancada i aïllada.

[28] *Ninot del carrer de Carabasses.* Aquest carrer s'estenia originàriament entre el carrer de Sant Vicent i el de Flassaders; en l'actualitat, i un cop oberta la avinguda de Maria Cristina, s'estén entre aquesta i la de l'Oest (o de Baró de Càrcer). Existeixen encara algunes botigues de joguets al seu voltant, tot i que el terme podria derivar de les caixetes per al rapé que segons Vicent Boix s'hi fabricaven amb carabassetes buidades (V. Boix, *Valencia, histórica y tipográfica*, València, 1862; t. I, pp. 159-161; reimpressió facsimilar de la Llibreria París Valencia, 1979).

[29] *Monot.* Ninot: segons el *DCVB*, a Xixona un monot és una «figura d'home vestida de manera estranya, amb una guitarra o amb una bóta de vi, que es posa acostada a una paret o a una finestra, per la festa de la vuitada de Corpus».

[30] *Thiers*, Louis Adolphe (1797-1877). Polític francés moderat; partidari de la Monarquia orleanista de Lluís Felip, va ser allunyat del poder per Napoleó III. Després de la caiguda de l'Emperador, va ser proclamat en 1871 cap del poder executiu de la República; va reprimir amb gran duresa la Comuna. En 1873 deixà el poder i encapçalà a l'Assemblea Nacional francesa la facció dels republicans moderats, enfrontada als pro-monàrquics de Mac Mahon.

[31] *Mac Mahon*, Marie Edme Patrice de (1797-1893). Mariscal francés. Encarregat per Thiers de la repressió contra la Comuna francesa; malgrat el seu pro-monarquisme va ser president de la República entre 1873-1879.

[32] *Casta de velluter.* No hem trobat aquesta expressió, tot i que podem suposar que faria referència al caràcter dels velluters, un dels gremis més importants de València (vid. nota [62] a *La sastresseta*), i possiblement per això tan orgullosos que se sentirien capacitats per a participar activament en el govern municipal (cosa que, òbviament, feien a la València foral) i per opinar sobre tota mena de qüestions.

[33] *Fer fil trencat.* Trencar una relació matrimonial. Tot i que era una expressió ben viva a València, almenys fins al primer terç del present segle, no apareix recollida al *DCVB*.

[34] *Al bordell.* Vid. nota [43] de *Fugint...*

[35] *Bolxaques de pan florido.* A més del que indiquem a la nota [13] de *El bou, la mula i l'àngel bovo*, podríem suposar que *pan florido* sona més o menys com *monflorita*, és a dir: *hermafrodita*, terme amb què el teatre valenciá (vid. *El pati dels canyarets* de Faust Hernàndez Casajuana) designa els homosexuals. Si fóra així, l'insult és ben gros.

[36] *Guilopo.* Vid. nota [12] a *El tio Cavil·la.*

[37] *Pataca.* En valencià, planta convolvulàcia de l'espècie *Batatas edulis*, i que s'aprofita per fer dolços.

[38] *Estar de mala data.* Trobar-se de mal geni, de *mala estrela.*

[39] *Taifa.* Segons el diccionari Escrig, recollit pel *DCVB*, «Jarana, gresca»; més propiament: grup de gent que mou gresca.

[40] *La nota alemana.* Hem de suposar que es tractava d'una nota al voltant d'alguna qüestió de política internacional; ateses les referències als governants de la Tercera República (notes 27 i 28), potser facen referència a les negociacions entre els prussians vencedors i la França derrotada en 1870.

[41] *Ser molt moixo.* Moix en valencià és la persona suau en aparença, que fingeix mansuetud o innocència (*DCVB*).

[42] *Desduir-se.* Distreure's, divertir-se, prendre expansió del cos o de l'esperit (*DCVB*).

[43] *Escombrar.* Vid. nota [53] de *L'escaleta...*

[44] *Matacà.* En valencià, compost metzinós per matar gossos (*DCVB*).

[45] *Embocar-se.* Entrar en un recinte una persona o un objecte.

[46] *Fanzella.* Semblança, manera d'ésser semblant amb una altra, faisó. Fer-se a la fanzella d'algú és, llavors, adaptar-se a les opinions o idees d'aquest (*DCVB*).

[47] *Rebentar la mina.* És evident que *mina* té ací el sentit d'artefacte explosiu que esclata quan se toca el seu dispositiu d'ignició.

[48] *La Llongeta.* Referència a la Llotgeta del Mostassaf, on es pesaven oficialment els comestibles que s'hi venien al proper Mercat. Es trobava situada al que ara és carrer del *Repeso*, petit carrer que va del dels Drets al de Numància. Pel context deduïm que també devien de dur-se a aquest edifici aquelles coses que es trobarien pels carrers de València.

[49] *Conde Arnim.* No hem estat capaços d'identificar aquest personatge.

[50] *Ronquit.* Ronquido, aquest terme castellà té la doble accepció de soroll brusc fet amb la gola i de bravata (*DUE*).

[51] *Carceller.* En efecte, Bismarck va ser Canceller (ço és, Primer Ministre), primer de Prússia, després d'Alemanya, entre 1862 i 1890.

[52] En efecte, les obres en un acte eren representades per les segones parts, o pels actors còmics, i les *primeres dames* no intervenien, car havien de reservar-se per a les obres que constituïen la base de la representació.

[53] *El puñal del Godo* (1844) és de José Zorrilla; *Verdugo y sepulturero o los dos compadres* (1848) és de C. Suárez Bravo *La tienda del Rey don Sancho*, (també de 1844) és una peça de Luis de Olona. Totes tres corresponen al gènere de drama històric romàntic.

[54] *Ser pit.* Cap de les accepcions de pit recollides al *DCVB* semblen correspondre al sentit de la frase d'Escalante... com no siga un ús figurat de *pit* segons l'accepció de Martí Gadea de pit com a tribut, és a dir: càrrega que cal satisfer a desgrat. Clar que segons el *DCVB* aquesta accepció no existeix i es tractaria d'un invent de l'autor del Diccionari en qüestió...

[55] *Baró Ricasolí.* Bettino Ricasoli (1809-1880); polític florentí que promogué la unió de Toscana amb el Piemont en 1859. Primer ministre d'Itàlia entre 1861-1862 i 1866-1867.

[56] *Saltamartí.* «Ninot lleuger adherit a una base feixuga, i que, desviat de la seua posició vertical, torna a recobrar-la instantàniament a causa del pes de la seua base» (*DCVB*).

[57] *Nana-Saib.* O Nana Sahib, nom amb què és conegut el príncep indi Dhondu Pant (1820-1859), cap de la rebel·lió dels sipais (1857), va ésser vençut finalment pels anglesos i morí al Nepal. És evident, per les dates, que o Escalante no sabia qui era aquest personatge i la referència es trobaria a l'original francés o que el nostre dramaturg volia ridiculitzar més encara el tio Còrdulo fent-lo portador de notícies no gens fresques.

[58] *Carrer de Salines.* Carrer actualment existent entre els dels Cavallers i del Portal de Valldigna; rep aquest nom perquè la sal es venia efectivament al costat d'aquest Portal.

[59] *Gatuperio.* «Chanchullo, enredo, intriga, tapujo» (*DUE*).

[60] *Marcolfa.* Marcolfa és la grollera dona de Bertoldo, el rústic protagonista de *Bertoldo, Bertoldino y Cacaseno*; emprat en el sentit de persona estúpida i dolenta.

[61] *Garrones.* En el sentit –que recull el *DCVB*– de «forats o descosidures en la part baixa o posterior de la mitja o mitjó», i en general també de «persona bruta o grollera».

[62] *Eixir a rogle.* O traure a rogle (o rotlle); en el sentit de fer que es parle d'una cosa, citar-la, etc. (*DCVB*).

[63] En efecte, a més de a les possessions d'Àfrica (Fernando Poo), també eren enviats els penats a les d'Ultramar (Cuba, Puerto Rico i Filipines).

[64] *En guerrilla.* És a dir, dispersos i sense ordre.

[65] *Estar tronat.* Tronar en el sentit de trobar-se arruïnat, per supost.

[66] Vers hipermètric.

[67] *Culebró.* Culebra: Vid. nota [50] a *El tio Cavil·la.*

[68] *Prínsipe Mersxacoff.* No hem pogut identificar aquest personatge.

[69] *Entrar als bots.* Bot té ací el sentit de «reclam, a manera d'ocell fet de fust o de suro, per atreure els ocells a la caçada» (*DCVB*); entrar als bots seria, doncs, poc menys que enviscar-lo.

[70] *Canyaules.* Variant típicament valenciana (no enregistrada al *DCVB*) de *canyiula*: persona o cosa magra i escarransida.

[71] *Escarpidor.* Pinta de pues grosses i clares que serveix per desembullar-se els cabells (*DCVB*).

[72] *Estar batent-se.* En el sentit de moure's agitadament el pit (o el cor) per efectes de l'emoció o l'esforç.

[73] *Polisón.* «Armazón o almohadilla que me ponían las mujeres sujeta a la cintura para ahuecar la falda por detrás» (*DUE*).

[74] *Torrons de gat.* Massa composta de roses de dacsa banyades en mel cuita.

[75] *Enfitar.* En el sentit de fer-lo patir una indigestió, tant en sentit literal (pel dolç de tomata), com, evidentment, figurat.

[76] *Diable predicador. El diablo predicador y mayor contrario amigo* és el títol d'una molt coneguda comèdia de Belmonte Bermúdez (escrita abans de 1630), que representa com el dimoni és condemnat a predicar formalment i durant una bona temporada la grandesa de Déu. Es tractava d'una obra que durant el segle XIX es representava habitualment per Carnestoltes.

[77] Vers hipomètric.

[78] *Postema.* En sentit figurat, persona pesada i molesta (*DUE*).

[79] *Albardar.* Aparellar un animal de càrrega amb l'albarda.

[80] *Forigó.* Vid. nota [79] a *El tio Cavil·la.*

[81] *Resanar el malico. Ressanar* és, segons el *DCVB*, «reaparéixer, reprendre un mal, una malura que ja semblava curada», però només la documenta a Tortosa; el *malico* suposem que serà un diminutiu de *mal.*

[82] *Goleta.* En valencià, el manicomi (*DCVB*).

[83] *Pa ene pan.* Frase de sentit prou obvi: *de pe a pa*, però no identifiquem el seu origen.

[84] *Jope.* Verb no identificat al *DUE*, on sí existeix *joparse* en el sentit de «marcharse escapándose o precipitadamente de un sitio», és forma emprada a Aragó i a la Rioja.

[85] Vers hipermètric.

[86] *Minso.* En el sentit de fals, hipòcrita, que fa el beneït i porta mala intenció; el *DCVB* enregistra aquest ús a Tortosa.

[87] *Fer salat.* En valencià, exclamació amb què s'indica que una empresa ha resultat malament (*DCVB*).

[88] *Santo Dios...* Inici de la jaculatòria *Santo Dios, Santo Inmortal, líbranos siempre de todo mal.*

[89] *Ramo.* En el sentit de gremi; parlar de l'exèrcit com el *ramo de la guerra* no deixa, doncs, de ser una ironia.

[90] *Ballar els nanos.* Expressió valenciana en el sentit d'afalagar una persona. Els *nanos* són els capgrossos que surten a les processons (especialment a la del Corpus) i que ballen davant les autoritats i persones de mèrit, així com per recollir diners.

[91] *Moixiganguera.* Que participa o balla en les moixigangues, enteses així com a cerimònies col·lectives ridícules (*DCVB*).

[92] En efecte, al carrer del Micalet, i gairebé enfront de la torre de la Seu d'aquest nom es trobava una de les pastisseries més antigues i de més prestigi de València.

[93] *Partidas.* No trobem aquest mot amb el sentit, així evident, d'inconstància, mutabilitat de caràcter.

[94] *Donar salxitxa.* En el sentit de matar: es tractava del verí (el *matacà* de la nota [38]) que es donava als gossos amb ràbia.

[95] *Sant Matatias.* En realitat, Mataties és un personatge bíblic no un sant cristià; va ser el cap de la nissaga dels Macabeus.

[96] *Melilla.* A Melilla com a Ceuta existien penals on es tancaven no sols persones jutjades per tribunals militars sinó també presos polítics o socials.

[97] *Tirar por portes.* Conduir una persona a la ruïna o a la misèria (*DCVB*).

[98] *Cantar la canya.* Aquesta expressió, segons el *DCVB* té el sentit de «cantar les veritats, parlar sense contemplacions».

[99] *Gàbules.* Enredros, embolics (*DCVB*).

[100] *Sant Roc.* En efecte, segons Jacopo da Varazze en la *Legenda aurea*, Sant Roc va patir una greu nafra a la cama, fruit d'una ferida de sageta.

[101] *Gallofa.* La *Gallofa* és ni més ni menys que el «quadern o llibret on va indicat dia per dia l'ordre i circumstàncies rituals de l'ofici diví per a ús de preveres i religiosos» (*DCVB*).

[102] *Gàbies.* Cel·les on es tancaven els bojos als antics manicomis.

[103] Vers hipomètric.

[104] *Capa torera.* És a dir, *capot.* És prou evident, per altra banda, el sentit de l'expressió castellana *echar un capote.*

[105] *Santo Cristo d'Alboraia.* Però els patró d'Alboraia és Sant Cristòfol, i l'església es troba sota l'advocació de Santa Maria.

[106] *Visconti Ventosa.* Deformació còmica del cognom del polític italià Emilio Visconti-Venosta (1829-1914) Ministre d'afers estrangers del govern italià en diverses ocasions entre 1863 i 1901; participà activament en la retirada de les tropes franceses que protegien Roma i el Papa (1864) i signà la pau amb Austria el mateix any.

[107] *Terciana.* Terçana: febre intermitent, generalment pal·lúdica, que fa crisi en períodes de tres dies.

[108] *Esclafar la canterella.* En el sentit que se li dóna a València a *canterella*: «tro molt fort que es dispara al final de la traca» (*DCVB*).

[109] *Escopinyar.* Així emprat com a eufemisme per boçar, símptoma tòpic dels embarassos.

[110] *Xurra.* Vid. nota [7] a *El tio Cavil·la.*

ENDEVINA, ENDEVINALLA

ESTUDI INTRODUCTORI

PERTANY aquesta obra a l'època de maduresa de l'autor, quan ja els recursos dramàtics li són plenament coneguts i exerceix sobre ells un domini admirable. Això fa que, tot partint gairebé sempre d'una situació temàtica prou semblant, el matrimoni que intenten imposar-li a la filla els pares, bé un d'ells –generalment la mare, però potser fins i tot el pare–, bé tots dos alhora, amb una persona que aquella no estima, el desenrotllament dramàtic de situacions i personatges adquiresca trets diferenciadors d'una obra a altra. El pretendent, un dels elements sobre els que es carrega normalment la comicitat (l'altre és el pare o la mare pretenciosos, ridículs, que volen *pujar de classe* a través de la relació amb aquestes persones pretesament superiors, o a través de la via del matrimoni de la filla) resulta sempre una persona falsa, que vol aparentar el que no és –major nivell econòmic, social o cultural que els protagonistes– i la falsetat del qual es descobreix sovint gràcies a la intervenció d'un *deus-ex-machina*, és a dir, la intervenció d'un element exterior, que el reconeix i desvetla la seua vertadera identitat o demostra la inconsistència de la seua superioritat pretesa. La filla apareix enamorada d'un jove, les característiques socials o personals del qual no sempre són plenament positives: en les primeres obres de l'autor algun d'ells presenta trets que l'acosten fins i tot al món del lumpen, tot i que sempre està dotat d'un fons bo, una *bona naturalesa*, sobre la que actuarà la virtut regeneradora de la seua enamorada –enèrgica, decidida, realista, mamprenedora–...

Sense allunyar-se, doncs, d'aquest esquema, les peces més originals d'Escalante ho són precisament pel tractament que fa dels personatges, i per la inclusió de noves variants (lingüístiques, socials, etc.). En *Endevina, endevinalla...* el tret caracteritzador del personatge negatiu –Sabino, el fuster– és la presumpció de saviesa, la cultura (falsa) que fa gala, per destacar-se per damunt de la resta, i que tothom admira. Enfrontat a ell, i per tal de demostrar la incosistència dels seus coneixements, el tio Perico el sotmet a un constant bombardeig de preguntes i endevinalles, completament destarifades, algunes inventades, altres pertanyents a la tradi-

ció popular, moltes de les quals es mantenen encara vives. Contra la pseudo-ciència de Sabino s'aixeca l'a-ciència del tio Perico, el pensament tradicional que, al capdavall, serà qui guanye la partida.

Ultra altres consideracions, el principal atractiu de l'obra rau en la utilització d'aquest material d'evidents arrels populars per part del tio Perico contra Sabino, així com en l'enfrontament d'aquest amb un segon pretendent, també rebutjat, el boticari Benito, tots dos personatges grotescs, i les ridícules pretensions dels pares de Pepeta, el matrimoni de la qual serveix de motor de la història. A destacar també l'existència d'un dot d'una protectora o madrina –un altre tema recurrent en moltes d'aquestes peces; en el cas que ens ocupa una aristòcrata, la baronessa de Puff– que serà per a Pepeta si aquesta es casa i, sobretot, si es casa bé i a gust de tots.

L'obra està escrita, com és habitual en el nostre autor, en versos octosíl·labs, tret dels que s'integren en dues seguidilles compostes –forma estròfica aquesta molt utilitzada a la primera època, preferentment per a les escenes de galanteig, però més aviat estranya a la fase de maduresa– que són, conseqüentment, heptasíl·labs (6) i pentasíl·labs (8), i d'uns altres set que formen un joc de paraules, amb diferents mesures per vers (la disposició dels quals, d'altra banda, sembla, en aquest cas concret, purament aleatòria). En total, doncs, dels 861 versos que compta la peça són octosíl·labs 840, és a dir el 96,8 % d'aquests. Pel que fa a les estrofes, també presenta l'obra la particularitat, ja assenyalada en estudiar-ne altres de la mateixa època, del predomini quasi absolut de la forma romanç (el 85 % dels versos s'ordenen tot seguint aquest esquema). Els diferents romanços s'alternen aleatòriament amb curtes sèries de redondilles i quartetes, a més de les altres variants estròfiques més a dalt assenyalades.

L'estructura mètrica de l'obra és, doncs, la següent:

vv.	1-100	romanç í a	
	101-172	romanç í	
	173-316	romanç á	
	317-432	romanç é	
	433-448	redondilles	
	449-452	quarteta	
	453-468	redondilles	
	469-472	quarteta	
	473-500	redondilles	
	501-504	quarteta	
	505-512	redondilles	
	513-516	quarteta	
	517-520	redondilla	
vv.	521-524	quarteta	
	525-528	redondilla	
	529-532	quarteta	
	533-540	redondilles	
	541-586	romanç á e	
	587-686	romanç é a	
	687-807	romanç á a (amb un joc de paraules intercalat –vv. 746-752–, de diverses mesures, i sense rima).	
	808-847	romanç í a	
	848-861	seguidilles compostes	

Percentualment trobem els següents resultats:

romanç			732 vv.	85 %
	en	á	144 vv.	19,7 %
		í a	140	
		é	116	
		á a	114	
		é a	100	
		í	72	
		á e	46	
redondilles			84	9,8 %
quartetes			24	2,8 %
seguidilles			14	1,6 %
joc de paraules			7	0,8 %

* * *

Per a la fixació del text hem comptat amb la primera edició (A), publicada a València el 1876 a la impremta de Juan de Mariana y Sanz; la segona (B), del 1884, feta també a València per Ramon Ortega, i la inclosa al segon volum de les Obres Completes (OC).

ENDEVINA, ENDEVINALLA
O
EL TIO PERICO

pieza bilingüe, en un acto y en verso, [a] *

representada por primera vez
con extraordinario éxito en el teatro
de la calle de Ruzafa, [1]
la noche del 10 de diciembre de 1875. [2]

PERSONAJES	ACTORES
Salvaora	Sra. Sancho
Pepeta	» Senís
El tio Perico	Sr. Mora
Bertomeu	» Torromé
Sabino	» Esteve (D.A.)
Benito	» Senís
Micalet	» Navarro

A las señoritas
doña Emilia y doña Irene León y González.

Mis apreciables señoritas: la singular predilección que siempre les ha merecido a ustedes mis obras, me anima a dedicarles la presente. Yo quisiera que fuese más digna de los distinguidos nombres que van al frente de ella; pero tal es la bondad de ustedes, que estoy firmemente persuadido dispensarán los defectos del autor, en gracia a los buenos deseos del amigo.

q.s.p.b.

E. Escalante

---

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1315-1319.

ACTO ÚNICO

Interior de una habitación modestamente amueblada. Puerta al fondo y dos laterales.

ESCENA PRIMERA

Bertomeu y Salvaora.

BERTOMEU. Salvaora, estic content.
SALVAORA. ¿A quin sant eixa alegria?
BERTOMEU. Me s'entoixa que li ha eixit
un atre novio a la xica.
SALVAORA. ¿I Benito, el boticari?
BERTOMEU. Hasta que vejam com pinta
este, no convé escamar-lo.
Per supost, donya Martina,
la baronessa del Puf,
sempre des de Loriguilla [3]
me diu en totes les cartes:
«Si casa usted a la niña,
mi deseo es que se case
con una persona digna, [b]
de talento, de instrucción
sobre todo, y me lo avisa
usté con tiempo, pues quiero
ser de la boda madrina».
Ja veus lo que s'interessa.
SALVAORA. És molt lo que mos estima;
si t'alcançara un estanc...
BERTOMEU. El teler me'l deixaria.
Per supuesto, el tal Sabino
mos vindria de perilla,

perquè té les qualitats
que eixa senyora desitja.

SALVAORA. ¿I qui és ell?

BERTOMEU. ¡Oh! ¡La persona
más sabia y más instruida!...
Però si tu el deus conéixer.
¿Tu te'n recordes del dia
que anàrem a passejar
allà pac a la Petxina? [4]
¿No trobàrem un chiquillo
gordillonet, en levita?

SALVAORA. Sí; que al llevar-se el sombero
pe'a fer-me una cortesía,
notí que estava un poc calvo.

BERTOMEU. Calvo, justets, això indica
que es uno de esos talentos...

SALVAORA. ¿I què professió exercita,
o quin empleo? Perquè ell,
segons s'explica, [c] venia
de triar uns revoltons [5]
en la peanya. [6]

BERTOMEU. Sí, filla,
son pare és fuster, però a ell
no li entra la fusteria.
Com sap tant, tota la seua
esperança la té *fija*
en seguir una carrera.
Jo notí que mos seguia
fa temps, mes hui s'ha acostat
el home, en molta política,
i ha estat parlant en nosatros
un rato. ¡Què explicativa!
¡Quin memorión! Ha tractat
d'història, d'astronomia,
de lleis, de veterinària,
de fi... metafi... en fi, xica,
que jo acabí per no entendre'l.
Ell hu sap tot.

SALVAORA. ¡Eso admira!

BERTOMEU. Ha quedat en vindre luego
a fer-mos una visita.

SALVAORA. ¿I Pepeta?

BERTOMEU. Ella se riu...

SALVAORA. I se riurà mentres vinga
per ací son tio Perico.
¿No veus que ell te la capgira?

Pues el fill de ta germana
també pareix que s'explica.
Bertomeu, creu-me, que es fiquen
en la seua barberia,
i ací, quant manco visites,
millor.

BERTOMEU. Tu mai feres lliga[7]
en Perico.

SALVAORA. ¿En ton germà?
Ni ara, ni mai, ni en la vida,
pues vol saber més que tots,
i de tot lo món se fisga,[8]
i a tot lo món li trau faltes,
i ell ne té un sac.

BERTOMEU. Vinga, vinga...

SALVAORA. ¡Veges sempre qui destorba
els festejos de la xica!
Ara l'ha presa en Benito,
i eixe xic, el millor dia
s'avorrix i te s'allarga.[9]

BERTOMEU. Com jo tinguera la ditxa
de que l'atre...

SALVAORA. Mentres Pere
vinga ací, tindràs moïna.[10]

BERTOMEU. Tu exageres molt.

SALVAORA. I tu,
en tocar-te a eixa família...

BERTOMEU. Enròmies[11] teues.

SALVAORA. La tonta
sóc jo de gastar saliva.

BERTOMEU. No la gastes.

SALVAORA. Pues arregle's
vosté com puga a sa filla. *Vase por la puerta derecha.*[d]

ESCENA II

Bertomeu y Micalet por el foro.

BERTOMEU. L'ha pres en comins.[12] Confesse
que Pere és trapisondista,
un poquet fisgó[13] i xansero,
però esta dona amotina.[14]
Ademés, li dec favors,
i el agraïment obliga...

Al que jo l'escamaré
és al meu nebot.

MICALET. Bon dia.

BERTOMEU. *[Apart]* En nomenar-lo... Ara caic
per què ve tan a sovint.

MICALET. *[Apart]* [15] Respire; no està Benito.

BERTOMEU. ¿Què hi ha de nou?

MICALET. Res, que vinc...
vinc a [a]faitar-lo.

BERTOMEU. ¡Si m'has
afaitat este matí!

MICALET. Té raó. ¿Vol que li talle
els cabells?

BERTOMEU. ¡Mal enemic!
L'última volta me feres
quatre [e] tresquilons o cinc.

MICALET. Vosté, que menejaria
el cabildo.

BERTOMEU. ¡Haurà serril!
Cabildo... Tu, que fent música
en les tisores, ric... ric,
pareixia que esquilaves
a un gos.

MICALET. ¿Pepeta està dins?

BERTOMEU. ¿Pepeta?... *[Apart]* [16] Vaig a deixar-lo
atònit... *[Alt]* S'està vestint.

MICALET. ¿Se'n van?

BERTOMEU. No; però ha de vindre
un nòvio nou que li ha eixit...

MICALET. ¿Que li ha [e]ixit un atre nòvio?
¿I el boticari?

BERTOMEU. Este xic
és un talento, i a Pepa
li convé un home instruït,
un sabio.

MICALET. ¿Tan sabio el fan?

BERTOMEU. Això és lo que no s'ha vist. [17]

MICALET. ¿Sabrà més que el tio Perico?

BERTOMEU. ¡Què comparança, infeliç!

MICALET. Tio, pos jo li volia
parlar...

BERTOMEU. Conec el teu pit, [18]
no et canses.

MICALET. És que Pepeta
me vol.

BERTOMEU. Engany.

MICALET. Quan jo hu dic...
BERTOMEU. Ella obedirà a son pare,
i si a bones no obedix,
me l'emporte de València
i pose terra per mig;
conque lleva-t'heu del cap.
[Apart] Més tieso no el deixa un tir.

Vase derecha.

ESCENA III

Micalet y Pepeta por la izquierda.

MICALET. ¡Por vida del otro Dios! [19]
Pues no havia jo previst
eixe cas; si se l'emporta,
entonses, adiós, Madrid. [20]
PEPETA. Micalet...
MICALET. Trau-me de penes.
PEPETA. T'ha contat mon pare...
MICALET. Sí,
tot. ¿Conque en el boticari
hi ha un atre que competix?
PEPETA. ¡Lo pitjor és que està en ell
entusiasmat!
MICALET. Segons diu,
és un Sèneca. [21]
PEPETA. Sap molt;
però, ¿què m'importa a mi
el seu talent, quan en tu
tinc posats els meus sentits?
MICALET. Està en que ton pare acaba
de pegar-me un estufit.
PEPETA. ¿Li has declarat?...
MICALET. Té la idea
d'endur-se-te'n llunt d'ací.
PEPETA. Jo li hu diré al tio Perico
apenes vinga esta nit.
MICALET. Qui va a dir-li-hu en seguida
sóc jo.
PEPETA. ¡Mira que és castic!
Ara que el tio a Benito
ja el tenia sofregit.
MICALET. Pues si agarra per son compte

al sabio, se divertix.
Vaig a buscar-lo, i tal volta
li afixca [22] algun embolic.

PEPETA. Vés volant, saragatero... [23]

MICALET. Per el aire. ¡Adiós, gesmil! *Vase Micalet por el fondo.*

PEPETA. Mentres tingam de la banda
al tio Perico, estic
satisfeta i confià
que en la nostra havem d'eixir.

ESCENA IV

Pepeta y Benito por el foro.

BENITO. ¿Hi ha llicència?

PEPETA. ¡El boticari!

BENITO. ¿Se pot?...

PEPETA. Passe vosté avant.
Sempre tan cumplit.

BENITO. Salut,
pomell de flors cordials: [24]
flor de malva, flor de til·la,
flor de saüc, flor d'asahar.

PEPETA. No me vinga en eixes flors,
que ningun paper me fan,
pues gràcies a Déu no estic
ni siquiera co[n]stipà.

BENITO. El dolient sóc jo, i vosté
la triaca [25] del meu mal.

PEPETA. ¡Triaca!...

BENITO. El bàlsem tranquilo,
les píldores d'Hollovay. [26]

PEPETA. No tinc jo tanta virtut.

BENITO. ¡Eixarop clarificat! [27]
¡Si vosté pe'al meu pit
és el únic pectoral! [28]
L'extracte de regalissia [29]
no és tan dolç, ni tan suau
ni tan fi, com deu ser eixa
boqueta de melrosà. [29b]

PEPETA. ¡Jesús! Sempre a eixos potingos
m'està vosté comparant.

BENITO. ¿Hi ha en lo món cosa millor
per a l'infeliç malalt

que els ingüents d'una recepta
quan està ben ordenà?
PEPETA. Faça el favor...
BENITO. ¡Bella-dona! [30]
PEPETA. Torna-li la trompa... [31]
BENITO. Els anys
del meu dolor la devien
commoure, tinga pietat.
Dos mesos i mig estic
un dia i atre esperant
que es decidixca...

ESCENA V

Dichos y el tío Perico por el fondo.

PERICO. Salud
i pessetes pe'a gastar.
PEPETA. ¡El tio Perico!
BENITO. ¡El tio
Perico! ¡Voto a sant Blai!
PERICO. Ací me tens.
PEPETA. Quant m'alegre.
BENITO. Sempre mos té que estorbar.
PERICO. ¡Oi! ¡Adiós, basilicón! [32]
¿Com estem? Vinga eixa mà.
BENITO. ¿Basilicón?... Señor mío,
ja li tinc manifestat
que no me traga mals noms.
PERICO. ¿Eixe nom és algun mal?
BENITO. Fa temps que en les seues bromes
la bilis m'està exaltant.
PERICO. ¿La bilis? ¿Sap vosté quina
medicina és molt provà?
BENITO. ¡Té gràcia la cosa! Este home
a mi me voldrà ensenyar.
PERICO. Sí senyor, i és més: el cure
en manco que canta un gall.
Prenga vosté óxido hídrico.
BENITO. ¿Oxi... què?
PERICO. Aigua del p[o]ual.
Ompli el llibrell; si ne té,
és millor una ferrà.
Aboca un cabàs de grava,
la remeneja, i al pap.

Pega dos voltes, se sacsa
com un cubilet, i al quart
¡si li queda a vosté bilis
en lo cos, done jo el cap!

PEPETA. ¡Bona medicina!

PERICO. El deixa
com un espill.

BENITO. Animal.

PERICO. Home, ¿i vosté és boticari?
No hu diga, que se riuran...
¿Té açò traça?...

PEPETA. Quan ho diu...

BENITO. Sóc farmacèutic.

PERICO. Engany.
¿Vol juar-se en mi a fer píldores?
¡Vés, trau un pilot de fang! [33]

BENITO. ¡Este home me té podrit!

PERICO. Pregunta-li tu què sap.
Fer roïdo en lo morter,
i pare usté de contar.

BENITO. Oixca; [34] jo no li autoritze
a ningú eixes llibertats,
i a [e]spaiet, que a mi me munta
molt prompte la mosca al nas.

PERICO. ¿Vol que li abaixe en seguida?
Agarre un pilot d'espart,
i escure's les pantorrilles
hasta que brolle la sang.
¿A que tampoc hu sabia?

BENITO. Pepa, tornaré acabant,
no vullc que apure la meua
pacència este... afaita-gats.

PERICO. ¡Mi querido Opodeldoch! [35]

BENITO. *[A Pepeta]* Jo li hu diré al seu papà. *Vase foro.*

PERICO. ¡Adiós, ingüent de tomata!
Pues ell se'n va més cremat
que un cabo de realistes. [36]

PEPETA. *Ojalá* no torne mai.
¿Ha vist vosté a Micalet?
Ja sabrà la novetat...
Jo estic en un desespero.

PERICO. Tonta, tu te casaràs
en ton cosí; el tio Perico,
quan s'empenya... ix a un costat.

ESCENA VI

Dichos, Bertomeu y Salvadora [j] *por la derecha.*

BERTOMEU. ¿Qui estava ací pegant crits?
SALVAORA. Fill, ¿no veus a ton germà?
PEPETA. És que el tio, al boticari
una xansa li ha gastat.
SALVAORA. Com les coses d'esta casa
les pren a la bufonà...
És molt graciós.
PERICO. Tu pareixes
la cotorra d'Alaquàs. [37]
Xe, m'han dit que se tracteu
en un sabio. ¿És veritat?
SALVAORA. Prompte li han dut la notícia.
PERICO. ¿Qui és eixe sabio tan gran?...
BERTOMEU. És un jove... de carrera.
SALVAORA. D'instrucció i de calitat.
PERICO. Jo no el conec, mes des d'ara
m'ajue dos mil reals
que és un Sèneca de porxe. [38]
SALVAORA. A ell pocs li guanyaran
a juar-se els mils... de boca.
PERICO. En vore'l jo se sabrà...
BERTOMEU. Xe, no juem en lo duro.
PEPETA. Micalet l'haurà enguixcat.
PERICO. Veremos al Salomón
d'Alcora. [39]
SALVAORA. Ja es ve fisgant. [40]
BERTOMEU. Perico, no anem en xanses.
SALVAORA. Tu a tot lo món fas igual,
i és menester distinguir...
BERTOMEU. *[Apart]* Si Sabino en mon germà
s'encontrara, no cap dubte
que s'escamava a l'instant.
¡I ell quedà en vindre a estes hores!
[Alt] ¿Toquen?...
SALVAORA. No.
BERTOMEU. ¿Tu has almorzat?
PERICO. No, però he pres xocolate.
BERTOMEU. Entonces tindràs desmai.
Xiqueta, vés en ton tio

i trau-li...

PERICO. Deixa, no cal.

SALVAORA. *[Apart]* Trau-li els fetges. Quin escrúpol
d'enviar-lo a passejar.

PEPETA. Tio, vinga.

PERICO. S'empenyeu;
pegaré un mosset, avant.
Vanse [g] *Pepeta y Perico por la izquierda.*

SALVAORA. Els dimonis me se'n porten.

BERTOMEU. Filla, jo per evitar
que es trobe en l'atre... ¡Sabino!
Viendo aparecer a Sabino por la puerta del foro.
¡Mira si em descuide un pam!

ESCENA VII

Dichos y Sabino.

SABINO. Señores, tinc el honor
de saludar a vostés. *Quitándose el sombrero y dejándolo sobre una silla.*

BERTOMEU. El honor és nostre. Assente's. *Ofreciéndole silla.*

SABINO. ¡Gracias!

BERTOMEU. Este cavaller *A Salvadora.*
és la persona notable
de qui jo sempre t'ha fet
tants elogis.

SALVAORA. Molt m'alegre...

SABINO. Favor que no me mereixc.

BERTOMEU. Ningú ignora que Sabino
és un verdader talent.

SABINO. Tinc estudiat... he llegit
algo...

SALVAORA. Nosatros també
hem tengut a la lligenda
molta afició.

BERTOMEU. Com a que és
la font...

SABINO. Jo tinc un cabàs
ple d'entregues [41] i papers.
Per supuesto, ara no llixc

novel·les. Fa ja molt temps
me vaig tirar a la història.
SALVAORA. De la història se trau més.
BERTOMEU. Més suc; hui li deixaran
una història a ma muller.
SABINO. ¿Quin títul?
SALVAORA. Los siete infantes
de Lara. [42]
BERTOMEU. ¿Coneix vosté?...
SABINO. Pst...
SALVAORA. ¿Qui eren eixos?...
SABINO. Set lladres
que mataren en *Jaén*
l'any vint-i-dos.
BERTOMEU. Eso mismo. *Aparte a Salvaora.*
¡Pero qué memoria! ¡eh!
SABINO. Jaén, capital de su
provincia, situada en
la Andalucía.
SALVAORA. ¿És bonico?
¿Ha estat per allí vosté?
SABINO. L'he [h] vist en lo mapa.
BERTOMEU. Això;
en los mapes...
SABINO. I sabent
geografia...
SALVAORA. Eixes coses
són les que m'agrà saber.
A vegaes nomenen pobles,
i una ignora... Ara mateix,
si me pregunten l'Amèrica
per a on para, jo no hu sé.
SABINO. L'Amèrica és una part
del món.
SALVAORA. ¿I allí mai fa fred?
SABINO. Mai; ¿no veu vosté que està
en el polo Suro... est?
Perquè polos hi han dos:
U gelat i atre calent. *Meciéndose en la silla, resbala un pie de ésta.*
SALVAORA. A [e]spai.
SABINO. Casi caic d'espatles.
BERTOMEU. No s'agrunse. *Se levantan.*
SALVAORA. Vea usted.
Jo estava en que el polo era
una cançò. [43]

BERTOMEU. El polo és
lo que diu ací Sabino.
SABINO. Està a un extrem.
BERTOMEU. A un extrem.
SALVAORA. Serà per a on ix la lluna.
SABINO. La lluna, a on vosté la veu,
és un planeta.
SALVAORA. ¡Què coses!
BERTOMEU. Un planeta; lo mateix
ha ouït jo dir. Que li ataquen
per on vullguen: tot hu entén.
SABINO. Però parlant d'atre assumpt
que m'interessa molt més:
no he tengut el gust encara
de vore al preciós clavell... *Aparte, a Bertomeu.*
SALVAORA. Chico...
BERTOMEU. Ja estic... A Pepeta[i]
acabant la cridarem.
SABINO. Tenen vostés un pimpollo.
SALVAORA. Tantes gràcies.
SABINO. I es coneix
que a l'estudi té afició.
BERTOMEU. ¡Mucha!...
SABINO. Jo, a voltes la veig
assentà baix la cortina
llegint sempre algun paper.
SALVAORA. ¡Ah, sí! El col·loqui del nas,[44]
que li deixà un tio seu.
SABINO. Jo passe les nits sanceres...

ESCENA VIII

Dichos y el tío Perico por la izquierda.

PERICO. Pues senyor, tens un vinet... *Aparte a Salvaora.*
BERTOMEU. ¡Voto[j] va sanes![45] A l'últim...
SALVAORA. No li contestes a res. *Aparte.*
SABINO. El estudi a les persones
les acaba.
PERICO. Este deu ser
el Sèneca.
SABINO. ¿Qui dirà
que a penes tinc vint-i-tres
anys?

BERTOMEU. Tampoc ne manifesta...
SABINO. Casi no em queden cabells.
PERICO. Jo tinc en casa un monot[46]
jove, i està lo mateix.
BERTOMEU. Sacó la pesuña.
SALVAORA. En canvi
pot dir en molta altivés:
soy un hombre de talento,
¡qu'es un orgullo!
PERICO. I el fem,[47]
a banda.
SABINO. Eixa vanaglòria
la tinc.
PERICO. Jo, a vosté el conec;
jo l'ha vist en atre puesto
i no puc caure...
BERTOMEU. Està lleig
interrompir...[k]
SABINO. ¿Que m'ha vist?
¿A on?
PERICO. No caic... ¡Ah! ¡Ja hu sé!
Pintat en un catxerulo.[48]
SABINO. ¡Oi!
PERICO. ¡Cristo, quin pensament!
SABINO. ¡Eixa broma!...
BERTOMEU. El pren per atre.
PERICO. No, pues parlant formalment,
vosté ha dit que el tio Perico
és un ignorant complet,
que no sap més que col·loquis...
i quatre romanços vells.
SABINO. No m'agrà alternar en nesios.
PERICO. ¿Nesio?... Ací depositem
mil reals, a que sóc més sabio,
per tots estils, que vosté.
SABINO. La traça és de carabassa.[49]
PERICO. Dios guarde al melón d'Alger.
Jo em pose a fer-li preguntes
sobre coses diferents;
i el coll, si sap contestar
a ninguna.
SALVAORA. ¿Te pareix?
SABINO. ¿Què pot vosté preguntar-me
que jo no sàpia, innocent?
PERICO. Testimonis sou vosatros.
SALVAORA. ¡Home!...

BERTOMEU. Deixa-lo... Vorem...
PERICO. Fruta nueva os quiero dar,
la pregunta és de les bones.
¿En quin mes solen gastar
manco saliva les dones?
SABINO. Salida de pie de banco. [50]
PERICO. Vinga...
SABINO. Això, ¿qui hu pot saber?
PERICO. ¿I no hu sap? Home, en febrer,
que és més curt i parlen manco.
¡Vaig a fer-lo com un drap!
SALVAORA. Ací n'ouirem de grosses.
SABINO. Eixes coses...
PERICO. Eixes coses
són les que vosté no sap.
SABINO. Per supuesto, no me dol,
ni passaré moltes penes...
PERICO. ¿Què és lo que fa un burro a penes
el trauen a pendre el sol?
SABINO. Segons; si és de femater
rosegar del camp l'alfombra.
PERICO. Lo que fa un burro primer,
quan pren el sol, és fer sombra.
SABINO. Estil tan extravagant
és indigne del meu labio.
PERICO. Home, per a ser un sabio
hu dissimula bastant.
SALVAORA. Si el talent en això el fundes,
no cal que tan tou te poses.
BERTOMEU. Tu pregunta-li de coses
històriques i profundes.
PERICO. ¿Històriques? ¿Que ell sabrà
més història que sé jo?
Res; el gall de la Passió [51]
¿qui fon el que se'l menjà?
SABINO. ¡Ah! ¡Nesio! Si el gall aquell
era de coure. ¡Quin mestre!
PERICO. Pues por lo mismo, ¡ah, cabestre!
Se'l va menjar el rovell.
¡Mico el torne! Ja està groc.
SALVAORA. Jesús, quanta vanaglòria.
PERICO. ¿Vosté no veu que tampoc
sap una *jota* d'història?
SABINO. Massa s'atrevix a dir.
SALVAORA. Responga-li, que eixes tretes...
BERTOMEU. Clar...

SABINO. De les meues casetes
a l'últim em farà eixir.
Ja que per preguntes soltes
ha escomençat la porfia,
¿vosté sap geografia?
PERICO. Més que vosté trenta voltes.
SABINO. Ara em donarà un exemple.
PERICO. I al punt; jo no m'acobarde.
SABINO. ¿A on està el Vesubio?
PERICO. Aguarde.
El Vesubio... A on ha estat sempre.
SABINO. Xafe's la llengua, bonico.
PERICO. ¿Que és mentira, so cabota?
SABINO. ¿Com cabota?
BERTOMEU. En la xacota
te vas esmarrant, Perico.
SALVAORA. Tu voràs com se disgusta,
y luego en paguem nosatros.
BERTOMEU. Se'n pren massa...
PERICO. Xe, ¿vosatros
no sentiu olor a fusta?
Vaja seguint. *A Sabino.*
SABINO. Es en vano.
PERICO. Si jo sé més que un teòleg
pot saber; hasta d'astròleg
sé més que el Saragosano. [52]
SABINO. ¿Astròleg, vosté?
PERICO. ¿Se riu?
Nada, pregunte si vol.
SABINO. ¿Per què en l'hivern ix el sol
molt més tard que en l'estiu? [53]
PERICO. En l'hivern...
BERTOMEU. ¡Adiós, Peret!
SALVAORA. Ara ja pot amagar-se.
PERICO. Ix més tard, perquè fa fred
i té por de co[n]stipar-se.
SABINO. ¡Oi!
BERTOMEU. Estava persuadit
que alguna ne soltaria.
PERICO. ¡No sé jo d'astronomia,
i casi el deixe ajopit!
SABINO. ¡Qué ignoransia tan sopina!
PERICO. Home, xuple un canyamel: [54]
jo conteste sempre al pèl,
i vosté res m'endivina. [l]
SABINO. ¡Imbécil! [m]

PERICO. ¡Séneca, tiembla!
¡Miren-lo: el tinc asombrat!
SABINO. ¿A mi, vosté?
PERICO. ¿En què li sembla
un mort a un camí arruixat?
BERTOMEU. Repara quina atra eixida.
PERICO. Totes tenen sis bemols.[55]
Li sembla en que no té pols.
SABINO. Hu anava a dir en seguida.
PERICO. Ni l'any que ve.
SABINO. ¡Vive Dios!
Ja me dóna este home guerra.
PERICO. ¿Quantes voltes pega un gos
abans de gitar-se en terra?
SABINO. ¿Quantes?...
PERICO. Rasque's la capsana.
SABINO. A més de quatre no aplega.
PERICO. Engany.
SABINO. ¿Pues quantes ne pega?
PERICO. Les que li dóna la gana.
SABINO. ¡Vaja a l'infern, maleït!
PERICO. ¿Vosté veu, sabio batzoles?[56]
Acabant diu que ha llegit.
Ni tampoc les beceroles.
SABINO. ¡Estic que brame!
BERTOMEU. En efecte;
xe, Pere...
SABINO. ¡Mal terremoto!
Pues home, m'ha eixit el loto,
trobant ací a eixe subjecte.
PERICO. [n] ¿En què li sembla?...
SABINO. ¡Un dimoni!
No hu sé. Me n'hauré d'anar.

ESCENA IX

Dichos y Micalet por el foro.

MICALET. Tio, que vaja a sangrar
en seguida al so Jeroni.
SALVAORA. Gràcies a Déu.
PERICO. Vaig. En casa,
¿què s'ha fet?
MICALET. Vint-i-dos barbes.
Atenga. *Hablándole aparte.*

SABINO. ¡Calla! ¿És barber?
Home, i vostés no avisar-me;
sostindre jo en ell polèmiques,
això ha segut rebaixar-me.
A mi ja me repugnava...
PERICO. ¿De veres? ¡Pos vaja un parte! *A Micalet.*
¿És oficial de fuster?
MICALET. Si el conec... Viu per lo Carme. *A Perico.*
PERICO. Vinga eixa mà; jo ignorava... *A Sabino.*
SABINO. De mi a vosté hi ha distàncies...
PERICO. ¿Cómo va de serraura,
mi querido borumballes? °
SABINO. ¡Señor mío, açò ja passa
de ratlla!
BERTOMEU. ¡Voto a Sant Jaume!
Perico, ¡t'has empenyat,
sinse dubte, en disgustar-me!
SALVAORA. ¿A tu et pareix, quina [e]scama?
¿Què dirà el sinyor?
SABINO. Jo calle
per prudència.
BERTOMEU. Que t'esperen. *[A Perico]*
PERICO. Me'n vaig. Adiós, saltafalles, [57]
que tienes lleno el caletre
de cabirons i de falques.
Adiós, que el tío Perico
t'ha de sacar un romanse.
SABINO. Cavaller, ningun naixcut
se burla en les meues barbes.
PERICO. Mare de Déu, si el seu cap
pareix un tauló de Flandes. [58]
Pesseu-ho bé.
BERTOMEU. En esta casa
s'han acabat ja les xanses.
PERICO. De risa em plorem els ulls. *Vase foro.*
SALVAORA. Al riu, al riu, a gastar-les,
gentola.
SABINO. Pot agrair
al respecte que me causen
vostés...
SALVAORA. D'açò no té culpa [P]
el meu senyor.
BERTOMEU. ¿Tu, què aguardes? *A Micalet.*
MICALET. ¿Que no s'afaita?
BERTOMEU. Este bèstia
sempre estaria afaitant-me.

MICALET. Pues no serà per la paga.
BERTOMEU. Vés-te'n, si no vols que et plante...
MICALET. A l'atra barba, li faig [q]
la cara com un Sant Llàtzer. [59]
BERTOMEU. Largo.
MICALET. De pensar que es queda
prop d'ella eixe botarate...

ESCENA X

Dichos menos Micalet.

SALVAORA. Bé se poden despedir
de xafar la casa esta.
SABINO. Preferixc tractar mil voltes
en un presidiari, crega'm,
a tractar en un imbècil.
Los nesios me desesperan.
Acostumbrat a les clàssiques
controvèrsies, en la esfera
trasendental y sientífica...
–que és a on se deprén i apega
lo bo– m'agrà discutir...
verbi grasia, sobre un tema
dels coneiximents humanos
del món.
SALVAORA. ¡Ouir-lo embelesa!
BERTOMEU. ¡Parla muy bien!
SABINO. Así es
que uno no comprende siertas
anécdotas especiales, [r]
que acusan poca mollera.
BERTOMEU. Ni mosatros.
SALVAORA. Ni la xica
tampoc. Una puntaeta... *A Bertomeu.*
SABINO. Però, ¿a on està eixe lusero
que el seu resplandor me nega? *A Salvaora.* [s]
BERTOMEU. Entra, i digues-li...
SABINO. Un instant.
Señores, quisá sorprenga
la meua declaració. *A Bertomeu, aparte.*
SALVAORA. Bertomeu...
BERTOMEU. Ara rebenta.
SABINO. Des de que tinguí la ditxa
de conéixer a Pepeta,

dec confessar-ho: el meu cor
s'abrasa d'amor per ella.
Sóc pobre, mes tinc ingeni,
i si mamprenc la carrera
de catedràtic d'història...

BERTOMEU. Lo será usté en toda regla.

SALVAORA. *[Apart]* ¡Caterdàtica ma filla!
¡Quin goig!

BERTOMEU. *[Apart]* A la baronessa
li hu escric ara mateix.

SABINO. Si ella me corresponguera,
i vostés no em rechasaren...

BERTOMEU. Per ma part...

SALVAORA. I per la meua...

SABINO. ¡Será possible!

BERTOMEU. El talent
té gran atractiu, i a Pepa
deu vosté ser-li simpàtic.

SABINO. ¡Oh! ¡Felicitat immensa!

BERTOMEU. Corre dins i fes-la eixir;
marxa.

SALVAORA. Torne en seguideta. *Vase izquierda.*

ESCENA XI

Bertomeu, Sabino y, por el foro, Benito.

BERTOMEU. Mentres, jo a donya Martina
li hu escric. ¡Quina sorpresa
tan gran!

BENITO. ¿Hi ha permís?

BERTOMEU. ¡Benito!
[Apart][60] Malhaja, si de la seua
estampa...

BENITO. Tinc que parlar-li
sobre una cosa molt sèria.
Se tracta del tio Perico;
jo vinc a la casa esta
per el amor de la xica
per...

SABINO. ¿Què diu este babieca?

BERTOMEU. Pues amic, deixe's de vindre;
ma filla en vosté no pensa,
i és de baes...

BENITO. ¡Don Bertomeu!
¡Ni un rayo tan sec me deixa!
¡Vosté m'enganya! ¡Impossible!
BERTOMEU. Pues, vamos, per a que hu crega.
Ahí té vosté al preferit... *Señalando a Sabino.*
Jo, què vol...
BENITO. Oixca...
BERTOMEU. Tinc pressa. *Vase derecha.*

ESCENA XII

Dichos menos Bertomeu.

BENITO. Gran Déu, quin armut [61] d'acibar.
¿Quina toma ha segut esta
tan amarga? Esa mujer,
que a cullerotaes me fea
pendre el opi, que em tenia
encantat, ¡hui me desprècia!
¡M'abandona! ¡Tantes voltes
que jo li dia: Pepeta,
pe'a este dolient, vosté és una
posión anodina, [62] angèlica, [63]
antiespasmòtica, totes
les de la farmacopea!
Home, ¿i vosté és el que em roba
eixa eficaç revalenta? [64]
Conteste'm.
SABINO. ¿No li hu ha dit
son pare? Pregunta nècia.
BENITO. ¿Nècia? ¿Creu vosté triumfar?
SABINO. ¿I ensomiar-ho, siquiera,
pot vosté?
BENITO. Entonses será
la catástrofe tremenda.
SABINO. ¿Amenaces?
BENITO. ¡Ni vosté,
ni jo!
SABINO. No comprenc la idea.
BENITO. Ací se porta una lliura
de agua tofana, [65] se mescla
en solimán corrosivo, [66]
se fica en una botella,
y trago usté, trago yo,
al mig quart, requiam [t] eternam.

SABINO. ¡Cuidao, qu'el chiquillo es bruto!
BENITO. Quede's el canvi, so bèstia.
SABINO. No anem en estribotaes... [67]
BENITO. Pues a colps.
SABINO. ¡Este postema [68]
de boticari m'irrita!
BENITO. I vosté a mi me carrega.
SABINO. ¡Mire que li fique el puny!... *Amenazándolo con el puño cerrado.*
BENITO. ¡Mire que l'unfle si alena!

ESCENA XIII

Dichos, el tío Perico y Micalet por el fondo.

PERICO. Mfu..., mfu..., búscalo, xixet. [u] *Azuzándolos como a los perros.*
BENITO. ¡Mal senapisme! [69]
SABINO. ¿I encara
torna per ací?...
PERICO. Pareixen
sant Pere i sant Fluix. [70]
MICALET. ¡No és xansa!
BENITO. ¡Voto al moro Musa! [71]
PERICO. ¡Adiós,
intrépido calaguala! [72]
¿Què, se netegen molts pots?
¿Se pica molta mostassa?
¿Sabria fer-me un empastre [73]
que fóra de confiança?
BENITO. ¡Home, lo que jo faria
és donar-li botifarra!
¡Perquè és vosté l'Antecrist, [74]
Lusifer, en forma humana!
¡Baix l'espere! *A Sabino, marchando por el foro.*

ESCENA XIV

Sabino, Perico, Micalet y Pepeta por la izquierda.

PERICO. Me s'entoixa
que eixe ja no torna.

PEPETA. [*Apart*][75] ¡Calla!
¡Ací Micalet i el tio!
SABINO. Pepa: ¡si sabera l'ànsia
que tenia de parlar-li
atra volta, i d'admirar-la!
PEPETA. Gràcies.
PERICO. Ací tens a un sabio,
que jo li ha posat la pata
damunt.
SABINO. ¿Vosté?...
PERICO. ¡El tio Perico!
PEPETA. Tio, este jove té fama
de saber molt.
PERICO. ¿Ell?...
PEPETA. I és justa.
SABINO. ¡Inapreciable alabansa!
De quants elogis me fan,
ningú com eixe m'halaga.
PERICO. ¿Vols vore'l a redolons?
SABINO. ¡Tornarem a las andadas!
PERICO. ¿Què és lo que va, sinse moure's,
des de València a Russafa?
PEPETA. Això ho sé jo.
MICALET. I quansevol.
PEPETA. ¿Vosté no hu sap? *A Sabino.*
PERICO. ¿Ell? Aguarda't.
SABINO. Dec saber-ho.
PEPETA. Lo que va
sinse moure's a Russafa
és el camí.
MICALET. Pues Pepeta
no ha estudiat en Salamanca.
SABINO. ¿Un atre apunt?
PERICO. ¿Quina nota
de la solfa és la més alta?
SABINO. ¡Què pregunta! El do.
MICALET. Mentira,
que és el sol.
PERICO. Home, ¿i li guanya
mon nebot?
SABINO. Però, ¿a eixe xic
que l'importa?...
PERICO. ¿Una campana,
en què li sembla a unes calces?
SABINO. ¡Otra!
MICALET. En no res.

PERICO. Xe, tu calla.
MICALET. Sabios com ell...
PERICO. ¡A rascons
està desfent-se la calba!
SABINO. Però ¿vosté se proposa
seguir molt temps eixa marxa?
PERICO. Quatre anys només, per a fer-li
cent preguntes en setmana.
SABINO. ¿Quatre anys?
PERICO. ¿Al tio Perico,
vosté no el desafiava?
PEPETA. Jo el fea de més alcansos.
SABINO. Pepa, eixe agravi me mata.
El seu papà li pot dir
si tinc jo lletres i labia.
PERICO. ¿Labia vosté? Quatre[v] duros
a que no diu:

cuando las habas, hebas, hibas, hobas,
hubas, están madaras, maderas, madiras,
madoras, maduras, fan un sac, un sec,
un sic, un soc, un suc, que me l'angalc,
que me l'anguelc, que me l'anguilc,
que me l'angolc, que me l'angulc

¿Eh? Ja el tens fet una estàtua.
PEPETA. ¡Pues ell tampoc hu sap dir!
SABINO. Senyora, ¿i això li estranya?
PEPETA. ¡Si no sap res! ¡Dóna risa
vore-li fer eixa cara! *Riéndose.*
M'ha dut marro;[76] està molt llunt
de ser lo que em figurava.
SABINO. Pepeta, vosté examine'm
en coses de més substància.
PEPETA. Jo no sóc mestra.
SABINO. Pregunte'm
si vol...
PERICO. ¿A quina paraula
del Padre Nuestro se planten
les xufes en Alboraia?
SABINO. ¡Al bordell![77]
PERICO. Home, quan diuen
«así en la tierra».
SABINO. ¡Em socarra!
Qui s'ha equivocat sóc jo,
mig per mig. ¿I vosté alaba

les preguntes que fa este home?
Si son todo burricadas.

PERICO. Per lo mateix li les faig[q]
a un burro.

PEPETA. ¿Veu com té gràcia?

SABINO. ¡Moltíssima! Estic que bufe.
¿Qui em temptà vindre a esta casa?

ESCENA XV

Dichos y Bertomeu por la derecha, con una carta en la mano.

BERTOMEU. Demà a estes hores, ja llig
donya Martina la carta.
¿Perico atra volta?

SABINO. El meu
sombrero. *Buscándolo.*

BERTOMEU. ¿Que està de marxa?
Home, ¿quina pressa?

PERICO. Deixa'l.
Té que anar a la Peanya[78]
a estudiar uns revoltons.[79]

BERTOMEU. ¿Fon l'entrevista simpàtica?

SABINO. ¡Si ací seguira venint
dos dies, m'encangrenava!
Renegue del tio Perico,
d'eixe xic, d'eixa xavala.
¡Renegue de tots vostés!
¡Aquí no hay más que ignoransia!

BERTOMEU. Poc a poc... Este dimoni... *Señalando a Perico.*

ESCENA XVI

Dichos y Benito por la puerta del foro.

BENITO. Amic, ¿abaixa o no abaixa? *A Sabino.*

SABINO. De vosté és la joia.[80]

BENITO. ¡Sielos!
¿Què diu?

SABINO. Bon profit li faça. *Vase foro.*

BERTOMEU. Benito, vosté és un home
de bien.

BENITO. Si a mi m'estranyava...
BERTOMEU. ¿En el amor sempre firme?
PEPETA. Sempre.
PERICO. Adiós, gripa [81] y artánica. [82]
BENITO. ¡Mala sombra! ¡Me retracte,
no puc en esta cantàrida! [83] *Yéndose precipitadamente.*
BERTOMEU. Home, atenga...
BENITO. ¡Preferixc
una corda i una [e]staca! *Vase por el foro.*
BERTOMEU. Si no fores mon germà,
jo crec que t'afosilava.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos y Salvadora por la izquierda.

SALVAORA. ¿I açò?
BERTOMEU. Els pardals, avorrits,
s'han escapat de la gàbia.
SALVAORA. ¿Sabino?
BERTOMEU. I el boticari;
els dos.
PERICO. Sèneca i *Jalapa.* [84]
SALVAORA. ¡Después d'haver fet el mal,
aún se ríe el... soisida!
PEPETA. Però vostés se sofoquen;
¿pues que jo acás el volia?
BERTOMEU. ¡Sabino! ¡Un xic de carrera!
PERICO. ¡Ya lo creo, brillantísima!
Calfant la cola i fent falles
estarà tota sa vida.
SALVAORA. Tu, per culpa de ton tio,
digues que et quedes fadrina.
PERICO. Ella es casarà en el home
que pot ser la teua ditxa. [w]
SALVAORA. Sempre serà Micalet.
MICALET. Ave Maria Puríssima.
SALVAORA. ¿Veus com ells se conjuminen?
BERTOMEU. Però açò clama justícia.
¿I en què compta?
PERICO. Li transpasse
jo la meua barberia.
Discípul del tio Perico,
tiene la mano tan fina

pe'a portar una navaixa
com pe'a fer una sangria.
Talla cabells, trau quixals,
i quan s'oferix li aplica
quatre colps de sangoneres
al mateix sol de migdia.
Posat al front d'una casa,
si te pareix poca mina...

MICALET. Tio...

PEPETA. Pare...

BERTOMEU. Tu, ¿què dius? *A Salvaora.* [x]

SALVAORA. Que mentre Perico estiga
ficat en lo joc, no et faces
ninguna il·lusió.

BERTOMEU. Pues mira,
caseu-se.

PEPETA. ¡Tio Perico!

MICALET. ¡Vosté mos torna la vida!

PERICO. Quan se presente atre sabio
como Serraura, [85] avisa'm;
que endevinalles, encara
ne tinc una retafila.

BERTOMEU. Guarda-te-les.

SALVAORA. Fes favor...

PERICO. Xecs, esta per despedida.
¿Per què els autors [y] i els còmics
tenen canguelo
i tremolen al vore
prop a un sereno?
És molt sensillo:
perquè tots los serenos
porten un pito.
¡Nomenar-lo en mal[a] hora
me s'ha ocurrit!
Però vostés no els usen
mai per a mi;
pues casi sempre
bondadosos me donen
dos palmaetes.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A i B*: *pieza bilingüe, original y en verso.*

[b] A *A i B*: *con una persona digna. / De talento, de instrucción...*

[c] A *A i B* aquest forma verbal apareix com a passat.

[d] A *A i B*: *Vase puerta derecha.*

[e] A *A*: *cuatro.*

[f] A *A i B*: *Dichos y Bertomeu.*

[g] A *A i B*: *Vase.*

[h] Esmenem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[i] A *OC*, aquest *A Pepeta* figura entre paréntesi, com si es tractara d'una acotació, amb la qual cosa al vers li manquen quatre síl·labes. Li les restituïm, doncs, tot seguint *A i B*.

[j] A *B*: *Vota.*

[k] A *B*: *interrumpir.*

[l] A *A*: *endevina.*

[m] A *A i B*: *imbésil*, mentre a OC apareix *imbécil.* Tot considerant l'ortografia de l'autor, malgrat el fet que el personatge de Sabino parla normalment en valencià, aquest *imbécil* d'OC s'haurà d'interpretar com a castellà.

[n] A totes les edicions, aquesta rèplica la diu Bertomeu, però ens sembla una incoherència, perquè qui fa sempre les preguntes dels acudits i les comparances a Sabino és Perico, no Bertomeu. En l'exemplar d'*A* que hem pogut consultar a la Biblioteca Universitària de València, el nom del personatge apareix ratllat i esmenat a mà per *Perico.* En la nostra edició, doncs, seguirem el mateix criteri.

[o] A *A i B*: *burumballes.*

[p] A *OC*: *D'açò ne té la culpa.* La utilització de l'article fa hipermètric el vers. Preferim, doncs, *A i B*, per presentar la forma que ofereix la mesura correcta.

[q] Esmenem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

[r] A *A*: *espesiales.*

[s] A *A i B*: *A Salvadora.*

[t] A *B*: *requiem.*

[u] A *B*: *xiquet.*

[v] A *A*: *Cuatro.*

[w] A *A i B*, Perico diu a Salvaora, tot referint-se a Pepeta: *Ella es casarà en el home / que pot fer la seua ditxa.* A OC aquest *fer la seua ditxa* (de Pepeta) es converteix en *ser la teua ditxa* (de Salvaora). Ens hem determinat, doncs, per aquesta darrera lectura, que ens sembla molt més ambígua i interessada que la primera.

[x] A *A i OC*: *A Salvaora.* Unifiquem, tot seguint *B*, en *A Salvaora.*

[y] A *OC*: *[e]ls autor*, en lloc d'*[e]ls autors*. Es tracta, òbviament, d'una errada.

NOTES CRÍTIQUES

[1] «Dos teatros nuevos van a dar cabida también al sainete valenciano. Uno es el teatro-café al aire libre de la calle de Ruzafa. Allí, el 22 de octubre, estrena *Jeroni i Riteta* y otros. Este teatro sufre una gran transformación al cubrirlo y darle la estructura actual. Se inaugura el 15 de septiembre de 1880 con la pieza de Escalante *Els novios de ma cunyà.*» Rafael Ferrers, *o.c.*, p. 94. Sobre aquest teatre v. n. [2] a *Una sogra de castanyola.*

[2] L'acceptació que gaudia el teatre d'Escalante era ja, per aquells, molt gran. Bona prova és que amb aquesta obra l'autor fa *doblet*, ja que s'estrena la mateixa nit que es presenta, també per primera volta, altre text seu, *Mentirola i el tio Lepa*, a l'escenari del Teatre Principal de València.

[3] Loriguilla és un municipi de la comarca dels Serrans, situat als estrets del Túria, al curs mitjà d'aquest riu.

[4] El Passeig de la Petxina, així denominat per la forma d'un gran de pedra que s'hi va plaçar, voreja el llit del riu Túria, limitant amb una part del Barri del Carme, la compresa entre els carrers de Na Jordana i Salvador Giner.

[5] *Revoltó*: biga que va d'una jàssera a una altra o d'una jàssera a la paret (*DCVB*).

[6] *Peanya*: conjunt de fusta amagatzemada, i el mateix magatzem on esta amuntegada la fusta per a la venda (*DCVB*).

[7] *Fer lliga*: congeniar, tenir bona relació dues persones.

[8] V. n. [6] a *El tio Cavil·la.*

[9] V. n. [36] a *Fugint de les bombes.*

[10] *Moïna*: disgust, irritació (*DCVB*).

[11] *Enrònia*: error, idea falsa i pertinaç (*DCVB*).

[12] *Prendre els comins* a algú: cobrar-li malevolença, prendre'l de mal ull (*DCVB*).

[13] *Fisgó*: usat amb valor de *burleta.* V. n. [8].

[14] *Amotinar*: és paraula castellana, que significa «perturbar los sentimientos» (Martín Alonso, *Diccionario del Español Moderno*); és a dir, inquietar o torbar.

[15] Tot i que no s'indique al text, sembla evident que aquesta rèplica és un apart.

[16] V. n. anterior.

[17] El sentit de la frase no és que *això* (la saviesa del nou novi de Pepeta) *no s'haja vist*, és a dir, no s'haja pogut comprovar, sinó que aquesta saviesa és *de les que no s'han vist* mai, de tan gran com és.

[18] *Pit*: els sentiments d'una persona.

[19] Resulta, si més no, extravagant aquesta exclamació de Micalet. ¿Qui és aquest *otro Dios* a que es refereix el personatge? ¿O es tracta únicament d'una llicència retòrica per tal de completar les síl·labes que li manquen per acabar l'octosíl·lab? La qual cosa no deixa de ser estranya, perque l'octosíl·lab és un vers fàcil, i només li cal un adjectiu bisíl·lab per concloure'l, i n'hi ha molts, alguns ben corrents i molt més apropiats que aquest: *alto, santo, dulce*, etc...

[20] *Adiós, Madrid*: «exclamación de sobresalto, equivalente a «¡adiós!» que se profiere cuando ocurre algún contratiempo, como la caída o la rotura de alguna cosa» (*DUE*).

[21] *Sèneca*: es diu comuntment d'una persona dotada de molta saviesa sobre la vida, en record del filòsof hispano-romà d'aquest nom, nascut a Còrdova al voltant de l'any 4 d.C., i mort a Roma l'any 65, sota el regnat de Neró.

[22] *Afixca*: afegisca.

[23] V. n. [27] a *El tio Cavil·la.* Cal dir també que Escalante usa freqüentment aquest adjectiu referit a *ulls*, que es converteixen així en quelcom semblant a *provocadors*, és a dir, capaços de moure pendències entre els homes.

[24] *Flors cordials*: aquelles que serveixen per fer preparacions medicinals que activen les funcions del cor.

[25] *Triaca*: «metafóricamente vale remedio de algún mal prevenido con prudencia o sacado del mismo daño» (*DA*).

[26] Les *píndoles d'Holloway* eren un poderós laxant. Aquestes píndoles juguen un paper molt

destacat a la peça còmica del dramaturg català Frederic Soler, *Pitarra* (1839-1895) anomenada justament *Les píndoles d'Holloway o la pau d'Espanya* (1860) i que tracta sobre la guerra d'Àfrica.

[27] És a dir, xarop rebaixat amb aigua i filtrat.

[28] *Pectoral*: preparació que serveix per curar les afeccions del pit.

[29] *Regalíssia*: planta lleguminosa, de l'espècie *Glychyrrhiza glabra*, l'arrel de la qual produeix un suc dolç i aromàtic, usat en medicina com a pectoral.

[29b] *Melrosada* o *melrosat*: mel batuda amb aigua de roses i bullida fins a adquirir consistència de xarop (*DCVB*).

[30] *Belladona*: planta de la família de les solanàcies, de nom botànic *Atropa Belladona*, molt verinosa, de la que s'extrau l'atropina, substància utilitzada en medicina com a antiespasmòdic i relaxant.

[31] *Torna-li la trompa al xic*: frase popular, no recollida al *DCVB*, extreta d'una cançó i que s'usa per manifestar desgrat quan l'interlocutor insisteix en un tema que resulta molest o inacceptable. Equivaldria, si fa no fa, al castellà «tijeritas son».

[32] *Basilicón*: «ungüento que hacen los boticarios que por ser precioso llaman también Regio, que es lo mismo que Basalicón [*sic*]» (*DA*).

[33] *Pilot de fang*: massa compacta de fang, que els xiquets usen com a projectils en els seus jocs i es llancen els uns contra els altres.

[34] Cal llegir aquesta forma verbal com a bisíl·laba; altrament, el vers seria hipermètric.

[35] *Opodeldoch*: es refereix al *bàlsam d'Opoldedoch*, antic preparat medicinal obtingut dissolent sabó d'oli d'oliva en alcohol de 80° i afegint-hi càmfora, amoníac i essència de farigola i romaní. És anomenat també liniment de sabó camforat, i és emprat en friccions i com antiespasmòdic i calmant (*GEC*).

[36] *Reialista*: nom amb el que foren coneguts, a partir de les corts de Cadis, els defensors de l'antic règim i, per tant, contraris a la Constitució del 1812 i a la soberania popular. També anomenats *absolutistes*, després de la insurrecció contra el règim constitucional (1822, formació de l'anomenada *Regència d'Urgell* i posterior invasió d'Espanya per les tropes de la Santa Aliança, conegudes popularment com els *Cent Mil Fills de Sant Lluís, el 1823*) *i dels avalots i la guerra dels Malcontents* a Catalunya (1827), els seus seguidors, derrotada definitivament la causa per la que van lluitar, forniran la base social del carlisme (*GEC*).

[37] *La cotorra d'Alaquàs*. Personatge tradicional que no hem pogut documentar.

[38] *Sèneca de porxe*: sobre el significat popular del mot *Sèneca* ja hem parlat a la n. [21]. La qualificació *de porxe* equival a ser una cosa o persona falsa, de pega, que pretén aparentar allò que no és. Guarda relació amb les representacions teatrals populars fetes als porxes de les cases de veïnat, on s'interpretaven obres importants o conegudes, fins i tot de tipus tràgic, amb uns recursos limitats i un repartiment improbropi (V. l'obra del mateix Escalante *El trovador en un porxe*). Així és dirà, per exemple, *un Tenorio de porxe*, amb un sentit sí fa no fa semblant a *furri*, es a dir, fals, dolent, que no serveix.

[39] *Salomó d'Alzira*: popularment es diu *Salomó* –com en el cas de la n. [21], tot i que allí referit a *Sèneca*– a una persona de gran saviesa, en record del rei d'Israel (c. 1000-932 a.C.) del mateix nom, al qual la tradició bíblica atribueix la redacció de diversos llibres sapiencials. L'afegit *d'Alzira* té, ací, el mateix valor ridiculitzador que el *de porxe* dit abans de Sèneca, segons s'explica a la nota anterior.

[40] V. n. [6] a *El tio Cavil·la*.

[41] *Entrega*: cada quadernet o fascicle que forma part d'un llibre en publicació i que es lliura regularment als subscriptors. En aquest cas es refereix a les *entregues* dels *fulletons*, novel·les que es publicaven als periòdics, en la part inferior d'una pàgina, i que després es podien retallar i relligar, per tal de formar un llibre.

[42] *Los siete infantes de Lara*, personatges situats a meitat camí entre la història i la llegenda, van viure a Castella, en la segona meitat del segle X, en època del comte García Fernández, i eren fills de Gonzalo Gustios i Sancha Blásquez. La seua vida figura minuciosament descrita a la *Crónica General* del rei Alfons X, segons la qual el menor dels infants, Gonzalo González, donà mort per unes ofenses a Alvar Sánchez en la boda de donya Lambra, cosina d'aquest, amb Ruy Blàsquez, oncle dels de Lara. Donya Lambra feu, per venjar-se, que el seu marit enviàs Gonzalo a Còrdova on caigué prisioner dels musulmans, la qual cosa originà la mort posterior de tots els germans en una traició i la tramesa dels seus caps tallats a son pare. Sobre aquest tema van escriure, entre altres, Juan de la Cueva, Lope de Vega, el Duc de Rivas, etc.

[43] *Polo*: «cierta danza y canto popular de Andalucía» (*DUE*).

[44] *El col·loqui del nas* és un dels col·loquis més famosos des de l'últim terç del segle XVIII, i va conéixer freqüents reedicions. Sobre els *col·loquis*, v. n. [16] a *El tio Cavil·la*.

[45] *Voto va sanes* per *Voto a sanes*, segurament per necessitats mètriques. *Sanes* es el plural castellà de *san*, i s'utilitza només en les exclamacions.

[46] V. n. [29] a *Una sogra de castanyola*.

[47] Vol dir que el fem –la recollida del fem, en especial el dels cavalls dels estables de les cases benestants, que feien els llauradors de l'horta– s'havia de comptar o es pagava a banda. Ridiculitza els pretesos aires de grandesa del personatge.

[48] En el paper del catxerulo s'acostumava a pintar rostres o imatges còmiques.

[49] *La traça és de carabassa*: frase popular que s'aplica a un meló quan es sospita pel seu aspecte, abans d'encetar-lo, que no eixirà bo. Per extensió, es diu també de les persones o les situacions.

[50] *Salida de pie de banco*: «salida de tono» (*DUE*).

[51] El gall que va cantar tres voltes arran de les tres negacions que feu del Crist l'apòstol Pere i que la tradició diu que era el gall que coronava un penell (per tant, un figura de gall, feta en metall).

[52] Almanac amb prediccions climatològiques referides a l'agricultura, relació de fires i mercats d'Espanya, i altres aspectes del folklore, fundat per don Mariano Castillo y Ocsiero, i que encara continua editant-se.

[53] Aquest vers és hipomètric.

[54] *Canyamel*: troç d'una canya de sucre o canya dolça, que es xucla.

[55] *Tindre sis bemols*, o simplement *tindre bemols*, ser una cosa molt difícil.

[56] *Sabio batzoles*: un *batzoles* és un beneitot, curt d'enteniment o de voluntat (*DCVB*).

[57] Li diu *saltafalles* perquè és un fuster, i els fusters feien el dia de Sant Josep, el seu patró, grans fogueres amb tot el material de rebuig que havien emmagatzemat als seus tallers durant l'any, fogueres que seran antecedent de les falles actuals. Els xiquets –i molts adults– tenien el costum de saltar per damunt d'aquestes fogueres, i d'ací l'adjectiu.

[58] *Tauló de Flandes*: suposem que és una mena de fusta nòrdica.

[59] *Com un Sant Llàtzer*: en estat molt lamentable, sobretot ple de ferides o contusions (*DCVB*).

[60] Aquesta rèplica no figura com apart, però el sentit demana que així siga.

[61] *Armut*: mesura de grans, de capacitat variable segons les comarques.

[62] *Poción anodina*: es diu d'un medicament líquid que servesca per calmar el dolor.

[63] *Angèlica*: beguda purgant, feta a partir de la planta del mateix nom, pertanyent a la família de les umbel·líferes.

[64] *Revalenta*: aliment intensiu, format amb diverses farines, especialment de llentilla (*DCVB*).

[65] *Aigua tofana*: verí molt actiu, usat a Itàlia durant els segles XVI i XVII.

[66] *Solimán* –o sublimado– corrosivo: combinació, molt verinosa, de clor i de mercuri, que es presenta en forma de pòlvors blancs.

[67] *Estribotaes*: d'*estribot*, vers o cançó satírica (*DCVB*).

[68] V. n. [78] a *Una sogra de castanyola*.

[69] *Senapisme*: vol dir *sinapisme*, cataplasma feta amb pòlvors de mossa o altra substància irritant.

[70] *Sant Pere i sant Fluix*: suposem que el joc de paraules neix de l'homofonia entre Pere/pedra en llatí; equivaldria, doncs, a Sant Fort i Sant Fluix.

[71] Amb el nom de *Moro Mussa* és conegut popularment Musà ibn Nasayr (640-718) general àrab que participà, juntament amb el seu lloctinent Tarif, en la conquesta de la península ibèrica.

[72] Denominació burlesca, v. n. [22] a *El tio Cavil·la*.

[73] El personatge utilitza ací *empastre* per *emplaste*, ungüent que s'exten sobre un llenç i s'aplica sobre la part del cos malalta.

[74] Vol dir *Anticrist*, segons l'Apocalipsi de sant Joan, personatge enemic de Crist i perseguidor del cristianisme, que apareixerà poc abans de la fi del món.

[75] Tot i que no s'indica, és evident que es tracta d'un apart.

[76] *Dur marro*: resultar enganyat o burlat (*DCVB*).

[77] V. n. [43] a *Fugint de les bombes*.

[78] V. n. [6].

[79] V. n. [5].

[80] *Joia*: premi atorgat en una cursa, en un joc d'habilitat, en una competició qualsevol (*DCVB*). A la ciutat de València, concretament al llit del riu Túria, i a altres poblacions de l'Horta, foren tradicionals les *corregudes de joies*, cursa de cavalls muntats a pèl, el guanyador de la qual regalava la joia, generalment un mocador brodat, a la seua promesa.

[81] *Gripa*: suposem que es tracta d'una planta, ignorem si medicinal.

[82] *Artànica*: planta de la família de les primulàcies, que s'usa com a aliment per als porcs.

[83] *Cantàrida*: insecte coleòpter, emprat en farmàcia reduït a pólvores o ungüent, i amb efecte vesicatori. La tintura de cantàrida s'usa com a estimulant del creixement del cabell i com a afrodisíac.

[84] *Jalapa*: arrel purgant de la convolvulàcia *Exogonium purga* (*DCVB*).

[85] Li diu *Serraura* per causa de l'ofici de Sabino, que és fuster.

MENTIROLA I EL TIO LEPA

ESTUDI INTRODUCTORI

Mentirola i el tio Lepa és una obra senzilla, molt ben estructurada, que s'organitza sobre la figura de dos personatges fantasiosos, Tomàs, conegut de malnom com a *Mentirola*, pretendent de Carmeleta i al que aquesta estima, i el tio Pepe o *Lepa*, que és amb qui volen casar aquella sos pares (per ser més exactes –i açò és menys freqüent que el contrari a Escalante– el pare, no la mare, que resulta més tolerant i comprensiva que aquell). Aquesta pugna per la mà de la filla jove, tema constant en el nostre autor, passa en *Mentirola i el tio Lepa* a jugar un paper gairebé secundari. El que centrarà l'atenció de l'espectador serà la lluita verbal de tots dos personatges per veure qui diu la mentida més grossa, i tot i que aquesta pugna, com és obvi, tinga un cert aire de lluita nupcial, aviat els dos personatges se'n desentendran, arrossegats per l'excitació de les respectives invencions. La màgia de les paraules, doncs, s'imposa per damunt de qualsevol acció, de qualsevol objectiu. I com passava a *Endevina, endevinalla...* i succeix a moltes altres obres de l'autor, hi ha ací també un protector exterior de la filla, que pertany, al capdavall, a una família humil: el padrí, el tio Carpio, que té previst dotar-la quan es case, si el matrimoni es fa a gust seu. La inesperada aparició d'aquest en bell mig del *combat verbal* entre *Mentirola* i *el tio Lepa* serà definitiva per tal de resoldre el conflicte. A la fi, el tio Carpio, després de descobrir la vertadera personalitat del tio Pepe, acabarà preferint el perdedor d'aquest combat, Tomaset, com a *mal menor*, i a més per ser el que Carmeleta estima, no sense fer-li a aquesta les convenients recomanacions perquè tracte al seu promés d'«avear-lo a no mentir, que eixa costum és molt lletja».

Aquest sainet, com déiem abans, és d'estructura molt simple i compta amb un nombre molt reduït de personatges, però malgrat tot resulta d'una gran eficàcia teatral, degut fonamentalment al continu joc de sorpreses verbals que la pugna entre els dos personatges principals origina. Conseqüentment amb aquesta senzillesa, l'obra es presenta escrita exclusivament en octosíl·labs. La forma principal de combinació dels versos

és el romanç, en alternància amb redondilles i quartetes. L'estructura mètrica és la següent:

vv. 1- 86	romanç á	417-432	redondilles
87-164	romanç í a	433-490	romanç á e (amb un vers, el 438, en *í a*)
165-230	romanç á e	491-534	romanç í
231-292	romanç é	535-660	romanç á a
293-308	redondilles	661-664	redondilla
309-312	quarteta	665-668	quarteta
313-324	redondilles	669-672	redondilla
325-328	quarteta	673-676	quarteta
329-332	redondilla	677-684	redondilles
333-336	quarteta	685-696	quartetes
337-368	redondilles	697-764	romanç ó e (els vv. 704, 706 i 708, en *ó i*)
369-372	quarteta	765-794	romanç é a
373-396	redondilles	795-802	redondilles
397-404	quartetes		
405-412	redondilles		
413-416	quarteta		

Els resultats percentuals són els següents:

romanç	618	vv.	77%
en á a	126	vv.	20,3%
á e	124		
á	86		
í a	78		
ó e	68		
á	62		
í	44		
é a	30		
redondilles	136		17%
quartetes	48		6%

* * *

Per a la fixació del text hem comptat amb la primera edició (A), publicada a València el 1876 a la impremta de Juan de Mariana y Sanz, i la inclosa al segon volum de les Obres Completes (OC).

MENTIROLA I EL TIO LEPA [1] *

juguete valenciano
original y en verso

representado por primera vez, con extraordinario éxito,
en el teatro de la Princesa,
a beneficio de la primera actriz doña Josefa Olaso, [2]
la noche del 10 de diciembre de 1875.

Personajes	Actores
Mariana	Sra. Mondéjar
Carmeleta	» Bru
El tío Pepe	Sr. José Contreras
Tomaset	» Llorens
Jaume	» Ferrando
El tío Carpio	» Sanchis

Al aplaudido autor de «Sota, cavall i rei»

don Manuel Millás [3]

devuelve su cariñoso recuerdo su verdadero amigo

Eduardo Escalante

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1351-1352.

ACTO ÚNICO

Interior de una habitación. Puerta al fondo y dos laterales. La de la derecha conduce al cuarto del señor Jaume. La de la izquierda, al de Tomaset.

ESCENA PRIMERA

Mariana y el sinyor Jaume.

MARIANA. Jaume, ¿que tu, a Carmeleta
l'has renyida? Està plorant.
JAUME. Sí; com acabe de dir-li
que hui despatxe a Tomàs...
MARIANA. ¿I eixa determinació?
JAUME. És molt convenient: tu saps
que el tio Carpio, el d'Alcoi,
que compta hui en un caudal,
a la nostra Carmeleta
li té un carinyo extremat.
MARIANA. Com a que ha promés dotar-la
si es casa.
JAUME. La dotarà,
sempre que siga el marit
persona de qualitats.
Per això no vullc que perga
el dot casant-se en Tomàs,
i menos havent atre home
d'arraigo i formalitat
que la pretén.
MARIANA. Cada dia
tens un modo de pensar.

Fa cosa de tres setmanes
el xic te se declarà
dient-te que la volia,
i no hu prengueres a mal.

JAUME. En efecte. Però entonses
el tenia poc tractat,
i hui no tinc ningun dubte
que és l'embustero més gran
que hi ha en lo món.

MARIANA. No sé quines
mentires li pots provar.

JAUME. Quan jo li lloguí eixe cuarto,
la tremenda mos tirà
de que ell menjava en la fonda
perquè estava acostumat
als guisotes estrangers.
Pues jo el viu al sendemà
eixir d'u dels bodegons
que hi ha allí junt al Mercat.

MARIANA. Degué vore algun amic
del poble, i res té d'estrany,
perquè respecte a interessos
ja l'has ouït respirar.
Sa casa és la primer casa
de Pego; ademés, tu saps
molt bé que ell està seguint
la carrera d'abogat.

JAUME. Només te diré una cosa:
en quina opinió el tindran,
que ahir anava jo en ell,
i un amic el saludà,
dient-li: «adiós, Mentirola».
En fi, seria un pecat
consentir... i més, que el tio
Pepe és un home que val...

MARIANA. ¿Com pots això assegurar-ho
si en ell només has parlat
dos voltes?

JAUME. A la primera,
per lo que li aní escarbant,
quedí satisfet del tot.
És de Montroi. Té molts guanys
perquè comèrcia en quincalla
i en robes. Después vindrà
a fer-mos una visita,
i quan el veges, diràs

si tinc bon ull.

MARIANA. Ull de bou.[4]

JAUME. Hu done per tan fet ja,
que li he escrit al tio Carpio,
dient-li: «Grans novetats;
Carmela es casa en un home
que millor no el trobaran.
Aparelle vosté el dot,
vinga i el coneixerà».

MARIANA. ¿I li escrius a l'atre? Vamos,
eres molt precipitat.

JAUME. ¿Veus? Per això no volia
dir-t'heu.

MARIANA. Si lo principal,
que és capgirar a Carmela,
Déu sap lo que et costarà.

JAUME. ¡Ella, que no m'obedixca!
Ja han hagut plors.

MARIANA. A Tomàs
no vages a *sonrojarlo*,
que el xic en res t'ha faltat.

JAUME. No; jo buscaré un pretext.
Mira-lo, ací ve.

MARIANA. Me'n vaig.
¡Pobre xic! Me dóna llàstima.
Ja el tenia una tractat. *Vase [por la] puerta derecha.*

ESCENA II

Jaume y Tomaset por la izquierda.

TOMASET. ¡Sinyor Jaume!...

JAUME. ¿Què tenim?

TOMASET. M'han donat una notícia
cruel. ¿És possible que ara
me negue vosté a sa filla,
sent així que molt gustós
ahir me la concedia?

JAUME. Jo sóc un pobre que guanya
mig duro en una oficina,
i no puc a Carmeleta
donar-li un dot.

TOMASET. Quina eixida...

JAUME. M'explicaré... *[Apart]* ¡Mal viatge

si trobe una excusa!...
TOMASET. Diga.
JAUME. El tio Carpio, el d'Alcoi,
que és la persona més rica
del poble, i al mateix temps
home de categoria,
pues ha segut regidor
tres anys...
TOMASET. El conec.
JAUME. ¿De vista?
TOMASET. És gran amic de mon pare
i de tota la familia.
A mi me parla de tu.
JAUME. Pues és padrí de la xica.
TOMASET. ¿De Carmela?
JAUME. Sí sinyor.
TOMASET. ¡Home!
JAUME. I té promés, el dia
que ella se case, dotar-la.
TOMASET. Eixa és una idea digna
del tio Serapio.
JAUME. Carpio.
TOMASET. ¡Bon subjecte! En mi delira.
Me té un carinyo especial.
Sempre que vaig jo a Gandia
me fa parar en sa casa,
i m'obsèquia i me convida.
JAUME. ¿Com Gandia? Alcoi.
TOMASET. Alcoi
volguí dir. Bueno, seguixca.
JAUME. Pues, vamos, ell no pot vore
a ningun lletrat.
TOMASET. Pedria
algun pleit...
JAUME. No sé; lo cert
és que a Carmela li priva...
i, de consiguient, no pot
vosté aspirar a la xica.
TOMASET. ¿I això? ¿Què tenen que vore
les lleis en la medicina?
JAUME. ¡Medicina! ¿Pues vosté
no mos digué que seguia
la carrera d'abogat?
TOMASET. ¿Jo? De metge.
JAUME. ¡Santa Rita!
En ell no es pot u aclarir:

és de baes.

TOMASET. Qui s'embolica
és vosté. ¡Que a mi me pengen
ans de dir una mentira!

JAUME. Pues, vamos, hi ha atra persona,
pe'a mi de més garantia,
que pretén...

TOMASET. No em ve de nou,
però de baes prevalica,[5]
perquè ni Carmela pot
olvidar-me a mi en sa vida,
ni jo em deixe desbancar
per el primeret que vinga.

JAUME. ¿De veres? Entonses veja
en seguideta a on se fica,
que ací no vullc rellogats.

TOMASET. Jo tinc pagat hasta el dia...

JAUME. Hasta el trenta-ú del mes.

TOMASET. Hasta el trenta-dos.

JAUME. ¡Atisa!
En tal de mentir... lo dicho;
voste, apenes se cumplixca
la fecha, *jopa.*[6]

TOMASET. Si vullc.

JAUME. ¿Si vol?

TOMASET. Res me costaria
vore a l'amo de la casa
i dir-li: venga'm la finca.
¿Què val? ¿Deu, dotze-mil duros?
Ahí van.

JAUME. ¡Ahí van! I ell els tira
aixina com si tirara
tramussos. Nada, en ma filla
que no el veja jo parlar
mentres en la casa estiga. *Vase [por la] puerta derecha.*

ESCENA III

Tomaset y Carmela, por la izquierda.[a]

TOMASET. Tan difícil és això,
com que jo me despedixca.

CARMELA. Tomaset, ¿què ha sossoït?

TOMASET. Tot lo que tu m'anunciaves.

CARMELA. A l'últim, t'ha despatxat.
TOMASET. Com un sucre. [7]
CARMELA. ¿I tu t'allargues? [8]
TOMASET. ¿Jo? Primer me fan a trossos
que del teu costat m'arranquen.
CARMELA. Aixina te vullc.
TOMASET. Lusero,
si no hi ha qui mos separe.
CARMELA. Este matí ham encontrat
al tio Pepe.
TOMASET. ¿A eixe lladre
que et pretén?
CARMELA. Té quaranta anys.
El atre dia, al *fijarme*,
ja me paregué molt dur.
TOMASET. Vamos, jo no sé ton pare...
CARMELA. Entre que l'han embuit
i després té eixe caràcter...
Ell, i el meu padrí, el d'Alcoi,
són enterament exactes:
en ouir-li una mentira
a quansevol, ja s'escamen.
TOMASET. Res té que vore que a un home
a lo millor se li escape...
o, més ben dit, s'equivoque...
CARMELA. Pues tu sols equivocar-te
prou a sovint.
TOMASET. ¿Qui? Eixe vici,
fes favor de no achacar-me'l.
Justetament en Rafela,
una xica d'Almussafes,
nòvia meua, vaig renyir
per no ouir-lo, al seu pad[r]astre,
¡que era lo més embustero!...
CARMELA. Si com tu no hi ha un atre.
¿Pues no m'has dit trenta voltes:
Carmeleta, puc jurar-te
que eres tu l'única nòvia
que jo ha tengut?
TOMASET. ¡Eh! T'agarres
a un pèl. Però eixa mentira
és sumament disculpable.
Coneixent que eres selosa,
¿aniria jo a parlar-te
de Miquela?
CARMELA. ¿De Miquela?

¿Quina?
TOMASET. La de Benimàmet.
CARMELA. ¡Jesús! ¡I acaba de dir-me
Rafela, la d'Almussafes!
TOMASET. Entre que no tinc memòria,
i a tu que t'agrà torbar-me...
CARMELA. Si te diuen Mentirola.
TOMASET. ¡No saber qui és el tunante
que m'heu ha tret!
CARMELA. Per guanyar
la voluntat de mos pares,
dius uns embolics...
TOMASET. ¿Jo?
CARMELA. Tot
són grandees i fanfàrries.
TOMASET. Ma casa és la primer casa
de Pego: qui vullga ajuar-se...
CARMELA. ¿També és cert que estudies?
TOMASET. Clar.
CARMELA. ¿Quan? ¿Si tot el dia passes
fora de casa, i a les onze
hi ha nit que encara t'aguarde?
TOMASET. ¿Tu te figures que tinc
que acudir a poques aules?
CARMELA. Si jo he fet que te seguiren
els passos. De baes m'enganyes.
Si sé que eres peluquero.
TOMASET. Tu te creus unes pataques... [9]
CARMELA. A no voler-te jo tant...
TOMASET. Pues a voler no me guanyes.

ESCENA IV

Dichos [y] el tío Pepe [por el] foro.

PEPE. En la llicència de l'amo...
TOMASET. ¿Qui és eixe?
CARMELA. ¡És ell! [10]
El tio Pepe.
PEPE. Salude
en tot el acatament...
CARMELA. Gràcies.
PEPE. No cal preguntar
si està bona, pues hu veig
en la salut que respiren

els colors d'eixe pamet. [11]

CARMELA. Té raó. Res me fa mal.
per ara, gràcies a Déu.

PEPE. Quatre duros tots el dies *Destosiendo [12] con fuerza.*
li done a un cego, només
per a que diga oracions
per la salut de vosté.

TOMASET. ¿Tots els dies quatre duros
d'oracions?

CARMELA. ¡Mare de Déu!
¡Quin ull obiriria el cego!

TOMASET. ¿Vosté ha passat per *Jaén*?

PEPE. Jo he corregut tot lo món.
[Apart] [13] Pareix algo fisgonet.
Eu, i em dona mala espina,
que estaven massa juntets.
[Alt] Conque, Carmeleta...

CARMELA. Parle.

PEPE. ¿Ha consultat ja vosté
en lo seu padre? [14]

CARMELA. En seguida
vaig a cridar-lo.

TOMASET. Si, vés.

PEPE. Deixe-lo: ninguna pressa
me corre.

CARMELA. Pare, a vosté
l'esperen. *Llamando [a la] puerta derecha, por donde desaparece.*

PEPE. L'objecte és fer-los
una visita, i saber
de camí...

ESCENA V

El tío Pepe, Tomaset y el sinyor Jaume y Mariana, por la derecha.

JAUME. ¡És el tio Pepe!

PEPE. Si està ocupat, sentiré
estorbar...

JAUME. De ningun modo...

PEPE. ¿La sinyora? *Por Mariana.*

JAUME. És ma muller.

PEPE. Para muchos años.

MARIANA. Gràcies.
[Apart] No m'agrà l'aspecte gens.
JAUME. Prenga caïra.
PEPE. En llicència. *Sentándose.*
JAUME. ¿Observes quant diferent *A Mariana.*
caràcter al d'aquell tràpala? [15]
MARIANA. No chilles; mira a on el tens.
JAUME. Ni l'havia reparat.
TOMASET. Jo també m'assentaré *Sentándose todos.*
JAUME. ¡Ja està en lo mig! ¡Este xic *A Mariana.*
quines llibertats se pren!
¿Tu, al sinyor, no el coneixies?
MARIANA. La primer volta que el veig.
JAUME. ¡Bon caràcter! I no siga
llevar-li... [b]
PEPE. El caràcter meu
és natural: a mi els hòmens
m'agrà que siguen corrents:
que sure la veritat,
i toca avant.
JAUME. E...so és.
TOMASET. En això me sembla a mi.
JAUME. *[Apart]* Poca honra és menester...
[Alt] ¿Conque vosté és de Montroi?
TOMASET. ¡Montroi! ¡Vaja un poble lleig!
PEPE. ¿L'ha vist?
JAUME. Però, este, ¿què es fica?...
TOMASET. Més de vint voltes.
PEPE. No hu crec.
TOMASET. ¿Que no? I he estat en Real, [16]
que està allí junt...
PEPE. Ni en quinzet [17]
tampoc, per lo que s'explica.
TOMASET. Basta dir-ho jo pe'a...
PEPE. *Ejem.* *Destosiendo.*
A fe de Josep Aloi,
creguen vostés que no hi ha
un poble tan bo i tan sà
com el poble de Montroi.
JAUME. Home, si això és evident.
TOMASET. Bueno, podrà haver salut...
però és un poble molt brut.
PEPE. ¿Brut? Cavallers, jo no ment;
i pe'a que sàpia el sinyor
si per lo net embelesa,
allí el ram de la limpiesa

se porta en tant de rigor,
que els veïns, tots per igual,
quan escopinyar volem,
des de Montroi se'n passem
a escopinyar a Real.

JAUME. ¡Home! ¡A quansevol[c] admira
eixa costum!

PEPE. Com està
[a] un passet...

JAUME. ¡Pareix mentira!

MARIANA. ¿Que si pareix?

TOMASET. I hu serà.

PEPE. No estranye l'admiració
en persones com vostes,
que ni saben ni han vist res
ficats en este rincó.

TOMASET. Amic, per ma part diré
que eixa paraula és molt nècia,
pues ací hi ha qui se prècia
d'haver vist tant com vosté.

PEPE. ¡Pareix que em vullga combatre
este pipiolo incapaç!

TOMASET. ¿Pipiolo? Jo valc i faig[d]
més que puga fer un atre.

PEPE. La indirecta és atrevida.

TOMASET. Se prova conforme hu dic.

JAUME. ¿Però a vosté ací qui el crida?
No argumente en este xic,
perquè és un saragatero... [18]

PEPE. No puc creure jo eixes coses.

TOMASET. Quan vullga seguir-me, pose's
sapatilles de bolero. [19]

JAUME. ¡Torna-li!... Deixe-lo estar.
¿Què ham de pegar algun bot?

TOMASET. ¿Vol juar-se en mi a botar?

PEPE. Jo, en vosté, m'ajue a tot.

TOMASET. ¿A botar en mi?

PEPE. ¡Ai, parranda!

MARIANA. ¡No la solte, Tomaset! *Suplicándole.*

TOMASET. Jo, el barranc de Carraixet[20]
l'ha botat de banda a banda.

JAUME. ¡Ui! ¡Me se'n puja la sang!... *Dando un salto en la silla.*

MARIANA. L'esperava.

PEPE. ¡Botar és!

JAUME. ¿I vosté creu?... *A Pepe.*

PEPE. Jo he fet més
que botar eixe barranc.
¡Ejem! *Destosiendo.*
Trobant-se en mi Santa Pola,
peixcant en la Gola[21] un dia,
me diu ell: «¿vosté seria
capaç de botar la Gola?»
Jo dic: allà vaig.
JAUME. ¡Sant Pere!
¿I vosté botà?
TOMASET. ¡Xarraire!
PEPE. Botí, però estant en l'aire
m'entrà por i torní arrere.
MARIANA. ¡Xico! *A Jaume.*
JAUME. ¡No me puc avindre!
MARIANA. ¿Hi ha algun sant contra les lepes?
PEPE. *[A Tomaset]* ¿Vosté no em fea a mi gepes?
TOMASET. Home, es necessita tindre...
PEPE. Sí, sinyor; això dimana
de la força moscular
que tinc jo, pe'a recular
en l'aire o en terra plana.
Atre cas puc referir...
TOMASET. Si és de força, jo també...
PEPE. ¡Nada, pues conte vosté!...
MARIANA. Jaume, mos van a fregir.
TOMASET. Passejant per lo Palmar[22]
a lloms d'una burra flaca,
jo no sé com, me s'estaca
l'animal en un fangar.
PEPE. Me ric d'eixos accidents.
TOMASET. Tampoc a mi m'imposaven,
però és que allí, per moments,
la burra i jo s'alfondàvem.
L'animalet, xorro a xorro
suava; jo estava blanc,
pues ja li vea en lo fang
desparéixer el morro.
La meua pena eixa era,
perquè si es mor, ¡Sant Jogim!,[23]
jo me quede en lo tarquim
igual que una sangonera.
¿Què faig,[d] pues? Pe'a eixir d'aquelles
angusties i tocar terra,
li agarre el rabo en l'esquerra,
i en la dreta les orelles.

Tire pac [a] amunt, ¡re Dios!
com una fona, bramant,
¡arrancàrem, esguitant
per el aire a todo Dios!
Mire si fon extremà
la força que jo empleí,
que de la burra em quedí
més de mig rabo en la mà.

MARIANA. ¡Com no ha d'estar groc i magre
en lo grosses que les tira!

JAUME. ¡Si eixe home, en una mentira
és que torna un sopar agre!

PEPE. No me causa admiració,
ni és un llanç tan especial...
Més apurat me viu jo
quan m'estaquí en la Marjal. [24]

TOMASET. ¿Més? Impossible.

PEPE. Home, aguante's
i quedarà satisfet.
¡Ejem! *Destosiendo.*

MARIANA. ¿Ja escombra? [25] ¡Animetes santes!
Obri aquell finestronet. *A Jaume.*

PEPE. Si vosté em veu allí dins,
un sou m'ajue que plora.
Mire que estigui mig hora
en fang hasta els borseguins.

TOMASET. ¿Hasta els borseguins? ¿Pues sap
que sí que es voria prim?

PEPE. So curro, és que en lo tarquim
jo havia caigut de cap.

JAUME. ¡Jesús!...

MARIANA. ¡Josep i Maria!

TOMASET. Per eixes explicacions,
¿és dir, que només tenia
fora del fang?...

PEPE. Els garrons.

TOMASET. Amic, ¿eixa és negra o blanca? [26]

PEPE. En això vol dir que és bola.

MARIANA. Entre eixa i la de la Gola,
¿què et pareix com les arranca? *A Jaume, levantándose todos.*

JAUME. ¡Estic mig atarantat!
¿Com li presente jo al tio
este tio, Jesús mío?

MARIANA. ¿Per què t'has precipitat?

JAUME. I el pobre és capaç que vinga.

MARIANA. ¿Tu li escrigueres?...
JAUME. Corrent;
li pose un parte, dient
que, per ara, se detinga.
Si de baes el férem vindre,
el seu geni se cremava,
i a la xica li negava
el dot.
MARIANA. Veus, per no previndre...
JAUME. El deixe, me corre pressa *A Pepe.*
un assumpt.
PEPE. ¿És cosa grave?
Està agitat.
JAUME. Al telégrafo
me'n vaig a posar un parte.
TOMASET. A propòsit de telégrafos;
viu jo un cas...
PEPE. Pe'a extraordinari
el que jo viu.
TOMASET. Més que el meu
no serà.
JAUME. Me'n vaig.
PEPE. Aguarde's.
TOMASET. Estant jo en Rússia...
MARIANA. Ben lluny;
si hu volen provar, que vagen
allà.
TOMASET. Sossoí, señores,
un cas digne de contar-se.
Allí els telégrafos son
òptics, com el que posaren
fa poc temps en sant Domingo.[27]
Pues vamos, per a que sapien
l'exactitud rigorosa
en que allí se dóna un parte,
un dia a un telegrafiste
se li va ocurrir penjar-se,
i es penjà de l'aparato
aquell que munten i baixen.
El de l'estació immediata,
que en l'ullera es fea càrrec,
pren allò per una senya
que deu a un atre passar-li,
i va i agarra i se penja.
En seguida es penja l'atre,
i als quinze minuts, d'u en u,

en la via se comptaven
vint-i-dos telegrafistes
penjats.

JAUME. ¿I no es mor el lladre?

PEPE. Tot hu vaig jo presenciar.

TOMASET. ¿Vosté ha estat en Rússia?

PEPE. Gràcies
a mi, no fon més terrible
i espantosa la catàstrofe.
Per a evitar-la, avisant-los
l'error en què funcionaven
les estacions, una en una
ané recorrent a escape.
¿Se necessiten cametes?
Pues com si hu féra el diable,
ni per més que des de llunt
cridara jo: «¡eh, tio, aguarde's,
no es penge!», quan aplegava,
ja n'havia u fent carasses.
Si no avise en la Central,
a esta hora encà estan penjant-se.

JAUME. Cavallers, que en una lepa
apaga este home les atxes
d'un soterrar.

MARIANA. ¡Tremolant
està el piso!

TOMASET. Sinyor Jaume,
¡mà [28] que eixe home és embustero! *Yéndose a la puerta derecha.*

JAUME. ¡Oi! No sé com no li plante...

PEPE. Atenga, sobre la xica
no em diu...

JAUME. Ara tinc que anar-me'n...

Vase [por la] derecha, saliendo luego con el sombrero puesto.

PEPE. Voguera [e]ixir-ne de dubtes.

MARIANA. Pues no dubte... *[Apart]* que el despatxen.

PEPE. No dubte. Eixa parauleta,
quan sa mare me la diu
és bona senyal.

TOMASET. Per moltes
que n'oixca per eixe estil,
de baes malla. [29]

PEPE. ¿Tal mateix?

TOMASET. Tocarà raspat, [30] amic.

PEPE. Mira si me recelava
des del momento que els viu...
¿Conque pretén fer-me sombra
un formigol infeliç?

TOMASET. ¡Xe, quin tigre! Dels seus brios
este formigol se riu.

PEPE. Això dir-ho costa poc,
però... *Destosiendo.*

TOMASET. No escombre, que a mi
tant me si'n dóna que escombre,
com que me pegue un ronquit.

PEPE. Este no és punt pe'a provar-ho:
si me volguera seguir...

TOMASET. Mi comida és un titot.

PEPE. Pues la meua és un pernil.

MARIANA. ¡Riñen! *A Jaume, que aparece [en la] puerta derecha.*

JAUME. Deixa-los.

MARIANA. ¡Tomàs!
Ficar-se en un compromís...
¿A on va?

TOMASET. Pac al Cementeri
a acompanyar a l'amic.

PEPE. El deixaré en la caseta; [31]
no farem tant de camí.

MARIANA. Atenga...

TOMASET. *[Apart]* Al primer cantó
me les guille [32] en tot lo fil.

PEPE. *[Apart]* Si hi ha una escaleta oberta...

TOMASET. Passe. *Cediéndole el paso al llegar al foro, por donde desaparecen.*

PEPE. Deixe's de cumplits.

JAUME. *Ojalá* no quede rastre
de vosatros.

MARIANA. ¡Tens un pit!... [33]

JAUME. Por supuesto, eixos no cal
que se peguen ningun tir.
Soltant-se una bola cauen
en terra sinse sentits.
Me'n vaig a posar el parte. *Vase [por el] foro.*

ESCENA VI

Mariana, y después el tío Carpio [por el] foro.

MARIANA. Tot hu té que fer aixi.
Sinse previndre les coses
ni haver res de positiu,
envia a cridar a l'atre,
i ara li costa mentir;
pues pe'a dir-li que no vinga
algo ha d'inventar, precís.
CARPIO. Tot està obert: poca por
teniu als lladres, Mariana.
MARIANA. Tio Carpio, ¿vosté en València?
CARPIO. Apenes llixquí la carta
de Jaume...
MARIANA. *[Apart]* ¡Bona la farem!
[Alt] No fa cinc minuts acaba
de passar-se'n ahí enfront
a posar-li un parte...
CARPIO. Vaya,
¿te creus que jo faltaria?
Molt perjuí m'ha dut ara
mampendre el viatge, però
tractant-se de lo que es tracta...
Eu, i que vullc ser padri
de la boda.
MARIANA. *[Apart]* ¡Mà quin atra!
CARPIO. ¿La xica, a on està?
MARIANA. Per dins.
CARPIO. Vinga, que vullc abraçar-la.
Li donaré una sorpresa,
pues quisá no m'esperara
tan prompte.
MARIANA. En efecte.
CARPIO. Anem.
MARIANA. *[Apart]* ¡Mos caigué damunt la casa!

Vase [por la] puerta derecha.

ESCENA VII

El sinyor Jaume [por el] foro, y después Tomaset.

JAUME. Ja estarà el parte en Alcoi,
si és de bé. ¡Quina castanya
m'ha pegat el tio Pepe!
¡Pe'a qui fugia d'un tràpala!
¿Haurà tengut conseqüències
la rinya? No els faç jo d'armas
tomar. *Viendo aparecer a Tomaset.*
¿Què tal? Ja està ací.
¿Com ha quedat la batalla?
TOMASET. ¿Quina?
JAUME. La rinya...
TOMASET. ¿La rinya?
Fent-li un forat en la panxa,
així com un plat de foc. [34]
JAUME. ¡Veneno!
TOMASET. Ell se figurava
guanyar-me a tot: s'ha endut marro. [35]
A renyir ningú me guanya.
JAUME. Home, pues ara és capaç
que li formen una causa.
TOMASET. Per voler tant a sa filla,
eixa és la sort que m'aguarda.
JAUME. ¡Aplegar a tal extrem
el llanç!
TOMASET. Tinc jo mala bava.
Vaig a netejar-me un poc,
per si porte alguna taca
de sang. *Vase [por la] izquierda.*

ESCENA VIII

Jaume y el tío Pepe [por el] foro.

JAUME. ¿Qui podia creure
que la qüestió se'n passara
tan avant? Si jo me ria...
Eu, ¿serà alguna pataca? [36]

¡El tio Pepe! ¿No hu dic? *Viéndole aparecer.*
¡Si això mereix una calça
d'arena![37] ¿Conque después *Al tío Pepe.*
de tirar tanta bravata,
la rinya ha segut de llengua?

PEPE. Poc me coneix vosté encara:
pregunte vosté en lo riu
a on ha passat la desgràcia.

JAUME. ¡Con desgràcia!

PEPE. Sossoí
lo que jo me figurava.
Ja està mort l'atre.

JAUME. ¿S'ha mort?

PEPE. De la manera més ràpida...
Ni el cadàver s'ha encontrat.
El fiu pols en la descàrrega
que li plantí.

JAUME. Home, a vosté
sí que devien plantar-li-la
de limosna.

ESCENA IX

Dichos, y el tío Carpio y Mariana [por la] derecha.

MARIANA. Chico, mira
qui està ací.

JAUME. ¡Cristo me valga!
¡Tio Carpio!

CARPIO. Obrir l'esquela,
llegir-la i posar-me en marxa,
tot va ser u.

JAUME. ¡Quant m'alegre!
[Apart] Com si me penjaren.

ESCENA X

Dichos y Tomaset [por la] izquierda.

TOMASET. ¡Calla! *Al tío Pepe.*
¡Traïdor! ¿I vosté em jurà
que a la xica renunciava?

PEPE. I vosté me prometé

no vindre més a esta casa.
TOMASET. Cal dir que en una mentira
me pillen, i em cau la cara...
So Jaume, el forat que jo
li fiu a eixe home en la panxa
ja li l'han cosit.
PEPE. ¡So Jaume,
com eixe xic és un maula,
apenes va ouir el pum,
se tirà de cap dins l'aigua,
i eixe fon l'error...
JAUME. Volguera
que la terra se'ls tragara.
CARPIO. Xi, vosatros no m'hau dit
qui és el futuro, i tinc gana
de vore'l. ¿Serà persona
formal i de prendes?
JAUME. Vaya.
¡Quin compromís! *A Mariana.*
MARIANA. Pues tu veges
al que tries.
CARPIO. ¿Per la traça,
és algun d'estos?
MARIANA. Si.
JAUME. No.
CARPIO. Si, no: ¿quina endivinalla
és eixa?
TOMASET. ¿Qui el fica a est home?...
PEPE. Cavaller, jo tinc a gala
dir que sóc el preferit.
TOMASET. ¿Vosté?
CARPIO. Jo he vist eixa cara, *Por Pepe.*
i no puc caure...
TOMASET. Al remat
vorem qui se'n du la palma.
JAUME. El cas és que estem confusos,
perqué mos resulten ara
dòs novios, i com els dos
mereixen... *[Apart]* que per l'espatla
els afosilen.
MARIANA. Els dos
són persones de confiança...
JAUME. Jo crec que en estos assumpts
devíem obrar en calma,
deixant-ho pe'a més avant.
CARPIO. ¿Com? Aneu enhoramala.

Me'n vaig i no torne.
JAUME. Atenga.
MARIANA. Però si li hu diu de xansa.
CARPIO. Ja dia jo, pues sabent
el meu gènit, m'estranyava.
Per l'afán de vindre-me'n
no ham anat esta setmana
a una cacera que estàvem
preparant en Concentaina.
PEPE. ¿Vosté té afició?
CARPIO. Moltíssima.
[Apart] Jo el conec a este...
TOMASET. En Ondara
matí fa poc un pardal,
com no s'ha vist en Espanya
ningú tan extraordinari.
MARIANA. *[Apart]* ¡Adiós!
JAUME. *[Apart]* ¡Maleït!
TOMASET. Anava
jo per l'horta; fea un dia
d'eixos que el ponent abrasa.
No havia en lo cel ni un núvol.
¡Prenguí un susto! ¡Virgen Santa!
¡Jo que alce la vista i veig
que el sol de repent s'amaga!
CARPIO. ¿S'amagà estan[t] ras?
TOMASET. Com sona.
CARPIO. ¿Seria que se pongué?
TOMASET. El pardalot, que estigué
cubrint-lo mig hora bona.
CARPIO. ¡Este home m'ha deixat tort!
¡Xi, i ho diu tan satisfet!
JAUME. *[Apart]* ¡Si es capaç de dir que ha mort
l'àguila del colomet! [38]
CARPIO. ¿A vosatros no us asombra?
JAUME. Tot en lo possible està.
PEPE. *¡Ejem!...* *Destosiendo.*

MARIANA. *[Apart] ¡Ejem!...* ¡Bomba va!
JAUME. *[Apart]* ¡Lusbel! ¡Pues eixe ja escombra!
PEPE. Veu u coses que s'atonta.
La siguient, per lo que admira,
a no ser jo qui la conta,
dirien que era mentira.
TOMASET. I així també.
PEPE. En l'estació

d'Alcúdia, jo viu posar
a posta un tren pe'a portar
un ou a l'Exposició. [39]

CARPIO. ¿Pe'a portar un ou? Jesús.
Xi, me'n vaig a Concentaina.

MARIANA. Eixa, en tabal i donçaina
la passeja un andalús. [40]

CARPIO. ¡Per Sant Jaume Matamoros! [41]
¿Pues el tal ou com seria?

PEPE. Home, en la Plaça de Toros
jo em pense que no cabria.

TOMASET. Ou tan disforme no pot
haver-lo, encà que ho jurara...

PEPE. És que el pongué el pardalot
que vosté matà en Ondara.

TOMASET. Això és atre.

MARIANA. L'ha xafat.

TOMASET. Al revés...

PEPE. ¿Cou la ferida?

TOMASET. És la primer[a] veritat
que eixe home ha dit en sa vida.

CARPIO. Jaume, ¿que estos acostumen
embocar moltes garrofes [42]
per l'estil?

MARIANA. ¡Ca, no sinyor!

JAUME. No sinyor. *[Apart]* En l'alé a soles
sequen l'Albufera.

PEPE. Abans
de preguntar eixes coses,
devia vosté mirar
el caràcter.

CARPIO. *[Apart]* ¡Ah, dimoni!
[Alt] ¡Ja caic! Jo a vosté l'ha vist
en la fira de Sant Jordi.
Xi, si este és el tio Lepa,
el quinquiller. ¡Bon negoci!...
¿I vosatros no sabieu?...

PEPE. Amic... *[Apart]* M'ha ferit este home.
[Alt] Vosté mire bé el caràcter,
no la fama que a u li posen.

CARPIO. Si en una lepa alça al vol
les campanes del meu poble.

PEPE. ¡Guapo, [43] rei!

JAUME. Pues ací mai...

MARIANA. ¿Ací?

TOMASET. Més de quatre voltes *A Jaume.*

li hu ha dit jo, ¿se'n recorda?
CARPIO. ¿I em fan vindre i m'incomoden
pe'a ensenyar-me a este subjecte?
Pues si és burla, en los propòsits
que tenia, no compteu.
La formalitat dels hòmens
sobretot.
TOMASET. ¿Però a eixe tio,
estos assumpts què l'importen?
JAUME. *[Apart]* ¡Ja me s'ha quedat la xica
sinse dot!
MARIANA. ¡No s'alborote!
¡Sabent que encara hi ha ací
qui funda les seues glòries
en Carmeleta!
JAUME. En efecte.
TOMASET. I jo no sóc com eixe home,
tan em...
PEPE. Si em diu embustero,
li pegue.
JAUME. Ara me'n recode. *A Tomaset.*
Vosté em digué que era amic
del tio Carpio... *[Apart]* ¡Ui, dimoni!
me s'ha [e]scapat, pues deu ser
mentira!
CARPIO. ¿Quienes andròmines?... [44]
TOMASET. ¿Quin tio Carpio? ¡Ah! ¿el padrí
de la xica? En quant li pose
dos lletres dient lo que mèdia,
s'alegrarà...
CARPIO. ¡Estic atònit!
MARIANA. Tomaset...
CARPIO. ¿Vosté és amic
del tio Carpio? ¡Açò és còmic!
TOMASET. ¿Que si hu sóc? ¡Lo que ell me vol!
Abans li hu dia jo a est home. *Por Jaume.* [e]
Me té un carinyo extremat.
¿Se riu? *A Carpio, que se rie.*
JAUME. *[Apart]* Més val que li xoque.
TOMASET. No passaré jo per Dénia
sinse que al punt me s'emporte
a sa casa.
CARPIO. ¿En Dénia?...
JAUME. Alcoi.
TOMASET. Té raó: sempre trestoque...
Aquello es lo más rumboso...

¿I vosté se riu?
CARPIO. I em ploren
els ulls. Molt desfigurat
se deu encontrar el pobre,
pues el té vosté davant
i no el coneix. *Riéndose.*
TOMASET. ¡Sant Antoni!
¿Que és vosté el tio Carpio?
CARPIO. Tot
en un tros.
TOMASET. ¡Me deixa immòbil!
¿Com està vosté?
MARIANA. ¡Ai, quin xic!
CARPIO. ¡Me fa riure este dimoni!
TOMASET. ¡Al que a mentir no està fet,
què prompte el fallo li troben!
PEPE. Això són mentires clàssiques.
CARPIO. ¡Pos mira quin atre acòlit!
Carmela...

ESCENA ÚLTIMA

Dichos y Carmela [por la] derecha.

CARMELA. ¿Vosté me crida?
CARPIO. Pe'a dir-te adiós.
JAUME. Home, atenga.
CARPIO. M'han enganyat: no és possible
que en ningú d'eixa parella
te cases.
CARMELA. En Tomaset,
sí sinyor.
TOMASET. ¡És molta prenda!
CARPIO. ¿Sí que es volen?
JAUME. S'idolatren.
MARIANA. I que ell és xic de carrera.
JAUME. Metge.
MARIANA. Abogat.
CARMELA. Peluquero.
JAUME. ¿Peluquero? ¡Santa Tecla!
¿No estudiava?
MARIANA. Per a fer-mos
la peluca més ben feta.
CARMELA. És bon xic, treballaor...
JAUME. Mos diu que sa casa era

la primer casa de Pego.
TOMASET. I hu sostinc.
JAUME. Home, no menta.
TOMASET. Entrant per el arrabal,
a mà esquerra, la primera.
CARPIO. Xi, que es casen, perquè estic
marejat.
TOMASET. ¡Paloma meua!
CARPIO. Cumplint-te jo la paraula,
el dot corre por mi cuenta.
CARMELA. ¡Tio Carpio!...
PEPE. ¿I apechuguen
vostés en eixe?
TOMASET. ¡Xapesca! [45]
JAUME. Allargue's, no li retenten [46]
atra volta...
PEPE. En una lepa
no sé com no els deixe a tots
aplopeixiats. *Vase [por el] foro.*
CARPIO. Carmela,
avea-lo a no mentir,
que eixa costum és molt lletja.
TOMASET. Té raó, i, la veritat,
después de tanta mentira,
Mentirola no respira
esperant el resultat.
Si vostés tan indulgents
foren [f] com atres vegaes,
donarien dos palmaes
pe'a que quedàrem contents.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A*: *Tomaset y Carmela, izquierda.*

[b] A *A*: *llavar-li.* Es deu de tractar d'una errada d'impremta.

[c] A *A*: *quansivol.*

[d] Esmenem *faç* per *faig* per tal d'evitar confusions de lectura.

[e] A *A* i *OC*, «per Chaume», per clara errada, car les acotacions estan en castellà.

[f] Esmenem *feren* per *foren*, perquè sembla ser aquesta la forma verbal exigida pel text.

NOTES CRÍTIQUES

[1] V. n. [55] a *Als lladres!*

[2] D.ª Josefa Olaso (actriu). L'èxit que obtenien les obres d'Escalante aquests anys era tan gran que fins i tot actrius dramàtiques com Josefa Olaso, primera actriu del Princesa, les escollien per als seus beneficis, tot i no actuar-hi en elles.

[3] Manuel Millás (València 1845-1914) fou escriptor, periodista i autor teatral. Va estudiar Lleis a la Universitat de València, i el 1869 fundà, amb altres companys, la societat *La Antorcha*, convertida després en *Ateneo Científico y Literario.* El 1870 prengué part en la creació del periodic *Diario Mercantil.* Escrigué peces teatrals costumistes, el mateix en valencià (*Sota, cavall i rei, Anar per llana,* etc.) que en castellà i sarsueles (*GERV*).

[4] *Ull de bou*: suposem que s'utilitza ací amb el valor d'ull que pateix alguna malaltia, és a dir, que no veu bé, i en especial l'ennegrit per efecte d'un colp, sentit aquest darrer recollit al *DCVB.*

[5] *Prevalicar*: per *prevaricar*, valdre's una persona del poder que té.

[6] V. n. [84] a *Una sogra de castanyola.*

[7] Joc de paraules entre dos significats diferents del verb *despatxar*, acomiadar i vendre al taulell.

[8] V. n. [36] a *Fugint de les bombes.*

[9] V. n. [65] a *La moma.*

[10] Vers hipomètric.

[11] *Pamet de cara*, o simplement *pamet*: cara bonica d'una dona (*DCVB*).

[12] *Destoserse*: «toser sin necesidad, bien para aclarar la voz, bien como señal» (*DUE*).

[13] Tot i que els següents tres versos no figuren com a apart, sembla evident que ho són, i així els consignem.

[14] Sic.

[15] *Trápala*: (cast.) persona mentidera o que fa trampes.

[16] Es referix a Real de Montroi, a la dreta del riu Magre, en la comarca de la Ribera Alta, tot justament enfront de Montroi.

[17] Joc de paraules entre *quinzet* i *Real* (nom del poble i *quinzet* en castellà).

[18] *Saragatero*: de *saragata*, que significa renou, desorde acompanyat de crits o sorolls, generalment de brega (*DCVB*). V. també n. [24] a *Endevina, endevinalla...*

[19] En tractar-se el bolero d'una dansa que requereix, per ballar-se de molta destresa i perícia.

[20] El barranc de Carraixet és un curs d'aigua, prou llarg, que s'estén des del coll de l'Àguila, en Gàtova, a la comarca de l'Alt Palància, i el mar, on desemboca pel terme d'Alboraia.

[21] S'anomena *gola* al canal que comunica un port, una séquia o una albufera amb el mar. A l'Albufera de València n'hi ha tres, tancades amb rescloses per tal d'impedir que hi entre l'aigua salobre del mar. La més coneguda n'és l'anomenada *Gola del Palmar.*

[22] El Palmar és un nucli de població del municipi de València, situat sobre un terreny molt pla, que sovint restava voltat d'aigua, a l'extrem sud-oriental de l'Albufera.

[23] Forma popular de Joaquim.

[24] Es refereix als terrenys baixos, d'aiguamolls a vora mar, de la zona de la Ribera Baixa, als voltants de l'Albufera.

[25] V. n. [53] a *L'escaleta del dimoni.*

[26] Antic sistema de votació, mitjançant boles blanques –sí– i negres –no– que s'introduïen en un recipient o una bossa. D'ací, el joc de paraules, amb el significat popular de *bola* = mentida.

[27] Telègraf òptic és aquell que funciona mitjançant senyals –banderes que s'hissen, raigs de llum, etc.– que es veuen i repeteixen d'estació en estació. La primera xarxa que se n'instal·là a Espanya ho fou el 1846, aviat substituïda pel telègraf elèctric. El Sant Domingo a què es refereix Escalante deu ser l'antic convent de l'Orde de Predicadors, inclòs dins el conjunt d'edificis que conformen la Capitania General de València. Tot i que no podem descartar que es tracte de la instal·lació d'aquest telègraf a l'illa caribenya del mateix nom.

[28] Forma apocopada de *mira.*

[29] *De bades malla*: s'esforça en va (*DCVB*).

[30] *Tocar raspat*: en el joc de la pilota, colpejar-la raspant el sòl, cosa que succeix sobretot quan es juga la modalitat anomenada *de raspallot.*

[31] V. n. [51] a *El tio Cavil·la.*

[32] *Guillar*: fugir, anar-se'n com d'amagat (*DCVB*).

[33] *Tindre pit*: tindre coratge, valor (*DCVB*).

[34] *Un plat de foc*: el que és de terrissa basta i de color rogenc a negrós (*DCVB*).

[35] V. n. [6] a *Endevina, endevinalla...*

[36] V. n. [65] a *La moma.*

[37] *Calça d'arena*: talec o saquet ple d'arena que s'emprava per donar colps damunt l'esquena de qualcú per produir-li la mort o lesió greu (*DCVB*).

[38] L'aguila del colomet és el nom que popularment se li dóna a una de les tres figures d'àguila que formen part de la processó del Corpus a la ciutat de València, concretament la més gran o *Imperial*, que representa Sant Joan Evangelista. Aquesta àguila a més de la llegenda *In principio erat Verbum, et Verbum erat*, escrita en una cinta subjecta entre ales i bec, du aquest darrer obert i en ell una coloma que representa l'Esperit Sant.

[39] Es refereix a la primera Exposició Regional, la celebrada el 1867, que fou organitzada per la *Sociedad Económica de Amigos del País* amb motiu del centenari de la Verge dels Desemparats, als locals de l'ex-convent de sant Joan de Ribera. Fou presidida per Vicent Lassala i Palomares i s'hi exposaren productes de les tres províncies, de Múrcia i d'Albacete (*GERV).*

[40] Per la fama que, popularment, tenien els andalusos de ser molt exagerats i fantasiosos.

[41] Fa referència a la legendària aparició de l'apòstol Sant Jaume, que, muntat sobre un cavall blanc, va combatre al costat dels soldats del rei d'Astúries Ramiro I, contra els musulmans, a la batalla de Clavijo (845).

[42] Amb el sentit de dir mentides.

[43] Com a adverbi o interjecció, en el sentit de bé, però amb un ús generalment irònic.

[44] *Andròmina*: faula, embull (*DCVB*).

[45] V. n. [47] a *El tio Cavil·la.*

[46] V. n. [32] a *El tio Cavil·la.*

TRES FORASTERS DE MADRID

ESTUDI INTRODUCTORI

Tres forasters de Madrid és, merescudament, una de les obres més conegudes d'Escalante i, sense dubte, una peça molt ben resolta des del punt de vista teatral –tot i que els recursos que hi utilitza l'autor són els mateixos de tantes altres obres– i amb uns personatges que, sense ser tampoc originals (la referència a *Bufar en caldo gelat* és obligada), assoleixen ací una caracterització més intensa, i gaudeixen d'una considerable capacitat de provocar el riure en els espectadors.

Tres forasters de Madrid és una obra en dos actes, mida aquesta poc usual tant al teatre de l'època com al posterior, i que, en general, s'ha de considerar no com una *reducció* de la forma en tres actes, sinó més aviat com una *perllongació* de la peça d'acte únic. És a dir, que no es tracta d'una condensació, sinó d'una expansió, tot i que aquesta expansió puga venir justificada pel fet que entre el primer i el segon acte haja transcorregut un temps, normalment –com succeeix a *Tres forasters de Madrid*– curt, de només uns pocs dies.

Si exceptuem la *Raquel*, drama romàntic de joventut, que compta amb quatre actes, Escalante es va mantenir fidel a la forma en un acte –imposada, en gran part, per la configuració dels programes teatrals de l'època, però també perquè aquesta era la que l'autor trobava més còmoda: tampoc no necessitava més temps per desenvolupar els elementals conflictes dels seus personatges arquetípics– i només en alguns casos aïllats es va permetre la fragmentació d'aquest acte únic en dos quadres, que ni tan sols va anomenar així, separats per una *mutació* (la primera part, amb un decorat de teló *curt*, i la segona, *a tot fòrum*, com passava a *La falla de Sant Josep, Un trovador en un porxe*, i algunes poques més). Va utilitzar també l'acte únic fragmentat en tres quadres, però això fou, seguint una pràctica habitual en el gènere, només en alguna de les sarsueles, i no va superar ni superaria aquests límits més que en les traduccions que, per aquells anys, realitzà d'obres franceses i en les peces originals en dos actes, que escriurà entre 1873 i 1876, sense que, després d'aquesta data, torne a utilitzar la fòrmula en les vint obres que encara donarà a l'escena fins a la seua mort.

Escalante usarà, doncs, la forma en dos actes només en tres peces: *El tio Cavil·la*, de 1873, *Una sogra de castanyola*, de 1875, inspirada per cert en l'obra francesa *La poule et ses poussins*, i la que ara comentem, *Tres forasters de Madrid*, de 1876, que en serà l'última. El criteri per a la descomposició de l'obra en aquestes dues unitats serà la simple progressió temporal: entre el primer acte i el segon hauran passat quatre dies, segons se'ns diu al vers II-422, però no haurà succeït cap canvi significatiu en els personatges, ni en la situació, tal com quedava enunciada a la fi de l'acte primer. De fet, tot seguint l'esquema d'altres peces d'Escalante de temàtica semblant, la situació podria haver-se desenvolupat en un acte únic (aparició de La Pomera, desemmascarament dels impostors, reconstrucció de l'ordre primitiu, etc.) sinó fóra perquè, d'aquella manera, faltaria intensitat dramàtica –i únicament això– per manca de reiteració suficient en l'aprofitament econòmic que fan els forasters dels pobres Ferrís, i que es resumeix que aquests tracten aquells a cos de rei, i don Torcuato mai no canvia i, per tant, no paga ni un cèntim del molt que consumeix. Cadascun d'aquests dos actes es dividirà, al seu torn, en altres tres unitats, no temporals, sinó temàtiques (tot i que, lògicament, també consecutives) molt evidents. Així, hi trobem:

acte I,	primera part	(escenes I-VII)
		coneixen els personatges
		se'ns parla dels madrilenys
	segona part	(escena VIII)
		es rep la carta dels madrilenys
		enfebrits preparatius dels Ferrís
	tercera part	(escenes IX-XV)
		arriben els madrilenys
		conflictes entre els personatges
acte II,	primera part	(escenes I-X)
		els Ferrís pateixen els forasters
		Corina fa creure Carmelito que l'estima
	segona part	(escenes XI-XV)
		apareix La Pomera
		Corina menyspreua Carmelito
	tercera part	(escenes XVI-XIX)
		Carmelito, desenganyat, mata la cotorra
		Pomera i els forasters, desemmascarats
		se'n van els forasters i es reconstrueix
		l'ordre que aquests van alterar

Altres aspectes remarcables de l'obra són els referits als personatges, especialment els membres de la família Ferrís, sobretot la matriarca, una dona dominant i manifassera, en la línia d'altres caracteritzacions d'aquest mateix arquetipus tan car a Escalante, però a la que tot justament l'extensió de la peça li permet un desplegament molt més intens,

una presència més constant i més viva. Al seu costat, Jacint, un pobre home sotmés i sense voluntat –com quasi tots els marits d'Escalante– preocupat només per recuperar la seua plaça de secretari de l'ajuntament de Rafelbunyol i per la imparable minva dels seus estalvis a conseqüència de les despeses generades per l'estada dels forasters, i el ridícul fill d'ambdós, Carmelito, pegat a les faldes de la mare, que somia ser poeta, en castellà òbviament, i els intentes versificadors del qual donen peu, juntament amb els diàlegs de la mare amb els madrilenys, als moments de major comicitat de l'obra.

La solució del conflicte vindrà, com sempre, des de fora: Donís, el pare de Sunsión, la nòvia de Carmelito, descobrirà la vertadera personalitat de La Pomera, mentre que aquella s'assabentarà per unes veïnes i un pretendent menyspreat de Corina que els famosos forasters són, a Madrid, gent de molt mitja capa, i no uns potentats com creu la pobra Baltasara. Com en moltes altres obres d'Escalante la jove enamorada adoptarà, doncs, actituds actives, i lluitarà per tal d'aconseguir el que desitja.

Però l'aspecte possiblement més suggestiu i més brillant de l'obra és, sense dubte, el joc d'equívocs i impropietats lingüístiques que estableixen els personatges valencianoparlants en usar el castellà per comunicar-se amb –i tractar de caracteritzar-se socialment davant– els forasters o, més senzillament, per tal d'escriure versos a l'estil dels poetes madrilenys de l'època. Aquest aspecte –des de la seua doble vessant lingüística i sociològica– ha estat estudiat, en un treball que ha esdevingut ja clàssic, per Lluís Vicent Aracil, que servia de pròleg a una de les poques edicions modernes que s'han fet d'aquesta obra.[1] De *Tres forasters de Madrid* es va fer també un muntatge amb una lectura escènica renovada pel grup *El Rogle* de València, el 1973, a partir d'una versió lliure de Josep Lluís Sirera, adaptada per a l'escena per Rodolf Sirera, versió que fou publicada l'any 1990 per l'editorial 3 i 4 de València.[2]

Direm, per concloure aquestes breus notes introductòries que, fins i tot des del punt de vista mètric, té interés l'obra. L'autor es troba amb el fet que un personatge –Carmelito– escriu versos (i, fins i tot, gairebé parla en vers), i que això s'esdevé al si d'una obra teatral *tota ella* escrita en vers. Aleshores estableix la diferència utilitzant majoritàriament el romanç per a les situacions normals (és a dir, quan els personatges parlen com si diguérem *en prosa*) i les redondilles i les quartetes per a les situacions *en vers*, que són quasi sempre aquelles on intervé Carmelito.

---

[1] Lluís V. Aracil, «Els sainets d'Eduard Escalante», introducció al llibre: *Eduard Escalante. Les xiques de l'entresuelo. Tres forasters de Madrid.* València, Garbí, 1968. Aquesta introducció s'inclou també com a addenda al llibre referenciat a la nota següent.

[2] Francesc Mulet, Bernat i Baldoví, Eduard Escalante, *Revistes Valencianes, reescrites per Josep Lluís i Rodolf Sirera, seguides de l'assaig «Els sainets d'Eduard Escalante» de Lluís V. Aracil.* València, Tres i Quatre, 1990.

Aquesta norma s'acompleix fidelment durant el primer acte i bona part del segon, i només es vulnera a partir del vers II-485, on hi ha una sèrie de redondilles i quartetes (fins el vers 552 que no es corresponen amb aquest principi, cosa que tampoc no passa a l'última intervenció rellevant de Carmelito, que es fa en romanç (vv. II-678-703).

L'obra es presenta escrita exclusivament en octosíl·labs, amb alguns versos d'altres mides, que corresponen, se suposa, a versos mal medits per Carmelito, en el curs del seu va intent per ser poeta. La forma principal de combinació dels versos és el romanç, en alternància amb redondilles i quartetes. Hi ha, pel mateix motiu assenyalat abans, alguna forma estròfica irregular, un parell de pariats i versos solts. També trobem un fragment de prosa intercalat, que correspon a una carta. L'estructura mètrica és, doncs, la següent:

vv. 1-102	romanç í	1-102	romanç ú
103-249	romanç á (amb un pariat –vv. 183-184– i una composició polimètrica de 8 versos –202-209– rimats com si foren redondilles: 8a 8b 10B 5a/8c 8d 8d 7c)	103-150	romanç á e
		151-204	romanç é
		205-248	redondilles
		249-252	quarteta
		253-260	redondilles
		261-342	romanç é e
		343-484	romanç í a
250-301	romanç í a	485-532	redondilles
302-400	romanç á a (amb textos en prosa –carta– intercalats)	533-540	quartetes
		541-552	redondilles
		553-655	romanç á a (els vv. 580-581 formen un pariat, i el 624 va solt)
401-628	romanç é a		
629-720	redondilles		
721-786	romanç é a	656-786	romanç é a (el v. 703 va solt)
		787-790	redondilla

Els resultats percentuals són els següents:

romanç			1342 vv.	85,1 %
	en	é a	424 vv.	31,6 %
		á a	199	
		í a	194	
		á	137	
		í	102	
		ú	101	
		é e	82	
		é	54	
		á e	48	

redondilles	216	13,7 %
quartetes	12	0,8 %
pariats i versos solts	6	0,4 %

* * *

Per a la fixació del text hem comptat amb la primera edició (A), publicada a València el 1876 a la impremta de Juan de Mariana y Sanz, i la inclosa al segon volum de les Obres Completes (OC).

TRES FORASTERS DE MADRID

comedia bilingüe en dos actos
original y en verso

representada por primera vez con extraordinario éxito
en el teatro de la Princesa,
en el beneficio de la actriz doña Amelia Mondéjar,
la noche del 29 de enero de 1876.

Personajes	Actores
Baltasara	Doña Amelia Mondéjar
Sunsión	» Loreto Bru
Doña Prisca	» Dolores Sánchez
Corina	» Elvira Selma
Jasinto	Don José Contreras
Carmelito	» Manuel Llorens
El tío Donís	» Vicente Sánchez
La Pomera	» Enrique Costa
Don Torcuato	» José García

Dos mozos de cordel; un aguador: no hablan.

Al ingenioso escritor y aplaudido autor dramático

don Manuel Matoses [1] *

devuelve su cariñoso recuerdo su verdadero amigo

Eduardo Escalante

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1414-1417.

ACTO PRIMERO

Interior de una habitación modestamente amueblada. Puerta al foro; dos a la izquierda, otra a la derecha, y a este lado, en primer término, un balcón. A la derecha de éste, una mesa y recado de escribir y encima un tocador; a la izquierda, otra y encima un armario pequeño.

ESCENA PRIMERA

Jasinto y Baltasara, que aparece por el foro.

JASINTO. Baltasara, ¿tu baixares
a dir-li al sinyor Donís
i a Sunsión que hui nosatros
celebrem el sant del xic,
anant-se'n està esprà al Grau
a berenar?

BALTASARA. Ja baixí.

JASINTO. ¡Saps que el so Donís prospera
moltíssim!

BALTASARA. Vagen uns mils...

JASINTO. ¿Te creus que en la draperia
guanya poc? Después li ha [e]ixit
el loto dos o tres voltes,
i lo cert i positiu
és que ja té una caseta
en el carrer de Conills[2]
que li renta sis pessetes.
Casant-se en Sunsión mon fill,

hui o demà falta l'agüelo
i queden ben establits.
BALTASARA. Mà tu quin establiment.
JASINTO. Meu que fóra, pues ja estic
més fart d'apanyar rellonges...
BALTASARA. ¿I tu ja veus a eixos xics
casats?
JASINTO. El hivern que ve,
si Déu vol.
BALTASARA. Prompte hu has dit.
JASINTO. Ja sé que en los tres de plata [3]
que guanya el *nostre cosint*
en casa el guarnicioner...
BALTASARA. Veges de traure'l d'allí
i donar-li una carrera;
ell no ha naixcut pe'a cosir
colleres.
JASINTO. Guarnicioner
i albarder és molt distint.
BALTASARA. No veig tanta diferència...
JASINTO. El cas és que lo precís
pe'a l'aparament de casa
no podria fer-se el xic,
si no fóra perquè jo,
pul en pul, [4] allí li tinc
en l'armariet replegats
mil realets. El meu desig
és que es casen. Pareix broma,
i una renteta de sis
o set pessetes diàries
fa goig.
BALTASARA. ¿I vols a ton fill
casar-lo en una drapera?
¡Què pensaments tan mesquins!
JASINTO. ¿És ell algun potentat?
BALTASARA. No: mas tiene un porvenir.
Tu no t'has *fijat*, ¡si veres
els versos que m'ha llegit
trets per ell! y, sobre todo:
basta y sobra con desir
que tu hijo, al fin es hijo
de una persona sivil,
pues tú has sido secretario
de Rafelbunyol.
JASINTO. Lo fui,
però al present...

BALTASARA. Tornaràs
a ser-ho: esperant estic
que em conteste donya Prisca.
JASINTO. Tu fia't.
BALTASARA. Quan en Madrid
Carmelo i jo la tractàrem,
en tot me se va oferir.
¡Lo que ella me vol! Tu saps
que jo allà la coneguí
en casa el primo, a on venia
de visita moltes nits.
JASINTO. Digues, ¿quina posició
és la seua?
BALTASARA. A son marit
li havien llevat entonses
un gran empleo, mes hui
no sé... ¿Però has vist què cartes
tan carinyoses m'escriu?
Mai olvida: «Mis afectos
para el señor de Ferrís»,
que eres tu; te posa de...
JASINTO. Haurà sabut que estiguí
de secretari...
BALTASARA. ¿I Corina?
¿I don Torcuato? ¡Què fins!
¡Pues ells tenen unes ganes
de conéixer-te! Este estiu
van a Fransia, que si no,
ja els heu havia jo escrit:
«Vengan a Valensia; en casa
pueden parar»...
JASINTO. T'advertixc
que no tornes a oferir-los
ni siquiera per cumplit...
Pues no faltava atra cosa.
BALTASARA. ¿En qui has d'alternar, Ferrís?
JASINTO. Xica, xica... Mes, tornant
al berenaret de hui,
me s'entoixa que en tartana
anirem enforfoguits,[5]
pues dos asientos de baix
i tres nosatros, són cinc...
(A sou,[6] quinze qüens)[7] si anàrem
a peuet...
BALTASARA. ¡Quant gorromí[8]
t'ha fet Déu!

JASINTO. No és per lo gasto...
BALTASARA. Jo, poc m'ha de divertir.
Eu, i a Carmelito em pense
que tampoc li seduix...
JASINTO. ¡Ara que ja està l'arreglo
a punt! ¡A bon[a] hora ho dius!

ESCENA II

Dichos y Carmelito, con un papel en la mano, por la segunda puerta de la izquierda.

CARMELITO. Me desespere, no trobe
ni un consonant adequat.
Corina, mina, petxina...
No, ¡petxina, en castellà!...
JASINTO. Xe, ¿ta mare diu que tu
no tens gust de vindre al Grau
esta espraeta?
CARMELITO. No sé
a quin sant...
JASINTO. ¿Com a quin sant?
Al teu, per a celebrar-lo.
CARMELITO. ¿I què ham de fer?
JASINTO. Berenar.
CARMELITO. Tant me si'n dóna... Corina,
niña, mesquina.
JASINTO. És estrany;
¡pues vaja un desmenjament!
D'alguns dies a esta part
el trobe molt pensatiu.
BALTASARA. Se calfa un poquet el cap,
pues, com llig tantes novel·les,
i en estar compositant...
JASINTO. Res té això que vore; si ell
menjava com un cavall,
¡i ara veig que en quatre dies
la boca se li ha tancat!
BALTASARA. La meua penetració
bé alcansa...
JASINTO. ¡Calla, ja caic!
Impacient, no veu el hora
de casar-se...
BALTASARA. Justet.

Carmelo estará sentado a la mesa de la derecha del balcón y escribiendo.

CARMELITO. «¡Ay!
mi espíritu se acoquina»...
No em sona bé, acoquinar.
JASINTO. ¿I fa versos? ¡És molt *chic*!
Tu veges qui li ha ensenyat...
BALTASARA. Ningu del món. ¿Después dius
si estic xotxa; no he d'estar?
Per això me desespera
de que parle en la de baix:
porque ese chico, ¡quién sabe
a lo que puede llegar!

ESCENA III

Dichos y el tío Donís por el foro.

DONÍS. Muchos años que Carmelo
puga en vostés celebrar
els seus dies.[9]
JASINTO. Tio Donís,
gràcies.
DONÍS. ¿Per què m'ha enviat
ningu[n] recao? En ma casa
ja sabíem tots quin sant
era hui.
JASINTO. Per tindre el gust
de reunir-se esta esprà.
DONÍS. Gasinto, això són tontunes.
Entre nosatros no cal...
JASINTO. El objecte és que peguem
un mosset.
DONÍS. Deixe's estar...
¿I a on anem?
BALTASARA. *[Apart]* Deixeu, no en vullc,
però vinga.
JASINTO. Pac a el Grau.
En este temps, ¿a quin puesto
millor?
DONÍS. Crega que em sap mal.
¿S'ha fet algun pollastret,
eh?

JASINTO. Com el objecte...
DONÍS. Clar;
la satisfacció de dir
anem junts, y nada más.
No siga goleta... [10]
JASINTO. No...
DONÍS. Un trosset de sofrasà,
el pollastret, quatre o cinc
empanaetes, si a un cas,
i res més.
JASINTO. Encara sobra...
DONÍS. Mira; en que dels Alcoians
compre un trosset de salxitxa
que no siga massa gran
formatge, unes armeletes
i anxoves pe'a l'ancisam,
pe'a què més...
JASINTO. La meua idea...
DONÍS. ¡Home, com uns generals!
¿Parle jo bé? *A Baltasara.*
BALTASARA. Mucho. *[Apart]* Falta
un poquet de solimán, [11]
a vore si rebentaves.
JASINTO. No m'ha deixat acabar.
¡La meua idea ha segut
fer una caragolà!
DONÍS. ¿També caragols? ¡Millor!
JASINTO. Ja estan fets.
DONÍS. ¡Pues ni el sopar
del seu cèlebre tocayo! [12] *A Baltasara.*
JASINTO. *[Apart]* ¡Est home deu tindre un pap!
DONÍS. Deixa'm dir-li a la xiqueta
que se vaja preparant.
¿I Carmelito?
CARMELITO. Corina,
divina, espina, tonyina...
Tonyina és en valencià...
JASINTO. Fent-li versos a Sunsión.
DONÍS. ¿De veres? Bien.
CARMELITO. Tinc el cap
lo mateix que una simbomba.
Pues jo els ha de rematar.
DONÍS. ¿Se plometja? *Acercándose a Carmelito.*
CARMELITO. Home, ¿vol fer
favor?... Ja me se n'ha [a]nat
la idea.

JASINTO. Ara no l'estorbe,
perquè com li està pegant
a la musa...
DONÍS. Quan acabe,
¿podria posar-me en clar
uns comptes?
JASINTO. Sí.
DONÍS. Esta setmana
el tràfec ha segut gran.
JASINTO. ¿Al tenor, les ganansietes?
DONÍS. Bones.
CARMELITO. Escolta, mamà, *Levantándose y leyéndole*
veges què et pareixen. *los versos a Baltasara.*

BALTASARA. Digues.
CARMELITO. Estan trets en un instant:
«Siento el corazón latir
con inaudita violensia,
porque un ángel de hermosa presensia
me hase morir.
Y ese ser fasinador,
eres tú, bella Corina,
que me has clavado una espina:
la espina del amor.»
BALTASARA. ¡Muy bien!
CARMELITO. M'han eixit prou bé.
BALTASARA. Quins termes tan adequats.
¡La espina del amor!
DONÍS. Chico,
¿cinquanta arroves de draps,
a déneu quinzets, quant munten?
CARMELITO. Què sé jo.
BALTASARA. Però ¡què bast!
¡Sempre traent els drapots
a rogle! [13]
DONÍS. Pues, acabant...
CARMELITO. Bien, después. *[Apart]* [14] ¡Me causa horror
la draperia!
DONÍS. Vaig baix
a dir-li a Sunsión... Atenga,
si passa un carret del Grau,
el cride, i no cal que anem
a peuet hasta el portal.
JASINTO. ¡Però costarà algo més!...
DONÍS. No es pose... *Vase [por el] foro.*
GASINTO. Ajuste-lo abans.

Arregleu-se. [a]

BALTASARA. No [e]ixiria.

JASINTO. Són prop de les quatre i quart.
No dirà la teua nòvia
que no l'obsèquies, ¿què tal?
¡tartana i berenaret!
En fi, dia del teu sant,
correspon... *Vase [por la] segunda puerta [de la] izquierda.*

ESCENA IV

Carmelito, solo.

CARMELITO. ¡La meua nòvia!
¿Com se pot imaginar
eixa xica?... En les novel·les
que jo he [b] llegit, no he [b] trobat
un ser cuyo corasón
luche com està luchant
el meu. Sunsión, pobre niña,
tú eres hermosa, pero ¡ay!
eres ordinaria... y luego
tinc jo els pensaments més alts.
Corina, ¿por qué mis ojos
vieron tu rostro ideal?
Y si es de bien, pueda ser
que me rechases quisás,
hasiendo xangleta: ¡sielos!,
li volia declarar
la meua passió escrivint-li:
mes la idea d'un fracàs...

ESCENA V

Carmelito y Sunsión, por el foro.

SUNSIÓN. Xe, ¿tu és que parles a soles?

CARMELITO. ¡Sunsión! No; m'entretenia...

SUNSIÓN. Ja me pots llegir els versos
que m'has tret.

CARMELITO. ¿Quins versos?

SUNSIÓN. Vinga.
Mon pare hu ha dit.

CARMELITO. M'ha vist
escriure, i se pensaria...
SUNSIÓN. ¿Què m'has posat? ¿Que soy una
clavellinera polida?
Pues hu sóc. No eres tu a soles
qui m'heu diu. Hui estic aixina,
més ampla que tova. Arturo,
el que parla en Mariquita,
la coenta d'ahí enfront,
m'ha dit: «Adiós, rosa fina,
ni en Madrid, de donde vengo,
ni aquí, vi cara más linda.
Por usté soy yo capaz
de reñir con Mariquita».
Pareix Pic i tres. [15] ¿Tu a ella
no la coneixes? És bífia; [16]
fa uns jumensos [17] pe'a parlar...
¡Jo me burle més!...
CARMELITO. ¡Bonica
costum! Això és de gentussa,
traure mals noms i fer fisga... [18]
SUNSIÓN. ¿Però me lliges els versos?
CARMELITO. Torna-li; saps que és mentira...
SUNSIÓN. Ni ganes, tros de collera.
CARMELITO. ¿Tros de collera? ¡Me irrita!...
¡Únicamente palabras
de carrerón!
SUNSIÓN. Ja malíccia
que li hu he[b] dit per l'ofici.
CARMELITO. Tu has pegat en la mania
de confundir... i em rebenten
les fisgonaes.

ESCENA VI

Dichos y Jasinto por la segunda puerta [de la] izquierda.

JASINTO. ¿Açò és rinya?
SUNSIÓN. No sinyor; éste, que és xurro. [19]
CARMELITO. Son pare, que li embolica...
M'ha vist escriure una carta,
i creu que són versos...
JASINTO. Filla,
jo també...

SUNSIÓN. Ara que nomenen
la carta... Munte en seguida.
¡Quin cap! *Vase [por el] foro.*

ESCENA VII

Carmelito, Jasinto y, por la puerta primera de la izquierda, Baltasara con una cesta.

BALTASARA. ¡Mà tu en la cistella
si faré jo bona vista!
Ixca vosté així al carrer...
CARMELITO. Clar; tot el veïnat mos mira.
JASINTO. Jo la duré: ¡gent més tonta! *Tomando la cesta.*
Serà la primer[a] família
que va a berenar al Grau.
CARMELITO. Pues a mi me dóna grima.
La gent decent va a la fonda.
JASINTO. Ací, tot el món la tira
a lo grande. En fi, toqueu; [20]
no vullc...

ESCENA VIII

Dichos y Sunsión por el foro, con una carta en la mano.

SUNSIÓN. So Jasinto, tinga.
Ahir me deixà el cartero
per a vostés esta carta,
i com tinc poca memòria,
no me'n recordí muntar-la.
BALTASARA. Du, serà de donya Prisca,
que ja haurà aplegat a Fransia,
i m'escriu... ¡Es muy atenta!
CARMELITO. ¡Quién pudiera tener alas!...
BALTASARA. Llig-la, Carmelito. *Dándosela.*
JASINTO. En vindre.
CARMELITO. Pot ser cosa d'importància... *Abre la carta.*
D'ella és, de donya Prisca.
BALTASARA. ¡Mira si m'heu figurava!
CARMELITO. *(Llegint)* «Mi distinguida amiga Baltasara:»
BALTASARA. Distinguida, ¡qué bé escriu!

Pues si l'ouires quan parla...

CARMELITO. «Si la delicada salud de Torcuato y el deseo de conocer al señor de Ferrís»...

BALTASARA. ¡Al señor de Ferrís! ¿Veus quin tractament?

Un momento de pausa, durante el cual continúa leyendo para sí Carmelito.

JASINTO. Vinga, acaba.

CARMELITO. ¿Què estic mirant? ¡Oh, suprema felisidad!

JASINTO. ¿Pues?

BALTASARA. ¿Què pasa?

CARMELITO. *(Leyendo)* «Si la delicada salud de Torcuato y el deseo de conocer al señor de Ferrís no fueran motivos suficientes para hacernos desistir de nuestro viaje a Francia, llega en este momento a mis manos la amable invitación de usted, y me es imposible resistir a ella, mi querida Baltasara. Mañana saldremos para Valencia».

JASINTO. ¿Què dius?

BALTASARA. ¡Ferrís!

JASINTO. ¡Santa Clara!

Dejando caer la cesta, que recogerá Sunsión, dejándola sobre la mesa.

SUNSIÓN. Casi es bolca la cistella.

JASINTO. ¿I vénen ací, a esta casa?

BALTASARA. ¿Vols més honor?...

JASINTO. ¡Però, dona!...

CARMELITO. *(Aparte)* ¡Vivir en mi propia estansia!
¡Oh! ¡Corina! ¡Respirar el olor de tu fragansia embalsamadora!

JASINTO. Vamos,
¡jo crec que si el món s'aplana,
no em deixen més atordit!
¿I a on els fiquem?

BALTASARA. En la sala.
Nosatros dos, en lo quarto.
Tu t'ofegues en poc[a] aigua.
Carmelo, dalt, en lo porxe.

CARMELITO. ¡Aunque duerma entre las ratas,
qué me importa!

SUNSIÓN. ¿Això és que vénen
forasters? Segons la carta...
BALTASARA. Tres forasters de Madrid.
JASINTO. Tres només, i en esta gàbia.
SUNSIÓN. Si ací no hi ha puesto i volen
col·locar-ne algú en ma casa...
BALTASARA. Gràcies.
CARMELITO. ¡Horror! ¡Entre els draps!
BALTASARA. Faria una cosa estranya...
SUNSIÓN. Dos saletes ben curioses
tenim allí.
JASINTO. I diu: mañana
–que és hui– salimos para ésa.
CARMELITO. Justo.
JASINTO. ¡Ni una bala rasa!...[21]
BALTASARA. I açò està que s'arremet.[22]
JASINTO. Mos has perdut, Baltasara.
BALTASARA. Crida en seguida a un pintor.
CARMELITO. No hi ha temps.
BALTASARA. A lo so Blaia,
la que fa els mandaos, corrent
li dius que se'n vinga, marxa.
Netejarà en un momento...
CARMELITO. Veja si atra cosa falta...
SUNSIÓN. Vorà vosté en dos sarpaes
deixar-li com una plata
la cuina.
JASINTO. No, Sunsioneta...
BALTASARA. Espera't que vinga...
SUNSIÓN. Vaya,
no me cauran els anells. *Vase [por la] derecha.*
JASINTO. Això val molt.
CARMELITO. ¡Desdichada!
¿Por qué nasiste drapera?
¡Y consentir jo que encara
mos ajude!... ¡Soy un monstruo!
BALTASARA. En lo balcón de la plasa
falten tres cristals; avisa
pe'a que els posen.
CARMELITO. Vaig.
BALTASARA. Aguarda't.
¡Sinyor, com hu pillen tot!
Tant que jo els bufí...
CARMELITO. ¿Què falta?
BALTASARA. Eixa caïra baixeta,
veges també qui l'apanya;
li falten cinc barronets.

Corre. *Vase Carmelo [por el] foro.*
Da'm diners. *A Jasinto.*

JASINTO. ¡Quin atra!
Hauré de pendrer del fondo
que pul en pul replegava
en l'armariet. *Se dirige al armario y saca dinero.*

BALTASARA. La modista
me té que fer una bata
pe'a demà mateix, precís;
i arreglar la segon falda
del vestit vert.

JASINTO. ¡Echa! Tin *Le da dinero.*
quatre duros; si sobrara...

BALTASARA. ¿Quatre duros? Posa, posa.

JASINTO. ¿Atre viatget? ¡M'espasma!

BALTASARA. Tinc que comprar obra fina, [23]
i mes que siguen d'alpaca,
tres cubiertos com els nostres.

JASINTO. ¡Tres boques més, Virgen Santa!

BALTASARA. Ai, chico, i un cullerot...

JASINTO. Pren dos duros més i allarga't.

BALTASARA. Este matí l'ha trencat
el xic, pegant-li a la gata.

JASINTO. ¡Se n'ha eixit la mar!

BALTASARA. ¡Señores,
per sis duros que se gasta!

JASINTO. Bueno...

BALTASARA. También volverás
a ser secretario, calla.

JASINTO. ¿Han tocat tres anellaes?

BALTASARA. No.

JASINTO. Vés-te'n prompte... pues ara
sí que han tocat.

BALTASARA. És el tio
Donís, que ja mos aguarda.

JASINTO. Fes-lo muntar, i después
berenarem ací en casa.

Al dirigirse Baltasara al foro, aparecen en él don Torcuato, que trae en una mano una sombrerera, y en la otra una jaula con una cotorra dentro; doña Prisca, Corina, y a su tiempo, dos mozos de cordel cargados con dos mundos, un cofre, cartones, etc.

ESCENA IX

Dichos, don Torcuato, doña Prisca y dos mozos de cordel. Don Torcuato se deja caer en una silla.

TORCUATO. ¡No puedo más!
BALTASARA. ¡Don Torcuato!
¡Chico, son ells!
JASINTO. ¡Mare meua!
PRISCA. Baltasara.
BALTASARA. Doña Prisca.
TORCUATO. Dios eterno, ¡qué escalera
tan atroz!
PRISCA. No dirá usté
que no se la quiere.
BALTASARA. ¡Huy!... Venga
un abraso. ¡Qué alegría!
¡Y a Corina! *Las abraza.*
CORINA. ¡Vengo muerta!

Corina se dirige luego al balcón, donde permanece hasta su debido tiempo.

PRISCA. Venimos con un retraso
de seis horas.
TORCUATO. Seis y media.
BALTASARA. ¡Qué escama de tren! Pues mire,
por milagro nos encuentran.
Como en la carta desían:
«Mañana vamos a ésa...»
PRISCA. La habrán detenido, és fácil...
JASINTO. Just, ha segut Sunsioneta,
que...
BALTASARA. Mi esposo... *Presentándole.*
PRISCA. Amigo mío,
deseaba en gran manera
conocer...
JASINTO. Yo también, mucho...
TORCUATO. Señor de Ferrís... *Se dan la mano.*
JASINTO. Me alegra,
me alegro de...
PRISCA. ¿Adónde van
estos mundos?
BALTASARA. Aquí, mientras
arreglo el salón; después

los entrarán. *Los mozos dejan en el suelo el equipaje.*

JASINTO. ¡Friolera!
A soles el equipatge
no cap...

PRISCA. ¿Llevas plata suelta?... *A Torcuato.*

TORCUATO. Oro y billetes.

PRISCA. Caramba...

BALTASARA. Deje. Dales dos pesetas. *A Jasinto.*

JASINTO. Sí, dales; quiero desir
que les doy... Mal escomença...

PRISCA. Dé usté cuatro, y que le paguen
ellos mismos la carrera
al simón.

JASINTO. ¿A cuál Simón?

PRISCA. Al cochero que en la puerta
se quedó.

BALTASARA. Dales.

JASINTO. Les doy...
Me se va travant la llengua.

BALTASARA. Ya tendrían arreglado
l'aposento, si no media
el retraso de la carta.

PRISCA. Hija, de cualquier manera...

BALTASARA. Digan, ¿ustedes comieron
en el camino?

PRISCA. Sí, en Venta
la Encina.

BALTASARA. Les haré luego
un refresco.

TORCUATO. Unas chuletas
quisiera yo.

PRISCA. Se halla un poco
delicado, y a él le prueban...

JASINTO. ¿Delicado? Pues está
com un bou.

BALTASARA. Cuando las quiera...

PRISCA. Aún es temprano. Torcuato,
¿y la cotorra?

TORCUATO. No temas;
está aquí.

JASINTO. Hasta la cotorra...

PRISCA. ¡Mononita mía!

TORCUATO. Hacerla
viajar...

PRISCA. ¡Cariño mío!
Pobrecilla, y está enferma.

Baltasara, por favor,
no le dé usté ni que vea
ninguna clase de fruta,
pues todas se le indigestan.
Carne y bizcochos...

JASINTO. Voldrà
que li posem una olleta.[24]

PRISCA. Da dinero, que le traigan...

TORCUATO. No sabes...

BALTASARA. Deje...

PRISCA. No llevas...
En cuanto salgas de casa
cambia, porque es una pena...

BALTASARA. Mà qué salida...

TORCUATO. También
he de cobrar una letra
de catorce mil reales
en casa de La Pomera.

PRISCA. Le escribes antes, pues él
aquí vendrá en cuanto sepa
que llegamos; quizá usté
conozca... un tal La Pomera,
un comerciante riquísimo.

BALTASARA. No... ¿Dónde vive?

PRISCA. ¿Qué señas?...

TORCUATO. Nunca recuerdo; después
ya lo veré en la cartera.

JASINTO. ¡Catorse mil!...

PRISCA. Pero, niña,
¿el calor no te atormenta?
¡Mujer, quítate el *chapeau*,
que me das angustia!

CORINA. Deja...

BALTASARA. Quítese el chapón, si quiere...

CORINA. ¿Chapón? ¡Ni una lugareña!...

BALTASARA. Ferrís, per a [e]ixir en elles,
me compres demà mateixa
un chapón; el necessite
com l'aigua que bec.

JASINTO. Espera't.

PRISCA. ¿Usté me escribió una carta
rogándome que influyera?...

BALTASARA. Para lograr qu'en l'empleo
a Ferrís lo restablieran.

PRISCA. Vi al subsecretario, y supe
que era ya cosa resuelta.

JASINTO. ¿Es posible?

BALTASARA. ¡Doña Prisca,
cuánto apresio la finesa!
PRISCA. Tratándose de otro asunto
de más entidad, le hubiera
escrito al barón del Sauce,
o a mi tía la condesa,
que es cuñada del ministro.
BALTASARA. ¿Tía de usté?
PRISCA. Sí, Gabriela...
casada con el vizconde...
BALTASARA. *[Apart]* ¡Visconde, y tú de chaqueta!
[Alt] Pero, Ferrís, ¿aún no ha vuelto
tu bata la lavandera?
JASINTO. ¿La blusa?
BALTASARA. Yo me abochorno
de ver cómo te presentas.
PRISCA. Mujer, deje usted ahora
los cumplidos y etiquetas...
BALTASARA. Si va que parese chacas
l'oliero. [25]
PRISCA. ¡Ay, qué cabeza
la mía! Y no pregunto
por Carmelito.
BALTASARA. Está fuera
de casa, no tardará.
Corinita, cuando venga
Carmelito y los encuentre
aquí a todos, qué sorpresa,
¿eh?
CORINA. Mucha. *En el balcón y suponiendo que mira a la calle.*

¡No hay duda, aquél
es Arturo! ¿Y le hace muecas
a esa cursi del balcón?
¡Traidor, se viene a Valencia,
y a Panticosa me dijo
que marchaba! ¡Cuánto diera
porque me viese!
PRISCA. ¿Y aún sigue
tan grueso?...
BALTASARA. Como una oblea
se ha quedado.
JASINTO. Los estudios...
PRISCA. ¿Estudia?
BALTASARA. Para poeta,

sí señora.

PRISCA. Ese muchacho,
siempre lo dije, revela
mucho genio.

BALTASARA. Él en Madrid
es donde haría carrera,
y tomaría ingrediente.

PRISCA. Cierto; ustedes no consientan
que viva aquí obscurecido.
Mándelo usté allá, que tienda
sus alas...

BALTASARA. Eso.

PRISCA. Que forme
entre la brillante pléyada
de jóvenes que cultivan
con tanto aplauso las letras.

BALTASARA. ¡Quin pico!... *A Jasinto.*

JASINTO. ¡Estic encantat!

PRISCA. La política, las ciencias,
el periodismo, ancho campo
le ofrecen...

JASINTO. Pero su tema...

BALTASARA. A él le tira más el verso.

PRISCA. Que escriba para la escena.
Nada, lo dicho; a Madrid.
Nuestras relaciones, nuestra
posición, puede servirle
muchísimo.

BALTASARA. ¡Quién lo niega!

PRISCA. Le haremos hombre.

BALTASARA. ¡Es capás!

PRISCA. Allá tú le recomiendas
eficazmente a tu primo
el marqués; ya que él frecuenta
los círculos literarios,
que lo presente y lo ingiera...

BALTASARA. ¿También el primo es marqués?

PRISCA. De Campo Inculto;[26] el Mecenas,
digámoslo así, de todos
los jóvenes que ahora empiezan.
Cuando le escribas, le dices:
Prisca envía para Petra,
la generala, un abrazo...

JASINTO. *(Aparte)* ¡La generala!...

PRISCA. Y espera

darle pronto muchos besos
a la duquesa.

BALTASARA. *(Aparte)* ¡Huy! ¡Duquesa!

ESCENA X

Dichos y el tío Donís por el foro.

DONÍS. ¿Vostés baixen o no baixen?
JASINTO. Ni pensava...
BALTASARA. Me condemna...
DONÍS. ¡Pos xe, no res! Fa mig hora
que els aguarde en l'escaleta.[c]
Bramant està el tartanero.
BALTASARA. Repare... *Señalando a Prisca.*[d]
DONÍS. ¿Es visita? Buenas...
JASINTO. Entre, ahí dins està Sunsión;
ara, nosatros...

Le indica la puerta de la derecha, por donde se va.[27]

DONÍS. Atenga,
si els pareix, també podrem
dur un trosset de ternera
fiambre, sap, res de suc.
JASINTO. Tio Donís...
BALTASARA. ¡Jo el desfea!
DONÍS. ¿Està ací dins la chiquilla?
Voran com li done pressa.
Home, que unes olivetes
del coquillo...
JASINTO. ¡Però!...
DONÍS. Veja
de desocupar. *Vase [por la] puerta [de la] derecha.*
PRISCA. ¿Quién es?
BALTASARA. El padre de la donsella.
CORINA. Necesito confundirle; *Al balcón.*
es preciso que le vea.
Mamá, ¿salgamos a dar
un paseo?
PRISCA. ¡Hija!
TORCUATO. ¡Tú sueñas!
CORINA. Nada más ver cuatro calles.
BALTASARA. ¿Quieren pegar una vuelta?

PRISCA. Con el cansancio... y ahora
vístase usté...
CORINA. ¡Qué simpleza!
Tomamos un carruaje.
PRISCA. Ya es distinto... Tú no vengas, *[A Torcuato.]*
estás rendido.
TORCUATO. Id[e] vosotras,
ya que la niña se empeña.
CORINA. Que llamen, pues, a un simón.
JASINTO. ¿Un atre simón? Atiendan,
tenemos bajo un carret.
BALTASARA. Una tartana pequeña.[f]
CORINA. ¡Ay! ¡Tartana! No, por Dios.
PRISCA. ¡Si nos viese La Pomera!...
Tu verás como nos manda
su faetón[28] cuando sepa...
BALTASARA. Aquí es costumbre... ¿Y ahora,
quién manda?...
PRISCA. Como usté quiera,
pero quitémonos antes
el polvo.
BALTASARA. Bien, pasen; ésta
es la habitación...[g]
PRISCA. ¿Ustedes
nos acompañan?
BALTASARA. Sí. Arregla't; *A Jasinto.*
pues no faltaba otra cosa.
TORCUATO. Oye, pero ¿y mis chuletas? *[A Prisca.]*
PRISCA. Más tarde, hombre.
JASINTO. Me pareix
que mos ha caigut faena.

Vanse doña Prisca, don Torcuato y Corina por la primera puerta de la izquierda, y Jasinto por la segunda puerta [de la] izquierda.

ESCENA XI

Baltasara y Carmelito, por el foro.

BALTASARA. ¡Carmelito, fill meu, dóna'm
un abraç!
CARMELITO. ¿Què passa?
BALTASARA. ¡Alegra't!
Ahí dins els tens; ja vingueren.

CARMELITO. ¿Corina? ¡Con qué violensia
todas las fibras del cuerpo
se estremesen!
BALTASARA. ¡Si supieras!
Te irás a Madrid...
CARMELITO. ¿A qué?
BALTASARA. A formar entre la pleita[29]
de muchachos distinguidos
coltivadores de letras.
Te injertarán en los sircos
literatos.
CARMELITO. ¿Quién?
BALTASARA. Melenas.
Un parent de donya Prisca.
CARMELITO. No entenc...
BALTASARA. M'heu ha promés ella.
Vaig a mudar-me, que [e]ixim
a pegar una volteta.

Vase [por la] segunda [puerta de la] izquierda.

ESCENA XII

Carmelito y luego Corina por la primera puerta de la izquierda.

CARMELITO. ¡Un ensueño, tanta dicha
me pareix! Però, infelise,
tal ensueño, ¿quién te dise
que no sea tu desdicha?
¡Si por mala suerte das
con una insana mujer,
que despresia tu querer
y a tu pasión es falás!...
¡Entonses, adiós, Carmelo!
Me mato. Ací ve; ¡qué hermosa!
Eso no es mujer, es diosa
bajada del quinto sielo.
CORINA. Tal vez esté aún de plantón.
CARMELITO. Corina...
CORINA. ¡Calle! Ya sé;
no le conocía a usté.
CARMELITO. Inmensa satisfasión
su llegada me ha causado.

CORINA. Gracias.
CARMELITO. Plaser... inaudito.
CORINA. Gracias... Pero, Carmelito,
le hallo muy desmejorado.
¿Se encuentra usté enfermo?
CARMELITO. Sí.
CORINA. La palidez del semblante
lo dice.
CARMELITO. ¡Tan... rosagante
que estaba yo allá en Madrid!
¿Se acuerda? ¡De entonses datan
y no sesan un momento
de turbar el pensamiento
los ensomios que me matan!
CORINA. ¿Qué le duele? Usté se apura
quizá sin causa formal.
CARMELITO. ¿No endevina usté mi mal?
CORINA. ¿Soy yo doctor, por ventura?
CARMELITO. Si el corasón traspasado
tuviera, sin ser doctor...
CORINA. Ya comprendo, es mal de amor.
¡Está usted enamorado!

ESCENA XIII

Dichos, y Sunsión apareciendo por la puerta [de la] derecha, donde se detiene.

SUNSIÓN. ¿Què parlen d'amor?
CARMELITO. ¡Corina!...
CORINA. ¡Pero, hijo, tanto aspaviento!...
Vaya, ¿y quién es el tormento?...
CARMELITO. ¿Quién? ¿Tampoco lo endevina?
¡De mis dolores prolijos
nunca la suerte se sasia!
CORINA. ¡Cuidado que me hace gracia
usté con sus acertijos!
SUNSIÓN. *[Apart]* [30] A tots el nostre voler
va referint per ahí.
Mà tu a eixa pitiminí
què l'importarà saber...
CORINA. En su pasión misteriosa
interesarme ha logrado,
pues confieso mi pecado:

como mujer, soy curiosa.
Conque sea usté elocuente,
y sepamos quién es ella.

CARMELITO. No hay en el sielo una estrella
más clara y resplandesiente.
No hay en la región... ignota
de un encantado jardín,
más oloroso jasmín
ni más fina bergamota.

CORINA. Sublime, sobremanera;
la bergamota me encanta:
prosiga usté.

CARMELITO. ¡Cuando canta,
no hay ninguna cagarnera
que produsca l'armonía
de aquellos mágicos trinos
y gorgeos pelegrinos!

CORINA. ¡Deliciosa poesía!

CARMELITO. En fin, si cuando la miro
cualquier comparansa es poca.

SUNSIÓN. ¡Mà com estova la boca
el tronxo de col pe'a dir-ho!

CORINA. De poeta hace usté[h] gala.

CARMELITO. Por ella sopla mi musa.

CORINA. ¿Y su cariño rehúsa?
¡Insensible menestrala!

CARMELITO. ¿Menestrala? Usté me humilla.

CORINA. ¿Yo? Jesús, hijo, a mi ver
no hay ofensa en suponer
costurera o modistilla...

SUNSIÓN. ¡Hico, Quesús! Mà el ninot...

CARMELITO. Elevo yo mis amores
a esferas muy superiores.

SUNSIÓN. ¿Què diu eixe borinot?

CARMELITO. Deslumbrado por el brillo
de esos ojos, m'ensegué.
Corina, yo la amo a usté.

CORINA. ¿Es posible?

SUNSIÓN. ¡Ay, so repillo!

CARMELITO. ¿Usté, generosa, admite
la ofrenda de mi pasión?

CORINA. Así, tan de sopetón...
Deje, por Dios, que medite...

SUNSIÓN. ¡Xa, si no me'n puc avindre!

CORINA. ¡Deliciosísimo!

ESCENA XIV

Dichos y doña Prisca por la primera puerta [de la] izquierda, y por la segunda Baltasara y Jasinto.

PRISCA. Nena,
¿y Baltasara? Adiós, pollo.
CARMELITO. Señora, de mi sorpresa
le hablaba.
CORINA. Déjame ver *Va al balcón.*
si la calle aún la pasea...
PRISCA. Ya pregunté...
CARMELITO. Mucho estimo
la memoria...
BALTASARA. ¿Están dispuestas?
Doña Prisca, yo me ha puesto
así, de cualquier manera.
PRISCA. Sí, nosotras...
BALTASARA. Tanta ropa
que una tiene, y se emperesa...
PRISCA. Sentiría únicamente
que nos viese La Pomera.
JASINTO. Tres voltes poma.
SUNSIÓN. I en ells
se n'anirà.
BALTASARA. Cuando quieran...
PRISCA. Pero, querida, usté olvida
mi refresco, y tengo seca
la garganta.
BALTASARA. ¡Ay, es verdat!
CORINA. ¿No vale más que a la vuelta
probemos la rica horchata
de chufas, en una de esas
horchaterías que tienen
tanta fama?
PRISCA. Si deseas...
CARMELITO. Dise usté bien, o entraremos
en un café.
JASINTO. Quina idea...
BALTASARA. En efecto. Pren diners. *[A Jasinto.]*
JASINTO. ¿I els sis duros?
BALTASARA. ¡Me recrema!...
JASINTO. ¡En mig hora, tres visites
a l'armariet, santa Tecla!

CORINA. Yo siempre tomo limón.
PRISCA. Yo acostumbro a tomar fresa,
¿sabes?, como nuestro amigo,
el marqués de las Almejas.
BALTASARA. ¿Andando? Ofrésele el braso. *A Carmelito, que se lo ofrece a Corina.*
CARMELITO. Si usté...
CORINA. Bien, hasta la puerta.
CARMELITO. ¡Esperimento un plaser
que me inunda!
CORINA. Todo sea
por Dios.
SUNSIÓN. Xe, ¿tu a on vas? ¿A on vas?[31]
Interponiéndose.
CARMELITO. ¡Sunsión!
BALTASARA. ¿Qui la crida a esta?
SUNSIÓN. ¡Tot hu he ouït!
CARMELITO. Pues... conformar-se.
SUNSIÓN. ¿Com? ¡So cara de xineta![32]
¡Traïdor! ¿I no es[i] cau mort?...
BALTASARA. ¡Ahí tienes, pa que te metas
y te roses en gentusa!
CARMELITO. ¡Sunsión!...
CORINA. ¿Tú entiendes? *A Prisca.*
PRISCA. Ni media...
CARMELITO. Dejarla, es una demente
que ha perdido la mollera.
SUNSIÓN. Tu si que la tens perduda,
i aniràs a la goleta,[33]
romasero, lechuguino
d'ocasió sinse colmena.
¡Carpantón,[34] sastre de burros!
BALTASARA. ¡Toqueu,[35] chico, huy, qué vergüensa! *Vanse foro.*

ESCENA XV

Sunsión y Donís apareciendo por la puerta de la derecha.

DONÍS. ¿Que se'n van? Escolte...
SUNSIÓN. Deixe'ls.
¡Agarreu a eixa parella!
DONÍS. ¡Chasinto!
SUNSIÓN. ¡Ahí va doña Flor
y el marqués de la Collera!

DONÍS. ¿Però tu t'has tornat loca?
SUNSIÓN. Ai, pare, el dolor m'ofega, *Sollozando.*
i me s'entoixa que el cor
ací en lo meu pit rebenta.
DONÍS. ¡Voto a quién! Si anava a dir-los
que una coca en tomateta
i pimentó mos faltava,
¡i se'n van d'eixa manera!

Fin del acto primero.

ACTO SEGUNDO

La misma decoración que en el primer acto. Sobre la mesa-tocador habrá una porción de botes, que figura contener aguas de olor, cosméticos, etc. Sobre los hierros del balcón estará la cotorra dentro de su jaula.

ESCENA PRIMERA

Jasinto, saliendo de su habitación, y a la puerta de la suya doña Prisca.

PRISCA. Baltasara, Baltasara.
JASINTO. ¿Llaman?...
PRISCA. ¡Válgame la cruz!
Desde que estoy dando voces...
JASINTO. Ja m'havia paregut...
¿Quieren algo?
PRISCA. El chocolate.
Las ocho dieron, y aún
está Torcuato en ayunas.
JASINTO. También estic jo dejú... *Se oye bostezar a don Torcuato.*
PRISCA. ¿Oye usté cómo bosteza?
JASINTO. Pareix que aülle.
PRISCA. Jesús,
y qué estómago tan débil
el suyo: vea usté...
JASINTO. Tu, *A la puerta de la derecha.*
Baltasara, ¿el xocolate

encara no el tens a punt?
Ya dise que va a sacarlo.

PRISCA. Bien.

COTORRA. ¡Apunten, fuego, run!...

PRISCA. Monísima, un cariñito.

JASINTO. Eixa cotorra me rust.
Des de que amaneix no para,
fent: ¡apunten, fuego, run!...
Me ha pegao un picotaso
porque le daba un tendrum... [36]

PRISCA. ¿Te han traído hoy bizcochitos?

JASINTO. Tots els dies se n'engul
mitja lliura.

ESCENA II

Dichos y Baltasara por la puerta [de la] derecha, con tres chocolates y tres vasos de agua.

BALTASARA. Disimulen.
No quería alsar el bull...

PRISCA. ¡Cuánta molestia!...

BALTASARA. Ninguna.
Custamente irse a Ademús
estos días la so Blaia,
la donsella nuestra. Huy,
qué mal tersio nos ha hecho.

JASINTO. Casualitat ha segut...

PRISCA. Déme acà.

BALTASARA. Yo serviré...

PRISCA. No permito... *Toma [i] el chocolate.*

BALTASARA. Mira tú
qué más tiene...

PRISCA. Los cigarros
para Torcuato...

BALTASARA. ¿Els hau dut? *A Jasinto.*

JASINTO. El chico fue.

PRISCA. ¿Y las chuletas?

BALTASARA. Sí, también.

COTORRA. ¡Apunten, run!...

PRISCA. No se olvide a mi cotorra.

BALTASARA. No pase desinquetud. [h]

PRISCA. Que se acuerde Carmelito
de las flores. *Vase por su habitación.*

BALTASARA. Sí.
JASINTO. Jesús,
¡quin mareig!
BALTASARA. ¡Com ha de ser!
El mal és que hasta el dilluns
no tornarà la so Blaia.
JASINTO. ¿I estos, hasta el dia u
no se'n van?
BALTASARA. Hasta que passen
les fires.
JASINTO. Ja tinc perdut
el compte de lo que em gaste.
BALTASARA. Com no tenies costum.
JASINTO. Cafés, teatros, simones.
BALTASARA. Per dos nits que mos has dut
al teatro.
JASINTO. I ahir d'esprà
a la Plaça de Bous.
BALTASARA. Just,
a vore les banderilles
i el castellet. [37]
JASINTO. ¡En menuts [38]
doní a la porta set qüens! [39]
No entràrem de baes.
BALTASARA. ¡Jesús,
d'ouir-te estic correguda!
JASINTO. Jo sí que estic corregut,
que no me deixeu parar
en tot el dia ni un punt.
BALTASARA. Qué bien dise don Torcuato:
«su marido de usté es muy...
empírico», i en efecte:
tienes raresas...
JASINTO. Tu, tut...
BALTASARA. Luego, a la legua se ve
que te falta ese betum
de la corte. A mí, que ha estado
en Madrid, a buen segur
que no me criticarán.
JASINTO. ¡Pues pot eixe mameluc
rosegar-me! [40]
BALTASARA. Ho diu en broma.
JASINTO. ¿Però has reparat quin trull?
¡Lo que beu i lo que menja!
¡I lo que fuma i escup!
No parla més que de carne,

de chullas, y de... rosbuf
o ros... no sé jo com diu,
però això és un avestrús.
Ahir, acabant de l'olla,
mà que és menester ser buc, [41]
¡se menjà les quatre lliures
que tu portares de lluç!
Ja que fas apetitets
pe'a que mengen més a gust,
no vages en sofregits,
fes guisaos que tinguen suc.

BALTASARA. No te dolga, no te dolga
Ferrís, que eres molt pobrús.

JASINTO. Filla, jo volguera tindre...

BALTASARA. Vinga, da'm diners.

JASINTO. ¡Sant Bult! [42]

Se dirige al armario, de donde saca dinero.

¿Però eixa gent no fa compte
de canviar? Ja és abús;
sempre que obric l'armariet
tinc por de caure difunt.
Madre mía, ¡quin baixó!

BALTASARA. Vinga...

COTORRA. ¡Apunten, fuego, run!...

JASINTO. Si no fóra... li arrimava
un colp a eixe animaluc.
No estic prou afosilat,
que encara me ve fent «run»...
Tin; ¡com se'n van!

ESCENA III

Dichos y doña Prisca por la puerta de su habitación.

PRISCA. Baltasara.

BALTASARA. ¿Tomaron ya el chocolate?

PRISCA. No lo haga usté tan espeso:
¡qué cosa tan detestable!
Parece un hígado; a mí
me repugna.

BALTASARA. Mal me sabe...

JASINTO. Esta és un[a] atra; mai troben
res conforme; de tot parlen.

PRISCA. Ay, hija, qué pan tan malo.
JASINTO. ¿No hu dic?
PRISCA. ¿De dónde lo traen?
BALTASARA. Caramba, ¡si son bolletes
de a tres!
PRISCA. No entiendo qué clase.
BALTASARA. Si ustés a la fornadita
de las onse se esperasen...
PRISCA. Recuerdo a usté, Baltasara,
que tiene que acompañarme,
pues he de ver a una amiga
de la marquesa, y más tarde
quiero ir a tomar un baño.
BALTASARA. También yo quiero bañarme.
Iremos al de Espinosa.
PRISCA. ¿Ha parado un carruaje?...
BALTASARA. ¿A la puerta? Creo que sí.
PRISCA. ¡Será La Pomera!
BALTASARA. Calle...
PRISCA. Torcuato, niña, que viene
La Pomera a visitarte.
BALTASARA. Chico, arrima eixes caïres,
i posa't el atre tratge.
JASINTO. Açò no és viure.
PRISCA. ¡Yo voy
hecha un pingo, y sin peinarme!
Recíbanle ustedes, mientras
me pongo una bata. *Vase.*
BALTASARA. Diantres,
yo que voy hecha una tana;[43]
resíbelo tú.

ESCENA IV

Dichos y un aguador que aparece por la puerta del foro, desapareciendo por la de la derecha, y sale después de un momento, marchándose por el foro. A su tiempo, por la misma puerta, el tío Donís.

JASINTO. ¡Mal viatge;
si és l'aiguaer!
BALTASARA. El carret
mos paregué un carruatge.
JASINTO. En La Pomera ensomia

esta gent. ¡Oi! Mà quin atre:
el so Donís. *Al verle.*

DONÍS. So Chesinto.

BALTASARA. ¡Bonica visita!

JASINTO. Passe.

BALTASARA. ¿Encà té pit[44] de muntar?
Gasta-li poques paraules.
Si el veuen en tu, després
de l'escama que donaren,
mos faran a tots iguals.

JASINTO. Tampoc és just que el despatxe.

BALTASARA. Com jo torne a [e]ixir i el veja,
digues entonses que l'arme... *Vase.*

DONÍS. So Gesinto, Gayetano
el del cafetí, m'ha fet
un encàrrec.

JASINTO. Diga prompte,
perquè no tinc massa temps...

DONÍS. ¿Han d'eixir? ¿L'han agarrat
de bagatge hui també?

JASINTO. Vinga, sapiam el assumpt.

DONÍS. L'assumpt... Estos forasters,
allà en Madrid, deuen tindre
molta mà i con[e]iximents.

JASINTO. ¡Uf!

DONÍS. Home, ¿sap que Carmelo,
parlant de tot, no està bé
com s'ha portat en la xica?

JASINTO. ¿Què vol?...

DONÍS. No, jo no m'ha ofés.
Lo que li sobren són nòvios.
Ara, en lo cansalaer
torna a festejar; gent jove,
rinyen i fan pau després.
Por supuesto, això no siga
obstàcul per a que fem...
lo prometido. Demà,
en les taules deu haver
carn de toro corregut;
home, quin estofaet...

JASINTO. *[Apart]* Este tio i don Torcuato,
bons parroquians. *[Alt]* Passe-hu bé.

DONÍS. Gesinto, sinse enterar-se...

ESCENA V

Dichos y Corina por la puerta de su habitación.

CORINA. ¿Se marchó? Me alegro.
JASINTO. ¿Quién?
CORINA. La Pomera.
JASINTO. No ha venido
ninguno; fue l'aiguaer.
CORINA. ¡Tan apurada que entró
la mamá! *Se dirije al balcón.*
DONÍS. Si té vosté
faena, puc esperar-me...
JASINTO. *[Apart]* Si Baltasara ix...
CORINA. Él es.
JASINTO. *[Apart]* Arma un què dir. *[Alt]* Con permiso.
Ací quisá incomodem;
vinga dins. *Vanse.*
CORINA. Gracias a Dios
que puedo hablarte. ¿Tú ayer
no comprendiste mis señas?
¿No? Pues te signifiqué
bien claro que mamá quiere
casarme, destino cruel,
con un comerciante, un tal
La Pomera. Sólo sé
que se halla aquí establecido.
Por casualidad, hace un mes,[45]
poco más, le conocimos
allá en Madrid, y según él[46]
nos manifestó, es muy rico.
¿Que si consiento? Ya ves,
¡un capitalista!... Rabia.
¿Me llamas coqueta? Infiel.
¿Y tú?... Vienen; ya hablaremos.
Con mamá saldré a las diez.

ESCENA VI

Corina y Carmelito, por el foro, con un ramo en la mano.

CARMELITO. *[Apart]*[47] ¡Dios de bondat! Juraria
que alguna cita donava.

CORINA. Carmelito.
CARMELITO. *[Apart]* No faltaba
más que me hisiera falsía.
CORINA. Precioso ramo.
CARMELITO. Arreglado
para usté.
CORINA. Tantos favores...
CARMELITO. Sé que le gustan las flores,
y por eso lo he mercado.
CORINA. Aquí lo colocaré. *Toma el ramo y lo coloca encima de la mesa. Luego se asoma al balcón Carmelo y dice.*
CARMELITO. Ningú es veu.
CORINA. *[Apart]* Calle, algo advierte.
Este chico me divierte.
[Alt] Hijo, ¿qué le pasa a usted?
CARMELITO. Podrá ser fasinasión,
pero cuando yo allegaba,
me paresió que usté hablaba
con alguien desde el balcón...
CORINA. Y, es decir, que usté, curioso,
por no llamarle indiscreto,
sin reparo ni respeto,
escudriña...
CARMELITO. ¡Estoy febroso!
¿Aún se ríe?
CORINA. Del achaque.
CARMELITO. Faltaban a mis desvelos
las borrascas de los selos.
CORINA. No sea usté badulaque,
pues bien merece tal nombre.
CARMELITO. ¡Ah, Corina! En un abismo
me suisido yo mismo[48]
como ustet ame a otro hombre.
CORINA. Tal extremo me horroriza.
CARMELITO. ¿Pero es mi enojo fundado?
CORINA. Por Dios, no sea obcecado.
CARMELITO. Su calma me tranquiliza.
CORINA. ¡Gracias al cielo! *[Apart]* ¡Está loco!
[Alt] Ya que la nube pasó,
¿permitirá usted que yo
mi tocado arregle un poco? *Al espejo, arreglándose el pelo y adornándose.*
CARMELITO. Un rostro tan seductor
y de tan finos contornos,

ninguna clase de adornos
nesesita.

CORINA. Adulador...

ESCENA VII

Dichos y por el foro Sunsión, que permanecerá en último término hasta que lo marquen los versos.

SUNSIÓN. ¡Sempre a soles! ¿Si al remat
pararà açò en contrabando? [49]
Calla: se está emblanquinando
la niña.

CORINA. ¡Qué atrocidad!
¡El sol mi cutis quemó!

CARMELITO. Le causa envidia y pesares...

SUNSIÓN. Posa't polvos, negrelló, [50]
que hasta la borla mascares.

CORINA. ¡Hoy estoy desmejorada
en extremo! *Se pone una flor en la cabeza.*
¿Le parece
que esta flor me favorece?
Carmelito, ¿a usté le agrada?

CARMELITO. ¿Dónde hay Venus que compita
con usté?

CORINA. Vaya una idea.

CARMELITO. ¡Bendita la madre sea
que te parió tan bonita!

SUNSIÓN. ¿Qui compra tontos en faves?

CARMELITO. ¡Sunsión!

CORINA. ¿Cómo?

SUNSIÓN. ¿A que se creuen
que hu dic per vostés?

CORINA. ¿Pero esa
chicuela no les ofende?

SUNSIÓN. Hi ha per a traure'ls un col·loqui. [51]

CARMELITO. ¡Encara ve fent xangletes! [52]

SUNSIÓN. ¿Mon pare a on està?

CARMELITO. ¿Son pare?

SUNSIÓN. Diga-li que baix l'esperen.

CARMELITO. Jo vinc del carrer; no sé
si estarà dins. Cride'l o entre.

CORINA. Ea, cuatro gotas de agua

de la Florida y corriente.[53]
¡Qué fragancia! No hay perfume
tan elegante como éste.

CARMELITO. Respirar tan grata esensia
embriaga dulsemente.

SUNSIÓN. ¡Mà i quina pudor, me tomba!

CORINA. Qué muchachas tan soeces
hay aquí en esta Valencia.

SUNSIÓN. No l'he poguda compendre.
¿Què ha dit?

CARMELITO. Ademanes propios
de la calle de Cañete.[54]

CORINA. Ya estoy lista. Pues señor,
mamá, como yo no entre,
en todo el día no acaba
su *toilette.*

SUNSIÓN. Mà quin dengue
més furri.[55]

CORINA. ¿Qué mira usté? *A Carmelito, con sobresalto.*
¿Me hace la falda algún pliegue?

SUNSIÓN. ¡Ay! Se mata si se lo hase.
¡Quesús! Dona, vaja i fregue's...

CARMELITO. ¡La contemplaba estasiado!

CORINA. Lisonjero... A ver si en breve
me escribe usted otros versos,
¿eh? Sea usté complaciente. *Vase [por la] puerta [de la] izquierda.*

CARMELITO. Pondré mis sinco sentidos.
De que hu presèncie m'alegre:
¿veus com al sastre de burros,
–aún la frase me estremese–
una elegante bellesa
sus favores le consede?

SUNSIÓN. ¿Bellesa? No em faça riure.

CARMELITO. Quisá alguna li l'envege.

SUNSIÓN. No serà d'este veïnat,
que en ell hay mucho florete;[56]
¿comprén el joc?

CARMELITO. Sí, chicuelas
como ella dijo, soeses.

SUNSIÓN. Lo que ella devia fer era
amagar-se a on no la veren.

CARMELITO. Tu et xafes l'escapolari,
i d'ella a tu...

SUNSIÓN. ¡Ai, so pelele!

¿Té valor pe'a ni siquiera
comparar-me de cent llegües?...
Home, mire'm vosté a mi
des de la planta al rodete, [57]
que pe'a mirar-se s'ha fet
este cos, i el pamet [58] este.
Ací no agarren els polvos
ni el xerol, ¿usté me entiende?
El llustre, i el permanent
color d'estes roses fresques,
no es compra en les drogueries,
ni en casa Tifón [59] el venen.
Del meu percal, en el garbo
que arrambla per a on passege,
no hi ha ni dos dits de puesto
a on amagar-se pogueren
la guata i el cotó-en-pèl
que tantes castanyes [60] peguen,
porque aquí todo es legítimo,
con canela y rechupete.
A eixe ninot enflocat,
diga-li vosté, so mueble,
que en València és a on se cria
la sal del mundo i el pebre.
Que ací, vaja per a on vaja,
i a on se gire, vorà sempre
el aire d'un cos que priva
o el brillo d'uns ulls que cremen.
¡En fi, que en eixe concepte,
presente's a on se presente,
val més una valenciana
que cinquanta madrilenyes! *Vase [por el] foro.*

CARMELITO. ¡Vaja un arranc! Se comprén;
el despit la mortifica.
Escríbame usté otros versos,
digué Corina: ¡oh! ¡la espina
del amor! aquella frase
li agradà molt. En seguida
ne mamprenc uns atres. Vaig
a comprar en la botiga
paper, i me'n munte al porxe;
allí la quietut m'inspira.
Ja tinc l'escomençament
enfilat; vorem com lliga...
¡Te amo tanto! santo, gallo, espanto,
calicanto, barranco... *Vase [por el] foro.*

ESCENA VIII

Baltasara, por la segunda puerta [de la] izquierda, vestida con un lujo exagerado y ridículo. A su tiempo doña Prisca, por la primera puerta [de la] izquierda, elegantemente vestida, pero también con alguna exageración.

BALTASARA. Doña Prisca,
cuando quiera que salgamos,
por mi parte ya estoy lista.
Jesús, tinc un ull de poll,
i este calcer m'assessina.
PRISCA. ¿Dieron las diez?
BALTASARA. Poco falta.
Amigo, ¡qué elegantísima!
PRISCA. Calle usté, si este vestido
ni ponérmelo quería.
Le jubilo apenas llegue
a Madrid.
BALTASARA. Pues hase vista.
PRISCA. Pst, aquí puede pasar,
pero allá...
BALTASARA. Yo no sabía
cuál ponerme, el de color
de ponsil [61] o el de floritas...
Al fin me ha puesto el peor
de todos; yo soy asina...

ESCENA IX

Dichos y Corina por la primera puerta de la izquierda, [1] *y luego Jasinto por la derecha.*

CORINA. Mamá, papá que no olvides...
PRISCA. Tiene razón; le precisa
tomar algo de aquí a un rato.
BALTASARA. Ay, sí, la chulla: ¡maldita
memoria! ¡Ferrís! A él mismo
le diré que se la sirva.

Doña Prisca se pone al tocador y se adorna y se mira al espejo.

JASINTO. ¿Què vols?
BALTASARA. Nosotras nos vamos;
ten cuenta de la chullita.
JASINTO. ¿A on vas tu en eixa tramoia
que dus en lo cap? ¡Reguitza!
BALTASARA. ¡Que no serás catecúmeno!
¡De la manera que chillas
cuando hablas!
JASINTO. Ni la Moma...[62]
BALTASARA. ¿Me para bien esta sinta? *A doña Prisca, por una cinta que lleva en el peinado.*
PRISCA. No mal.
BALTASARA. ¿Se pone usté dalias?
Entonses yo una amarilla
y otra roya. ¿Qué agua es ésa?
Me agusta la olor que tira.
PRISCA. Mil flores.
BALTASARA. ¿Quiere ponerme
aquí una chorritadita? *En el pañuelo.*
CORINA. Mamá, vamos.
PRISCA. Olvidé
allá dentro la mantilla...
BALTASARA. Ferrís, ¿quieres tú sacármela?
PRISCA. Ya está usté bien.
BALTASARA. En seguida.
Una pasada de borla
nada más.
JASINTO. ¡Pues me s'arrima,
fluixa[63] emblanquinà!
BALTASARA. Corriente.
PRISCA. ¿Y mi *en tout cas*?[64]

ESCENA X

Dichos y Carmelito por el foro, con un cuadernillo de papel en la mano.

CARMELITO. Doña Prisca,
¿se van ustedes? Pues creo
que viene aquí una visita.
Lo sospecho, porque oí
que en la tienda de la esquina
preguntaba un caballero
por ustedes; yo en seguida

me vine para avisarlas...
Ya estará en la escalerilla. *Vase [por el] foro.*

PRISCA. ¡La Pomera es!

BALTASARA. ¡La Pomera!

PRISCA. Torcuato, vístete aprisa.
La Pomera viene. *A la puerta de la habitación.*

BALTASARA. Tu,
el tratget nou...

JASINTO. ¡Santa Rita!
¡Jo vaig a avorrir les pomes
d'esta feta! *Vase [por la] segunda puerta [de la] izquierda.*

PRISCA. Oye tú, niña,
que estés afable.

CORINA. Si fuera
ese hombre capitalista,
como dio a entender, hoy mismo
de Arturo me vengaría.

ESCENA XI

Dichos y La Pomera por el foro y después don Torcuato por la izquierda.

POMERA. ¿Dan ustedes su permiso?

PRISCA. Adelante.

POMERA. ¡Bienvenidas,
señoras!

PRISCA. Estamos ya
en Valencia cuatro días.

POMERA. Mis negocios me han tenido
una semana en Alcira:
anoche llegué.

PRISCA. Torcuato
le puso a usté dos letritas...

POMERA. Los negocios... A los pies
de usted.[65]

PRISCA. Está resentida.

CORINA. No digas eso, mamá.

TORCUATO. ¿Ya pareció? Hombre, ¡qué dicha!

POMERA. ¡Don Torcuato! Los negocios...
el negocio...

BALTASARA. Tomen silla
y asiéntense.

PRISCA. Nuestro amigo

La Pomera. *Presentándolo a Baltasara.*

BALTASARA. Ya tenía
conosimiento de usté;
les oí nombrar...

PRISCA. Mi amiga
doña Baltasara Llongo.

BALTASARA. De Ferrís, que se apellida...

POMERA. Tengo el gusto.

BALTASARA. También yo...
Ferrís, que hay aquí visita.

ESCENA XII

Dichos y Jasinto, y a poco el tío Donís por la derecha.

BALTASARA. Mi esposo. *Presentándole.*

POMERA. Celebro mucho...

JASINTO. Pa mandarme. ¿La familia?...

BALTASARA. Usté tal vez lo conosca
a Ferrís de nombradía...

POMERA. Puede, mas no...

BALTASARA. El secretario
de Rafelbunyol.

POMERA. Pero, ¿iban
a salir ustedes?

PRISCA. No;
más tarde.

POMERA. Es que sentiría...

PRISCA. Tome asiento.

DONÍS. Pues du pocs
gallardets...

BALTASARA. Yo y doña Prisca
iremos después a ver
a la marquesa.

PRISCA. A una amiga.

DONÍS. Aunque disimulen...

BALTASARA. ¡Oi!
Yo debo muchas visitas.
He de ver a la cuñada
de aquel diputao[m] de Liria.
¿Te acuerdas?

JASINTO. Sí.

BALTASARA. Y a la esposa
del masero,[66] y a la prima

de aquel... del superviviente
de rentas.

PRISCA. Pues necesita
usté toda la mañana.

BALTASARA. Aquí parese mentira
la gente que una conose,
y toda de campanillas.

DONÍS. Ustedes que allá en Madrid
tendrán influco, podrían
alcançar... Yo soy amigo
de... *Señalando a Baltasara.*

PRISCA. Bien; ¿y qué solicita?

DONÍS. A Tano, el del cafetín,
que también esta familia
lo conose, le han salido
veintiséis meses y un día
de presidio? ¿Se'n recorden
vostés? Per aquella rinya...

BALTASARA. ¡Oi! ¡Jesús! ¡Hombre, no salga
usté con esas salidas,
que es de muy mala criansa,
habiendo aquí una visita!

PRISCA. Otro rato.

DONÍS. Per això
no cal... Vaya, hasta otra vista. *Vase [por el] foro.*

BALTASARA. Ese hombre está un poco falto,
y a lo mejor desatina. *A La Pomera.*

PRISCA. ¿Y qué dice usted de bueno,
amiguito?

POMERA. ¡Que me admira
ver el modo que ha engruesado
su esposo!

JASINTO. *[Apart]* Això és un llaüt...

PRISCA. Pues goza poca salud.

POMERA. ¡Caramba!

TORCUATO. Estoy alarmado.

POMERA. Pues las trazas... ¿Qué motivo
tiene?...

PRISCA. Como que desea...

TORCUATO. Es preciso que me vea
hoy mismo un facultativo.
Hombre, acabo de almorzar,
y ésta lo puede decir,
no hago más que concluir
y volvería a empezar.

POMERA. Vaya, deje que me ría.

BALTASARA. ¡Diu que està enfermo!
TORCUATO. No és guasa.
JASINTO. *[Apart]* Pues podies en ta casa
passar eixa malaltia.
POMERA. Que desesperado se halle
cuando de salú es indicio...
Tal vez el mucho ejercicio...
TORCUATO. Aún no he salido a la calle.
POMERA. ¿Y ustedes?...
PRISCA. ¡Si en nuestro obsequio
no acude aquí, nos lucimos!
Ayer corrimos y vimos...
BALTASARA. Hasta el dragón del Colequio. [67]
PRISCA. La feria, el mar, la Florida. [68]
BALTASARA. Todo.
JASINTO. Encara m'acovarde.
POMERA. ¿Asistirán esta tarde
ustedes a la corrida?
PRISCA. ¿A los toros?
TORCUATO. ¡Es verdad!
PRISCA. Iremos con Baltasara.
TORCUATO. Yo también.
BALTASARA. Bueno.
JASINTO. *[Apart]* La cara
crec que me s'ha trasmudat!
[Alt] La cuadrilla, me reselo
que no es gran cosa. Lo dijo...
POMERA. Hombre, ¡si mata Frascuelo! [69]
TORCUATO. ¿De veras?
POMERA. Y Lagartijo. [70]
JASINTO. Es flojo el ganao.
POMERA. Me pasmo
de oirle a usté desbarrar.
¿Los toros del Colmenar?... [71]
PRISCA. ¿Del Colmenar?
TORCUATO. ¡Me entusiasmo!
JASINTO. A veses hay quien alaba...
POMERA. ¡Qué terco!
BALTASARA. Ferrís, ya ofendes.
En las cosas que no entiendes
no sé por qué metes fava.
POMERA. ¿Tienen palco?
PRISCA. ¿Usté ha pedido?... *A Baltasara.*
BALTASARA. Yo, como nada desían...
POMERA. Pues si al instante no envían,
ni un billete de tendido

alcanzarán.
TORCUATO. ¡Malos moros!
PRISCA. ¡Bueno fuera!...
BALTASARA. ¡Me ataranto!...
CORINA. Ay, ¡Baltasara! ¡Los toros,
que me gustan a mí tanto!
POMERA. Ofrecerles yo quisiera...
PRISCA. Gracias.
POMERA. ¡La verdad, lo siento!
Sólo encargué una barrera...
BALTASARA. Ferrís irá en un momento.
Marcha, Ferrís.
JASINTO. ¿Yo? Señores,
si en la reja[72] no hay.
PRISCA. ¡Qué apuros!
POMERA. Bien, pero a dos y tres duros
tendrán los revendedores.
JASINTO. ¡Eso sería un derroche!
TORCUATO. ¡Aunque se haga un sacrificio!
JASINTO. Hombre, ¡si a usté el ejersisio
le hase mal!
TORCUATO. Se toma un coche.
BALTASARA. Marcha, Ferrís.
JASINTO. ¡Me asesina!
¡D'esta es quedem sinse llum!
¡Ai!... *Abre el armario.*
COTORRA. Apunten, ¡fuego, run!... *[Jasinto] amenaza a la cotorra, que da un chillido.*
JASINTO. Mà que te mate, ¡cochina!
PRISCA. ¡Dios mío! *Levantándose todos.*
BALTASARA. ¿Això què és?
PRISCA. ¿Qué le hizo
a mi pequeña?
JASINTO. No es nada.
PRISCA. ¡Se ha quejado!
BALTASARA. ¡Ves aspasio!
PRISCA. Le aborrece a usté y se pasma;
ven, aquí sobre la mesa
estarás mejor. Caramba,
¡aún tiemblo del susto!
JASINTO. Un día
acabe per degollarla. *Vase [por el] foro.*

ESCENA XIII

Dichos menos Jasinto.

TORCUATO. ¿Conque usté tan ocupado?...
PRISCA. ¿Prospera mucho la casa?
POMERA. Los negocios, el negocio,
como se hace en grande escala...
TORCUATO. La época es favorable.
POMERA. Sí, se vende; se despacha
mucho género; el negocio...
PRISCA. Corina a veces se enfada
cuando nos escribe usté.
CORINA. Mamá...
PRISCA. Dice que las cartas
son muy lacónicas; pero, hija,
no ves que el tiempo le falta...
Quisiera que sus epístolas
llenasen las cuatro caras.
El interés...
TORCUATO. El afán...
POMERA. Pues a pesar de tal ansia,
sospecho que soy juguete...
PRISCA [y] TORCUATO. ¿Cómo?

ESCENA XIV

Dichos y Carmelito por el foro con un papel en la mano.

CARMELITO. Per ninguna banda
puc pegar-li; és consonant
difícil. «Oye esta estrofa,
que aunque soy de baja estofa»...
Estofa, no; me rebaixa...
Estrofa, mona, garrofa.
Tampoc sé com aplicar-la,
la garrofa.
BALTASARA. Carmelito,
asércate. ¿Qué hases?
CARMELITO. Nada.
BALTASARA. ¿Has emprendido otros versos?
¿Son désimas lo que sacas?
TORCUATO. ¿Usté compró los cigarros?

CARMELITO. Aquí están: no me acordaba.
PRISCA. Ofende usted a Corina,
suponiendo que le engaña.
CARMELITO. ¿Què diu?
TORCUATO. Dice bien mi esposa.
POMERA. Yo explicaré...
PRISCA. Eso es tratarla
de frívola, de coqueta...
TORCUATO. ¿Tiene usté un fósforo? *A Carmelito, que estará a su lado, oyendo con mucho interés, el cual le da un fósforo.*
PRISCA. Vaya,
explíquese.
POMERA. Cierto pollo
que esta calle paseaba
cuando vine, y por ustedes
me oyó preguntar...
BALTASARA. ¡Qué gábula!... [73]
POMERA. Llegóse a mí, y según él
me explicó en breves palabras...
CORINA. ¡Qué calumnia tan grosera,
mamá!
PRISCA. ¡Niña!
TORCUATO. Usté nos falta,
caballero.
CARMELITO. ¡Eterno Dios!
BALTASARA. No entenc eixa guilindaina.
CORINA. Arturo, que me persigue
desde Madrid, y en venganza
del rigor con que le trato,
habrá urdido mil patrañas.
TORCUATO. ¿Aquel títere a quien yo
le sacudí?
PRISCA. ¿Ve usté clara
la inocencia de mi hija?
Ella misma, ingenua y franca...
CORINA. ¡Pérfido!
PRISCA. ¿Lloras?
POMERA. Corina...
TORCUATO. Tontuela...
PRISCA. Sólo faltaba
que le diese la congoja.
Por favor, un poco de agua. *A Baltasara.*

BALTASARA. No res, quin descubriment.
Espera't no li la traga... *Vase [por la] segunda [puerta de la] derecha.*

ESCENA XV

Dichos menos Baltasara.

CARMELITO. *[Apart]*[74] ¡Ni que aquí media dosena
de puñales me clavaran,
sentiría al pecho más
estertor! *Señalándose el pecho.*
CORINA. Aparte usté;
nunca... *[A La Pomera].*[75]
CARMELITO. ¡Le da carabassa!
¡Respiro!
PRISCA. Tiene carácter.
POMERA. Las apariencias engañan.
TORCUATO. Ligereza fue, mas debe
el cariño disculparla.
Niña, el señor La Pomera
te ruega olvides su falta.
CORINA. No, papá.
PRISCA. Tiene carácter.
POMERA. A tal desaire...
TORCUATO. Ya basta.
Me comprometí; lo mando,
y con el señor te casas.
Un fósforo. *A Carmelito* [n] *que, arrebatado, le da con el puño en el vientre.*
CARMELITO. ¡Monstruo impío!
TORCUATO. ¡Ay! ¡Bárbaro!
PRISCA. ¡Virgen santa!
CORINA. ¡Papá!
POMERA. ¿Qué le dio?
PRISCA. ¡Torcuato!
TORCUATO. ¡En el abdomen!
POMERA. ¿Qué ráfaga?...
PRISCA. ¿Pero esa agresión?...
CARMELITO. Dispense.
CORINA. Ya me explico...
CARMELITO. Negra, opaca,
me pasó por el selebro
una... boira.

TORCUATO. Pues me agrada
la boira.
PRISCA. ¡Qué atrocidad!
CARMELITO. Deguí alfondar-li la panxa.
PRISCA. Pase usté a mi gabinete, *[A La Pomera].* [76]
porque hoy esto es una jaula.
TORCUATO. Dices bien.
PRISCA. Ya me disgusta. *Vanse [por la] primera [puerta de la] izquierda.*

ESCENA XVI

Carmelito [y] Jasinto después [por el] foro.

CARMELITO. ¡Se va, qué inicuas entrañas!
Se va sin darme un adiós,
¡ni siquiera una mirada!
Ve mi desespero, y ella
se queda fresca y losana,
igual que una cama-roja! [77]
Ay, quisiera verter lágrimas.
JASINTO. ¡Cinc duros de quatre entraes!
Vinc bramant com una fiera;
si açò s'allarga, esta gent
en camisola mos deixa.
¿A on està ta mare?
CARMELITO. ¡Ay, padre!
¡La Pomera! ¡La Pomera!...
JASINTO. No el nomenes, pues tinc por
que me n'ixca una en l'esquena.
¡Traure els bous a relluir,
eixe...!
CARMELITO. ¡Me arde la cabesa!
JASINTO. ¿Què dius?
CARMELITO. Padre, esa mujer
me ha marchitado, me seca.
Soy un arbusto sin hojas,
una flor mustia.
JASINTO. So bèstia,
mà que si agarre el bastó
te desfaig° una costella.
Vine'm en flors... Quan me gire
i veig l'armariet, tinc febra.
Prompte diran, i tan prompte,

¡adiós, última pesseta!
¡Ja no en queden! ¡Ja no en queden!
Ja està com una patena.

Vase [por la] segunda [puerta de la] izquierda.

ESCENA XVII

Carmelito solo, mirando a la primera [puerta] de la izquierda.

CARMELITO. ¡Què estic mirant! Carinyosa
li dóna la mà, ell la estrecha...
¡Condenasión! Y sus padres,
hasiendo el non sabo, ¡dejan
que se la bese! Ahora ya
no puedo con mi existencia. *Dirigiéndose a la mesa, donde está el armario, abre un cajón y saca una pistola.*
¡La vida me es imposible!
Ací està la pistoleta.
Li escriuré un adiós en vers...
No, que no entendrà la lletra,
i si entropesse en u d'eixos
consonants que tanto cuestan,
ni d'ací a l'estiu que ve
me mate. *Empuñando la pistola.*
El pulso me tiembla.
¡Arma horrible! En un instante
acabarás con mis penas.
Si no m'hagueren pelat,
li deixaria una metxa [78]
en memòria... Però, en fi,
valor. No tiembles, muñeca...
Sentiria allastimar-me.
Parese que me arrepienta.
COTORRA. Apunten, ¡fuego, run!...
CARMELITO. ¡Ah!

Al movimiento que hace Carmelito, a la voz de la cotorra, se dispara la pistola y mata a aquélla.

¿Se disparà ella mateixa,
o estaré jo mort de veres
i no heu conec?

ESCENA XVIII

Carmelito, doña Prisca, don Torcuato y La Pomera, por la puerta de su habitación. Baltasara y Jasinto por la segunda [de la] izquierda; después Donís y Sunsión por el foro.

TORCUATO. ¡Baltasara!
BALTASARA. ¿Qui ha disparat l'arma eixa?
JASINTO. Parla; ¿fores tu?
CARMELITO. No acerte...
BALTASARA. ¿És que juaves en ella?
DONÍS. ¿Ha sonat ací eixe tir?
SUNSIÓN. ¿Què ha passat?
JASINTO. ¡Home, rebenta!
SUNSIÓN. Però, ¿què ha segut, Carmelo?
¿Estàs ferit? ¡Mare meua!
CARMELITO. No, al tocarla s'escapà
el tir.
CORINA. ¡Vaya una imprudencia!
SUNSIÓN. Respire.
PRISCA. ¡A no estar demente!
CORINA. Te dije que su cabeza...
CARMELITO. Indiferent al perill
que correguí, eixa coqueta
me reconvé; quisá es burla,
mentres Sunsión s'interessa.
¡Cert que estava loco!
BALTASARA. ¡Horror!
PRISCA. ¡Muerta mi cotorra, muerta!
BALTASARA. ¿Què diu?
CORINA. ¡Cielos!
CARMELITO. Pues ahora
lo veo.
JASINTO. Però, ¿no alena?
Home, quant m'alegre.
PRISCA. ¡Vándalo!
CORINA. ¡Pobre animalito!
PRISCA. ¡Yerta!
¡Traidor! ¡Asesino!
TORCUATO. ¡Prisca!
BALTASARA. No lo ha hecho a cosa hecha.
Fue una desgrasia, y más vale
que le haya tocado a ella;

al fin, es un animal,
como ustés ven.
PRISCA. Ya quisiera
tener su chispa ese imbécil.
CARMELITO. ¿Yo, imbécil?
BALTASARA. Sàpia y entienda
que a mí ya me va rustiendo
usté con sus indirectas.
PRISCA. Oiga, basta: las personas
de mi clase no vocean.
SUNSIÓN. No es tan alta, pues Arturo
bien le ha dicho a la coenta
d'ahí enfront, que allá en Madrid
ustedes son pupileras [79]
y tienen casa de costas. [80]
BALTASARA. ¡Com!
PRISCA. ¿Què dice?
SUNSIÓN. Como suena.
PRISCA. Torcuato, a ese botarate
rómpele cuando lo veas...
Después de lo acontecido
es ya inútil... De Valencia
marchamos hoy mismo; si algo
se debe, aquí La Pomera,
mi futuro yerno, a ustedes
abonará.
POMERA. ¡Santa Tecla,
bonito negocio!
SUNSIÓN. ¡Eixe és
l'amo de la botigueta
del mico!
POMERA. ¿Y qué?
BALTASARA. ¿Sí? Pues vaya
un comersiante d'espenta.
Allà per l'Escolapia
creo que tiene la tienda.
POMERA. Los negocios... el negocio.
Nos veremos, tengo priesa. *Despidiéndose.*
JASINTO. En quin gust li donaria
pe'a pomes a La Pomera.
CORINA. Mamá, ¿la disecaremos?
PRISCA. ¡Tanto que hablaba mi prenda!
JASINTO. Tin; ¡apunten, fuego, run!...
No t'has endut mala nyespla.
PRISCA. Arreglad pronto los cofres.
BALTASARA. No se agonien ni tengan...

A ustés nadie los despide.

PRISCA. Se agradece. *Vanse [por la] primera [puerta de la] izquierda.*

TORCUATO. ¿Y mis chuletas?

ESCENA ÚLTIMA

Carmelito, [p] *Sunsión, Baltasara, Jasinto y Donís.*

CARMELITO. Sunsión, mira'm als teus peus:
confesse la falta meua. *Arrodillado.* [q]

SUNSIÓN. Carmelo, mira que soy
mujer de muy baja esfera.

CARMELITO. Més que d'eixa casquivana
val del teu cor la noblea.

SUNSIÓN. Sigues manco romansero.

CARMELITO. I tu un poc més modoseta.

BALTASARA. Quin mico[81] s'ham emportat.

JASINTO. Per tindre tu la mollera
plena de fum.

DONÍS. ¿Li pareix
que en una fiambrereta
uns mollets fregits?...

JASINTO. A est home
no se li'n va mai la idea.

DONÍS. El berenar no el perdone.

JASINTO. Deixe que recontravenga
estes entraes. ¡Quins cinc duros!

CARMELITO. Demà anirem.

BALTASARA. Hui mateixa.

DONÍS, JASINTO [y] CARMELITO. Bien.

BALTASARA. Peguem un estallit *Señalando a Donís.*
i que òmpliga eixe home el pap,
ja que n'ham eixit al cap
dels forasters de Madrit.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *OC: arréglense*. Deu tractar-se d'una errada d'impremta. Altra lectura possible seria *arreglem-se.*

[b] Esmenen *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[c] A *A: ascaleta.*

[d] A *A: Senyalant a Prisca.* Totes les acotacions van a *A*, el mateix que a *OC*, en castellà, tret d'aquesta i la indicada a la nota [q].

[e] A *OC: Ir.* Esmenem tot seguint *A.*

[f] A *OC: tartaneta*, amb la qual cosa el vers esdevé hipermètric. Es deu tractar d'una errada d'impremta. Esmenem tot seguint *A.*

[g] A *A: habitasión.*

[h] A *A: usted.*

[i] A *A: se.* Aquesta alternativa és possible si es llig *traïdor* com a bisíl·lab, en el qual cas al vers li faltarà una síl·laba, que és la que li dóna l'ús de *se* en lloc de *es*, la forma emprada a *OC* i que nosaltres hem conservat.

[j] Al text, el verb va en plural. Esmenem, perquè sembla obvi que la que agafa les tres tasses de xocolata és només Prisca. Altra interpretació possible seria que es referís a *prendre* –beure, en aquest cas– i no a *agafar*, però les accions posteriors ho desmenteixen.

[k] A *A: desinquietud.*

[l] A *A: puerta izquierda.*

[m] A *OC: diputado.* Esmenem tot seguint *A.* La forma *diputao*, amb sinèresi de les síl·labes *a o*, és necessària per conservar la mesura del vers.

[n] A *A: Carmelito*, sense la preposició *a.*

[o] Esmenem *desfaç* per *desfaig* per tal de facilitar la lectura.

[p] A *A: Carmelo.*

[q] A *A: agenollat.* V. la nota [d] supra.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Manuel Matoses (València 1844-Madrid 1901), escriptor, va residir des de molt jove a Madrid, on fou redactor durant molt de temps del periòdic *El Globo.* Signava els seus articles amb el pseudònim d'*Andrés Corzuelo* i tenia al seu càrrec una secció crítica jocosa titolada *Dimes y diretes.* També va escriure alguns joguets còmics que assoliren gran èxit, com *A primera sangre, El frac azul* i altres, així com la comèdia *La fierecilla domada* i la novel·la *Zaragata* (*GERV*).

[2] Carrer que s'estenia des del carrer de don Joan de Vila-rasa fins la plaça del Mercat. Típic carrer del barri del Mercat, que desaparegué amb les reformes urbanístiques de finals del segle passat.

[3] Qualsevol moneda d'aquest metall, especialment la de cinc pessetes o *duro*.

[4] *Pul en pul*: expressió no enregistrada al *DCVB*, però de sentit prou obvi: «d'un en un».

[5] *Enforfoguir*: ofegar, privar d'airejament per excés de persones o coses acumulades o per escassesa de lloc (*DCVB*).

[6] *Sou*: moneda antiga que valia dotze diners de billó i que era la vintena part d'una lliura (*DCVB*).

[7] V. n. [37] a *La Moma*.

[8] *Gorromino*: avar (*DCVB*).

[9] *Dies*: aniversari del naixement d'una persona.

[10] *Goleta*: beneit, mancat de sentit. *La Goleta* és el manicomi.

[11] V. n. [66] a *Endevina, endevinalla...*

[12] Es refereix al *sopar de Baltasar*, fill de Nabucodonosor i últim dels reis caldeus, segons un dels llibres de la Bíblia, el del profeta Daniel. Durant un banquet, una mà misteriosa va escriure a la paret unes paraules que anunciaven la fi imminent del seu regnat.

[13] *Traure a rogle, eixir a rogle*: v. n. [62] a *Una sogra de castanyola*.

[14] Tot i que no figura indicat al text, sembla evident que aquesta frase ha de ser dita apart.

[15] *Pic i tres*: expressió que no hem pogut documentar. Té el sentit de semblar molt orgullós.

[16] *Bífia*: que té el llavi inferior més sortit que el superior (*DCVB*).

[17] *Jumens*: segons el Diccionari de Martí Gadea, citat pel *DCVB*, «carantoña, zalamería».

[18] V. n. [6] a *El tio Cavil·la*.

[19] V. n. [7] a *El tio Cavil·la*.

[20] V. n. [48] a *El tio Cavil·la*.

[21] *Bala rasa*: «se llamaba así a la sólida y esférica» (*DUE*).

[22] *Arremetre* significa envestir, dirigir-se amb força cap a algú per combatre'l (*DCVB*), però en aquest cas sembla que Escalante l'use amb un sentit equivalent a «en mal estat», brut, fet un desastre, sentit que no hem pogut documentar.

[23] *Obra fina*: conjunt d'objectes de material fi, com plats, soperes, escudelles, etc. (*DCVB*).

[24] *Olleta*: cuinat senzill, sense ingredients forts, per a un malalt que comença a menjar o que està a règim (*DCVB*).

[25] *Chacas l'oliero*: aquest personatge, que devia de ser molt conegut, no l'hem pogut documentar enlloc. Hi ha la possibilitat, és clar, que es tracte d'una invenció del propi Escalante.

[26] Els títols del comte figuren a totes les edicions en minúscula. És obvi que tenen un doble sentit, tot jugant amb *campo* –el de l'escut– i *inculto*, és a dir, sense conrear, però també sense cultura.

[27] Aquesta acotació sembla precipitada, ja que el personatge no ix d'escena ara sinó alguns versos després (581), i llavors es torna a indicar el mutis.

[28] *Faetón*: carruatge alt i descobert de quatre rodes, amb dos seients paral·lels per a quatre passatgers.

[29] En lloc de *pléyade*; *pleita* és un aragonesisme, per *pleta*, lloc tancat on guarden el ramat els pastors.

[30] Tot i que no s'indica al text, és obvi que aquesta intervenció del personatge, i totes les que vénen després, durant aquesta escena i part de la següent, s'han de fer com a apart, la qual cosa planteja un problema d'interpretació, perquè no sembla lògic que un personatge estiga tant de temps en escena sense que ningú no el veja.

[31] Per evitar que el vers siga hipermètric cal llegir *Tu a on* com una sola síl·laba.

[32] *Cara de xineta*: cara de porcel·lana –de la Xina–, és a dir, cara de nina o de ninot.

[33] V. n. [82] a *Una sogra de castanyola*.

[34] *Carpantón*: de *carpanta*, fam. Per extensió, famolenc o mort de fam.

[35] V. n. [48] a *El tio Cavil·la*.

[36] *Tendrum*: cartílag.

[37] *Castellet*: Farà al·lusió possiblement a alguna correguda de tipus còmic, on no era estrany –en efecte– plaçar castells o edificis de fusta perquè els bous els tirassen avall.

[38] *Menuts*: monedes de coure, de poc valor. V. també n. [23] a *Fugint de les bombes.*

[39] V. n. [33] a *La Moma.*

[40] *Rosegar*: murmurar, malfamar (*DCVB*).

[41] *Buc*: panxa, ventre, i per extensió, golafre.

[42] *Bult*: bust o imatge d'escultura. S'aplica sobretot a imatges religioses, i principalment a la de Jesús crucificat.

[43] *Anar feta una tana*: anar desarreglada. Tana significa beneita, curta d'enteniment (*DCVB*).

[44] V. n. [33] a *Mentirola i el tio Lepa.*

[45] El vers és hipermètric. Hauria de caure, en parlar, la *d* final de *casualidad* (com passa sovint amb *usted*) per tal de fer sinalefa amb *hace* i obtenir-ne així la mesura correcta.

[46] El mateix cas que a la nota anterior, ara amb la *d* final de *Madrid.*

[47] Tot i que no s'indica al text, aquesta rèplica i la següent de Carmelito és obvi que es tracten d'aparts.

[48] Cal fer dièresi en *su-i-sido* per tal que el vers no resulte hipomètric.

[49] *Contrabando*: té ací el sentit de cosa que s'intenta fer d'amagat; més concretament, festeig, relació sentimental.

[50] *Negrelló*: més que negre, cosa molt obscura (*DCVB*).

[51] El vers és hipermètric, segurament per culpa d'una errada d'impremta. Hauria de dir *Hi ha per traure'ls un col·loqui*, o potser *Hi ha pe'a* (o *p'a*) *traure'ls un col·loqui*, formes totes aquestes normals en Escalante.

[52] *Fer xangleta*: fer burla (*DCVB*).

[53] V. n. [67] a *El tio Cavil·la.*

[54] V. n. [62] a *La Moma.*

[55] *Furri*: dolent, que no serveix (*DCVB*).

[56] *Floret*: conjunt de persones o coses triades entre les millors (*DCVB*).

[57] *Rodet*: aplec de cabells trenats i reunits en una massa rodonenca al centre del cap (*DCVB*).

[58] V. n. [11] a *Mentirola i el tio Lepa.*

[59] Casa Tifón. Perfumeria que Escalante esmenta a altres obres, com *La sastresseta* o *Tonico.*

[60] *Castanya*: engany (*DCVB*).

[61] *Poncir*: poncem, fruit semblant a una llimona però més gros, d'olor agradable i polpa menys aspra que aquella (*DCVB*).

[62] V. n. [12] a *La Moma.*

[63] *Fluixa* té ací un valor semblant a *quina* (o al castellà *¡menuda...!*). El sentit de la frase seria, doncs, el següent: *¡Pues [si] me s'arrima, quina emblanquinà!*

[64] *En-tout-cas*: no localitzada aquesta prenda. Pel sentit, indicaria una roba més aviat informal, apta per a qualsevol ocasió.

[65] Tot i que n'indica, aquesta frase cortés deu d'adreçar-la a Corina.

[66] *Maser*: masover, el que té cura d'un mas propietat d'altra persona.

[67] Es refereix al Col·legi del Patriarca, o Reial Col·legi del Corpus Christi, a la ciutat de València. El drac és un caimà dissecat que s'hi troba sobre la pica de l'aigua beneïda des del segle XVII, i que fou un obsequi del virrei del Perú a l'arquebisbe de València Joan de Ribera. En torn a aquest caimà s'ha teixit la llegenda que es tractava d'un animal ferotge que havia assolat i emporuguit les poblacions de l'Horta, fins que fou mort per un jueu convers, que va ser perdonat pel seu acte. El drac del Patriarca apareix com a interlocutor en diversos *col·loquis* del segle XVIII i ha originat també alguna obra literària (*GERV*).

[68] La Florida. Nom dels banys més coneguts de València, i que es trobaren a la platja de la Malva-rosa.

[69] *Frascuelo* és el nom artístic del famós torero Salvador Sánchez Povedano (1844-1898), gran Rival, tot al llarg de la seua carrera, d'un altre matador llegendari: Lagartijo.

[70] *Lagatijo* (Rafael Molina, 1840-1900) fou l'altre ídol de l'afició taurina de l'últim terç del segle XIX.

[71] Vid. nota [42] a *Un torero...*

[72] *Reja*: la taquilla.

[73] V. n. [99] a *Una sogra de castanyola.*

[74] Aquesta rèplica i la següent de Carmelito és obvi que són dites en apart, tot i que el text no ho indique.

[75] Aquesta frase de rebuig de Corina no s'adreça a Carmelito, com podrem veure per la rèplica següent d'aquell personatge –que ha de ser dita en apart, com assenyalàvem a la nota anterior– sinó a La Pomera. Al text, però, no s'inclou la corresponent acotació.

[76] Al text no s'indica a qui parla Prisca.

[77] *Cama-roja*: amb aquest nom es coneixen diverses classes de plantes. La frase *més fresc que una cama-roja* s'usa per indicar que una persona es troba amb gran tranquil·litat i en bon estat d'esperit (*DCVB*).

[78] Es refereix a un floc de cabells (*mecha* o *mechón* en castellà), però això no és possible perquè l'han *pelat*, és a dir, li han tallat el cabell molt curt.

[79] *Pupilero*: «persona que tiene pupilos o huéspedes» (*DUE*).

[80] *Casa de costas*: és a dir, casa on s'allotgen hostes i que no té categoria de fonda ni d'hotel.

[81] *Mico*: sorpresa desagradable (*DCVB*).

LES TRES PALOMES

ESTUDI INTRODUCTORI

TRACTA *Les tres palomes* d'un tema que ja havia conreat Escalante en peces anteriors, i molt especialment en la que va significar el seu descobriment com a autor dramàtic, *El deu, dèneu i noranta* (1861): la passió pel joc i, en aquest cas concret, pel joc de cartes; passió a més que, convenientment encoberta de diversió, ni tan sols coneix sexe (vv. 69-112). *Les tres palomes* del títol són «l'as, el dos i el tres d'un palo» (v. 241), però a Rosa, desconeixedora de les intimitats del joc del *golfo*, se li figuraran tres *querides* que han embolicat en la seua xarxa el beneitot del seu marit.

Aquest constitueix un dels conflictes que es presenten en l'obra. Perquè n'hi ha més: prova de la perícia assolida per Escalante en la construcció dramàtica, hi trobem altres dos, que es creuen amb l'anterior. Un, el projecte matrimonial de Filomena, la filla de Rosa i Joano, amb el fill del tio Romà, un ric propietari rural que és, a més, persona extremadament pietosa, d'una pietat superficial i ridícula, al caire de la mixorreria. Cal, doncs, amagar-li el *vici* del pare, perquè, en aquest cas, no es tracta d'un matrimoni imposat sinó per amor (a més de *convenient*). Però Gasparet, el pretendent, pateix també el vici del joc i acaba pecant amb el seu futur sogre, a esquenes de son pare i la seua futura muller, la qual cosa està a punt de trencar el projectat matrimoni.

L'última història seria la dels problemes originats per l'altra parella –Agostino i Vicenta (que, no ho oblidem, pateix com el seu marit les conseqüències de l'afició al joc)– en haver-se gastat Agostino els diners que li va donar el so Fèlix perquè li féra un vestit. Tots aquests elements i personatges, acompanyats del *Dormido*, un tercer en el joc que n'és el dimoni temptador, a qui tots volen guanyar car creuen tenir-ho fàcil, però sense aconseguir-ho, s'interrelacionen i s'enfronten en una acció ràpida i vigorosa, que fa d'aquesta obra, que no figura entre les més conegudes d'Escalante, una de les més àgils i millor construïdes, amb alguna situació especialment brillant, com la partida entre Agostino, Joano, el *Dor-*

mido i Gasparet i els seus prolegòmens, (escena XII) que constitueix el nucli central de la peça.

* * *

L'obra està escrita en versos octosíl·labs i, pel que fa a les estructures estròfiques, predomina de forma quasi absoluta, com ja és habitual, el romanç (el 85,4), combinat amb redondilles i unes poques quartetes.

Des del punt de vista de la mètrica, l'obra segueix aquest esquema:

vv. 1-130	romanç í	vv. 343-412	romanç á
131-138	redondilles	413-478	romanç é a
139-142	quarteta	479-526	redondilles
143-150	redondilles	527-530	quarteta
151-154	quarteta	531-550	redondilles
155-174	redondilles	551-648	romanç í a
175-178	quarteta	649-724	romanç á a
179-246	romanç é	725-832	romanç í a (amb una rima en *à* al v. 806)
247-342	romanç á e (amb algunes rimes diferents: *á i* vv. 278, 330, 334, i *é i* v. 338)	833-858	romanç é
		859-866	redondilles

Percentualment trobem els següents resultats:

romanç			738 vv.	85,2 %
	en	í a	206 vv.	27,9 %
		í	130	
		á e	96	
		é	94	
		á a	76	
		á	70	
		é a	66	
redondilles			112	12,9 %
quartetes			16	1,9 %

* * *

Per a la fixació del text hem comptat amb la primera edició (A), publicada a València el 1877 a la impremta de Juan de Mariana y Sanz, i la inclosa al segon volum de les Obres Completes (OC).

LES TRES PALOMES

pieza valenciana, original y en verso

representada por primera vez con extraordinario éxito
en el teatro de la Princesa, la noche del 9 de diciembre de 1876.

Personajes		Actores
Vicenta	Sra.	Mondéjar
Rosa	»	Sancho
Filomena	»	Bru
Joano	Sr.	Llorens
El sinyor Fèlix	»	Contreras
El tio Romà	»	Ferrando
El Dormido	»	Bello
Agostino	»	Navarro
Gasparet	»	Troyano (D.I.)

A mi querido amigo y condiscípulo, el distinguido poeta

don Félix Pizcueta. [1] *

E. Escalante.

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1453-1454.

ACTO ÚNICO

Interior de una habitación. Puerta al foro y laterales; otra pequeña a la izquierda. A la izquierda de la puerta del foro, una cómoda; encima de ésta un quinqué, cuya luz deberá estar apagándose. A la derecha, una mesa pequeña con tapete de percal; sillas, etc. La puerta lateral de la izquierda conduce al aposento de Joano; la de la derecha al de Agostino; la pequeña a la cocina. Al levantarse el telón aparece Rosa sentada sobre una silla, dormitando.

ESCENA PRIMERA

Rosa y a su ª tiempo Vicenta, [por la] derecha.

ROSA. Eu, la llum esta s'apaga; *Despertando.*
molt rato ha estat jo dormint.
¿Quin[a] hora canta el sereno?
Les tres; les tres del matí,
i este home sinse paréixer.
¡Vamos, ja me consumisc!
No és mes que s'haurà agarrat
en lo joguet malaït.
Ell se n'anà en companyia
d'Agostino, eixe enemic
temptaor. Deixa'm pegar-li
a la so Vicenta un crit.
¡So Vicenta, so Vicenta! *Llamándola en la puerta [de la] derecha.*

VICENTA. ¿Què vol? *Dentro.*
ROSA. ¿S'ha quedat dormint
en lo balcó?
VICENTA. ¡Sí senyora; *Apareciendo.*
fa una basca!
ROSA. ¿I son marit?
VICENTA. Encà no ha vengut. ¿Que el seu
Joano?...
ROSA. Mire, ací estic
des de les deu esperant-lo.
VICENTA. ¡Quina parella!
ROSA. Cal dir
que ara mateix se farà
de dia.
VICENTA. Golfet[2] tenim,
com si hu vera: estan juant
en casa d'algun amic.
ROSA. ¿Quin joc és eixe del golfo
que els té tan repervertits?
VICENTA. Ni el conec, ni ganes.
ROSA. Dona,
tantes voltes com ha dit
«¡si torne a juar, que em piquen!»
VICENTA. D'eixos dichos jo me'n ric.
ROSA. ¡En tantes creus com té fetes!
VICENTA. Un calvari n'hi ha [e]ndins.[b]
ROSA. ¡Poca-vergonya! Volguera...
–en formalitat hu dic–
que al vindre a casa els donaren
un bon susto.
VICENTA. ¡Susto! ¿Quin?
ROSA. Que a un cantó els ixqueren lladres
i els robaren.
VICENTA. ¡Infeliç!
Segur que sinse robar-los
vindran més nets que un espill.
ROSA. Joano abans no sabia
juar, i això és positiu,
mes que a la mona o al tute,
quan juava un rato en mi;
però ha pres una seguida
des de que es junta en amics...
VICENTA. Mentres no siga en amigues...
ROSA. Tot podia ser.
VICENTA. ¿Què diu?
¿Sospecha?...

ROSA. ¿Que si sospeche?...
Vicenta, ell totes les nits
ensomia parlant fort,
i sempre li oixc repetir:
«¡Què tres palomes tan fines!
¡Al vore-les s'oprimix
el meu cor! ¡Quin goig me fan
les tres!» I pega uns sortits... [3]
VICENTA. Té raó: de tres palomes
li estava parlant ahir
al meu Agostino...
ROSA. ¡Pues!
VICENTA. Però jo no maliccí...
ROSA. Faça'm un favor. Informe's,
pregunte-li a son marit...
i me dirà lo que sàpia.
VICENTA. Si vosté no em descobrix...
ROSA. ¡Vol callar! Entre unes coses
i atres, crega que no vixc.
VICENTA. ¡Bona tonta! Jo en lo meu
no faig[c] compte de patir.
¿Ell se divertix juant?
Pues jo també em divertixc.
Mire: ahir vesprà en casa Tona
férem un burro [4] d'a cinc.
Vàrem juar la comare, [5]
jo, la germana del bixc,
Marianeta la rifera
i la muller del macip. [6]
Quaranta-dos quinzetets
en la bolxaca em fiquí.
ROSA. ¿Quaranta-dos?
VICENTA. I no compte
el xocolate en bescuits,
i l'orxata...
ROSA. ¿Que d'a com
juaven?
VICENTA. ¿D'a com? Allí,
quan va senzilla la polla, [7]
és d'a nou qüens. [8] La del bixc,
un saquet ple de menuts [9]
tenia en la falda, així:
i entre posar a parelles,
a oros, i als embolics
del nodies [10] i del secança, [11]
en un buf els repartí.

Vinga-se'n vosté acabant; [12]
avisaré a la del Grill,
la Canviaora, i fem
dos taules.

ROSA. ¡Jesús! Un riu
de diners se'n pot anar.

VICENTA. Això és lo que divertix.

ROSA. Ja vorem...

VICENTA. ¿Té por de pedre?

ROSA. Dona, quina por ni quin...

VICENTA. ¡Ai! ¡Si a vosté li guanyaren
quatre duros com a mi
me guanyaren el diumenge!...
li costaria fer llit
i sangrar-se.

ROSA. Això és parlar
arreu.

VICENTA. Pues jo me quedí
tan fresca com una endívia.

ROSA. Amigo, com son marit
li trau bon jornal tallant
en la botiga i cosint...

VICENTA. Pues, i en això vol supondre
que jo m'ajue...

ROSA. Vullc dir
que vosté compta en albitres [13]
que jo per ara no tinc. *Con intención.*

VICENTA. Cada una té els albitres
que té.

ROSA. Vaja un retintín...

VICENTA. Atenga; sap que el so Fèlix
sol baixar molt a sovint...

ROSA. Li fa goig la xica.

VICENTA. *[Apart]* Vés
a ta agüela i conta-li-hu.
[Alt] ¿No diuen que Filomena
està aparaulà en lo fill
d'un llauraor que té moltes
pessetes?

ROSA. Fa dos estius,
allà en Llombai coneguèrem
al tio Romà i al xic,
i és cert, des d'entonses... ¡Calle!
¿Obrin baix?

VICENTA. Ja estan ahí.

ROSA. Con sossoisca atra volta

lo que ara està sossoint,
passe el forrellat, i es queden
en lo carrer.

ESCENA II

Dichas y Joano y Agostino [por el] foro.

AGOSTINO. ¡San[t] Jogim! [14]
¡Despertes!
JOANO. Mos han sorprés;
sermó tindrem.
AGOSTINO. Per la traça...
VICENTA. ¡Bon[a] hora de vindre a casa!
AGOSTINO. ¿I això? ¿Que quin[a] hora és?
VICENTA. Tu ho diràs, que véns de fora.
AGOSTINO. Les dotze.
VICENTA. Prop de les quatre.
AGOSTINO. ¿Veus? ¿Li diguí jo a aquell atre
que s'equivocàvem d'hora? *A Joano.*
VICENTA. L'equivocació és senzilla.
AGOSTINO. ¡Què vols! Com si és tan sensillo...
VICENTA. ¡Conque hau juat!...
AGOSTINO. Sí, a manilla [15]
i solo [16] sinse posillo. [17]
Jo he guanyat...
VICENTA. ¿Se podrà creure?
AGOSTINO. Sis quinzets.
JOANO. *[Apart]* Poden salar-los.
VICENTA. Dóna-me'ls pe'a mi.
AGOSTINO. En cobrar-los,
que me'ls han quedat a deure.
VICENTA. Mentira.
AGOSTINO. Tu sempre acabes
desmentint lo que jo conte.
VICENTA. Si puc provar-ho molt prompte,
pues sé els diners que portaves.
AGOSTINO. Duia un duro.
VICENTA. Tres.
AGOSTINO. ¡Sinyor,
quin modo d'amuntonar! [d]
VICENTA. ¿Que te'ls han bufat, traïdor?
AGOSTINO. ¡A mi, què m'han de bufar!
VICENTA. Trau-los.

AGOSTINO. ¿Veus? Mitja pesseta. *Enseñándola.*
VICENTA. Vés traent... no pots fugir.
AGOSTINO. Xica, vés-te'n a dormir
i deixa'm l'ànima queta.
VICENTA. ¡Desastre! Ni dos diners
duràs quan ixques de casa;
t'heu jure. *Vase [por la] puerta [de la] derecha.*
AGOSTINO. ¡Quina amenaça!
Jo no tinc que juar més.
JOANO. ¿Has d'anar a alguna banda, *A Rosa.*
que tant has matinejat?
ROSA. ¡Vosté és un bribó, un malvat!
AGOSTINO. Ja te toca a tu la tanda.
JOANO. No vinc d'humor, ¿hu has entés?
Conque no em soltes el bou,
perquè en poquet ne tinc prou.
ROSA. ¿T'han guanyat tots els diners?
JOANO. Tots, sí sinyora.
ROSA. ¡Molt bé!
Volguera que t'amargaren
una volta, i te guanyaren
hasta... no em faces dir què.
JOANO. Si jue i perc, res t'importa.
ROSA. ¿No? Corriente. En eixe cas,
després pendré jo la porta
i faré lo que tu fas. *Vase [por la] puerta [de la] izquierda.*

ESCENA III

Joano y Agostino.

AGOSTINO. ¡S'ham endut bona embestida!
Tras de cuernos...
JOANO. ¡Voto a quién!...
AGOSTINO. I els sobra raó.
JOANO. Però, home,
al vore que u ve calent,
devien dir: mal oratge;
tingam pacència i callem,
que no està el forn pe'a rosques.
Pues no senyor; al revés:
xerraeta, punxaeta,
furgaeta... i, al bordell; [18]

perd u la calma, i li fan
tirar al foc el barret.

AGOSTINO. Ja és de dia. Encara com
hui és dilluns i dormirem. [19]

JOANO. ¿Has vist els cinquanta-quatres [20]
que el Dormido mos ha fet?

AGOSTINO. Eixe cegallós... a l'últim
no es podrà juar en ell.

JOANO. ¡Però quina sort tan perra
la nostra!

AGOSTINO. ¡Xe, calla! ¡Si és
pecat mortal que nosatros
una baralla toquem!
Tantes voltes com hu ham dit...

JOANO. Pues lo que és ara... ¿La veus? *Haciendo con un lápiz una cruz en la pared.*
Ben gran.

AGOSTINO. ¿Sí? Mira la meua. *Hace otra.*
¡Eu! Encara se coneix
la que fiu jo l'atre dia.

JOANO. A mi m'ha estat molt rebé.
Se sentàrem en lo tracte
de juar únicament
dos hores.

AGOSTINO. Dos, sinse pròrroga.

JOANO. Si a les dotze se'n deixem,
que era lo pactat, jo encara
m'alce guanyant.

AGOSTINO. Jo també.

JOANO. Però encomençaren: vinga,
l'última rodà, doneu.
S'acabà aquella, i... un[a] atra.
S'acabà l'atra i... no res,
última i definitiva:
en donar Salvaoret,
alto.

AGOSTINO. I el alto ha segut
quan els dos s'ham quedat nets.

JOANO. Paeixem els volantineros
que estan sempre en los cartells
posant: «Última función».
«Función por última vez».
«Última y definitiva».
I aixina passen un mes.

AGOSTINO. Me'n vaig a dormir un rato. *Vase [por la] izquierda.*
¡Bona honra portarem!

ESCENA IV

Joano solo.

JOANO. ¡Crus y cuarto! Lo que és ara...
¡Quin espolsó tan cruel!
De cinc escuts [21] m'han quedat...
a vore: vamos, ja ho veig.
Un xavo fals, dos marruecos [22]
i un botó. ¿Este bulto què és?
¡Ah! ¡La baralla!... *Tentándose los bolsillos y sacando una baraja.*
¡Traïdora!
Satanàs segurament
en un rato de vagància
va inventar este llibret.
¡Mira què tres cartes juntes
vénen ací! ¿Què et pareix?
L'as, el dos i el tres d'un palo.
Estes se diuen les tres
palomes. ¡Què reboniques! *Pintando [23] los naipes como si jugara al golfo.*
¡I pinta! ¡Voto a Lusbel!
En açò m'ajue jo
deu restos, i a ma muller
damunt.

ESCENA V

Joano y Filomena [por la] primera puerta [de la] izquierda.

FILOMENA. Pare, el tio Romà
mos ha escrit.
JOANO. I van cinc cartes
en pocs dies. ¿Per supost,
parlarà sobre l'encàrrec?...
FILOMENA. Sí, que li compre una llàntia
i que li l'envie a escape;
ell ja abonarà quan vinga...
JOANO. ¡Bo estic jo pe'a comprar llànties!
En casa no tinc ni un...
FILOMENA. ¡Ai!
¡Si era vosté la mare

com s'ha posat, perquè ha vist
que allí en la còmoda falten
quatre duros, i n'hi havia
més de cinc!...

JOANO. ¡Que tot hu escarben
estes dones!... Si el so Fèlix
me'ls deixa, luego en baixar-me'ls
els tornaré al puesto.

FILOMENA. Sent
que a eixe agüelo li demane...

JOANO. Encara com si Déu vol
[e]lixirem prompte d'estafes.
El tio Romà és molt ric,
i una volta tu te cases
en son fill, al teu costat
no ha d'estar jo fent sabates.

FILOMENA. Ni a la mare ni a vosté
no tinguen pena que els falte
res del món, però no jue,
per Déu.

JOANO. ¿Jo, tocar les cartes?

ESCENA VI

Dichos; el Dormido por el foro y a su tiempo Rosa por la izquierda.

DORMIDO. Joanet...

FILOMENA. ¡Oi! El Dormido.
Deixa'm cridar a la mare,
que este és atre temptaor. *Vase [por la] primera puerta [de la] izquierda.*

DORMIDO. ¿Eres tu?...

JOANO. ¿No hu veus?

DORMIDO. Com casi
no guipe... Xe, ma muller,
sinse dubte per vengar-se,
no volgué obrir-me la porta
i hasta ara ha [e]stat passejant-me
per València. ¿I Agostino?

JOANO. Allí dins.

DORMIDO. Si forem quatre...

JOANO. En indirectes no vingues;
m'han escalivat en grande.

DORMIDO. Pues home, a on se perd la capa

és a on deu recuperar-se.
JOANO. Com ja no tinc entusiasmo...
DORMIDO. ¡Xe, tant que t'entusiasmaves en les tres palomes!...
JOANO. Fes favor de no nomenar-les.
ROSA. ¡Mà el pillo tiramanguero! *A la puerta [de la] izquierda.*
DORMIDO. Avant. Vaig a vore a est atre. *Vase [por la] puerta [de la] derecha.*

ESCENA VII

Joano y Rosa.

ROSA. ¿Haurà un home més roïn
que tu, encara que el buscaren?...
JOANO. Ja sé que m'has regirat
la còmoda.
ROSA. ¡Perdurable!
¡Si el tio Romà sabera
qui eres tu!... En lo seu caràcter
tan escrupulós i místic,
¿com havia de tractar-se
en un deshonrat?...
JOANO. A [e]spai...
ROSA. Però jo les teues manyes
li diré; vullc que et conega.
JOANO. ¡Voto a Dios! Mira que agarre...
ROSA. ¡Sinyor!... ¡I a^e me vol pegar!...
Sols faltava que em pegares.
JOANO. ¡Mira!...
ROSA. Pega'm, chico, pega'm.
Si això vullc jo.
JOANO. ¡No em socarres!...
ROSA. Pega'm. ¿A que no eres home?
JOANO. En fin... Garrotà o anar-se'n. *Vase [por la] puerta [de la] izquierda.*
ROSA. Se'n venia a baix la casa
com aplegara a tocar-me.

ESCENA VIII

Rosa; el so Fèlix [por el] foro. Después Vicenta por la derecha.

FÈLIX. Buenos días.
ROSA. El so Fèlix.
FÈLIX. ¿Sap si està Agostino el sastre?
ROSA. Veja dins en lo seu cuarto.
FÈLIX. Estic en ajust d'un tratge
que hi ha en la seua botiga:
me faig[c] tratge nou.
ROSA. En grande.
FÈLIX. Com me digué Filomena:
sinyor Fèlix, ja tinc ganes
de vore-lo en atra roba,
que així pareix un pelambre
i un... eccètera i demés.
¿Qui no havia d'alarmar-se?...
Té ganes, ¿vosté comprén
el sentit d'eixes paraules?
ROSA. *[Apart]* Este agüelo és lo més tonto...
FÈLIX. Jo, en tal de ser-li simpàtic...
¡pues! eccètera i demés,
res me si'n dóna gastar-me...
A propòsit: al so Joano
faça el favor de donar-li
estos vint-i-dos quinzets, *Dándoselos.*
i que dissimule...
ROSA. Estranye...
VICENTA. ¡Te pareix al pobre agüelo *A la puerta [de la] derecha con mantilla puesta y una cestita colgada del brazo.*
quina manera de traure-li!
ROSA. ¿Que ell li ha demanat?...
FÈLIX. Cinc duros;
però en lo gasto del tratge,
¿sap? eccètera i demés,
ara no puc allargar-me...

ESCENA IX

Dichos y Agostino [por la] puerta [de la] derecha.

AGOSTINO. Ja m'ha mogut el Dormido...
Xica, ¿tu has pres del calaix
uns diners, que en un paper
tenia jo embolicats?
VICENTA. Sí sinyor.
AGOSTINO. Vinga, no jues.
VICENTA. Tu sí que no juaràs.
AGOSTINO. Vicenta, que se me pot
oferir qualsevol llanç,
i u sinse diners és una
campana sinse batall.
VICENTA. Els llanços teus ja sé jo
quins són.
AGOSTINO. ¡Voto a Barrabàs!
FÈLIX. Agostino, aquell tratget
de cotó...
AGOSTINO. ¿L'ha comprat ja?
FÈLIX. El seu mestre, dels tres duros
ni un cèntim vol rebaixar.
¿Vosté, com a cosa seua,
per què no veu si me'l trau
en les catorze pessetes?
AGOSTINO. Vinguen.
FÈLIX. ¡Magnífic! A[e]spai, *Dándole el dinero.*
que n'hi han dos colu[m]nàries. [24]
AGOSTINO. Esta està un poquet borrà.
FÈLIX. És bona: vaja en seguida,
no el venguen.
AGOSTINO. Ara acabant.
[Apart] Si lo que anit me guanyaren
poguera rescabalar... *Vase [por la] puerta [de la] derecha.*
FÈLIX. ¿Sé jo viure? Pareix xansa;
quatre quinzets m'ha aforrat; [f]
¿pues? eccètera i demés.
Torne. *Vase [por el] foro.*
ROSA. ¿De veres que ja
pogué descobrir qui són
eixes tres palomes?
VICENTA. ¿Sap

lo que el meu m'ha dit, aixina,
d'un modo particular?
Vicenta, les tres palomes
a Joanet el pedran.
Ell és home que quant més
les pinta,[25] més cego està.

ROSA. ¿Les pinta? Si ell no és pintor.

VICENTA. Pues així hu ha dit.

ROSA. ¡Ja caic!
¿És que els pintarà la cara?...

VICENTA. Just; i deixant-se pintar
elles, vosté considere
quines palomes seran.

ROSA. ¡Pillo, més que pillo!

VICENTA. Dona,
deixe-lo vosté volar,
goleta,[26] que quan se canse
al colomer tornarà.
Jo hu crec, i entonses vosté
passa tots els forrellats,
i ahuix, ahuix...[27]

ROSA. ¡No cap dubte,
traïdor!

VICENTA. ¿I es posa a plorar?
¡Mà i que tonta! Desduixca's;[28]
acompanye'm al mercat,
i de camí muntarem
a casa Tona; quisá
hagen posat la tauleta
i les estiguen mesclant.

ROSA. ¿Com vol que jo?...

VICENTA. Dona, pose's
la mantellina. Al remat *Tomándosela de encima de una silla y poniéndosela a Rosa.*
vosté desenganye's, ells
han de fer la carbonà.[29]

ROSA. ¡Atordida estic!

VICENTA. ¡Si tenen
tots els set pecats mortals! *Vase [por el] foro.*

ESCENA X

Joano [por la] izquierda. Después el tío Romà y Gasparet [por el] foro y Filomena [por la] izquierda.

JOANO. Ja sé jo per què he perdut.
Hu tinc experimentat;
sempre que em pose a l'esquerra
del Dormido, me diu mal.
Els fiu la creu, que si no,
com jo tornara a juar...
ROMÀ. Guarde Dios, Joano.
JOANO. ¡Calla! ¿Vostés en València?
ROMÀ. Gràcies al Nostre Sinyor,
ací mos té.
JOANO. Filomena, *A la puerta [de la] izquierda.*
ix en seguida.
FILOMENA. ¡Gasparo
i el tio Romà!
ROMÀ. Xiqueta...
FILOMENA. ¿Escriuen, i sobre el viatge
no mos posen una lletra?
GASPARET. Vinc pe'a estar-me ací lo manco
un mes.
FILOMENA. ¿De veres?
GASPARET. Alegra't.
Ganes tenia de vore't,
pimpollo.
FILOMENA. Pues considera,
alma cristiana...
ROMÀ. Ahir vesprà
moguérem en la fresqueta.
JOANO. Molt m'alegre.
ROMÀ. ¡Beneit!
¡Escrivint-li tanta esquela,
i no m'envia la llàntia!
Mire que és una promesa
que jo li fiu al Sant Cristo
per al dia de la festa.
JOANO. No m'agraen les que hi ha fetes.
ROMÀ. Pues vorà com hui mateixa
ne compre una atra, i me'n torne
cap al poble.
JOANO. ¿Quina pressa?...

ROMÀ. Li hu dec al Nostre Sinyor,
i és deute sagrat. Atenga:
el xic se queda en vostés
per una temporaeta.
Serà un favor...
JOANO. ¡Vol callar!
ROMÀ. Deixant-me-lo jo en la seua
companyia, puc anar-me'n
descansat.
JOANO. Com si el tinguera...
ROMÀ. Sé que vostés... i això hu dic
per a on vaig a boca plena,
són persones molt cristianes.
JOANO. Pregunte en la botigueta
de l'Ecce-Homo, a on ma muller
totes les nits baixa i resa
el rosari en la família.
ROMÀ. Bé es coneix. Chiquillo, senya't;
hi ha ací una creu. *Señalando las que hicieron en la pared Agostino y Joano.*
GASPARET. I ací un[a] atra.
ROMÀ. És costum...
JOANO. Si allí dins entra,
no té prou mans pe'a senyar-se.
ROMÀ. ¿I Rosa?
FILOMENA. Ixqué en l'estatgera...
JOANO. Jo no pensava... Vostés
voldran pendre... Tu mateixa,
fes-los xocolate.
ROMÀ. Joano,
jo... la primera faena
és ouir missa; acabant...
FILOMENA. ¿Tu el voldràs en seguideta?
GASPARET. No acostume, però fet
per una xocolatera
tan fina com tu, esta volta
lleparé la quiquereta.
FILOMENA. ¡Salamero! *Vase [por la] puerta de la cocina.*
ROMÀ. Mamprenia
este xic una carrera
tan roïn, que si no el trac
de Llombai més que de pressa...
JOANO. ¿Que està mal?
ROMÀ. No; però vullc

fer-li pedre certa idea.
GASPARET. Ja me roseguen...
ROMÀ. Me l'han
pervertit de tal manera,
que allà passa tot el dia
manejant la baralleta.
JOANO. ¿Té afició?...
GASPARET. Anem, no amotine...
JOANO. Gaspar, mala cosa és eixa.
ROMÀ. S'ajunta en qui no en fa un brot.
JOANO. ¡Malo!
ROMÀ. I s'empenya el Marcolfo[30]
en juar al golfo.
JOANO. ¿Al golfo?
Això és lo pitjor de tot.
ROMÀ. Tan cego està, que fa poc,
en no sé quina partida,
me s'ajuà hasta la vida...
JOANO. ¡Com!
ROMÀ. La vida de san[t] Roc.
Un llibret que em regalaren;
ell, amagat, el vengué,
i en los diners que tragué,
féu un resto, i li'l guanyaren.
GASPARET. A tots el mateix pregó
va fent.
ROMÀ. A vore si així
t'abochornes. Faça-li
vosté alguna reflexió...
JOANO. El joc... *[Apart]* ¡Estant jo tan brut
què li ha de dir! *[Alt]* és molt cego...
GASPARET. Juant un ratet...
JOANO. Y luego,
lo mal que és pe'a la salut.
Treballa molt el pulmó,
i u es posa desesperat.
Home, si a mi m'ha passat,
vullc dir, hu ha vist passar jo,
encendre's com una falla
al fer un envit dels grossos;
pedre-lo, i... ¡haam!... ¡en dos mossos
menjar-se mitja baralla!
ROMÀ. Per força, a l'arrebatar-se
d'eixa sort, deu ressentir-se...
Home, ¿i això és divertir-se?
JOANO. No sinyor: encangrenar-se.

ROMÀ. Vamos, ja sents lo que diu...
¡Eu! Sap pintar-ho vosté
com si hu passara.
JOANO. Jo sé
pintar-ho tot molt al viu.
ROMÀ. ¿Veus?
GASPARET. Si estic desenganyat;
[Apart] però lo poc que m'ha dit,
per una orella m'ha entrat
i per un[a] atra m'ha eixit.
JOANO. No hu ha pres el xic a risa.
ROMÀ. Algun efecte li feu.
JOANO. Deixe-lo, que al costat meu...
ROMÀ. Guapo:[31] ara me'n vaig a missa.
¡Eu! No em coste una aflicció
si em roben... Tinga. *Dándole dinero envuelto en un pañuelo.*
JOANO. ¿Açò què és?
ROMÀ. Guarde-m'heu: són els diners
pe'a la llàntia. *Vase [por el] foro.*
JOANO. Té raó. *Guardándoselos en el bolsillo.*

ESCENA XI

Joano y Gaspar.

JOANO. ¿Conque en Llombai tots els dies
havia pintura?
GASPARET. Un poc.
JOANO. Pues vamos, tu no devies...
[Apart] ni jo devia tampoc...
[Alt] Mal joguet, mal...
GASPARET. Por supuesto...
JOANO. ¡Traïdor! I que és menester
serenitat per a fer
en una fallanca [32] el resto.
GASPARET. Segons té un home la sang...
¿Vosté veu? Jo me sent batre
quan tinc un cinquanta-quatre,
i en seguida em torne blanc.
JOANO. Me'n guanyà anit el Dormido
u per mà, que a l'envidar-me
estiguí a punt d'ajuar-me

hasta el segon apellido.
GASPARET. ¿Vosté?
JOANO. Jo, no; un amic meu
volguí dir. *[Apart]* En quan se tracta
de l'anguila, trac la pata.
[Alt] A mi em fa por, com hi ha Déu.
GASPARET. *[Apart]* Fa rato estic sospechant...
JOANO. No m'agrà: és dir, a vegaes...
així en festes senyalaes,
o un diumenge al cap de quant...

ESCENA XII

Dichos y Agostino y el Dormido por la derecha.

AGOSTINO. Joano...
JOANO. ¡Adiós! ¡Els dos junts!...
AGOSTINO. ¿Saps este lo que venia
dient-me?
JOANO. Bueno; no cal
que passeu avant.
DORMIDO. Mentira:
qui està temptant-me eres tu.
AGOSTINO. Res; fem hui la despedida.
GASPARET. ¿Estos qui són?...
JOANO. *[Apart]* Féu favor *A Agostino y al Dormido.*
de no parlar ni una síl·laba...
GASPARET. *[Apart]* Se li han escapat paraules
a est home, que jo juraria
que li agrà pintar-les tant
com a mi.
DORMIDO. D'ací que vinga
eixe tio...
AGOSTINO. I si vinguera,
mos pot avisar la xica.
GASPARET. ¿Quin misteri porten?...
JOANO. Sou
capaç de temptar...
AGOSTINO. ¡Xe, mira
que tindre les tres palomes
com tu les tens sempre, i pinta!...
¡Alça, del palo! ¡Va tot!
¡És una emoció magnífica!

JOANO. *[Apart]* Dirà el chiquillo, me deixen
per a que ell me corregixca.
AGOSTINO. Ara voràs tu...
JOANO. Gasparo,
no cregues a esta família.
GASPARET. No entenc...
AGOSTINO. Este mos ha dit
que vosté se despepita
per fer un restet. Nosatros
som dos, i si ell no li hu priva...
GASPARET. ¡Ah, dimoni! Si hu otorga,
deixem-ho pe'a ara en seguida.
AGOSTINO. Por supuesto, mitja horeta.
DORMIDO. Només mitja horeta *fija.*
JOANO. Fóra un abús...
AGOSTINO. ¡Mà d'abusos
qui parla!
JOANO. Esta pilleria,
com no tinc força moral...
Pot vindre el pare de missa...
GASPARET. Ell, en entrar en la iglesia,
no tinga por que se n'ixca
hasta que tanquen i el tire
l'escolà.
DORMIDO. Si ha de ser, vinga.
AGOSTINO. Ja estic posant la tauleta. *Colocándola a la derecha del proscenio.*
DORMIDO. I jo acostant-me caïra.
JOANO. Per donar-li gust al xic
i que un rato es desduixca,
us deixe juar.
GASPARET. ¿Vosté
no mos acompanya?
AGOSTINO. ¡Mira!
JOANO. ¡Estic loco!
DORMIDO. I jo que casi
no m'hi veig, jo mai devia
tocar les cartes. ¡No guipe!
GASPARET. L'afició tot hu domina.
AGOSTINO. ¿Jues?
JOANO. ¿Qui?... Jueu vosatros,
viciosos, pareix mentira...

Se sientan a la mesa, colocándose el Dormido y Gaspar a la derecha. Agostino, y a su tiempo Joano, se

sientan de espaldas a la puerta lateral de la izquierda.

AGOSTINO. Avant; en los tres som prou.
JOANO. ¡Què escándalo, què ignomínia!
Per donar-li gust al xic
juaré, no vullc que diga...
AGOSTINO. ¿Ha vist que prompte?...
GASPARET. Baralla *Sacándola.*
jo en duc.
JOANO. Jo també en tenia...
¿Per supost, sinse calfar-se?
AGOSTINO. Clar que no; un restet d'a mitja
pesseta.
GASPARET. Pe'a divertir-se.
AGOSTINO. Jo mateix donaré. *Dando naipes y jugando.*
JOANO. Vinga:
de cega [33] a les dos primeres,
faig[c] un quinzet.
AGOSTINO. Pues si aixina
comencem...
GASPARET. Vullc. Ja va el resto.
DORMIDO. Vaja: un pavo es mi comida.

ESCENA XIII

Dichos y Filomena [por la] puerta de la cocina.

FILOMENA. Quan vulgues el xocolate,
Gasparet... ¡Maria Santíssima!
¡Juant, i mon pare!... ¡Vamos,
a no vore-hu, no hu creuria!
¡Tants de propòsits que fa
sempre que perd! ¡Tant que chilla,
i els propòsits només duren
mentres li cou la ferida!
GASPARET. Quarta. *Tendiendo los naipes.*
DORMIDO. Jo casi no guipe...
Cinquanta-quatre.
AGOSTINO. ¡I no guipa!
JOANO. ¿Veus? De mà les tres palomes, *A Agostino.*
¡i no cau ni un huit! ¡Por vida!...
Ja estic jo calent. Faig[c] una
pesseta. *Sacando dinero.*

GASPARET. Jo dos.
AGOSTINO. ¡Atisa!
FILOMENA. ¡Gaspar, home, que se gela!
GASPARET. Vés i tira-lo a la pica.
¡No tinc jo mal xocolate!
FILOMENA. En un momento en la cuina
te'l prens.
GASPARET. Te dic que no en vullc.
FILOMENA. ¡Salvatge! Fa poc me dia
molt carinyós: Filomena,
acabant tindrem la ditxa
de parlar un rato a soles
els dos; i ara que podia,
en la ceguera del joc
ni m'escolta ni me mira.
GASPARET. Envide dos quinzets més.
JOANO. Vullc. ¿Tu vols, Dormido?
DORMIDO. Vinga.
AGOSTINO. Canteu.
GASPARET. Jo cinquanta-una.
JOANO. Cinquanta-tres. ¡Mà que es pinta!
DORMIDO. M'hi veig poc... Cinquanta-quatre.
GASPARET. ¡Cristo! *Tirando con fuerza los naipes sobre la mesa.*
JOANO. ¡Les desgarraria!

ESCENA XIV

Dichos y el so Fèlix [por el] foro.

FÈLIX. Ací està el clavell més fi...
¡Lusero de la mañana!... *A Filomena.*
FILOMENA. *[Apart]*[34] ¡Oi! ¡L'agüelo! No ve mal
pe'a vore si aixina ràbia...
[Alt] ¿Què hi ha de bo, sinyor Fèlix?
FÈLIX. Prompte em posaré de gala,
i tindré per a eixos ulls
més simpatia i més gràcia,
més eccètera i demés.
FILOMENA. Ja està l'eccètera en dansa.
FÈLIX. M'he[8] fet tratge nou.
FILOMENA. M'alegre.
FÈLIX. ¡Eixa alegria m'encanta!
FILOMENA. Assente's al meu costat.

FÈLIX. ¡Ai! ¡No sé lo que m'agarra!
¡Mai la viu tan carinyosa!...
FILOMENA. ¿Puc jo en vosté ser huraña?
FÈLIX. Boqueta de periquillo,[35]
sent en lo pit una falla;
el cor me pega batudes,
la sang me munta a la cara...
i l'eccètera i demés.
FILOMENA. Eixe sicatero, ni alça *Mirando a Gaspar procurando llamar su atención.*
la vista tan sols...
FÈLIX. Jo no
m'havia *fijat* encara...
JOANO. ¡Si no fea un desacato!...
GASPARET. ¡Jo sí que bufe!
DORMIDO. Xe, calla;
a les vint-i-quatre hores
el joc se muda, o s'acaba
la llum.
AGOSTINO. Rasquen, Zacarías.

Sacando dinero del bolsillo. Joano, de vez en cuando, desdoblará el pañuelo que le entregó el tío Romà, y sacará dinero.

GASPARET. ¡Estic com un bou quan brama!
So Juano, deixe'm diners.
JOANO. ¿Jo?
GASPARET. Done'm els de la llàntia.
JOANO. Hasta la de Caputxins
m'ajuaria jo ara. *Dándole dinero.*
No en queden casi.
FÈLIX. ¿A què juen?
FILOMENA. Al golfo.
FÈLIX. Dona, m'estranya...
FILOMENA. Agostino té la culpa;
ell tempta als atres.
FÈLIX. ¡Aguarda!
¡El sastre!...
FILOMENA. ¡Si és més juaor
que el que inventà la baralla!
¡Tan bé com podia estar!
¡Perquè té unes mans, que guanya!...
Pues tot s'heu endú el dimoni.

¡Fa poc s'ajuà la capa
d'un parroquià!

FÈLIX. ¡Sielos! ¡Quin *Levantándose.*
pensament m'ha vengut ara!

FILOMENA. Sente's. *Haciéndole sentar.*

FÈLIX. Agostino, ¿el tratge?...

FILOMENA. Assente's, home; quin[a] ànsia...

JOANO. ¡Eu! ¿Esta pesseta és bona?

DORMIDO. Per colu[m]nària no passa.

GASPARET. Molt borrà està. ¿Qui l'ha treta?

JOANO. Agostino.

FÈLIX. ¡Santa Clara!
¡Això és que corren les meues
pessetes per eixa taula!
Jo li'n doní dos borraes... *Levantándose otra vez.*

FILOMENA. No se moga: ¿què li passa?

FÈLIX. Deixe'm fer-li una pregunta...

FILOMENA. Prop de mi està en punxes. Vaja.

FÈLIX. Si s'ofén, no... ¡Quant me vol!
És que una sospecha amarga,
i un eccètera i demés...

FILOMENA. Vamos, me ric sinse gana.

FÈLIX. Siquiera guanye eixe sastre
malvat, no me'n faça un[a] atra
en mi com la que li feu
al parroquià de la capa.

DORMIDO. Agostino, tu fas joc.

AGOSTINO. A quinzet.

JOANO. A ral de plata.

FÈLIX. ¡Ai! Estic suant el quilo
i el quilògramo, no és xansa.

GASPARET. A pesseta.

JOANO. Tot m'heu jue.

DORMIDO. Vullc.

AGOSTINO. Joanet, ¿és fallanca?

GASPARET. Canteu.

DORMIDO. Jo quaranta-nou.

JOANO. No m'hi veig gota.

DORMIDO. Sincuenta. [h]

GASPARET. Cinquanta-quatre.

JOANO. ¡Re-Dios!
¡A [36] mateix me les menjava!

ESCENA XV

Dichos y el tío Romà [por el] foro.

ROMÀ. ¡Santíssim nom de Jesús!
JOANO. ¿Qui és? *Viendo al tío Romà.*
GASPARET. ¡Mon pare!
JOANO. ¡Santa Rita!
ROMÀ. ¿Què estic mirant? ¿Són vostés
els que juen?
JOANO. ¿Per què hu dia?
ROMÀ. Perquè hu veig, i no puc creure-hu.
JOANO. Si estem juant a la brisca.
Tu, vinga un nyinyol[37] de fora. *Al Dormido.*
GASPARET. Tire'n un atre en seguida.
JOANO. ¿Tu no m'has fet esta senya?
DORMIDO. ¡Quin nyinyol ni quina guitza,
si no veig gota! Set duros
els he[g] guanyat. *Se levantan todos y el Dormido vase [por el] foro.*
ROMÀ. ¡Molt m'admira!...
JOANO. Com és un joc innocent...
ROMÀ. Ni per innocent que siga...
AGOSTINO. ¡En la major innocència
m'han pegat una palissa!...
JOANO. Me costarà mol[t] llevar-li
a eixe xiquet la seguida
de les cartes, però deixe'l...
ROMÀ. So Joano, dubtaria
si no foren tan honrats
vosté i la seua família...

ESCENA XVI

Dichos y Vicenta y Rosa.[i]

ROSA. ¡Ni la porta veig siquiera!
Mire si vinc jo bonica.
VICENTA. Oixca, més ha perdut jo
pe'a que vosté es desduixca,
i no li tire les culpes
a ningú, desagraïda.
ROSA. Jo quieta estava en ma casa.

VICENTA. No em busque la llengua...
JOANO. Xica,
ací està el tio Romà.
ROSA. M'alegre molt.
AGOSTINO. Per la pinta,
les han calfaes.
ROMÀ. ¿La so Rosa
d'a on ve?
JOANO. Jo crec que de missa.
ROSA. ¡Pedre vint-i-dos quinzets
al burro!
JOANO I ROMÀ. ¿Al burro?
ROMÀ. ¡Puríssima
Concepció!
JOANO. És engany; no crega...
ROSA. Els ploraré mentre vixca.
VICENTA. ¡Mà tu quant d'esparamiento
i quanta mixorreria!
JOANO. ¿Que si fóra cert, no costen
de suar?
VICENTA. ¿Suar? ¡Què risa!
¿No li trau ella a eix agüelo *Por Fèlix.*
bons duros? ¿Pe'a què més mina?
Jo hu ha vist.
FÈLIX. ¿A mi?
JOANO. ¿Al so Fèlix
li traus?...
ROMÀ. ¡Ui, què escandalíssia!
JOANO. ¿I vosté?... *A Fèlix.*
FÈLIX. És fals; sinse dubte
abans interpretaria
allò per algun eccètera *A Romà.*
i demés.
JOANO. Però eixa víbora...
¡Si ara fóra cosa meua!...
VICENTA. Si hu fóra, l'arraparia;
pues al moixo com vosté
que al seus anys me s'encandila
no menos que en tres palomes,
jo l'arrape.
ROMÀ. ¿Alguna cria?...
VICENTA. Sí sinyor, i de la raça.
Tres querides.
ROMÀ. ¡Ui, Santíssima
Trinitat! Xiquet, anem-se'n.
JOANO. ¡Volen pedre'm! És mentira.

ROSA. És veritat, que a tothora
les nomena i ensomia...
AGOSTINO. Si són tres cartes...
JOANO I ROSA. ¡Tres cartes!
JOANO. ¡Ja caic! ¡Sort que este hu afirma!
AGOSTINO. Quan juàvem ara al golfo,
totes les mans les tenia
Joano.
JOANO. Ja hu empastrares.
ROMÀ. ¡Al golfo! Xiquet, avia't:
m'heu recelí.
JOANO. Home, sossegue's...
ROMÀ. Faça favor...
JOANO. ¿Què volia?
ROMÀ. Allò... els diners de la llàntia.
JOANO. ¿Els diners? ¡Esta és més trista!
Volaren.
ROMÀ. ¿Com que volaren?
JOANO. Un amic meu que no guipa,
així guipara la forca
ca volta que alça la vista,
mos netejà les bolxaques
i la llàntia.
ROMÀ. ¡Virgen mía!
¡Ja se m'ha quedat a fosques
el Cristo!
FÈLIX. ¡Sombra maleïda!
¡Tan tou que en lo tratge nou
estava jo!
ROSA. ¿És dir, que es fià[k]
de tu?
JOANO. Conec que abusí...
VICENTA. Si el joc serà la ruïna
d'ells; hu tinc pronosticat.
ROMÀ. Ha segut una acció indigna,
i de pitjors per lo temps
ne farà... com no es detinga.
Al que la passió del joc
per sa desgràcia el domina,
eixe s'ajua els diners
primer, luego la camisa,
i acaba desesperat,
cego de dolor i d'ira,
per ajuar-se la honra.
Vosté també hu farà aixina.
ROSA. ¡Quin bochorno!

JOANO. ¡I el mereixc!
FÈLIX. ¡Señores, quina desditxa!
¡En quatre envits este sastre *A Agostino.*
deixar-me sinse tovina! [38]
AGOSTINO. Jo abonaré...
FÈLIX. Ho vullc al canto.
AGOSTINO. Si de mi vosté no es fia...
ma muller li respondrà.
FÈLIX. ¿Sa muller? ¡Bonica firma!
Però abans me'n vaig a escape
i reclame a la justícia,
i... a l'eccètera i demés.
¡En quin gust el tancaria! *Vase [por el] foro.*

ESCENA ÚLTIMA

Los mismos menos Fèlix.

GASPARET. Pare...
ROMÀ. Andando; por supuesto,
ja emparentar no podem.
FILOMENA. ¡Per sa culpa, quantes llàgrimes
des de hui derramaré!
JOANO. Tio Romà, jo li jure...
ROMÀ. A mi vosté no em convenç.
VICENTA. ¡Quin tio tan fosc!
AGOSTINO. Joano,
fes davant l'home una creu
ben gran per a que es convença.
JOANO. No estic pe'a xanses, ¿hu entens?
Els temptaors com tu i atres
són causa...
VICENTA. *[Apart]* [1] Mà quin xiquet,
que el tempten.
AGOSTINO. ¿I les palomes,
tan fines?
JOANO. Per lo mateix,
des de hui del teu costat
m'aparte pe'a sempre.
VICENTA. ¿Veus?
¡Juaorot del dimoni!
AGOSTINO. ¿Veus? ¡Burrera de Lusbel! *Vanse [Agostino y Vicenta por el] foro.*
ROMÀ. Gràcies al Nostre Sinyor,
que ja en millor senda el veig.

Lo passat, passat.
FILOMENA. ¡Respire!
JOANO I ROSA. ¡Tio Romà!
GASPARET. ¡Pare meu!
ROMÀ. Chiquillo, atina't...
GASPARET. Encara
me fa por el pensament
de pedre a Filomeneta.
JOANO. Desatino molt gran és,
i confessar-ho em precisa,
que u per divertir-se un rato
s'expose en un arrebato
a pedre hasta la camisa.
Si al que el seu pecat confessa
se l'absol, jo ixc a una vora;
però ara l'autor implora
que absolguen vostés la peça.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A A: *un.*

[b] Esmenem *ni han dins* –que dóna vers hipomètric– per *n'hi ha [e]ndins* que manté la mesura correcta.

[c] Esmenem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

[d] A *OC: amontonar.*

[e] A *A* i *OC* figura *ya.* Transcrivim *i a* (és a dir, *i a[ra]*), que ens sembla una opció més correcta que *ja.*

[f] A *OC: m'aforrat.* Esmenem tot seguint *A.*

[g] Esmenem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[h] A *A: cinquanta.*

[i] A *A: y Rosa [por el] foro.*

[j] A *OC: crià.* Aquesta opció, que podria tenir sentit, és, però, contrària a les exigències de la rima, que demana *cri-a.* Esmenem, doncs, tot seguint *A. Cria* té ací el significat de conjunt de fills d'una parella o d'un ramat (*DCVB*).

[k] A *A: fia.* Aquesta hauria de ser la lectura correcta des del punt de vista de la rima. Però el sentit demana un altre temps verbal i per això, tot i faltar a aquella, mantenim la forma que proposa *OC.*

[l] A *A* aquesta rèplica no figura com a apart.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Fèlix Pizcueta (València 1837-1890) fou un important escriptor i polític. Prengué part destacada a la revolució del 1868. A Madrid dirigí el diari *La Nación* i a València fou redactor d'*El Mercantil Valenciano.* Presidí Lo Rat-Penat, entre 1878-79 i 1884-86. Com a escriptor publicà novel·les en castellà i poemes en valencià. Fou cronista de la ciutat des de 1883 fins a la seua mort.

[2] *Golf*: joc de cartes, dels anomenats d'envit.

[3] V. n. [65] a *El tio Cavil·la.*

[4] *Burro*: joc de cartes, que normalment es juga amb tres cartes, tot i que n'existeix una variant de cinc. Pot referir-se, doncs, a la variant o a la circumstància que les que juguen són, efectivament, cinc.

[5] *Comare*: padrina de fonts d'un infant en relació al padrí o als pares d'aquest, però també dona veïna o companya d'altres i especialment dona xafardera, xerraire (*DCVB*).

[6] *Macip*: servent, aprenent d'un ofici (*DCVB*). Escalante l'usa normalment amb el significat d'*escolà*. V. n. [14] a *Als lladres!*

[7] *Polla*: en certs jocs de cartes, la quantitat que es posa enmig de la taula, a disposició del jugador que la guanye amb una jugada determinada (*DCVB*).

[8] V. n. [35] a *La Moma.*

[9] V. n. [38] a *Tres forasters de Madrid.*

[10] *Nodies*: joc de cartes o aposta feta sobre aquestes, que no hem pogut identificar. No n'estem segurs tampoc de la transcripció; potser siga *nodiés* (no-deu).

[11] *Secança:* joc de cartes semblant al del trenta-u i també conjunt de tres cartes del mateix coll els valors de les quals se segueixen (*DCVB*).

[12] *Acabant*: en acabant, després.

[13] *Albitre*: ocupació, manera de guanyar-se la vida (*DCVB*).

[14] *Jogim*: forma popular de Joaquim.

[15] *Manilla*: joc de cartes en què la carta més alta és el nou, que rep aquest nom (*DCVB*).

[16] *Solo*: joc de cartes que es juga entre tres jugadors; el que creu tenir-ne les millors juga sol contra els altres dos (*DCVB*).

[17] *Posillo*: suposem que es tracta de *pozillo* (xicra) pronunciat a la valenciana. Aquesta xicra potser siga el recipient on es van posant els diners que entren en joc.

[18] V. n. [43] a *Fugint de les bombes.*

[19] Ens trobem, com a *La xala* davant una altra manisfestació del *blue montag,* tradició que feia del dilluns un dia festiu. Molt estés entre les capes obreres, especialment les artesanals, aquest costum va ésser combatut fins la seua substitució pel costum de fer festiu només diumenge.

[20] *Cinquanta-quatre*: joc de cartes de l'estil del trenta-u, on guanya qui fa aquest nombre de punts o mes s'hi acosta.

[21] *Escut*: moneda d'or o d'argent, de diferents valors segons les èpoques, que apareix ja en el segle XV i estigué en curs fins la primera meitat del segle XIX. En els segles XVIII i XIX l'escut equivalia a 2,50 pessetes, o siga a quinze sous (*DCVB*).

[22] *Marroc*: moneda marroquina de poc valor, com d'un cèntim i mig, que estigué en curs dins Espanya després de la guerra d'Àfrica de l'any 1860 (*DCVB*).

[23] *Pintar*: «mostrarse la *pinta* de las cartas de la baraja». Aquesta *pinta* és la «señal que tienen las cartas de la baraja en el borde, distinta según el palo, por la cual se conoce éste sin necesidad de descubrir la carta enteramente» (*DCVB*).

[24] *Columnària*: pesseta columnària, o siga equivalent a cinc reals (*DCVB*).

[25] V. n. [23].

[26] V. n. [10] a *Tres forasters de Madrid.*

[27] *Ahuix*: crit que fan per espantar els animals (*DCVB*).

[28] V. n. [42] a *Una sogra de castanyola.*

[29] *Carbonada*: caliu, conjunt de carbons encesos (*DCVB*).

[30] V. n. [60] a *Una sogra de castanyola.*

[31] Com a adverbi o interjecció, en el sentit de bé, però amb un ús generalment irònic.

[32] *Fallanca*: desfalliment. Així significa tenir cartes dolentes.

[33] *Cega*: a les cegues, sense mirar les cartes.

[34] Tot i que al text no figura indicat, sembla evident que aquesta part de la rèplica ha de dir-se com a apart.

[35] V. n. [52] a *Als lladres!*

[36] Ara.

[37] *Nyinyol*: cordill o fil fort; també fil per a pescar amb ham (*DCVB*).

[38] *Tovina*: mena de jaqueta que duien els pagesos valencians en el segle XIX (*DCVB*).

LES XIQUES DE L'ENTRESUELO

ESTUDI INTRODUCTORI

Les xiques de l'entresuelo forma part, sense dubte, d'aquella mitja dotzena de textos emblemàtics en la producció d'Eduard Escalante que, a força de recordats, han eclipsat, de vegades amb evident injustícia, altres obres dramàtiques de similar consistència. Perquè, diguem-ho de seguida, *Les xiques de l'entresuelo* és un text teatral d'admirable factura, on la temàtica de la *coentor* assoleix el seu punt paròdic més accentuat, tot encarnant-se en tres germanes fadrines que han superat ja de bon tros el límit d'edat que la societat de l'època considerava acceptable per tal de maridar, sense èxit, i això fonamentalment degut a la seua incapacitat d'adonar-se del seu estat, les seues limitacions i les seues possibilitats reals. Romana, Mariquita i Pura viuen en un món imaginari, per a desesperació del seu pare, vidu, que es troba completament desatés, i només compta amb l'ajut, per tal de dur la casa, de Pepeta, la neboda que, com la Ventafocs del conte serà, al remat, l'única que obtinga *èxit*, és a dir que es case.

Aquesta recerca d'assolir un estat superior a través del matrimoni, fa a les xiques de l'entresuelo imposar el canvi de llengua a la seua família i als seus pretendents, no solament per imitació d'aquells d'entre ells que són castellano-parlants, sinó sobretot pel convenciment tantes vegades assenyalat que l'ús del castellà –encara que siga malparlat i ple de divertides i ridícules impropietats–, constitueix, per se, aquest mateix ascens social que tant es delerava.

Entre els personatges femenins, a més de la ja esmentada Pepeta, la cosina, que correspon a l'esquema de jove treballadora, realista i assenyada tan freqüent en Escalante (la Sunsión de *Tres forasters de Madrid*, sense anar més lluny) trobem el trio que dóna nom a l'obra, però que malgrat això –tot i conservar els personatges un nucli caracteritzador prou homogeni i ser-ne les diferències de detall– funciona realment com a dues sub-unitats: d'una banda, la parella que podríem anomenar secundària –Mariquita i Pura– i d'altra, el personatge femení principal, que accentua i arquetipitza els trets del conjunt: Romana. A aquests perso-

natges femenins es corresponen els masculins, també per grups. En primer lloc, el pretendent de Romana, el tinent Santi-Ponce, amb el que aquesta compartirà una situació veritablement grotesca i hilariant, la de l'entrega de la trena de la protagonista com a prova d'amor (escenes VI a VIII). Després, els pretendents de Mariquita i Pura, que seran realment dos parelles: els més modestos i, per tant, rebutjats –Manolo i Llepolia– i els benestants i, en conseqüència, desitjats, Silvestre –el *propietari*– i el Afligido que, com després se sabrà, deu el seu nom a la tristor que li produeix el fet d'estar casat *amb una agüela del dimoni / que no se vol morir mai* (vv. 815-16). Els desitjats, com es obvi, acabaran no volent-se –o no podent-se– casar amb Mariquita i Pura, i tampoc ho faran els altres. Aquests personatges masculins es completen amb el ja esmentat pare de *Les xiques de l'entresuelo*, don Macario, i Batiste, que comença volent casar-se amb qualsevol de les tres, perquè ha heretat un negoci i uns diners, però que, en ser rebutjat per les germanes, acaba demanant la cosina Pepeta, que és qui realment el volia. Aquests dos personatges, doncs, els únics que actuen amb realisme, i amb visió pràctica de les coses seran els únics també a aconseguir reeixir-ne. El missatge resulta, en conseqüència, clar i diàfan, i per a més precisions sobre els aspectes socials i lingüístics de l'obra, la referència al clàssic estudi de Lluís V. Aracil es fa absolutament indispensable.[1]

* * *

L'obra està escrita gairebé tota seguint la forma de romanç, amb una presència molt menor d'estrofes consonàntiques –11 redondilles i 4 quartetes–, la qual cosa dóna com a resultat una mena de prosa rítmica molt adequada a les característiques de l'acció. L'esquema és el següent:

vv. 1- 88	romanç	á
89-176	romanç	á a
177-302	romanç	é
303-444	romanç	í a
445-500	romanç	á e
501-576	romanç	é a
577-580	quarteta	
581-616	redondilles	
617-620	quarteta	
621-628	redondilles	
vv. 629-652	romanç	á
653-714	romanç	á o
715-832	romanç	á (el v. 745 és heptasíl·lab, i el 746 endecasíl·lab; pertanyen a una cançó intercalada)
833-884	romanç	é
885-892	redondilles	

[1] Lluís V. Aracil, «Els sainets d'Eduard Escalante», introducció al llibre: *Eduard Escalante. Les xiques de l'entresuelo. Tres forasters de Madrid.* València, Garbí, 1968.

Percentualment trobem els següents resultats:

romanç			832	vv.	93,3 %
	en	á	230	vv.	27,6 %
		é	178		
		í a	142		
		á a	88		
		é a	76		
		á o	62		
		á e	56		
redondilles			44		4,9 %
quartetes			16		1,8 %

* * *

Per a la fixació del text hem comptat amb la primera edició (A), publicada a València el 1877 a la Llibreria de Pasqual Aguilar, i la inclosa al segon volum de les Obres Completes (OC).

LES XIQUES DE L'ENTRESUELO

pieza bilingüe original y en verso

estrenada con extraordinario éxito,
en el teatro de la Princesa, a beneficio de la primera actriz
del género valenciano doña Amalia Mondéjar,
la noche del 25 de enero de 1877.

Personajes	Actores
Romana	Sra. Mondéjar
Mariquita	» Huertas
Pura	» Pardinillas
Pepeta	» Bru
Don Macario	Sr. Ferrando
Santi-Ponce	» Cachet
Llepolia	» Llorens
Silvestre	» Contreras
El Afligido	» Bello
Manolo	» Navarro
Batistet	» Troyano (D.J.)

A mi ª * querido amigo el distinguido escritor y poeta

D. Rafael Ferrer y Bigné. [1]

Amigo Rafael: acepte V. la dedicatoria de la presente obrita
como una débil muestra de gratitud y cariño
a las repetidas pruebas que de su buena amistad
tiene recibidas su siempre afectísimo

E. Escalante.

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1492-1494.

ACTO ÚNICO

Sala decentemente amueblada. Puerta al foro, dos a la izquierda, dos balcones a la derecha. Un velador en el centro; encima de éste, un libro.

ESCENA PRIMERA

Pepeta, Manolo y Llepolia.

MANOLO. ¿No sabe usté dónde han ido?
LLEPOLIA. ¿És dir, que vosté no sap?...
PEPETA. ¿Que elles quan ixen de casa
me donen compte d'a on van?
MANOLO. ¿Vino alguien en busca de ellas?
LLEPOLIA. ¿Les esperava algú baix?
PEPETA. No hu sé.
LLEPOLIA. No es disguste: prenga
un rotllet de massapà.
MANOLO. Yo les dije que vendríamos,
y sin embargo se van
sin dejar un mal recado.
Aquí hay misterio.
LLEPOLIA. És estrany...
MANOLO. Si resultan mis sospechas
fundadas... ¡voto a Caifás!
¡Se arma la de Dios es Cristo!
LLEPOLIA. Usté siempre piensa mal.
MANOLO. Tengo buena nariz...
LLEPOLIA. ¿Quiere
un canellón?...[2]
MANOLO. Solimán.[3]
LLEPOLIA. Tome una armela roñosa.[4]

MANOLO. Hombre, déjeme usted en paz [5]
con sus golosinas.
LLEPOLIA. Diga:
¿sap si esta nit van al ball
de Pinyata?... [6]
PEPETA. Ja els he [b] dit
que a mi no me donen part...
MANOLO. Vámonos y no paremos
hasta encontrarlas.
LLEPOLIA. Avant.
Este coixo maleït
té més cames que un cavall. *Vase [por el] foro.*

ESCENA II

Pepeta y Batiste [por el] foro.

PEPETA. ¡Així la mar us tragara!
De vosatros estic ja
i de les meues cosines,
hasta més amunt del cap.
BATISTE. Pepeta...
PEPETA. ¡Calla! ¡Atra volta
Batiste!... En poc rato van
quatre visites.
BATISTE. ¿Ton tio?...
PEPETA. Chico, encara no ha tornat.
¿No puc saber pe'a què el busques?
BATISTE. Dona, li fiu ahir vesprà
certa petició, i espere
que hui em conteste.
PEPETA. *[Apart]* ¿Què tal?
Algo me vol dir, però és
tan curt, que li costarà
decidir-se.
BATISTE. *[Apart]* Si jo a esta
li poguera sonsacar...
[Alt] ¿I què, les teues cosines
festegen?
PEPETA. En un ramat
de nòvios, mes ningú qualla,
perquè com piquen tan alt...
BATISTE. Romana deu ser matxutxa.
PEPETA. Els quaranta està arrapant;
però als vint-i-tres digué

me plante, i no ha hagut ja mans
ni matrícules...

BATISTE. ¿I encara
cusen camises i guants?

PEPETA. Des de que tingué l'empleo
mon tio...

BATISTE. Poc li durà.

PEPETA. Onze mesos: des d'entonses
ni una agulla han agarrat.

BATISTE. ¿Pues com s'heu passen?

PEPETA. Si el tio
alguna comissió trau...
Por supuesto, elles no pensen
mes que en reunions i balls,
i en posar-se flocs i llistes.
En canvi, lo trist del cas
és que a migdia en la taula,
quan s'assentem a dinar,
només reinen els fessols
i mos unflem[c] d'espinacs.

BATISTE. ¡Pobres!

PEPETA. ¡Pobre del dimoni!
A[7] mateix estan pagant
d'este entresuelet sis duros...

BATISTE. ¿Per què no viviu més alts?

PEPETA. Perquè des d'estos balcons
al carrer, poden parlar
millor, i les veuen fer
la mona. La veritat
és que són una treseta[8]
que a mon tio el fan ballar,
pues com ell és un bolxaques...
¿I fisgones? ¡Són capaç
de riure's de la capeta
de Nostre Sinyor![9]

BATISTE. *[Apart]* Quisá
exagera la pintura
o és despit... I, ben mirat,
esta xica s'ha fet guapa.

PEPETA. Chico, ja les oixc muntar.
Atre rato parlarem.

BATISTE. Adiós.

PEPETA. Ell rebentarà.

Vase [por la] primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA III

Batiste, don Macario, Romana, Mariquita y Pura [por el] foro.

D. MACARIO. ¡Me feu pegar uns passejos
que aplegue rendit a casa!
Pe'a postres els pantalons
me van caent, pues els falta
l'hebilla, i en lo chaleco
tres botons.

MARIQUITA. Mira, Romana.

ROMANA. ¿Eixe és el xocolatero?
¡Què visita!

Romana y Mariquita se asoman al balcón. Pura se sienta cerca del veladador, hojeando el libro que hay encima.

BATISTE. ¡Per la traça
s'ha fet bon passeig!

D. MACARIO. Rendit
estic de la caminata.
Sobre córrer l'Alameda [10]
quatre voltes a la llarga,
al porrat de Campanar [11]
ham anat después, i encara
volien elles al vindre
passar per enfront la guàrdia
del Principal. [12]

BATISTE. ¿Pe'a què fer
eixa roda?

D. MACARIO. Per si estava
el teniente Santi-Ponce:
un amic nostre, que balla
en les xiques quan anem
a la reunió de casa
les de Galván.

MARIQUITA. Ja em fa senyes

Al segundo balcón, suponiendo que contesta a las señas y telégrafos [13] que le hace alguien.

Luis. ¿Què diu? No sap atra
cançò. ¡Cuándo seré suya!
Que venga y saque la cara
tu papá.

BATISTE. ¿I sobre la meua
petició, què me diu?

D. MACARIO. ¡Vaya,
pues no s'han rist poc les xiques!

BATISTE. ¡Riure's! ¿Que hu han pres de xansa?

D. MACARIO. ¿Que tu m'heu has dit de veres?
Xiquetes, vingau.

PURA. ¿Què passa?

D. MACARIO. La petició de Batiste
és formal; així hu declara.

PURA. ¡Com!

ROMANA. Parleu-li en castellà;
mai se doneu importància.

BATISTE. És tan formal, que si alguna
de vosatros no em desaira,
me case ans d'un mes.

MARIQUITA. ¿De veres?

ROMANA. ¿De veras, querido?

PURA. Estranya,
no sabent en quines rentes
comptes tu, o en quina paga.

BATISTE. En la xocolateria
que la pobra tia Blaia
al morir-se m'ha deixat.

ROMANA. ¡Parese que no, y es ganga!

D. MACARIO. ¿I vols que ninguna d'estes
en lo taulell despatxara?

BATISTE. Jo ne conec de tan bones...

MARIQUITA. ¡Qué risa!

ROMANA. ¡Jesús, qué guaza!

PURA. Mariquita, mos dirien
les xocolateres.

MARIQUITA. ¡Calla!

ROMANA. Yo, si entrase Santi-Ponce
y me dijese: «Romana,
¿me da usted media pastilla?»
¡Creo que me desmayaba!

BATISTE. No, xica, no te desmaies,
ni cal tanta moxiganga.

MARIQUITA. S'agraix la proporció.

PURA. Gràcies de tots modos...

ROMANA. Gracias.

MARIQUITA. ¡Qué idea!
PURA. ¡És xistós el llanç!
ROMANA. ¡Si lo contamos en casa
las de Galván, ya veréis
qué cañarete se arma!

Retirándose al mismo extremo que ocupaban en los balcones, y Pura, sentándose, toma el libro.

D. MACARIO. Elles, en la seua classe...
BATISTE. ¡Quina classe ni quin haca!
Burlar-se d'eixa manera,
això és de poca criança.
Quan no acomoda una cosa,
se diu que no i santas pascuas.
D. MACARIO. És gènit... Sent de tots modos
el teu sofoco...
BATISTE. Malhaja
lo que em sofoque; al revés,
si m'han fet un pont de plata.
D. MACARIO. Tu saps lo molt que t'aprècie...
Ja passaré per ta casa,
pues te dec tres quarterons [14]
de xocolate...
BATISTE. Home, vaja...
D. MACARIO. ¿Per què no veus ma neboda?...
BATISTE. *[Apart]* En ella pensant estava.
D. MACARIO. Veges...
BATISTE. *[Apart]* ¡Quina diferència!...
D. MACARIO. Tu, quan te done la gana,
en la mateixa franquea
que entre nosatros reinava
quan érem veïns, te'n véns
per ací.
BATISTE. *[Apart]* I és molt més guapa...
Bien; adiós.
D. MACARIO. Adiós.
BATISTE. Coentes,
que em ric de la carabassa.

ESCENA IV

Dichos menos Batiste.

D. MACARIO. *[Apart]*[15] ¡Pobre xic! L'han corregut.
[Alt] Conque a vore si podeu
en un instant apanyar-me
el chaleco... Tu mateix... *A Pura.*

PURA. Fa plorar esta novel·la.
¿Ha llegit quan a Isabel
li agarra una malagana,
i cau en braços del seu
nòvio?

D. MACARIO. Voràs acabant
com ix el traïdor aquell
apuntant-li en dos revòlvers...

PURA. No m'heu conte.

D. MACARIO. La sort és
que els dotze tirs li fan figa.

PURA. Però si no ho vullc saber
hasta que aplegue...

D. MACARIO. Xiqueta,
¿podràs cosir-me?... *[a Mariquita]*

MARIQUITA. ¡Innocent!
Diu que anit m'ensomià.
«Yo también t'ensomié». *Diciéndolo por señas.*

D. MACARIO. Esta està de maniobra
telegràfica; açò és
la goleta.[16] Tu, Romana...

ROMANA. ¿Se quedó usté en el cuartel? *Suponiendo que habla con alguien de la calle.*
Yo, en la reunión estuve
muy desfisiosa. Valsé
una meajita, y de pronto
me agarró el ataque aquel
que me agarra. Es Santi-Ponce, *A Macario.*
¡calle!

D. MACARIO. Avant; recurrirem
a ma neboda, com sempre.

ROMANA. ¿Por qué se ha quitado usté
l'uniforme? ¡Tan bisarro
que le para!... *[Apart]* No l'entenc...
[Alt] ¿Qué dise? ¿Que ha ido de trueno[17]
con los amigos? ¡Muy bien!
Ya le ajustaré las cuentas

cuando venga. Hasta después.
Adiós... adiós...

D. MACARIO. ¡Ai, xiquetes,
xiquetes! Si aixina anem,
ja tinc jo en vosatros quadro
pe'a dies. ¿A l'últim, què?
¿S'ha declarat el teniente?

ROMANA. Està al caure; hui mateix
a Coixinera el despatxe.
¿Què puc esperar jo d'ell?
Ahir li diguí: Manolo,
la cuenta tuya ¿cuál es?
Yo tengo veintitrés años
cumplidos...

D. MACARIO. I jo també.

ROMANA. Si nos hemos de casar...

D. MACARIO. ¿I què contestà?

ROMANA. No res;
se posà a tosir.

D. MACARIO. La tos
que els agarra a tots; ja hu sé.

ROMANA. No va poca diferència
d'un empleat famolenc,
a un teniente, que hui el fan
en dos dies brigadier.
¿Pense jo mal?

D. MACARIO. ¡Quines ganes
tinc d'eixir d'estos betlems!
Señores, ¡no presentar-se
un home de fundament!
¡Cuidao, que ací se treballa [d]
i es tira fondo el mornell! [18]
Jo les duc a totes bandes,
no hi ha festa ni teatret,
ni volta de processó,
ni missa de regiment,
ni funeral, ni certamen,
a on en mig no s'encontrem.
Elles, ca *sígueme pollo* [19]
que es planten, ompli un carrer.
Aixina és que les divisen
des de dalt del Micalet.
Si les vera un bou, segur
que arremetia en les tres.
No és dir en açò que falten
memorials, però tots ells

són de nòvios de pistó;
no n'ix ningú a la *Fouché*. [20]

MARIQUITA. ¡Xica, repara qui passa *A Pura.*
per allí enfront!

PURA. Vaig corrent. *Dirigiéndose al balcón donde está Pura.*

MARIQUITA. Sempre rondant-mos.

PURA. «¿A on van

Suponiendo que hablan con alguien que está en la calle.

la parella?»

MARIQUITA. «¿Que si anem
esta nit a la reunió?»
No sinyor.

PURA. «¿Vindran vostés?
Bueno, no tarden». Silvestre
y el Afligido.

D. MACARIO. Està lleig
traure mals noms, i vosatros
teniu un vici...

MARIQUITA. Li ham tret
l'Afligido, perquè romp
a lo millor en gemecs
sinse motiu...

D. MACARIO. Segons conta,
comèrcia en seda.

PURA. I el seu
amic, diu que té una finca
que li renta gran lloguer.

ROMANA. No sap parlar d'atra cosa.

D. MACARIO. ¿Però s'han declarat?

PURA. Ells
donen a entendre...

MARIQUITA. Jo vaig
a dir-li a l'estudiantet
d'ahí enfront, que no me faça
més telégrafos, ni més...

PURA. A Llepolia, voràs
el passaport que li estenc.

ROMANA. Pero Silvestre es muy basto.

D. MACARIO. Ningú és bast si té diners.

PURA. Chica, seré propietaria.

MARIQUITA. Yo comersianta seré.

D. MACARIO. Molt apressa van.

ROMANA. ¡Pues yo

brigadiera! ¡Ese sí que es
rango de categoría
preponderante!

D. MACARIO. ¡Ja hu crec!

ROMANA. Gosaré fuero de guerra
i honors militars; voreu.
No haurà ningún sentinela
que a penes en lo carrer
me divise des de llunt,
no exclame en tota la veu:
«¡Cabo de guardia, que viene
la esposa del brigadier:
a formar!» i així el saludo
me faran, una, dos, tres. *Cuadrándose y haciendo el saludo militar.*

PURA. ¡Propietaria! ¡Qué alegría!

MARIQUITA. ¡Comersianta! ¡Quin plaer!

ROMANA. ¡Brigadiera! ¡Quin orgull!

D. MACARIO. Balleu, xiquetes, balleu;
però jo me tire al pou
si aixina seguiu molt temps.

Vase [por la] primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA V

Romana, Pura, Mariquita, y el Afligido y Silvestre [por el] foro.

AFLIGIDO. ¿Hi ha llicència?

PURA. Avant.

MARIQUITA. *[Apart]* Silvestre
y el Afligido.

PURA. ¿Veus, xica,
què puntuals?

SILVESTRE. Dient nosatros
que vindríem en seguida...
[Apart] ¡Romana, vosté tan guapa!

ROMANA. Gràcies. ¡Què atent!

SILVESTRE. Cada dia
més grossa.

ROMANA. Al contrari.

SILVESTRE. ¿No?
Pues se li fa el cos aixina

com una gerra.

ROMANA. ¡Qué bruto! *Dirigiéndose al balcón.*

MARIQUITA. Assente's.

PURA. Prenguen caïra.

Se sientan el Afligido al lado de Mariquita, y Pura al lado de Silvestre.

SILVESTRE. Me precisava passar
a vore la meua finca;
però diguí: lo primer
és acudir a la cita.

PURA. Vosté és molt amable.

SILVESTRE. Sóc
propietari.

PURA. Ja hu sabia.

SILVESTRE. Tinc una gran casa en lo
carrer de la Llonganissa. [21]

PURA. M'agrà poc eixe carrer.

SILVESTRE. Pues jo en ell me mudaria,
perquè vixc en el dels Asnos; [22]
com tinc allí la família...

PURA. Hu suponc.

MARIQUITA. ¡A lo millor
vosté es queda fet un lil·la
al meu costat!

AFLIGIDO. És que admire
les perfeccions que Déu cria
en la terra, i dic: ¡Sinyor,
qui s'emportarà esta xica!

MARIQUITA. *[Apart]* Ja va explicant-se.

AFLIGIDO. Tremole...

MARIQUITA. ¿Per què tremola? Seguixca.

AFLIGIDO. És que el regomello... [23]

MARIQUITA. ¿Quin
regomello?

AFLIGIDO. ¡Ai, Mariquita!
¡Crega'm: sóc molt desgraciat!
No volguera haver-la vista.

MARIQUITA. Explique's...¿Ja plora?

AFLIGIDO. Els ulls
me s'omplin d'aigua en seguida.
Sóc tan tendre...

MARIQUITA. Passe avant.

AFLIGIDO. No puc; ¿no veu que m'heu priva
este botó [24] que de prompte

m'ofega?
MARIQUITA. *[Apart]* ¡Ai, li pegaria
dos galtaes! ¡Pe'a que rebente
me costarà suar tinta!
PURA. ¿No creu encontrar vosté
una dona que li tinga
verdader amor?
SILVESTRE. ¿Amor?
Sí, naranjas de la China.
PURA. Vosté és molt desconfiat.
SILVESTRE. Jo sóc propietari.
PURA. Vinga...
SILVESTRE. Pues ahí està el *ajo*, en que elles,
desenganyaes, hui en lo dia
casi totes ensomien
només en la regalíssia [26]
d'agarrar a un propietari
per lo rabo, és dir, la finca.
Però jo, mire: ¡xurrut!
Sé la canya com se tira,
el ormeig [26] com se treballa
i la intenció que les guia.
Per això abans les teclege
un poc, i a la que me xiula
de cert modo, li responc:
Cucuc, dijo el fraile, niña. [27]
Soy massa piulo, i a mi
ninguna piula m'empiula. [28]
¿Coneixeré jo el joguet?
PURA. Vamos, és vosté molt...
SILVESTRE. ¡Diga-hu,
molt bèstia! Pues bo pe'a mi.
PURA. Si a totes les jusga aixina,
no pretenga...
SILVESTRE. A totes no.
PURA. *[Apart]* Encara com no hu afirma.
Costarà traure-li llustre.
ROMANA. ¡Ja ve, ja està ací; què ditxa!
AFLIGIDO. ¿Qui és?
MARIQUITA. El nòvio de Romana.

ESCENA VI

Dichos y Santi-Ponce [por el] foro.

SANTI-PONCE. A la orden de ustedes, niñas.
ROMANA. ¡Santi-Ponse!
SANTI-PONCE. ¡Bravo! Veo
que las hermanas se animan.
ROMANA. Venga usté aquí, buena pieza;
me tiene muy resentida.
¿Es decir, que los amigos
prefiere usté a las amigas?
SANTI-PONCE. ¿Quién, yo? Protesto, rechazo
calumnia tan ofensiva.
¡Digo! Si precisamente
yo soy una tortolilla
cuando se ofrece arrullar
a una simpática amiga,
verbi gracia, como usté...
[Apart] o como otra más bonita.
ROMANA. ¡Qué cosas dice, engañoso!
SANTI-PONCE. No miento, es la verdad fija.
ROMANA. ¡Entonses usté me ama!
SANTI-PONCE. ¿Pero cómo he de decirla?...
ROMANA. ¡Ay, esa declarasión
me turba y me ruborisa!...
¡Jesús! ¡Qué vergüensa tengo
de darle el sí!
SANTI-PONCE. Tontería...
ROMANA. No vaya usté a creer
que esto son michorrerias.
SANTI-PONCE. ¿Quién? De ninguna manera.
ROMANA. Eso queda pa las niñas
de quinse años; pero yo,
que el día de la Purísima
cumplí veintitrés...
SANTI-PONCE. Mi abuela
también los cumplió ese día.
ROMANA. Falta que papá consienta...
Si no se opone, en seguida
podemos casarnos.
SANTI-PONCE. ¡Oiga!
¿Te corre a ti mucha prisa?
ROMANA. ¡Ay! ¡Me hablas de te y de ti!
Ahora sí estoy convensida

de tu cariño.

SANTI-PONCE. Ahora y siempre.
[Apart] ¡Esta jamona es divina!

ROMANA. Después en la reunión
se lo diré a Hermenegilda.
Ya que tanto me rosega [29]
que rabie. Aquella bajita,
que cuando baila contigo
s'agrunsa y hase monaitas...

SANTI-PONCE. ¿Aquella tan gorda?

ROMANA. Sí,
que paese una mondonguilla
con patas.

SANTI-PONCE. Ahora que el baile
se nombra; hablé con las chicas
de Galván, y al de Piñata
me dijeron que no iban.
¿Y ustedes?

PURA. Papá no quiere
salir.

SANTI-PONCE. Entonces podían
disfrazarse, y venir ellas
un rato aquí de bromita.

MARIQUITA. Sí; vaya usté y dígales
que las esperamos.

ROMANA. ¡Xica,
si vingueren!...

SANTI-PONCE. Mas si tienen
otro plan...

ROMANA. Tú las instas; [30]
verás qué pronto desisten...

SANTI-PONCE. Bien, haré una tentativa;
aunque será muy del caso
que estos señores se sirvan
acompañarme, y uniendo
sus súplicas a las mías...

ROMANA. Cert.

PURA. Aniran.

ROMANA. Vuelvo; voy
a darte una prenda mía
en memoria. *Vase [por la] segunda puerta [de la] izquierda.*

SANTI-PONCE. ¡Cuando digo
que esta jamona es divina!

ESCENA VII

Dichos menos Romana.

SANTI-PONCE. Ustedes dispensarán
si al pedir que me acompañen,
interrumpo la sabrosa
conversación...

PURA. Hombre, calle.
Silvestre estoy persuadida
que irá gustoso, pues sabe
nuestro deseo, y él siempre
es con las damas galante.

SILVESTRE. Per això no; és que de paso
me viene bien avisarle
a un manobre, pa que venga
mañana mismo a escurarme
el poso y otros negosios...
En una finca mai paren
els remendos. ¿El sinyor
sap que jo sóc propietari?
Diga-li-hu; podia creure
que sóc algun pela-canyes...

MARIQUITA. No comprenc la seua pena.
¡Ja caic! *[Apart]* Li hauran dit que parle
en l'estudiantet... *[Alt]* No, fill,
no tinga ninguna classe
de recel...

AFLIGIDO. ¡Encà que vullga,
no puc ocultar les llàgrimes!

MARIQUITA. ¡Sinyor, i quin ploramiques!

ESCENA VIII

Dichos y Romana [por la] primera puerta [de la] izquierda.

ROMANA. El papà ja està queixant-se...
Toma; junto al corasón *Dándole un objeto envuelto en un papel.*
quisiera que lo llevases...

SANTI-PONCE. ¡Este bulto! ¿Y qué es?

ROMANA. No, deja...

SANTI-PONCE. ¿Pero a qué huele? ¡Diantre!
ROMANA. A macassar;[31] no entabuixa.[32]
SANTI-PONCE. Cuando ustedes gusten...
PURA. Vagen.
SANTI-PONCE. Abur.
MARIQUITA. Tornen en seguida.
AFLIGIDO. Volguera vindre per l'aire.
ROMANA. Que me tendrás impaciente.
SILVESTRE. ¿Pasaremos por la calle
de la Llonganisa? *Va[n]se [por el] foro.*
ROMANA. Eix home
rebusnará com un ase.

ESCENA IX

Romana, Pura, Mariquita y don Macario [por la] primera puerta [de la] izquierda.

D. MACARIO. ¡Vosatros sempre teniu
uns pensaments del diable!
Estic com una tonyina
i em vullc gitar...
ROMANA. Papà, calle.
PURA. No mos deixa eixir, i encara
li sap mal...
D. MACARIO. ¿Sobre casar-se
què han dit? ¿També són marraixos?
PURA. Ja van...
MARIQUITA. Ja van explicant-se.
ROMANA. El meu caigué. ¡I què capritxos
tenen els hòmens! Repare:
m'ha dit que s'ha enamorat
de mi esbelto y lindo talle;
i això que no duc cosset.
MARIQUITA. Deixa'm dir-li que prepare
Pepeta el quinqué, i açò
hu arregle un poc per si es planten...

Vase [por la] primera puerta [de la] izquierda.

D. MACARIO. Si en estos tingueren sort
de que foren voluntaris...

ESCENA X

Dichos, Manolo y Llepolia [por el] foro.

MANOLO. Aquí están.
LLEPOLIA. Buenas.
MANOLO. Felices.
D. MACARIO. ¿Oi?
PURA. ¡Mà quin ambo[33] es presenta!

Sentándose al velador y tomando el libro.

ROMANA. Pues és precís despatxar-los prompte.
LLEPOLIA. ¡Amigo, bona feta!
Dir que mos esperarien i anar-se'n.
D. MACARIO. Tenien pressa les xiques.
LLEPOLIA. Ham corregut per trobar-les Ceca i Meca.
MANOLO. ¡Con las personas formales de ese modo no se juega!
D. MACARIO. Ya les dije...
ROMANA. ¡Quina cara de saió fa Coixinera!
LLEPOLIA. ¿Ara que vinc jo se posa a llegir? ¡M'agrà la idea!
PURA. Vosté s'estranya de tot.
LLEPOLIA. Li duc uns rotllets d'armela.
PURA. Deixe, no es canse atra volta.
LLEPOLIA. Açò no mereix la pena. Entrí en la pastisseria pe'a pendre una friolera,[34] i em mengí dos sorrillistes i un sagastino[35] en canella... home, i me s'han tornat agres.
D. MACARIO. Lliga poc la pasta eixa.
MANOLO. Yo me he bebido seis copas de ron de Jamaica.
D. MACARIO. ¡Apreta!
ROMANA. Això hu diu per a que el tinguen per molt home, i és molt bèstia.

MANOLO. ¿Puedo saber dónde has ido?
ROMANA. Donde me han llevao las piernas.
MANOLO. ¡Hum!... ¿Fuma usted?
D. MACARIO. No, mil gracias.
LLEPOLIA. ¿Vol un poquet de ragea? [36]
D. MACARIO. No sinyor.
LLEPOLIA. Paeix[f] que els encontre
així de certa manera...
MANOLO. Muy graves.
LLEPOLIA. Un poquet sèrios. [37]
D. MACARIO. No, fill, pues ara mateixa
estaven estes rient-se.
ROMANA. Nos hace mal la cabeza.
D. MACARIO. Sí, se queixaven del cap.
LLEPOLIA. ¡El dimoni que hu entenga!
¿Se queixaven i se rien?
MANOLO. ¿Qué contradicción es ésa,
don Macario?
D. MACARIO. Hombre, ¿que no hay
enfermedades diversas
que hasen llorar y reir?
Mire usted, las cosquerellas
mismo...
LLEPOLIA. Ara quan se n'anem
a casa de donya Tecla,
voran que prompte s'alivien
pegant dos voltes.
PURA. No hu crega.
Bona estic jo per a anar
a ningun puesto.
ROMANA. Pues veas
yo.
MANOLO. Cuidado que me bailes
con nadie. Tengo sospechas
de que me engañas, y tú
en vez de desvanecerlas...
ROMANA. No estoy para romansadas,
Manolo; me hallo algo enferma,
y además, tú eres muy bròfego.
Papá, acostarme quisiera;
me han entrado por la espalda
grandes arisones.
D. MACARIO. Te entran...
Gita't; això és co[n]stipat.
PURA. Jo també em gite; tinc febra.
LLEPOLIA. ¡Caram!

D. MACARIO. ¿No els dic que estan males?
LLEPOLIA. ¿Vol una malaeneta?
PURA. ¡Jesús! Hasta un atre rato.
LLEPOLIA. ¡Sorprés me quede!
MANOLO. ¿Y te acuestas?
ROMANA. Sí, adiós. *[Apart]* g Demà passaport...
LLEPOLIA. Juraria que és pamema.
D. MACARIO. També a mi em salten els polsos.
MANOLO. ¿También? ¡Vaya una epidemia!
D. MACARIO. Alguna bufada d'aire
que mos pegó en l'Alameda.
LLEPOLIA. Pues aliviarse.
D. MACARIO. Vostés
dispensen de la franquea.

Vanse Romana, Pura y Macario [por la] primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA XI

Manolo y Llepolia.

MANOLO. ¡Si digo yo, voto a quién,
que aquí hay gato encerrado!...
LLEPOLIA. En efecto, a mí también
me tienen algo escamado.
MANOLO. Algún plan deben tener
oculto, y es un pretexto
la enfermedad...
LLEPOLIA. Por supuesto,
pe'a tirar-nos al carrer.
MANOLO. Cuando de tales maneras
nuestra presencia se evita,
no es mas que le han dado cita
a otro galán.
LLEPOLIA. ¡Caraseras!
MANOLO. ¡Pero no transigiremos
con rivales, vive Dios!
Ya verá usté entre los dos
la batalla que daremos.
LLEPOLIA. Poco a poc; usté contemple,
que eso de dar para sopas...
MANOLO. En bebiendo otras seis copas h
me voy a poner de un temple...
LLEPOLIA. ¿Para qué tanto valor?

[Apart] Ell de sí, en poquet s'atufa...
conque si prenc mitja bufa,
facen vostés el favor...

ESCENA XII

Dichos y Pepeta [por la] segunda puerta [de la] izquierda, con un quinqué encendido, que dejará sobre la cómoda.

PEPETA. Ganes només de manar
estant açò net de hui...
LLEPOLIA. ¿S'han gitat a l'últim?
PEPETA. ¿Qui,
elles? ¡Què s'han de gitar!
MANOLO. ¡Hum!...
LLEPOLIA. Me figurava jo...
PEPETA. ¿Com vol que busquen el llit
havent com hi ha ací esta nit
màixqueres i reunió?
LLEPOLIA. ¿Màixqueres?
MANOLO. ¡Es evidente!...
PEPETA. Jo ha ouït dir que ací vindran
disfrassaes les de Galván.
Tot això hu mou el teniente.
LLEPOLIA. ¡Me deixa fet un bambau! [38]
MANOLO. ¡El teniente, pesia [a] tal!
¿Ve usté como hay un rival?
LLEPOLIA. Jo busque un[a] atra, i en pau.
MANOLO. Si pudiéramos los dos
penetrar luego hasta aquí,
¡qué cataclismo, gran Dios!
LLEPOLIA. ¡Los dos! Siempre em fica a mi.
Yo, menos que no lo vea
no me puedo convenser.
MANOLO. ¿Pero cómo sorprender
si están alerta? ¡Oh, qué idea!
Sígame usté.
LLEPOLIA. ¿Imaginó
algún medio?...
MANOLO. ¡Mala peste!
¡Vivo, aprisa!
LLEPOLIA. El coixo este
sempre corre més que jo.
Home, aguarde's. *Vanse por el foro.*

ESCENA XIII

Pepeta, Macario, Romana, Pura y Mariquita [por la] puerta [de la] izquierda.

PEPETA. ¡Bon viatge!.
¿Quina mosca els ha picat
a esta parella de locos,
que d'eixe modo se'n van?
ROMANA. Per si aplegaven els atres
i s'armava un guirigall,
no li he dit: por esta casa,
Manolo, no venga más.
D. MACARIO. ¡Me féu fer a mi uns papers!...
MARIQUITA. Mireu, ¡Pepeta! encà estan
per mig totes les caïres.
¿Això és lo que t'han manat?
¡És lo més gossa!...
D. MACARIO. Deixeu-la.
PEPETA. Xiques, aneu a filar.
ROMANA. Com no l'ix un nòvio, ràbia.
PEPETA. Les que es quedaran rabiant
sereu vosatros, coentes,
que volent aparentar
lo que no sou, tots els hòmens
us pareixen poc, i al cap
la que tot li pareix poc,
sinse res se sol quedar.
ROMANA. ¿Veus? ¡Ai, mosote! [39]
D. MACARIO. ¡Pepeta!
PEPETA. ¿Per què me vénen punxant? *Vase [por el] foro.* [i]

ESCENA XIV

Dichos y Santi-Ponce, Silvestre y el Afligido, [por el] foro. A su tiempo, Pepeta por la misma puerta.

SANTI-PONCE. Ya estamos aquí de vuelta.
PURA. Prompte han vengut.
SANTI-PONCE. En dos saltos.
ROMANA. ¿Por fin salieron ustedes
airosos en el encargo?
MARIQUITA. ¿Vindran?

SANTI-PONCE. Si precisamente
lo habían ellas pensado.
ROMANA. ¿Allí quién estaba?
SANTI-PONCE. El novio
de Gertrudis y el de Amparo,
que se disfrazan también.
A la orden, don Macario. *Saludándole.*
AFLIGIDO. Salude...
SILVESTRE. ¿Vosté està bo?
D. MACARIO. *Molt orgullós... muy ufano*
de que honren mi humilde chosa,
y de que las chicas... vamos...
SANTI-PONCE. ¡Choza! Diga usté un jardín
de bellas flores sembrado.
ROMANA. ¡Quin piquerol! [40] ¡Huy, amante
amantísimo!
D. MACARIO. No tanto...
AFLIGIDO. Ací té vosté un tesor
que dóna gust admirar-lo.
D. MACARIO. Si se l'endugueren prompte
ballaria jo el fandango.
SILVESTRE. En efecte, bé pot dir
que té vosté ací un ganao...
ROMANA. ¡Animal! ¿Que som borregues?
D. MACARIO. Tants d'elogis i *agasajos*,
proven l'afecte...
ROMANA. Papá,
si te pidieran mi mano,
¿la darías? Considera
que tengo veintitrés años.
D. MACARIO. Siendo persona conforme...
ROMANA. Ya puedes pensar...
SANTI-PONCE. ¡Canario! [41]
No hay que atropellarse de esa
manera.
ROMANA. ¡Es que me deshago
de amor!
PURA. Silvestre també
suponc que te vol dir algo.
SILVESTRE. ¿Qui, jo?
D. MACARIO. Foc en ells,
a vore si van caent.
SILVESTRE. No, reparo
ningú. Vosté ja sabrà
que sóc propietari...
PURA. Guapo. [42]

SILVESTRE. Pos bé; com tinc una finca,
mire, m'han tirat el ganxo.
D. MACARIO. ¡Home!...
MARIQUITA. Òbriga el seu pit... *[Al Afligido]*
AFLIGIDO. Tinc una passió d'ànimo...
MARIQUITA. ¡Ai! ¡No vinga en ploraeres,
per Déu! ¡Quin treball, Dios santo!

Pepeta por el foro, retirándose luego por la misma puerta.

PEPETA. Unes màixqueres pregunten
per vostés.
SANTI-PONCE. ¡Ellas son, bravo!
ROMANA. Que entren, ves.
MARIQUITA. ¡Ya están ahí!
PURA. ¡Anem a passar un rato
divertit!
SANTI-PONCE. Pronto han venido.

ESCENA XV

Dichos; por el foro Manolo y Llepolia cogidos del brazo y disfrazados de guerreros; el primero disimulando la cojera.

ROMANA. ¡Calla!
PURA. ¡Chica!
MARIQUITA. ¡Y este cuadro!
SANTI-PONCE. ¿Dónde van estos guerreros?
D. MACARIO. ¡Eu! ¿Qui són estos tan *majos*?
SANTI-PONCE. ¿No sospecháis?
ROMANA. No adivino...
SANTI-PONCE. ¡Voto a mi nombre! ¡Ya caigo!
El novio de la Gertrudis...
ROMANA. Es verdad, y el de la Amparo.
D. MACARIO. Xe, ¿qui us ha enganyat?
MARIQUITA. ¡Qué risa!
PURA. ¡Qué broma! Digau-mos algo.
SANTI-PONCE. Ese debe ser Matías.
ROMANA. ¡Vaya un par de mamarrachos!
MANOLO. ¡Hum!...
LLEPOLIA. ¡Nos van a conoser
si gruñe usté, condemnat!

¡Este coixo del dimoni
me fica a mi en uns fangars!
ROMANA. Venga; ¿que no me dais mate?
MANOLO. Dígale...
LLEPOLIA. Bien; pero a [e]spai
en grunyir... Jo no sé dir
res en la cara tapà...
Romana, no me conoses; *Fingiendo la voz.*
yo sí te conosco.
MARIQUITA. És clar.
ROMANA. Querido, entrambos a dos
nos conosemos.
PURA. I tant.
LLEPOLIA. Tú eres novia de mi amigo
Coixinera.
MANOLO. ¡Barrabás!
¿Cómo Coixinera?
LLEPOLIA. Calle,
home, que me s'ha escapat;
per dir Manolo...
ROMANA. Te engañas;
mi novio es este marsial
teniente.
MANOLO. ¡Hum!...
LLEPOLIA. ¡No grunyga, Cristo!
Sinós, el deixe i me'n vaig.
Pues bien querías casarte *Fingiendo la voz.*
con l'otro.
ROMANA. ¡Qué atrosidá!
SANTI-PONCE. *[Apart]* ¿También coqueta?
ROMANA. ¡La idea
es pelegrina! Mirad
que sería delisioso
verme por la capital
del brasero con un hombre
que me llevase al compás
de su coixinera, hasiendo,
repareu: tan tarantán *Imitando la cojera de Manolo.*
que las higas son verdes;
tan tarantán, que ellas madurarán, [43]

Todos se ríen a carcajadas.

MARIQUITA. ¡Romana, eres el dimoni!
MANOLO. ¡Quite usté, no puedo más! *A Llepolia, quitándose las caretas.*

LLEPOLIA. ¡Al bordell! [44]
ROMANA Y D. MACARIO. ¡Manolo!
PURA. ¡Sielos!
¡Y Llepolia!
D. MACARIO. ¡Empastrà!
MANOLO. ¡Pérfida!
SANTI-PONCE. ¿Qué significa?...
MANOLO. Se lo voy a usté a explicar
fuera de aquí.
SANTI-PONCE. Las bravatas
no me intimidan jamás.
D. MACARIO. Escuche...
ROMANA. No le hagas caso. *A Santi[-Ponce].*
MANOLO. ¡Tu corazón desleal
me vendía!
ROMANA. No le creas.
LLEPOLIA. ¡Pura, vosté s'ha portat!...
SILVESTRE. ¿Sent lo que li diuen?
PURA. Deixe'l.
SILVESTRE. ¿Que el deixe? No xiularàs
tu en la meua finca.
D. MACARIO. Ustedes *A Manolo y Llepolia.*
debían conocer¡ ya
que a ellas no les hacen xiu...
LLEPOLIA. Home, quin xiu ni quin xau.
SANTI-PONCE. *[Apart]* Veo que el lance es ridículo
y un susto les voy a dar.
[Alt] Lucharemos hasta que uno *A Manolo.*
de los dos muera.
MANOLO. Si tal,
no ha de faltarme valor.
ROMANA. ¡Santi-Ponse, por piedad,
que me quedaré donsella!
SANTI-PONCE. No temas, venceré.
ROMANA. ¡Ay!
¡Pues entonses no lo mates;
encoixale nada más
la otra cama!
MANOLO. Usté también *A Llepolia.*
reñirá con su rival.
LLEPOLIA. ¿Qui?
D. MACARIO. ¿Con Silvestre?
SILVESTRE. Al guerrero
li plante una garrotà,
i en seguida a tots vostés
els envie a passejar.

D. MACARIO. ¡Home!
MANOLO. ¡Salgamos!
LLEPOLIA. ¿A mi
què me fica este arrastrat?
Sosiéguense un poco. ¿Quieren
un carquinyol? [45]
MANOLO. ¡Quite allá!
En marcha. *Despidiéndose.*
SANTI-PONCE. Pronto, a la orden.
MANOLO. Adiós, mujer desleal.
Sigan ustedes.
LLEPOLIA. Ya vamos. *Vanse [Manolo y Santi-Ponce por el] foro.*
Així pegares un bac.
Jo tremole. Deu fer goig
un guerrero tremolant.
¿Però en mi té algun agravi *A Silvestre.*
vosté?
SILVESTRE. Home, deixe'm estar.
LLEPOLIA. ¡Respire! Filles, si a un chino
no l'enganyen, les veig mal. *Vanse los dos [por el] foro.*

ESCENA XVI

Macario, el Afligido, Romana, Pura y Mariquita.

D. MACARIO. ¡Jesús! ¿Però eixe Silvestre
a l'últim és que se'n va?
PURA. Dient que en la seua finca
no xiularé jo. ¡Incapaç!
D. MACARIO. ¡Ja n'hi ha u fora la gàbia!
¡Tant que costen d'agarrar!
PURA. Per ser una tan senzilla
i creure en la lealtat
de certs hòmens...
AFLIGIDO. ¿Diu per mi?
MARIQUITA. No crec...
AFLIGIDO. Hu faria mal
sabent lo sentit que sóc...
D. MACARIO. Escolte, els festejos llargs
no convenen. Si vosté,
com suponc, se vol casar
en Mariquita...

AFLIGIDO. Jo hasta ara
sobre això no li ha parlat.
MARIQUITA. ¿Per a quan aguarda dir-m'heu?
AFLIGIDO. ¡Aixina fóra demà!
D. MACARIO. ¿Acàs no ha eixit de les quintes?
AFLIGIDO. Cert.
MARIQUITA. ¿Pues què espera?
AFLIGIDO. Enviudar
d'una agüela del dimoni
que no se vol morir mai.
Eixa és la meua aflicció.
D. MACARIO. ¡Dios mío! ¡Estic asombrat!
¿A on hi ha un trabuc?
MARIQUITA. ¡Mare meua!
¡El devien emplomar!
D. MACARIO. Home, allargue's, si no vol...
AFLIGIDO. ¿Veu com s'han incomodat
i me tiren? Si hu temia;
per això plore jo tant. *Vase [por el] foro.*
MARIQUITA. ¡Se necessita valor!...
D. MACARIO. ¡Si Déu no em deté, el desfaig![k]
¿Què us pareix d'esta castanya?
PURA. ¡Quin dia tan desgraciat!
ROMANA. Si Santi-Ponce a Manolo
el perdona, se'n vindrà
a dir-m'heu en seguideta. *Batiste y Pepeta [entran] por el foro.*
¿Qui és?

ESCENA ÚLTIMA

Dichos y Pepeta y Batiste, que trae un objeto envuelto en un papel.

BATISTE. ¿Se pot passar avant?
D. MACARIO. ¡Batiste!
PURA. El chocolatero.
ROMANA. ¡Atra volta ací el marqués
de la pastilleta!
BATISTE. Vinc *A Romana.*
a dir-te que ahí baix m'han fet
un encàrrec per a tu.
ROMANA. ¡Pe'a mi! ¿Qui?
BATISTE. Dos cavallers.

Desenvolviendo el papel y sacando una descomunal trenza de cabello adornada con un lazo.

Tin; pentina-la un poc.
ROMANA. ¡Sielos!
¡La trena que ara mateix
li doní en prenda d'amor
al teniente!
BATISTE. N'hi ha un parell;
tin. *Sacando otra igual y dándosela.*
ROMANA. ¡I la de Coixinera!
BATISTE. M'han dit que si així els cabells
regales, com una mona
pelà et quedes en poc temps.
ROMANA. ¡Pillos! Papà, ¿estàs mirant?
D. MACARIO. Ja hu veig, xiqueta, ja hu veig.
ROMANA. ¡Som molt desgraciaes!
PURA y MARIQUITA. ¡Moltíssim!
D. MACARIO. ¿És dir, que han volat els tres?
Comercianta, Propietària,
Brigadiera, ¿no balleu?
¡Viva Dios, que ara mateix
m'embarcava per a Alger! [46]
BATISTE. Atenga, sinyor Macario:
comptant en l'establiment
que li diguí de ma tia,
i que jo el milloraré
pues m'ha deixat tres mil duros
la pobra en lo testament...
MARIQUITA. ¡Tres mil duros!
PURA. ¿Tres mil duros?
D. MACARIO. D'això no havies dit res.
¡Oi! Xe, tria la que vullgues
i no anem en cumpliments.
ROMANA. Eso ya tiene otra cara.
BATISTE. ¿Com triar? El seu consell
prenguí, i me case en Pepeta.
PEPETA. Al fi es declarà el pobret.
D. MACARIO. ¡Señores, cada castanya
que plou hui és com un foguer!
PEPETA. La que tot li pareix poc
se sol quedar sinse res.
PURA. Papá, no te desesperes.
ROMANA. Cert; la cosa no hu mereix.

Cridarem a la reserva.
MARIQUITA. No falten sobresalients.[47]
Luisito el d'ahí enfront...
D. MACARIO. Aixina s'envellireu
i no haurà luego qui apenque
en ninguna de les tres.
¿No dic jo que en elles tinc
quadro pe'a dies? ¡Lusbel!
Les regale al que les vullga.
¿Les vol algú de vostés? *Al público.*
ROMANA. ¿Que diu? Pura, Mariquita...
MARIQUITA. Tens raó; quin tall de nòvios.
PURA. ¡Eu, no és fluixa la collita!...
MARIQUITA. Si ixquerem d'estos agobios...
ROMANA. Calleu, que en quatre palmaes
que mos donen pe'a consuelo,
no es creuran ja desairaes
les xiques de l'entresuelo.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A: su.*

[b] Esmenem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[c] A *OC: unflen.* Esmenem tot seguint A.

[d] A *A: que ací treballa.*

[e] A *A: Cuadrándose, haciendo...*

[f] A *OC: Paix.* Esmenem tot seguint A.

[g] A *A* aquesta frase no figura com a apart.

[h] A *A: cosas.*

[i] A *A*, òbviament per errada, aquesta acotació va referida a don Macario.

[j] A *A: conoser.*

[k] Esmenem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Rafel Ferrer i Bigné (València 1836-1892) advocat i escriptor, company de Querol i Llorente, tingué gran influència en la Renaixença valenciana i arribà a ser president de Lo Rat Penat entre 1881 i 1882. En 1866 publicà la poesia *Les tres germanes*, al·lusiva a Catalunya, València i Mallorca; en 1879 guanyà els Jocs Florals de Barcelona i fou també autor d'un *Estudio histórico-crítico sobre los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV y XV* (*GERV*).

[2] *Canelló*: confit llarg que consisteix en un bocinet de canyella, de taronja o d'altra substància aromàtica, cobert d'una capa de sucre (*DCVB*).

[3] V. n. [66] a *Endevina, endevinalla...*

[4] V. n. [25] a *La Moma.*

[5] El vers és hipermètric. Per fer la mida correcta hauria de posar *usté*, forma aquesta, d'altra banda, molt freqüent –i pel mateix motiu– a tot el teatre d'Escalante.

[6] *Pinyata* figura al text amb majúscula. Ignorem, doncs, si es tracta d'un cognom o bé de l'anomenat *ball de pinyata.* La pinyata és una olla que es penja enmig de la sala del ball que se celebra el primer diumenge de Quaresma i que és plena d'aigua, de dolços, etc., i que un dels balladors, amb els ulls tapats, trenca d'una bastonada i en fa caure sobre ell el contingut (*DCVB*).

[7] Ara.

[8] *Treseta*: trio; per les apostes del joc de la loteria.

[9] Es refereix a la capa que, segons la tradició, Sant Martí va partir amb un captaire, que després resultà ser Jesús.

[10] *Alameda*: passeig situat originàriament extra-murs de la ciutat. Des de l'època barroca (quan era conegut com *El Prado*) era el lloc de passeig de la bona societat valenciana.

[11] *Porrat*: fira o petit mercat de cigrons torrats i altres llepolies que s'instal·la a la vora d'un santuari el dia i la vuitada de la seua festa (*DCVB*). Campanar és un barri de València, que fou municipi independent durant gairebé tot el segle XIX.

[12] Com és sabut, el teatre Principal de València es va construir sobre terreny militar (v. J. Ll. Sirera, *o.c.*). El 1835 s'establí a l'edifici un quarter de la Milícia Nacional, arran de la guerra dels carlins. Posteriorment l'exèrcit regular hi mantingué un destacament que a principis del segle XX fou substituït per una comissaria de policia.

[13] *Telègraf*: etimològicament, comunicació a distància mitjançant algun tipus de senyals.

[14] *Quarteró*: la quarta part d'una arrova, equivalent a sis lliures i mitja, poc més de dos quilos i mig (*DCVB*).

[15] Aquesta frase de don Macario suposem que la diu en apart. Si la diguera a les seues filles hauria una errada d'impremta, perquè caldria que posara *hau* en lloc d'*han*. De tota manera, el *conque* amb què s'inícia el vers següent, no el relaciona bé amb cap de les dues propostes.

[16] V. n. [82] a *Una sogra de castanyola*.

[17] *Trueno*: festa estrepitosa.

[18] *Mornell*: atuell de pescar, semblant a una nansa, que serveix per a pescar anguiles i peixos petits (*DCVB*).

[19] *Siguemepollo*: «cinta que llevaban las mujeres dejándola pendiente de la espalda». M. Alonso, *Diccionario del español moderno*.

[20] *Fouché*: en referència a Joseph Fouché (1754-1820) el totpoderós ministre de Policia abans i durant l'imperi de Napoleó. És també el nom d'una escopeta.

[21] El carrer de la Llonganissa tenia entrada pel de Renglons i eixia al de Culla; també era anomenat del Pouet (*VHT*).

[22] Existia, en efecte, a València un carrer del Àsens, que tenia entrada per la Xerea, i desembocava a la plaça de Santo Domingo. Era conegut també com a carrer de l'Àngel (*VHT*).

[23] *Regomello*: recel, temor d'un perill, d'un engany (*DCVB*).

[24] V. n. [10] a *Als lladres!*

[25] Joc de paraules entre *regalíssia* i *regalia*, és a dir, privilegi, i també guany o profit que sobre el seu sou perceben els oficials en algunes oficines.

[26] *Ormeig*: conjunt dels estris de pescar, com canyes, xarxes, palangres, etc. (*DCVB*).

[27] Es refereix a la coneguda cançó infantil *Cú-cu, cantaba la rana*.

[28] Joc de paraules entre *piulo, piula* –persona astuta– i *empiular*, lligar les potes dels animals caçats (*DCVB*), o més senzillament agafar o fer caure en una trampa.

[29] V. n. [40] a *Tres forasters de Madrid*.

[30] Aquest vers és hipomètric.

[31] *Macassar*: oli aromàtic que s'usava per al conreu del cabell. Pren el nom d'una ciutat i un estret de l'illa Cèlebes, que pertany actualment a Indonèsia.

[32] *Entabauixar*: torbar el cap, marejar.

[33] *Ambo*: al joc de la loteria, aconseguir dos números en la mateixa línia. Per extensió, parella.

[34] V. n. [73] a *El tio Cavil·la*.

[35] *Sorrillistes i sagastinos*: tipus de pastissos que devien de ser populars a l'època. Prenen el seu nom dels polítics Manuel Ruiz Zorrilla (1833-1895), un dels membres més notables del partit republicà, i Práxedes Mateo Sagasta (1825-1903), cap del partit Liberal.

[36] *Ragea*: confits menuts (*DCVB*).

[37] Vers hipermètric. Segurament siga fruit d'una errada d'impremta, perquè Manolo hauria de dir millor *Muy grave*, en singular.

[38] *Bambau*: babau.

[39] *Mosote*: per mossot, qualificatiu despectiu que es donava als criats, tant foren homes com dones.

[40] *Piquerol*: picarol.

[41] V. n. [14] a *Fugint de les bombes*.

[42] Com a adverbi o interjecció en el sentit de bé, però amb un ús generalment irònic.

[43] Es tracta de la lletra d'una cançó popular. Per això també, aquest vers i l'anterior no són octosíl·labs, sinó respectivament heptasíl·lab i endecasíl·lab.

[44] V. n. [43] a *Fugint de les bombes*.

[45] *Carquinyol*: peça de pasta dolça, feta de farina, ou, sucre i ametlles o avellanes, cuita i molt rostida al forn, i que té la forma semblant a un dit esclafat (*DCVB*).

[46] Les dificultats econòmiques van fer emigrar a Alger un gran nombre de Valencians durant la segona meitat del segle XIX.

[47] *Sobresaliente*: persona que supleix l'absència d'altra, sobretot al teatre i al toreig.

¡TONICO!

ESTUDI INTRODUCTORI

Si a *Les xiques de l'entresuelo* Escalante, a més de deixar definitivament dibuixat el personatge de la *coenta* (dibuix que havia comptat ja amb antecedents ben notables, com la Manuela de *Bufar en caldo gelat* o la Baltasara de *Tres forasters de Madrid*) hi afegeix, sobretot en el cas de Romana, la característica ridícula de l'edat –la fadrina que no aconsegueix casar-se i vol fer creure als altres que és molt més jove del que realment ho és–, a *¡Tonico!* trobarem aquesta darrera característica, la de la simulació de la joventut perduda, encara més accentuada i, i aquest és el tret diferenciador de l'obra i el que la fa més suggestiva, encarnada no en una dona, com era costum fins ara, sinó en un home, el personatge que donarà nom a la peça.

Tonico, doncs, recull tots els tòpics sobre l'intent d'amagar els efectes del pas del temps que, en l'època, estaven permesos a un home: vestir amb impropietat, tenyir-se els cabells, sovintejar el tracte amb els joves, etc. Però l'encert més gran d'Escalante, tot i ser-ho ja la mateixa creació del personatge, rau en enfrontar-lo a la seua contrafigura femenina, donya Tecla, una veritable tarasca que, a més, parla castellà, tot i que, possiblement per un descuit de l'autor o l'editor, se li escapen –només al v. 83– uns valencianismes que, dins el context del personatge, resulten insòlits (*¡Sielos! ¡Qué nombre pronunsia!*). Aquesta donya Tecla va tenir una passional relació anterior amb Tonico, l'absència del qual plora continuament, i quan se'l torna a trobar ho fa en unes circumstàncies veritablement insòlites, que originen el brillant *coup de thèâtre* que dóna pas a la resolució de l'obra.

En l'última escena, Bertomeu farà a Tonico les reconvencions morals pertinents –amb la qual cosa l'obra accentuarà les seues característiques exemplificadores– i presentarà la conclusió definitiva: Tonico es quedarà sol, burlat per uns i altres, i condemnat a no trobar *hui que els achacs / i arrugues de la vellea / a la força te fan vore / que no eres més que una plepa* altre amor que no siga el que inspira *la codícia vil i cega.*

La sòlida construcció de l'obra, l'atractiu del conflicte, desenvolupat, a més, amb una gran economia de recursos, la perfecta caracterització dels personatges fan, en resum, d'aquesta peça una mostra més de la gran maduresa assolida per Eduard Escalante, en iniciar-se el tram final de la seua carrera com a autor dramàtic.

* * *

El mateix que a *Les xiques de l'entresuelo*, que comentàvem adés, *Tonico* és una peça escrita gairebé tota en romanç –el 90,7 % del total de versos segueixen aquesta forma– amb presència molt reduïda d'estrofes consonàntiques (12 redondilles, 5 quartetes i 1 quintilla de tancament). Podem assenyalar-hi també un conjunt de vuit versos –entre el 740 i el 751 i els 753 i 754– que formem part d'una cançó popular polimètrica. Tota aquesta part va inclosa dins un romanç en *á o*, que comença al v. 740 i acaba al 778, i que presenta d'altres irregularitats: repetició de rima en dos versos consecutius –vv. 740-741–, primera part de la cançó del joc del *Sapuquero* ja esmentada –vv. 740-751– separada de la segona per un vers –el v. 752– que recupera la rima del romanç; després, de nou la cançó popular –vv. 753-754– i, a l'acabament del romanç, canvi sobtat de rima (*á e* en lloc d' *á o* al v. 778). Irregularitats en la rima les trobem també en el romanç en *á e* que ocupa els vv. 287 a 318, on aquella canvia a *í o* als vv. 298, 300 i 304; també el v. 586 –que forma part d'una altra cançó– trenca la rima del romanç on s'inclou.

Relacionades ja, doncs, aquestes variants, l'estructura de l'obra és la següent:

vv.	1- 64	romanç é a	
	65-286	romanç á	
	287-318	romanç á e	
	319-338	redondilles	
	339-342	quarteta	
	343-346	redondilla	
	347-350	quarteta	
	351-366	redondilles	
	367-370	quarteta	
	371-374	redondilla	
	375-382	quartetes	
	383-386	redondilla	
	387-476	romanç í a	
vv.	477-534	romanç á a	
	535-590	romanç é e (intercala dos versos d'una cançó popular –585-586–, que no segueixen la rima)	
	591-640	romanç á e	
	641-778	romanç á o (amb les variants més a dalt ressenyades)	
	779-870	romanç é a	
	871-875	quintilla	

Percentualment trobem els següents resultats:

romanç		794 vv.	90,7 %
	en á	222 vv.	28 %
	é a	156	
	á o	130	

romanç en	í	a	90	
	á	e	82	
	á	a	58	
	é	e	56	
redondilles			48	5,5 %
quartetes			20	2,3 %
cançó (vàries mides)			8	0,9 %
quintilles			5	0,6 %

* * *

Per a la fixació del text hem comptat amb la primera edició (A), publicada a València el 1877 a la Llibreria de Juan de Mariana i Sanz, i la inclosa al segon volum de les Obres Completes (OC).

¡TONICO!

pieza bilingüe[a] *

estrenada con éxito extraordinario
en el teatro Principal, a beneficio de su autor,
la noche del 12 de abril de 1877.

Reparto

Personajes	Actores
Casilda	Sra. Terán
Doña Tecla	» Albacete
Silveria	Srta. Senís
Pepica[b]	» Nadal
Tonico	Sr. Mora
Bertomeu	» Torromé
Don Lesmes	» Ferrando
Primo	» Barreda
Tomàs	» Ayala
Pepe	» Soriano

A mi querido hijo Eduardo[1]

Estrenada esta pieza en la función de mi beneficio,
cuyos productos sirvieron para redimirte del servicio militar,
a ti te la dedico con el deseo
de que conserves eternamente un recuerdo de gratitud
hacia el público valenciano,
de quien tan inmerecidas pruebas de simpatía y de cariño
ha recibido siempre tu padre

El autor.

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1530-1532.

ACTO ÚNICO

Interior de una habitación decentemente amueblada. Puerta al foro y laterales. Encima de una cómoda, un quinqué encendido.

ESCENA PRIMERA

Doña Tecla, don Lesmes y Bertomeu.

BERTOMEU. Como vecinos, me pueden
mandar en lo que se ofrezca.
LESMES. Gracias.
BERTOMEU. ¿Conque ustedes faltan
cinco años de Valencia?
TECLA. ¡Cinco años eternos! Menos
dos días; llevo la cuenta.
LESMES. Cuando cesante quedé
me fui a vivir a Requena
con mi niña y con mi hermana.
TECLA. Bien sabes que fui a la fuerza.
BERTOMEU. Aquel pueblo no es gran cosa.
LESMES. Considere usté que apenas
hay reuniones, ni pollos
elegantes que prometan...
De consiguiente, faltando
ese elemento, usté vea
qué porvenir tiene allí
una niña casadera
como la mía.
TECLA. ¿Y el mío?
LESMES. Luego, ¿no le probó a ésta?...
TECLA. ¿Probarme? Si continuamos

ocho días más, me entierran.
BERTOMEU. ¿Está usté mala?
LESMES. La embarga
una profunda tristeza.
TECLA. Nunca cesan mis suspiros
ni mis lágrimas se secan.
LESMES. ¿Ya lloras? ¡Siempre lo mismo!
¡Mire usté que es mucha pena!
BERTOMEU. Eso es pocondría, ¿sabe?,
aliacrán,[2] y debiera
marcharse a Benissanó.[3]
TECLA. ¿Irme otra vez de Valencia?
Nunca. Yo le encontraré
y cumplirá su promesa,
o si no, los tribunales
le obligarán...
LESMES. Pero, Tecla...
BERTOMEU. ¿A quién?
TECLA. A un ingrato amante.
BERTOMEU. ¿Amante? *[Apart]* ¡Santa Quitèria!
TECLA. Quizá mi regreso ignora...
¡Si tú buscarle quisieras!...
LESMES. ¡Ni sé quién es, ni mezclarme
quiero en tus chocheces, ea!
TECLA. ¿Chocheces? Guardo aún su carta,
y me declaraba en ella...
LESMES. Bien, basta, que esto es ridículo.
Conque prosiguiendo nuestra
conversación, ¿aquí ustedes
asistirán con frecuencia
a bailes y reuniones?
BERTOMEU. Si no es un día de fiesta...
LESMES. Hijo, las noches de invierno
en casa se hacen eternas.
Nuestro vecino don Primo,
que tiene, según él cuenta,
muchísimas relaciones,
nos presentará...
BERTOMEU. Sí, espera-hu.
LESMES. Mi deseo es que la niña
se distraiga...
BERTOMEU. *[Apart]* L'ànsia teua
és que l'ixca un nòvio. *[Alt]* Hombre,
ya les dije que no sean
cumplimenteros, y bajen
cuando gusten.

TECLA. Con Silveria
dejé a las niñas de usté.
BERTOMEU. Habrán subido a ofreserla...

ESCENA II

Dichos y Primo por el foro.

PRIMO. ¡Señores!
LESMES. ¡Hola, don Primo!
BERTOMEU. ¿Vas de negoci?
PRIMO. A tirar
estes cartes al correu,
i com me s'han acabat
els sellos... ¿a tu te'n queden
de guerra? [4]
BERTOMEU. No, ni de pau.
PRIMO. *[Apart]* ¡Mal tir!
BERTOMEU. *[Apart]* És molt primo.
LESMES. ¿Cuándo
nos va usté a presentar
a una de esas reuniones
que tanto frecuenta?
BERTOMEU. *[Apart]* Mai.
PRIMO. Cualquier noche. ¿Tiene usté
cigarros?
LESMES. No.
PRIMO. Me es igual
tabaco picado.
BERTOMEU. *[Apart]* En ser
de gorra, a ell tot li fa. *Don Lesmes le da su petaca.*
PRIMO. Bertomeu, ¿a que no acertes
en qui acabe de parlar,
i m'ha dit que vindrà a vore't?
En Tonico.
BERTOMEU. ¿Home, i vindrà?
TECLA. ¡Sielos! ¡Qué nombre pronunsia!...
PRIMO. Esta nit.
BERTOMEU. ¡Dimontre! ¡Saps
que m'alegraré moltíssim!
¿Com s'encontra?
PRIMO. Tan templat
como siempre; fet un pollo.
TECLA. ¿Es un pollo?

PRIMO. Muy galán,
y rendido con las damas.
BERTOMEU. *[Apart]* Pollo, fa trenta-huit anys arrere.
TECLA. *[Apart]* Entonces[c] no es él.
LESMES. Conque un pollo... Hombre, quizá bajemos luego un ratito con mi niña.
BERTOMEU. Bien.
PRIMO. Xe, vas a deixar-me una pesseta, pues els diners m'ha olvidat, i ara pense que dos cartes les tinc que certificar.
BERTOMEU. *[Apart]* Oi, oi. *[Alt]* Subamos a ver si es que las chicas están esperándome.
LESMES. Hasta luego.
TECLA. Sólo de oir pronunciar su nombre, me pongo trémula, y lloro.

Vanse [Bertomeu, Tecla y Lesmes por el] foro.

ESCENA III

Primo y Tonico por el foro.

PRIMO. És molt agarrat;
en demanar-li el més mínim favor, s'allarga a l'instant.
¡Són gènits! ¡De vore el meu que per a tots és tan franc!
TONICO. ¡Buf! ¡Trenta-set escalons! Casi no puc alenar...
PRIMO. ¡Tonico!
TONICO. ¡Adiós, caro Primo! Deixa'm assentar-me. ¿Saps que és capaç esta escaleta de rebentar a un cavall? Volguí muntar-la en dos bots...
PRIMO. ¡Home, si muntes botant!
TONICO. Com u és jove, se figura que res el té que cansar. ¿I Bertomeu?

PRIMO. No està en casa,
però prompte tornarà.
TONICO. ¿Li has dit que vindria a vore'l?
PRIMO. ¡Poquet que s'han alegrat
les xiques!
TONICO. ¡És molta cosa
que simpatitze jo tant
en les xiques!
PRIMO. Amic, tens
eixe don.
TONICO. ¿No és veritat?
I no d'ara; ha segut sempre.
PRIMO. És una sort.
TONICO. ¿Vols fumar
un puret?
PRIMO. Vinga. *[Apart]* Conec
tota la vida el seu flac.
TONICO. No veus que com m'acompanya
el caràcter...
PRIMO. Just.
TONICO. Apart
set pessetetes de renta,
i luego el tipo elegant...
PRIMO. Tonico, ¡tires olor
d'almiscle!
TONICO. Duc perfumats
dos o tres mocaorets.
PRIMO. Por supuesto, ¿seguiràs
fent conquistes?
TONICO. Xe, pareix
que en los ulls tinga un imán
que atraga a totes les dones.
PRIMO. *[Apart]* ¿No hu dic? Pues ell compta ja
la friolera de mitja
centúria, i un rabo llarg;
de modo que les conquistes...
seues... ¡deixa'm escombrar![5]
TONICO. Encara no fa mig hora
al cantó estava parat
del carrer de Saragossa[6],
prop de casa Nicolàs,
que és el punt on jo acostume
tirar a la revolà,[7]
quan m'he[d] vist vindre una xica...
¡què xica! ¡Dios de bondad!
¡Xe quins ulls! Li purnejaven,

uns colors, que ni pintats,
i un cos que, al moure-lo, alçava
més aire que una tronà.

PRIMO. Seguret estic que algun
requiebro li hauràs tirat.

TONICO. ¡Considera! Justament,
home, venia enfilà
per la voreta a on jo estava,
i fent-me arrere mig pas,
tirant-me al tos el sombrero,
i doblant-me com un arc,
li he dit: ¡Vaya una canela
de superior calidá!
¡Mucho, mucho! ¡Tu persona!
¡Olé! ¡Muchísima sal!
Psit... Li he fet el *pajarito*,[8]
xe, i ella m'ha contestat
fent-me l'ullet.

PRIMO. ¡Ah, guilopo![9]
[Apart] Vamos, deixa'm escombrar.

TONICO. Primo, ¿que te cau destil·lo[10]
o tens la gola engrasà?

PRIMO. La xica que et féu l'ullet
m'ha pegat en lo vedat.[11]
Per supost, l'hauràs seguida.

TONICO. Me s'ha perdut al girar
un cantó, i hu sent moltíssim,
pues li havia donat ja
un billete apasionado.

PRIMO. Tu sempre vas pertrechat
de cartetes amoroses.

TONICO. Mira si en duc. Són els hams *Enseñando una porción de cartas.*
a on s'agarren; pues com totes
diuen: «Mi amor es leal;
si me ama usté, una por tres
nos pueden amonestar,
y en seguida nos casamos:
al cura lo avisé ya».
Considera tu al llegir
que el re[c]tor està avisat
si m'obriran en poca ànsia
la porta de par en par.

PRIMO. Vamos, tens coses molt cèlebres.

TONICO. ¡Pues n'he[d] repartit, qui sap!

PRIMO. Sempre et dura l'afició.

¿M'han dit que a punt has estat
de casar-te?
TONICO. Feren córrer
eixa veu, però és engany.
PRIMO. Jo hu dubtava, pues mil voltes
sobre eixe particular
t'ha ouït dir: ¿Qui, jo casar-me?
¡Vaja una cacassenà! [12]
Podent ser lliure i bou solt,
¿qui vol nugar-se?
TONICO. Capaç
sóc d'haver dit...
PRIMO. I a dos xiques,
sobre dir-ho, has demanat.
TONICO. Home, jo t'explicaré...
Me solc a voltes cremar,
perquè en la casa a on me tenen
de pupilo, estic molt mal.
Figura't que jo patixc,
aixina de quan en quan,
d'un reuma que me se clava
en lo copró.
PRIMO. *[Apart]* No és estrany;
el dicho diu que, caldera
vella...
TONICO. Fa dos nits m'entrà
de banderilla, i la bruixa
de la patrona, creuràs
que al dir-li jo: «donya Paula,
¿voldria per caritat
pegar-me uns quants refregons
ací, junt a l'espinàs?»
Pues no agarra i me contesta:
«Refregue's sobre un juncar,
o l'assistent del teniente
que li passe en suavitat
el estríjol [e] per lo llom»...
PRIMO. ¡L'estríjol! ¿Això serà?...
TONICO. ¡Xe, allò de ferro que gasten
pe'a netejar els cavalls!
La molt... no em facen dir què.
Me cremí, i en un arranc
dic: res, me case; a lo manco
si necessite demà
que em freguen...
PRIMO. *[Apart]* ¡Egoistón!

¿I les dos t'han desahuciat?
TONICO. No; si és que no me convenen.
PRIMO. ¿I això?
TONICO. La una té un gran mal.
PRIMO. ¿Quin?
TONICO. Que se fica en lo llit
totes les nits al seu gat,
i vol que l'home respecte
eixa costum condemnà.
PRIMO. ¡Faries goig!
TONICO. M'alçaria
ple de puces i d'arraps...
PRIMO. ¿I l'atra?
TONICO. A l'atra, estos dies
li ha eixit en lo llagrimal
un mussol [13] com una pansa,
i la il·lusió me llevà.
Poc se pergué... ¿A mi qui em corre?
PRIMO. Cert; no et precipites.
TONICO. ¡Ai!
Aigua tindrem; me ressent
d'un doloret en lo braç...
Si trobara una coseta
de gust...
PRIMO. ¡Pues no has de trobar!
TONICO. Tal volta me decidira.
Home, jo havia pensat
en una de les xiquetes
de Bertomeu.
PRIMO. No vas mal.
TONICO. Ell deu tindre dinerets.
PRIMO. Se navega comerciant
en arròs, i té finquetes...
TONICO. ¿És dir, que en formalitat
te pareix bon pensament?
PRIMO. ¡Magnífic!
TONICO. Digues, ¿i estàs
en que seré resibit?...
PRIMO. ¡En palmes i a besamans!
Si com amic me consulten,
els meus informes seran...
TONICO. Moltíssim agrairé...
PRIMO. No; tu no agraixes mai...
TONICO. ¿Per què hu dius? ¿Perquè una volta
te demaní l'any passat
dos duros que me deus? Nada,

te'ls perdone; estem en pau.
PRIMO. ¡Eso yo no lo consiento;
Tonico, la dignitat,
la meua delicadea!...
Deixa-me'n ara en tot cas
dos més, i te'n deuré quatre.
TONICO. Tin-ne u, i en acabant...
PRIMO. ¡Jo sóc així! Ja es vorem...
TONICO. Corriente.[14] És molt servicial.

ESCENA IV

Tonico y después Bertomeu.

TONICO. Per supost, les meues prendes
massa que me recomanen.
Ja que decidit estic,
m'alegraria casar-me
en una de les xiquetes
de Bertomeu. ¡Què diantre!
Amics de tota la vida...
i elles s'hauran fet molt guapes;
en set anys no les he[d] vistes.
Tinc jo unes coses tan rares...
Deixí de vindre a esta casa
sinse haver motiu ni agravi.
¿Encara m'encontraran
tan buen mosso i tan simpàtic?...
Un poquet més gros de panxa;
la panxa em dona un coratge...
Per més que el cosset m'aprete... *Mirándose al espejo.*
En quant l'aspecte, poc canvi
ha sufrit. Tonico, encara,
encara estàs acceptable
i cautivaor. ¡Eu, este
Tifón,[15] vol que jo l'arrape!
¡Me diu que és la Nigritina
un gran tint, i ara repare
que m'ha quedat el bigot
de tres colors! ¡Xe, diable,
tinc el cap tornassolat
lo mateix que el cap d'un ànet![16]
¡I ací m'aguaita una metxa
de color de xocolate!
¡Lo que més faena em dóna
és tenyir-me i retocar-me!

ESCENA V

Tonico y Bertomeu por el foro.

BERTOMEU. El tal primo abusa massa...
¡Oi, Tonico!
TONICO. ¡Bertomeu!
¡Un abraç!
BERTOMEU. ¡Gràcies a Déu
que te veig per esta casa!
TONICO. A mentir ningú m'obliga,
i te diré: no he[d] vengut...
BERTOMEU. Res, perquè no hauràs pogut,
o siga per lo que siga.
Tampoc jo en la teua ha estat,
de sort que els dos ham cumplit.
TONICO. Mes ningun canvi ha sufrit
pe'a tu la meua amistat;
saps que igual permaneixc ara
que fa set anys, lo mateix.
BERTOMEU. Xe, lo que no permaneix
igual és la teua cara.
TONICO. Fill, pues no estic malaltús;
sols el doloret del braç...
BERTOMEU. Desenganya't, que te'n vas
a escape cap a Bellús. [17]
TONICO. Però el dolor en un trico [18]
se cura i no deixa mella.
BERTOMEU. No prevaliques, [19] Tonico,
estem ja en la Vilavella. [20]
TONICO. ¡Anda! No res lo que afix... [21]
El home, com dijo el otro,
als quaranta anys és un potro.
BERTOMEU. Pues tu deus ser potro i mig.
TONICO. ¡Vaja una enrònia! [22] M'encenc.
BERTOMEU. ¿Te tinys els cabells?
TONICO. ¡Jesús!...
BERTOMEU. Te fan un viso rogenc.
TONICO. Això és... que tinguí alfambrús [23]
i lo que em posaren fon
una untura verda i rotja...
[Apart] ¡Quan jo dic que ha fet Tifón
del meu cap una milotxa!
[Alt] ¿Tu, per supost, seguiràs
viudo?... Les teues xiquetes

deuen ser ja fadrinetes...
BERTOMEU. Sí, no les coneixeràs.
¡Què prompte els anys han passat!
¡Ditxós tu que has tret l'escot
per tots estils, guilopot!
Bé pots dir que has disfrutat.
TONICO. ¡Per tots estils, ya lo creo!
Pues tan terne [24] hui en lo dia,
si volguera, seguiria
ballant el mateix *jaleo*.
BERTOMEU. ¿Tu?
TONICO. Només que hu desitjara.
BERTOMEU. Se feu ja de nit, goleta. [25]
TONICO. Xe, no sigues tonto, encara
queda sol en la torreta. [26]
BERTOMEU. ¡Vamos!...
TONICO. Digues que u se cansa
i jo ha mudat, creu-me, chico,
ja no sóc aquell Tonico...
BERTOMEU. Massa que es veu la mudança.
TONICO. Vaig a pendre hui mateix
atre rumbo diferente.
L'home al fi se reconeix
i diu: caballo, detente.
BERTOMEU. No comprenc lo del cavall.
TONICO. Quan d'u molt fogós se trata... [e]
BERTOMEU. Tu, si tens algo, és de gall.
TONICO. ¿De gall, què tinc jo?
BERTOMEU. La pata.
Eixa no es pot amagar,
ben marcà la tens ací.
TONICO. Bertomeu, t'empenyes hui
en fer-me desinquetar.

ESCENA VI

Dichos y Casilda y Pepica por el foro.

CASILDA. ¿Ha vist que amable és Silveria?
PEPICA. Però, ¿ha vist què divertida?
TONICO. ¿Estes són les teues xiques?
BERTOMEU. Sí; us espera una visita:
un amic antic.
TONICO. ¡Antic!
BERTOMEU. ¿No te'n recordes, Casilda,

del sinyor?
CASILDA. No.
BERTOMEU. ¿Tu tampoc?
TONICO. ¡Què dos perles, madre mía!
BERTOMEU. Filles, Tonico.
CASILDA. ¡Tonico!,
ja caic!...
BERTOMEU. Amistad antiga.
TONICO. *[Apart]* Un[a] atra antigor.
CASILDA. Al prompte,
dispense, no el coneixia;
com falta d'ací alguns anys...
TONICO. Privat m'ha vist d'eixa ditxa.
BERTOMEU. Naturalment se desprén...
CASILDA. Después, la fisonomia
canvia molt.
TONICO. Estic més gros.
BERTOMEU. Chico, pareix l'atre dia
quan li comprares a esta *Señalando a Casilda.*
aquell llorón[27] de la fira.
TONICO. ¿Li comprí?...
CASILDA. Com si estiguera
mirant-lo; i a tu una nina.
PEPICA. ¿A mi? Jo no me'n recorde.
BERTOMEU. Si encara mamaves, filla.
Lo manco fa això quinz[e] anys.
TONICO. No, set. Pues, Senyor, grandíssima
impressió em causen vostés.
BERTOMEU. ¡Vostés! ¡Vaja una política!
Sempre els has parlat de tu...
TONICO. Home, ¡han creixcut tant!
CASILDA. Seguixca
tractant-mos vosté com sempre,
i provarà que no olvida
el carinyo que quan érem
xicotetes mos tenia.
TONICO. ¡Ai! ¡Quins ullets tan divinos
i quina boca d'almíbar!
BERTOMEU. Tonico, ¿i aquella volta
que en lo forat de la pica
t'amagà esta la bengala?[28]
PEPICA. ¿Jo?
TONICO. Pepeta, fent la minsa...
BERTOMEU. Això farà més d'onze anys;
esta era una ratolina,
¿recordes?

TONICO. No. Pues, Senyor,
la veritat siga dita,
és que tens ací uns pimpollos
que contemplar-los enxisa.
CASILDA. Gràcies.
PEPICA. Mà tu don Antoni...
TONICO. Digau-me Tonico; aixina
és més carinyós. ¡Què *alhajes*,
Bertomeu!
BERTOMEU. ¿I quan Casilda
te tancà en lo colomer?
¿Te'n recordes?...
CASILDA. Ja sé; un dia
que muntà a vore els coloms,
pareix que mirant-ho estiga,
se formà una gran tronà;
vosté, per a que li obrira
me cridava, ¡i vinga aigua!
BERTOMEU. Quin memorión, ¿eh? Pues mira
que lo manco fa setze anys.
TONICO. ¿Setze? Set. Esta família
deu consumir moltes panses.
¡Què memòria més endigna!
BERTOMEU. Tu eres ja entonses un home
quallat, conque...
TONICO. Vinga, vinga...
BERTOMEU. Naturalment, se desprén...
TONICO. ¡No es desprenguera una biga
que t'aplanara!
CASILDA. Els pocs anys
disculpaven...
BERTOMEU. Hui, Casilda,
a on la veus, és ja una dona
de govern.
CASILDA. Anem, no diga...
TONICO. Muy bien. *[Apart]* Esta me convé.
BERTOMEU. ¡Pues si tu veres Pepica,
quines mans tan primoroses!...
Ella cus i broda...
PEPICA. ¡Mira!
Per això me diu el pare
que sóc una moneria.
TONICO. *[Apart]* ¡Ai! A mi la més xiqueta,
per lo mona me cautiva,
i si és l'atra... ¿De les dos
a quina demane, a quina?

BERTOMEU. ¿Què tens?
CASILDA. ¿En què pensa?
TONICO. Chico,
vullc fer-te vore en seguida
el meu interior.
BERTOMEU. ¿I això?
¿Què és lo que te mortifica?
TONICO. Manoll de clavells, us guarde *A Casilda y Pepica.*
una sorpresa.

ESCENA VII

Dichos y Tomàs y Pepe, que se detienen a la puerta.

TOMÀS. Xe, mira. *A Pepe, señalando a Tonico.*
TONICO. El pare us dirà molt prompte...
PEPICA. ¡Voldrà dur-nos atra nina!
TONICO. Tinc que parlar-te en reserva.
BERTOMEU. Digues, pues; no te detinga...
CASILDA. Tal volta estorbem.
PEPICA. Anem-se'n.
Tonico...
TONICO. Boqueta santa.
PEPICA. ¿Hui serà vosté dels nostres?
TONICO. Sempre, lusero de l'alba.
CASILDA. Vol dir de la reunió.
TONICO. ¿Teniu reunió ací en casa?
BERTOMEU. Han de baixar uns veïns...
Silveria quisá os aguarda.
PEPICA. Té raó, en muntar per ella
quedàrem.
CASILDA. Tonico, hasta
ara mateix.

Dirigiéndose a la puerta del foro, por la que desaparecen después.

TONICO. Adios, gitanetes.
PEPE. ¿Tonico li diuen?
PEPICA. ¡Calla! *A Tomás f y Pepe.*
¿Què fan vostés a la porta?
CASILDA. ¿S'han posat ací de guàrdia?
PEPE. És que estàvem...
TOMÀS. ¿Eixe qui és?

Señalando a Tonico, que está hablando aparte con Bertomeu.

PEPICA. Un amic.
CASILDA. ¿Veus? Ja els escama.
PEPICA. Tan recelosos com sempre.
TOMÀS. A saber si hui hi ha causa...
PEPICA. No facen riure...
CASILDA. Tornem. *Vanse [Pepica y Casilda por el] foro.*
PEPE. Avant.
BERTOMEU. ¡Estic fet un bàbia!
¡Xe, que vullgues ser fill meu,
Tonico, té molta gràcia!
TONICO. Sóc un home honrat; tinc renta.
BERTOMEU. *[Apart]* La renta sí que m'halaga.
TOMÀS. ¿Has ouït?
PEPE. És que pretén
eixe carcamal...
BERTOMEU. Pues nada,
per mi conforme; esta nit
sabran la teua demanda,
i si apechuga en tu alguna,
que ho dubte...
TONICO. ¿Dubtar-ho? Vaya,
hu dius per fer-me parlar;
demostren voler-me massa.
BERTOMEU. Hola, ¿ací estaveu vosatros? *A Tomàs y Pepe.*
TOMÀS. La visita cotidiana.
TONICO. ¿Estos, qui són?
BERTOMEU. Dos factors[29]
de la botiga de l'Àguila.
El sinyor és un amic *Presentando [Tonico] a Tomàs.*
de molts anys.
TONICO. Ja estan en dansa
els anys.
TOMÀS. El conec moltíssim
de vista; ahir, quan anava
el sinyor en lo piquete,
el viu passar per ma casa.
TONICO. ¡Que anava jo en lo piquete!
¿De quin piquete mos parla?
TOMÀS. ¿Quin? ¿Vosté no és veterano?[30]
TONICO. ¿Com veterano? ¡Home, vaja
a l'infern!
TOMÀS. Xe, pues li sembla
al so Roc.
PEPE. Tota l'estampa.

TOMÀS. Home, ¿no té vosté un nét
que es casà el dia de Pasqua?
TONICO. ¿Un nét i casat? Per manco
d'un sou [31] l'abofetejava.
BERTOMEU. Si este és fadrí.
TONICO. ¡I que no tenen
eixos xics ulls en la cara!
TOMÀS. Dissimule, els dos estàvem
en eixe quinqué.
TONICO. *[Apart]* La llàstima
és que no estigau en Ceuta. [32]
TOMÀS. La vista a voltes s'enganya.

ESCENA VIII

Dichos y Primo por el foro.

PRIMO. Ja despatxí els meus assumpts;
Bertomeu, ¿què me dius d'este?
Ací tens al desertor.
BERTOMEU. Ja s'abraçàrem.
PRIMO. M'alegre.
¿No el repares? ¡Està fet
casi un pollo!
TONICO. Alguns m'envegen.
PRIMO. Com sabem que hi ha un ramat [g]
de polles que allà a on el veuen
se l'emporten en los ulls.
TONICO. ¡Si hagueren vist el diumenge
dirigir-me en la Glorieta [33]
saludos i miraetes!
Per a on jo passava, totes
exclamaven somrient-se:
«Mireu a Tonico, xiques.
Xiques, Tonico Gotetes.
Mamà, Tonico, saluda'l;
adiós, Tonico, pareu-se»;
i Tonico per davant,
i Tonico per darrere,
fent el meu cap cortesies,
xecs, pareixia un tembleque.
TOMÀS. ¿Saps lo que pareixeria?
Un conill d'eixos que venen
de santi-barati, [34] així
menejant el cabet eixe.

TONICO. Este mardanot[35] només
obri la boca pe'a ofendre'm.
PRIMO. ¿I a on estan les xiques?
TONICO. Ara
baixaran; volen que em quede
per a tindre'm de tertúlia.
No saben en mi què fer-se.
BERTOMEU. ¡Com han de baixar Silveria
i donya Tecla i don Lesmes!
TONICO. Tecla, el nom d'aquella agüela,
que al vore-la per darrere
la prenguí per una polla
i li aní fent el cadete.
PRIMO. ¿Conque tan gran *agasajo*
t'han fet?
TONICO. Moltíssim.
PRIMO. Pues pense
una cosa. Correspon
obsequiar-les.
TONICO. Cert.
PRIMO. Anem-se'n;
deus portar licor i dolços,
i tu voràs com s'alegren.
TONICO. En efecte.
PRIMO. De camí,
si en convidar-me t'empenyes,
soparem en ca Ramona.
TONICO. Demà, pues hui mos esperen.
Tornem en seguida.
BERTOMEU. Bueno.
TONICO. Xec, estic content de veres.
Yo soy la nata y la flor del amor... *Cantando.*
Yo soy por lo galán un don Juan...

Vanse [Primo y Tonico por el] foro.

TOMÀS. Cavallers, ¡i quin pollastre!
BERTOMEU. ¡Este Tonico és molt cèlebre!
PEPE. Me figura que el tal Primo
l'embuix a ell i a elles.

ESCENA IX

Dichos y por el foro don Lesmes, Silveria, doña Tecla, Casilda y Pepica.

LESMES. Don Bartolomé.
SILVERIA. Vecino.
CASILDA. Ací està Silveria.
BERTOMEU. Pasen,
señorita...
SILVERIA. Aquí tal vez
bajamos a molestarles...
BERTOMEU. No tal; a proporcionarnos
un gusto, un placer muy grande.
Doña Tecla, ¿usté se encuentra
más animada y campante?
TECLA. Al contrario, las angustias
aumentan...
BERTOMEU. Hay que olvidarse...
TECLA. Estas lágrimas que inundan
mi dolorido semblante,
desahogan algo el pecho,
pero estoy inconsolable.
LESMES. Eso no son ojos, son
cataratas.
BERTOMEU. *[Apart]* ¡Mal viatge!
Pos ací anem a nadar.
TECLA. Has querido que bajase,
y yo sé que distraerme
no puedo en ninguna parte.
LESMES. No hay quien resista...
TECLA. Si tú
a ese hombre lo buscases...
BERTOMEU. Búsquelo, o haga un pregón.
LESMES. Vaya, no hablemos del lance.
BERTOMEU. O un anunsio en los diarios,
dando trobauras. [36]
LESMES. ¡Calle,
por caridad! ¿Está dentro
su hermana de usté?
BERTOMEU. Sí.
LESMES. Hazle
compañía.
TECLA. Con permiso.
BERTOMEU. Verá como se distraen.
TECLA. Yo sé que no cesarán
mis penas hasta encontrarle. *Vase.* [h]

ESCENA X

Dichos menos doña Tecla.

LESMES. Es ya una monomanía,
y a mí me pudre la sangre.
SILVERIA. ¿Estos dos son novios vuestros? *A Casilda y Pepita, señalando a Pepe y Tomàs.*
CASILDA. No.
LESMES. Diga usté, esos galanes
serán novios de las niñas,
¿he?
BERTOMEU. Amigos de casa.
LESMES. *[Apart]* ¡Diantre!
No promete esto gran cosa.
[Alt] ¿Y el pollo que a visitarles
debía venir?
BERTOMEU. ¿Qué pollo?
LESMES. ¿Don Primo no dijo antes
que un tal Tonico?...
BERTOMEU. ¡Ah! Sí, ahora
comprendo; vendrá al instante.
SILVERIA. Dice papá que es un joven
tan simpático y amable.
CASILDA. ¿Què diuen?
LESMES. Muchos elogios
oí hacer...
PRIMO. Estan burlant-se.

ESCENA XI

Dichos y Tonico por el foro.

TONICO. L'he[d] deixat comprant els dolços
a Primo i me'n vinc a escape.
BERTOMEU. ¿Ve usté? Ya está aquí Tonico.
SILVERIA Y LESMES. ¿Este es Tonico?
LESMES. ¡Canario![37]
TONICO. Eu, ¡quina xica! Felices,
niñas.
SILVERIA. Beso a usté su mano...
TONICO. Señorita, yo también
beso, es decir, sin embargo...

[Apart] Ja m'he[d] torbat.
SILVERIA. ¡Tiene gracia!
LESMES. Vaya un ente estrafalario.
BERTOMEU. Aquí Tonico es amigo
de hase muchísimos años.
TONICO. Bé; si els anys no els trau a rogle
pareix que li falte algo.
LESMES. ¡Fuego de Dios con el pollo!
SILVERIA. Papá, te han dado un bromazo.
BERTOMEU. Deixarem a la gent jove
que es divertixca ací un rato,
i nosatros allá dentro
podemos echar un párrafo.
CASILDA. Ballarem un ratet.
BERTOMEU. No;
res de balls.
LESMES. Vaya un petardo.[38]
BERTOMEU. Tonico...
TONICO. Aneu, que ja vaig.
LESMES. De verle sólo, me exalto. *Vanse [Bertomeu y don Lesmes].*

ESCENA XII

Dichos menos don Lesmes y Bertomeu.

SILVERIA. Ya que bailar se prohibe,
discurran ustedes algo
que nos divierta.
PEPICA. ¿Juguemos
a juegos de prendas?
TOMÀS Y PEPE. ¡Bravo!
SILVERIA. Sí.
CASILDA. Sí.
TONICO. Yo juego también.
Esos juegos son mi encanto.
[Apart] ¡Un pico! Hi han escoltetes,
apretons de mans, abraços...
¡i de Carcaixent, i dolces![39]
TOMÀS. ¡Pos no fa riure este ansiano
del moliment![40]
PEPICA. Me s'antoixa
que Tonico s'ha fet algo
destarifat.

CASILDA. ¡Tu repara,
voler juar en nosatros!
¿A qué juego jugaremos,
chicas?
PEPICA. Al del abogado.
TOMÀS. Al florón.
SILVERIA. Al del anillo.
PEPICA Y CASILDA. Ése.
TONICO. ¿Por qué no jugamos
al de los novios que se hasen
escoltitas?
PEPE. ¡Ay, bellaco!
TOMÀS. Don Antoni, don Antoni,
no siga tan guilopando.
TONICO. ¿Don Antoni? Don Caena[41]
te diuen a tu.
SILVERIA. Veamos
quién me da un anillo.
CASILDA. Toma.

Sacándose uno del dedo y dándoselo a Silveria.

SILVERIA. Yo misma lo iré pasando.

Silveria con las manos juntas, y en el hueco de ellas el anillo, figura que lo deja caer disimuladamente en manos de alguno de los que forman el corro, como se acostumbra en dicho juego.

PEPICA. Ajunten les mans.
SILVERIA. Empiezo.
TONICO. Ui, ¡quina finor! ¡Ni el raso!
Repita la pasaíta.
SILVERIA. Ahora diga usté en qué mano
está el anillo. *A Tonico.*
TONICO. Casilda
lo tiene.
CASILDA. Se ha equivocado. *Enseñando las palmas de las manos.*
TOMÀS. Pepica.
PEPICA. Tampoc.
CASILDA. Silveria
lo guarda.
SILVERIA. Os llevasteis chasco *Enseñando el anillo y devolviéndoselo a Casilda.*

PEPE. El tinc jo.
PEPICA. Pagueu les prendes.
SILVERIA. Sentencia, no es necesario...
PEPICA. Pues bien, sentencio a Tonico
a que vaya preguntando
«soy, tengo y quiero».
SILVERIA. Señores,
que no forme nadie agravio
si por reirnos decimos
cualquier tontería.
TONICO. Es claro.
Yo tengo mucha correa.[42]
Por usté empiezo; sepamos,
simpática niña: ¿«soy»?
SILVERIA. Un pollo antediluviano.
TONICO. *¡Ja, ja!* *Con risa forzada.*
CASILDA. Una caricatura.
TONICO. *¡Ja, ja, ja!*
PEPICA. Don Sisenando.[43]
TONICO. *¡Ja, ja!*
PEPE. Un agüelo bascós.
TOMÀS. El que li pegà el sopapo
al dàtil. *Todos se ríen.*
SILVERIA. Jesús, qué risa.
CASILDA. Yo lloro de reír tanto.
TONICO. Yo también. *[Apart]* Com els conills
quan els degollen.
PEPICA. Sigamos.
SILVERIA. Pregunte qué tiene.
TONICO. ¿«Tengo»?
PEPE. Picores.
TOMÀS. Moquillo y flato.
TONICO. No jue més.
TOMÀS. S'ha escamat.
CASILDA Y PEPICA. Tonico...
SILVERIA. ¿Se ha disgustado?
CASILDA. Això és una broma.
TONICO. ¿Broma,
dir que tinc moquillo i flato?
PEPICA. ¿I vosté fa cas?
TOMÀS. Dispense...
fon sense malíccia.
SILVERIA. Es claro.
CASILDA. Seguim.
TONICO. No, no jue més.
PEPICA. Què poc amable.
CASILDA. Qué huraño.

SILVERIA. Vaya una galantería,
después de rogarle tanto.
TONICO. Esos juegos no me gustan;
si al sapuquero jugásemos...
CASILDA. Juem.
PEPICA. És cert.
TOMÀS. Té raó.
SILVERIA. No entiendo... Nunca he jugado...
TONICO. En este juego, el que paga
va con los ojos tapados
y a la palpa. *[Apart]* ¡Seré pillo!
SILVERIA. Ya sé...
TONICO. Venga, pues; yo pago.
SILVERIA. Es a la gallina ciega.
TOMÀS. ¡Qué guaja! [44]
PEPE. Donem-li un chasco.
TOMÀS. ¿Li tape els ulls?
TONICO. No.
SILVERIA. Yo misma.
TONICO. O quansevol de vosatros.
SILVERIA. ¿Se ve usté? *Vendándole* [i] *los ojos con un pañuelo.*
TONICO. No; aunque haga daño,
apriete.
SILVERIA. Ya está. Escuchad. *Hablándoles aparte y en voz baja a los demás.* [j]
TOMÀS Y PEPE. Sí.
CASILDA. Qué risa.
PEPICA. Bien pensado.
TONICO. *[Apart]* Ja me xuple els dits. *[Alt]* Empiesen,
que las estoy esperando.
CASILDA. Sapuquero, ¿què te s'ha perdut?
TONICO. Un[a] a[g]ulla i un canut.
CASILDA. Busca'ls per terra.
TONICO. No els trobe.
CASILDA. Pega un botet al cel,
un atre a l'infern
i un atre al purgatori. [k] *Tonico saltará de una manera grotesca.*
TOMÀS. Xe, botant pareix un sapo.
CASILDA. Quan passes per ma casa
te pegaré dos punyaes.
Tin. *Pegándole a la espalda.*
SILVERIA. Tome. *Pegándole.*
TONICO. Si pillo a una
le voy a dar un abraso.

TOMÀS. Tin, sapuquero. *Pegándole.*
TONICO. Este és mascle.
PEPE. Xas eixa nyespla. *Pegándole más fuerte.*
TONICO. So matxo.
CASILDA. Pegar-li fort no s'hi val.
SILVERIA. Despacito.
TONICO. Huy, si la atrapo.

Todos se van de puntitas por la puerta sin que lo note Tonico.

ESCENA XIII

Tonico y doña Tecla por la puerta [de la] izquierda.

TONICO. Deixeu-se agarrar, voreu
com se riem. Per el fato[45]
les seguixc. Lo que és que em canse.
TECLA. Anunciaré en los diarios
mi regreso, y al saberlo
vendrá a arrojarse en mis brazos.
TONICO. ¡Ya te pillé! ¡Ja en tinc una! *Cogiendo a doña Tecla.*
TECLA. ¡Cielos! ¿Quién es este vándalo?
¡Socorro! ¡Que me asesinan!
TONICO. Però esta veu... ¡Sant Caralampio![46]

Quitándose el pañuelo de los ojos.[1]

¿Què és lo que veig?
TECLA. ¡Él! ¡Tonico!
TONICO. ¡Doña Tecla!
TECLA. ¡Dueño amado!
¡Oh, placer! ¡Sueño! ¡Deliro!
TONICO. Dona, fuixca.
TECLA. Me desmayo.
TONICO. ¡Solte'm! ¿Açò d'a on ha eixit?
Mujer, ¡que me está clavando
las uñas! Ui, que m'ofega.
¡A foc! ¡A la guàrdia! ¡Als lladres!

ESCENA XIV

Dichos; por la izquierda, don Lesmes y Bertomeu, y por la derecha, Silveria, Pepica, Casilda, Tomàs y Pepe.

BERTOMEU. ¡Estos crits!
CASILDA. ¿Què sossoix?
LESMES. ¿Qué veo? ¡Mi hermana Tecla!
Suelte usted a esa señora.
TONICO. Ella es la que no me suelta.
CASILDA. Però, Tonico, ¿açò què és?
BERTOMEU. Explica't, digues, apressa.
TONICO. ¡Acàs puc jo explicar!
Sostingau-me esta taleca.
TECLA. ¿Dónde me encuentro? En sus brazos.
¿Me cumplirás tu promesa?
LESMES. ¿Éste es el galán?
BERTOMEU. Quin[a] atra.
TONICO. Jo no conec a esta agüela.
TECLA. Tú me entregaste esta carta.
TONICO. Tantes n'he[d] donat com eixa...
TECLA. Cinco años que la conservo.
TONICO. Pues bien, póngala en conserva.
LESMES. Vil seductor.
TONICO. De pensar
mudé; usté se marchó fuera.
TECLA. ¿Lo ves? Tú tienes la culpa. *A Lesmes.*

LESMES. ¿Ya lloras? ¡Mala centella!
TONICO. Xe, ¿i la meua petició?
BERTOMEU. Voràs què prompte està feta.
Xiquetes, tinc que parlar-vos
sobre una cosa molt sèria.
Tonico se vol casar.
TECLA. ¡Casarse! ¡El llanto me anega!
LESMES. Formará un charco.
PEPICA. Que es case.
CASILDA. ¿I se pot saber qui és ella?
TONICO. La que de vosatros dos
l'accepte, tu o Casildeta.
LESMES. ¡Qué barbaridá!
TOMÀS. Està fresc.
SILVERIA. No esperéis mi enhorabuena.
CASILDA. ¿Això és formal?
PEPICA. ¿Va de veres?

TONICO. Com a que demà mateixa
trac els papers.
PEPICA. ¡Un dimoni!
Jo, si l'ocasió m'aplega,
vullc un marit jove, airós,
fort, en fi, un home d'espenta.
TONICO. Jo encà ne tinc.
CASILDA. Don Antoni,
jo pense d'igual manera;
dissimule...
TOMÀS. La mel[47] porte
bollint.
PEPE.[48] Xiques, la casqueta.[49]
TECLA. ¡Bien! ¡Calabaza fiambre!
Atragántate con ella.
¡Viva! Ya no lloro; ahora,
aunque el Potosí me ofrezca...
TONICO. Hui em penge.
BERTOMEU. Naturalment
se desprén que, a l'edat teua...

ESCENA ÚLTIMA

Dichos y Primo por el foro con algunos cartuchos de dulces y dos botellas de licor.

PRIMO. Ja està ací el licor i els dolços.
No direu que no us obsèquia
Tonico. Tin, dos marruecos[50]
m'han sobrat de la dobleta.[51]
TONICO. ¡Ja m'ha estafat! A[52] mateix
eixos nassos li'ls desfea.
¿Saps que em desprècien?
PRIMO. ¡Adiós!
Li l'han donat pataquera.[53]
TONICO. ¡Desagraïdes! ¡A mi,
este desaire! M'ofega
la ràbia. Jo en tinc la culpa;
¿que a mi em corre alguna pressa?
¿Que jo si vullc, a tothora
no en trobaré més de trenta
millors que vosatros? Veges
si en quant olguen la renteta...
BERTOMEU. En eixe error vius mol[t] temps

enganyant-te a tu mateixa.
Fores jove, i te féu por
del matrimoni la idea,
per conservar, egoiste,
la llibertat mal entesa
del bou solt. Hui que els achacs
i arrugues de la vellea
a la força te fan vore
que no eres més que una plepa, [54]
trobaràs l'amor que inspira
la cobdícia vil i cega;
però l'amor d'una dona
que l'existència recrea,
l'amor desinteressat
que mos cuida i mos contempla,
eixe, dels rancis com tu
que el despreciaren, se venga.

TONICO. Me faltava per a postres
este sermó de Quaresma.

BERTOMEU. Mes no cregues que te negue
per això l'amistat meua.

CASILDA. Ni la nostra.

TONICO. ¿Carabassa
i amistat? ¡Bonica mescla!
Sort que a mi les carabasses
ninguna se m'indigesta;
el cos ja està fet a elles,
de modo que no em fan mella.
Sols les pendria en horror
si el públic... ¿qué tal, me explico?
Mes no abrigue eixe temor.
¿No li daran, per favor,
dos [m] palmaes a *Tonico*?

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A: original y en verso.*

[b] A la relació de personatges figura *Pepeta*, però després, al text, apareix sempre *Pepica.* Esmenem, doncs, per tal d'evitar confusions.

[c] A *A: entonses.*

[d] Esmenem *ha* per *he* per tal d'evitar problemes de lectura.

[e] No transcrivim *tracta*, com fem normalment, per tal de preservar la rima amb *pata.*

[f] A *A: Tonico.* Es tracta d'una errada evident.

[g] Esmenem *remat*, que considerem errada d'impremta, per *ramat.*

[h] A *OC* aquesta acotació va al vers 619, després de la rèplica de Tecla «*Con permiso*»; a *A*, al vers 620, després de la intervenció de Bertomeu. En tots dos casos l'emplaçament de l'acotació és errat ja que qui se'n va és Tecla, i aquesta no pot eixir d'escena fins el v. 622, perquè encara li queda una rèplica. Esmenem, doncs, d'aquesta forma.

[i] A *A: vendándole.*

[j] A *A* aquesta acotació figura atribuïda a Tonico, a la fi de la rèplica anterior.

[k] A *A: porgatori.*

[l] A *A* aquesta acotació figura atribuïda a Tecla, a la fi de la rèplica anterior.

[m] A *A: quatre*, amb la qual cosa el vers resulta hipermètric.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Eduard Escalante i Feo (València 1854-1921), fill d'Eduard Escalante i Mateu, fou també autor teatral, com son pare, la línia d'escriptura del qual continuà. D'entre les seues obres destaquen *Del porrat de Sant Antoni a les torres de Serrans, Cada u de son temple, La gent de tro, Mil duros i tartaneta, Viatge a l'Exposició* i *Les barraques.*

[2] *Aliacrà*: nom popular de la icterícia, malaltia del fetge.

[3] *Benissanó*: poble del Camp de Túria, proper a Llíria. Al costat del castell, de la segona meitat del segle XV, es troba el Pou de la Salut, les aigües del qual són emprades des d'antic per guarir les afeccions hepàtiques, especialment l'icterícia (*GERV*).

[4] *Segells de guerra*: segells emesos en circumstàncies bèl·liques especials; també aquells el producte de la venda dels quals es dedica a fins assistencials. A Espanya van emetre segells de guerra els carlins el 1873, i el govern central ho feu el 1874, en qualitat d'impost de guerra. Eren segells que no tenien valor per ells mateixos i s'havien d'usar acompanyant el franqueig normal (*EE*).

[5] V. n. [53] a *L'escaleta del dimoni.*

[6] El carrer de Saragossa s'estenia entre la porta dels ferros de la Seu i la plaça de la Reina. L'ampliació d'aquesta, a començaments de segle, va fer-lo desaparéixer.

[7] *Tirar a la revolà*: evidentment, caçar al vol.

[8] V. n. [35] a *Una sogra de castanyola.*

[9] *Destil·lo*: destil·lació nassal, mocs.

[10] *Pajarito*: xiular com fan els pardalets.

[11] *Vedat*: glotis, extrem superior de la laringe, que és punt molt sensible, el qual no es pot tocar sense provocar tos violenta (*DCVB*).

[12] *Cacassenà*: de *Cacasseno*, personatge del conte del mateix títol, original de l'escriptor italià Adriano Bandueri (1567-1634), que continua altres dos, de Giulio Cesare Croce (1550-1609): *Bertoldo* i *Bertoldino*. La primera traducció castellana és de 1745, i agrupa els tres contes, amb el títol d'*Historia de la vida, hechos y astucias sutilísimas del rústico Bertoldo, la de Bertoldino, su hijo, y la de Cacaseno, su nieto.*

[13] *Mussol*: furóncol que ix a la vora d'una parpella.

[14] V. n. [67] a *El tio Cavil·la.*

[15] V. n. [59] a *Tres forasters de Madrid.*

[16] *Ànet* o *àneda*: anec.

[17] El balneari de Bellús es troba situat al sur de la població del mateix nom, a la comarca de la Vall d'Albaida. L'aigua procedeix de la font d'Alfama i és de característiques bicarbonatades. El balneari fou posat en funcionament el segle XVIII pel marqués de Bélgida, el seu propietari, i segueix actualment en servei (*GERV*).

[18] *Trico*: moment (*DCVB*).

[19] V. n. [5] a *Mentirola i el tio Lepa.*

[20] La Vilavella és un poble de la Plana Baixa, a la província de Castelló, prop de Nules, amb aigües termals conegudes des de l'Edat Mitjana.

[21] *Afix*: per afegix.

[22] V. n. [11] a *Endevina, endevinalla...*

[23] *Alfambrús*: erupció de tumors en el cap, espècie d'erisipel·la (*DCVB*).

[24] *Terne*: (cast.) temprat, fort, que gaudeix de bona salut.

[25] V. n. [10] a *Tres forasters de Madrid.*

[26] *Encara queda sol en la torreta*: frase l'origen de la qual no hem pogut documentar, i que té el sentit prou evident de que encara queden forces.

[27] *Llorón*: nina que emet sorolls com que plora, en moure-la.

[28] *Bengala*: canya de les Índies que serveix per fer-ne bastons (*DCVB*).

[29] V. n. [19] a *Fugint de les bombes.*

[30] Es referirà als veterans de la guerra de l'Àfrica (1859-60).

[31] V. n. [6] a *Tres forasters de Madrid.*

[32] A les presons de la ciutat de Ceuta.

[33] Jardí creat a València entre 1817 i 1826, en època del Capità General Javier Elío, sotmés a diverses reformes, i considerat com a un dels llocs més populars d'encontre i de passeig durant tot el segle XIX. Escalante hi ambientà el seu conegut sainet *Una nit en la Glorieta.*

[34] V. n. [10] a *L'escaleta del dimoni.*

[35] V. n. [28] a *Als lladres!*

[36] *Trobadures*: recompensa que es dona a qui troba alguna cosa perduda.

[37] V. n. [14] a *Fugint de les bombes.*

[38] *Petardo*: engany, decepció.

[39] Pregó usat per a la venda de fruites, tot fent-ne referència a l'orígen.

[40] Per *monument*. Es referirà, òbviament, al monument que s'erigeix Dijous Sants a les esglésies.

[41] No hem pogut identificar el personatge de *Don Caena*, però pareix obvi que té el sentit de lligar o empresonar una persona.

[42] *Tenir corretja*: tenir paciència.

[43] *Sisenando* fou un dels reis gots. Equival, doncs, a molt vell.

[44] V. n. [54] a *L'escaleta del dimoni.*
[45] Olfato.
[46] Vers hipermètric.
[47] Deu tractar-se d'una errada d'impremta: *mel* en lloc de *fel.*
[48] Es refereix a Primo, que entra, però, unes rèpliques després.
[49] *Casqueta*: panellet de pasta farcida de confitura (*DCVB*).
[50] V. n. [22] a *Les tres palomes.*
[51] V. n. [6] a *Als lladres!*
[52] Ara.
[53] *Pataquera*: pataques són mentides (v. n. [65] a *La Moma*).
[54] V. n. [47] a *La Moma.*

DES DE DALT DEL MICALET

ESTUDI INTRODUCTORI

Des de dalt del Micalet és una obra senzilla, més curta que de costum –només 744 versos– gairebé un apropòsit, escrit per a l'homenatge de l'actor Leandro Torromé, i on la decoració –bé aprofitant-ne alguna que tingués el teatre en dipòsit, bé estrenant-ne una de nova– degué jugar un paper important. Aquesta decoració, la que apareix a la segona part de la peça i que li dóna títol, és la plataforma superior de la torre de la Seu de València, popularment coneguda com a Micalet, on acaba l'escala de caragol que en permet l'accés i arranca l'espadanya que la corona. Per disposar aquesta decoració i permetre també la presentació dels antecedents del conflicte, hi ha una primera part, que equival gairebé a la meitat de l'obra, que té lloc en una *sala curta*, és a dir, un teló curt plaçat en les primeres caixes de l'escenari, que representa el típic interior urbà de tants i tants sainets d'Escalante.

El conflicte és molt senzill i té realment menys importància que l'espai físic on es produeix el desenvolupament d'aquest. Mariana, que ens introdueix en situació mitjançant un inusual –pel que té de rudimentari, i més encara si considerem el nivell de perícia tècnica assolit per Escalante– soliloqui, accepta casar-se amb el senyor Blai, un home ric, amb el que son pare té un deute, i rebutja el seu enamorat, Facundo, que viu alegrement, sense diners ni treball que molt de temps li dure, i no mostra traces de canviar. Facundo, desesperat davant la notícia, decideix de suicidar-se llançant-se al buit *des de dalt del Micalet*. Una volta feta la mutació, i ja en el cim de la torre, després d'una escena episòdica, amb personatges externs al conflicte, encara que molt graciosa –per cert, cal assenyalar que hi participa un francés, la qual cosa li permet a Escalante demostrar els seus coneiximents d'aquest idioma, que no de la seua ortografia– Facundo veu el seu suicidi ajornat per l'encontre amb Salvaora, una dona jove i bonica que es troba en una situació, i amb una determinació, semblant a la del protagonista. De res no servirà el penediment posterior de Mariana. Facundo, quan pensava que la seua vida havia

arribat a terme, i les il·lusions s'esvanien per a sempre, *dalt de la Seu ha encontrat* / la seua *mitja taronja* (vv. 725-26).

* * *

Com és costum des de fa ja temps, l'obra està escrita gairebé tota seguint la forma de romanç, amb només quinze redondilles, una quarteta i una quintilla de tancament, com a representació de les estrofes amb rima consonant. Hi trobem també una cobla assonàntica intercalada dins un romanç, a la rima del qual s'uneix mitjançant un vers solt –el 663– que fa d'enllaç. L'esquema és, doncs, el següent:

vv.	1-104	romanç á a	vv.	555-566	redondilles
	105-206	romanç á		567-658	romanç ó a
	207-320	romanç é		659-662	cobla
	321-328	redondilles		663-679	romanç ó a (amb un vers d'enllaç, el 663, que repeteix la rima *ó a*).
	329-382	romanç é a			
	383-468	romanç é			
	469-510	romanç í			
	511-550	redondilles		680-739	romanç á
	551-554	quarteta		740-744	quintilla

Percentualment trobem els següents resultats:

romanç			671 vv.	90,2 %
	en	é	200 vv.	29,8 %
		á	162	
		ó a	109	
		á a	104	
		é a	54	
		í	42	
redondilles			60	8,1 %
quintilles			5	0,7 %
quartetes			4	0,5 %
cobles			4	0,5 %

* * *

Per a la fixació del text hem comptat amb la primera edició (A), publicada a València el 1877 a la Llibreria de Juan de Mariana y Sanz, i la inclosa al segon volum de les Obres Completes (OC).

DES DE DALT DEL MICALET

juguete bilingüe en verso[a] *

representado por primera vez con éxito extraordinario,
a beneficio de don Leandro Torromé,
la noche del 19 de mayo de 1877.[1]

Reparto	Actores
Salvaora	Sra. Terán[b]
Mariana	» Bru
Facundo	Sr. Llorens
Andreu	» Torromé
El sinyor Blai	» Plumer
Un francés	» Barreda
Carmelo	» Perlá
Quico	» García

Al Excmo. Sr. D. Pascual Frígola y Ahís[2]

Barón de Cortes

Gentilhombre de Cámara, Caballero de la Gran Cruz
de Isabel la Católica, Diputado a Cortes
en varias legislaturas y actual Director
de la «Gaceta de Madrid».

El distinguido nombre de V.E. no cabe en el humilde
y estrecho círculo de esta obrita; mas las inmerecidas atenciones
de V.E. para conmigo y las lisonjeras frases
que ha dispensado a mis anteriores producciones,
me alientan a dedicarle la presente.
Dígnese V.E. aceptarla como una débil muestra
de mi respetuoso cariño y de mi profunda gratitud, y dará con ello
una nueva prueba de las bondades con que distingue
a su afectísimo S.S.

Q.S.M.B.,

Eduardo Escalante

---

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1561-1562.

ACTO ÚNICO

CUADRO PRIMERO

Sala corta. [3]

ESCENA PRIMERA

Mariana, sola.

MARIANA. Desitge vore a Facundo
per a dir-li lo que passa.
Fa poc m'ha mamprés mon pare
dient-me: «escolta, Mariana:
el sinyor Blai és un home
de pessetes, una ganga;
li dec moltíssims favors.
Per a posar-me en ma casa
a treballar de fuster,
ell, de la seua bolxaca,
me deixà mil reals.
Eixe deute, que em reclama
si no te cases en ell,
jo no puc tornar-li'l ara.
En lo meu consentiment
compta ja, si el teu demana;
com lo únic que jo desitge
en lo cor i en tota l'ànima
és vore't feliç, li'l dones;
de lo contrari, en la tana [4]
que t'arrime, huit costelles
te desfaig [c], y santas pascuas.»
¡Bona manera de fer-me
feliç! Però si es repara,
té raó. Ell veu que Facundo

se queixa d'una migranya
en lo sagí,[5] que no el deixa
acatxar el llom. Guanyava
en una peluqueria
vint quinzets a la setmana,
i se n'ha anat perquè diu
que treballar el rebaixa.
És molt trist que col·locar-se
no vullga en ninguna banda.
Per més que jo li pedrique
a tothora, no se n'ànsia.[6]
Ell me vol, jo també el vullc;
però si no pren un[a] atra
manera de viure, anem
a fer xas de la carpanta.[7]
Si el so Blai fóra més jove,
tenint pessetes... ¡Què llàstima!

ESCENA II

Mariana y el sinyor Blai[d] *por la derecha.*

BLAI. Marianeta.
MARIANA. ¡Sinyor Blai,
què a sovintet!
BLAI. No descansa
qui necessita parlar-te
sobre un assumpt d'importància.
¿Coneixes ja els meus propòsits?
¿T'ha dit ton pare?...
MARIANA. Algo acaba
de dir-me.
BLAI. Et faré feliç;
tinc una renta diària
de cinc duros tots els dies
que ix el sol.
MARIANA. ¡Caram, què llàstima!
El dia que estiga núvol
li cauran de la bolxaca.
BLAI. Guilopeta,[8] això és un dir...
Un palaciet és ma casa,
i tindràs pe'al teu recreo
tot quant te done la gana.
Abonos en los teatros;

en lo Cabanyal, barraca;
una alqueria en Godella,
criats, faetó,[9] tartana,
i hasta si vols pel capritxo
que patinem en l'Eskata
del Riquirric,[10] te duré
dos voltes a la setmana.

MARIANA. ¿Riquirric? Escalabric
dic jo, que algú s'escalabra
segons conten. No, fill meu,
no vullc trencar-me una cama.
Sinyor Blai, molt agraixc
ser el objecte de tanta
distinció, mes li empenyí
a un atre home la paraula...

BLAI. Això és lo de menys; jo tinc
diners pe'a desempenyar-la.

MARIANA. La diferència d'edats...

BLAI. No és molta...

MARIANA. Ademés, m'espasma
casar-me en un viudo.

BLAI. ¡Mira!
Els viudos, prenda del alma,
són els que s'inyoren més.

MARIANA. No es canse vosté per ara...

BLAI. ¿És el dir, que me rechases?

MARIANA. Mal me sap.

BLAI. ¿Ni una esperança
me dones?

MARIANA. No em determine.

BLAI. *[Apart]* Posaré atre mig en pràctica.
[Alt] Millor pago mereixien
els meus favors; però calla,
jo parlaré ara en ton pare,
i no et queixes si, en vengansa
del teu despreci, us trobeu
en mig del carrer.

MARIANA. Mal[a] ànima
tindria vosté.

BLAI. Pe'a mi
la tens tu pitjor encara.
[Apart] Vorem si se logra algo
per mig d'alguna amenaça. *Vase por la izquierda.*

ESCENA III

Mariana y después Facundo por la derecha.

MARIANA. ¿Què te pareix? ¿Si l'apremia
a mon pare, com li paga?
De tots modos, me s'entoixa
que vaig a portar sumanta.
¡Ai, peluquero! ¡L'amor
teu quantes penes me causa!
Ací ve. ¡Sinyor, el vullc!
¡Però si no té una xapa! [11]

ESCENA IV

Mariana y Facundo.

FACUNDO. ¡Tórtola meua!
MARIANA. Facundo.
FACUNDO. Vinc sumament afectat.
MARIANA. ¡Pues!
FACUNDO. Acabí la novel·la
que te contava ahir vesprà...
MARIANA. ¿Ja l'acabares?
FACUNDO. Deu tomos
al coleto m'he[e] tirat
des d'ahir.
MARIANA. ¡Deu!...
FACUNDO. D'a pesseta.
¡Però què trist desenllaç!
El amante de Artemisa
desafia al seu rival,
i estant en lo desafío,
no sé com, esvara, cau,
i l'atre va per darrere
i li pega una estocà
que el deixa tieso. Acudix
ella al puesto del combat,
veu el cadàver de *Julio*,
l'abraça, i en acabant
se torna loca. Son pare
se degolla quan hu sap,
i a Mauregato, el traïdor,

–¡justícia de Dios!– ¡li fan
els minyons [12] una descàrrega
prenint-lo per atre!
MARIANA. El cap
vas a pedre en les novel·les.
Però tenim que parlar
d'atre assumpt algo més serio.
Mon pare, en lo sinyor Blai
vol que me case.
FACUNDO. ¿Què dius?
¿Es posible tal crueldad?
¡Ah, tirano!
MARIANA. Eixe home és ric,
i tu no guanyes ni un real.
¿Per què no veus si et col·loques
en algun puesto?
FACUNDO. ¡Ignorant!
¿Conque pretexta ton pare
que l'atre és ric? ¿I no sap
que tu, junt a mi, en un porxe
ple de goteres, seràs
més feliç que en los palasios
que eixe home et pot regalar?
MARIANA. Mon pare és fosc... [13]
FACUNDO. ¿Has llegit
El espectro y el puñal?
¿Y *La urna sangrienta*?
MARIANA. No;
jo no llixc novel·les mai.
FACUNDO. En eixes, també hi ha un pare
tirano... Res; si tenaç
insistix en el empenyo,
te robe del seu costat.
MARIANA. Facundo, ¿t'atreviries?
FACUNDO. Un rapto, sí.
MARIANA. ¡Eres capaç!...
FACUNDO. Apenes toquen les dotze,
quan ell estiga roncant,
baix de la teua finestra
t'esperaré en un cavall,
i entre el misteri i les sombres
de la nit me seguiràs.
MARIANA. ¡Seguir-te! ¿Per què no busques
un empenyo [14] per a entrar
en l'ajuntament?
FACUNDO. Fugint,

atravesarem els camps
solitaris. Des de llunt
saludarà el nostre pas
la veu del gos barraquero
i l'aspre i nocturno cant
de les granotes. ¡Quin quadro!

MARIANA. Si et pogueres col·locar
en lo ferrocarril, veges.

FACUNDO. A l'opaca claritat
de la lluna, compañera
fiel dels enamorats,
penetrarem en un bosque
que abrigo mos donarà.
Allí tranquilos viurem.
Allí, tu te miraràs
en los meus ulls; yo el aliento
dels teus labios perfumats
respiraré. Carinyosos
els ecos repetiran
del nostre amor les querelles
y en torno només s'oirà: *Imitando el eco de una voz.*
¡Mariana meua!... eua... eua...

MARIANA. ¿Com e[g]ua [15], tros d'animal?
Pues estaria bonico...

FACUNDO. Dona'm un abraç... braç... braç...

MARIANA. I jo te contestaré:
Facundo, tinc fam, fam, fam.

FACUNDO. Se mantindrem d'arraïls
i frutes, com els pardals.
¡La delícia d'eixa vida
el meu cor fa palpitar!

MARIANA. ¿Per què no veus si et col·loquen
mas que siga en los portals, [16]
o et fiques carabinero?

FACUNDO. ¡Dona, m'estàs socarrant
en eixes col·locacions!
Encara em proposaràs
que em fique en algun asilo.
¡Quant prosaica eres, i quant!...
Jo buscaré un càrrec propi
de la meua dignitat.

MARIANA. Mon pare ve ací; em figure
que anem a tindre cantà.

ESCENA V

Dichos y Carmelo y el sinyor Blai por la izquierda.

CARMELO. Sinyor Blai, no m'agonie;
jo volguera hui mateix
quedar en pau, mes no puc.
¿M'ha de vendre jo en Alger? [17]
BLAI. Tan fàcil que era l'arreglo...
MARIANA. Apremiat el pobre es veu...
CARMELO. ¡Ah, chiquilla! ¿Conque a l'últim
no has seguit els meus consells?
MARIANA. Pare, Facundo...
CARMELO. ¿Facundo
en ma casa? ¿Tu, a què véns?
FACUNDO. Sinyor Carmelo, li tinc
que dir...
CARMELO. No vullc saber res.
Tu eres qui me la capgira,
però jo l'apanyaré.
Abans que ser teua, jure
no deixar-li un os sancer.
BLAI. ¿Pegar-li? De ningun modo...
FACUNDO. Dèspota, en vano pretén
de sa filla encadenar
el cor que me perteneix,
porque ha jurado ser mía
y lo será.
CARMELO. ¡Femater!
FACUNDO. ¿Com femater?
CARMELO. ¡Chapusero!
Si no treballes, ni tens
a on caure't mort tan siquiera,
¿com l'has de mantindre?
MARIANA. ¿Veus?
Mas que fóra de pasante
en una escola, a lo menys...
FACUNDO. Però tinc en lo meu pit
un tesor d'amor immens.
CARMELO. Millor fóra que tingueres
un sac de rotllos. [18]
MARIANA. ¿Tu veus?
BLAI. En lo car que hui està tot,
¿quin home se compromet?...

CARMELO. Si seria una concència.
BLAI. Ja hu ploraria después...
FACUNDO. Ací vosté punto en boca; *A Blai.*
en el campo, ja es vorem.
BLAI. ¿En quin campo?
CARMELO. ¡Al sinyor Blai
l'amenaces!
BLAI. ¿Com s'entén?...
FACUNDO. Busque padrins, i seguixca'm.
BLAI. Este xic està dement.
FACUNDO. Vullc beure la seua sang.
MARIANA. ¡Facundo!...
BLAI. Amic, a [e]spaiet...
CARMELO. ¡Xe, t'allargues de ma casa,
o agarre un palo; al bordell! [19]
FACUNDO. Marianeta, ¿seràs meua?
Jura-hu.
MARIANA. Facundo... vorem.
FACUNDO. ¡Traïdora! ¿Dubtes, vacil·les?
CARMELO. Sí sinyor, perquè coneix
lo desgracià que seria
al teu costat.
BLAI. I podent
ser la reina de ma casa...
CARMELO. ¡Veges!...
MARIANA. Si no està de Déu
que s'ham de casar, Facundo,
no cal que prevaliquem. [20]
Estic atordida... ¡Adiós! *Vase [por la] izquierda.*
FACUNDO. No em deixa un rayo tan sec.
CARMELO. Ací, ni de trenta llegües
t'acostes. *Vase [por la] izquierda.*
FACUNDO. ¡Infame! ¡Cruel!
BLAI. Al remat, vosté és mol[t] jove
i en trobarà, arreu, arreu. *Vase [por la] izquierda.*
FACUNDO. ¡Jo t'agarraré, gorreta! [21]

ESCENA VI

Facundo, solo.

FACUNDO. Soportar no puc el pes
del seu despreci, ¡inhumana!
¿Per què et coneguí, per què?
Per ella, avorrit, el mestre

me plantà en mig lo carrer,
pues jo, en la peluqueria,
fijo sempre el pensament
en ella, no eren peluques,
ni trenes, ni bisoñés
lo que fea, ¡eren bunyols!
Si algú a tallar-se els cabells
venia, com un borrego
l'esquilava. ¡Quants pobrets
en les orelles perdudes
[e]lixien bramant! ¡Gran Déu!
¡Si estava reconcentrat
en ella tot el meu ser!
¿I tinc que vore-la en braços
d'un atre? No; m'estremeix
tal idea; preferixc
matar-me, i me mataré.
Una caixeta de mixtos [22]
en dos diners d'aiguardent...
Però és capaç que acudixca
un metge, i sinse voler
me cure. Pe'a la pistola,
el punyal o el gavinet
tinc jo mal pols... ¡El que es penja
diuen que queda tan lleig!...
Si tinguera un canó Krupp, [23]
¡posant-me a la boca d'ell!...
Però faria un roïdo
massa tremendo... Ja sé;
compre un puro de l'estanc,
me'l fume, i muic de repent. [24]
És precís morir, infame;
tal volta el remordiment
de la meua mort te prive
de l'existència també.
Molt prompte coneixeràs
lo elevat de l'amor meu.
¡Elevat! Esta paraula
desperta en mi un pensament...
Sí, vorà que hasta en la mort
duc l'elevació a l'extrem.
¡Oh, terrible, monstruosa!
Des de dalt del Micalet. [25]

Sacando una cartera, arrancando una hoja y escribiendo.

Mas que siguen quatre lletres

escrites li deixaré
donant-li l'últim adiós.
Nada quita lo cortés...
«Mariana, tu desdén fiero
la muerte me hace buscar,
y el salto que voy a dar
no lo da un volantinero.[f]
Aunque eres tú quien me mata,
idolatrándote espiro;
del Miguelete me tiro;
adiós para siempre, ¡ingrata!».
Si no plora quan hu llig
tendrá el corasón de hiena.
Ara el paper doblaet
li'l deixe a la cacauera
d'ahí baix, pe'a que li'l done
en seguida que la veja.

ESCENA VII

Facundo y Mariana por la izquierda.

MARIANA. Facundo.
FACUNDO. ¡Dios! ¿A què véns,
enganyadora sirena?
MARIANA. A donar-te una esperança.
FACUNDO. No allargues la pena meua.
MARIANA. En l'ahogo en què mon pare
se troba, no hi ha manera
de salvar-lo si no em case.
Tin calma, eres jove; espera't
a que l'agüelo se muiga,
i entonses jure ser teua.
FACUNDO. ¡Horrible proposició
que más mi dolor aumenta!
MARIANA. Mentres, ¿per què no et col·loques
en lo Tramvia?[g]
FACUNDO. Tin, pèrfida. *Dándole el papel doblado.*
Después llig este paper,
que és una memòria meua.
Quan estigues junt a l'home
por quien falsa me despresias,
te perseguirá mi espectro
de la noche en las tinieblas.
Mi mano fría, les trenes

t'agarrarà, y con vos hueca
te diré: yo soy aquel
Facundo. ¡Mírame y tiembla!
L'agüelo es taparà el cap
en lo llançol, y tu, trémula,
no podràs, plena d'espasme,
ni tancar els ulls siquiera.
Mes si no dormen... ¡Adiós!
D'ací a deu minuts, taleca.[26] *Vase [por la] derecha.*

ESCENA VIII

Mariana, sola.

MARIANA. Este xic pe'a mi té un ram[27]
de loco. ¿Què diu l'esquela? *Después de leerla.*
¡Santo Dios! ¡Que va a tirar-se
des del Micalet! ¡Espera't!
¡Pare! ¡Pare! ¡Què desgràcia!
Vinga prompte.

ESCENA IX

Mariana, Carmelo y el sinyor Blai, por la izquierda.

BLAI. Marianeta,
¿què tens?
CARMELO. ¿Què te sossoix?
¡Estàs asustà!
MARIANA. ¡Friolera![28]
¡Que Facundo va a tirar-se
des del Micalet!
CARMELO. Goleta.[29]
MARIANA. Llixca-hu. *Dándole el papel.*
CARMELO. No hu crec.
BLAI. És capaç...
MARIANA. Diran que la culpa és meua.
CARMELO. ¡Haurà bruto! *Después de leer el papel.*
MARIANA. Corregam.
BLAI. Si és cert, salvar-lo interessa.
CARMELO. També hu prens tu molt a pit.
BLAI. Poc me xoca que així hu prenga.

MARIANA. ¡Pare, per Maria Santíssima!
CARMELO. ¡Toqueu,[30] quan dic que és un bèstia!

Vanse por la derecha.

MUTACIÓN

[CUADRO SEGUNDO]

Plataforma de la torre del Miguelete, cuya elevación sobre el tablado del escenario deberá procurarse que sea todo lo que permita la capacidad de éste. En el centro de la plataforma, el templete o torrecilla que sustenta la campana llamada de las horas.

ESCENA X

Aparecen a la izquierda el tío Andreu, Quico y el Francés. [h] *A la derecha y apoyada sobre la barandilla de la torre, Salvaora.*

QUICO. ¡Recatso, bonica vista
s'alcança d'ací, tio Andreu!
ANDREU. ¡Vaya!
QUICO. No em dol el sisó[31]
que li doní al campaner.
¿Allò són barcos que van
per la mar? ¡Barcos són, eh!
ANDREU. ¿Que havien d'anar per terra?
QUICO. Allò que fa fum deu ser
vapor.
FRANCÉS. Mon amij, bon jour.
¿Comment s'appele s'il vous plaît[i]
esta Tour?... Torra...
QUICO. ¿Què diu
este tio?
ANDREU. Diu que té
la gorra plena de pèls.
FRANCÉS. ¿Vous no comprends pas?
ANDREU. No entenc...
FRANCÉS. Le nom de...

ANDREU. ¡Calla! Pregunta
com se diu... El Micalet.
FRANCÉS. Micalet... Merci.
ANDREU. ¿Mersí?
QUICO. Vaja un llenguatge al revés
i endimoniat el que tenen
els francesos; jo no sé
com se poden aclarir.
ANDREU. S'aveen de xicotets...
El campanario más alto *Al francés.*
de la Oropa.
FRANCÉS. ¡Ah! No, no ser
eso verdad.
ANDREU. ¿Com que no?
QUICO. Quan hu diu el tio Andreu,
que sap un grapat d'històries...
FRANCÉS. A mi país uno haber
de más altura.
ANDREU. Engany.
FRANCÉS. Oui.
ANDREU. Ni hui ni demà, no hu crec.
FRANCÉS. Como la mitad más alto.
ANDREU. Va de bola, cavallers.
FRANCÉS. Dose leguas de terreno
descubrirse.
ANDREU. ¿Dotze, i què?
Vosté gire's i contemple
el que des d'ací se veu.
Como este no n'hay nenguno,
no es calfe el cap.
FRANCÉS. ¿Cuál cité?...
¿Cuál población es aquella
tan lejos?
QUICO. ¿El poble aquell
de l'esquerra?
ANDREU. ¿Allò? Madrid.
FRANCÉS. ¡Madrid auprès de la mer!
ANDREU. Si no estiguera tan núvol
el voria ben claret.
QUICO. ¡Madrit prop la mar! Si allò
me s'entoixava Albuixec.
ANDREU. Moixú, ¿es descubre terreno
des d'ací?
FRANCÉS. Vous c'est moqué.
ANDREU. Xe, jo què m'ha de mocar.
FRANCÉS. Hablar fisgas. [32]

ANDREU. Yo poner
a que el campanar de vú
no es como el de mú.
QUICO. Ja el té
afrontat.
ANDREU. Vol alabar-se
i tirar per terra... Este és
obra de moros.
FRANCÉS. ¿De morros?
ANDREU. Sí, de morros com els teus.
FRANCÉS. Pareserme más moderna.
ANDREU. Eixa campana, a on la veu,
pesa sisientos quintales,
y el badaco trenta-tres.
FRANCÉS. Mucha pesa, mucha pesa.
ANDREU. Desde mi pueblo se sent
tan clara com si damunt
la tinguérem, lo mateix.
FRANCÉS. ¿Estar serquita su pueblo?
ANDREU. Oi, mire, Montaverner,
dèsset hores de València.
FRANCÉS. ¿Y sentir de allí? ¡Oh! ¡Parbleu!
Passez vous bien. *Vase por la puerta de la torrecilla.*
ANDREU. Vés, moixú.
Vine altra volta dient
si el campanar del teu poble
és més gran que el Micalet.
QUICO. ¿Sap que esta vista m'ha obert
el apetit?
ANDREU. Me pareix
que també de bona gana
pegaria jo un mosset.
QUICO. Toque, [a]nem-se'n.
ANDREU. Eixa xica, *Señalando a Salvaora.*
des de que ham muntat la veig
que està sinse menejar-se
d'aquell puesto, ni dir res.
QUICO. Tal vegà espera al seu nòvio,
i si aplega, estorbarem.
ANDREU. Bon punt pe'a donar-se cita.
QUICO. El millor del món, ben fresc.
Nem-se'n.
ANDREU. Tu, en tindre gasusa
ja no pares un moment. *Vanse por la puerta de la torrecilla.*

ESCENA XI

Salvaora, sola.

SALVAORA. ¡Gràcies a Déu! Me pensava
que anaven ací a fer nit.
Si ells no munten, a estes hores
hagueren tengut ja fi
les meues penes. Gabino,
permitix que esta infeliç *Saca un retrato de fotografía.*
per última volta bese
palpitant d'amor el pit
el teu retrato adorat.
¡Quant rebién està! ¡Què al viu!
Hasta la mella i els barros
de la cara li han [e]ixit.
La barruga de l'orella,
com està un poc de perfil,
no es veu, i el vèrbol [33] del nas
a penes se distinguix.
¡Què figura tan simpàtica!
Casi no es coneix ací
que té un muscle més alt que atre;
açò sempre favorix...
Gabino, traïdor Gabino,
me condemnes a morir,
per una guilopa agüela
que te matarà a pessics
com les bruixes volaores
quan te fiques en lo llit.
Era la meua planeta; [34]
pacència: s'ha de cumplir.
Mundo amargo... ¡Adiós! ¡Quin bot
vaig a pegar!

ESCENA XII

Salvaora y Facundo por la puerta de la torrecilla.

FACUNDO. ¡Suant estic!
SALVAORA. ¡Sielos! Atre estorb; serà *Retirándose a un extremo.*
que no vol Déu permitir...

FACUNDO. El home de més pulmons
aplega ací dalt rendit.
Encara com pe'a baixar
no me cansaré. ¡Ai! Ardint
está el meu front. No volguera
gelar-me, pues si em detinc,
puc reflexionar, i... nada:
¿què espere en lo món? ¿Patir?...
Eu, me vaig a co[n]stipar;
bufa un llevantet tan fi...
¡A estes hores, santo sielo!
Mentres tu a morir t'aprestes,
¡Déu sap els momos [35] i festes
que estarà fent-li l'agüelo!
¡Esta idea, el meu dolor
augmenta d'un modo horrible!
La vida m'és impossible.
¡Nada, Facundo, valor!
Del cap diran que estic falt...
Que hu diguen. Adiós, Mariana;
a botar vaig la barana...
¡Xe, però açò està molt alt!
¡Ver el abismo te inquieta,
naturalesa mesquina!...
¡Pos no tinc carn de gallina
i ariçà la romaneta! [36]
Destino adverso y fatal,
¿piensas que me detendré?
Nunca. ¿D'a on me tiraré
que me faça manco mal?
No se escribe de cobardes.

SALVAORA. Despai està eixe dimoni.

FACUNDO. ¡Calla! Hi ha ací un testimoni. *Reparando en Salvaora.*

SALVAORA. Buenas tardes.

FACUNDO. Buenas tardes.

SALVAORA. Quisá estorbe el meu intent...
mes no li donaré lloc;
en quant se descuide un poc,
que em seguixca si és valent.

FACUNDO. A tindre va un sobresalt
que li costa una sangria...
¡Eu, de baix no pareixia
que estiguera açò tan alt!

SALVAORA. Si per ací em tire i mate
a algú, fóra horrible cas... *Asomada a la barandilla de la parte opuesta en donde está Facundo.*

FACUNDO. Per esta banda és capaç
que el rellonge el desbarate...
En lo puesto estic dubtós...
Passem-se'n a l'atra.

SALVAORA. Ací
no dec... Vejam des d'allí... *Al cambiar de sitio se encuentran y se saludan.*
Buenas.

FACUNDO. Vaya usté con Dios.
¡Com pot creure esta el propòsit
que me guia hasta ací dalt!
Este punt és a propòsit...
¡Xe, pos açò està poc alt!

SALVAORA. No s'allarga[37] eixe tossut.

FACUNDO. Pobra dona; tinc pesar
del sortit[38] que va a pegar.

SALVAORA. ¡Pues ell du un susto menut!

FACUNDO. ¡Per esta banda el rellonge
no corre perill, respire!
Però ara pense... ¿i si em tire
i al caure mate a un canonge?
¡Tanquem els ulls i hasta mai!

SALVAORA. Ja estic del tot decidida.

FACUNDO. Adiós, Mariana querida...

SALVAORA. ¡Gabino ingrato, adiós! *Suena la campana dando las tres.*

SALVAORA y FACUNDO. ¡Ai! *Retrocediendo asustados.*

SALVAORA. ¡Pues mos ha donat mal susto
eixa campana traïdora!

FACUNDO. ¡Mira tu en quin[a] hora toquen
les tres!

SALVAORA. ¡Lo que a mi m'asombra
és que no han tocat els quarts!

FACUNDO. Hi ha dies que està un poc loca
la màquina del rellonge.

SALVAORA. El meu martiri prolonga.

FACUNDO. Hasta les campanes tenen
el gust de fer-me la contra.

SALVAORA. ¡Ai, quin patir!

FACUNDO. ¿Eh? ¿Suspira
eixa xica?... ¡I és garbosa!
No m'havia jo *fijat*...
Un pesar lleva de vore-la.

SALVAORA. ¿Tardarà a anar-se'n vosté?

FACUNDO. Si la campana no em torba,
ja fa rato que estaria

baix. Encara que és curiosa
la pregunta: ¿alguna pena
té vosté que l'acongoixa?
SALVAORA. ¡Ai, què amarga tinc la fel!
FACUNDO. ¡Ai... quins anys, santa [A]polònia!
¡Pues ella és de l'ull! ¿Per què
se queixa com una tórtola?
SALVAORA. ¡Perquè sufrixc la desditxa
més cruel!
FACUNDO. ¿Més espantosa
que la meua?
SALVAORA. Jo, a la mort
la cride, i no acudix, sorda.
FACUNDO. Jo munte ací dalt buscant-la,
i em deixa cara de mona.
SALVAORA. ¡Si el meu desengany sufrira!
FACUNDO. Si canviar fàcil fóra...
¿Ha llegit vosté *El misterio*
aterrador o la sombra
de los sepulcros?
SALVAORA. Al pie
de la letra, ésa es mi historia.
Allí se tira un amante...
FACUNDO. Sí, desde el tajo de Ronda.
SALVAORA. ¡Ah! ¡No tindre jo en València
el *tajo* aquell! A estas horas...
FACUNDO. ¿Luego plora desenganys
d'amor?
SALVAORA. L'amor me transtorna;
i vosté, segons s'explica...
FACUNDO. Ahí me s'ha parat la mosca.
SALVAORA. A mi em jurà amor etern
un chiquillo de l'Alcora.
FACUNDO. No seria el tonto.[39]
SALVAORA. ¿Tonto?
¡Un pillo com una lloma,
que estudiava pe'a doctor,
i a mi me tenia xotxa!
Crèdit li doní, era pobre;
jo, en l'ànsia de ser doctora,
tot me pareixia poc
per a ell; més d'una onça[40]
me tragué en diners a soles,
així pul en pul;[41] ahora,
en regalets de petaques,
anells i lo que no es conta...

FACUNDO. ¿No? Pues devia contar-ho.
SALVAORA. I el pago d'eixa persona
roïn, ha segut plantar-me,
per una agüela guilopa
que li paga la revàlida.
FACUNDO. Eu, que pe'a ser de l'Alcora...
SALVAORA. Ja veu si pot ser la seua
desditxa més espantosa.
FACUNDO. Filla, del mateix calibre; *Tomándole una mano.*
donem-se les mans. ¡Simbomba!
¡Què pell tan fina!
SALVAORA. En los dos
la desgràcia se desfoga.
¿Lliurem-se d'ella? ¿Imitem
el cas del *Tajo* de Ronda?
FACUNDO. No em parle de talls; fa poc
tenia eixa idea loca,
però m'he[e] gelat, és dir,
al vore-la tan hermosa,
la fogositat del can
m'ha pegat al pit: no és broma.
SALVAORA. ¿Què diu vosté?
FACUNDO. Que el contacte
d'esta maneta preciosa,
el foc d'eixos negres ulls
i les roses d'eixa boca,
¡m'han posat d'una manera
que estic ardint com l'estopa!
SALVAORA. ¡Ai! ¿Haurà entre els dos alguna
simpatia misteriosa
que mos atrau? ¡Torbà estic!...
FACUNDO. ¡Divino sielo! ¿Se torba?
Torbem-se els dos, no s'afronte,
i apiade's...
SALVAORA. ¡Ai! Tinc vergonya...
FACUNDO. ¿Com li diuen a vosté?
¿*Julia*? ¿Estrella?
SALVAORA. Salvaora.
FACUNDO. Salvadora, Salvadora,
tienes nombre de salvar,
salva a un alma que está en pena
y por ti penando está.
¿Sabia vosté eixa copla?
Més adequà no pot ser.
¿Què és vosté?
SALVAORA. Pentinaora.

FACUNDO. ¡Jo peluquero! Li fem
la peluca hasta a la Moma.[42]
Diga'm que me vol; peguem-los
una castanya pilonga
als que, falsos, mos burlaren.
SALVAORA. ¡Fill meu, vosté és una pòlvora!
FACUNDO. Diga-m'heu...
SALVAORA. El labio a voltes
calla, però el pit otorga.
FACUNDO. Sóc feliç.
SALVAORA. Li dec la vida.
FACUNDO. ¡I vosté a mi me la torna!
Acoste's i contemplem
tranquilos la vista hermosa
d'eixos camps, fa poc tan negres.

Ocultándose detrás de la torrecilla.

SALVAORA. Jo només vea una sombra.

ESCENA XIII

El sinyor Blai, Carmelo y Mariana por la puerta de la torrecilla.

BLAI. ¡M'ofegue! ¡Ací em deixe caure! *Sentándose ambos en el suelo.*
CARMELO. ¡Jo ja no en puc més!
BLAI. ¡Muntar
d'un tiró tota l'escala!
MARIANA. ¡Si mentres haurà ell baixat
per l'aire!
CARMELO. ¡Aixina baix terra
se colgara!
BLAI. ¡Quin pantaix
tinc en lo pit, mare meua!
MARIANA. ¡Pues ell no està ací!
CARMELO. ¡Animal!
BLAI. ¡Bo fóra que per salvar-lo
a mi em soterraren!
MARIANA. Baix
no es veu. *Asomándose a la barandilla.*
CARMELO. ¡Creure a un romansero!...
¡I vosté, quina empastrà
tornar-se'n arrere!
BLAI. Veig

l'amor...
CARMELO. Diga humanitat.
Si vosté demà es tirara
voria com fea igual.
BLAI. En mi eixes suposicions
no les faça. El desditxat
que atempta als seus dies, és
un despreciable covard
que ofén a Déu, i en lo món
ni el compadeixen, ni hi han
ulls que a la seua memòria
derramen llàgrimes mai.
CARMELO. Parla com un llibre. ¿Sents?
Això és eixe mort de fam.
MARIANA. Per lo mateix, jo volguera
que hu poguérem evitar.
¡Quan no es veu ací, no és mes
que l'infeliç s'ha penjat
comprant-se un cordell!
CARMELO. Tampoc
hu crec; va molt car l'espart.
MARIANA. ¡Si vostés l'hagueren vist
com jo, tan desesperat!
¡Ai! ¡A saber lo que és d'ell
a estes hores!
CARMELO. *Ojalá...*

ESCENA ÚLTIMA

Dichos y Facundo y Salvaora apareciendo por detrás de la torrecilla.

FACUNDO. Caballeros.
BLAI. ¡Ell!
MARIANA. ¡Facundo!
CARMELO. ¡Dios! ¡Quin bot m'ha fet pegar.
MARIANA. ¿No t'has mort?
FACUNDO. ¿T'heu negaria?
CARMELO. Té set vides com els gats.
Home, tire's i no enganye
a les persones formals.
MARIANA. Corrent pe'a salvar-te vinc,
i es casarem.
FACUNDO. Feres tard.
MARIANA. ¿T'has begut algun veneno?

FACUNDO. Dalt de la Seu he[e] encontrat
la meua mitja taronja,
i us la presente: ací està.
SALVAORA. Tota en un tros.
MARIANA. Madre mía,
quina acció.
CARMELO. ¡Si és lo més fals!
MARIANA. Sinyor Blai, sóc seua.
BLAI. ¿Meua?
CARMELO. Ella ho diu, conque no cal...
BLAÍ. ¡Un cuerno! A falta de buenos
no faig[c] paper, s'ha acabat.
CARMELO. ¡Home, no mos torne locos,
i mire a on estem, so Blai!
MARIANA. ¡Quins homenets!...
BLAI. Si me case
és per lo raro del cas,
pues me xoca que dos bodes
se concerten ací dalt.
FACUNDO. Aguarde's ara un poquet,
que falta lo millor, ¿sap?
Aplaudixquen el joguet,
o se tirem tots de cap
Des de dalt del Micalet.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A: original y en verso.*

[b] A *A i OC: Torán.*

[c] Esmenem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

[d] A *A i OC: señor*, però tant a la relació de personatges com a la resta d'acotacions apareix com a *sinyor*. Unifiquem, doncs, d'acord amb la darrera forma.

[e] Esmenem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[f] A *A: volatinero.*

[g] A *OC: Tranvía.*

[h] A l'acotació apareix grafiat *fransés*. La correcta ortografia valenciana i la castellana coincideixen en aquest cas.

[i] Tot i que Escalante coneixia el francés –va fer-ne i publicar algunes traduccions– l'ortografia de les rèpliques d'aquest personatge és una barreja de transcripció fonètica i macarronisme que es deu potser a la necessitat de fer que aquest individu resultara còmic i alhora facilitar-ne la pronúncia a l'actor. Nosaltres hem tractat, dins del possible, de transcriure correctament les frases en francés, tot atenent, però, a les exigències del vers, que obliguen sovint a construccions poc ortodoxes.

NOTES CRÍTIQUES

[1] A cap dels textos impresos que hem pogut consultar no figura el lloc de l'estrena.

[2] Pascual Frígola y Ahís (Adzaneta del Maestre, 1822-València 1893), escriptor i polític, fou baró de Cortes de Pallás, de Ruaya, de Burguete i del Castell de Xirell. Pertanyé al partit conservador i abans de la revolució de 1868 arribà a ser diputat a Corts i senador vitalici. Després de l'adveniment al tron d'Alfons XII, va ser anomenat director de la *Gaceta de Madrid* i el 1877 fou elegit President de Lo Rat Penat (*GERV*).

[3] *Sala corta*: es refereix a un teló pintat –en aquest cas concret representa la sala d'una casa– que es col·loca a l'escenari en primer terme, de manera que darrere d'ell pot estar muntat un altre decorat, de molta més complicació, i que apareix en pujar-se al teler el primer, quan es produeix la *mutació.*

[4] *Tana*: pallissa, colps.

[5] *Sagí*: greix d'un animal; també la part baixa del ventre. Òbviament és impossible patir-hi migranya (mal de cap), d'ací l'efecte còmic.

[6] *Ansiar-se*: tenir cura d'alguna cosa (*DCVB*).

[7] V. n. [69] a *L'escaleta del dimoni.*

[8] V. n. [35] a *Una sogra de castanyola.*

[9] V. n. [28] a *Tres forasters de Madrid.*

[10] *Eskata del Riquirric*: no hem pogut identificar aquesta sala o lloc d'esbargiment, el nom de la qual apareix deformat fonèticament. En qualsevol cas, es tracta d'un lloc on patinar. Pista de patinatge es diu en anglés Skating rink.

[11] *Xapa*: moneda, diners.

[12] *Minyons*: força policial que es va crear a Catalunya i València a mitjans del segle XVIII. Entraren en decadència en constituir-se la Guàrdia Civil el 1844 i desaparegueren definitivament el 1868 (*GEC*).

[13] V. n. [18] a *Una sogra de castanyola.*

[14] *Empenyo*: influència (*DCVB*).

[15] Hem marcat la g intervocàlica per fer més explícit el joc de paraules.

[16] En les portes de la ciutat, per a cobrar taxes i arbitres municipals, és a dir *consumer.*

[17] Com a bracer a Alger, on va haver una forta corrent d'emigració al segle XIX; però també amb el sentit que com que aquest treball era molt dur, equivalia a vendre's com a esclau.

[18] *Rotllo*: pa de forma circular.

[19] V. n. [43] a *Fugint de les bombes.*

[20] V. n. [5] a *Mentirola i el tio Lepa*, tot i que ací sembla que *no prevalicar* tinga més aviat el sentit de *no discutir més.*

[21] No hem pogut documentar en quin sentit s'empra ací «gorreta». Potser siga l'exclamació que es fa cap a una cosa que s'escapa, com una gorra que se'n du el vent.

[22] Els mixtos es feien amb fòsfor, substància molt verinosa.

[23] Es refereix a *Alfred Krupp* (1812-1887), membre d'una família de grans industrials alemanys, que introduí nous sistemes de fundació i s'especialitzà en la fabricació de canons.

[24] Al·lusió a la mala qualitat del tabac.

[25] Miquelet, o *Micalet*, és el nom popular de la torre-campanari de la Seu de València. Va servir des del seu bastiment –començat el 1381, però no conclós fins el 1424– no sols per albergar-hi les campanes, sinó com a lloc de guaita i des d'on es feien senyals de foc per tal d'avisar els vilatans dels perills que amenaçaven per la part de la mar. L'espadanya actual és posterior i va ser renovellada al segle XVIII. La torre té una altura de 64 metres; la plataforma es troba a 51 m, i era el lloc des d'on els suïcides es llançaven al buit. La pujada a la plataforma es fa per una escaleta, estreta i entortolligada, de 207 graons (*GERV*).

[26] V. n. [27] a *La Moma.*

[27] *Ram*: començament d'una malaltia; més concretament *ram de bogeria* és un atac o manifestació incipient de desequilibri mental (*DCVB*).

[28] V. n. [73] a *El tio Cavil·la.*

[29] V. nl. [10] a *Tres forasters de Madrid.*

[30] V. n. [48] a *El tio Cavil·la.*

[31] V. n. [60] a *Als lladres!*

[32] *Hablar fisgas*: fisga és burla (*DCVB*); és a dir, et burles en parlar, o dius mentides.

[33] *Vèrbol*: malaltia de la pell, consistent en què aquesta es posa rasposa i fa picor (*DCVB*).

[34] *Tenir mala planeta*: tenir mal signe o mal destí.

[35] *Momos*: moneries, gràcies infantils (*DCVB*).

[36] *Romaneta*: terme no recollit al *DCVB* ni al *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* de J. Coromines.

[37] V. n. [36] a *Fugint de les bombes.*

[38] V. n. [65] a *El tio Cavil·la.*

[39] *El tonto de l'Alcora*: es diu d'algú que sembla beneit, *com el...*; tot i que segons Martí Gadea també s'aplicava als *tontos* simulats. Vid. M. Sanchis Guarner, *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, t. 1, en *Obres completes*, t. 2, València, Tres i Quatre, 1982, p. 138.

[40] V. n. [86] a *El tio Cavil·la.*

[41] V. n. [4] a *Tres forasters de Madrid.*

[42] V. n. [12] a *La Moma.*

L'AGÜELO CUC

ESTUDI INTRODUCTORI

No fou Eduard Escalante un autor gaire procliu a l'escriptura en col·laboració, pràctica aquesta d'altra banda molt habitual a l'època. De tota la seua producció, el mateix original que adaptacions, només va signar en col·laboració una sarsuela en castellà de la primera època, *Angelito,* (amb Francisco de Paula Rochano), el sainet *Fugint de les bombes* (amb Joaquim Balader i Josep Ovara), la versió en castellà de l'obra de Sué *El judío Errante* [1] (amb Francesc Palanca i Roca) i aquesta paròdia que ens ocupa. Una llista, com es veu, prou curta, i amb la particularitat, a més, que en cap dels quatre casos ressenyats Escalante no va repetir col·laborador, si n'exceptuem *L'agüelo Cuc,* on torna a treballar amb Joaquim Balader. L'objectiu, fer una transformació lleugera i festiva de l'òpera de Gounod *Faust,* que tant d'èxit obtenia entre el públic afeccionat, tot valent-se d'algun dels seus moments musicals més coneguts, convenientment adaptats pel mestre Cortina.

La paròdia de les obres –el mateix dramàtiques que líriques– serioses era una pràctica comuna en tot el teatre peninsular des d'èpoques molt antigues i que es va mantenir en vigor fins el primer terç del segle XX, però fou sobretot en el XIX on podrem dir que el costum assoleix el seu punt àlgid. D'una banda, la paròdia que podríem anomenar *seriosa,* feta des del mateix si del teatre professional; i d'altra –de segur en una proporció major, tot i que ens en queden menys documents literaris– l'originada als teatrets d'aficionats, i fins i tot domèstics. Per a aquestes companyies, la paròdia d'una obra d'èxit no sols era una garantia de bona acceptació entre un públic fonamentalment format per familiars, amics i gent del veïnat, sinó també una manera de resoldre problemes de repartiment: s'eliminava allò que no interessava (personatges, situacions) i s'hi feia una nova redacció, generalment ripiesca, dels versos. La innocent di-

[1] *El judío errante,* drama en espectáculo en ocho cuadros y un prólogo, escrito en francés por M. Eugenio Sué y arreglado a nuestra escena por los señores F. Palanca y E. Escalante. Valencia, Librería de Pascual Aguilar, 1873.

versió del públic quedava així assegurada, i tot valia en la posada en escena: fins les mancances de decorat, de vestuari, o la impropietat dels actors per al paper que havien de representar es convertia sobtadament en motiu de rialla, és a dir, d'èxit.

No va poder sostraure's, doncs, Escalante a aquesta pràctica i, el mateix que havia fet alguns anys abans Josep Bernat i Baldoví amb *L'agüelo pollastre,* paròdia prou sui generis del *Don Juan Tenorio* de Zorrilla, el nostre autor proporcionarà al seu públic aquesta obra de circumstàncies, amb l'únic objectiu d'assolir un èxit –fàcil, donades les circumstàncies que abans hem exposat, i el prestigi dels qui la signaven– com així va succeir. Que la referència d'una obra a altra és voluntària ens ho diuen els títuls: *L'agüelo pollastre* la de Bernat i Baldoví; *L'agüelo Cuc* la d'Escalante i Balader. *Pollastre* és *jove* (una traducció paròdica del *pollo* castellà); *cuc* pel contrari significa quelcom *cucat,* és a dir, que s'ha fet malbé pel pas del temps, vell i escarransit.

La relació d'aquest *Agüelo Cuc* amb l'original operístic –no diguem res de la magna obra literària de partença– és mínima, i es centra en l'anècdota, per tothom coneguda, del vell que ven la seua ànima al dimoni per recuperar la joventut i així poder aconseguir l'amor de Margarida, per la que sent una abassegadora passió. És justament en el personatge del dimoni –el nom del qual, Mefistòfil, acaba grotescament convertit en *Mespantofles*– i en el seu entorn sobrenatural on es troben els moments més reixits de l'obra, pel que té de referent a la comèdia de màgia, de llarga tradició des de les acaballes del barroc fins el segle XIX, i molt especialment al món de les representacions de vides de sants i del cicle del naixement de Crist, que va donar a casa nostra una llarga sèrie de *Betlems,* és a dir, obres teatrals amb molts quadres i abundant maquinària escènica (escotillons, dimonis, àngels voladors, etc.), que han vingut representant-se fins a èpoques molt recents, i en alguns llocs –sobretot a Catalunya, on s'anomenen *Pastorets*– encara es representen.

Malgrat tot açò, i alguns altres moments reixits, especialment l'encert de recuperar per a una de les àries de Margarida velles relacions populars valencianes (*Diu que era un rei, vestit de budell...* v. 616 i ss.), l'èxit de la peça –insistim, fàcil i assegurat– no ens ha d'impedir veure les notables limitacions que pateix. Si bé és cert que la col·laboració de Balader, autor sens dubte més culte que Escalante, aporta al text una major correcció lingüística, i un vocabulari més ampli (i de vegades sorprenent), no ho és menys que el farceix de constants i sovint forçats jocs lingüístics, molt aliens a l'estil d'Escalante, i que resulten gratuïts i fins i tot molestos. El desequilibri entre les escenes principals és evident. N'hi ha des de clarament escalantines, que funcionen dins paràmetres coneguts, especialment les primeres, on el grotesc de les situacions i, sobretot del llenguatge, es mou dins uns motlles de moderació que, en lloc de minvar incrementen la seua efectivitat còmica, com passa en les millors pàgines de l'autor, fins unes altres que resulten estranyes per excés i, fins i tot, defectuoses: així, el diàleg entre Cuc i Mergalita, a l'escena XIV, on es pro-

dueix una veritable saturació d'efectes còmics de llenguatge, molts d'ells de poca qualitat, i que, per això mateix, produeixen justament un efecte contrari al desitjat.

En resum: malgrat la popularitat assolida, *L'agüelo Cuc* ha de ser considerada com una obra de circumstàncies, fruit d'un context molt específic, que abans hem tractat de descriure, i indubtablement menor dins la producció d'Escalante, que en els darrers anys de la seua carrera va produir alguns textos molt interessants i de molta major consistència dramàtica. Aquesta immediatesa de l'escriptura, i el fet d'haver-la duta a terme en col·laboració poden justificar, si més no, alguna de les deficiències assenyalades.

* * *

En l'obra s'alternen parts cantades i parlades. En les cantades, com es parteix de música preexistent, la mesura s'ha d'adaptar a aquesta, i no la considerem, doncs, a efectes d'anàlisi mètric.

La part parlada està tota escrita en octosíl·labs. Les combinacions de versos són les habituals, tot i que destaca la presència menor del romanç (no arriba al 50 % del total), alguns dels quals presenten, de tant en tant, cobles intercalades. Hi ha també un important percentatge de redondilles i, cosa menys freqüent, de quintilles, que arriben a superar el 8 %.

L'estructura de l'obra, des del punt de vista estròfic, és la següent:

vv.	1- 42	romanç á		295-314	romanç í
	43- 46	cobla ó		315-337	*part cantada*
	47- 50	romanç á		338-391	romanç ó
	51- 54	cobla í		392-395	cobla ó a
	55- 62	romanç á		396-425	romanç í a
	63- 98	redondilles		426-490	quintilles
	99-102	quarteta		491-582	romanç é
	103-186	redondilles		583-599	*part cantada*
	187-248	romanç é a		600-611	romanç é
	249-252	cobla á		612-637	*part cantada*
		amb un vers, el 251, hep-		638-761	redondilles
		tasíl·lab		762-783	romanç á e
	253-266	romanç á		784-801	*part cantada*
	267-286	*part cantada*		802-863	romanç á e
	287-290	cobla á a		864-868	quintilla
	291-294	cobla á			

Els tants per cents que s'hi obtenen són els que exposem tot seguit:

romanç		422 vv.	48,6 %
en	é	104 vv.	24,6 %
	á e	84	
	á	68	
	é a	62	

ó	54	
í a	30	
í	20	
redondilles	244 vv.	28,1 %
quintilles	70 vv.	8,1 %
cobles	24 vv.	2,7 %
quartetes	4 vv.	0,5 %
parts cantades	104 vv.	12 %

* * *

Per a la fixació del text no ens ha estat possible consultar la primera edició, de 1877, publicada a la Llibreria de Juan Mariana y Sanz, i hem fet la transcripció, doncs, a partir de la versió inclosa a les Obres Completes.

L'AGÜELO CUC [1] *

zarzuela en un acto y tres cuadros,
original y en verso de los señores Balader [2] y Escalante
parodia de la ópera *Faust* [3] y música de la misma
acomodada por D. Rigoberto Cortina [4]
puesta en escena por primera vez con extraordinario éxito
en el teatro de Apolo, la noche del 8 de noviembre de 1877.

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Mergalita [5]	Srta. Colom
Cuc	Sr. Mora
Mespantofles	« Ferrando
Simonet	« Colom
Valentí	« Eugenio
Viejo 1.°	« Contreras
Viejo 2.°	« Andreu

Coro de viejos, expendedores de billetes
de la rifa de la Casa de Beneficencia.

Al Sr. D. Juan Mariana y Sanz [6]

como testimonio de amistad, sus afectísimos

Los Autores.

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1597-1600.

ACTO ÚNICO

CUADRO PRIMERO

Interior obscuro y desmantelado de una cueva en Burjassot.[7]

ESCENA PRIMERA

L'agüelo Cuc sentado y envuelto en su capa.

CUC. ¡Quines nits! Entre la tos
el reuma i els alifacs,
apegar els ulls no puc
i m'alce desesperat.
¡Ai, què lletja és la vellea!
¿Què se feren, a on estan
de la meua joventut
aquells feliços instants?
¿Aquells dies de borrasca,[8]
paelles i berenars
i els xelindrons,[9] als que jo
era tan aficionat?
Perduts per a sempre els plore;
però si tinc que ser franc,
lo que trobe més de manco
és la meua soletat,
és l'amor d'aquelles xiques
que no puc olvidar mai.
Cada u es perd per sa cosa,
i jo em solia esmarrar
per les xiques; elles foren,
com se sol dir, el meu flac.

En l'ànsia de conservar-me
pe'a elles fet un xaval,
busquí llibres i receptes
d'un curandero afamat.
De bàlsems i d'eixarops
me vaig beure una ferrà... [10]
i tot inútil; la boca
s'ha quedat sense quixals,
la gepa em creix, els cabells
si algu[n] me'n queda, són blancs;
i, a l'últim, m'han convertit
en agüelo Cuc els anys.
¡Quién me ha visto y quién me ve!
¡Pobre, arropit i albergat
en esta infeliç coveta
de Burjassot!... Clarejant
està el dia... Obrin la tenda
d'ahí en front... ¡Desventurat!...
¡Ni pe'a pendre la mañana [11]
tinc siquiera un xavo fals!

CORO. (*Fuera*) «Pe'a menjar-se una paella
i pendre un bon canyamó
és el punt més a propòsit
l'ermita del Salvaor.» [12]

CUC. Són xaleros,[13] que a l'ermita
del Salvaor diu que van
de paella. ¡Sort traïdora!
¡Quin modo de provocar!

CORO. (*Fuera*) «Pe'a que s'alegren les dones,
portem resoli [14] i anís,
i pe'a alegrar-se nosatros
un cànter del de Turís.» [15]

CUC. ¡Un cànter! ¡Me desespera
ouïr eixa guitarrà!
Per a viure d'este modo
sinse poder disfrutar
res del món, preferiria...,
¡hu dic en formalitat!,
que en volandes el dimoni
me s'emportara a l'instant!

ESCENA II

Cuc, Mespantofles, por escotillón. [16]

MESPANTOFLES. A respondre al primer crit
ningú hi ha que m'aventatge.
Ací estic jo.
CUC. ¡Mal viatge!
¿Este espantall, d'a on ha eixit?
MESPANTOFLES. De vore'm deus tindre goig.
CUC. No sé si alegrar-me em toca,
pues no et conec, i me xoca
que vages de punta en roig.

MESPANTOFLES. En colors no deus parar-te
si ham d'anar drets a l'assunt.[a]
CUC. Però, ¿qui eres tu?
MESPANTOFLES. El que al punt
tot quant vullgues pot donar-te.
CUC. Molt és dir això, i no et mofles [17]
si hu dubte, pues per degràcia
no sé ni la teua gràcia.
¿Com et diuen?
MESPANTOFLES. Mespantofles.
CUC. ¡Jesús!
MESPANTOFLES. ¡Apsxí!... *Estornudando.*
CUC. M'he[b] espantat.
MESPANTOFLES. *[Apart]* ¿Quin nom pronuncia este pillo?
CUC. ¿Això és que gastes polvillo? [18]
MESPANTOFLES. Estic un poc co[n]stipat.
Però tornant, si et pareix,
a la pena que t'aflig,
jo puc fer que el teu desig
se cumplixca ara mateix.
CUC. ¿El coneixes tu?
MESPANTOFLES. Sí tal.
CUC. ¿Com, si a ningú li l'he[c] dit?
MESPANTOFLES. Vols, d'agüelo escarransit
transformar-te en un xaval.
CUC. ¡Cristo!
MESPANTOFLES. ¡Apsxí!...
CUC. Al peu de la lletra.
MESPANTOFLES. *[Apart]* ¡Maleït! Bonico vici.
CUC. *[Apart]* Dispon d'algun malefici
que el meu interior penetra.

MESPANTOFLES. Ja t'he[c] dit si no t'arredres,
que jove, guapo, elegant,
puc tornar-te en un instant.
CUC. Mespantofles, no m'enredres.
¿I en canvi d'eixa ventaja,
què vols de mi?
MESPANTOFLES. No t'apures;
que em seguixques a on jo vaja.
CUC. T'heu promet.
MESPANTOFLES. Vull que m'heu jures.
CUC. T'heu jure per esta creu...
MESPANTOFLES. ¡Apsxí!... ¡Nesio!
CUC. I si t'empenyes,
t'heu jure hasta per les grenyes
de Satanàs.
MESPANTOFLES. Bien. *[Apart]* Ja és meu.
CUC. Eu, jurar per Satanàs
pot costar-me algun apuro...
Xe, no juem en lo duro.
MESPANTOFLES. ¿Tens por?
CUC. Jo...
MESPANTOFLES. No faces cas.
D'una xica tan bonica
com un sol, m'han revelat
que has de ser idolatrat.
CUC. ¿Què dius? ¿A on està eixa xica?
MESPANTOFLES. Ardint el seu pit d'amor,
està la innocent fadrina
menant en una rodina[19]
junt a l'hort del Triador.[20]
Tan bella i pura innocència
sinse amparo es queda hui;
pues son germà Valentí,
que allà en la Beneficència
estava de guisandero,[21]
el devantal ha penjat
i hui mateix ha sentat
plaça de carabinero.
CUC. ¡Pobra! ¿I dius que és tan bonica
com un sol?
MESPANTOFLES. O més quisá.
¿La vols vore? Mira-la.

Ábrese un boquete en el foro, por el cual, con forillo de huerto, se verá a Mergalita volteando la rodina, y a Simonet hilando.

CUC. ¡Mare meua, quina xica!
Les perfeccions d'eixa cara
el meu cor han commogut.
¡Mespantofles, m'has perdut!
SIMONET. *[A Mergalita]* Mena.
CUC. ¿Qui és eixe home?
SIMONET. Para.
CUC. En sels ardix[c] i m'irrita
vore'l prop d'eixe roser.
¿Qui és eixe infeliç corder?
MESPANTOFLES. Simonet el monflorita. [22]
CUC. Li alfondaria gustós
en seguida una costella.
MESPANTOFLES. També la pretén a ella
fent el moixo.
CUC. ¡Santo Dios!
MESPANTOFLES. ¡Apsxí!... *[Apart]* ¿Però este salvatge
vol desgotar-me el cervell?
[Alt] ¡Prou l'has vista ja, al bordell! [23]

Desaparece la visión.

CUC. ¡Se'n va! ¡Detin-la!
MESPANTOFLES. Bon viatge.
CUC. Complix lo que m'has promés
prompte, que d'amor m'inflame.
La joventut te reclame.
MESPANTOFLES. Bueno.
CUC. Tu mana'm després.
Per a firmar l'escriptura,
beu dos gotes. *Alargándole un frasco.*
CUC. ¿És ginebra? *Bebe.*
MESPANTOFLES. Aiguardent.
CUC. M'encenc de febra.
¿Què passa per mi? ¡Oh, ventura! *Queda convertido en un joven cursi.*
¡Sóc un atre!... Al dolç calor
de la joventut m'anime.
MESPANTOFLES. No diràs que no te mime.
CUC. ¡Què alegria! ¡Què frescor!
La transformació és completa;
de vell no queda ni rastre.
¡Xe, si estic fet un pollastre
de casaquí i bengaleta! [24]
¡Pues en este garbo, a penes

vaig a conquistar jo xiques!
MESPANTOFLES. Així m'agrà que t'expliques.
CUC. Me corre foc per les venes.
Anem-se de tro,[25] i no em xistes.
Tu voràs en lo carrer
la ratllà[26] que vaig a fer
de sastresses i modistes.
MESPANTOFLES. ¿Però, i Margalida, xico?
¿La càndida menaora?...
CUC. ¿Eixe nom té? M'enamora;
hasta el seu nom és bonico.
Un instant poguí olvidar-la
en lo meu canvi atordit;
però tinc el cor ferit.
Toca,[27] anem-se'n a buscar-la.
MESPANTOFLES.[28] Fet un xaval, s'abatolla.[29]
CUC. Davant d'aquell xic, o d'atre,
voràs com li tire quatre
requiebros que alcen bambolla;
i si li puc arrimar
dos bofetaes al corder...
Seguix-me.
MESPANTOFLES. Aben. *[Apart]* ¡Quin plaer
si a tots vos puc jo peixcar!

MUTACIÓN

CUADRO SEGUNDO

Calle corta;[30] *a la derecha, un cafetín o casa de bebidas, a cuya puerta habrá una mesa con una cafetera, tazas, botellas, etc.*

ESCENA III

Simonet, Valentí.

SIMONET. Valentí, ¿quina locura
tan gran ha segut la teua?
¡Ficar-te a carabinero!
VALENTÍ. En una encaloramenta
li trenquí a l'atre cuiner

el cullerot en l'esquena;
de la Casa em despatxaren,
i no trobant en València
col·locació... Ja està fet.
M'han destinat a Cullera;
Hui me'n vaig, i com a est[a] hora
solen eixir a la venta
de bitllets els meus amics,
abans d'anar-me'n volguera
dir-los adiós.

SIMONET. Mergalita
¡té un pesar!...

VALENTÍ. ¿Ma germaneta?
¡Infeliç! Tu només compta
anant-me'n jo com se queda.
Simonet, te l'encarregue
com si fóra cosa teua.

SIMONET. Ja veus; onze qüens [31] i mig
li done per lo que mena.
Quansevol xic, en molt manco
faria lo que fa ella.

VALENTÍ. Cuida-la.

SIMONET. Pregunta-li
lo que Simonet l'obsèquia.
No passarà un tramusser,
orxatero o panollera
que jo no el cride...

VALENTÍ. Estos dies
té poc apetit. ¡Pobreta!
Cull-li algunes carxofetes
de l'hort; voràs com hu aprècia:
li agraen moltíssim.

SIMONET. En tal
de tindre-la jo contenta...

VALENTÍ. ¿No és veritat que la vols?

SIMONET. ¿Si la vullc? ¡És tan honesta,
tan hermosa!...

VALENTÍ. ¿Li has dit algo?

SIMONET. Si hu intente, en seguideta
m'afronte i me torne roig.

VALENTÍ. ¿És algun pecat voler-la?

SIMONET. Sóc tan curt i ella tan mística...
Quan ixcam de la Quaresma
li tiraré dos puntaes
i vorem. La meua pena

és que se presente un atre
de més rumbo i la pretenga.
Per això, ple d'ambicions
estic. ¡Ah! ¡Si jo puguera
ser algo... tindre un empleo...
figurar...!

VALENTÍ. ¡Vaja una idea!
Ella et voldrà tal com eres.
Tu saps que és molt beateta,
i les vanitats del món
en lo seu cor no fan mella.
De sant Miquel el de Llíria,
m'ha donat esta estampeta,
p'a que em lliure dels dimonis
i els contrabandistes.

SIMONET. Deixa'm
besar-la.

VALENTÍ. La portaré
damunt, dins d'una bolseta.

SIMONET. Ahí vénen els teus amics.

VALENTÍ. Sempre vore-los m'alegra.

ESCENA IV

Los mismos, y un grupo de viejos, expendedores de billetes de la Casa de Beneficencia.

VIEJO 1.° El que compre un bitllet *Pregonando.*
d'estos que duc en la mà,
el dia del sorteo
cinc-cents duros cobrarà.

VALENTÍ. ¡Compañeros!

VIEJO 2.° ¡Valentí!

VIEJO 1.° ¿Tu per ací?

VALENTÍ. Us esperava
pe'a dir-[v]os adiós.

VIEJO 1.° ¿I això?

VALENTÍ. M'han destinat a la platja
de Cullera, i a mig dia
tinc que mampendre la marxa.

VIEJO 2.° ¿De veres?

VALENTÍ. No hi ha remei.

VIEJO 1.° ¡Voto va! Hu sentim en l'ànima.

VALENTÍ. Gràcies.

VIEJO 2.° El Niño Perdido
que et lliure d'una desgràcia.
VALENTÍ. ¿Voleu pendre alguna cosa?
VIEJO 2.° No.
VALENTÍ. Mas que siga una tassa
de café; per despedida
vullc convidar-vos.
VIEJO 1.° Bien.
VIEJO 2.° Vaja.

CORO DE VIEJOS. *[Cantant]* *Después de haberse aproximado a la casa, donde el mozo que habrá a la mesa les sirve café.*

Pe'a llevar-se
un poc el fred
vinga, vinga café.
I si posen
d'anissat
quatre gotes, fan bé.
Si una tassa
i un doset [32]
a estes hores bevem,
tiesos, àgils
i templats
en seguida mos tens.

Siguen sorbiendo y cantando.

¡Ai, ai, ai! Si huí fóra festa
ditxosos podríem ací disfrutar.
Tu vories entonses buidar
tassetes com esta.
Alegra el cor i l'esperit
beure tranquilos quatre glopets.
¡Ai, ai, ai! Tan rico i tan dolç,
lleva les penes als agüelets. *Fin del coro.*

VIEJO 1.° Xico, gràcies per l'obsequi,
i escriu-mos alguna carta.
VIEJO 2.° ¡Si a general aplegares,
quina honra per a la Casa!
VIEJO 1.° ¿La sort qui la vol, siñores? *Pregonant.*
Este és el bitllet premiat
con los quinientos morujos [33]
més dolços que el codonyat.

ESCENA V

Los mismos, Mespantofles.

MESPANTOFLES. Cavallers, ¿se necessita
alguna cosa de mi?
SIMONET. ¿Qui és este peberrochero? [34]
VALENTÍ. Vosté, ¿en què mos pot servir?
MESPANTOFLES. ¿Volen que els diga la bona
ventura?
VALENTÍ. ¡Mos ha ferit!
SIMONET. No mos empoles boliques. [35]
MESPANTOFLES. Simonet, estàs molt trist
i jo puc dir-te la causa.
SIMONET. ¿Tu pots...?
MESPANTOFLES. Allarga eixos dits.
SIMONET. Vés a [e]spai, que tinc prunyons.
MESPANTOFLES. ¿Saps lo que indica este fic? [36]
Amor i ambició.
SIMONET. ¡En efecte!
MESPANTOFLES. Tens afán de relluir,
i de ser algú.
SIMONET. ¡Estic tonto!
VALENTÍ. Deus saber més que Merlín.
SIMONET. ¿Conseguiré el meu intent?
MESPANTOFLES. L'home tot ho conseguix.
SIMONET. ¿I què puc ser?
MESPANTOFLES. Lo que vullgues.
¿Vols que t'aconselle?
SIMONET. Sí.

MÚSICA

MESPANTOFLES. Lo millor *A quien todos rodean.*
és eixir regidor,
p'a anar sempre entre festetes
i que et ballen les dansetes [37]
con muchísimo primor.
Tots la vènia te dispensen,
eres l'amo dels jagants,
no hi han moros ni cristians
ni aguacils que no t'incensen.
Del Repés [38] pots ser el bu, [39]
i a un forner menjar-te'l cru.
La tovor [40]

será en tu de rigor,
i en les processons que vages,
quan alguns lluixen atxes,
tu un cirial
descomunal.
Pots, sense costar-te un sou,
donar-li a Frascuelo [41] un bou,
i en un xirlo [42] deixar blau
al que ix a empomar la clau.
Dir, per fi: ¡sóc el non plus!
¿Qui com jo? ¡Ningú me tus!

DECLAMANDO

SIMONET. M'agrà el teu consell.
VALENTÍ. No és mal.
SIMONET. Ánimo, pues.
MESPANTOFLES. La passió
que li tens a Mergalita
pot fer de tu un gran sinyor.
SIMONET. ¿També saps que a eixa xiqueta
la vullc...? Me deixes absort.
¿Li has dit tu...? *A Valentín.*
VALENTÍ. ¿Que jo el conec?
SIMONET. Me fa entrar en aprensió.
¿Eres Lusbel?
VALENTÍ. ¿Entonses, d'a on
has adquirit eixos datos?
¿Com has pogut saber, com...?
MESPANTOFLES. Hu he[c] llegit en *Les Províncies,* [43]
i eixe diari hu sap tot.
VALENTÍ. Mos enganya.
SIMONET. Eres astròleg,
¿no és cert?
MESPANTOFLES. Jo soc... lo que sóc.
SIMONET. ¿Pots dir-me si Mergalita
correspondrà al meu amor?
MESPANTOFLES. De beates mixorreres [44]
no tens que fiar-te molt.
VALENTÍ. ¿Qui eres tu pe'a criticar
i fer-li tan poc favor
a ma germana?
SIMONET. En efecte.
VIEJO 1.° Sí que ha faltat vosté.
MESPANTOFLES. Jo
li he[c] dit lo que és i res més.

VALENTÍ. ¿T'ajues que et pegue dos bofetaes?
MESPANTOFLES. ¿Quantes?
SIMONET. ¡Xe! *Conteniendo a Valentín.*
VIEJOS. ¡Xico! *Ídem.*
VALENTÍ. Deixeu-me, el faig[d] com un xop.
MESPANTOFLES. Deixeu-lo.
VIEJO 1.º Si no s'allarga,[45] a vosté el mamprenim tots.
MESPANTOFLES. El que em passe d'este rayo, *Describiendo un círculo con su hoz.* l'abrase com un carbó.
VALENTÍ. La baioneta li fique.
MESPANTOFLES. Prova.
VALENTÍ. ¿Què veig? *Su bayoneta [queda] hecha pedazos.*
SIMONET. ¡Santo Dios!
VIEJOS. ¡Jesús, Maria i Josep! *Santiguándose.*
MESPANTOFLES. *[Apart]* ¡Apsxí! Qué brutos que son.
SIMONET. ¡És el dimoni!
MESPANTOFLES. En persona. Acosteu-se, valentons; ¿teniu canguelo?
VALENTÍ. ¿Canguelo? Voràs si pegues mal bot. Mira.
MESPANTOFLES. ¿De qui és eixa estampa?
VALENTÍ. ¿Guipes llosco,[46] temptaor? De sant Miquel.
VIEJO 1.º Bona idea.
SIMONET. El que et porta a redolons.
MESPANTOFLES. Xe, no jueu. *Eludiendo la vista de la imagen.*
VALENTÍ. ¡Mira-la!
MESPANTOFLES. Repateta, que eixes són males xanses.
VALENTÍ. ¡Pillo...! Feu-li la creu.
VIEJOS. ¡Trágala,[47] traïdor!

Juntando en cruz los índices, y mostrando el signo a Mespantofles, que se retuerce y arrastra, esquivándolo.

MESPANTOFLES. ¡Voto va Pere Botero! ¡Teniu que dur un passó...! *Entra en casa.*

ESCENA VI

Los mismos, menos Mespantofles.

VALENTÍ. S'ham salvat.
VIEJO 1.° ¡Quin susto!
SIMONET. Anem-se'n,
que ací ofega la pudor
del sofre. Si és el dimoni,
no estranye que hu sàpia tot.
VIEJO 1.° La sort porte ací, señores, *Pregonando.*
i no hu prenguen a broma,
que m'heu ha dit sant Cristòfol
el del carrer de la Corona. [48] *[Se'n van tots.]*

ESCENA VII

Mespantofles, Cuc.

MESPANTOFLES. Gràcies als cuernos, que ja
se'n va eixa gent maleïda.
M'han fet passar un mal rato.
¿Però este Cuc a on se fica?
CUC. Ací me tens; dessimula. *[Entrant.]*
Entrí en eixa barberia
del cantó a que m'afaitaren
i em posaren mantequilla. [49]
¿No és veritat que estic guapo?
MESPANTOFLES. Siempre lo fue don Garsía. [50]
CUC. Anem-se'n prompte; tinc ganes
d'encontrar a Mergalita.
MESPANTOFLES. ¿A què toca eixa campana? *Se oye sonar una.*
CUC. ¿No saps a què toca? A missa.
MESPANTOFLES. ¿Estem prop d'alguna iglésia?
CUC. ¡Vaja una pregunta fina!
¿No veus allí a sant Miquel?
MESPANTOFLES. ¡Oi! ¡Apsxí!... *[Apart]* Una atra embestida.
CUC. Bon co[n]stipat has pillat.
Mespantofles, sua i cuida't.
MESPANTOFLES. Ací ve Mergaliteta.
CUC. Preparem la bateria.
¡Ui, què recontra remona!
¡I què recontraboniɛa!
¡I què recontra... xau xau!

Així el perdigot la crida
a la femella.

MESPANTOFLES. Pues vamos,
¡la cosa no du malíccia!
Te deixe en ella, que estorben
els testimonis de vista. *Vuelve a entrar en la casa.*

ESCENA VIII

Mergalita, Cuc.

CUC. Corasonsito sin trampa,
salerito retrechero
que per a on va sal escampa,
¿li fa falta un compañero
d'este pèl i d'esta estampa?

MERGALITA. No sinyor, ¿li hu ha dit prompte?
¡Ma tu quina lletania
quan jo de res no m'afronte!

CUC. Jo no comptava...

MERGALITA. Pos compte
p'a contar-li-hu a sa tia.

CUC. ¡Què innocència i què pudor!

MERGALITA. Bah, ahí s'ho queda. *Yéndose.*

CUC. ¿Aixina em deixa?

MERGALITA. ¿I a mi què em plora, sinyor?
Quede's vosté, ja que es queixa,
com li parega millor.

CUC. Angelet de baix la trona,
¿creu que pega en algun pep[51]
desatent en una dona?
Sóc una animeta bona.

MERGALITA. ¡Jesús, Maria i Josep!
Deixe anar a missa a bones
a qui ouir-la vol sancera. *Vuelve a oírse la campana.*

¿Sent com toquen? No hi espera. *Se va.*

CUC. Així te trenques com sones,
campaneta sicatera.
¿Pos no és açò un desespero?
M'ha plantat la molt morruda.

¡Quin cos més saragatero![52] *Mirando por donde se fue Mergalita.*

¡Quin passet més sandunguero!...
Pues xe, és algo garronuda. [53]
De baes no trau la pata
com ara en lo seu respingo.
¡I hasta m'ha paregut xata;
i hasta que va feta un pingo!
Tinc per sang aigua d'orxata.
¡Quan fet un pollastre estic
que casi els espolons trac,
eixa pollastra, oh castic,
en lo seu cacaracac
no ou el meu quiquiriquic!
O sóc en amor un ruc,
o encara no tinc prou foc;
o encendre'm en foc no puc,
com, per falta ja de coc,
quan era l'agüelo Cuc.

ESCENA IX

Cuc, Mespantofles.

MESPANTOFLES. ¿Què tal? ¿Ha picat l'anguila?
CUC. Me s'ha esmunyit de les mans.
MESPANTOFLES. ¿I no l'has seguit?... ¡So lila!
Més bavós eres que abans.
CUC. ¿P'a què m'has tret tu de pila?
MESPANTOFLES. Que encà dentes considere; [54]
pots penjar-te al coll un rotllo.
CUC. No et burles, que em desespere.
¿Com li he[c] de pegar darrere
si no du síguemepollo? [55]
MESPANTOFLES. Home, calle i vaja a escola,
que li falta to i palique.
Ja veig que si jo no em fique...
CUC. Vinga, avant, piquem de sola,
que has de vòrer si t'aplique.
¿Me promets fer lo que pots?
MESPANTOFLES. Si en açò no es mescla el porxe, *Por el cielo.*
que em desbarata alguns trots,
de segur que en el que forge
te faig[d] rei dels monyicots.

CUADRO TERCERO

Huerto, un pabellón rústico a la izquierda, con una ventana baja al lado de la puerta. Algunas plantas en el proscenio, y una rodina de cordelero.

ESCENA X

Simonet.

SIMONET. Ja està vist que em torne gàbia,
pegant per eixos carrers
més voltes que una rodina,
sempre en lo mateix turment.
¿I a on vinc a parar...? Ací,
que el pitjor dels puestos és.
A on viu ella en aquells ulls,
que és com dir: a on tu t'encens.
¿Com tenint-los en la cara,
les miraetes no veu
que li tire a lo *non sabo*
mentristant els dos filem?
¿Serà que p'a mi està cega?
¿Serà que el meu flac entén,
i la fa grossa el mirar
com me vaig quedant de sec?
Aixina em fila el selebro
mentre jo file cordell,
filant-me l'amor el cos
a l'estil de fil cruet; [56]
d'hasta que vindré a paréixer,
com ja m'han dit dos o tres,
de la família de Prim, [57]
o de la tribu de Sem. [58] *Breve pausa.*
Carxofetes que li cullc *Cogiendo tres de una de las plantas.*
p'a que es faça un guisaet
en cebeta i en tonyina
o en lo que li agra[d]e més;
digau-li que em té fumats
el cor i l'enteniment,
en les metxetes dels ulls,
que ausaes [59] són cressolets.

P'a, en tornar ella de missa,
lligaes en un filet, *Lo hace como expresa.*
de l'anella de la porta
penjant li les deixaré.
¡Ai, si al pegar-li en los nassos
vinguera en coneiximent
de qui li ha fet el ausequi,
p'a tornar-li'l com vol ell!
Carxofetes amarguetes, *Después de colgadas a la puerta, y con las manos juntas.*
a vòrer si quedeu bé.
No em deixeu cara de mona
ni a Mergalita amargueu.

Las echa un beso y se va.

ESCENA XI

Cuc, Mespantofles.

MESPANTOFLES. Si en dar-li marro el dimoni
s'empenya eixe corderet,
crec que va allà als paelleros [60]
més prompte de lo que es creu.
CUC. ¿La vol més que jo?
MESPANTOFLES. Allà allà
se'n va l'enrossinament. [61]
CUC. Sent aixina...
MESPANTOFLES. No t'aufegues
en poc[a] aigua, fumarell. [62]
¿Què...? Si en l'empenyo que duc
eixe escrúpol d'home em venç,[e]
¿tan desvergonyit em fas,
o tan Juan Portal, [63] que sent
d'una terra tan calenta,
m'anara a quedar tan fresc?
Considera, pues, si els mitjos
que pose seran sancers.
CUC. Fes-ho per lo teu coratge,
per les fúries de Lusbel,
ja que crec que no voldràs
fer-ho per l'amor de Déu.
MESPANTOFLES. ¡Apsxí!... Burro, no m'ho digues
si no vols vore'm encés.
De tocar molt eixa corda

sinse la cordera et veig.
I ara que parlem de cànem: *Mostrando a Cuc las alcachofas que Simonet colgó del pabellón.*
¿què et pareix el cordeller?
Mira el present de carxofes
que intenta fer-li present.

CUC. ¿Delira per elles ella?

MESPANTOFLES. ¡Uuui! Tant com per ella ell.

CUC. ¡Recontra re Satanàs!

MESPANTOFLES. No blasfemes, triumfarem.

CUC. ¿De quin modo?

MESPANTOFLES. A les carxofes
posant-los el contrapés
d'un enfilat més segur
p'a agafar l'estornellet.
Vaig a portar-lo.

CUC. ¿T'aguarde?

MESPANTOFLES. Sí, torne en ales del vent.

CUC. ¿No podries en les teues?

MESPANTOFLES. Les tinc a apanyar, fill meu.

ESCENA XII

Cuc.

[CUC.] ¿Conque este és el paraís
a on eixe tros d'Eva em té
que vòrer fet un Adam,
si no s'enganya la serp?
Ací l'achicharra el sol
quan passa menant el temps,
i en eixa caseta acampa,
viu i dorm, i menja i beu.

MÚSICA

Sant aposiento
de la que en tento
guarda l'amor;
com a garita
de Mergalita
jo et faç l'honor.
Salve, caseta basta i pobra,
la que revela

un quadro trist de sobra;
un quadro tal que em gela.
¡Quanta durícia en este pobre estat!
¡I el que està ric, quanta felicitat!

¡Com regolfa ací l'aire!
Quan ve la xata i mena
achicharran[t]-se al sol,
obri el sentit i alena
el que en lo cor la vol.

ESCENA XIII

Cuc, Mespantofles, luego Mergalita.

[DECLAMANDO]

MESPANTOFLES. Ea, ací està ja la cosa. *Cargando con un baúl grande.*

CUC. ¿Quin bagatge és eixe, xe?
¿T'han despatxat de ca l'amo?

MESPANTOFLES. Mutis, ja que no hu entens.
Col·loca'l baix les carxofes; *Lo deja a la puerta.*
vorem a què es tira més.
Si no és al baul, que em piquen.

CUC. Però ¿què has portat dins d'ell?

MESPANTOFLES. Tu ho voràs: ara amaguem-se,
que ja està ahí qui hu entén.

CUC. ¿No [e]ixirem rabo filando?

MESPANTOFLES. Manco indirectes i anem.

Se internan ambos en el huerto. [Mergalita] entra preocupada, y a poco se quita la mantilla, que dejará sobre el banquillo de la rodina, junto a la cual se sienta.

MÚSICA

MERGALITA. Jo voldria saber
d'aquell xaval tan maco,
si no és un qual i un tal
p'a fer-li un arrumaco.
Diu que era un rei, vestit de budell,

Volteando la rodina.

la calça esgarrà, i el sombrero vell.
Setro lluïa de xerevia,

mantó brut de sac romput. [64] *Para.*
¿Porò a què estic jo menant...?
La costum i el fer-li el cant...
Fent dosel una alta olivera *Prosiguiendo.*
i aponat en baixa panera,
els feu saber a sons vasalls
que sa corona de forc d'alls
tindria prompte companyera.

Fon, pues, esposa la reina Set,
del rei de la Fam, en Benimaclet.
Porò vixqueren més que volgueren,
no naixcut un real frut. *Para.*
Jo no sabia què dir
i em vaig esbalair.
Quan tots, pues, perdien la xolla, [65]
vate ací que en aigua d'[A]noia [66]
va dar al món la reina Set
al famós príncip Macamet,
u dels tres reis de la Degolla. [67]

CESA LA MÚSICA

Prou... ¡Jesús!...¿Què tinc jo hui,
que tot me dóna desfici?
M'està fent un flac servici
l'anà del meu Valentín.
Però, calleu... ¡vaja un fet!

Sorprendida al dirigirse al pabellón y ver las alcachofas y el baúl.

¡Tres carxofes, mare meua!
Açò es coneix a la llegua
que és cosa de Simonet. *Las toma.*
¿I este baul?... ¿A quin sant
me l'han embocat ací?
Deu ser per atre camí.
Simonet no és per a tant.
I ell du la clau... ¿L'obriré?...
Si és un mal... ¿qui no el faria?
Vejam, pues. ¡Jesús Maria! *Abre.*
¿Açò és l'arca de Noé?
¡Quant i quant de perinfollo,
pelendengues i bambolla!
¡L'entipaque d'una polla!
¿Serà açò un síguemepollo? [68] *Sacando objetos del cofre.*

¿I açò serà un polisón?...
Pos ma quin gorro... ¡la mar!
I un tapasol... l'*alducar*, [69]
com diuen. I açò, ¿què són?
Dos socs en rodes, d'aquells
que venen en ca Simarro. [70]
¡Quin gust! Convertir-se en carro.
¿Pos no seran elles i ells?
Elles van, diu que enganxaes
a Perequito o a Cuan.
En acabant no voldran
que ningú els diga arrastraes.
Si en ser moda a res fan ascos;
rodes als peus, i a fugir.
No vullc jo que em puguen dir
que són llaugera de cascos.
Seguim, seguim: ¡Custo Dios!
Postissos p'al monyo... trenes...
¡Mà quin atra! Dos caenes...
i l'una és pròpia p'a gos.
Pareix que me s'estomaque
com si em tractaren de gossa;
pos boç ni collar... *Buscando.*
¡Babosa! *Acertando.*
¡Si és això que diuen paque! [71]
¡Quin vestit més xalanguero! [72]
¡Ve baix de tot!... ¿I esta caixa?
¡Xica!... Xica... ¡quanta alhaixa!
¿Juaré jo al sapuquero? [73]
Tot m'ho posava, i si em vea
l'aguilot d'este matí...
Son porriol [74] i casaquí
no me se'n van de la idea.
M'encaixaré allò que em faça,
per vòrer que tal me cau.
Poro, ¿en quin espill?... Mamau:
si no me mire en la bassa...

Se atavía grotescamente y de prisa.

No és precís anar a escola
p'a dependre esta cartilla.
¡Jo dec paréixer mig filla
de la jaganta espanyola! [75]

ESCENA XIV

Mergalita, Cuc.

CUC. ¡Que viva la fegurina
de las pollas aligantes!
MERGALITA. *[Apart]* Ja m'ha pillat en fregantes
el marqués de la Gavina. *Quitándose los adornos.*
CUC. No te lo leves, pichón,
qu'es pa ti, y del alta esfera,
pa losirlo en la Alamera[76]
rellanada en un landón.
MERGALITA. Jesús, quin explicoteo.
¿Creu que sóc tan fi... lo... mena?
Jo, només mena que mena;
no he[c] naixcut p'a eixe caleo.
CUC. Si me dises que me quieres
con tu pico de perdís,
vas a ser la más felís
entre todas las muqueres.
Tus caporruchos y antocos
por coyas y por vestidos,
los verás satisfasidos
con la lus d'esos tus ocos,
Thés, soirés, divertisiones,
vesitar por mar y tierra
l'Animalia, Ingalaterra,
Russafa y otras nasiones.
Si alenas más puro sielo,
vivir en pas y armonía,
se iremos a una masía
de Quart o Rafael Buñuelo.[77]
Y, a no gustar d'esto, estotro.
Si no quieres gordo, flaco:
d'aquí allá, d'arriba abaco,
tras y alante, a un lao y otro.
Y, en fin, te diré al serrar
que todo piende d'abrir
la boca tú, pa pedir;
y el bolsillo yo, pa dar.
MERGALITA. ¿Yo, tanto luco y estofa?
CUC. Merese más tu merset.
MERGALITA. Si es sierto, déqueme ustet
consultar esta carxofa. *Toma una y la va deshojando.*

¿M'ama o no m'ama...? ¡No m'ama...!
¡Sí que m'ama...! M'ha vensut.

CUC. Para flores de vertut,
la dulse carxofa és l'ama.
¡Flor del amor! Si t'ha dicho
que t'adoro en l'alma toda,
verdat es, sierta es la boda.

MESPANTOFLES. *[Apart]* ¿Casar-se vol este bitxo? *Asomando.*
Li hauré d'infundir més traça.

Gesticula como magnetizándolos.

MERGALITA. ¿Què tinc jo...? Quins tremolins...
¡Quin fred per fora, i per dins
quina calor que m'abrasa!

CUC. L'amor és, l'amor, lusero,
quien t'apreta en esos lasos,
conque arrócate en los brasos
con tu amante caballero. *Queriendo abrazarla.*

MERGALITA. ¿Com...? ¿Se n'entra en les pedraes? *Evitándolo.*

CUC. Décate querer. *Insistiendo.*

MERGALITA. ¿Qui? ¿Jo?
Llengua vaja, les mans no.

MESPANTOFLES. *[Apart]* ¿També jo faré empastraes?

CUC. Ven aquí y no seas nesia.

MERGALITA. ¡Ca...! Li ha eixit la mula guita.

CUC. ¡Mergalita...! ¡Mergalita...!

MERGALITA. Mergalita, pren iglésia.[78]

Entra en el pabellón, cerrando la puerta.

ESCENA XV

Cuc, Mespantofles, luego Mergalita.

CUC. ¡Quan jo dic que té el dimoni
cara de porc...! *Sin ver a Mespantofles.*

MESPANTOFLES. Moltes gràcies. *Llegando.*

CUC. Sí, senyor; ¿a qué m'enderdes
en que a lo cursi li parle?

MESPANTOFLES. ¿I a que vosté, so chapús,
me se'n munta per les rames
i no va dret al negoci?

CUC. Home, vaja i fique's flare,
que lo que és com a dimoni

me pense que no m'apandes. [79]

MESPANTOFLES. ¡Tot suat...! P'a lo que vals...
Hui els àngels bovos [80] no passen.
En fi, vorem d'apanyar-ho.

CUC. ¿I què vas a fer?

MESPANTOFLES. Cantar-li
dos cançonetes d'espenta
no fluixa, p'a fer-la caure.

CUC[f] ¿Sinse instrument?

MESPANTOFLES. D'ací el cullc.

Sacando un guitarrillo de una planta.

CUC. ¡Home...! Jo n'ha entés de plantes,
però encà no coneixia
la guitarronera.

MESPANTOFLES. Guarde
silenci i estiga a punt
pe'a lo que va a ocasionar-se.

MÚSICA

¿Per què fent la moixa gata
en qui bé la vol,
Catalina, el deixa ingrata
cara de mussol?
Mira-lo més ert que Tito [81]
dolent-se del mal:
¡ah! ¡ah! ¡ah! ¡ah!
Desijant p'a fer el frito
la teua sal.

Catalina en randes fores,
envejant-te el sol,
només donant-li bacores
al bocut que vol.
Mira-lo més ert que Tito
dolent-se del mal:
¡ah! ¡ah! ¡ah! ¡ah!
Desijant p'a fer el frito
la teua sal.

[DECLAMANDO]

MERGALITA. ¿Qui me canta eixes cançons, *Asomándose a la ventana.*
que me s'enduen de calle?
Si no és la mala ventura,
no sé qui me fa asomar-me.
Mare meua, ¿jo què sent,
que em figure que em desmaie?

CUC. Sí, desmaia't, Mergalita,
que ací estic jo p'a empomar-te.

Corre a la ventana; Mergalita deja caer la cabeza en el hombro de Cuc.

MERGALITA. ¡Ai!

MESPANTOFLES. ¡*Ja*! ¡*Ja*! ¡*Ja*! ¡*Ja*! ¡*Ja*! ¡*Ja*! *Riendo destempladamente.* 810

ESCENA ÚLTIMA

Los mismos, Valentí, Simonet.

SIMONET. Valentí, mira'ls.

VALENTÍ. ¡Ah, lladres!

MERGALITA. ¡Mon germà! *Desaparece.*

CUC. *[Apart]* Hu ham fet salat.

MESPANTOFLES. *[Apart]* Bon[a] hora de presentar-se.

VALENTÍ. Este, que vos ha vist vindrer, *[Con] intención.*
encara ha pogut trobar-me 815
fent-me en esta baioneta,
que vos calaré hasta el mànec,
i, per lo vist, és que a temps
venim a deixar-nos caure.

CUC. Del pont del ferrocarril 820
hu haguéreu fet en més aire.

VALENTÍ. Si t'entre a la baioneta,
¡so pifiente...! [82] Agarra un sabre.

MESPANTOFLES. No necessite més arma
pe'a defendre'm[s] i tombar-te 825
que esta que veus.

Sacando un cucharón de donde el guitarrillo.

VALENTÍ. Este bruixo
sempre en té les del diable.

CUC. ¡Eixa mata fa de tot!

MESPANTOFLES. ¿T'enrecordes del milacre
que feres en la Corona [83] 830
remenejant el potaque?
Pos qui a cullerot ferix,
morirà a cullerotaes.

SIMONET. Vaja un desafio raro.

VALENTÍ. Mai; no són iguals les armes. 835

MESPANTOFLES. Pren tu. *Dándole el cucharón a Cuc.*

CUC. *[A Mespantofles]* ¿Jo...? ¿Hu has pensat bé?

MESPANTOFLES. *[A Cuc]* ¿No em tens a mi? ¿Què t'espantes?
Acome't, no tingues por.

CUC. Calla, pareix que m'inflame.
Tira. *A Valentí.*
VALENTÍ. No.
CUC. ¿Tires, o et faig[d]
a racions, escudellante?
VALENTÍ. Tin, pues, eixa, ja que hu vols. *Riñendo.*
MESPANTOFLES. *[En veu baixa]* Repartix la sopa a tabes,[84] *A Cuc.*
que ací estic jo en la corbella.
SIMONET. ¡A la guàrdia...! ¡Ací...! ¡Que es maten!
MERGALITA. ¡Valentí...! *Saliendo.*
SIMONET. ¡Mergaliteta...!
MESPANTOFLES. ¡Xas...! *Asestando un pinchazo a Valentí.*
VALENTÍ. ¡Traïdors! *Cayendo.*
CUC. ¡Ja eres calabre...!
MERGALITA. ¡Valentí meu! *Ella y Simonet sostienen a Valentí.*
VALENTÍ. Per tu muic...
Però, en les últimes ànsies...
vullc que a Simonet promesa...
de casar-te en ell... li faces...
MERGALITA. Pos ¿què ell em vol?
SIMONET. ¡Hasta el cel!
MESPANTOFLES. ¡Apsxí!...
MERGALITA. Que te muigues o acamples,
jo casar-te en ell te jure
davant de Déu.
MESPANTOFLES. ¡Apsxí!...
VALENTI. Gràcies. *Levantándose.*
Això a la vida me torna
pe'a riure'm d'estos tunantes.
TODOS. ¿Com...?
VALENTÍ. A traïció em volia
descabellar el diable,
però ha vençut l'estampeta
de sant Miquel que em donares.
MESPANTOFLES. ¡Apsxí!...
CUC. ¡Tot perdut!
MESPANTOFLES. Anem-se'n,
que ací corre molt mal aire. *Vase.*
CUC. ¿I ara que faç jo, germans?
Tornar demà o l'atre a ser
l'agüelo Cuc com abans,
si, aplaudint-la hui a dos mans,
la paròdia es torna a fer.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] Tot i que normalment transcrivim *asunt* com *assumpt,* mantenim en aquest cas la terminació en *nt* per tal de conservar la rima perfecta amb *punt.*

[b] Canviem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura, tot i que l'altra opció seria, en aquest cas, també possible.

[c] Canviem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[d] Canviem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

[e] Canviem *en* per *em* per demanar-ho així el sentit de la frase.

[f] Aquesta rèplica i la següent apareixen a *OC* atribuïdes equivocadament a Mespantofles i Cuc. Esmenem tot seguint la lògica del diàleg.

[g] Esmenem *defendre's* per *defendre'm.*

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Agüelo cuc:* denominació popular per referir-se a una persona molt vella i caduca.

[2] *Joaquim Balader* (València 1828-1893): autor dramàtic. D'entre les seues obres destaquen *Al sa i al pla, Catarroja descoberta!, Hostes vindran..., Misèria i companyia,* i *Fugint de les bombes,* escrita, com *L'agüelo Cuc,* en col·laboració amb Eduard Escalante.

[3] El *Faust,* l'òpera més famosa de Charles Gounod (1818-1893), es va esrenar a París, al Théâtre Lyrique, el 19 de març de 1859, i aviat es va convertir en una de les favorites del públic valencià, durant les dècades següents. V. Josep Lluís Sirera, *El Teatre Principal de València,* València, Institució Alfons el Magnànim, 1986, pp. 83-88.

[4] Rigoberto Cortina: compositor. S'establí a València on es dedicà a l'ensenyament. És autor de les sarsueles *Apuros d'un novençà, El mestre d'escola, El suplicio de un tutor,* etc.

[5] Els noms són, òbviament, paròdics. Així, *Mergalita* correspon a la *Marguerite* de l'òpera; *Cuc,* a *Faust* –v. n. [1]–; i *Mespantofles* a *Méphistophélès.*

[6] *Juan de Mariana y Sanz:* editor de la gran majoria de les obres d'Escalante. Visqué entre 1835 i 1894 i posseí una important impremta, heretada del seu oncle Casiano Mariana y Olalla.

[7] *Les coves de Burjassot.* Al terme de Burjassot, com al de Benimàmet i Paterna, i més exactament entre aquests termes, han existit, des de temps molt antics i pràcticament fins acabada la postguerra, nombroses coves excavades en terra i habitades.

[8] *Borrasca:* gatzara, trull de gent que es diverteix o balla sorollosament (*DCVB*).

[9] *Xelindrons:* potser es referesca a *chilindrón* (cast.), joc de cartes, i també guisat de carn, especialment d'au, corder o conill, fet amb pebres, tomàquets i cebes.

[10] *Ferrada:* galleda de metall.

[11] *Mañana:* desdejú, i també la copa que hom acostuma a prendre al començament del dia.

[12] *Ermita del Salvador.* Aquest edifici religiós es trobaria a les rodalies de València, però no ens ha estat possible localitzar-lo.

[13] *Xala:* esbargiment bullicios de moltes persones, sobretot en el camp (*DCVB*). V. l'obra del mateix títol (1871).

[14] *Resoli:* licor compost d'aiguardent, sucre i un ingredient olorós (*DCVB*).

[15] Vol dir vi de Torís, poble de la Ribera Alta, la qualitat del qual és molt estimada.

[16] *Escotilló:* ascensor que permet la pujada ràpida a l'escenari, des de la fossa, de personatges o elements del decorat.

[17] *Moflar:* segons el Diccionari de Martí Gadea, citat pel *DCVB,* enutjar.

[18] *Polvillo* (cast): rapé, tabac en pols que s'aspira pel nas.

[19] *Menar amb la rodina:* teixir amb un teler de mà, i molt especialment teixir cànem. La *rodina* és un cilindre de fusta que serveix per a donar el material teixit a l'aplegador (*DCVB*).

[20] *L'hort del Triador.* Suposem que es tractarà de l'*hort* (jardí) contigu a la casa del Triador –càrrec que en l'època foral triava els animals que havien d'ésser sacrificades a les diferents carnisseries de València. Aquesta casa va ésser edificada sobre el corral abans existent en ple segle XIX. Es trobava al carrer del Triador, encara existent i que s'estén entre el de Guillem de Castro i el de Balmes.

[21] *Guisandero* (cast): cuiner (*DUE*).

[22] *Monflorita:* tot i que no apareix recollida al *DCVB* és una paraula encara relativament popular. Significa quelcom semblant a home efeminat; també, persona molt untuosa, moixa. No acabem de copsar el seu orígen; potser amb el valor d'homosexual es tracte d'una deformació d'*hermafrodita.*

[23] *Enviar al bordell:* enviar a mal viatge (*DCVB*).

[24] *Bengala:* bastó fet de canya d'Indies (*DCVB*).

[25] *Tro:* festa, gatzara. *Fer tro* és fer soroll; en castellà, *trueno* es diu d'un «calavera, joven juerguista o libertino» (*DUE*).

[26] *Ratllada* equival a filera, fa referència a les fileres de presos que es duia lligats els uns als altres.

[27] El verb *tocar* en imperatiu pot usar-se, com en aquest cas, amb el significat de posar-se en moviment, anar-se'n.

[28] Tot i que no s'indica, sembla evident que aquesta rèplica és un apart.

[29] *Abatollar:* fer una cosa de pressa i de qualsevol manera, sense mirament. (Diccionari de Martí Gadea, citat pel *DCVB*).

[30] *Calle corta:* es refereix a un teló pintat –que, en el cas que ens ocupa representa un carrer– que es col·loca a l'escenari en primer terme, de manera que darrere d'ell pot estar muntat, o pot muntar-se mentre s'hi esdevé l'acció un altre decorat.

[31] *Qüern:* moneda de dos quartos de coure, dels Borbons, equivalent a quatre diners (*DCVB*).

[32] *Doset:* moneda antiga que valia dos diners (*DCVB*). Es deu referir a una copa de licor que es venia a aquest preu.

[33] *Morujos:* duros.

[34] *Pebre-rotger:* el que treballa en la preparació del pebre roig. Hom l'imagina tot brut d'aquesta substància, és a dir, tacat de roig. Mefistòtil –i qualsevol altra encarnació diabòlica– acostumava a representar-se en el teatre de l'època vestit totalment o parcial de roig.

[35] *No mos empoles boliques:* joc de paraules que no hem pogut documentar i que deu significar quelcom semblant a *no tractes de fer-nos creure mentides.* Apareix també a *La falla de Sant Josep.*

[36] *Fic:* gra, berruga.

[37] Les *dansetes* són una comparsa de la Cavalcada de la Degolla, en la festivitat del Corpus de València, formada per xiquets de no més de dotze anys, vestits indistintament de valencians, catalans, aragonesos, holandesos, turcs, mariners o moros, destinada a ballar, al so del tabalet i la dolçaina, durant el recorregut, tot detenit-se especialment davant les cases de les autoritats o personatges principals per tal de retre'ls homenatge (*GERV*).

[38] *Repés:* lloc on es repesen per funcionaris oficials les mercaderies comprades per comprovar si el venedor ha donat el pes just.

[39] *Bu:* butoni, bubota, cosa o persona que fa por.

[40] *Tovor:* condició de tou, és a dir, ple de satisfacció.

[41] Amb el nom de *Frascuelo* va ser conegut el torero Salvador Sánchez Povedano (1842-1898), un dels més famosos, juntament amb Rafael Molina Sánchez, *Lagartijo* (1841-1900), de la seua època.

[42] *Chirlo* (cast): ferida o cicatriu en el rostre.

[43] *Las Provincias,* el diari degà de la premsa valenciana, fou fundat el 1866 per Teodor Llorente Olivares i Josep Doménech, i gaudí aviat de gran prestigi. Escalante hi col·laborà també, sobretot als *Almanaques* anyals.

[44] *Mixorrer:* beatot, excessivament adherit a l'església i escrupolós (*DCVB*).

[45] *Allargar-se:* anar-se'n.

[46] *Llosc, llosco:* molt curt de vista (*DCVB*).

[47] *Trágala:* paraula amb la que començava una cançó (*trágala* tú, servilón) amb la que els liberals espanyols feien burla dels absolutistes o *servils,* durant els enfrontaments polítics del primer terç del segle XIX.

[48] Vers hipermètric. El carrer de la Corona, actualment existent s'estén entre la Plaça de Mossèn Sorell i el de Guillem de Castro (abans acabava en el mur de la Corona). El nom li ve del convent de Sant Francesc de la Corona (actualment la Beneficència) establert en 1573.

[49] A l'época era prou normal l'ús de la mantega per donar lluentor i fixar els cabells.

[50] Referència a algun personatge que no hem pogut localitzar.

[51] *Pep:* segons el Diccionari Escrig-Llombart, citat pel *DCVB,* home rústic, ignorant.

[52] *Saragater:* de *saragata,* renou, desorde, acompanyat de crits o soroll (*DCVB*). Escalante usa sovint aquest adjectiu referit als encants d'una dona, amb un valor semblant a *provocador,* és a dir, capaç de moure pendències entre els homes.

[53] *Garronuda:* segons el Diccionari Escrig-Llombart, citat pel *DCVB,* que té els garrons grossos o que mostra els garrons de les mitges romputs o bruts.

[54] *Que encà dentes considere:* Suposem que vol dir que es troba dentant, és a dir: és molt jove encara.

[55] *Síguemepollo* (cast): cinta que duien les dones en la part de darrere del vestit.

[56] *Fil cru:* el que encara no ha sofert cap operació de lavatge, tint o blanqueig (*DCVB*).

[57] El joc de paraules fa referència al polític i militar Joan Prim (1814-1870).

[58] Sem era un dels fills de Noé. El joc de paraules ve per la semblança d'aquest nom amb l'adjectiu *sem,* mig buit, mancat de contingut, marcit.

[59] *Ausades:* certament. Al País Valencià s'utilitza sovint com a expressió confirmativa, equivalent a «¡ja ho crec!» (*DCVB*).

[60] Les calderes de l'infern es converteixen paròdicament en *paellers.*

[61] *Enrossinar-se:* enardir-se brutalment en la passió amorosa (*DCVB*).

[62] *Fumarell:* au palmípeda de les espècies *Sterna leucoptera* i *Sterna fissipes,* que es troba freqüentment a l'Albufera de València i té poca acceptació entre els caçadors (*DCVB*).

[63] No hem pogut localitzar qui era aquest personatge tan despreocupat.

[64] Versos d'una cançó de rogle infantil, molt popular a València.

[65] *Xolla:* closca del cap; el cap com a centre de l'enteniment (*DCVB*).

[66] *Aigua d'Anoia:* Suposem que farà referència a aquest riu català, afluent per la dreta del Llobregat; aleshores, seria una paròdia del llençament a les aigües del Nil de Moisès.

[67] La Degolla és una comparsa de la Cavalcada del Corpus de la ciutat de València, que representa la mort dels Sants Innocents a mans dels soldats del Rei Herodes. Un grup d'homes, vestits de dimonis, amb el cap ornat amb pàmplos, persegueixen els espectadors, especialment els xiquets, armats de rotllos de paper de pergamí, amb els que els colpegen.

[68] V. n. [55].

[69] *Alducar:* capel o ametló de seda, fabricat de dos o més cucs, que és molt voluminós i el més dolent (*DCVB*).

[70] *Socs en rodes* són patins.

[71] *Paque:* suposem que és una abreviació humorística d'*empaque*.

[72] *Xalanguero:* aquest adjectiu no figura recollit als diccionaris, però pareix obvi que es deriva de *xala* (v. n. [13]).

[73] El *sapuquero* és un joc de l'estil de la gallina cega. El trobem desenvolupat en escena a *Tonico*.

[74] El *porriol* és un condiment preparat a base de ceba i alls; no imaginem amb quina mena de joia o peça de roba es confon.

[75] La *geganta espanyola* és la dona d'una de les parelles de gegants que ixen a la processó del Corpus de València (els *negres*, els *gitanos*, etc.).

[76] El passeig de l'Alameda de València s'estén des del Pont del Real fins a l'inici del que després seria conegut com l'Avinguda del Port, al marge esquerre del Túria, i era des d'antic una de les principals zones d'esbargiment de la ciutat.

[77] *Rafael Buñuelo:* traducció castellana macarrònica de *Rafelbunyol*, nom d'un poble de la comarca de l'Horta.

[78] *Prendre església:* acollir-se a sagrat per sostraure's dels perseguidors.

[79] *Apandar-se:* enginyar-se per obtenir qualque cosa (*DCVB*).

[80] *Àngel bovo:* en la processó del Corpus de València, la figura al·legòrica que l'evangelista sant Mateu duia en les mans.

[81] No hem estat capaços de localitzar la font d'aquesta paròdia. Cap en el possible que es jugue amb noms llatins (Catilina, Tito), tot i que el segon ens recorde evidentment el *titot*.

[82] *Pifiente:* Persona que fa pífies; aquest terme pot tenir també el sentit de picardies (*DCVB*).

[83] La referència al carrer de la Corona es deu a que en ell estava la Casa de la Beneficència, on treballava Valentí. (V. també la n. [48]).

[84] *A tabes:* Dues són les possibles accepcions que li trobem a aquesta expressió: a sort (pel joc de la taba) o per contracte, ja que la *taba* és també el nom del plec que conté les condicions relatives a un encant, una venda, un arrendament o qualsevol altre contracte, amb especificació de la cosa objecte de contractació.

EL XIQUET DEL MILACRE

ESTUDI INTRODUCTORI

CONTRÀRIAMENT al que assenyalàvem en parlar de *L'agüelo Cuc,* estrenada només tres mesos abans que aquesta, en *El xiquet del milacre* es troba, perfectament articulat i ben dosificat, el millor enginy d'Escalante, i la seua saviesa teatral que, després de tants anys de pràctica, començava a ser ja considerable.

A *El xiquet del milacre* apareix, d'una banda, el món de les festes populars i les tradicions valencianes, que tan bé havia sabut retratar a altres peces anteriors (per exemple *La processó per ma casa* –1868–, o *La falla de sant Josep* –1870–). D'altra, el joc del teatre en el teatre, ací inherent a la mateixa festa, la de Sant Vicent Ferrer i la representació dels miracles, pràctica que l'autor tan bé coneixia (recordem que les seues dues primeres obres teatrals són precisament això, miracles: *La muda* i *La vanitat castigada,* totes dues de 1855). De fet, a l'obra, i a mena d'homenatge a un «valencià insigne», s'inclou un fragment d'una escena de *Els bandos de València,* de Vicent Boix, que és el que representen els «xiquets del milacre».

El conflicte –el típic d'una part important del teatre d'Escalante– esdevé accesori: el matrimoni que el pare vol imposar a la protagonista, Olarieta –que només té setze anys– amb un home gran i beat (un personatge ja presentat per l'autor en altres obres; recordem, si més no, el so Miquel de *En una orxateria valenciana* –1869–, el tio Romà de *Les tres palomes* –1876–, etc.) El que interessa fonamentalment és l'ambient que se'n crea al voltant: l'emoció del so Vicent quan rememora el pas de la processó; la safata amb flors que Olària deixa caure per descuit sobre el pare des del balcó; l'aparició de la visita inesperada; el castellà mal parlat de Manuela, l'albardera, i al costat d'això, la defensa que fa del seu «filluelo» i de l'amor dels joves, i, sobretot, el grup dels xiquets que interpreten el miracle, alguns d'ells «desmamats», és a dir, massa grans per actuar-hi, amb robes que els vénen xicotetes, i un dels quals, que damunt papissoteja, és el jove pretendent d'Olarieta; la caiguda del barret de Tonet i l'enramada de dàtils, etc.

El xiquet del miracle és, a més, un sainet, com tots els de l'època de plenitud d'Escalante, construït amb materials homogenis; materials que tornen a reaparéixer en una peça i en una altra, la qual cosa, en lloc de fer-nos la impressió de reiteració, contribueix a articular un univers harmònic, conegut, del que tothom, autor i espectadors, són partíceps i, en certa mesura també, còmplices. Si deixem de costat el tema del matrimoni, aparentment principal i, en la pràctica, únicament un pretext per crear-hi un mínim conflicte que faça avançar l'acció, tota la resta de subtemes i situacions (fonamentalment l'ambient de la festa) continuen conservant, malgrat el més de cent anys passats des de l'escriptura de la peça, una sorprenent vitalitat i frescura, alhora que, la realitat i els costums que descriuen, es mentenen vius, en un percentatge molt considerable, als barris populars de València on encara, i esperem que per molts anys, es continua commemorant la festa de Sant Vicent Ferrer d'una manera prou semblant a la que l'autor ens presenta en aquesta obra.

* * *

L'obra està escrita en octasíl·labs, organitzats estròficament en una combinació de romanç (la forma majoritària, amb prop del 80% del total de versos) i redondilles, amb tres quartetes i una quintilla com a excepcions.

L'estructura, molt simple, i amb poques variacions, és aquesta:

vv.		vv.	
1- 88	romanç á	447-554	romanç á e
89-182	romanç é a	555-570	redondilles
183-310	romanç á a	571-574	quarteta
311-378	romanç é	575-590	redondilles
379-410	redondilles	591-658	romanç í a
411-414	quarteta	659-714	redondilles
415-426	redondilles	715-800	romanç á
427-430	quarteta	801-805	quintilla
431-446	redondilles		

Els percentatges resultants són els següents:

romanç	640 vv.	79,5%
en á	174 vv.	27,2%
á a	128	
á e	108	
é a	94	
é	68	
í a	68	
redondilles	148 vv.	18,4%
quartetes	12 vv.	1,5%
quintilles	5 vv.	0,6%

* * *

Per a la fixació del text s'ha comptat amb la primera edició, publicada a València el 1878, a la Llibreria de Juan Mariana y Sanz (*A*), i la inclosa a les Obres Completes (*OC*).

EL XIQUET DEL MILACRE

pieza bilingüe, original y en verso
estrenada con éxito extraordinario
en el teatro de la Princesa, en el beneficio
del primer actor cómico don Ascensio Mora, [1] *
la noche del 16 de febrero de 1878.

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Manuela	Srta. Colom
Rufina	Sra. Albacete
Olària	« Barberá
Gonsalo	Sr. Mora
Vicent	« Contreras
Bruno	« Colom
José	« Bernuz
Pepet	« Niño Torromé
Tonet	« Niño Senís

Un niño. No habla

Al distinguido pintor valenciano

D. Vicente Borrás [2]

como una débil muestra de la amistad de su afectísimo

E. Escalante

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1634-1636.

ACTO ÚNICO

Sala decentemente amueblada. Puerta al foro; dos a la izquierda: la primera conduce al interior de la habitación; la segunda, a la cocina. A la izquierda, y en primer término, un balcón. Sobre una silla, una colgadura de damasco encarnado. Al lado del balcón, y a la izquierda, una mesa. Encima de ésta, un cirio grande y un ramillete de flores artificiales, como los que llevan en las procesiones. Un tocador y, sobre éste, un peine y un cepillo. Al levantarse el telón aparecen en escena Vicent y Rufina.

ESCENA PRIMERA

Vicent y Rufina.

VICENT. Per a mi, la millor festa
i els millors dies de l'any,
són estos de sant Vicent
Ferrer, és dir, hui i demà.
RUFINA. No digues per a tu: digues
per a tots els valencians.
VICENT. ¡Les músiques, la donçaina,
el roïdo dels tabals,
les traques i les campanes,
els cobertors, l'enramà!
¡Tot alegria respira
i de goig me fa botar!

Trau-me la ratlla.
RUFINA. ¿El barber
abans no t'ha pentinat?
VICENT. Me se desfeu al mudar-se
la camisa.
RUFINA. Xico, et fas *Sacándole la raya con un peine que tenía encima del tocador.*
molt presumit.
VICENT. Però, dona,
¿te pareix que puc anar
aixina en la processó,
a on tot el món me vorà?
RUFINA. Pe'a pintar-la et ve de cara.
¿Tardarà molt a passar
la processó per ací?
VICENT. Ja deu estar-se acabant
la missa.
RUFINA. ¿No podré vore
posar al sant en l'altar? [3]
VICENT. No, perquè pot vindre algú
mentres, i si tu no estàs...
Ademés, al sinyor Bruno
el tindrem ací a dinar.
RUFINA. ¿Conque a la nostra Olarieta
és cert que l'ha demanat?
VICENT. Només aixina; després
tinc en ella que parlar
indicant-li-hu...
RUFINA. Fes-te càrrec
que encara no té setze anys
la xica, i ell és molt maxutxo. [4]
VICENT. Però té un bon capital,
i ademés és col·lector
i monitor d'un grapat
de cofradies, persona
de la que se fa prou cas.
RUFINA. Cert, respecte a eixe sentit...
VICENT. Esmera't en lo dinar,
pues ell se dóna bon tracte,
i com també m'ha tocat
est any tindre a quatre xics
del milacre convidats...
RUFINA. ¿Quatre només? ¡Bons pupil·los!
VICENT. Els atres se quedaran
en casa el [a] clavari. Eu,

jo m'entretinc i és molt tard.
Sepilla'm un poc; diguí
que me tragueres abans
mocaoret pe'a la bolxaca.
RUFINA. No me'n recordava. Vaig.

Vase [por la] primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA II

Vicent solo y después Rufina, por la primera puerta [de la] izquierda, con un pañuelito blanco en la mano.

VICENT. ¡Des de xic, me causa sempre
un entusiasmo tan gran
anar en les processons!
Tinc eixa afició extremà.
¡És un acte tan magnífic!
Luego, si u porta el guió,
encà que vaja suant
com un cavaor, aquells
meneos acompassats...
¡Allò és molt majestuós!
Hui portaré jo cirial.
Ací el tinc. Aniré aixina;
risueño, sangolejant [5] *Tomando el cirio y el ramillete y tarareando* [b] *una marcha, da un paseo por la escena.*
el ramellet, i duent
al so de la banda el pas.

ESCENA III

Vicent y, por la izquierda, Rufina, con el pañuelito blanco en la mano.

RUFINA. ¿Què estàs fent?
VICENT. Res; ensajant-me.
RUFINA. ¡No dic jo que pedrà el cap!
Tin el mocaor.
VICENT. Rufina,
no te s'olvide: tingau
una *bandeja* de flors
a punt, i quan passe el sant

i passe jo, les tireu.
RUFINA. No prevaliques, [6] ja estan
allí.
VICENT. El cobertor que el poseu
en seguida. En lo dinar
a vore si te lluixes.
Envia per la sopà [7]
i els formatgets, que al so Bruno
li agraen, i els dàtils.
RUFINA. ¡Caram!
No falta res.
VICENT. Que poseu
el cobertor.
RUFINA. ¡Oi!
VICENT. Me'n vaig.

Vase [por el] foro, llevándose el cirio y [el] ramillete.

ESCENA IV

Rufina y después Olària por el foro.

RUFINA. Vol estar en tot, i és dir
que no atura ni sossega,
i acaba per marejar-me.
OLÀRIA. Mare, el pare m'encarrega
que posem el cobertor. *Poniéndolo en el balcón.*

RUFINA. ¿No hu dic? Se n'anava en pena.
OLÀRIA. Coneixent el seu caràcter,
¿què li estranya?
RUFINA. És molt postema. [8]
Les coses les repetix
trenta voltes.
OLÀRIA. L'albardera *Desde el balcón.*
i son marit.
RUFINA. ¿A on estan?
OLÀRIA. Ja han entrat en l'escaleta.
RUFINA. ¡Milacre que feren falta!
Només vénen quan hi ha festa;
si tinguérem algun dol,
fugirien d'una llegua.

ESCENA V

Dichas, y por el foro Manuela y José.

MANUELA. ¡Ai, lo que me canse!
OLÀRIA. Avant.
MANUELA. ¡Rufina!
RUFINA. ¡Doña Manuela!
JOSÉ. ¿Cómo está usted?
RUFINA. Bien.
MANUELA. Anàvem
a casa una amiga meua,
i al passar per ahí, Mustieles
ha dit: subamos, no sea
que nos haigan visto y digan
que no hasemos caso. ¿Esta
és la xica?
OLÀRIA. Pe'a servir-la.
MANUELA. ¡Eu, s'ha fet una polleta!
OLÀRIA. Senten-se.
MANUELA. ¿Mos asentamos? *A José.*
JOSÉ. Bien. *Se sientan.*
RUFINA. ¿Com tenen tanta pressa?
MANUELA. ¡Pues no li dic que muntem
pe'a anar-se'n en seguideta!
OLÀRIA. La processó me figure
que passarà ara mateixa.
RUFINA. Si vostés la volen vore
des d'ací...
OLÀRIA. El pare va en ella.
MANUELA. Convidats a vore-la[9]
estem en casa Ineseta.
¿Tú quieres que la veamos *A José.*
desde aquí?
JOSÉ. Lo que tú quieras.
MANUELA. No els vullc desairar. Iremos
en cabando.
OLÀRIA. Ai, la *bandeja,*
de les flors, no me s'olvide.

Vase [por la] puerta primera [de la] izquierda.

RUFINA. Sí, trau-la prompte. Manuela
y usté, salgan al balcón. *[A José.]*

ESCENA VI

Dichos, menos Olària.

MANUELA. ¡Quina vista! *Asomándose al balcón.*
RUFINA. Esta caseta,
encara que no molt gran,
és alegre.
MANUELA. ¡Oi! ¡Malaena, *Suponiéndose que habla con alguien que hay en la casa de enfrente.*
no l'havia coneguda!
¿Tots bons? Gràcies.
JOSÉ. ¿Quién es ésa? *Al balcón.*
RUFINA. ¿Eixa del balcó, d'ahí enfront, [10]
qui és?
MANUELA. La matalafera
de los Porchetes.
RUFINA. Ja dia
jo que volia conéixer-la.
MANUELA. Amigo, vosté tan guapa
com sempre. ¡Ma que està lletja *Aparte a Rufina.*
i arguellà! [11] ¡Pues ella porta
damunt mala polseguera!
RUFINA. Encà és jove.
MANUELA. Té deu anys
més que jo.
RUFINA. No els manifesta.
MANUELA. Aixina, vista de llunt,
com se retoca i arregla...
Pe'a conservar fresc el cutis
i llustrós, ¿saps eixa agüela
lo que sol fer? Per la nit
quan va a gitar-se, s'apega
en cada galta una xulla
de renyonà; como suena.
RUFINA. ¡Calle, dona!
MANUELA. A mi m'heu conten
les criaes.
RUFINA. ¡Jesús, qué idea! *Figurando saludar a alguien que pasa por la calle.*
MANUELA. Adiós, Cristina. Arrepara, *A José.*
la muje de Formentera;

¡chico, parese un falucho!
JOSÉ. En efecto, está muy gruesa.
RUFINA. ¡Quin *lujo* du! ¿Son marit
no era barber?
MANUELA. Sí, pero ella
es muy conosida de un
diputao, y por afluensias
lo han metido en los consumos.
RUFINA. Pues mire, es veu que prospera.
MANUELA. A ell li diuen de mal nom
el novillo.
JOSÉ. ¿Es indirecta?
MANUELA. Hi ha qui diu que se li té
que parlar en la capeta
en la mà.
RUFINA. ¡El mateix dimoni
és vosté, donya Manuela!
MANUELA. ¡Adiós! El tío Serilla *Saludando.*
l'hostiero.
JOSÉ. ¿Ya está en Valencia? [c]
MANUELA. Ése se fue a la facsión [12]
hase dos años. ¿Te acuerdas?
Lo cogieron, y lo han hecho
investigaor de hasienda.
RUFINA. ¡Ben fet!
MANUELA. ¿Dalt en lo balcó
hi ha alguna criatureta?
Vayan aspasio, que está
raso, y parese que llueva.

ESCENA VII

Dichos, y el so Bruno por el foro.

BRUNO. Felices.
RUFINA. ¡El sinyor Bruno!
¡Ja estranyava la tardança!
MANUELA. ¡Oi! ¡El Beato Gaspar Bono,
que li dic jo!
BRUNO. La seráfica
Orden Tersera ha tengut
junta, i desocupe ara.
RUFINA. Vosté sempre està de juntes.
BRUNO. ¡Ni un dia descanse, és massa!
Esta esprà tindré sorteo
d'escapulari i medalla

de les monges Catalines.
A principi de setmana
ja m'entrarà el novenari
de san Francisco de Paula.
Quan ixc d'ell, tinc damunt
a santa Rita de Càssia,
i en seguida el Morenito [13]
s'emboca, de Tierra Santa.

RUFINA. Clar, com perteneix a tantes
confraries, no m'estranya.

MANUELA. ¡Si vosté ouira al forner *Aparte a Rufina.*
del seu veïnat lo que parla!

RUFINA. ¿Pues?

MANUELA. ¡Si no li compra un rotllo!
¿No veu vosté que en sa casa
el pa beneït el entren
a cistellaes?

BRUNO. Des d'ara
vaig a renunciar molts càrrecs.
En l'any, no hi ha una setmana
que jo no tinga eixercicis,
triduo, novena u octava.

MANUELA. ¡Aixina tira eixa olor
d'incens, filla, que me mata!

BRUNO. En seguideta que em case
mudaré de vida.

MANUELA. ¡Calla!
¿Vosté festeja?

BRUNO. Sí, és dir...

RUFINA. *[Apart]* Esta dona tot hu escarba.

BRUNO. Tinc certs projectes i mires
sobre una xiqueta càndida.

MANUELA. ¿Xiqueta, diu?

BRUNO. Té setze anys.

MANUELA. ¿I quin pare del món casa
a una xica d'eixa edat?

BRUNO. Filla, a santa Semprònia
la casaren de catorze,
ja veu, i fon una santa.

MANUELA. Seria jove el marit.

BRUNO. Dels cinquanta-cinc passava.

MANUELA. ¡Pobreta! ¡Així guanyà el cel!
Jo, a eixe temps, que era una falla,
si em casen en un agüelo,
me tiren un llibrell d'aigua.

BRUNO. ¡Dona, dona, no amotine!
¡El home a eixa edat! ¿I Olària?

Aparece Olària por la puerta [de la] izquierda, con una bandeja llena de flores deshojadas, que dejará encima de la mesa que hay al lado del balcón.

RUFINA. Si més prompte la nomena...

ESCENA VIII

Dichos, y Olària por la primera puerta [de la] izquierda.

OLÀRIA. Sinyor Bruno...
BRUNO. Adiós; ¡qué guapa!
¿Això són flors?
OLÀRIA. Pe'a tirar-li-les
a sant Vicent; ¿li agraen?
BRUNO. ¡Vaya!...
Sin embargo, més boniques
són les de la seua cara.
MANUELA. *[Apart]* Vamos, no cap dubte; però
vull fer-te rabiar; aguarda't.
[Alt] I què, ¿a esta ja li ha [e]ixit
algun noviet?
RUFINA. Ma quin atra,
vosté; estarem pe'a noviets
ací.
OLÀRIA. Pues mire, no falta
qui diu que em vol.
RUFINA. ¡Embustera!
BRUNO. *[Apart]* ¡Santo Cristo!
MANUELA. *[Apart]*[d] Com la grana
s'ha tornat; luego no ment.
RUFINA. L'eixida té molta gràcia;
¡i tan sèria com hu diu!
OLÀRIA. Pitjor fóra que hu callara.
MANUELA. Tens raó, no sigues mai
empòcrifa i solapada.
Festejar no és pecat. Jo,
com sóc tan republicana,
no m'agraen mixorreries.[14]

RUFINA. ¡Si no hay tal! Hu diu en xansa;
¡pues a fe que està en lo dia
bonica la jovenalla!
MANUELA. Igual que sempre.
RUFINA. Si fóra
en un home de catxassa...
JOSÉ. Ya está aquí la procesión.[e]

Desde el balcón, donde ha permanecido durante este diálogo. Dirigiéndose todos apresuradamente al balcón, menos el señor Bruno.

MANUELA. Col·loque's.
RUFINA. Vosté
MANUELA. No vaja
en cumpliments.
RUFINA. Sinyor Bruno,
acoste's.
BRUNO. Quan passe l'anda.
[Apart][d] M'ha posat de mal humor,
i aixina un poquet en guàrdia,
lo que ha dit ella. Tal volta
siga en[f] broma... ¡És tan gitana!
Fortuna que estan els pares
de ma part, i si aplegara
a cert extrem el assumpt,
Vicent la tindria a ratlla;
però desitge [e]ixir prompte
del pas, i hui, pecho al agua. *Óyese la marcha de una banda militar.*
MANUELA. ¡Mira, ahí viene mi filluelo *A José.*
Gonsalo!
JOSÉ. ¿Dónde?
MANUELA. A esta banda.
¿No lo ves? Ése que lleva
la gorra con plumas blancas.
OLÀRIA. Li està muy bien eixe tratge.
A Pepe tampoc li para
mal.
MANUELA. ¡Si le vieras haser
el milacre! ¡Es lo que alarma!
Este año ya no quería
salir, pero ha habido tanta
recomanasión y empeño...
RUFINA. Ahí ve ton pare, repara'l.
MANUELA. ¡Quesús! Paese un bollete

de a cuatro; ¡qué serio anda!
RUFINA. ¡Té presència!
OLÀRIA. Ja mos mira.
RUFINA, OLÀRIA, MANUELA. ¡Adiós! *Saludando.*
RUFINA. El pas què bé el marca...
¿I les flors? *A Olària.*
OLÀRIA. ¡Ai, sí! Les flors... *Tomando la bandeja de la mesa.*
¡Quin cap! No me'n recordava.
RUFINA. So Bruno, que està ahí el sant.
BRUNO. *[Apart]*[d] Jo li promet, si s'apiada... *Tomando flores de la bandeja.*
MANUELA. Dóna-me'n un grapaet.
OLÀRIA. Mare, ¿puc tirar-les?
RUFINA. Ara. *Olària, al arrojar las flores, arroja también la bandeja por el balcón.*
RUFINA, MANUELA.[g] ¡Ai!
BRUNO. ¿Què és això?
OLÀRIA. La *bandeja,*
que m'ha caigut.
RUFINA. ¡Mala trampa!
¡Li l'has plantà en mig del cap
a ton pare!
MANUELA. ¡Jesús!
RUFINA. Baixa,
i veges lo que li has fet.

Vase Olària apresuradamente por el foro.

MANUELA. Si cau de més alt, l'amarga.
RUFINA. ¡Però, Senyor, com se torba
eixa xica, i s'ataranta!
MANUELA. Això és fàcil; una volta
també tirí jo una gàbia...
JOSÉ. Ya sube.
MANUELA. Cert ha segut
que de raspallà el tocara.

ESCENA IX

Dichos, y por el foro Olària y Vicent, éste con la cabeza y la espalda llenas de hojas de flores.

VICENT. Si em pega de punta, em deixa
en lo puesto.

RUFINA. ¿I què t'ha fet?
VICENT. Un bony com una pilota
d'a quatre.
OLÀRIA. Engany...
RUFINA. No tens res.
VICENT. ¿No? Pues al sentir el colp,
me recelí, com hi ha Déu,
que tenia el cap a trossos.
RUFINA. ¡Quin home!
VICENT. Naturalment,
al vore'm cubert de sang,
¡considera el susto meu!
RUFINA. ¿Sang?
VICENT. No era sang, después viu
que eren fulles de clavell. *Quitándoselas.*
RUFINA. Encara en portes... ¿I açò?
¡Malaventura! ¡El jaqué
nou ple de gotes de cera!
¿I este socarrim?
VICENT. Hi ha gent
que no sap dur el cirial,
i si u es descuida, l'encén.
El que venia darrere
de mi, la gracieta féu
d'aplicar-me'l a un faldó,
i encara com no fon més,
que jo ja anava sentint
una caloreta per...
RUFINA. ¡Eres molt adán! [15]
VICENT. ¡Señores, *A Manuela y José.*
tanta honra!...
MANUELA. Se n'anem.
VICENT. ¿Tan prompte, a on van?
MANUELA. Des d'ací
a casa hi ha un bon trosset,
y con la solana que hase...
OLÀRIA. Queden-se a dinar.
MANUELA. Això és.
VICENT. Esperant estic als xics
del milacre.
MANUELA. ¿Els té vosté
convidats?
VICENT. Sí.
MANUELA. ¿I a Gonsalo?
VICENT. Tinc al que fa Gilabert
de Centelles, Lluc, Saplana,

i al que fa Jaume Soler. [16]

MANUELA. ¡Eixe! Chico, a mi filluelo
¡lo tienen aquí también
convidado! ¡Quant m'alegre!
Pues entonses se quedem.

VICENT. Bueno.

RUFINA. *[Apart]* Mira tu el fillol
si li ha vingut poquet bé.

VICENT. Passen dins, i que els amostre
Rufina el sant Viçantet
que el sinyor Bruno a Olarieta
li regalà.

RUFINA. Vinga.

MANUELA. Anem.

Vanse por la primera puerta [de la] izquierda, Manuela, Rufina, Olària y José.

ESCENA X

Vicent y el sinyor Bruno.

BRUNO. Home, ¿encara no ha parlat
en la xica sobre els meus
propòsits?

VICENT. Només espere
que se presente un moment...

BRUNO. Jo li ha tirat indirectes;
però ella no les entén
o fa la tonta.

VICENT. No hu crega;
la mateixa sensillés...

BRUNO. Pues estic en gran sotsobra.
No fa un quart, ací mateix
donà a entendre que li ha [e]lixit
algun nòvio.

VICENT. No pot ser.
En casa no entra ningun
chicuelo...

BRUNO. ¡Bah!

VICENT. ¿No es convenç?
Seguixca'm; vorà què prompte
[e]lixim a un cap.

BRUNO. Molt cruel
me seria un desengany.

VICENT. ¡Home, li dic jo a vosté

que vixca sinse cuidao!
BRUNO. ¿Eixe roïdo?...
VICENT. Els xiquets
del milacre estan ahí.
BRUNO. Pues mouen fluix canyaret.

ESCENA XI

Dichos, y por el foro Gonsalo, Pepet, Tonet, vistiendo los cuatro trajes de la época en que se supone la acción del Milacre que representan.

PEPET. Xe, fuig d'ahí, gran de baes.
GONSALO. ¿T'has cregut de mi burlar-te?
PEPET. Galiot.
GONSALO. ¿Vols ajuar-te
que te pegue dos galtaes?
PEPET. Sinyor Vicent...
VICENT. ¡Quina brega!...
PEPET. Perquè faig[h] de Gilabert,
este me diu jolivert.
VICENT. ¿Tu?
GONSALO. Zinyor Vizent, no hu crega.
TONET. Sinyor Vicent, té raó.
PEPET. ¿Veu com hu afirma Tonet?
GONSALO. Eixe nom, qui li l'ha tret
ha zegut el Motiló.[17]
VICENT. Xicaes.
GONSALO. Ell també, gentola,
perquè jo sóc zabater
i faig[h] de Jaume Zoler,
m'ha tret Jaume mitja-sola.
PEPET. Mentira.
GONSALO. Voràs si et lacre...
BRUNO. No està bé que hagen triat
un xicot tan desmamat
pe'a [e]ixir a fer el milacre.
Però, ¿ham de parlar o no,
de la xica?
VICENT. Vaig corrent.
Si algú no té enteniment,
hui es queda a mitja ració.

Vanse Vicent y el sinyor Bruno por la primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA XII

Dichos, menos Vicent y el sinyor Bruno.

GONSALO. ¡Ps no li hu xarren els trez
al zo Vizent!
PEPET. És que sí.
GONSALO. Com si el so Vizent a mi
m'haguera de ficar prez.
Pe'a que us faça com un lliri,
ja li contaré que anit
pezigàreu mig bescuit
i un tros aixina de ciri.
PEPET. ¡Xe, què pillo! Mos hu achaca,
i tant com hu vosifera,
ell s'amagà en la bolxaca
dos pilots així de cera.
GONSALO. Enredrante.
PEPET. I si a parlar
per un atre estil anara...
GONSALO. ¿Per quin? Este mico encara
me voldrà a mi amenazar.
PEPET. Ja que véns en valenties,
si ell sabera que a Olarieta
li has donat una carteta,
algun puntapeu duries.
GONSALO. ¿D'a on zaps tu?...
TONET. La cara et creua.
PEPET. Per supost, malla de baes. [18]
¿Pos no li fa cantonaes
a Olària, i és nòvia meua?
GONSALO. ¿Teua?
PEPET. I m'ha dit: com m'aplegue
atra carteta a donar,
de l'escamà que li pegue,
a mi no es torna a acostar.
GONSALO. Jo i tu a l'últim renyirem,
i portaraz algun palo.
PEPET. Xe, no sigues mal, Gonsalo.
GONSALO. Mutiz, despuez parlarem.
TONET. Cert, ara lo que interessa
és vore ací quan se dina.
PEPET. Jo sent eixir de la cuina
una olor que m'embelesa.

TONET. Anem cap allí fent l'enza.
GONSALO. Anem.
PEPET. Descubrim terreno.
¡A fe que tinc un galeno!
TONET. ¡I jo una convaleixença!...
GONSALO. El clavari este matí
me trague un plat de zopà,
¡que palpitant se quedà
del *tejo* que li peguí!

Vanse por la puerta [de la] cocina.

ESCENA XIII

Olària por la primera puerta [de la] izquierda, y después Gonzalo.

OLÀRIA. ¡Tonta estic! Segurament
s'ha tornat loco mon pare.
¡Pues no m'acaba de dir
molt serio que vol que em case
en lo so Bruno! ¡Pues vaja
un pensament del diable!
En Gonsalo i en Pepet,
que em solen fer pasacalles,
me ric, perquè són com jo;
però, en un místic tan ranci...
I ells encara no han vengut.
Anit en casa el clavari
una carteta em donà
Gonsalo, i ací la guarde.
Eixe xic és guapo; tinc
uns desitjos de que em parle.
Deixa'm llegir-la, que encara
no he[i] tengut temps d'enterar-me...

Sacando una carta del bolsillo.

¿Ací què hi ha dibuixat?
Fulles d'endívia... i un cànter
o gerreta... no hu entenc.
Llixcam: eu, borrons no en falten. *Leyendo la carta.*

«Mi más querida y amada
Olària, fina, constante
del corazón. Desde el día
que te voy ver[19] con tu padre

en la Alamera,[20] y detrás
te pegué toda la tarde,
has de saber que grabada
en seguida te quedastes
en mi fino pecho, y dime
si contigo quieres que hable,
y si quieres ser mi novia,
y resibe el inflamente[j]
corasón del que te ama,
Gonsalo Galim y Nácher.»

No escriu mal, és dir, la lletra
pareix del número quatre,[21]
igual que la que jo faç,
però el xic sap explicar-se.

ESCENA XIV

Olària, y Gonzalo por la puerta de la cocina.

GONSALO. ¡Està azoletez, magnífica
ocasió per a parlar-li!
OLÀRIA. ¡Eu! Això és que ja vingueren.
GONSALO. ¡Oh, plazer imponderable!
Té en les mans la meua carta.
Olarieta...
OLÀRIA. Buenas tardes.
GONSALO. Ja veig, i és bona senyal,
que de mi estàs ocupant-te.
¿Llixquerez la carta?
OLÀRIA. Està
plena de borrons...
GONSALO. Són llàgrimez
d'amor.
OLÀRIA. ¿Ací, què ha pintat?
Faça'm favor d'explicar-me...
¿Què vol dir esta gerreta
de confitura?
GONSALO. ¡Diable!
¿Com gerreta? Si això éz
un cor ple de zang i flamez.
OLÀRIA. ¡Ah, dimoni! ¡Un cor!...
GONSALO. El meu.
OLÀRIA. ¿I açò que me s'entoixaven
fulles d'endívia...?
GONSALO. Això zón

les flameraez que l'abrazen.
Si haguera tengut colorz,
però, fet aixina, en llàpiz...
Conque diguez-me, ¿tu volz
ser nòvia meua? Entengam-se.

OLÀRIA. ¿Qui fa cas de xics?

GONSALO. ¿Hu dius
perquè ixc en lo milacre?
Jo est any ja no volia;
mes al saber que ací estàvem
convidatz... Això de xic
m'ofén.

OLÀRIA. Vaja un home grave.

GONSALO. ¿No? Pues mira, ezta zetmana
ja puga zer que m'afaiten
i ahir me fumí trez puroz
d'a zizó[22] zinze torbar-me.

OLÀRIA. Li afaitaran el bigot
postís.

GONSALO. ¿Que no està aguaitan[t]-me
per ací una negroreta
raspoza? ¿I a què cansar-ze?
¿No hu manifesta de zobra
el caràcter?

OLÀRIA. Bon caràcter.
I en lo mercat l'atre dia
estava tirant-li erraes
a un datilero.

GONSALO. Éz engany,
lo manco fa això.

OLÀRIA. Anem, calle;
si vosté totes les nits
està en la plaça del Carme
juant al bou, i a peu coixo,
el veuen botar les balses
i fer harca[23] en la Petxina.[24]

GONSALO. ¡Xe, quina lepa![25] ¡Repatxiz!
Ja sé jo qui t'heu ha dit:
Pepet. Pues ell va alabant-se
que és nòvio teu.

OLÀRIA. Embustero.

GONSALO. Vull que en franquea me parlez.
¿Qui t'agrà més, ell o jo?

OLÀRIA. *[Apart]* Si ell sabera en quines ànsies
esperava que em parlara...
[Alt] No cap dubte, té atre aire

vosté i un[a] atra figura...
GONSALO. Tinc molt ben tallaez les camez,
però, ¿me volz?
OLÀRIA. A la nit
parlarem. *[Apart]* És molt simpàtic.
GONSALO. ¡Vítor! Azò ja està en caza.
OLÀRIA. Per a evitar saragates, [26]
no cal que a Pepet li digues,
al prompte...
GONSALO. Ni dos paraulez.
[Apart] ¡Ja em parla de tu! *[Alt]* Dezcanza,
no hi ha por que me z'ezcape.

ESCENA XV

Dichos, y Pepet por la puerta de la cocina.

PEPET. ¿Eixe, per a on s'ha ficat?...
¡Calla! ¡Estaven ací els dos
parlant a soles!...
OLÀRIA. *[Apart]* ¡Adiós!
GONSALO. ¿Veus què prompte s'ha escamat?
PEPET. ¿En secret abans t'escriu,
i ara s'esmuny de la cuina
pe'a buscar-te a la sordina?
Home, no jue a la piu. [27]
GONSALO. ¡Xe, quantez dotoreriez!
PEPET. Xica, ¿tu no me digueres
que en seguideta que el veres
per ací, l'escamaries?
OLÀRIA. Ja supons...
GONSALO. ¡És molt bambau!
¿Ezcamar-me? ¡T'has[k] lluït!
¡Xe, si sóc jo el preferit,
i tu te quedes,[l] mamau!
PEPET. ¡Olària!...
OLÀRIA. El secret m'agrà.
GONSALO. ¿Pe'a què ham de pazar apuroz?
PEPET. Traïdors.
GONSALO. ¡Una escopetà
com eixa val quatre duroz!
PEPET. ¡Tremolant de ràbia estic!
GONSALO. S'ha quedat groc com la cera.
PEPET. Eres una carassera,

i tu un charrán.
GONSALO. ¿Qui?
PEPET. Jo hu dic.
GONSALO. Ací dalt traus el gallet,
tirant-la de valentón.
PEPET. ¿Tu vols tocar en mi?
GONSALO. ¿A on?
PEPET. Ahí baix al carreronet.
GONSALO. Riure'm fa lo que el zofoca.
PEPET. ¡Me donaria a mi pena
tocar-te el bombo en l'esquena!
GONSALO. ¡Xe, quin bombero de boca!
PEPET. Covard.
GONSALO. Seguix: d'un revez
te desfaig [h] els quixals.
PEPET. Calla.
Jo te desfaré la farfalla.
GONSALO. ¡Dios, ara sí que m'ha enzez! *Dirigiéndose ambos al foro.*

ESCENA XVI

Dichos, y Manuela por la primera puerta [de la] izquierda.

OLÀRIA. ¡Dimonis! Vingau...
MANUELA. Gonsalo,
¿a on vas?
GONSALO. La meua padrina.
Agraix.
PEPET. Tinc un coratge...
OLÀRIA. En millor punt no podia
[e]ixir.
GONSALO. ¿Ací està vosté?
MANUELA. Aguardant-te fa hora i mitja,
pe'a que el meu José te veja
fer el milacre.
GONSALO. ¡Oi! Padrina...
MANUELA. Com s'hi veu poc, quan el féu
en l'altar casi no us guipa.
GONSALO. Però ara no pot ser, falten
atres xics.
MANUELA. ¿Qui falta?
GONSALO. ¡Mira!
Tres o quatre, zant Vizent,

que en casa el clavari dina,
i además el motiló.

MANUELA. Encara que només siga
una relació; un trosset.

GONSALO. *[Apart]* Bonz eztem...

OLÀRIA. *[Apart]* D'humor els pilla.

MANUELA. Té més ganes ell d'oir-te... *Llamándole.*
José, sal enseguidita.
¿No veus en quina maquènsia[28] *A Olària.*
me va vestit a l'antiga
espanyola?

GONSALO. El pantaló
de punt, tinc jo la mania
que no m'ajusta, em fa bufez
ací en esta pantorrilla.

PEPET. Pareix un ninot de palla.

ESCENA XVII

Dichos, y José seguido de Vicent, el sinyor Bruno y Rufina, por la primera puerta [de la] izquierda.

JOSÉ. ¿Tu has llamado?

MANUELA. ¡José, mira
quién está aquí!

JOSÉ. Olé, chicote.

BRUNO. S'ha mostrat un poc arisca.

VICENT. No hu crega, és caràcter d'ella.

MANUELA. Sinyor Vicent, jo volia
que digueren un trosset
del milacre.

VICENT. Sí...

GONSALO. *[Apart]* ¡Por vida!

VICENT. Mentres paren taula. Els atres
¿a on estan?

GONSALO. Dins, en la cuina.

VICENT. Fes-los eixir. El milacre *A Rufina, que desaparecerá por la puerta de la cocina.*
se titula y significa...

JOSÉ. ¿Cómo?

MANUELA. Els bandos de València.[29]

VICENT. En tiempo del santo, había
dos partidos encontraos,

que armaban mil rebolicas
en la siudat...

MANUELA. Y san Visente [30]
los puso en pas.

VICENT. Justo. Vinga,
féu l'escena del pendó,
que és bona.

MANUELA. La més bonica.

GONSALO. ¿I pendó?

VICENT. No en faltarà;
això prompte s'improvisa. *Pidiéndole al sinyor Bruno el bastón que lleva.*
¿Farà el favor, sinyor Bruno,
de la bengaleta? [31]

BRUNO. Tinga. *Dándosela.*
Dos duros de trobaures
vaig donar el atre dia
quan me se pergué.

VICENT. ¿Dos duros?

BRUNO. És una canya magnífica,
regal d'un agüelo meu,
col·lector de santa Rita,
i l'aprècie molt.

VICENT. Acosta
eixe cobertor, chiquilla.

Olària quitará el del balcón, y Vicent, atándolo al extremo del bastón del sinyor Bruno, formará una bandera y se la entregará a Pepet.

MANUELA. Ahora verás qué sentido *A José.*
le da Gonsalo.

GONSALO. Reguitza, *A Pepet, aparte.*
ja fa rato que te veig
fent-me carazes, [m] aixina... *Haciéndole muecas.*

PEPET. Oi, a posta.

GONSALO. En [e]ixir, voraz.

PEPET. Entonses, duràs palissa.

VICENT. Tin, ja tens pendó. Vosatros
col·loqueu-se ací en seguida.

A Tonet y el niño que no habla, que aparecen por la puerta de la cocina; colócanse en el centro Gonsalo y Pepet, y al lado de éstos los demás niños.

MANUELA. A [e]spaiet, i que s'entenga.
VICENT. En molta epopeia, vinga.
PEPET. «Esta es l'ensenya sagrada *Declamando el papel del milacre.*
que València ha conquistat[n]
en ses lleis i llibertat
per don Jaume consignada.
Quansevol que este pendó
no seguixca ab gran valor,
el declare ací traïdor
i a mort el provoque jo.
¡Soler, en lo nom del rei,
te mane que, agenollat,
respectes ma autoritat,
que representa la llei!»[32]
BRUNO. Sap el xiquet lo que es diu.
JOSÉ. No està mal.
VICENT. Fa lo que pot...
GONSALO. Mico estranger. *Aparte a Pepet.*
PEPET. Mardanot.
MANUELA. Ja va, Gonsalo; seguiu.
GONSALO. «¿Éz lo poble valencià,
ajuntat en Corts un dia,
el que a manar-me t'envia
que te beze ací la mà?
Als teuz i al poble traïdor[33]
has volgut tiranitzar,
als que poden conquiztar
la llibertat en honor.
¿Qui méz zanc ha derramat? *Enredándose la lengua.*
¿No erez tu? No zón, zí, zons...»
PEPET. Xe, no tires perdigons.
Pim, pam, pum, ja s'ha enredrat.
GONSALO. ¿Veu com ze fizga?[34]
VICENT. Pepet...
MANUELA. ¡Home, què bonico!...
VICENT. Cert,
que no està fi.
GONSALO. Jolivert. *Aparte a Pepet.*
VICENT. Vinga, avant.
PEPET. No tindràs fred.
GONSALO. «¿Qui méz zanc ha derramat?
¿No erez tu? ¿No són elz teuz?
Estos que ací tu veus
València no els ha estimat.[35]
Per insigne traïzió

en tota llei reprovada,
i en una nit desgraziada,
moz robarez el pendó.»

PEPET. «¡Jo, traïdor! ¡Jo, un cavaller!
Per sant Jaume, que has mentit.»

GONSALO. «Dit eztà lo que eztà dit, [36]
no torna arrere un Zoler.»

VICENT, JOSÉ, MANUELA. ¡Bien! ¡Muy bien!

BRUNO. ¡Mal enemic!
En eixe bram de vedell
va a tirar el gargamell.

MANUELA. ¡Té molt de nyervi este xic!

PEPET. «A les armes, pues, amics, [37]
ahí teniu al malhechor.
Acabe nostre valor
en eixos llops enemics.»

GONSALO. «T'ezperem, Centellez fort,
i abanz que rendir-nos hui,
Valènzia tindrà son fi,
i en ella eztarà la mort.»

GONSALO y PEPET. ¡A ells! *Acometiéndose.*

VICENT. Ahora del pendón
se quiere éste apoderar
y hasen como si riñeran.

GONSALO. Ací me lez pagaraz.

Gonsalo y Pepet luchan a brazo partido, logrando el primero sujetar al otro, hasta que ruedan por el suelo, rompiendo el bastón del sinyor Bruno. A Tonet, en la refriega, le cae la gorra esparciéndose por el suelo algunos dátiles que llevará escondidos dentro de aquélla.

PEPET. Ca, xe; tens tu poques sarpes.

BRUNO. La meua bengala, a [e]spai...

GONSALO. Traïdor, no mozeguez.

VICENT. Alto,
que es podeu allastimar.

MANUELA. ¿Això va de veres?

OLÀRIA. ¡Pare,
despartisca'ls!

VICENT. ¡Condemnats! *Procurando separarlos.*

GONSALO. Jo te faré la cameta.

PEPET. Home, solte'm, solte'm.

OLÀRIA, MANUELA, JOSÉ. ¡Ai! *Al verlos rodar por el suelo.*

MANUELA. ¡Gonsalo!
VICENT. ¡Lusbels!
PEPET. ¡Si fóra *Levantándose.*
només de mon par igual!
En lo carrer tinc que obrir-te
la testa en una pedrà.
BRUNO. ¡En dos trossos la bengala!
¡M'heu temia jo! ¿Què tal?
VICENT. ¡Xicalla! ¡Quin arrebato!
¿Açò què és, esta enramà
de dàtils?
GONSALO. En la gorreta
els portava eixe amagats. *Señalando a Tonet.*
TONET. ¿Jo? Sinyor Vicent, mentira.
GONSALO. D'allí els ha pres. *Señalando la cocina.*
TONET. º ¿Jo? És engany,
sinyor Vicent.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, y Rufina por la puerta de la cocina.

RUFINA. ¡Quin valor!
¡Engaldir-se la mitat
dels formatgets que tenia
en l'alacena tancats!
MANUELA. Rufina, això al meu Gonsalo
no li està bé ni és capaç.
GONSALO. Tu has segut. *A Pepet.*
PEPET. ¿Jo? Eixe. *A Tonet.*
TONET. ¿Jo? Tu. *A Pepet.*
VICENT. ¡Vés, aclarix-te! No saps
lo millor, com a fieres
a renyir s'han agarrat.
Jo li hu contaré al clavari.
RUFINA. ¡Quina escama! ¡Què diran!
BRUNO. Vostés ne tenen la culpa:
[e]ixir a representar
els milacres, això és bo
per a xiquets de pocs anys,
pues la mateixa innocència
i sensillés de l'edat,
fa gràcia, i borra els defectes;
¿però traure un espantall

que ja li estaria bé
demanar nòvia?
GONSALO. Ha parlat
a propòzit, so Vizent,
¿zap per què anàrem a bacz?
Perquè Olarieta me vol,
i eixe ple de selz està.
BRUNO. ¡Gloria al Padre, gloria al Hijo,
gloria al Espíritu i Sant!
RUFINA. ¡Què diu!
MANUELA. ¿Tu el vols, filla?
OLÀRIA. Sí senyor, no hu puc negar.
GONSALO. ¡Bien!
BRUNO. ¡Divino Corasón
de Jesús! ¡M'ha afosilat!
VICENT. No faça cas, sinyor Bruno,
són xics.
BRUNO. Pues eixe és el cas,
que són xics; jo no sóc jove,
i en xics no se pot juar.
VICENT. ¡Però, veneno!...
RUFINA. ¡Olarieta!...
OLÀRIA. De baes se calfen el cap.
Quant més me facen la contra...
GONSALO. Me la menjaria, ¡ham!
VICENT. M'oposaré.
GONSALO. En tindre el tempz
la trac per ofizialat. [P]
MANUELA. Sí, fill, i la deposites [38]
en casa.
VICENT. ¡No digo na
lo que corren!... Sinyor Bruno,
atenga.
BRUNO. Deixe'm.
VICENT. ¡Pues saps *A Rufina.*
que este xiquet del milacre
mos partí per l'espinàs!
PEPET. So Vicent, pareix que senta
olor d'arròs socarrat.
RUFINA. ¡Oi! El nostre. *Yéndose apresuradamente por la puerta de la cocina.*
PEPET. A vore aixina
si dinem, i em passarà
la múrria.
VICENT. Hui no vullc pendre
més disgust; queda açò en alt.

Ara a la taula. *A Bruno.*

BRUNO. ¡D'arsènic
me serviria; me'n vaig!

MANUELA. ¡Quin mico se'n du el beato!

GONSALO. Més milacres jo no en faç;
no vullc que es burlen, i diguen
¿eixe zangandungo, a on va?
Ara me queda una pena,
i és... se la deuen pensar.
Tot lo del món donaria,
encà que no tinc un sacre,[39]
per a [e]lixir d'esta agonia
i vore si algú aplaudia
a este *Xiquet del Milacre.*

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *OC: del.* Esmenem tot seguint *A* per tal d'evitar que el vers siga hipermètric.

[b] A *A: el ramillete, tatareando.*

[c] A *OC: Valensia;* però el personatge de *José* parla correctament castellà. Esmenem, doncs, tot seguint *A.*

[d] Tot i que el text no ho indica, sembla evident que aquesta intervenció ha de ser feta en *apart;* i així ho transcrivim.

[e] A *OC: prosesión.* Mantenim la forma que apareix a *A* pel mateix motiu que s'indica a la nota [c].

[f] A *OC: una.* Esmenem tot seguint *A;* altrament, el vers seria hipermètric.

[g] A *A: RUFINA y MANUELA.*

[h] Esmenem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

[i] Esmenem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[j] A *A: inflamante.* És difícil saber si l'*inflamente* d'*OC,* que és el que transcrivim, és una variant o una simple errada d'impremta.

[k] A *A: haz.*

[l] A *A: quedez.*

[m] A *A: carazez.*

[n] A *OC: conquistad,* per tal de fer rima perfecta amb *llibertad.* Com que aquesta darrera la transcrivim *llibertat,* esmenem *conquistad* per *conquistat,* tot seguint *A,* que és, d'altra banda, la forma correcta.

[o] A *A* i *OC: Pepet,* però és obvi que es tracta d'errada. Esmenem per *Tonet,* que és a qui realment correspon el diàleg.

[p] A *A: oficialat.*

NOTES CRÍTIQUES

[1] Ascensio Mora (València 1834-1883): actor, director i escriptor; s'inicià en el camp del teatre d'aficionats. Arran de l'estrena d'*El deu, déneu i noranta,* es va consagrar com un dels primers intèrprets del teatre costumista de l'època. Actuà a Barcelona i Madrid i novament a València el 1870, on formà i dirigí companyies per als teatres Principal i Russafa. Escrigué també alguns sainets en valencià (*GERV*).

[2] Vicente Borràs (L'Olleria 1835-Barcelona 1903): pintor. Autor de grans quadres d'història, com *La dona de Padilla rebent la notícia del fracàs dels Comuners* (1881). Fou catedràtic i acadèmic de l'Acadèmia de Nobles i Belles Arts de Sant Carles (*GEC*).

[3] Es referix a l'altar que s'aixeca al carrer, on es trasllada la imatge del sant en començar la festa, i sobre el cadafal del qual els xiquets representen el miracle que pertoque.

[4] Vers hipermètric.

[5] *Sangolejar:* balancejar, moure's repetidament d'un costat a l'altre (*DCVB*).

[6] *Prevalicar:* xerrar, parlar molt, sobretot disputant (*DCVB*).

[7] *Sopada:* sopa de bescuits amb llet (*DCVB*).

[8] *Postema:* pus, abcés; usat amb el sentit de pesat, reiteratiu.

[9] Per tal d'evitar que el vers siga hipomètric, cal llegir el grup *vore-la* com si l'accent recaigués sobre el pronom final.

[10] Vers hipermètric. Per tenir la mida correcta hauria de dir: *¿Eixa del balcó, ahí enfront?*

[11] *Arguellat:* magre i descolorit, d'aspecte malaltís.

[12] L'obra és de 1878. Es refereix, doncs, a les insurreccions carlines de 1876, que obligaren el pretendent a creuar la frontera en direcció a França.

[13] ¿Quin sant o beat pot ésser aquest «Morenito de Tierra Santa»? Confessem que no hem pogut averiguar-ho. És possible que es tracte del nom popular que rebia alguna imatge.

[14] *Mixorreries:* v. n. [44] a *L'agüelo Cuc.*

[15] *Adán* (cast): «hombre descuidado y desastrado en su aspecto personal» (*DUE*).

[16] Un dels temes recurrents dels *miracles* de sant Vicent són les guerres que es movien a València, durant la segona meitat del segle XIV, entre les famílies dels *Soler*, i els *Centelles*, enfrontaments que el sant, amb la seua benefactora influència, aconseguia temporalment evitar.

[17] *Motiló:* frare llec que en els miracles de sant Vicent juga el paper de graciós.

[18] *De baes malles:* t'esforces en va (*DCVB*).

[19] *Voy ver:* traducció literal macarrònica del pretèrit perfet perifràstic *vaig veure.*

[20] *L'Alameda:* v. n. [76] a *L'agüelo Cuc.*

[21] Es refereix als quaderns per apendre cal·ligrafia, que van numerats d'acord amb la dificultat d'execució.

[22] *Sisó:* moneda antiga que valia sis diners (*DCVB*).

[23] *Harca:* lluita a pedrades.

[24] El *Passeig de la Petxina* voreja el llit del Túria, limitant amb una part del Barri del Carme, i servint de separació entre el nucli antic de la ciutat de pobles -ara barris- com Campanar o Marxalenes.

[25] *Lepa:* mentida.

[26] *Saragata:* v. n. [52] a *L'agüelo Cuc.*

[27] *Piu:* joc d'infants, d'encalç, semblant a *l'acuit (DCVB).*

[28] *Majencia:* qualitat de *majo.*

[29] Es refereix al *miracle* d'aquest títol, original de l'historiador i literat Vicent Boix (1813-1880), que fou estrenat a València el 1855. (Vicent Boix, *Els bandos de València* o *La paraula de sant Vicent Ferrer*, auto sacramental. València, impremta de Joan Fenoll, 1855.) El fragment que s'inclou entre els vv. 659 i 714 de la peça d'Escalante pertany a l'escena II de l'obra de Boix.

[30] Per tal que el vers no fos hipermètric, hauria de dir: *en la siudá...*

[31] *Bengala:* v. n. [24] a *L'agüelo Cuc.*

[32] Pepet representa a Gilabert de Centelles, i Gonsalo a Jaume Soler. Variants: el v. 630 a Boix diu: *que representa a la llei.*

[33] El vers diu «*Als teus i al poble, traïdor,...*». La supresió de les comes accentua l'efecte còmic de la recitació infantil.

[34] *Fisgar-se:* fer fisga, «burla que es fa amb paraules irròniques o amb accions dissimulades». Tot i recollir aquesta accepció «que porten alguns diccionaris valencians», el *DCVB* assenyala que sembla forma presa del castellà.

[35] Aquests v. 695 és interrogatiu a Boix (*¿València no els ha estimat?*).

[36] A Boix: *Dit està lo que t'he dit.*

[37] A Boix: *Pues a les armes, amics.*

[38] *Depositar per oficialat:* traure una persona d'un lloc i dur-la a un altre on puga manifestar lliurement la seua voluntat. En especial, un home a una dona amb la que es vol casar en contra de la voluntat dels pares d'ella.

[39] *Sacre:* la rima forçada amb *milacre* obliga a l'ús d'aquest mot que suposem que té el sentit d'os; és a dir, no tenir ni un os, ni un cèntim.

OROS SÓN TRUMFOS

ESTUDI INTRODUCTORI

Oros són trumfos, estrenada només dos mesos després d'*El xiquet del milacre*, en el mateix teatre, el Princesa, va obtenir només «buen éxito», la qual cosa, com ja hem assenyalat en altres ocasions, és senyal d'una acollida més aviat discreta. En aquest cas, prou justificada, ja que *Oros són trumfos* és una peça més aviat limitada, menys interessant que les que l'autor havia donat a conéixer en els últims temps (o menys «atractiva» per al públic, malgrat les seues imperfeccions, que la paròdia del *Faust* que, sota el títol de *L'agüelo Cuc*, havia signat, amb Balader i Cortina, l'any anterior) i, no cal dir-ho, molt inferior a les que encara han de venir després.

L'obra –sorprenentment curta per a l'època, només 713 versos, quan vàries de les d'aquest periode en superen els 850, i a alguna, com *L'herència del rei Bonet*, li'n falten només tretze per arribar al miler– rep el qualificatiu de *juguete*, en lloc de l'habitual de *pieza* que n'encapçala la majoria. Aquesta denominació sembla posada a posteriori, com una mena de justificació –recordem que el *DRAE* defineix *juguete* com a «composición musical o pieza teatral *breve y ligera*»–, atés el fet que la temàtica i personatges de l'obra són similars a els de qualsevol altra *pieza* (o *sainet*) d'Escalante.[1]

L'acció gairebé es redueix a una situació única: l'enfrontament entre Ortega –actor aficionat– i Pepico –fill del botiguer del cantó–, per l'amor de Concepció. Aquesta acabarà preferint el seu cosí, el tímid Ximo, que està perdudament enamorat d'ella. Com que el pare d'aquest deixa diners a rèdit, la seua pretensió serà fàcilment acceptada per don Diego, el pare de Concepció, que (*Oros són trumfos*, d'aquí el títol) viu obsedit pel joc de cartes, com el so Joano de *Les tres palomes* –1876–, del qual és un transsumpte a petita escala.

[1] V. García Lorenzo, Luciano: «La denominación de los géneros teatrales en España durante el siglo XIX y el primer tercio del siglo XX», *Segismundo*, 5-6 (1967), pp. 191-199.

Sembla, doncs, com si, d'alguna manera, ens trobàrem davant un esbós d'una obra de major consistència que, segurament, les urgències del moment –estrenes constants– no li van deixar a Escalante desenvolupar de manera plenament satisfactòria. Val a dir, però, que la mà de l'autor s'aprecia en els diàlegs, sempre vius i plens de gràcia, la qual cosa, si més no, redimeix aquesta petita peça d'alguna de les limitacions més a dalt assenyalades.

* * *

Aquesta peça utilitza, pel que fa a la mètrica, només dues combinacions estròfiques: el romanç que n'és, com sempre, la majoritària, i les redondilles, que apareixen únicament en un bloc, sense cap quarteta intercalada. Una redondilla solta s'hi usa com a cloenda.

L'ordre de composició és el següent:

vv. 1-130	romanç é	589-709	romanç á amb un vers lliure intercalat, el 602, i altre, el 592, que no segueix la rima
131-184	romanç á		
185-380	romanç é a		
381-398	romanç í		
399-466	redondilles		
467-542	romanç á a	710-713	redondilla
543-588	romanç ú		

Per percentatges, els resultats són els següents:

romanç		641 vv.	89,9%
	en é a	196 vv.	30,6%
	á	175	
	é	130	
	á a	76	
	ú	46	
	í	18	
redondilles		72 vv.	10,1%

* * *

Hem comptat per a la nostra versió amb la primera edició del text, publicada a València, a la Llibreria de Juan Mariana y Sanz, el 1878 (*A*), i l'inclòs a les Obres Completes (*OC*).

OROS SÓN TRUMFOS

O UN SOLERO [1] * DE L'HORTET [2]

juguete [a] en un acto y en verso
estrenado con buen éxito en Valencia
en el teatro de la Princesa,[b]
la noche del 6 de abril de 1878.

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Concepción	Srta. Nadal
Ortega	Sr. Mora
Ximo	« Bolúmar
Señor Diego	« Contreras
Pepico	« Sánchez

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1664-1666.

ACTO ÚNICO

Sala decentemente amueblada. Puerta al fondo y laterales. Al levantarse el telón, aparecen en escena Concepción, sentada junto a un velador, cosiendo una tuvina, [3] *y Ximo sentado al lado opuesto.*

ESCENA PRIMERA

Concepción y Ximo.

CONCEPCIÓN. Ja li he[c] mudat les bolxaques
i el coll; fent-li un sursidet
a estes arnes, quedarà
la tovineta prou bé.
Mon pare, si jo em casara,
no sé què seria d'ell;
¿tu saps? pe'a pegar-li punts
no tinc prou mans ni prou temps,
i ell, mentres, passa les hores
juant al solo en l'Hortet.
¡Beneït siga el tal solo!
¡Quant avorrida me té!
Sempre parlant-me de trumfos
i juaes, que jo ni entenc
ni ganes. És un deliri...
Però, tu, ¿no me dius res?
XIMO. ¿Jo?...
CONCEPCIÓN. Ningú del món creurà
que pugues ser cosí meu,
al vore'm tan deseixida[d]
i a tu tan sompo. [4]

XIMO. Això és;
mà tu jo que t'ha de dir.
CONCEPCIÓN. ¡Quant animal t'ha fet Déu!
¿A què has vengut, borinot?
XIMO. ¡Uh!
CONCEPCIÓN. Bonico vici has pres.
En dir-te quansevol cosa
que no t'agrà, ja estàs fent
¡uh! i pegant collaes. Li sembles
a un atre que jo conec.
[Apart] A Ortega. *[Alt]* En quant hu reparen,
te se burlarà la gent.
XIMO. Bueno; si algú me se burla,
pegan[t]-li un palo vorem...
Bon caràcter tinc jo.
CONCEPCIÓN. ¿Saps
que esta nit vaig al teatret
de les Sobrassaes,[5] a casa
Rufino el cansalaer?
XIMO. A mi em dóna allò desfici.
CONCEPCIÓN. No se divertim poquet
jo i ma cosina, en dos nòvios
que m'han [e]lixit. El u és
el xic de la botigueta
que hi ha al cap d'este carrer.
Un xic molt guapo.
XIMO. ¡Uh!
CONCEPCIÓN. ¡Tin! ¡Uh!
¡Jo el vici te llevaré!
XIMO. ¡Tot te dóna pena!
CONCEPCIÓN. L'atre
és l'aficionat que feu
l'atra nit el Juan Pascual
del Zapatero y el Rey.[6]
Si veres jo i ma cosina
lo que en los dos se riem.
XIMO. *[Apart]* ¿Què tal? *[Alt]* ¡En mi no es riurien!
Les dones només voleu
que l'home siga un monot[7]
per a divertir-se en ell
i fer-lo patir; si tots
tingueren el pensar meu,
en compte de parauletes
meloses, en vore gent
d'un camal, cara de perro
i que es muiguen.

CONCEPCIÓN. No pot ser,
mameluco; quan tu veges
que te somriu un pamet [8]
agraciat; quan els teus ulls
en atres ulls guilopets [9]
s'encontren, t'has de quedar
en babia, i posant-te en creu
has de dir: si no me vols,
me dispare un cachorret. [10]
XIMO. Encà no ha naixcut la dona
que me porte a tal extrem.
CONCEPCIÓN. *[Apart]* Eres un rossí frisó [11]
però jo te domaré.
XIMO. *[Apart]* Aguarda't que jo em declare;
preferixc morir primer.
CONCEPCIÓN. ¿Estàs mal?
XIMO. ¿Qui?
CONCEPCIÓN. Pareixia
que suspiraves.
XIMO. Justet;
és que m'apreta la faixa...
CONCEPCIÓN. ¡La faixa!... Jo no te veig...
XIMO. La duc per dins.
CONCEPCIÓN. *[Apart]* ¡Ja patix!

ESCENA II

Dichos y el señor Diego por el foro.

CONCEPCIÓN. Mon pare, ¡gràcies a Déu!
¡Vosté mai vindria a casa!
DIEGO. Si no me fallen el rei
de copes, jo guanye el joc,
perquè trenta-tres i tres
de la basa, trenta-sis...
CONCEPCIÓN. ¿No hu dic? Ja ve en lo cervell
ple d'assos i de manilles. [12]
DIEGO. M'han bufat onze quinzets.
CONCEPCIÓN. Lo de caixó.
DIEGO. ¿Ací està Ximo?
XIMO. Ací ha muntat un ratet...
DIEGO. A fer el vago. Ton pare
se deixà l'establiment...
XIMO. ¿El cafetí? Sí, senyor,
el va traspassar.

DIEGO. Ben fet.
XIMO. Ara tenim atre modo
de viure, que deixa més.
DIEGO. Chiquilla, ¿tu, la tovina
l'apanyares?
CONCEPCIÓN. ¿No la veu?
Ja està conforme.
DIEGO. Ham d'anar
esta nit al teatret...
¿Saps que Pepico i Ortega
s'han arrimat de calent?
CONCEPCIÓN. ¿Han renyit? M'heu recelava.
DIEGO. Com a que Pepico té
el nas ple d'arraps, i ací *Señalando la barba.*
senyalaes quatre dents.
CONCEPCIÓN. ¿No preguntà per què fon
la refriega?
DIEGO. ¿Per a què?
¡Com a ningú de nosatros[e]
nos importa!...
CONCEPCIÓN. ¿Què sabem?
DIEGO. Atres mals de cap tinc jo
que m'interessen molt més.
¡M'ha fet pagar una bola
d'espases el espaser!...
Contra quatre de cavall
la volguí juar...
CONCEPCIÓN. Anem;
¡vaja i mude's la tovina!
DIEGO. Si en l'últim solo que féu
li toque el basto per baix,
jo l'amaitine,[13] perquè
li trobe el fallo, i li pegue
dos trumfaes que el deixe sec.
CONCEPCIÓN. Hui mos fartarà de trumfos
i fallos. ¡Qué pesadés!
¿Per supost, s'haurà olvidat
de demanar-li els bitllets
a Ortega?
DIEGO. Ara me'n recorde.
Luego enviaré per ells.

Vase [por la] puerta [de la] izquierda.

CONCEPCIÓN. ¡No té el cap més que en lo solo;
així es cremara l'Hortet!

ESCENA III

Concepción y Ximo.

XIMO. Si volguereu, esta nit
us podia acompanyar.
CONCEPCIÓN. Allò te dóna desfici,
i a mi poca falta em fas.
XIMO. Millor; ni ganes.
CONCEPCIÓN. ¿Ni ganes?
¿Pues per què hu véns demanant?
XIMO. Hui és un dia que al dimoni
li trencaria jo el cap.
Necessite desfogar-me
en algú, i d'ací me'n vaig
a casa per el estoc,
la navaixa i el punyal.
CONCEPCIÓN. I en seguida a matar rates
i a fer als gossos lladrar.
XIMO. ¿Te burles?
CONCEPCIÓN. ¿A mi què em contes?
Per mi, vés-te'n a l'instant.
XIMO. ¿És el dir, que me despatxes?
CONCEPCIÓN. ¡Tu, tut!...
XIMO. ¡Pos mira, me'n vaig!
CONCEPCIÓN. ¿Encara estaves ahí?
XIMO. ¡Oi! Adiós. *Dirigiéndose al foro y bajando luego.*
CONCEPCIÓN. ¡Oi! Set i quart.
XIMO. Volia dir-te una cosa...
però... que rebente abans.
CONCEPCIÓN. Amén.
XIMO. ¡Uh!
CONCEPCIÓN. Torna a fer ¡uh!
i te tire algo en lo cap.
XIMO. ¡Si no fea una destrossa!... *Vase [por el] foro.*
CONCEPCIÓN. ¿De rosquilletes?... ¡*Ja*! ¡*Jai*!...
¿Sabia jo que la febra
li muntaria a l'instant?
¡Borinot! No per vergonya
s'aguanta, és per vanitat;
mes de tots modos, a l'últim
clemència demanarà. *Vase [por la] izquierda.*

ESCENA IV

Pepico, que sale por el foro.

[PEPICO]. Parlant-li jo al senyor Diego
primer que eixe comediant,
el guanye en seguida, i és
lo que em falta pe'a triumfar;
pues la xica, no cap dubte
que de mi està enamorà.
La manera que se riu
quan li pose els ulls en blanc,
o li parle de la flama
que el meu pit està abrasant,
dóna a entendre lo moltíssim
que el meu tipo li ha xocat;
si no podia ser manco:
a soles en lo elegant,
ja li porte una ventaja
a eixe còmic desastrat.

ESCENA V

Pepico, y Ortega por el foro.

ORTEGA. Ella demostra voler-me,
i m'interessa parlar
en son pare, i demanar-la;
no em guanye l'atre la mà.
PEPICO. ¿Què veig? ¡Este maleït!...
ORTEGA. ¿Ací estava este postema? [14]
PEPICO. ¿Si tindrà el meu pensament?
ORTEGA. ¿Portarà la meua idea?...
PEPICO. ¡Voler competir en mi!
¡Vamos, és molta ceguera!
ORTEGA. ¿Voler-me a mi desbancar?
¡És menester ser molt bèstia!
PEPICO. ¡Va, ja anem en indirectes,
i si solte jo la llengua!...
ORTEGA. Si solte jo un[a] atra cosa,
la sentirà algú en l'esquena.[f]
PEPICO. No amenaces, que tu sempre
la tires per la tremenda.
ORTEGA. Jo amenace i pegue.

PEPICO. Bueno.
Jo també.
ORTEGA. Veges qui et lleva
els arraps del nas.
PEPICO. Encara
me couen una miqueta,
i pe'a encendre'm, necessite
molt poc.
ORTEGA. ¡Uh! ¡Quant me retenta [15]
a mi esta afecció, i els nyervis
me boten; Pepico, tiembla!
PEPICO. ¿Tiembla?... ¡Jo què he[c] de temblar!
Este còmic de la llegua
com no fa més que papers
de traïdor, té la sang negra
i rabiosa. Por supuesto,
contribuix molt l'enveja
al vore'm tan ben posat,
i ell tan Adán, [16] se mossega.
Eu, este chaleco a mi
me fa una arruga molt lletja.
El degollaria al sastre
quan no m'acerta una peça.
ORTEGA. Home, no siga pifiente, [17]
que dóna agonia i febra.
PEPICO. ¡Ai, desastre! ¡Home, no es fique
en lo que no li[g] interessa!
I apanye's el desgarrany
que du en la bolxaca eixa.
ORTEGA. ¡Uh!
PEPICO. Tot se li'n va en collaes.
ORTEGA. ¿Què dius?
PEPICO. No res. *[Apart]* Això el crema.

ESCENA VI

Dichos, y el señor Diego por la izquierda.

DIEGO. El espaser mai me dóna
ninguna basa completa.
ORTEGA. Don Diego, guárdeos el cielo.
PEPICO. Sinyor Diego...
DIEGO. ¡Calla! ¡Ortega
i Pepico!... ¿Ja han fet pau?

¡M'alegre!...
PEPICO. *[Apart]* De baes s'alegra.
DIEGO. Prenguen caïra. *Sentándose.*
PEPICO. Mil gràcies.
ORTEGA. Siéntese el buen Aguilera. [18]
DIEGO. Baixau-li; el meu apellido
és Baixauli i Cucarella.
PEPICO. ¿Y Concepción?
DIEGO. De vostés
me parlava ara mateixa.
ORTEGA. ¡Qué imagen tan seductora!
PEPICO. ¡Qué simpática morena!
DIEGO. ¡Home, no és mala manilla!
PEPICO. Pues vaig a lo que interessa.
¿Sap vosté que vinc a dir
que estic enamorat d'ella?
ORTEGA. I jo també.
DIEGO. ¿Què me conten?
No sabia res.
PEPICO. Atenga'm
a mi.
ORTEGA. Tinga la bondat
d'escoltar una miqueta.
PEPICO. Vosté diga'm si gustós
com a gendre seu m'accepta.
DIEGO. Pero, señores...
PEPICO. Primer *A Ortega.*
vaig vindre jo, conque espera't.
ORTEGA. Si vullc.
PEPICO. El so Diego
massa que distinguix i penetra [19]
la possessió de cascú.
Del mèrit, fóra baixea
parlar; està ben patent
i no necessita ullera...
Ja se m'han desfet les guies
del bigot; ¡és molta pena!...
DIEGO. Amics, jo, si fóra mà...
vullc dir, que si en mi estiguera...
però la xica té els trumfos
majors...
PEPICO. ¿Quins trumfos?
DIEGO. Sols ella
pot decidir; sin embargo,
sóc el pare, i està en regla
que abans m'informa, i pregunte

de què és el solo.
PEPICO. ¡Guillerma![20]
¿Quin solo?
DIEGO. El que el vaja més,
eixe se'n durà la prenda.
¿Comprenen el meu sentit?
ORTEGA. Sí sinyor.
PEPICO. Sí. *[Apart]* Ni una lletra.
ORTEGA. Vosté vol saber l'ofici
que té cadascú, o la renta...
PEPICO. ¡Ja estic en lo joc!
DIEGO. ¡Pues ixca
vosté!
PEPICO. ¿[E]ixir? ¿A on?
ORTEGA. ¡Què bèstia!
DIEGO. Sapiam l'ofici...
PEPICO. ¡Ah!... Pues jo
sóc fill de la botigueta
dels quatre cantons. Ma casa
és un comerç de primera.
ORTEGA. ¡La botiga de les mosques
li diuen!
PEPICO. ¡Home, no menta!
DIEGO. Botiguetes, n'hi han tantes
que ja el negoci no presta.
ORTEGA. ¡Per a morir-se de fam!...
PEPICO. ¡Pues, senyor Diego, en la meua
se guanya lo que se vol;
perquè, com fem tanta mescla!...
ORTEGA. Lladres. ¡Uh!
PEPICO. Mire vosté
si la ganància és poc neta.
Molts el xocolate el fan
de cacau, sucre i canella;
pues nosatros li posem
només garrofes i pedra
de calderer.[21]
DIEGO. *[Apart]* Bo és saber-ho.
PEPICO. Al sucre terciat,[22] terreta
d'escurar, farina a l'oli
i serraura a la sèmola.
Per eixe estil lo demés.
ORTEGA. I el parroquià, si rebenta...
DIEGO. Ja no estranye les ganàncies...
¿Conque eixa és la botigueta
que a la porta té penjant

a sant Cristòfol?
ORTEGA. La idea
de penjar-lo es veu ben clara;
com a eixe sant se li resa
pe'a que nos lliure dels lladres,
per això[h] esta gent el penja.
PEPICO. ¿Sent quines paraules?
DIEGO. Deixe'l;
a vosté li toca, Ortega.
ORTEGA. ¿A mí? ¡Acúdeme, valor!
Jo seguixc una carrera
artística.
PEPICO. ¡Velluter;
se creu que l'art de la seda!...
¡Ací tens un borrelló! [23]
ORTEGA. ¡Mira que et pegue una espenta!
Ha tiempo la llansadora
abandoné por la ecsena,
i he treballat en los teatros
d'Alberic, Silla, Cullera...
PEPICO. ¡I en el de les Sobrassaes,
a on li han tirat cada ceba!
ORTEGA. Diuen que tinc algun mèrit,
i, en efecte, el públic prèmia
el meu treball, i s'ocupa
de mi la premsa.
PEPICO. ¿La premsa?
¡Embustero! ¡Ni tampoc
el cilindre! [24]
ORTEGA. La carrera
sé que és molt difícil; però
m'halaguen els trumfos d'ella.
DIEGO. ¿Trumfos? Segons com estiguen
repartits.
ORTEGA. La fe...
DIEGO. No hu crega.
A voltes porta u comptats
els punts i, quan manco es pensa,
li fallen una manilla.
Vaig pedre jo un solo...
PEPICO. ¡Apreta!
ORTEGA. Segurament no m'ha entés...
DIEGO. ¿No ha parlat de trumfos?
ORTEGA. Era
referint-me als del teatro.
DIEGO. I això, per supuesto, deixa...

ORTEGA. Tinc un ajust per a Cadis...
PEPICO. I un atre pe'a la Devesa.[25]
ORTEGA. De primer galan m'ajusten.
DIEGO. ¡Hombre!
PEPICO. Com a on se presenta
de segon el xiulen, vol
provar a vore si peta[26]
de primer.
ORTEGA. Si la fortuna
ajudar-me un poc volguera...
tinc un magnífic pervindre;
quisá la sort me reserva...
PEPICO. Alguna plaça en l'Asilo
municipal, com si hu vera.
DIEGO. No du mal joc; però el seu,
Pepico, encara que estenga
les cartes, és dels morruts.
PEPICO. ¿Morrut? Est home em carrega
en eixes frases.
DIEGO. Un solo
tremendo és la botigueta.
PEPICO. Dale.
DIEGO. Sí sinyor. Pues, vamos,
per a que ningú s'ofenga,
jo miraré, vostés juen.
PEPICO. ¿Estarem en la goleta?[27]
ORTEGA. No atine...
DIEGO. Vullc dir, que accepte
com a gendre el que mereixca
la voluntat de ma filla.
PEPICO. ¡Ah! Pues la victòria és meua.
ORTEGA. Entonses ja s'ha quedat
a la luna de València.
ORTEGA. Ara [e]ixirà Consepsión;
vostés declaren-se a ella.
PEPICO. Millor.
ORTEGA. Millor.
DIEGO. ¡Ocupar-me
de certs assumpts me mareja!
¡Pedre jo un solo en huit trumfos!
No puc llevar-me la idea.
¡Per supost, si no m'hagueren
fallat la carabasseta!...[28]
Oixca, ¿els bitllets pe'a esta nit
els du?
ORTEGA. No.

DIEGO. Pues els espera.
¡Vaja en seguida per ells! *Vase por la izquierda.*
PEPICO. Deus anar en seguideta.
ORTEGA. Este vol quedar-se a soles,
i per això em dóna pressa.

ESCENA VII

Ortega, Pepico, y Ximo, por el foro.

XIMO. ¡Maleït siga el dimoni!
¡Que no puga jo fugir
d'esta casa! Juraria
que eixa indigna, per castic,
me té com a un fumarell [29]
quan el nuguen en un fil.
ORTEGA. Faig [i] com que me'n vaig, i observe
amagat des d'allí dins.
XIMO. ¡Aguarda't! Esta parella
deu ser...
PEPICO. ¿Qui serà este xic?
¿Vosté es de casa?
XIMO. ¿I vosté?
PEPICO. ¿Jo? *[Apart]* M'ha tallat per lo mig.
ORTEGA. Torne en seguida.
PEPICO. Per prompte
que vingues.... Consepsión, ix.
ORTEGA. ¡Brotó la llama! *Escondiéndose por la segunda puerta [de la] izquierda.*
XIMO. Em figure
que en bona ocasió apleguí.
PEPICO. ¡Quines samugaes [30] me pega
el cor! Ple de goig estic.

ESCENA VIII

Ortega, Ximo, Pepico, y Concepción por la pimera puerta [de la] izquierda.

CONCEPCIÓN. *[Apart]* ¡Ací Ximo! ¡Quant m'alegre!
PEPICO. ¡Lusero! ¡Conxeta meua!
CONCEPCIÓN. ¿De vosté?
ORTEGA. ¡Insensato! *Desde la segunda puerta [de la] izquierda.*

XIMO. ¿Seua?
CONCEPCIÓN. Això encara està un poc negre.
PEPICO. Al seu albitre, gustós
deixa son pare l'assunt,[j]
pues ha endevinat al punt
que així ho desitgem els dos.
CONCEPCIÓN. És dir, que vosté supon...
PEPICO. Filla, estic molt satisfet,
pues no ignore que, en secret,
al meu amor correspon.
CONCEPCIÓN. Molt és dir això, Pepico.
PEPICO. Dit per quansevol,[k] figura...
Però jo sóc d'atra hechura...
ORTEGA. ¡Habrá nesio!
XIMO. ¡Xe, què mico!
PEPICO. Resistir al meu palique
oferix l'inconvenient,
perquè jo tinc don de gent,
i sobretot don de xiques.
CONCEPCIÓN. ¡També té vosté el capritxo
d'alabar-se un poquet massa,
i això... de tonto se'n passa!
XIMO. ¡Tin, *jaleat*!
ORTEGA. ¡Muy bien dicho!
PEPICO. ¡No se critica a ningú
quan té un mèrit verdader,
i el meu crec que no pot ser
més gran!
CONCEPCIÓN. En efecte.
XIMO. ¡Uh!
ORTEGA. ¡Uh!
PEPICO. Sóc buen mosso; tinc pessetes;
conque, si tot m'acompanya,
¿pot despreciar vosté, huraña,
del meu amor les floretes?
CONCEPCIÓN. Jo...
PEPICO. Parle.
XIMO. ¡És capaç de dir!...
ORTEGA. ¡Estoy aquí en un infierno!
PEPICO. ¡Tan cert que tinguera un terno!
CONCEPCIÓN. *[Apart]* Un pico, si el faig[i] patir. *Por Ximo.*
PEPICO. Vinga, no se torne roja;
eixos colors que li encenen
el rostro, a vosté la venen;
ací té ja la galotxa.[31] *Señalando al pecho.*
CONCEPCIÓN. *[Apart]* ¡Me farà riure al remat!

PEPICO. El foc dels meus ulls l'abrasen.
ORTEGA. ¡Uh!
XIMO. Pareix que em contrafacen;
¡abans ja se m'ha antoixat!
CONCEPCIÓN. Pepico...
PEPICO. ¡Si no podia
ser manco, gesmil preciós!...
ORTEGA. ¡Rayo del cielo!
XIMO. ¡Rediós!
CONCEPCIÓN. ¡Té vosté gran simpatia!
PEPICO. ¡A l'instant les embabuque!
¡Vamos, soy lo más flechero!
ORTEGA. ¡Yo desnudaré mi acero!
XIMO. ¡D'una garrotà et desnuque!
CONCEPCIÓN. Molt halaguen el meu pit
eixos mèrits especials,
mes tinc atres memorials
i encara no els he[c] llegit.
PEPICO. ¿Memorials? ¿Seran del burro
d'Ortega?
CONCEPCIÓN. ¿Burro?... No tant...
PEPICO. ¿Qui fa cas d'un comediant
com eixe?
ORTEGA. Yo lo espachurro.
CONCEPCIÓN. ¡Tanta humillació i desdén
a un artiste!...
PEPICO. ¡No l'atufen![32]
¡Sempre que treballa el bufen!
ORTEGA. ¡Villano, la lengua ten! *Bajando al proscenio.*
PEPICO. ¡Ah, pillo! ¡No se n'anà!
CONCEPCIÓN. ¿Escoltava des d'allí?
ORTEGA. ¡Ira de Dios! ¡Esto a mi!
PEPICO. ¿Veu vosté? ¡Comediantà!
ORTEGA. ¡Traidor!
PEPICO. ¡Tu eres el traïdor,
que t'amagues, mala estampa!
ORTEGA. Vosté m'ha defés; ¡oh! gràcies.
¡Yo castigaré su audasia!
¡Los desgarrones de honor
se cosen a cuchilladas!
PEPICO. ¡Més valguera que cosires
el que dus en la bolxaca!
ORTEGA. ¡Conxa, ja estic satisfet;
mi corazón te proclama
la reina de su albedrío!

Declarar puc en veu alta
el meu triumfo.

PEPICO. ¡Este galan
de llapiç, com se la calça!...

CONCEPCIÓN. Fills, jo me trobe confusa;
els dos mereixen la palma
del meu amor, i no sé
a qui dels dos entregar-la.

ORTEGA. ¡Uh!

PEPICO. ¡Els dos la mereixem!

XIMO.[1] ¡Uh!

ORTEGA. Pareix que em contrafaça.

CONCEPCIÓN. Ximo, tinc un pensament.
[Apart] Ell patix, però s'aguanta.
[Alt] El sinyor és mon cosí. *Per Ximo.*

PEPICO. Per a mol[t]s anys.

XIMO. ¿Quina trama?...

CONCEPCIÓN. El compromís en què em posen
estos sinyors, m'ataranta.
Tu, que eres de la família
i tens reflexió i catxassa,
aconsella'm, ¿què faries?

XIMO. Unflar-los en una estaca.

ORTEGA. ¡Salvaje!

PEPICO. ¡Home, quin gustet!

CONCEPCIÓN. Això hu ha dit ell en xansa.

PEPICO. Filla, els impulsos del cor...

ORTEGA. Este negoci s'apanya
en seguideta. Entre els dos,
aquell que té més *pujansa*
el lleva a l'atre del mig
com jo faré, i ¡santas pascuas!

PEPICO. No me irrites...

ORTEGA. No m'encengues...

XIMO. ¡Vosté al sinyor el maltracta!

PEPICO. ¿Acabant diuen si un home
se perd, veu? Si jo portara
el meu estoc, en seguida
hasta el puño li'l ficava.

CONCEPCIÓN. ¡Jesús!

ORTEGA. ¡En les teues mans,
pe'a mi seria una canya!

XIMO. ¡Ni el rei més prompte servit!
¡Tinga'n u, que ja el demana!

Sacando un estoque del bastón que llevará en la mano, y dándoselo a Pepico.

CONCEPCIÓN. ¡Xico, estàs loco!
PEPICO. ¡Magnífic!
ORTEGA. ¿Dónde está mi simitarra?
PEPICO. ¿Creus que vas de moro? ¡Ací
vullc els hòmens! ¡Chilla'm ara!
CONCEPCIÓN. ¡Pepico! ¡Ortega!
XIMO. No tingues
cuidao.
ORTEGA. ¡Me pilla sin armas!
PEPICO. ¡Sal de aquí!
XIMO. Prenga, defenga's.

Sacando una navaja y dándosela a Ortega.

PEPICO. Xec, ¿això es una navaixa?
¡Este estoc no m'aprofita!
Tinga; ¡el meu té més llargària!
ORTEGA. ¡Cobarde! ¿Tiemblas?
XIMO. No tiembla;
veja si li agrà esta faca.
PEPICO. ¡Home, que m'ha d'agradar!
ORTEGA. ¡Eu, pos este, pareix xansa,
i porta un cabàs de ferro
damunt!
CONCEPCIÓN. ¿Vols pedre la casa?...
¡Vinguen totes eixes armes! *Recogiéndolas.*
ORTEGA. ¡La rindo sólo a mi dama!
PEPICO. ¿No hu dic? ¡Sempre se figura
que està fent comèdies!
XIMO. ¡Llàstima!...
CONCEPCIÓN. ¡Mal susto no m'han donat
vostés!...
PEPICO. Pues de poc s'esqualla. [33]
CONCEPCIÓN. Amagaré dins...
ORTEGA. Atenga...
CONCEPCIÓN. Vaig a beure un poquet d'aigua.
[Apart] No puc aguantar la risa.
PEPICO. Ixca prompte.
CONCEPCIÓN. Tinguen calma.
Cuida bé que no se tornen *A Ximo.*
a agarrar.

Vase [por la] izquierda.

XIMO. Sí; ¡bona traça!

ESCENA IX m

Ximo, Pepico y Ortega.

XIMO. Són gossos arbelloners [34]
que se lladren des de llunt.
ORTEGA. ¡Quin llenguatge!
PEPICO. Això de gossos
¿hu diu per vosté?
XIMO. Morrut,
a [e]spai, no et faça pegar
quatre esclafits...
PEPICO. ¿Oi? ¡Pum, pum!
XIMO. ¿Pum, pum? ¿Ho prens a brometa?
PEPICO. ¡No vinga ací en eixos fums!...
XIMO. Pues, vamos, si a mi cosina,
ni per xansa, li diu xut,
ouirà entonses la traca.
PEPICO. ¡Traca-trac!
XIMO. ¡Voto a sant Bult! [35]
¡No em tempte!...
PEPICO. Però això,
¿per què?
XIMO. Perquè jo no vullc
que parle en un piquitrés [36]
tan furri [37] com eres tu.
PEPICO. ¿Piquitrés? ¿Este cosí *A Ortega.*
vol menjar-se als hòmens cruns? [38]
ORTEGA. Arrime-li quatre palos *A Ximo.*
i tire'l panxa pe'amunt.
PEPICO. ¡Traïdor! ¿I li dones ales?
XIMO. ¡Ni vosté, ni ells, ni ningú
se casa en eixa fadrina,
perquè me té a mi perdut!
ORTEGA. ¡Te arrancaste el antifás!
¿Eres un rival?
XIMO. Sí.
ORTEGA. ¡Uh!
XIMO. ¿Què veig? ¡Està contrafent-me!
Ja me s'entoixava... ¡Uh!
ORTEGA. ¡Desdichado! ¡Me se burla!
PEPICO. ¡Qui es burla d'ell eres tu!
¡Pegue-li, pegue-li un palo *A Ximo.*
i despatxe a eixe gandul!
ORTEGA. ¡Bramando estoy de coraje!

PEPICO. ¡Ah! ¡Valiente Santa Cruz! [39]
XIMO. ¿Conque vosté em fa jumensos? [40]
ORTEGA. ¿Conque té vosté eixe gust?
XIMO. ¿No ha vist jo bé les carasses?
¿Vols tornar-les a fer? ¡Uh!
ORTEGA. ¡Miserable! ¡Yo lo aplasto!
Els nyervis me boten; ¡uh!
XIMO. ¡Bah! Figues, corona'm Llopis. [41] *Sacando una pistola.*
¡Te deixe més ert que un fus!
PEPICO. ¡Un[a] atra arma. Lusifer!
XIMO. Te'l dispare.
ORTEGA. ¡Animaluc!
¡Don Diego! *Llamando.*
¡Hombre, no se apunte!
PEPICO. Encara mos traurà un trabuc, [42]
de la bolxaca.

ESCENA X[n]

Dichos, y Diego por la izquierda.

DIEGO. ¿Quins crits
són estos?
XIMO. *[Apart]* ¡Voto a sant Blai!
DIEGO. ¿S'ha fet alguna fallanca? [43]
¡Que es pague la renúncia! [44]
PEPICO. ¡Sí, no són males fallanques!
ORTEGA. Tinga vosté la bondat
de despedir a este imbècil,
porque me siento capás...
DIEGO. ¿A Ximo?
PEPICO. Vol pendre cartes
en el assumpt.
DIEGO. No està mal:
solo de tres; si volgueren,
un atre podria entrar.
Demana carteta.
PEPICO. ¡Ai! ¡Ai!
Lo que jo demanaria [45]
de vosté, seria el cap.
DIEGO. Com elles no vullguen vindre,
se mor un home passant.
Por supuesto, moltes voltes
consistix també en els als. [46]
ORTEGA. Però, don Diego, si ahora

no se trata...
DIEGO. Vostés mai
hauran vist que jo me pose
a la dreta del manyà.
PEPICO. Home, pose's a l'esquerra
o a on vullga, no és eixe el cas.
DIEGO. És que hi ha qui les baralla
a posta, i ve el joc ruflat, º [47]
i tot són cues i bufos...
PEPICO. ¡No et morires, Caifàs!
ORTEGA. Per a seguir d'este modo
¡prenc el montante i me'n vaig!
PEPICO. I jo també; açò no passa
entre persones formals.
¡Aguantar que mos insulte
este cosí mal criat!
DIEGO. ¿Ell? Entengam-se, ¿que has vist
alguna mala juà?
XIMO. ¡A mi, en romanços dels seus
no em vinga!
ORTEGA. ¡És un rival!
PEPICO. ¡Sí senyor; en sa cosina
està encarabassinat! [48]
DIEGO. ¿Tu? ¡Consepsión! ¡Consepsión! *Llamándola.*
Ixca vosté ací arrastrant
de manilla. Ara vorem
en quins trumfos ha comptat
mon nebot.
XIMO. *[Apart]* Pareix falòria, [49]
però m'estic tremolant.
PEPICO. ¡Tinga present que la xica
me vol!...
DIEGO. ¡Ella contarà!...
ORTEGA. Don Diego, vosté coneix
el meu amor; vosté sap
que arriesgue en esta partida
més que tots.
DIEGO. ¿Porta algun as
en pèl?
ORTEGA. ¡Don Diego!...
DIEGO. La basa
pot valdre tretze.
ORTEGA. Abroncat
estic d'ouir-lo.
DIEGO. ¡Xiqueta!...

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, y Concepción por la izquierda.

CONCEPCIÓN. ¿Vosté cridava?
DIEGO. ¡Vejam qui s'emporta este posillo! [50]
PEPICO. Faça el favor d'emplear
atres paraules, si nos
mai s'aclarim.
DIEGO. Tu, ¿en quin llanç
me fiques a mi, chiquilla?
CONCEPCIÓN. ¿Jo?
DIEGO. ¡Sabent que este xaval
te pretén, no dir-me xut!
Ara els sinyors s'han queixat,
i en moltíssima raó.
CONCEPCIÓN. ¿Raó? Pues si no hi ha un tal;
Ximo a mi no m'ha dit res
sobre eixe estil.
DIEGO. ¡Condemnat!
Entonses, ¿per què me mescles
les cartes? ¡Vés-te'n!
PEPICO. ¿Què tal?
¡S'ha lluït vosté, so chulo!
XIMO. ¡Uh!
ORTEGA. ¡Uh! Puedes desir ya:
«por el alma é Diego Corrientes [51]
a quien van a justisiar».
XIMO. Cavallers, el que [a e]ixa xica
pretenga, li talle el cap.
PEPICO. ¿Sent quin bando?
XIMO. ¿Ve usté cómo
se ha quitado el antifás?
¡Suerte que ella lo despresia!
PEPICO. ¡Lo mateix que a tu!
XIMO. ¡Callar,
no puc més! Riu-te de mi,
si vols, però estic rabiant
per dir-te: ¡Concepcioneta,
t'adore! No pot luchar
l'amor propi en el amor
que fa temps m'has inspirat.
Ara burla't; tan amics
com sempre.

CONCEPCIÓN. No em puc burlar;
aixina te vullc.
XIMO. ¿De veres?
CONCEPCIÓN. ¡Al fi t'he^c domesticat!
PEPICO. ¡So Diego, jo estic atònit!
ORTEGA. ¿És que se volien? ¡Ah!
¡Verdugos, me han degollado!
DIEGO. Eixe xic els ha alcançat
a trumfos, o el compañero
és que féu algun descart.
¡Jo no entenc! ¿I ell arreplega? *Separando a Concepción.*
Xe, ¿quin modo de juar
és eixe? ¡Aparta eixa basa!
Informar-me vullc abans...
¿Ton pare té alguna finca?
XIMO. Si no la té, la farà.
DIEGO. ¿Home, sí? ¡Tu això hu encontres
molt fàcil!
XIMO. ¿Vosté no sap
que deixa diners a rèdit?
DIEGO. ¿A rèdit?
XIMO. Sí sinyor.
DIEGO. ¡Ai!
¡Pues entonses tens un joc
que te se cau de les mans!
¡Caballero, oros són trumfos!
I ningú li'l pot llevar,
perquè volent-lo la xica
ja veuen vostés que és mà.
¡Retirat eixe posillo!
PEPICO. ¡Hasta l'últim mos ha unflat
en los solos maleïts
i en los trumfos condemnats!
¡Estic que brame!
ORTEGA. ¡Uh! ¡Jo no trino!
PEPICO. ¡Deixar-mos així penjats!
ORTEGA. ¡Uh! Pitjor serà que el públic...
XIMO. Por tinc...
DIEGO. Jo també...
PEPICO. Quisás...
CONCEPCIÓN. No abriguen ningun temor,
que el públic, sempre indulgent,
mos donarà, molt content,
dos palmaes per favor.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A: juguete valenciano.*

[b] A *A: estrenada con buen éxito al teatro de la Princesa.*

[c] Esmenem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[d] A *A: desixida.*

[e]: A *OC: nosotros.* Esmenem tot seguint *A.* Sembla errada d'imprem-ta.

[f] A *A: asquena.*

[g] A *A: le.*

[h] A *A* i *OC: pera* (=*per a*) *això.* Esmenem aquest *per a* per *per,* ja que el matís causal és evident.

[i] Esmenem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

[j] Tot i que normalment transcrivim *assumpt,* mantenim la grafia *assunt* per tal de no trencar la rima perfecta.

[k] A *A: quansivol.*

[l] A *A* i *OC: DIEGO,* però aquest personatge no es troba en escena. Per eliminació, esmenem per *XIMO.*

[m] A *A* i *OC* es torna a repetir la numeració de l'escena. Esmenem, doncs, *VIII* per *IX,* que és la que correspon.

[n] A *A* i *OC* segueix la numeració equivocada. Esmenem *IX* per *X.*

[o] A *OC: ruftat.* Esmenem tot seguint *A.* Sembla errada d'impremta.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Solero:* que juga al *solo,* joc de cartes en què s'eliminen els dosos, tresos i quatres (o els dosos, vuits i nous), i es reparteixen les 36 cartes restants entre tres jugadors, i el jugador que creu tenir bon joc per a guanyar juga contra els altres dos (*DCVB).*

[2] *L'Hortet.* Amb el nom d'horts es coneixien no sols els jardins privats que hi havia a l'interior de la ciutat de València sinó també d'altres de tipus públic, que servien de locs d'esplai i on es venien refrescos i begudes en general.

[3] *Tovina:* mena de jaqueta que duien els pagesos valencians en el segle XIX (*DCVB*).

[4] *Sompo:* feixuc de moviments, mancat de vivesa i de gràcia (*DCVB*).

[5] *Teatret de les Sobrassaes.* Suposem que amb aquest nom, o amb d'altres com el de *teatret del borrelló,* Escalante fa referència als teatrets de porxe (on es penjaven els embotits per curar-los), on muntaven i representaven les companyies d'aficionats, normalment formades per veïns de la mateixa escala on es trobava el porxe.

[6] Es refereix a *El zapatero y el rey,* drama romàntic (1840) de José Zorrilla (1817-1793), en dues parts, que va gaudir de gran popularitat durant la segona meitat del segle XIX.

[7] *Monot:* persona que fa gestos semblants als d'un simi; beneitot (*DCVB*).

[8] *Pamet de cara* o simplement *pamet:* cara bonica d'una dona (*DCVB*).

[9] *Guilopo:* deixondit i entremaliat (*DCVB*).

[10] *Cachorret:* pistola menuda.

[11] *Frisó:* nadiu o propi de Frísia; raça de cavalls molt enèrgica.

[12] *Manilla:* joc de cartes en què la carta més alta és el nou. Tenir la manilla en la mà significa tenir la paella pel mànec (*DCVB*).

[13] *Amaitinar:* robar (*DCVB*).

[14] *Postema:* v. n. [8] a *El xiquet del milacre.*

[15] *Retentar:* tornar-se deixar sentir un mal, un accident que ja s'havia sofert (*DCVB*).

[16] *Adán:* v. n. [15] a *El xiquet del milacre.*

[17] *Pifiente:* v. n. [82] a *L'agüelo Cuc.*

[18] *Aguilera:* es deu de tractar d'algun personatge d'una obra de l'època, que no hem pogut identificar.

[19] Vers hipermètric.

[20] *Guillerma:* aquesta exclamació potser tinga alguna relació amb l'adjectiu, recollit al Diccionari Escrig-Llombart, segons indica el *DCVB*, «*guillermer*»: astut i malintencionat. En qualsevol cas, el sentit d'imprecació sembla prou clar.

[21] *Pedra de calderer:* suposem que es tractarà de pols emprat per esmolar, o bé un sinònim de la *terra de paraire* emprada per a neteja. En tot cas, cal suposar que hom parla de sucre moré, no refinat.

[22] *Azúcar terciado* (cast): azúcar moreno (*DRAE*).

[23] *Borrelló:* borrell de llana o d'altra matèria semblant (*DCVB*).

[24] Per *celindre,* tot fent referència a les màquines de teixir. D'aquí, el joc de paraules amb el doble sentit de *premsa* (màquina i diaris).

[25] *Devesa:* es refereix a la Devesa de l'Albufera, al sud de la desembocadura del Túria, terreny de dunes i pinars, patrimoni reial fins que passà al municipi de València el 1911.

[26] *Petar:* segons el Diccionari Labèrnia, citat pel *DCVB,* agradar, plaure.

[27] *La goleta:* el manicomi (*DCVB*).

[28] *Carabasseta:* joc de xiquetes, en què cal perseguir-ne una tot pegant-li colps en l'esquena (*DCVB*).

[29] *Fumarell:* v. n. [62] a *L'agüelo Cuc.*

[30] *Samugada:* cop de samuga o d'altre instrument flexible (*DCVB*) i, per extensió, cop, sotragada.

[31] *Galotxa:* mena de fletxa petita, feta d'un bastonet punxagut i guarnit de plomes, que els xiquets empren per jugar tirant-la a les portes, als animals, etc. (*DCVB*).

[32] *Atufar:* irritar, fer perdre la paciència (*DCVB*).

[33] *Esquallar:* perdre el coratge o el vigor, desmaiar (*DCVB*).

[34] *Arbelló:* claveguera.

[35] *El sant Bult:* figura de Jesús, venerada al barri de la Xerea de València (*DCVB*).

[36] *Piquitrés:* suposem que es tracta d'una deformació burlesca de *tres-i-repic.* A mesura que s'anava pujant pisos en les cases es perdia categoria social; així doncs, qui vivia en un tercer pis era pràcticament un no-res.

[37] *Furri:* dolent, que no serveix (*DCVB*).

[38] *Cruns:* crus.

[39] No hem identificat aquest personatge, que sembla ser el protagonista d'algun drama de tema andalús, amb bandolers inclosos, gènere aquest molt representat a l'època.

[40] *Jumens:* segons el Diccionari de Martí Gadea, citat pel *DCVB,* «carantoña, zalamería».

[41] *Figues corona'm Llopis:* divertida deformació de la coneguda màxima llatina *Finis coronat opus,* és a dir, el fi corona l'obra.

[42] Vers hipermètric. Segurament *Encara* es diria en escena *Encà,* per tal de conservar la mida correcta.

[43] *Fallanca:* falsedat, mentida (*DCVB*), i també mal envit en el joc.

[44] Aquest vers no segueix la rima assonant i és, a més, hipomètric. Hauria de ser *Que se pague la renúncia.* D'altra banda, *renúncia* o *renunci* es la falta que es comet en alguns jocs de cartes quan un no se serveix d'un coll, tenint-ne (*DCVB*).

[45] Aquest vers no segueix la rima assonant (*á*) que apareix en el següent.

[46] *Els als:* per els altres. Era mot arcaic ja al segle XIX.

[47] *Ruflar:* alenar amb força (*DCVB*).

[48] *Encarabassinar-se:* agafar una idea forta o una passió ardent (*DCVB*).

[49] *Falòria:* falòrnia.

[50] *Pocillo:* recipient petit on es dipositen els diners de les apostes.

[51] *Diego Corrientes.* Bandoler decimonònic, un dels paradigmes de bandolers generosos; és el protagonista del drama romàntic *Diego Corrientes o el bandido generoso* (1848) original de J. M. Gutiérrez Alba.

LES CRIAES

ESTUDI INTRODUCTORI

Les criaes representa una de les peces més brillants i més equilibrades dins el conjunt de la producció dramàtica d'Eduard Escalante i una de les que millor ha resistit el pas del temps. És, a més, una obra modèlica en la simplicitat i economia de la seua construcció i pedra de toc per a una actriu còmica, que troba ocasions més que suficients per lluir-se en la interpretació d'un personatge, el de Clara, que realment en són quatre, i cadascun d'ells més divertit i sorprenent que l'anterior.

Recordem la anècdota, d'altra banda prou simple: Sandalio, l'oncle –pel que sembla, fadrí– de Quiquet, té constants problemes amb les criades que contracta perquè li duguen la casa (escenes II i III). Quiquet vol casar-se amb Clara, però necessita l'aprovació del seu oncle (és a dir, assegurar-se l'herència). Clara prepara un pla per fer que es canse de bregar amb les criades. Si ella es casa amb Quiquet, Sandalio no tindrà necessitat de criades perquè comptarà des d'aquell moment amb una neboda «disposta per a servir-lo / en carinyo i voluntat» (vv. 871-2). Així, Clara es farà passar per tres criades distintes, que aniran presentant-se succesivament a Sandalio per tal que aquest les contracte.

Amb la primera, Leonor, Clara assumirà el paper d'una senyoreta coenta, a la que la ruina familiar ha obligat a posar-se a servir, i que no vol fer res del que se li mana, perquè tot –treball de la casa, anar al mercat, cuinar, etc.– ho troba ordinari. En el parlar d'aquest personatge, que ocupa les escenes IV a la VI, i que, com cal suposar, s'expressa en un castellà ridícul i farcit d'impropietats, utilitza Escalante els recursos lingüístics que tan bé coneguem, i que doten aquesta primera encarnació de Clara d'una vis còmica notable.

Com que Sandalio no aconsegueix esmorzar, i passa el temps, i la seua gana augmenta, tracta amb Quiquet, mentre esperen una nova criada, de desxifrar els secrets d'un llibre de cuina (escena VII), sense èxit. Aquest no solament és un treball no apte per a uns homes, sinó que a més els resulta lingüísticament incomprensible.

El segon personatge que incorporarà Clara serà Pastora (escenes IX,

X i XI), una beata a la que les seues múltiples i constants obligacions religioses li impedeixen fer-li a Sandalio aquest esmorzar que tant delera. Però serà el tercer i últim, Riteta, l'alcoiana (escenes XIII i XIV), el personatge amb el que Clara aconseguirà la seua caracterització més reixida. Rita és una dona de poble, que es fa la ximple alhora que exhibeix –amb estudiada ingenuïtat– un rostre i un cos que encandilen... fins el pobre Sandalio, que perd sobtadament el seny per ella, per a desesperació i gelosia del seu nebot. Especialment brillants són els goigs de l'escena XIII, i la manera en què Clara tira de la manta i descobreix al sorprés Sandalio que ella ha estat totes i cada una de les tres criades que ha rebut en el curs del matí.

I a la fi, tot acabarà bé, com cal: l'oncle Sandalio perdonarà Quiquet, acceptarà la boda d'aquest amb Clara i, en el fons de la seua ànima, es doldrà que la seua nova neboda no siga (o siga també) Rita, l'alcoiana, que tant d'entusiasme havia despertat en el seu cor de fadrí.

Únicament, doncs, tres personatges –que, en realitat són sis–, catorze escenes, amb les mínimes entrades i sortides indispensables, una acció molt simple i, malgrat tot, una persistent sensació de *cosa viva*, fruit de la *vitalitat* d'aquests tres personatges, de la propietat de les situacions, de la coherència i l'efectivitat dels diàlegs. I si bé aquells són, com sempre –i és difícil ser altra cosa dins les grans limitacions temàtiques i formals que el gènere imposa– arquetips, no és menys cert en aquesta obra assoleixen major definició de línies, major calidesa, major comunicabilitat. En altres paraules, i per a concloure, en *Les criaes* es troba concentrat, quintaessenciat, el millor teatre d'Escalante, i exemplificades les seues més grans i permanents virtuts.

* * *

L'obra està escrita gairebé tota en octosíl·labs, excepció feta dels divertidíssims goigs de Santa Rita (36 versos en total) que, com assenyalàvem abans, diu Clara en l'escena XIII. Aquests goigs segueixen, en principi, l'estructura tradicional de seguidilles compostes, combinant versos heptasíl·labs i pentasíl·labs, amb rima assonant. Tanmateix, la recitació que fa la criada alcoiana que interpreta Clara, està voluntàriament plena d'incorreccions, com si el personatge hagués aprés defectuosament els goigs. Així, es mesclen als heptasíl·labs (14 versos) i pentasíl·labs (12) assenyalats, versos d'altres mides: trisíl·labs (7), hexasíl·labs (1), decasíl·labs (1) i dodecasíl·labs (1). Però no solament l'estructura mètrica. Les frases es trenquen, la lògica i el sentit desapareix i el resultat còmic final, no cal dir-ho, esdevé excel·lent.

Tret d'aquestes seguidilles, la resta de l'obra es desenvolupa, com és habitual, amb alternància de romanç, la forma majoritària, i redondilles, amb alguna inclusió aleatòria entre aquestes de quartetes, i clou amb una dècima.

L'estructura mètrica és, doncs, la següent:

vv. 1- 90	romanç á a	443-458	redondilles
91-122	redondilles	459-462	quarteta
123-126	quarteta	463-498	redondilles
127-130	redondilla	499-502	quarteta
131-138	quartetes	503-534	redondilles
139-162	redondilles	535-652	romanç í a
163-231	romanç á e amb rima defectuosa en els vv. 170 (á i), 182 (á i), 200 (á i), 210 (é i), 216 (á i) i 228 (á i)	653-736	romanç é a
		737-772	goigs heptasíl·labs i pentasíl-labs, i versos d'altres mides
232-290	romanç á	773-788	romanç é a
291-352	romanç é	789-878	romanç á
353-410	romanç ó	879-888	dècima
411-442	romanç á a		

Percentualment, trobem els següents resultats:

romanç		678 vv.		76,4 %
	en á	148 vv.	21,8 %	
	á a	122		
	í a	118		
	é a	100		
	á e	70		
	é	62		
	ó	58		
redondilles		144 vv.	16,2 %	
quartetes		20 vv.	2,2 %	
dècimes		10 vv.	1,1 %	

* * *

Per a la fixació del text hem comptat amb la primera edició, publicada a València el 1878 per Juan Mariana (*A*), i la versió inclosa a les Obres Completes (*OC*).

LES CRIAES

pieza en un acto y en verso[a] *
estrenada con éxito extraodinario en el teatro Principal,
a beneficio de su autor, la noche del 16 de junio de 1878

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Clara	Doña Amelia Mondéjar
Sandalio	Don Ascensio Mora
Quiquet	» Luis Senís

Al distinguido Director de la Escuela de Bellas Artes

D. Salustiano Asenjo[1]

en testimonio de amistad

E. Escalante

---

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1700-1701.

ACTO ÚNICO

Sala decentemente amueblada. Puerta al fondo y dos laterales. Una ventana a la derecha.

ESCENA PRIMERA

Quiquet, y después el tío Sandalio.

QUIQUET. No me canso de alabar
que el tio Sandalio haja
tengut la feliç idea
de mudar-se en esta casa,
enfront d'a on Clareta viu;
des d'ací puc contemplar-la.
Per València no es passeja
una modista més guapa,
ni més honrà. Ella treballa
des de que amaneix el dia
hasta que el sereno canta.
La pobra no té en lo món
a ningú, i cosint se guanya
la subsistència. Si el tio
son consentiment donara...

ESCENA II

Quiquet, y el tío Sandalio por el foro, suponiendo que habla con alguien que hay fuera.

SANDALIO. ¡Buena péñora es usté!
Marche en muy enhoramala:

como me pidan informes,
ya contaré yo sus mañas
manco llengua, y a la calle
en seguida. ¡Descarada!
Este ram de les criaes *Bajando a proscenio.*
està perdut.

QUIQUET. ¿Què li passa?

SANDALIO. Que li ha fet pendre la porta
a Manuela.

QUIQUET. ¿A la xivata?

SANDALIO. Quan la prenguí mos va dir
que en lo món no li quedava
més parent que un cosí, quinto
del regiment de Cantàbria.
Pues, vamos, al sendemà
trobí un músic en l'escala:
per la nit un gastaor,
i no fa mig hora, ¡pasma't!
entre en la cuina, i me veig
dos cornetes de Numància
que li estaven ajudant
a fer la bugà.

QUIQUET. ¡Hombre!

SANDALIO. Nada;
si me descuide, me fica
ací tota una xaranga.

QUIQUET. Millor servit trenta voltes
estaria si em deixara
vosté... Conec jo a una xica...
¡què xica! Allò és una *alhaja*.
Primorosa per a tot,
treballaora de casta,
bonica com un lusero,
i d'honradés no se'n parla.
Voria en quant de carinyo
el conrearíem...

SANDALIO. Anda,
que la envien. ¿Quina agència
és la que la recomana?

QUIQUET. Si parle d'una modista
nòvia meua.

SANDALIO. ¡Mala trampa!

QUIQUET. Casar-se ham jurat; viuríem
juntets...

SANDALIO. ¡No agarre una tranca!...

QUIQUET. Tio...

SANDALIO. Seguixca vosté
estudiant veterinària,
i quan la carrera acabe,
ja que el tio li la paga,
raonarem d'establir-se.
QUIQUET. Sap que a mi no m'entusiasma
eixa professió.
SANDALIO. És la meua.
QUIQUET. Té tan poquíssima gràcia
tratar en haques i burros
com vosté... fa.
SANDALIO. ¿Qui més haca
que tu? En fi, sobre casorio
no em parles una paraula.
QUIQUET. Vosté ho perd. ¿Hui anem de fonda?
SANDALIO. ¿Fonda? Primer dejunava;
la última volta que anàrem
jurí no xafar-ne un[a] atra:
m'agarrà una passacòlica... [2]
QUIQUET. Vorem hui com s'ho apanya,
i qui mos guisa: propet
són de les onze, i encara
estem dejuns.
SANDALIO. El desmai
que jo sent, ja diu... Allarga't
en un moment a l'agència,
pues jo per si esta saltava
li fiu ahir el encàrrec
al so Jaume. Però marxa
corrent, que els badalls me fan
plorar.
QUIQUET. *[Apart]* Qui li diu a Clara...
ella, que en l'aprovació
de mon tio confiava...
Vase [por el] foro.

ESCENA III

Sandalio, solo.

[SANDALIO.] Vamos, en les criaïlles [3]
me perseguix la desgràcia.
Trenta n'ha tengut, i totes
a quina pitjor; no és xansa.
Ne tinguí una d'Albalat
que em fea dos mil desastres,

i de tots els seus empastres
tirava la culpa al gat.
Vidres, testos i testets
mai ne faltaven; a soles
una setmana, en cassoles
me gastí dèneu quinzets.
Si allò seguix, m'arruïna:
i era encara lo més dur
el no tindre res segur
en lo rebost de la cuina.
Menguava el pernil, penjat
a on ni oldre-lo el gat podia;
però ella sempre me [e]lixia
penjant-li el milacre al gat.
Fortuna que a l'últim, jo,
escamant-me una miqueta,
li regirí la caixeta
y el pastel se descubrió.
¡Si allí la tinc prop, la mate!
Li encontrí amagats dos duros,
quatre xoriços, cinc puros
i un bollo de xocolate.
Prou fon allò pe'a saber
que el misterioso pirata
no era gato, que era gata,
i la plantí en lo carrer.
Atra en tinguí... ¡compañero,
quina peça! ¡Una xicota
guapa, robusta, rojota,
més alta que un granaero!
Al principi, en res faltava;
però, jo no sé a quin sant,
sempre que en la cuina entrava
la vea a soles ballant.
«¿Esta xica estarà en caixa?»
dia jo: «¡me maraville!»
¡Hasta que un dia la pille
empinant-se la marraixa!
De Set Aigües [4] digué que era
quan la viu fent tremolins.
¿De Set Aigües?¡Embustera!
Voldria dir de set-vins.
¡Pos ma quin atra, Cecília,
la xurreta [5] de Sinarques! [6]
Una xica en més família
que la dels grans patriarques.

Esta, per al seu consuelo,
tenia pares, cosins,
germans casats i fadrins,
tios, agüela i agüelo.
I no era això lo més mal,
sinó que aquella gent brava
en ma casa se ficava
com qui es fica en un hostal.
Sempre a dinar, de fam cegos,
ne venien tres o quatre,
i hasta em trencaren el catre
gitant-se com a borregos.
A pesar del meu geniet,
jo ací ha tengut macarró
que en una contestació
m'ha clavat en la paret.
N'he tengut sàfies, xismoses,
i mules de les que en pago
d'una festa o d'un halago [b]
solten un parell de coces.
En fi, puesto que apurí
de la classe les pitjors,
per força han de ser millors
les que se presenten hui.

ESCENA IV

Sandalio, Clara y Quiquet por el foro.

QUIQUET. Però ¿què vols conseguir *Aparte, a Clara.*
en lo teu pla?
CLARA. Que se canse
de luchar en criaïlles.
Tu, ajuda'm.
QUIQUET. Eres el diable.
CLARA. ¿Me dóna vosté permiso
per a passar?
SANDALIO. Adelante.
CLARA. ¡Jesús! ¡Vaja una escaleta!
¡Alenar no puedo casi! [7]
¡Quina opresión!...
SANDALIO. No conec...
CLARA. El meu papà, en pas descanse,
que em tenia prohibit
muntar escales tan altes.

Salude a vosté.

SANDALIO. ¿Qui és esta? *A Quiquet.*

QUIQUET. De l'agència, el senyor Jaume
l'envia.

SANDALIO. ¡Ah! ¿És vosté crià?
De sinyora té més aire.

CLARA. La cuna, la educasión
se manifiesta al instante.
¿Creu vosté que jo naixquí
per a[c] servir? Molt al contrari,
per al meu servici a soles
tenia el papà dos criades
de gipó,[8] i pentinadora.

SANDALIO. ¿De gipó? ¿Això quina classe?...

CLARA. Las que desempeñan todos
los mondongos generales.

SANDALIO. Entonses diga mossots[9]
i hu entendrem.

CLARA. Como no hase
tan fino...

SANDALIO. Massa finura...

CLARA. ¡Con aquel mimo tan grande
y aquella contemplasión
que me criaban!

SANDALIO. Desgràcies.

CLARA. Sí sinyor; al papà els ferro-
carrils el arruïnaren.
¡Bien lo tenía el papà!

SANDALIO. *[Apart]* ¡Eu, mos ompli de papaes!
¡Com ha de ser!... Conque, diga'm:
ja sabrà vosté el salari...

CLARA. En l'agència ja m'han dit...

SANDALIO. Jo, primors no ne demane:
en que se trobe al corrent
de les faenes rutinàries,
com cosir, guisar, planxar...

QUIQUET. Tio, encara que no planxe...

CLARA. Set anys i mig me tingueren
en un col·legi educant-me:
ja veu...

QUIQUET. ¡Tio, en un col·legi
s'ha educat!

SANDALIO. Entre parèntesis:
¿la seua gràcia?

CLARA. Leonor
de la Vega y Sumacársel.

SANDALIO. Pues, nada, si vol ja pot
la mantellina llevar-se
i fer-mos el almorzar
perquè encara estem *in albis*.
QUIQUET. Sí, vaja.
CLARA. Con el permiso
voy, pues... ¿A vosté li agraden
els guisos a la francesa?
SANDALIO. Com vullga en tal que no tarde.
CLARA. Li faré un *filet de boeuf*?
SANDALIO. ¿Fideus pe'a desdejunar-se?
CLARA. O *cotteletes de agneau*...
SANDALIO. ¿Com nyau? Això, ¿què diable?...
No, Leonor, faça-mos [d 10]
un sofregidet en faves...
És més conegut...
CLARA. En casa,
un guiso tan ordinario
mai se tastava.
SANDALIO. Pues, dona,
a mi hasta el bigot m'agraen.
Done's pressa.
CLARA. ¡Ay! ¡Si el papá
me viera guisando faves!

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

ESCENA V

Sandalio y Quiquet. [e]

QUIQUET. Tio, ¿s'ha *fijat* vosté
en la finura i modals?
SANDALIO. Bona diferència d'esta
a aquells mossots descarats.
Sin embargo, eixos melindres
i desdens... Al seu papà
ha dit que els ferrocarrils
l'arruïnaren.
QUIQUET. Capaç
és de que fóra banquero.
SANDALIO. O accioniste...

ESCENA VI

Dichos, y Clara por la derecha.

CLARA. ¿Del mercat
dugueren la compra? Dins
no trobe res.
SANDALIO. ¡Voto vas!
¿T'ajues que la xivata
se n'anà sinse comprar?
QUIQUET. Fàcil seria.
CLARA. Jo ha obert
el rebost, per si penjant
tenien algún *jamón*.
QUIQUET. Lo que ací solem penjar
és la capa o algun rastre
de pebreretes.
SANDALIO. Abans
havia de tot, però elles
m'escamaren... Pues tindrà
que dur-nos vosté la compra
en un instantet.
CLARA. ¿Jo? ¡Ai!
Eso sí que no. ¡Jesús!
SANDALIO. Dona...
CLARA. No faltaba más,
que me viera mi madrina,
la baronesa de Engall,
ajustando moniatos
y sebetes.
SANDALIO. ¡Oi! ¡Mal, mal!...
QUIQUET. Hasta cert punt té raó...
¡Calle! Si mire a on deixà *Señalando a la cesta, que está encima de la silla.*
la cistella aquella xica.
SANDALIO. ¿Te pareix? ¡Quant incapaç!...
Prenga, Leonor, i afanye's
per Déu, que estem desmaiats.
CLARA. ¿Esto son botifarrones? *Registrando la cesta.*
Y carne de moltón: [11] ¡Ay!
No me entra... Cardets... ¡Aguarda!
Caragols.
SANDALIO. ¿També són mals?
CLARA. ¡Muy ricos! Todo manjares
para gente de barral.

¡Vaya una compra lusida!

SANDALIO. ¿Vol afanyar-se?

CLARA. ¡El papá
que traía aquellas cujas
de ternera!...

Desaparece llevándose la cesta por la derecha, saliendo al poco tiempo por la misma puerta.

SANDALIO. Me va unflant
esta doneta en les seues
grandees.

QUIQUET. Acostumà
al boato de casa, [12]
res té de particular...

CLARA. ¿Ací, vostés, el carbó
per a on el tenen tancat?

SANDALIO. ¿No en queda en la sària? Veja
en lo cabasset.

CLARA. Avant,
otra ves a mascararse.

Desapareciendo de nuevo por la derecha y saliendo al poco tiempo.

QUIQUET. ¡Quin desarreglo!

SANDALIO. Torbà
la xivata en los cosins
d'a peu i en los d'a cavall...

CLARA. No senyor, ni una braseta.

SANDALIO. Pues porten en un moment
d'ahí al costat, mas que siguen
un parell de lliures.

CLARA. ¿Quién?
Vamos, esto ya son ganas
de chocar.

SANDALIO. ¡Pues sinyor, bé!

CLARA. ¡Ir yo a la carbonería!

QUIQUET. Tio, tampoc me pareix...

SANDALIO. ¿Vols anar tu en lo cabàs?
Parla.

QUIQUET. En mi faria lleig;
un xic de carrera...

SANDALIO. Entonses...

QUIQUET. Però pot anar vosté.

SANDALIO. ¡T'arrime un palo!... Leonor,
no vajam en cumpliments;
la que entra a servir se posa

en la obligasión...
CLARA. ¿El qué?
¿Hauré eixit jo d'un col·legi
nada menos, per a fer
aquí tales moserías?
Estaria allò decent.
SANDALIO. I jo, pe'a que un palmito
s'avente, donaré al mes
dos duros i la fartera.
CLARA. ¡La fartera! ¡Ui! ¡Qué soez!
¡Eso es desirme fartona!
QUIQUET. ¡Tio, tio!
CLARA. ¡Ai, papà meu,
si maltratada me vieras
de esta manera! ¿Y por quién?
¡Por un grosero, que quiere
haserme comer cardets
y caracoles insípidos
y bodegonarios!
SANDALIO. ¡Soés,
grosero!... Dona, ja estic
del seu papà i de vosté
hasta més amunt de la
coroneta.
QUIQUET. Tio, anem...
CLARA. A bon segur no estaria
si els ferrocarrils a ell
no l'hagueren arruïnat.
SANDALIO. ¿Per què empleava els diners
en accions?
CLARA. ¿Con en accions?
SANDALIO. ¿No fon accioniste?
CLARA. ¿Quién,
papá? Majoral del cotxe
de Vinaròs.
SANDALIO. ¡Ah, re-lleu!
QUIQUET. *[Apart]* ¡Quina [e]lixida!
SANDALIO. ¡Mos ha mort!
CLARA. ¿De qué s'admiren vostés?
SANDALIO. Per això, els[f] ferrocarrils...
Dona, dona, vaja-se'n.
CLARA. Sí sinyor, y a todo el mundo
por donde vaya diré
que la compra de esta casa
se compon rònegament
d'una quarta de moltón
y botifarrones.

SANDALIO. ¿Veus?
¡So... majorala!
CLARA. Un mosote
es lo que aquí puede haber,
no una joven de mi clase.
Expresiones als cardets,
y abur. ¡Ay, papá de mi alma,
qué disgusto tan cruel! *Vase por el foro.*
SANDALIO. ¡Boticaria! ¡Coronela!
¡Sooó, Beata!... arré, arré... [g]

ESCENA VII

Sandalio y Quiquet.

SANDALIO. Faltava esta majorala
en la meua col·lecció.
Després que mos ha empapat, [h]
[e]ixir-nos... ¡Voto va Dios!
QUIQUET. El servici està perdut,
i en trobarà de pitjors
a cada pas.
SANDALIO. És desgràcia.
QUIQUET. Si se queixa tot lo món;
si la que no té un defecte,
ne té vint.
SANDALIO. Això és segons.
En fi, no hi ha que apurar-se:
des de hui farem tu i jo
les faenes de la casa.
QUIQUET. ¡Vaja una ocurrència!
SANDALIO. Tot
se reduix a escurar
quatre plats, llevar la pols,
agranar açò els dissabtes
i cosir-se algun [i] botó.
QUIQUET. Justet, i pareixeríem
uns monflorites. [13]
SANDALIO. Millor.
QUIQUET. ¿I guisar? ¿Acàs sabem
fer un ou ningú dels dos?
SANDALIO. No pensava: tinc un *Arte*
de Cocina; mira-lo: *Tomando el libro que está encima de la mesa.*
llig: farem els guisos tal

com diu ahí. *Dejando el libro a Quiquet.*
QUIQUET. «Cuajar...» *Leyendo.*
SANDALIO. ¿Com
quallat?
QUIQUET. No. «Vientre de vaca
preparado en *fricandó*».
SANDALIO. ¿Fricandó què és?
QUIQUET. ¿Vosté ho sap?
SANDALIO. Home, poc apetitós
pareix el nom... Busca'n atre.
QUIQUET. «Lechoncito con arroz».
«Galantina de cordero».
«Chuleta a la papillot».
SANDALIO. ¡P'a pillot!
QUIQUET. «Pavo con trufas».
SANDALIO. ¿Con chufas? Ja sé jo a on
el faran bé: en Alboraia.
Xe, però ara pense jo...:
¿i si per falta de pràctica
mos ix algun gasofión
tan mal fet que, en acabant,
no vol tastar-lo ni el gos?
QUIQUET. Fàcil fóra...
SANDALIO. Home, ¿no tracta
res sobre els botifarrons?
Havent-ne en casa...
QUIQUET. Pues mire
que és guiso dificultós:
rostits mateix...
SANDALIO. Mira, vés-te'n
a l'agència en quatre bots,
i dius que estan enviant-me
a esta casa uns puntillons
que de baes són cars.
QUIQUET. Corriente.
[Apart] Faena te done. *Vase por el foro.*

ESCENA VIII

Sandalio solo, y después Clara.

SANDALIO. És molt
desespero; si pareix
que totes siguen pitjors.
Encara hauré de donar-li

al meu nebot la raó.
Lo trist és que estic dejú
i tinc una fam de llop.

ESCENA IX

Sandalio, y Clara por el foro.

CLARA. Ave Maria Puríssima.
SANDALIO. Las once y media y carpanta. [14]
CLARA. ¿Vosté és l'amo?
SANDALIO. Sí sinyora.
CLARA. En l'agència m'han dit ara
que ací buscaven crià.
SANDALIO. No es descuiden enviant-la.
Efectivament, ne busque;
però vaig posant-me en guàrdia,
perquè m'ixen unes peces
de marro...
CLARA. Quan vosté m'haja
tractat...
SANDALIO. No és dir en açò
que totes...
CLARA. Jo sóc germana
de Rosa, la mandaera
de les monges de Russafa.
SANDALIO. M'alegre.
CLARA. ¿Coneix vosté
a Severino, el que agrana
en Sant Martí? Tio meu.
SANDALIO. No me desagrà la traça.
CLARA. Pobrets tots, però família
molt honraeta i cristiana.
Si el sinyor vol pendre informes...
SANDALIO. ¿A on servia vosté ara?
CLARA. Oi, mire, junt al Pecado
Mortal, número cent dos, en casa [15]
don Lucas Corso; un empleat,
home de molt bona pasta...
Però ella, una ana-bolena. [16]
SANDALIO. ¿Qui?
CLARA. Sa muller. Si em posara
jo a contar... Mes no sóc d'eixes
que als amos lleven la fama.
SANDALIO. Pensa molt bé.

CLARA. Sin embargo,
les coses tan a la clara...
Parlen d'algunes pobretes,
y, mientras, otras, más cucas...
Vosté compte que don Lucas
només guanya tres pessetes.
Cert que a ningú l'interessa...
ni és murmurar... ¡lliure'm Déu!
però ella du, si la veu,
més *lujo* que una marquesa.
L'atre dia, ell pe'a tabaco
ni siquiera un sou [17] tenia:
pues ella es gasta en un dia
trenta duros en un saco. [18]
Al vore-la així lluir,
no és açò voler-la ofendre,
mes ja pot vosté compendre
tot el món lo que ha de dir.
¡Si jo un matí em quedí morta!
¡Home, davant la fadrina [19]
obrir-li a un atre la porta
quan l'amo està en l'oficina!
¿Li pareix?

SANDALIO. ¡Bé!...

CLARA. ¿No li ho dic?
A mi me va caure un rayo.
Aguarde's un poc, que el paio
és de don Lucas amic.

SANDALIO. Bon amic pe'a un matrimoni.

CLARA. A ell li diuen Luis Bersosa;
u en tota la barba rossa...
si el veu, pereix el dimoni.
¡Alabat siga el Sinyor!
Jo estava atemoritzà.
Gràcies que descansí ja
contant-li-hu al confessor.

SANDALIO. *[Apart]* No li agrà, a lo que se veu,
llevar fames... *[Alt]* Pues pendré
informes, i si vosté
vol quedar-se ja... ¿El nom seu?

CLARA. Pastora. ¿Me puc llevar...? *Quitándose la mantilla y dejándola encima de una silla.*

SANDALIO. *[Apart]* Poc li sembla a la Divina. [20]
[Alt] Sí, Pastora, entre en la cuina
i faça-mos l'armorzar

en un buf.
CLARA. ¿És precís ara?
SANDALIO. ¿Li pareix enjornet?
CLARA. No,
però...
SANDALIO. Mon nebot i jo
se trobem dejuns encara.
[Apart] Hui me menge hasta el cubierto.
CLARA. A les dotze tinc que anar
a ouir missa en el altar
del Cristo del Buen Asierto.
És promesa que vaig fer;
cada u té devocions...
SANDALIO. Filla, les obligacions
deuen cumplir-se primer.
CLARA. A tot se pot acudir
havent voluntat i mans;
són onze i mitja, i abans
d'anar-me'n els puc servir.
SANDALIO. Bueno. *[Apart]* A mi, que et santifiques...
mentre no fuixques el llom...
CLARA. ¿Vosté coneix a les xiques
de Fumalacum?
SANDALIO. ¿De com?
CLARA. Fumalacum; tres germanes,
que la major és molt alta
i té una fresa [21] en la galta...
Jo *jopí* [22] a les dos setmanes
de servir-les.
SANDALIO. Prompte *jopa*.
CLARA. ¡Allò sí que atemoritza!
Elles no van a atra missa
que a la missa de la tropa.
Estant jo allí, la mitjana
rinygué en lo nòvio, un tal Chao;
andalús, abanderao
del regiment de Luchana.
¡Haguera vist agonies
i agarrar-li patatús
perquè, cremat, l'andalús
no vingué a casa en tres dies!
Tot era dir-me: «Pastora,
¿es verdad que estoy muy pálida?
No como, y me quedo escuálida.»
Home, i la molt... pecaora,
sent divendres, ¡què desditxa!,

mentre d'eixa sort parlava,
pegant-li mossos estava
a un tros així de salxitxa.
Fill, tal escrúpul[j] m'entrà,
que en seguida m'allarguí,[23]
i escopinyant estiguí,
no és xansa, tota l'esprà.

SANDALIO. Dona...

CLARA. ¡Si hasta em pareixia...
veja lo que és l'aprensió,
que, a l'oldre'm, tirava jo
olor de xoriceria!

SANDALIO. *[Apart]* De lo que em tires tu olor...
[Alt] ¿Però vosté va...?

CLARA. En seguida.
¿Què acostuma a pendre?

SANDALIO. Veja
lo que troba per la cuina.

CLARA. Ara pense... S'estarà
desfent... ¡Jasinto! *Acercándose a la ventana y llamando.*

SANDALIO. ¿A qui crida?

CLARA. Ja baixe, espere's un poc.
Com fa lleig que a una fadrina
la vegen anar a soles,
faig[k] que a acompanyar-me vinga...

SANDALIO. ¿I qui és Jasinto?

CLARA. U que acapta
pe'a santa Rosa de Lima,
molt bon xic, té la procura[24]
d'alguns sants...

SANDALIO. Pues sent aixina,
en los comptes que els presente
no gastarà massa tinta.

CLARA. També ven medalles... ¡Oi!
¡Pues no res si me s'olvida!
A les quatre tinc medalla
de presents.

SANDALIO. *[Apart]* ¡Otra y me limpias!
[Alt] Però, Pastora...

CLARA. Ja vaig.
¡Jesús, pues no és mala nina!
¡Què poques voltes haurà
dejunat en esta vida!

Vase por la derecha.

ESCENA X

Sandalio, y Quiquet por el foro.

SANDALIO. ¡Malo! Mal; no farem res.
QUIQUET. *[Apart]* ¿Estarà ací? No l'he vista...
[Alt] Tio, ¿han enviat alguna?...
SANDALIO. Sí, i a fe que per la pinta...
¡i que no talla! Beata
havia de ser la indigna.
QUIQUET. Això no és ningun defecte,
sobretot, mentres cumplixca...
SANDALIO. Pues el principi promet.
D'ací un rato se'n va a missa;
a les quatre té medalla,
falta només que mos ixca
después en algun *trisagio,*
i si així anem, vindrà dia
que ella el passarà en la iglésia
y nosotros[l] en la cuina.

ESCENA XI

Dichos, y Clara por la derecha.

CLARA. Mix, mix, mix, mix...
QUIQUET. *[Apart]* Ella és.
SANDALIO. ¿Ja està fet l'almorzar? Vinga...
CLARA. Mix, mix...
SANDALIO. ¿Busca al gat? ¡Dormint
el té allí dins i no el guipa! *Señalando a la cocina.*
CLARA. ¿Sé jo lo que em faç? Minino,
tin. ¡Estic casi aturdida![m]

Desaparece un momento por la derecha, apareciendo al poco rato.

SANDALIO. ¿Què voldrà donar-li al gat?
QUIQUET. Algun os o alguna espina.
SANDALIO. ¡Dimoni! *Mirando hacia la puerta de la derecha.*
QUIQUET. ¿Què sussuix?
SANDALIO. ¡Que mos ha deixat per ístam[25]
eixe animalet! ¡Borrega!
Vull dir, Pastora; detinga'l.

Ja s'ha ficat en lo fem;
¡vés! *Aparece Clara.*
Dona, ¿el té a mà i no el pilla?

CLARA. Si li hu[n] he donat a posta.
SANDALIO. ¿Com?
CLARA. Sí, jo lo que temia
era que vosté ho tastara.
Jo dic: ara me s'arrima
est home els botifarrons,
i hui és divendres.
SANDALIO. ¡Maleïda!
QUIQUET. Bé ha fet.
SANDALIO. ¿Que estem en Quaresma?
CLARA. Nostre Sinyor m'assistixca.
¡Ui! ¡Hui me costa a mi estar
escopinyant tot el dia!
SANDALIO. I ara, ¿què almorzem?
CLARA. ¿Vol miques?[26]
SANDALIO. Faça siga lo que siga.
Entre el coratge i la fam,
a Lusbel me'l menjaria.
CLARA. ¡Ai! ¡Les batallaes! Les dotze
repiquen; no m'entretinga.
SANDALIO. Escolte vosté, Pastora...
CLARA. ¿A on deixí la mantellina?
SANDALIO. Dona, ¿i se'n va sinse fer...?
CLARA. ¡Jesús, i quina agonia!
¡Per culpa seua és capaç
que ja no alcance la missa!

Vase por el foro.

ESCENA XII

Sandalio y Quiquet.

SANDALIO. ¿Veus? ¡Jo, ara, en una verga
a ella l'alcançaria
i li'n cantava en lo llom
una de tres, solemníssima!
QUIQUET. Vosté no se desenganya
i sempre estarem aixina,
renegant i mal servits.
Tio, deixe'm casar, vinga...
SANDALIO. A [e]spai el meu malhumor
no el pagues tu. Donaria
quansevol cosa pe'a que

vinguera atra criaïlla,
i al° tornar la beata, dir-li:
«tenim ja qui mos servixca».
No te figures: lo manco
que li cou a ella és la missa;
l'acòlit que l'esperava
era la seua agonia.

QUIQUET. ¿Quin acòlit?

SANDALIO. Un chiquillo
que li dóna alguna cita.

QUIQUET. ¿Com?

SANDALIO. ¡Vaya! L'apoderat
de santa Rosa de Llima.
Si ella des d'ahí li ha dit:
«ja baixe».

QUIQUET. ¡Maria Santíssima!

SANDALIO. Segur que van mano a mano
fent alguna rogativa.

QUIQUET. ¡Recontraresatanàs!
¡Si els pille, els trenque la crisma!

Vase precipitadamente por el foro.

SANDALIO. ¡Xe! ¿Què li ha agarrat a eixe?
¡Hui volen tornar-me lila!
No pareix sinó que li hagen
clavat una banderilla...
És que l'acció d'eixa dona
a quansivol el irrita...
Entre ella i la majorala
casi casi no sé quina
és pitjor. A l'últim, jo,
fart de tan mala semilla,
crec que apel·le a lo que més
m'ha fet por en esta vida,
i em case tan vell com sóc,
mas que carregue en família.

ESCENA XIII

Sandalio, y Clara por el foro.

CLARA. Bon dia.

SANDALIO. Ja en tinc un[a] atra.
¡Cavallers, i quina hembra!
¡Guapa xica! Avant, avant.
¡Xe, si vore-la mareja!

CLARA. ¿Ací viu un tal don Sángano
Manró?
SANDALIO. Sandalio Manresa.
CLARA. U que tracta en animals,
segons m'han dit en l'aquensia.
SANDALIO. Dona, dona...
CLARA. Eh, pot ser que haja
barrejat alguna lletra.
SANDALIO. Per la traça i el llenguatge
vosté pareix forastera.
CLARA. Sóc d'Alcoi, p'a lo que vullga
manar.
SANDALIO. De la terra aquella,
lo millor pe'al meu gust,
són les... [27] *[Apart]* Xe, no anem tan a pressa.
[Alt] Pos si vosté busca casa
a on servir, i li agrà esta,
no cal parlar més. *[Apart]* ¡Quan dic
que m'ha pegat una espenta!
CLARA. Ei, pues [p] mire, tan conformes.
SANDALIO. ¿La seua gràcia?
CLARA. Riteta.
SANDALIO. Pos Rita, el treball ací
no la matarà.
CLARA. Uó. ¿Es pensa
que a mi el treball en la vida
m'ha sustat? [q] ¡Gens ni miqueta!
Al revés. ¡Mai! ¡Vosté sap *Sentándose y haciéndose aire con el abanico.*
quina calor fa en València!
SANDALIO. Molta, descanse i avente's.
[Apart] Traça tens de faenera.
CLARA. ¿L'aigua del pou ací és bona?
SANDALIO. No, perquè caigué Gambeta; [28]
mire, el germà d'aquell gat. *Señalando a la cocina.*
I ademés tragué Manuela
en lo poal dos pilotes
i un botito.
CLARA. Però, atenga:
¿vindrà l'aiguaer?
SANDALIO. Sí, filla.
CLARA. Ho pregunte en tota idea,
perquè jo, en alçar un cànter,
ja no sóc dona; m'apreta
en seguida en lo rosari [29]

un dolor que m'andoblega.
SANDALIO. No pene; si vosté ací
ha d'estar com una reina.
[Apart] ¡Xe, jo me vaig esvarant!
CLARA. ¿Vosté tindrà mandaera
p'a els viatges?
SANDALIO. ¿Pe'a els viatges?...
CLARA. Si jo munte eixa escaleta
només dos voltes seguides,
m'aspatle al momento, crega'm.
Sóc molt fluixa.
SANDALIO. Pues al vore-la
així tan abultadeta...
vull dir redona, ningú
creurà...
CLARA. Eh, tot carn bufanera.
SANDALIO. ¡Pero muy refina!...
CLARA. Massa,
tinc el cutis com la seda.
SANDALIO. *[Apart]* Li pegaria un pessic
que... Sandalio, no te pierdas.
CLARA. Així és que no puc tocar
el fregall ni la terreta.
¿Escurar jo un plat? ¡Senyó!
¡Primer acaceu-me a pedra!
¡Mai! ¡Me pelaria tota,
lo mateix que una culebra!
SANDALIO. *[Apart]* ¡La flor de la maravilla
és açò!... ¡I a mi em destempla
en eixa caiguda d'ulls
tan reguilopa!... [30] *[Alt]* Riteta,
vosté no devia servir.
CLARA. Eh, si algun racó tinguera,
o més aïna [31] comptara
en alguna finca...
SANDALIO. Atenga:
¿no podia [e]ixir-li un home...?
CLARA. ¡Mai! ¡M'espasme si em nomena
als hòmens! ¡Calle, per Déu!...
SANDALIO. Vull dir un marit, entenga'm.
CLARA. No parle de marits; prou
va passar... Tinc molt impressa
l'oració de la gloriosa
santa Rita.
SANDALIO. ¿Què diu eixa
oració?
CLARA. Un grapat de coses.

SANDALIO. ¿Quines?
CLARA. Eh, coses; deprenga-la.
SANDALIO. Si vosté no me les diu...
CLARA. Ei, mire, si vol saber-la...
«Santa Rita de Càsia,
escuchen todos,
esta mujer fue santa
de varios modos.
Sí, Rita,
y también donsellita
de una.
Fui reliquiosa y santa
todo a la una.
Los trabacos de Rita
con su marido,
no es posible la lengua
para desirlos.
Sí, Rita.
Y Rita tan sofrida y callada,
que por eso sofría pasiensa honrada.
Viuda Rita sin hicos,
se fue a un conviento
de moncas agostinas:
despide el velo,
y disen,
y las moncas requistren
disiendo:
mentre vírquenes viudas
no las queremos.
Clama al sielo una noche
porque hu asista
Nicolás, Agostino
y san Cuan Bautista,
vinieron,
y los tres la metieron,
volando
por el tecado
una mañana,
por los castros la vieron
toda espasmada...»
SANDALIO. ¡Calle, dona, calle! ¿Qui
li ha ensenyat l'oració eixa?
No diga més desatinos.
CLARA. ¡Ei! Pos jo així l'ha depresa.
Ja veu, i els treballs que conta
¿per qui els passà la pobreta

de la santa? Pel marit.
SANDALIO. No siga innocent i crega'm.
Jo sé d'algú que, si el vol,
la tindrà molt popaeta. [32]
Conque...
CLARA. ¡Uó! Algun alfambrat. [33]
SANDALIO. ¿I si li dic que té renta?...
CLARA. ¡Xicaé, quin home!
SANDALIO. Conteste.
CLARA. ¡Mai! ¡Calle, per Déu! ¡Encesa
estic como una tomaca
d'ouir-lo!
SANDALIO. *[Apart]* Ja li fa mella.

ESCENA XIV

Dichos, y Quiquet por el foro.

QUIQUET. *[Apart]* Sóc un tonto; allò seria
invenció seua... ¡Sant Blai!
Si està ací, i d'atre tipo...
CLARA. No pot ser. *A Sandalio.*
SANDALIO. ¿No? Ja vorà.
QUIQUET. Tio, ¿que n'ham recibit
un[a] atra?
SANDALIO. S'ha presentat...
Entre parèntesis, Rita;
jo muntaré d'ahí baix
lo que falte, en un momento,
i mos farà l'almorzar.
CLARA. Ja és migjorn; devalle prompte,
sinós, a quin hora van...
QUIQUET. ¿Vosté vol fer els mandaos?
SANDALIO. Com l'escaleta és pesà
no vull que se canse Rita
muntant-la.
QUIQUET. No l'ha vist mai
tan condescendient...
SANDALIO. Xe, Paco;
si saberes tu escurar...
mentres encontre una dona
pe'a que manege l'espart..
QUIQUET. ¿Escurar jo?
SANDALIO. Dóna llàstima
que es llance a pedre eixes mans

de gesmil.
QUIQUET. ¡Açò és el eco!
¿Pues entonses a què ha entrat
en esta casa?
SANDALIO. A servir,
però acabarà manant.
QUIQUET. Que em pengen si este misteri
l'entenc.
SANDALIO. ¿Vols saber-lo clar?
Ni jo sé com explicar-me'l...
Però... res, que m'ha guillat
eixa xicota, i com puga
me case en ella; ja ho saps.
QUIQUET. ¡Re-contra-re-lusifer!
SANDALIO. ¡Hui este bèstia em[r] fa botar
en eixes exclamacions!
QUIQUET. ¡Impossible! No és capaç...
SANDALIO. Xe, sí; pos això és lo cèlebre;
després d'haver renegat
de totes les criaïlles,
casar-me en una crià.
QUIQUET. ¡Loco estic! ¿És cert que et cases? *[A Clara.]*
CLARA. Eh, ¿que jo me puc casar?
QUIQUET. ¿No sents com ho diu mon tio?
CLARA. ¡Vivint el meu Micolau!
¡Jesús! I ell, que la condemna
la cumplix despús-demà.
SANDALIO. ¿Qui?
CLARA. El meu home; si el ficaren
en sant Agostí[34] fa onze anys,
perquè a un amo que em *jaleaba*
la panxa li va furgà
aixina, en un ganyivet.
SANDALIO. ¡Santíssim Cristo del Grao![35]
¿Pues que vosté no és fadrina?
CLARA. ¡Ei!, ¿pos que el sinyó no ho sap?...
QUIQUET. ¡Alça, món!
SANDALIO. ¡So mala pècora!
Vaja-se'n vosté a l'instant
de ma casa. Açò em faltava,
que vinguera el llicenciat
i... Si pareix que ja estiguen
furgant-me el ventre.
CLARA. Ben clar
se veu ara que vosté
duia la intenció danyà.

¡Vés, fia't dels amos!
SANDALIO. Dona,
prenga en seguida el montant
i crus y cuarto; criaïlles
no ne vullc més.
CLARA. ¡Ay, papá!
¡Y tu hija estuvo a las órdenes
de un amo tan incapás!
SANDALIO. ¡Santo sielo!
CLARA. ¡Ui! ¡En divendres
botifarrons pe'a almorzar!
Per més que escopinye, ací *Señalando la garganta.*
pareix que els tinga clavats.
SANDALIO. ¿Açò és Lusbel en figura
de criaïlla?
QUIQUET. No tant;
és Clara, la meua nòvia.
SANDALIO. ¿Vosté? ¡Ja comprenc el pla!
¡So traïdor!
QUIQUET. Tio, perdone'm...
CLARA. El perdó el dec jo implorar.
Meua fon la idea.
SANDALIO. ¡Atònit
me deixa l'habilitat!...
CLARA. Pues de les criaes fingides
ninguna li n'agradà,
disposta pe'a servir-lo
en carinyo i voluntat,
té vosté ací una neboda,
si eixe nom li vol donar.
SANDALIO. La travesura mereix...
que l'otorgue en un abraç.
QUIQUET. Tio, que no és l'alcoiana.
SANDALIO. Eu, bon rato hauràs passat...
CLARA. Tres còpies fetes aixina,
com qui diu de rampantam,
no vol dir que en tot lo ram
no hi haja alguna flor fina;
i en cas de buscar fadrina,
l'autor i nosatros tres
desitjaríem només
que un aplauso mereixquera,
com el que ací ouir espera
esta crià de vostés.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A: original y en verso.*

[b] A *A: d'una festa o un halago.*

[c] A *A: pe'a.*

[d] A *A: faça-nos.*

[e] A *A: Sandalio y Quiquet, y después Clara por la derecha.*

[f] A *OC: dels.* Esmenem tot seguint *A* per tal que el vers no siga hipermètric.

[g] A *OC: arre, arre.* Esmenem tot seguint *A*, que fa *arré, arré,* oxítones, la qual cosa és necessària per tal de mantenir la rima assonant.

[h] A *OC: empatat.* Esmenem tot seguint *A.*

[i] A *OC: algú.* Esmenem tot seguint *A.*

[j] A *A: escrúpol.*

[k] Esmenem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

[l] A *A: nosatros.*

[m] A *A: atordida.*

[n] Esmenem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[o] Esmenem *el* per *al* perquè el sentit de la frase ho requereix.

[p] A *A: pos.*

[q] A *A: assustat.* Mantenim la forma d'*OC*, que s'ajusta més a la manera incorrecta de parlar el personatge.

[r] A *OC: en.*

NOTES CRÍTIQUES

[1] Salustiano Asenjo (Pamplona 1834-València 1897): pintor i escriptor format a València, destacà sobretot per la seua tasca pedagògica; fou catedràtic i després director (1871) de l'escola de Belles Arts de l'Acadèmia. Esporàdicament es dedicà al periodisme sobre temes artístics, a la poesia satírica i a la caricatura (*GEC*).

[2] *Passacòlica:* malaltia infecciosa que es manifesta per molta diarrea (*DCVB*).

[3] *Criaïlla:* una de les moltes variants valencianes del mot *creïlla*, és a dir, *patata*. En tota l'obra, Escalante juga amb la confusió fonètica entre *creïlla* i *criadilla*, diminitiu de *criada*.

[4] *Set Aigües:* poble de la Foia de Bunyol, famós per la bondat de les seues fonts.

[5] *Xurro:* nom que tradicionalment es dóna al País Valencià als habitants de les zones castellano-parlants, en especial les de repoblació aragonesa.

[6] *Sinarques:* poble pròxim a Utiel. Tota aquesta comarca fou incorporada a la província de València, en les reformes administratives de 1851.

[7] En aquest vers es trenca la rima assonàntica (*á i* en lloc de la que correspondria, és a dir, *á e*), i el mateix passa en els vv. 182, 200, 216 i 228. Al v. 211 el canvi és *é i*. Aquest trencament no s'ha de considerar incorrecció de part de l'autor, sinó més aviat intent de reproduir una pronunciació valenciana defectuosa.

[8] *Gipó:* peça de vestir, amb mànegues, ajustada i cenyida al cos, i que cobreix el tronc des dels muscles fins a la cintura (*DCVB*).

[9] *Mossots:* augmentatiu de *mosso*, nom que rebien els criats que desempenyaven tasques diverses.

[10] Per tal que el vers tinga la mida correcta, l'accent tònic ha d'anar sobre el pronom postclític *faça-mos*.

[11] *Moltón:* castellanització adés del valencià *moltó*, adés del francés *mouton*.

[12] Vers hipomètric.

[13] *Monflorita:* v. n. [22] a *L'agüelo Cuc.*

[14] Ús paròdic de la coneguda frase «*les onze i mitja* (o l'hora que siga) *i sereno*». Tot substituint aquest darrer mot per *carpanta*, és a dir, fam molt gran.

[15] Vers hipermètric.

[16] *Anabolena:* per Ana Bolena, segona esposa del rei anglés Enric VIIIé; dona poc assenyada, frívola, entremaliadora.

[17] *Sou:* moneda antiga, que valia dotze diners de billó i que era la vintena part de la lliura (*DCVB*).

[18] *Saco:* sac o brusa de dones (*DCVB*).

[19] *Fadrina:* ací, criada. En el vers 542, però, s'utilitzarà amb el sentit de *dona soltera*.

[20] Es refereix a la *Divina Pastora*, és a dir a la Verge Maria.

[21] *Fresa* (cast.): taca cutània gran, més o menys rodona, i de color rosat.

[22] *Jopar:* joparse (cast.): «marcharse, escapándose o precipitadamente de un sitio» (*DUE*).

[23] *Allargar-se:* v. n. [45] a *L'agüelo Cuc.*

[24] *Procura:* càrrec o oficina en un negoci. Ací té un valor semblant a «exclusiva».

[25] *Ístam:* del pronom llatí *iste, ista, istud*. En femení: eixa.

[26] *Miques:* plat valencià molt típic, fet de pa remullat i després fregit; s'acompanya de cansalada, abadejo o llonganisses.

[27] Suposem que es refereix a les peladilles, ja que les fabricades en aquesta població passen per ser les millors. El doble sentit resultaria, doncs, prou obvi.

[28] Leon Gambetta (1838-1882) fou un distingit polític i orador francés, que arribà a President de la Cambra dels Diputats i Cap del govern d'aquest país.

[29] *Rosari:* l'espinada o columna vertebral (*DCVB*).

[30] *Guilopo:* v. n. [9] a *Oros són trumfos.*

[31] *Més aïna:* en el sentit de *millot dit, més prompte*.

[32] *Popar* (cast): «agasajar o lisonjear a alguien» (*DUE*).

[33] *Alfambrat;* famolenc, mort de fam.

[34] *Sant Agustí:* Convent fundat pels agustinians al segle XIV, on es troba actualment l'església de la mateixa advocació. Era un dels centres del culte cristià de la ciutat de València, gràcies a la imatge –considerada miraculosa– de la Nostra Senyora de Gràcia.

[35] *El Crist del Grau:* imatge miraculosa que arribà a València pel Grau i remuntà el riu fins la ciutat.

ELS NÒVIOS DE MA CUNYÀ

ESTUDI INTRODUCTORI

Els nòvios de ma cunyà pertany a un conjunt de sainets d'Escalante que, d'alguna manera, podríem anomenar *misògins*. Tots ells apareixen dominats per donotes terribles, que d'una manera o d'altra martiritzen els seus familiars, sempre homes tímids, pacífics, silenciosos i amb una gran bondat natural: esposos (*Bufar en caldo gelat, Tres forasters de Madrid, La Patti de Peixcaors*), pares (*Les xiques de l'entresuelo*) o germans (*¡Tonico!*).

Una de les característiques comunes a aquestes dones és que han passat ja la joventut, algunes sense aconseguir maridar, i totes –nascudes o procedents d'estrats socials modestos– tenen un gran deler d'ascens social... i un nivell cultural molt baix. Així, per tal d'intentar diferenciar-se del seu grup, utilitzen sempre el castellà, llengua que ni de bon tros dominen, amb les impropietats –convertides sàviament per Escalante en efectes de gran comicitat– que resulten fàcils d'imaginar.

En aquest cas es tracta d'una cunyada, Telesfora, *tan lletja i sinse diners* (v. 134), que no hi ha manera de trobar-li nòvio. L'infeliç de Benito, rellotger que mai no aconsegueix acabar a temps els encàrrecs dels seus clients, vol alliberar-se a qualsevol preu d'ella, perquè amb la seua dona ja en té prou, i l'únic camí del que es pot valdre és el matrimoni.

El conflicte es resoldrà –millor dit, *no es resoldrà*, ja que cap dels dos personatges no obtindrà el que desitja– després d'una sèrie de peripècies molt divertides, travades en l'interior d'una trama construïda amb una eficàcia més que notable. Primer, el projecte de casar-la amb el nebot d'un client, *un xic decent, però molt curt*, que té *un barato de sepillos* (vv. 182-187), i que, per tal de fer-li honor a la cunyada, és *més lleig que un lloguer de casa* (v. 242), se n'anirà en orris, perquè Telesfora està enamorada del capità Lanzarote, al qual fa que Benito escriga anònims amenaçadors, per veure si així es decideix a acomplir una suposada paraula de matrimoni. I finalment, apareixerà el tercer en discòrdia, Castañeda, un andalús xerraire, que es deixarà voler segons les seues conveniències, i no tindrà escrúpols en aprofitar-se dels diners de la família.

Però l'innocent de Benito es delata en la redacció de l'anònim i, per tal de fugir de Lanzarote, que es presenta en la seua casa fet una fúria, es veurà forçat a valdre's de la disfressa de dona, que l'han obligat a posar-se per a un ball de màscares, en una situació que recorda prou a una escena d'una poc coneguda sarsuela anterior d'Escalante, en castellà, *Angelito*, de 1864. A la fi, com era d'esperar, Telesfora es queda sense cap dels dos –reals o imaginaris– pretendents, i Benito confessarà amargament que, fins amb sinagües el reconeixen perquè, al capdavall, *les duc sempre* (v. 774).

* * *

Des del punt de vista mètric es tracta d'una de les obres més senzilles d'Escalante, malgrat la seua extensió, que supera en gairebé un centenar de versos la mitjana de les peces en un acte, ja que està escrita tota, tret de tretze versos, en romanç, sense altres variacions que els canvis en les assonàncies. Únicament se n'allunyen un parells de cobles, i la quintilla de cloenda.

L'estructura és aquesta:

vv.	1-196	romanç	é	667-668	romanç é a
	197-232	romanç	í a	669-672	cobla
	233-366	romanç	á a	673-762	romanç é a
	367-474	romanç	á	763-822	romanç é e
	475-504	romanç	á a	823-866	romanç ó
	505-662	romanç	é a	867-948	romanç á a
	663-666	cobla		949-953	quintilla

Els percentatges són els següents:

romanç		940 vv.	98,7%
	en é a	250 vv.	26,6%
	á a	246	
	é	196	
	á	108	
	é e	60	
	ó	44	
	í a	36	
cobles		8 vv.	0,8%
quintilla		5 vv.	0,5%

* * *

La primera edició del text és de 1880, i està feta a València per la Llibreria de Pascual Aguilar. La identifiquem com *A* i la apareguda a les Obres Completes com a *OC*, com ja és habitual.

ELS NÒVIOS DE MA CUNYÀ

pieza bilingüe, en un acto y en verso[a] *
estrenada con buen éxito a beneficio del autor,
en el teatro Principal, la noche
del 8 de junio de 1879.

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Telesfora	Sra. Mondéjar
Rufina	« Pardinillas
Benito	Sr. Mora
Fermín	« Plumer
Castañeda	« García Valero
Lanzarote	« Taberner
Rosendo	« Eugenio

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1739-1740.

ACTO ÚNICO

Interior de una habitación. Puerta al foro, dos a la izquierda, un balcón y una ventana a la derecha. Una mesa con instrumentos de relojería; otra con recado de escribir. Encima de una silla, una guitarra.

ESCENA PRIMERA

Lanzarote, solo; después Fermín por el foro.

LANZAROTE. Siento no hallarles en casa,
pero les esperaré
si no tardan. Es decir,
que esa maldita mujer,
porque yo tuve el capricho,
la extravagancia, más bien,
de decirle así por broma
cuatro palabras de miel
y ella creía pescarme,
pero su intento burlé,
¿despechada desde entonces
va quitándome la piel?
Porque no me cabe duda;
el anónimo soez
que a mi novia le enviaron
salió de aquí ¡voto a quién!
¡Si yo probarlo pudiera!
Parece broma, y en él
la dicen que soy un bárbaro
que a palos la ha de moler,

y que me tiño el bigote
y me achispo en el café,
y mil calumnias groseras.
¡Cien bombas! Yo le diré
al cuñado de esta esfinge
que si tan vil proceder
la consiente, las orejas
le corto como a un lebrel.
Pero ese hombre tarda mucho...

ESCENA II

Lanzarote y Fermín por el foro.

FERMÍN. Buenas. ¿Está el rellonger?
LANZAROTE. No señor.
FERMÍN. ¿No está de veras?
LANZAROTE. Hombre, ¿no lo ha oído usté?
FERMÍN. Desimule: lo pregunto
porque le di a componer
mi reloj, hase lo menos
sinco semanas o seis
y ya he venido con ésta
dose veses.
LANZAROTE. Basta, bien.
FERMÍN. A todo esto en mi casa
nadie lo quiere creer;
se figuran que lo tengo
empeñado, y cada ves
que se nomena un reló
se arman unos canyarets
y unas broncas...
LANZAROTE. ¡Y un demonio!
¿Quién sufre esta pesadez?
FERMÍN. Dispense...
LANZAROTE. ¡Vaya al infierno!
¡A mí qué me cuenta usté! *Vase [por el] foro.*
FERMÍN. ¿Quina mosca li ha picat?
Jo no crec haver-lo ofés...
Este Benito... ¿a que encara
me costa atre viatget?...
Deixa'm vore si està dins
la cria, i preguntaré,
no siga cosa que tarde. *Vase [por la] puerta [de la] izquierda.*

ESCENA III

Telesfora, Rufina y Benito [por el] foro.

TELESFORA. Sí que era ell.
BENITO. No era ell.
TELESFORA. Sí sinyor, parat estava
a la porta del café.
RUFINA. No li disputes, Benito.
BENITO. Dona, si tots els que veu
de llunt se li entoixen eixe
Castañeda del bordell. [1]
TELESFORA. Tu marido es mi verdugo,
creu-me.
BENITO. D'ouir-la m'encenc.
TELESFORA. Quan m'ix un nòvio, renega.
RUFINA. És cert...
BENITO. No parles arreu.
RUFINA. També estic jo en eia enrònia. [2]
BENITO. Però, dona, si pareixc
un reganxaor de nòvios.
TELESFORA. Falsario.
BENITO. ¿Qui li dugué
al capità Lansarote
a Castañeda, l'ex-fiel
de portes? [3]
RUFINA. Poc li ha valgut.
BENITO. ¿És culpa meua també
si alcen el vol als huit dies
despedint-se a lo francés?
¿No faig [b] jo prou, que els treballe
i em costa tirar el lleu
col·locar-li'ls pe'a que puga
pegar-los el volapié?
TELESFORA. Vore la cara que els fa
dóna por.
BENITO. Digues-li que ells
quan s'asusten és quan veuen
la d'ella.
TELESFORA. ¿Tu encontres bé
a un home com Castañeda
fer-li l'acció que li féu?
BENITO. Mà en l'estanquera què prompte
s'agarrà: ¡bon paixarell!

Lo que volia era traure'm...
RUFINA. Però ¿quina acció? ¡No sé...!
BENITO. Xica, que me demanà
cinc duros, devent-me'n tres,
i li'ls neguí.
RUFINA. A una persona
delicada, això l'ofén.
TELESFORA. A un hombre que hubiera hecho
mi suerte.
RUFINA. Li hu prometé.
BENITO. Nòvios com eixe andalús
no fan falta per a res.
Un farsante...
TELESFORA. ¿Estás mirando
como no lo puede ver?
BENITO. ¿Que ell s'haguera en tu casat?
RUFINA. ¿Qui ho dubta?
TELESFORA. Sí, senyor; ¿pues
que esa guilopa [4] estanquera,
si no fuera por usté,
me lo hubiese a mí amarrado
tan fácilmente?
BENITO. Callem.
RUFINA. En això té ma germana
moltíssima raó.
TELESFORA. En ley
y consiensia, tu marido
¿sabes lo que ha hecho? Haser
que me robasen, porque ella
me ha robado, y ante un jués,
tu marido es el factor
del robo.
BENITO. Ahí tenen vostés:
en lo veïnat van a creure
que jo sóc segurament
algun capità de lladres.
TELESFORA. Para mí peor.
RUFINA. Anem,
anem dins.
BENITO. Endu-te-la.
TELESFORA. ¡Infame, verme por él
continuamente donsella!
RUFINA. ¿I plores?
TELESFORA. No plorarem...
Seguir a su alrededor
no quiero: veas de ver

por dónde me sale un novio.

BENITO. Ni per llevant ni ponent.

TELESFORA. ¿Haurà recibit l'anònim *[A Rufina.]*
l'estanquera?

RUFINA. Sí que deu...

Vanse [por la] segunda puerta [de la] izquierda.

ESCENA IV

Benito y Fermín [por la] primera puerta [de la] izquierda.

BENITO. ¡Esta cunyà em torna loco!
A l'últim l'anunciaré
en los diaris; és l'únic
que me queda ja que fer.
Però, Senyor, ¡si la veuen
tan lletja i sinse diners!...

FERMÍN. ¡Benito!

BENITO. ¡Calla, Fermín!
¿M'estava esperant vosté?

FERMÍN. Ja fa rato.

BENITO. Mal me sap;
¡diantre!...

FERMÍN. ¿El rellonge meu?...

BENITO. Palabra de honor...

FERMÍN. ¡Adiós!

BENITO. Que el deixe esta nit corrent. [5]

FERMÍN. ¡Açò ja passa de poca
formalitat, cavallers!
Done-me'l com siga.

BENITO. Atenga,
m'ha vingut un pensament.
¿A vosté li convindria
casar-se?

FERMÍN. ¿A mi? ¡Guapo, [6] rei!

BENITO. Fermin, trobant una dona
de sa casa...

FERMÍN. ¡Te pareix
quin desbarat!

BENITO. ¿Desbarat?
¿Encontrarà un home res
millor que la dona pròpia?

FERMÍN. Però, Benito...

BENITO. ¿No hu creu?

Pues, fill, jo... *[Apart]* Barataria
si poguera a ma muller
mas que[7] fóra per tramussos
com fan lo ferro vell.

FERMÍN. ¿Me proposa a mi...?

BENITO. ¿Oferint-li
un acomodo excel·lent...?

FERMÍN. Però...

BENITO. A ulls tancats la devia...

FERMÍN. Home, si tinc nou xiquets
i una dona que és capaç
de soltar-ne un regiment.

BENITO. ¡M'ha vist! ¿I no ho diu més prompte?

FERMÍN. ¿M'ha deixat parlar vosté?

BENITO. En l'ànsia d'encabotar-lo...

FERMÍN. Conque, Benito, ¿quedem
en que el rellonge?...

BENITO. Palabra
de honor...

FERMÍN. Malo, no el tindré.

BENITO. En seguideta me pose.
Home, veja si coneix
algú que vullga... *[Apart]* Penjar-se...
[Alt] i li proporcionarem
a ma cunyà; és una *alhaja.*

FERMÍN. No la viu mai. Ja comprenc;
volia que enparentàrem.

BENITO. El meu gust...

FERMÍN. Preguntaré...
Ara pense: mon nebot
el sepillero... justet.
Recorde que em va dir: «tio,
si entre els seus coneiximents
sap d'alguna proporció...»

BENITO. ¿De veres?

FERMÍN. Un xic decent,
però molt curt; incapaç
de dir-li a una dona res;
d'estos que com no els espenyguen...[8]

BENITO. No li fa, jo l'espenydré.

FERMÍN. Té un barato de sepillos...

BENITO. Millor.

FERMÍN. I un capitalet.

BENITO. Envie-lo de seguideta
i faran coneiximent.

FERMÍN. Bello sujeto; és dir bello,

comprenga...

BENITO. Home, envie-me'l.

FERMÍN. Esperant està al cantó.

BENITO. ¿I encara no ha anat per ell?

FERMÍN. ¡Vaja una casualitat! Tindria molt goig. *Vase [por el] foro.*

BENITO. Jo més.

ESCENA V

Benito, Telesfora y Rufina por la segunda puerta [de la] izquierda.

BENITO. ¡M'ha obert el cel! Telesfora,
Rufina, ixcau en seguida.

RUFINA. ¿Què vols?

BENITO. Ja té ta germana
un atre nòvio. Que vinga
després dient si jo sóc
el seu botxí.

TELESFORA. Però...

RUFINA. Explica't.

BENITO. Nada, que encontrí pe'a ella
una proporció magnífica.
Un comerciant de sepillos
jove i en pessetes.

RUFINA. ¡Xica!

TELESFORA. Serà aquell que en la Glorieta[9]
el diumenge me seguia.

BENITO. No t'ha vist mai; és nebot
d'un amic meu, i desitja
casar-se. Esperant-lo estic.

TELESFORA. ¿Estàs esperant-lo?

BENITO. Vinga,
vullc que us conegau. *[Apart]* Siquiera
fóra eixe home curt de vista.

TELESFORA. ¡Pos no estic tota torbà!

RUFINA. Naturalment, la notícia...
la sorpresa...

BENITO. Digues-li
que l'ull dret no l'arropixca
tant.

TELESFORA. M'arreglaré un poc.

RUFINA. Clar.
Anem dins prompte.

BENITO. Rufina,
dissimula-li la sombra
d'eixe bigot que li pinta:
posa-li polvos, molts polvos,
pues encara vindrà el dia
que li l'envege algun cabo
de granaeros.
RUFINA. Aixina
abultes totes les coses. *Vanse [por la] segunda puerta [de la] izquierda.*

ESCENA VI

Benito, y por el foro Fermín y Rosendo.

BENITO. Casi sempre la que priva
és la primera impressió.
Si ara no li done [e]lixida
a eixa asserp, no se presenta
atra ocasió mentres vixca.
FERMÍN. Benito, ací estem nosatros.
BENITO. Avant.
FERMÍN. No faces la cara
tan sèria; pareix que sempre
estigues de mala data.
Mon nebot Rosendo.
ROSENDO. Buenas...
BENITO. Buenas... *[Apart]* ¡Santa Policarpa!
¿D'a on ha eixit este fenòmeno?
[Alt] Tinc el gust... m'alegre en l'ànima
conéixer... *[Apart]* Xe, si açò és
més lleig que un lloguer de casa.
[Alt] Sente's i descanse.
ROSENDO. Gràcies.
FERMÍN. El meu nebot mai se cansa:
acostumat al taulell...
Vosté compte que ell no para;
sempre despatxant sepillos.
ROSENDO. Així prospera la casa.
FERMÍN. ¡Porta un tràfec...! Jo no sé
els sepillos que despatxa.
BENITO. ¿Anem dretets a l'assumpt,
si li pareix?
FERMÍN. Bueno, vaja.

BENITO. Conque vosté vol casar-se,
i com a persona sàvia
preferix... no bonicàries,
que el temps les borra i acaba.
ROSENDO. ¿Qui ha dit això?
FERMÍN. Muy bien dicho.
Lo que tu, parlant en plata,
desitges, és una dona
que et porte... ¡No digam ara...!
BENITO. Pues sí senyor, ma cunyà,
segur... *[Apart]* que et porta a una gàbia.
FERMÍN. El xic està arreglaet.
Sinse que siga alabança,
la seua posicioneta,
crega-hu, Benito, els halaga;
els fa goig a moltes dones.
BENITO. Diga'm, ¿això de la barba
és llúpia? [10]
ROSENDO. Açò, una sorolla. [11]
BENITO. ¿Com sorolla?
FERMÍN. No l'enganya:
és un desig que sa mare
tingué.
BENITO. Devia menjar-se-la:
no l'afavorix.
FERMÍN. ¿Quants sepillos
has venut esta setmana?
ROSENDO. Unes trenta-set dotzenes.
FERMÍN. ¿Què li pareix la ganància?
BENITO. *[Apart]* Este me va a sepillar
per totes bandes.
FERMÍN. Traga
comptes: només a quinzet
que pot quedar-li...
BENITO. En la galta,
això que té, ¿és foc de fetge?
FERMÍN. Això en estiu se li amaga
prenint banys.
BENITO. Devia prendre'n
també en l'hivern.
FERMÍN. Pues tu, en caixa,
ja comptaràs un bonico
capitalet. ¿A que passa
de tres mil reals?
ROSENDO. En clau.
FERMÍN. ¿Què li pareix? Cent cinquanta...

BENITO. Per eixa part és persona
muy aseptable y simpática:
¡mucho!... ¿Ha tengut la pigota?
Li veig clots...
FERMÍN. ¿Vosté és que tracta
de copiar-lo en algun llenç?
BENITO. ¿Vol callar? *[Apart]* Ja no m'alarma
el bigot de Telesfora;
un seraff és comparant-la...

ESCENA VII

Dichos, Telesfora y Rufina por la segunda puerta [de la] izquierda.

TELESFORA. Xico, ¿estorbem?
RUFINA. ¿Tens visita?
BENITO. Al contrari, us aguardava.
Vingau. La meua cunyà...
FERMÍN. ¿És esta?
BENITO. I l'ama de casa.
FERMÍN. Pe'a servir-la.
RUFINA. Gràcies.
ROSENDO. Tio,
pareix que tinga mala gana. [12]
BENITO. Telesfora, ací este jove
coneixer-te desitjava.
TELESFORA. ¿Vosté...? ¡Ai, quin sortit! [13]
BENITO. ¿Tens algo?
TELESFORA. Una miqueta de rampa.
¿El sepillero és vosté?
ROSENDO. Jo sóc.
TELESFORA. Feu-me calaguala. [14]
BENITO. *[Apart]* Jo sóc. Hu diu més unflat
que un sapo.
TELESFORA. ¡Rufina!
RUFINA. ¡Calla!
TELESFORA. Açò deu pendre's a risa.
¿Tu has reparat bé eixa cara?
BENITO. Xica, els hòmens tots som guapos...
[Apart] Mal, açò si no es treballa...
S'han quedat mig de gaidó.
[Alt] Pues sí senyor, per la traça
el seu nebot és persona
muy recomendable, ¡vaya!

Un jove que té botiga
i fa una venta borratxa...
TELESFORA. Per supost, també vendrà
orejones [15] de Calanda.
BENITO. ¿Orejones?
TELESFORA. ¿No li veus
les orelles?
BENITO. Ta germana,
quines eixides...
TELESFORA. ¡Jesús!
¡No se pot vore una estampa!...
BENITO. Ací la meua cunyà,
sinse que siga alabança,
también es lo que se dise
una verdadera alhaja.
Té unes mans per a l'agulla...
FERMÍN. ¿Cus?
BENITO. ¡Fa unes calces de llana
i uns bolsillos d'arriero!...
FERMÍN. Lo que també paeix[c] que faça
de quan en quan és l'ullet.
BENITO. Però, ¿veu en quina gràcia?
Com si diguent estiguera:
«¡Ay, el corasón me arrapas...!»
¿Eh? *[Apart]* Y va de *jaleo*.
TELESFORA. ¿Allò?
És algun esguit d'almànguena? [16]
BENITO. ¿Aquello? Una rosa fina;
que quan d'ella sigues l'ama,
diràs molt tova: «Es mi amante
el de la rosa en la galta».
TELESFORA. Si l'amostres en la fira
és segura la ganància.
BENITO. *[Apart]* Eu, ja em vaig jo carregant...
[Alt] ¿El seu nebot està en babia?
Home, que li diga algo.
FERMÍN. Diu que se l'entoixa massa
peluda.
BENITO. Millor.
FERMÍN. ¿Millor?
BENITO. Si tots els dies l'afaita,
li sobra pèl pe'als sepillos.
ROSENDO. Jo vullc una xica guapa.
BENITO. No em facen desbaratar.
¿I com ha d'enamorar-la?
FERMÍN. En la seua posició...

BENITO. ¡Al bordell! [17] Si té una cara
que això pareix un judio
de rajoleta. [18]
FERMÍN. ¿Com? Vaya,
señores, pasarlo bien.
Eixe insult...
ROSENDO. Eixa paraula...
FERMÍN. Podrà no ser guapo...
ROSENDO. Toque. [19]
FERMÍN. Però dir-le que té cara
de judio de rajoleta...
BENITO. Saltí per lo rei de Frància. [20]

Fermín y Rosendo vanse por el foro.

ESCENA VIII

Benito, Telesfora y Rufina.

TELESFORA. Home, ¿i ha tengut vosté
valor d'alabar-me tant?
BENITO. Posa't un punt en la boca.
RUFINA. Diu bé; l'has amotina[t]... [21]
TELESFORA. ¡Dur-mos eixe monstruo a casa!
Açò ha segut un engany.
BENITO. En tots los festejos seus
el dimoni està ficat.
TELESFORA. Atén: ¿enviem-li un atre
anònim al capità
amenaçant-lo? Tal volta
prenga por...
RUFINA. Sí, xico, vas
a escriure-lo en un momento
BENITO. ¿Qui, jo? S'hau equivocat:
d'ací no ixen més anònims.
TELESFORA. ¿Vols que es gastem un real
i el faça un memorialiste? [22]
RUFINA. ¿Però què te costarà...?
Assenta't.
BENITO. ¡Voto va Dios!
Açò no s'acaba mai. *Sentándose y escribiendo lo que le dicta Telesfora.*
RUFINA. Dicta-li.
TELESFORA. ¿Què li direm?
Posa: «Señor don...»

BENITO. Ja està.
TELESFORA. «Ustet es un hombre vil».
BENITO. Bon modo d'escomençar.
TELESFORA. «Usté es un hombre bajuno».
BENITO. ¿Bajuno? Segon furgà.
TELESFORA. «Que gastándole paliques
con intensión criminal,
ha engañado usté a una huérfana».
BENITO. ¡Com huérfana!
TELESFORA. ¿Tinc jo acàs
pare ni mare?
BENITO. Tampoc
m'agüela en té.
RUFINA. Passa avant.
TELESFORA. «Pero esa acción de bandido
mucho le puede costar,
pues su palabra le cumple
a Telesfora, o lo harán
a cuartos, qui mi cuñada
tiene quien la vengará».
¿Prou?
RUFINA. ¿Pe'a què més?
TELESFORA. Firma un nom
quansevol.
BENITO. «Felipe Llac». *Firmando.*
TELESFORA. Un sou li done si el troba.
¿Què et pareix?
RUFINA. Fortet està.
BENITO. No sé jo lo que li encontre
a este anònim... En fi...
TELESFORA. Da'm.
La del quarto de mandaos
al correu la tirarà.
¿Creus que farà efecte?
RUFINA. Sí.
TELESFORA. Res me costa de provar.
Vanse las dos [por el] foro.

ESCENA IX

Benito solo y después Rufina por el foro.

BENITO. Me repugna escriure anònims.
¡És una acció tan covard
i tan baixa...! No, pues eixe,

si sabera el capità
qui l'ha escrit, en lo seu gènit,
l'obria de dalt a baix.
Casi estic arrepentit...
Eu, i hasta desasonat.
Li diu massa perreries.
Vil, bandido, i que el faran
a quartos. ¡Xe! ¡Santos sielos!
Repassant-ho ara despai
jo recorde... no tinc dubte;
sí sinyor; li hu he posat.
¡Bèstia de mi! ¡Telesfora!
¡Rufina!

RUFINA. ¿Tu crides?

BENITO. Da'm
l'anònim.

RUFINA. Al correu
se l'emportaren volant.

BENITO. ¿Sí? ¡Pues mala catástrofe!

RUFINA. No te comprenc.

BENITO. Que ara caic
que jo posí «Mi cuñada
tiene quien la vengará».
Cuñada, en totes les lletres;
aixina m'heu va dictar
ella, i distragudament
jo hu emboquí.

RUFINA. ¡Vaja un llanç!

BENITO. Sóc perdut, no hi ha remei;
eixe home me talla el cap,
perquè, en llegir «mi cuñada»,
no és menester preguntar
qui l'ha escrit.

RUFINA. ¡I no advertir-ho!

BENITO. ¿No veus que em té marejat
i avorrit i corromput?
Però açò s'ha d'acabar.
A mi, cada nòvio seu
me costa una enfermetat,
i este tal volta me coste
la pell.

RUFINA. Eres molt covard.
En seguida t'aturrulles.

BENITO. A l'home jo l'ha insultat.

ESCENA X

Dichos y Telesfora por el foro.

TELESFORA. Xica, ara mateix ve.
BENITO. ¿Qui? Rufina, tanqueu baix:
digau-li per lo balcó
que m'embarquí pe'a ultramar.

Vase precipitadamente por la primera puerta de la izquierda.

RUFINA. ¿Però qui ve?
TELESFORA. Castañeda,
que ha parlat en la de baix.
RUFINA. ¿En l'estanquera ha renyit?
TELESFORA. Del tot. Si li ha dit plorant
que siempre soy su monona,
y que si no hasemos pas,
del sentimiento le coge
otra ves el aliacrán. [23]
RUFINA. L'anònim que li escrigueres
a ella els ha fet tronar. [24]
TELESFORA. Ha estat a la mort i tot.
Ell no l'ha volguda mai.
RUFINA. Quan vinga, para-li sèria;
no el recibixques ballant,
que tu en seguida t'amolles.
TELESFORA. ¿Jo? Buen pasón llevará.

Vanse [por la] segunda puerta [de la] izquierda.

ESCENA XI

Benito por la primera puerta [de la] izquierda, y después Castañeda por el foro.

BENITO. Crec que no ha vingut ningú.
El anònim em faltava.
Ja no m'atrevixc a [e]ixir
en quatre mesos de casa.
CASTAÑEDA. Salú.
BENITO. ¿Qui és? *[Apart]* ¡L'andalús!
¿D'a on ix esta mala estampa?

CASTAÑEDA. Compare, venga un abraso. *Abrazándolo.*
¡Con qué ansia deseaba
darle un apretón bien fuerte!
BENITO. Home, fuixca. *[Apart]* [d] Açò és que en l'atra
haurà renyit.
CASTAÑEDA. Yo le debo
a usté una esplicasión franca.
BENITO. *[Apart]* Lo que me deus són tres duros.
CASTAÑEDA. Yo me ausenté de esta casa,
la verdá, porque me dijo
mil embustes sierto trápala...
BENITO. *[Apart]* ¿Més que tu?
CASTAÑEDA. Y fue tal mi pena,
que he estao dos meses en cama.
BENITO. *[Apart]* Dos mesos, i fa vint dies
que ací mateix m'estafava.
[Alt] Castañeda, ya estoy harto
d'enredros y romansadas.
A mi trabajo me pongo
y no quiero saber nada
de nadie.
CASTAÑEDA. Usté me sonroja;
cabayero... esas palabras
me han ofendido, y me voy.
Nunca le jise a usté grasia.
Ea, me voy.

ESCENA XII

Dichos y Telesfora asomando por la puerta segunda de la izquierda.

TELESFORA. Vol anar-se'n.
BENITO. «Me voy», pero no s'allarga. [25]
TELESFORA. Escucha, Benito.
BENITO. *[Apart]* Vamos,
ja l'olgué.
CASTAÑEDA. Bendita sea
mi chachí, que me detiene
cuando ya estaba en la puerta.
TELESFORA. Benito, dise Rufina
que después, si tú quisieras,
podíamos ir un rato
al baile.
BENITO. Això, qui hu inventa

eres tu; mes ja no vaig
a ningun puesto.
TELESFORA. No seas
malicioso: hombre, parese
que busques siempre una esqueta. [26]
CASTAÑEDA. ¿Queréis que yo os acompañe?
BENITO. De ningún modo.
CASTAÑEDA. ¡Canela!
Obsequiándolas me gasto
un par de onsas. [27]
BENITO. *[Apart]* Ja escomença
a tirar onces. *[Alt]* No es canse:
de casa no salen ellas.
CASTAÑEDA. Pero mujer, ¿no meresco
ni contestasión siquiera?
TELESFORA. Benito, al chico aquel rubio
sobrino de doña Petra,
lo hallamos esta mañana
en la calle de la Olleta. [28]
¡Qué simpático y qué fino!
Llevaba un ramo de yerba
de adobar olivas, y
con mucha delicadesa
nos ofresió una ramita:
después vino hasta la puerta
con nosotras. ¿No es verdad
que es muy amable? Contesta,
hombre.
BENITO. ¡Oi! Xica, vés, vés
i *jalea't* [29] en t'agüela.
Ma tu per a on se la busca
pe'a fer-li denteres.
CASTAÑEDA. Ea,
me voy; ya no me hases caso.
¡Malhaya mi suerte negra!
TELESFORA. ¿Usted hablaba conmigo?
CASTAÑEDA. ¡Ingrata!
TELESFORA. Poca vergüensa.
CASTAÑEDA. ¿Cuando lleno de pasión
vengo en busca de mi prenda,
así, adusta, me recibes?
TELESFORA. ¡Mentiroso! ¿Y la estanquera?
CASTAÑEDA. *[Apart]* Me plantó la muy endina.
[Alt] Que se me trague la tierra
si es verdá lo que supones.
TELESFORA. Marche a haser esas comedias
al estanco, y le darán

algún puro.
CASTAÑEDA. No seas terca:
si eres tú mi único amor.
TELESFORA. A mí no s'aserque.
CASTAÑEDA. Deja
que imprima un beso en tu mano
de jasmines y asusenas.
TELESFORA. Estate queto: no quiero.
CASTAÑEDA. Uno...
TELESFORA. ¿M'enfado de veras?
Ma que t'allastimo en este
cañonsito de haser media.
Oi...
BENITO. Mare, Peret me toca.
Toca'm, Pere, una miqueta.
CASTAÑEDA. Es en vano que lo niegues:
si aunque ocultarlo pretendas
sé que me amas.
TELESFORA. ¡Sicatero!
¿Cómo es que así lo penetras?
CASTAÑEDA. Tus ojos, monona mía,
lo disen.
BENITO. *[Apart]* ¡Ay, vizcondesa!
Estarà fent-li l'ullet.
TELESFORA. ¡Cuán pillo eres, Castañeda!
Por nadie más que por ti
he tenido esta seguera,
y es que tus salamerías
mi corasón lo encadenan.
¡Siempre seré tuya, Leandro![e]
BENITO. *[Apart]* Eu, i jo aguante la metxa.
TELESFORA. El día que me dijeron
que hablabas con la estanquera,
por el balcón intenté
arrojarme a la plaseta.
¡Ai, me cogió un batistote[30]
tremendo!
CASTAÑEDA. Y yo en la inosensia...
TELESFORA. Pero ahora te hablo formal:
si de casarte no llevas
intensión, toma el montante.
CASTAÑEDA. ¡Por vida de las estreyas!
Si es tu cuñao quien se opone
a que entre en la parentela.
TELESFORA. ¿Él manda conmigo acaso?
CASTAÑEDA. Hase dos meses a Ésija

envié por los papeles
y los tengo en toa regla.
TELESFORA. ¿Oyes éste lo que dise?
BENITO. Alguna mentira seua.
TELESFORA. Que a nuestro enlase te opones.
BENITO. Bo, bo; tot això és pamema.
TELESFORA. Ha tret ja els papers.
BENITO. No hu crec.
TELESFORA. Puc jurar-t'heu.
BENITO. ¡Santa Tecla!
¡Si fóra cert!... ¿Oponerme
yo? Nunca.
CASTAÑEDA. Usté me detesta
y no puede ver naíta
de las cosas de mi tierra.
BENITO. Al contrario; me enamoran.
TELESFORA. Tiene rasón; l'ambelesan.
BENITO. Pues si a mí los andaluses...
CASTAÑEDA. Jase burla hasta é mi lengua.
BENITO. ¿Quién, yo?
TELESFORA. Parla-li en flamenco
si saps; voràs com s'alegra.
BENITO. En tal de que se t'emporte,
li parle hasta en ruso.
TELESFORA. Venga:
daros la mano en señal
de amistat.
CASTAÑEDA. ¿Quién se la niega?
Ésta es la mía, compare,
apriétela usté con fuersa.
BENITO. Zí, chipó, vullc dir, chipé.
¿Que si me agusta tu tierra?
De azeitunaz zevillanaz
me como yo una gerreta.
TELESFORA. No el mastegues massa bé.
CASTAÑEDA. Donde un andalús s'encuentra,
allí está el valor, el rumbo,
la alegría y la franquesa.
¿Digo yo bien?
BENITO. Zí, gachó:
por ezo con ti está ésta
tan encarazabinada. [31]
CASTAÑEDA. ¡Olé! ¡Que viva mi jembra!
TELESFORA. Zalerozo trapatrolaz,
azí es como me chamelaz.
BENITO. ¿Que xamela, [32] dius?

CASTAÑEDA. ¡Puñales!
Vas a ser pronto mi reina.
¡Chipé con coles! ¿Verdad?
BENITO. Cachipé con pebreretaz.
CASTAÑEDA. Compare, se me han quitao
del alma toas las penas
al verle tan expansivo,
porque a mí déme usté fiesta;
déme usté beber cañita,
tirar las onsas a espuertas,
y sobre todo pelar
la pava con mi morena.
¿Eh, salero?
BENITO. Zí, chavó.
Yo también en l'Albufera
pelé una ves una fotja. [33]
TELESFORA. I dos sarsetes. [34] ¿Te acuerdas?
CASTAÑEDA. Digo; pues y los cantares
de mi pueblo, ¿ahonde se quean?
¿Ha oído usté na en el mundo
mejor que unas peteneras?
BENITO. Gaché, no haze muchaz nochez
quize oirlas ahí cerca
y ze armó una, que por poco
me llevan a la cazeta. [35]
CASTAÑEDA. ¿Pero sabe usté cantarlas?
TELESFORA. Sí, canta-li'n; acontenta'l.
BENITO. *[Apart]* Esta me farà filar.
[Alt] Tengo la voz algo preza.
CASTAÑEDA. Vaya, si es usté un jilguero.
BENITO. En fin, puesto que se empeña...
TELESFORA. Vinga.
CASTAÑEDA. Vengan los cantares
salerosos de mi tierra.
BENITO. «Quien te puso petenera *Cantando.* [f]
no supo ponerte el nombre,
que te había de poner
la perdición de los hombres».
TELESFORA. ¡Ezo, ezo, ya están ahí!
BENITO. ¿Qui està ahí?
CASTAÑEDA. Venga otra, venga.
BENITO. «Desde que jablo en flamenco *Cantando.*
ezclamo al ver a una chica:
bendito Dioz que te ha hecho
máz zalá que la tonyina».

CASTAÑEDA. ¡Olé!
TELESFORA. ¡Bien!
CASTAÑEDA. Mu bien cantao.
BENITO. ¿Hay aquí grasia flamenca?
[Apart] No sé pe'a que se l'emporten
si me costa a mi faena.
TELESFORA. Escucha: para que hoy
tengamos fiesta completa,
quiero ir al baile de máscaras
contigo.
CASTAÑEDA. Si lo deseas...
Mas tu cuñao, antes...
TELESFORA. Ves
por los billetes.
CASTAÑEDA. Espera.
Estoy en un compromiso:
he de cobrar una letra
dentro de unos días, y hoy
necesitaba aunque fueran
sólo seis o siete duros.
BENITO. *[Apart]* ¿Conferència en veu baixeta?
¿Què tramaran?
TELESFORA. Mi Rufina
te los dará cuando vuelvas.
CASTAÑEDA. Salero, pues en dos saltos.
Vase [por el] foro.
BENITO. ¿A on va eixe tan de pressa?

ESCENA XIII

Benito, Telesfora y Rufina, por la segunda puerta [de la] izquierda.

RUFINA. ¿Xico, eres tu el que cantava?
BENITO. Jo; i aniré a la Goleta[36]
ans de lograr...
TELESFORA. Xica, ara
sí que em case en Castañeda:
ja ha tret els papers.
RUFINA. ¿De veres?
TELESFORA. Per ells ha enviat a Ésija.
Esta nit anem al ball.
BENITO. ¿En qui?
TELESFORA. En companyia seua.
BENITO. ¿Al ball? Això sí que no.

TELESFORA. Tu si vols quedar-te, queda't.
RUFINA. Cert: venint l'atre...
BENITO. ¡Estàs loca!
El que en un estrany te vera...
RUFINA. Vine tu.
BENITO. No, jo no puc.
¿Veus? Açò ja me carrega.
TELESFORA. ¡Ah! Xica, té que cobrar
el divendres una lletra
i necessita set duros.
No li fem un[a] atra ofensa.
RUFINA. Jo li'ls daré.
BENITO. ¡Oi, oi, malorum!
Tanta onça i tanta fatxenda...
Ni al ball aneu ni li'ls deixes.
TELESFORA. A mi nadie me gobierna.
RUFINA. I jo ja m'ha fet el ànimo,
conque veges com s'arregla.
BENITO. Però si no puc [e]ixir
de casa, encà que volguera.
TELESFORA. Això són excuses teues.
BENITO. Dona, no siga culebra.
RUFINA. I té raó ma germana.
BENITO. ¿T'alegraràs que m'encenga
en un tir el capità
com entropesse en ell?
RUFINA. ¿Eixa
és tota la teua por?
BENITO. ¿Te pareix una friolera?
RUFINA. ¡Cuán infelís...! ¿Tu ya estás
vestida?
TELESFORA. Sí.
RUFINA. Jo estic llesta
en un buf. Vine a posar-te...
BENITO. No vaig.
RUFINA. Passe vosté i crega'm.
BENITO. Rufina, ¿vols tindre el gust
de que me facen taleca? [37]

Vanse Rufina y Benito por la primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA XIV

Telesfora, y después Castañeda por el foro.

TELESFORA. Marmola, però vindràs;
Rufina bé te maneja.
A les xiques del lotero
les oixc ahí en la finestra
del desllunat: si volgueren
vindre... ¡Juanita, Teresa! *A la ventana.* g
Esta noche voy al baile:
desitle al papá si os deja
venir, no más un ratito.
¿Sí? Pues de aquí a una miqueta
pasaremos por vosotras.
Yo ha hecho pas con Castañeda.
¡Cuánto me ama! Ha estado a punto
de morirse de tristesa.
¡Pobresito! ¡Eso son novios!
Si a vosotras os saliera
uno igual... Ya os contaré...
Ande, vestiros apriesa.
¡Pobretes! ¿Què els ha d'[e]ixir?
Si són a quina més lletja.

ESCENA XV

Telesfora y Castañeda por el foro.

CASTAÑEDA. Aquí traigo los billetes.
¿Está la gente compuesta?
TELESFORA. Ahora mismo. Oye: te advierto
que tú y yo hasemos pareja
toda la noche.
CASTAÑEDA. Pues claro.
TELESFORA. Es que no te doy lisensia
para que bailes con otra
mujer.
CASTAÑEDA. Aunque la tuviera.
¿Podría yo separarme
de tu verita? Tontuela.

ESCENA XVI

Dichos, Rufina y Benito por la primera puerta [de la] izquierda. Éste disfrazado con unas enaguas.

RUFINA. ¿Veus com aixina pots vindre
sinse por de que et coneguen?
TELESFORA. ¡Xica, molt bon pensament!
CASTAÑEDA. ¿Usté disfrasado viene?
BENITO. Bon pensament: ¡bon dimoni!
RUFINA. ¿Però home, encara renegues?
BENITO. ¿Vols juar-te que diuen tots
quan al teu costat me vegen:
«eixe que du les sinagües
és el marit»?
RUFINA. Si hu digueren,
bo pe'a ells i... bo pe'a mi.
BENITO. Tens raó: com les duc sempre...
¿A que em coneix Lansarote?
Xica, no vaig.
CASTAÑEDA. ¿Qué sucede?
BENITO. Casi nada: un enemigo
que va buscándome...
RUFINA. Y teme...
TELESFORA. Viniendo tú con nosotros
se guardará de ofenderte...
CASTAÑEDA. Compare, ¿viniendo usté
conmigo, quién va a atreverse?...
BENITO. Hombre... chavó, apreziaría
que si desgraziadamente...
¿Li has deixat allò?
RUFINA. Ara anava...
BENITO. Deixa-li-hu.
RUFINA. Escuche. ¿Siete *Llamándole aparte y dándole siete duros.*
le dijo usté a Telesfora?
CASTAÑEDA. Estimando: antes del miércoles...
RUFINA. No hay prisa.
CASTAÑEDA. Aunque usté tuviera,
no un enemigo, dies, veinte,
añicos me hasen primero
que nadie a tocarle llegue
ni un cabello.
BENITO. La verdad,

zentiría me rompiezen
er cachipé.

CASTAÑEDA. Cuando digo
que respondo...

TELESFORA. Les loteres
vénen també i mos estan
esperant.

RUFINA. ¡Dona, m'alegre!

TELESFORA. Passem.

RUFINA. A la criaeta
tancà en pany i clau la deixe.
No li òbriga a l'assistent
com l'atra nit quan ixquérem.

Cerrando las dos puertas con llave y guardándose éste en el bolsillo.

BENITO. ¿Però no hi ha carasseta
pe'a mi?

RUFINA. No n'encontre: veges
en lo calaix de la còmoda.

TELESFORA. Se fa tard i mos esperen.

RUFINA. Vinga, andando. Ací al costat
t'aguardem.

BENITO. Xica, espereu-se. *Registrando los cajones de la cómoda.*

TELESFORA. El brazo, ya no te zuelto.

Vanse Rufina, Telesfora y Castañeda por el foro.

BENITO. ¡Xiques, aguardeu! ¡Banderes!
Ja van aguardant-se, ja.
Això en pago de que deixe
que me posen les sinagües.
Ací ni hi han carassetes
ni Cristo que lo fundó.
Fortuna que ahí baix ne venen.
En fi, anem a divertir-se.
¡A l'atra, encà que s'empenye!

Desaparece un momento por el foro, y al aparecer nuevamente, recorre despavorido la escena dirigiéndose a las puertas de la izquierda, y hallándolas cerradas se sienta en la silla más próxima, cubriéndose la cara con las enaguas.

¡Santíssim Cristo, sóc mort!
¡Tirant rayos i sentelles
munta el capità! ¡I les claus,
d'ací se les endugueren!

ESCENA XVII

Benito y Lanzarote por el foro con una carta en la mano; después asoma por dicha puerta Telesfora.

LANZAROTE. ¿Dónde está ese miserable?
BENITO. ¡Mare meua del Socós!
¡I allargar-se l'andalús!...
LANZAROTE. ¡Esto es inicuo! ¡Es atroz!
BENITO. ¡En quina hora maleïda!...
LANZAROTE. Le he de cortar ¡vive Dios!
las orejas y la lengua.
BENITO. Tot voldrà tallar-m'heu, tot.
LANZAROTE. No habrá vuelto todavía,
o temiendo mi furor,
tal vez se esconde: no importa;
de aquí no me marcho hoy
hasta que le mate. *Sentándose y encendiendo la pipa.*
BENITO. ¿Això és
pistola de dos canons?
És la pipa. ¡Ai!, el serote [38]
augmenta la vista molt.
LANZAROTE. ¿A mí llamarme bandido?
BENITO. I *bajuno,* que és pitjor.
LANZAROTE. ¡Cien mil cañonazos!
BENITO. ¡Ui!
¡Me fa pegar cada bot!...
LANZAROTE. Pero ¡calle! ¿este adefesio
quién es?
BENITO. Ja m'ha vist. ¡Adiós!
Requiam eternam bonaire.
LANZAROTE. Oiga: ¿qué hace usted aquí?
BENITO. ¿Yo? Estoy divirtiéndome. *Fingiendo la voz.*
Ni sé lo que em parle. Soy
una máscara.
LANZAROTE. Quizás
sepas dónde está el bribón
del relojero.

BENITO. Sí.
LANZAROTE. ¿Dónde?
BENITO. Se ha marchado en un vapor
a Filipinas.
LANZAROTE. Diría
que yo conozco esa voz...
BENITO. T'equivocas, capitán:
tu no me conoses, no.
A mí nadie me conose.
TELESFORA. Benito, que allí están tots *A la puerta del foro.*
esperant-te.
BENITO. ¡Maleïda!
Així rebentares com
la cigala.
TELESFORA. ¡Lansarote!
LANZAROTE. ¡Benito dijo! ¡Ah, traidor!
TELESFORA. Vaig a dir-li a Castañeda
que passe corrent.
Vase.
BENITO. Yo soy, *Descubriéndose y quitándose las enaguas.*
pero sosiéguese un poco:
escuche usté una rasón...
LANZAROTE. Ni media. Negar no puede
que ha escrito esta odiosa carta.
¡Cien cartuchos! Usted es
un miserable canalla.
BENITO. Andalús, aquí te quiero.
LANZAROTE. Yo castigaré su audacia.
¿Conque a mí me harán a cuartos?
¿A mí? ¡Bombas y metralla!
BENITO. Castañeda, vine prompte,
que este home se desbarata.
LANZAROTE. ¿Quién es ese valentón
que ocultándose amenaza?

ESCENA XVIII

Dichos, Rufina h y Telesfora y Castañeda por el foro.

BENITO. Aquí lo tiene usté; el novio
de Telesfora.
CASTAÑEDA. ¿Qué pasa?

¿Qué sucede?
LANZAROTE. ¿Éste?
CASTAÑEDA. Yo soy,
que nunca escondo la cara,
y quien me busca me encuentra.
TELESFORA. Y a usté aquí nadie le llama,
porque yo ya no le quiero.
RUFINA. Oiga, y si se despropasa
con mi marido, también
lo sabré tener a raya.
BENITO. Zí, que el gaché ez un chorré
de muchízimaz entrañaz
y coradella. [39]
TELESFORA. D'ouir-li
eixe flamenco em socarra.
LANZAROTE. ¿Conque usté?
CASTAÑEDA. Yo.
LANZAROTE. ¡Sangre y fuego!
Le voy a clavar seis balas. *Apuntándole con un revólver.*
CASTAÑEDA. ¡Zape!
TELESFORA. ¡Demonio!
RUFINA. ¡Vol pedre-mos!
BENITO. ¡Condemnat!
CASTAÑEDA. Baje usté l'arma.
¿Ése es modo de tratar
con las personas? ¡Caramba!
LANZAROTE. Aunque se escondiera usté
de un abismo en las entrañas,
le mato.
CASTAÑEDA. ¡Mardita sea
mi suerte y todo mi casta!
¿Porque ustés tengan quimeras
he de romper yo una lansa
con el señó? ¿Eso es de amigos?
BENITO. ¡Qué amigos ni calabasa!
CASTAÑEDA. A mí no me jasen miedo
los tiros ni las descargas:
pero en viendo un desengaño
me afecta y me llora el alma.
LANZAROTE. ¡Mil rayos!
RUFINA. ¿Què diu?
BENITO. ¿Tu hu saps?
LANZAROTE. ¿Es decir, que usté ahora canta
la gallina?

CASTAÑEDA. Yo no canto
ni deseo saber nada
de usté ni de don Benito,
ni de nadie de la casa.
TELESFORA. Chico, ¿qué dises?
CASTAÑEDA. Que a mí
estos disgustos me matan.
Vase [por el] foro.
TELESFORA. ¡Dios mío! ¡I se'n va!
BENITO. ¡I me deixa!
Lansarote, por las llagas
de Cristo, tenga piedad
de mí, que soy un bolchacas.
LANZAROTE. ¡No sé cómo me contengo!...
Mas si recibo otra carta
parecida, les arrojo
a todos por la ventana.
Vase [por el] foro.

ESCENA ÚLTIMA

Benito, Telesfora y Rufina.

BENITO. ¡Respire! ¿Què et pareix del
olé chipé? ¡Mala estaca[i]
li arrimaren en lo llom!...
TELESFORA. Per culpa teua s'allarga;
per ficar-lo en compromisos.
RUFINA. I té raó ma germana.
TELESFORA. Hu fa a posta.
BENITO. ¿Escomencem?
¡Ui!, que no me'n recordava.
¡Castañeda! Ja no el guipe. *Al balcón.*
¡M'ha pegat atra castanya!
¡S'emporta els set duros!
RUFINA. Deixa'l:
en lo ball el vorem ara.
TELESFORA. Toqueu. Posa't les sinagües..
BENITO. ¿Jo?
TELESFORA. Abans que l'agarre un[a] atra
i me'l cautive.
BENITO. Mal moro
d'Alger que vos cautivara
a ell i a tu, a vore si aixina

me deixàveu quieta l'ànima.
TELESFORA. Pues tu vindràs.
RUFINA. Ahí te quedes.
BENITO. Però dona, tingau calma,
i a lo manco despedim-se
com persones de criança.
Vamos, sóc un infeliç;
algú de vostés creurà
que encara em[j] faran feliç
quatre palmaes o sis
pe'a *Els nòvios de ma cunyà.*

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A: original y en verso.*

[b] Esmenem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

[c] A *OC: pareix.* Esmenem tot seguint *A;* altrament, el vers seria hipermètric.

[d] Tot i que aquesta frase no figura com dita apart, el sentit ho demana, i així la transcrivim.

[e] A *A* aquest vers figura com apart.

[f] Al peu de pàgina figura la següent nota de l'autor: «el actor encargado de este papel puede, si lo considera más oportuno, en vez de las peteneras, cantar unas malagueñas u otro de los cantares andaluces».

[g] A *OC* no figura aquesta acotació. La incloem, tot seguint *A.*

[h] A *A: y Rufina.*

[i] A *OC: estacà.* Esmenem tot seguint *A,* que fa la paraula paroxítona, ja que si no el vers seria hipermètric.

[j] A *A: en.*

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Bordell:* desorde i confusió (*DCVB*).

[2] *Enròmia:* error, idea falsa i pertinaç (*DCVB*).

[3] *Fiel de portes:* consumer.

[4] *Guilopa:* v. n [9] a *Oros són trumfos.*

[5] *Corrent:* per *corriente* (cast.), en bon ús, en funcionament.

[6] *Guapo:* interjecció d'aprovació, usada generalment amb ironia (*DCVB*), equivalent a ¡vaja! o ¡molt bé!

[7] *Mas que:* encara que.

[8] *Espenygar:* empényer.

[9] *Glorieta:* jardí creat entre 1817 i 1826, en època del Capità General Javier Elío. Ampliat el 1844, s'hi introduiren millores, com la il·luminació a gas, i fou el primer punt de la ciutat en disposar d'aquest servei. El 1860 fou voltada d'una reixa, que s'hi mantingué fins el 1928, que fou traslladada als Jardins del Reial. Tenia un passeig central, avui desaparegut, per a cotxes, que enllaçava el carrer de la Pau amb la plaça del Marqués d'Estella, arbres exòtics i unes fonts –les del Tritó i Neptú– que encara es conserven, obra de l'escultor italià Poza nelli (*GERV*).

[10] *Llúpia:* tumor.

[11] *Sorolla:* Nom popular del fruit conegut també com a *atzerola*. Evidentment, fa referència a un gra o protuberància que recordaria aquesta fruita (que té uns dos centímetres de diàmetre i color entre roig i groguenc).

[12] Vers hipermètric. Perquè donés la mida correcta hauria de llegir-se *paeix*.

[13] *Sortit:* ensurt.

[14] *Calaguala:* infusió feta amb el rizoma d'una planta polipodàcia americana, *Polypodium Callahuala*, que s'empra contra el retgiró i l'excitació nerviosa (*DCVB*).

[15] *Orejones:* albercocs secs i sense os.

[16] *Almànguena:* de *mangra*, òxid natiu de color roig (*DCVB*).

[17] *¡Al bordell!:* v. n. [23] a *L'agüelo Cuc*.

[18] *Jueu* (o *judio*) *de rajoleta:* segurament l'orígen d'aquest qualificatiu, molt popular, està en les *rajoletes* o ceràmiques on es representava la Passió de Crist, i on els jueus apareixien sempre amb rostres lleigs, amenaçadors i terribles.

[19] *Tocar:* v. n. [27] a *L'agüelo Cuc*.

[20] *Saltar pel rei de França:* Expressió no localitzada, però que té el sentit evident de prendre una decisió arriscada; possiblement derive d'algun joc infantil.

[21] *Amotinar:* és paraula castellana, que significa «perturbar los sentimientos» (Martín Alonso, *Diccionario del Español Moderno*); és a dir, inquietar o torbar.

[22] *Memorialista:* el que escriu per ofici, és a dir, a canvi d'una retribució econòmica, els documents o cartes que se li encomanen.

[23] *Alacrà:* denominació popular de la icterícia.

[24] *Tronar:* renyir. V. n. [25] a *L'agüelo Cuc*.

[25] *Allargar-se:* v. n. [45] a *L'agüelo Cuc*.

[26] *Esqueta:* excusa, pretext, subterfugi. És paraula prou usada per Escalante, malgrat que el *DCVB* diu desconéixer-la. V. n. [19] a *El trovador en un porxe*.

[27] *Unça:* moneda d'or que pesava una unça i valia setze duros (*DCVB*).

[28] *Olleta:* carrer, avui desaparegut, del barri del Carme, a la ciutat de València, que unia els dels Tints i la Misericòrdia.

[29] *Jalear:* En castellà, lloar una persona de forma exagerada per animar-lo.

[30] *Batistot:* desmai, especialment en les dones (*DCVB*).

[31] *Encarabassinar-se:* v. n. [48] a *Oros són trumfos*.

[32] *Xamelar:* jugar al *xamelo*, variant del dòmino.

[33] *Fotja:* ocell de la família de les ràl·lides, que fa el niu prop de l'aigua, principalment als voltants de les albuferes i aiguamolls (*DCVB*).

[34] *Cerceta:* au aquàtica de la família de les anàtides, de les espècies *Anas crecca* i *Anas querquendula* (*DCVB*).

[35] *Caseta:* el nínxol, en el cementeri.

[36] *La Goleta:* v. n. [27] a *Oros són trumfos*.

[37] *Fer taleca:* donar mort violenta (*DCVB*).

[38] *Cerote* (cast.): «miedo de un mal posible» (*DRAE*).

[39] *Coradella:* conjunt de vísceres d'un animal.

CORRUIXETES

ESTUDI INTRODUCTORI

CORRUIXETES és una de les millors obres de la fase final de la producció d'Escalante, i presenta, a més, alguns aspectes dignes de consideració, tant pel que respecta al tema tractat com a la forma. Denominada *juguete* [1] en lloc de *pieza* (el terme *sainet* no l'acostuma a utilitzar Escalante en les cobertes), no és *Corruixetes* una obra especialment curta, ja que entra perfectament dins els estàndards (en torn als 850 versos) d'extensió. Això vol dir que, en aquest cas, la tria d'aquesta denominació alternativa implica *sobretot* la voluntat de diferenciar *Corruixetes* d'altres textos pel que fa a l'estil i a la temàtica. I, la veritat, no sembla una acció fortuïta, ja que en alguns aspectes l'obra tracta d'allunyar-se de determinades constants presents en les peces més *costumistes* de l'autor per tal d'acostar-se, tot dit siga amb les comprensibles precaucions del cas, a l'univers de la comèdia bretoniana que, al capdavall, no és altra cosa que una adaptació i posada al dia dels principis moratinians. I recordem, de passada, que a pesar que Bretón de los Herreros havia mort el 1873, set anys abans de l'estrena de *Corruixetes*, encara era un dels autors més representats en aquella època al Teatre Principal de València. [2]

Una petita comèdia, doncs, a l'estil bretonià, tot i que òbviament sense refinar, com correspon a l'autor i els seus personatges, i on continuen usant-se determinats procediments comuns a molts altres textos d'Escalante, en especial els referits a la caracterització del castellà com a llengua de classe. El tema, el casament desigual d'una dona jove amb un home gran, de tan llarga tradició literària, i una història on resulta especialment suggerent el paralel·lisme que s'estableix entre les dues germanes, Tonica, la fadrina, i Paca, la casada. Aquesta darrera farà tot el possible perquè a la petita no li succeesca el mateix que a ella, i l'ajudarà a

[1] V. també la introducció a *Oros són trumfos*, i la nota que s'hi inclou sobre denominació dels gèneres dramatics.

[2] V. Josep Lluís Sirera, *El Teatre Principal de València*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1986, pp. 93-98.

evitar que es duga a terme el matrimoni que son pare, don Veremundo, militar retirat de cabo i amb ínfules de general, ha aparaulat per a ella amb don Quintín, un mixorrer i apegalós herbolari que ja ha superat la cinquantena.

La teoria de Don Veremundo és molt simple: «*Amor / que proporciona regals, / per madur que eixe amor siga, / duent la felicitat, / ese es el que tiene mérito.*» (vv. 26-29), i en aplicació d'aquesta teoria casà en el seu moment Paca amb Matildo. Aquest, de malnom *Corruixetes,* és un pobre home que es passa la vida *ple de sobresalts i desinquetuts* (vv. 46-47) perquè la seua dona es venja en ell de la infelicitat a que ha estat condemnada. I ho fa de l'única manera que li és permesa –ja que no s'ha pogut oposar a la voluntat del pare, i socialment no s'acceptaria el trencament del matrimoni–: martiritzant el pobre *Corruixetes* amb tota mena d'ordres, peticions i exigències, burlant-se d'ell, humiliant-lo, exacerbant les seues ànsies, *sobresalts i desinquetuts,* i fingint malalties que només troben guariment quan la visita, per a desesperació de Matildo, Juanito, un jove estudiant de medicina que acaba totes les frases en esdruíxola, i amb el qual coqueteja obertament davant els mateixos nassos del seu marit.

Així, l'única manera *lícita* d'evitar que Tonica passe el mateix calvari que Paca, i puga unir-se a l'home que vertaderament estima, Fortunato, el mecànic que repara màquines de cosir, serà aconseguir que el pare canvie d'opinió i la filla no es veja en la tessitura d'haver d'obeir-lo (ja que *desobeir és impossible*). I en aquest canvi d'actitud –o, si més no, en aquest *no oposar-se*– jugarà un paper molt important el comportament, premeditadament provocatiu de Paca que, tot seguint els símils militars a que tan afeccionat és don Veremundo, s'ha *pronunciat,* és a dir, amenaça amb sublevar-se. El pare no és cec i, tot i que no ho confesse mai –el més que arribarà serà a reconèixer que *me han sorprendido la plasa* (798-799)–, serà precisament gràcies al comportament de Paca com s'adonarà que la història d'aquesta pot acabar reproduint-se en Tonica. I, en conseqüència, i davant el desconcert de don Quintín, iniciarà una discreta retirada estratègica, permitint, amb el seu silenci, el compromís entre Tonica i Fortunato.

Les relacions entre Paca i Juanito, l'estudiant de medicina, més ambigüament tractades del que acostumen a ser-ho en Escalante els temes relacionats amb la moralitat o la fidelitat matrimonial, ens assenyalen també com en aquesta peça, com déiem abans, l'autor es troba més pròxim a la comèdia que al sainet. En qualsevol cas, sabem que la cosa no ha d'arribar massa lluny, i la gelosia de *Corruixetes,* justificada pel coqueteig de Paca, difícilment trobarà un vertadera acció adúltera sobre la que substentar-se.

Assenyalem, per últim, la gran consistència dramàtica de *Corruixetes,* malgrat tractar-se d'un personatge, com tots els d'Escalante, només esbossat. El seu comportament, ridícul i alhora justificable, la seua supeditació a Paca, amb la que estableix una relació clarament sado-masoquista, fonamentada d'una banda en l'acceptació del comportament venjatiu

de la dona pel matrimoni no desitjat, i d'altra en la satisfacció de tenir esposa jove i bonica, encara que això obligue a tractar de mantenir les aparences, sense semblar un consentidor ni un *vell gelós,* fan d'aquest personatge, si no un personatge atractiu, que no ho és (per exemple comparat amb Paca), sí un personatge *comprensible,* la justificació de les accions del qual, tot i que arribem a entendre-les, no ens mouran a llàstima, sinó al riure poc caritatiu que es dedica als individus grotescos posats en situacions molt poc airoses i de les que no aconsegueixen mai sortir.

* * *

L'obra segueix l'alternància habitual de romanç, la forma dominant, i redondilles, amb una petita excepció que trobem l'escena XI, on la necessitat –d'altra banda, de gran efectivitat còmica– d'acabar els versos pars en esdruíxoles, dificulta el manteniment de la mateixa assonància en totes les rimes, i origina una mena de romanç lliure.

L'estructura és aquesta:

vv. 1- 64	romanç á	454-581	sèrie de versos que formen una mena de romanç imperfecte. Els pars, acabats en esdruíxola, tenen rimes assonants, alternades de manera aleatòria
65- 96	redondilles		
97-100	quarteta.		
101-116	redondille		
117-148	romanç á		
149	vers solt		
150-217	romanç á a	582-607	romanç é a
218-345	romanç á e	608-669	romanç á a
346-405	redondilles	670-839	romanç é
406-453	romanç é	840-839	quintilla

Els percentatges són els següents:

romanç		599 vv.	71,0 %
	en é	218 vv.	36,4 %
	á a	131	
	á e	128	
	á	90	
	é a	26	
romanç lliure		128 vv.	15,1 %
redondilles		108 vv.	12,8 %
quintilla		5 vv.	0,6 %
quarteta		4 vv.	0,5 %

* * *

Per a la fixació del text hem comptat amb la primera edició, feta a València el 1880 a la Impremta de Juan Guix, que citem com a *A*, i la apareguda a les Obres Completes (*OC*).

CORRUIXETES [1] *

juguete bilingüe en verso [a]
estrenado con éxito extraordinario en el teatro
de la calle de Ruzafa, a beneficio del primer actor
del género valenciano D. Manuel Llorens [2]
la noche del 19 de enero de 1880

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Clara	Sra. Torán
Tonica	Srta. Guillén
Matildo	Sr. Llorens
Don Veremundo	« Navarro
Fortunato	« Barreda
Juanito	« Soriano
Don Quintín	« Contreras (P)

Al popular poeta valenciano

D. Constantino Llombart [3]

devuelve su cariñoso recuerdo su afectísimo amigo

E. Escalante

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1775-1777.

ACTO ÚNICO

Sala decentemente amueblada; puerta al fondo y dos laterales.

ESCENA PRIMERA

Don Veremundo, y Tonica, por la derecha.

VEREMUNDO. Tonica, ix en seguideta;
Tonica, chiquilla.
TONICA. Vaig.
VEREMUNDO. Vaig, mes no véns, ¡voto a mil
cartutxeres!
TONICA. Ja és treball;
en manar vosté, la cosa
no té punt d'espera mai.
VEREMUNDO. He servit al rei en lo
batalló de Provincials [4]
de València...
TONICA. Hu sé.
VEREMUNDO. I encara
que no apleguí a general,
pues me retirí de cabo
furriel, sempre m'agradà
que s'observara en ma casa
l'ordenança militar.
TONICA. ¡Com si fóra açò un cuartel!
¿I pe'a què em crida? Sapiam.
VEREMUNDO. Pe'a dir-te que don Quintín,
l'herbolari, s'ha queixat
de que no li tens amor.
TONICA. ¿Quin amor pot inspirar

a una xica del meu temps
un home de cinquanta anys
cumplits?

VEREMUNDO. ¡Silencio en las filas!

TONICA. Lo que dic és veritat.

VEREMUNDO. ¡Silencio repito! Amor
que proporciona regals,
per madur que eixe amor siga,
duent la felicitat,
ése es el que tiene mérito;
mentres que un amor xaval,
no habiendo de aquí, als dos dies
tu i l'amor moriu de fam.
Sempre pensí lo mateix.

TONICA. ¿I per tindre eixe pensar
creu que una pot ser feliç?

VEREMUNDO. ¿No hu és ta germana acàs
en son marit, sobre tindre
Matildo trenta-dos anys
més que Paca?

TONICA. Paca és una
destarifaota, i mai
sentí verdader amor
per ningú del món.

VEREMUNDO. Engany:
a Matildo, Paca el vol
i ell delira en ella.

TONICA. I tant.
Bona vida passa el pobre,
sempre ple de sobresalts
i desinquetuts; els dits
se li entoixen convidats.
¿Diu que li han tret Corruixetes
de mal nom? És adequat.

VEREMUNDO. Voy a formarte un consejo
de guerra, per descarà.

TONICA. Vosté dirà lo que vullga;
però com jo veig que fan
la parella més ridícula
del món, no els vullc imitar.

VEREMUNDO. ¿De veres? Pues en seguida
publique la llei marcial:
ordeno y mando que et cases
ans d'un mes, i et casaràs
en don Quintín. Aquí soy
el capitán general.

TONICA. *[Apart]* ¡No poder jo a Fortunato
dir-li lo que està passant!

ESCENA II

Dichos, y Matildo por el foro, trayendo un manguito de señora en la mano y una sillita de tijera en la otra. Este personaje andará siempre muy de prisa, dando saltitos, aunque con la torpeza propia de la edad que representa.

MATILDO. Ni em queden cames ni alé.
¿Paca ha vengut?
VEREMUNDO. ¡Qué parella!
Vosté va buscant-la a ella,
i ella buscant-lo a vosté.
MATILDO. ¿És això formal?
VEREMUNDO. ¿No hu creu?
¿Tin[c] jo acàs cara de risa?
MATILDO. ¡Senyor! ¡Si anàvem a missa
de dotze a sant Bertomeu!
Sols que eixe cantó al girar,
diu: «Ai, Matildo, distreta
m'ha olvidat la caïreta»
i per ella em féu tornar.
Esta, que em donà el catret, *Señalando a Tonica.*
podrà dir si aixina fon.
TONICA. També li doní el manchón, [5]
que s'olvidava.
MATILDO. Justet.
VEREMUNDO. D'esperar-lo s'avorrí,
i al vindre no s'encontraren,
tal volta perquè pegaren
cadascú per son camí.
MATILDO. Lo més bonico del joc
és que jo, tirant el lleu,
aplegue [b] a sant Bertomeu
quan tocaven l'últim toc.
Entre: la iglésia regire;
atropelle a sis beates,
desgarrone deu sabates,
i a un acòlit casi el tire.
Per a on vaig, done què fer;

entropesse en una cega,
xafe un gos, la gent renega,
i no encontre a ma muller.

VEREMUNDO. Home, vosté és un bambau:
si ella digué en alta veu
que anava a sant Nicolau,
però no a sant Bertomeu.

MATILDO. ¡Com!

TONICA. Eixe ha segut l'error.

MATILDO. ¡Bèstia de mi! No sent més
que el disgust que ella haurà pres.

VEREMUNDO. La té de bonico humor.
Trinant se n'ixqué.

MATILDO. ¿De veres?
¿I pac a on s'ha encaminat,
no li hu ha dit?

VEREMUNDO. Al Mercat
a comprar unes frioleres. [6]

MATILDO. Dàtils de rameta, sí,
i nyesples; el atre dia
ja digué que ne volia: *Muy azorado.*
a escape me'n vaig allí.
Sempre li agrà mastegar
indigestes llepolies,
i después les agonies
són pe'a mi, que l'oixc queixar. *Se dirige al foro.*

TONICA. ¡No li han de dir Corruixetes,
si per no res a l'instant
s'apura! *Bajando al proscenio.*

MATILDO. ¿A on anava jo
en lo catret carregat? *Dejándolo, junto con el manguito, encima de una silla.*

TONICA. ¿Li ha dit Paca que avisara
pe'a que vegen d'apanyar
hui mateix la maquineta
de cosir?

MATILDO. No em xoca...

VEREMUNDO. I van
lo manco catorze voltes
que te s'ha desbaratat.

TONICA. Hu faré a posta.

VEREMUNDO. Em rebenta
el xic que solen enviar.

MATILDO. I a mi: en ma muller se pren
una franquea tan gran
que em té recelós. No és xansa,

hasta pareix que rondant
l'he[c] vist el carrer.

VEREMUNDO. ¡Matildo!
¿Dubtaria vosté acàs
de la subordinasión
de su esposa?

MATILDO. No dic tant.

VEREMUNDO. Mi hija no se pronunsia[7]
por nada del mundo.

MATILDO. Clar:
jo no crec que se pronuncie;
però com vosté ja sap
lo sensillota que és Paca,
i eixe xic pareix molt llarg...
¡Ui! Ara recorde que ella
mateixa volia anar
i avisar-lo... No és prudent;
voré si la trobe abans.

Dirigiéndose al foro precipitadamente, por donde aparece don Quintín, que tropieza con éste.[8]

QUINTÍN. ¡Ah, dimoni!

MATILDO. Dissimule,
don Quintín: l'he[c] llastimat
sinse voler. *Desaparece.*

TONICA. L'herbolari.

ESCENA III

Don Quintín, Veremundo y Tonica.

QUINTÍN. ¡Eixe mala sombra sempre
ve com si algú l'acaçara!
¡Veneno!

VEREMUNDO. ¿Què fon això?

QUINTÍN. Res, una estocà de quadra
que m'ha deixat més amarg...
Si tinguera un poc d'àrnica...

VEREMUNDO. ¿Ne teniu? *A Tonica.*

QUINTÍN. ¡Ací Tonica!
No cal, ramellet d'alfàbega.
Per fort que siga el dolor,
s'adorm al vore eixa cara,
que és un emolient tan suau

com el llinós i la malva.
TONICA. Ja tenim les comparances
de sempre.
QUINTÍN. ¡Flor aromàtica,
calmant com la mansanilla,
febrífuga com la sàlvia,
fresca com l'escurçonera,
el gram i arrails de canya!
¿Per què si tens per a tots
tanta virtut soberana,
únicament per a mi
has de ser arisca i aspra
com les ortigues?
TONICA. ¡D'ouir-lo,
vamos, me dóna una ràbia!
VEREMUNDO. ¡Chiquilla!
QUINTÍN. ¿Em queixe en raó?
TONICA. ¿Puc jo, acàs, ouir en calma,
que pe'a tirar-me requiebros
facen de mi una tisana?
QUINTÍN. En més gust me la beuria
que de xicòries i sarsa.
A bon segur...
TONICA. Torna-li...
QUINTÍN. Si tu has de ser en ma casa
la reina dels vegetals
i els simples,[9] ¿per què t'estranya
que enamorat el meu pit
te compare als de més fama?
Peonia, antiespasmòdica...
TONICA. Home, vaja enhoramala.
Dalt, en casa de la tia,
estic, si algo li fa falta.

A Veremundo, y vase [por el] foro.

ESCENA IV

Don Quintín y Veremundo.

VEREMUNDO. Conseguirá que la ponga
en un sepo de campaña.
QUINTÍN. ¿Vosté veu quines mulaes?
VEREMUNDO. És que tota la setmana
està rabiant de la boca,
i hui li apreta.

QUINTÍN. ¡I s'heu calla!
Jo li portaré plantatge [10]
i cua de cavall. [11] Ara
comprenc el seu mal humor...
Sin embargo, com se tracta
de que ella és jove... i jo... vamos,
arrastre un poquet la cama,
el recel és natural.
¿Entra algun jove en la casa?
VEREMUNDO. Juanito Trúpita és l'únic,
quan Paca s'encontra mala:
un xic que estudia pe'a metge.
¡Però, Senyor, quina alarma!
Vosté només reflexione,
sent jo el *jefe* de la plaça,
si s'atrevirà ningú
del món a insurreccionar-la.
QUINTÍN. És cert.
VEREMUNDO. Además, Tonica
té igual caràcter que Paca,
i esta i Matildo els dos viuen
com uns àngels.
QUINTÍN. Eso encanta.
VEREMUNDO. Alguna qüestió llaugera...
QUINTÍN. No res...
VEREMUNDO. Ja els oixc en l'escala.

ESCENA V

Dichos, y Paca y Matildo por el foro. Matildo traerá una caña dulce [12] *y un haz de palmitos.* [13]

MATILDO. Vullc anar al teu costat,
i tu sempre t'adelantes.
PACA. Lo que tu volgueres és
vore'm estirar les cames.
MATILDO. ¡Paca, per Maria Santíssima,
no digues eixes paraules!
Lo que li abellix li compre,
i mira quin Déu t'heu pague.
VEREMUNDO. ¿Veniu disputant?
MATILDO. El tonto
sóc jo, d'anar a buscar-te.
PACA. Prou és voler jo la cosa,
per a fer ell lo contrari.

MATILDO. Vaig carregat com un burro...
PACA. Com lo que eres.
MATILDO. Moltes gràcies.
PACA. Favor que tu te mereixes.
MATILDO. Pitjor seria atra classe
d'animal.
VEREMUNDO. ¡Vinga!
MATILDO. I tenia
l'empenyo de que pujàrem
a que la vera Juanito.
PACA. Perquè hui les rescaldaes
i les torbes no me deixen.
MATILDO. ¿Estava bé presentar-me
en los margallons al coll
i en lo canyamel?
VEREMUNDO. Tractant-se
de la seua salut...
MATILDO. Jo
li diré després que passe.
Por supuesto, les receptes
d'eixe xic són molt estranyes;
fa pocs dies se queixava
ella d'un dolor reumàtic,
i li ordenà sis cocots [14]
i un sombrero en llistes blaves.
QUINTÍN. Home, home, ¿quin metge és eixe?
MATILDO. No hu és encara: li falten
per a acabar la carrera
dos anys.
PACA. Però en moltes cases
visita.
MATILDO. Segurament
hu conta per alabar-se.
QUINTÍN. En la seua terapèutica
poc menjarà el boticari.
PACA. La meua naturalea,
hu diré en totes les bandes,
ningú com ell la comprén;
sols que tu eres molt salvatge.
MATILDO. ¿Li pareix? Havent persones
de fora casa, tractar-me...
VEREMUNDO. La té molt cremà en la feta
d'abans.
MATILDO. Conque vaig a escape
en un pam de llengua fora,
i hasta encontrar-la no pare...

PACA. Diga-li que únicament
ve per a mortificar-me;
vosté compte que ell no para:
«¡ai! allí hi ha un xic mirant-te;
¡ai! ¿qui és aquell que et fa senyes?
¡ai! que mos seguix un *paje,*
no et gires; ¡ai! acamina;
¡ai!, para't; ¡ai!, no te pares»;
i en cada sortit que pega,
paeix un nano dels que ballen
estirant-los el filet.
MATILDO. Disfruta molt criticant-me.
VEREMUNDO. Esas cosas mortifican.
PACA. ¿A soles eixes? I atres.
Mire'l hui, si pe'a tenyir-se
el cap s'ha fet mal empastre.
Paeix que duga en les polseres [15]
dos ditaes de xocolate.
MATILDO. ¡Guapo! [16]
PACA. Quan ve al costat meu
li pega per *jalearse* [17]
fent el xaval, i com ja
no li queda planta ni aire
va a bots com els fumarells. [18]
MATILDO. ¡En quines coses repares!
El dia que està mal feta,
jo no sé com arreglar-m'heu...
Tot és que vol que la duga
una nit al ball de màixqueres.
PACA. I és molt just.
MATILDO. Però com jo
no sé menejar les cames,
no me dóna a mi la gana
de que en quansevol s'agarre.
PACA. ¡Tant que necessite jo
desduir-me! [19]
MATILDO. Allastimant-me
també et desduixes.
VEREMUNDO. ¿Com
allastimant-lo?
MATILDO. Home, calle:
a la porta de Juanito
m'ha pegat en tal coratge
un pessic, que del dolor
encara estic fent carasses.
PACA. ¡L'haguera arrapat!

VEREMUNDO. Són promptes.
Tiene todo mi carácter.
QUINTÍN. ¿I l'atra el té igual?
VEREMUNDO. Idèntic.
QUINTÍN. Ja puc jo anar bollint malves
i flor de saüc.
PACA. ¡Judio,
no permitir que muntàrem!...
¡Después, si em pose pitjor,
vorem qui és el responsable!
MATILDO. ¿Però estàs mala de veres,
o això ho dius per a asustar-me?
PACA. No passarà este matí
sinse que l'atac m'agarre.
MATILDO. ¡Ai, no, filla! ¡Per los sants
del cel...!
PACA. Està retentant-me [20]
des d'ahir vesprà.
VEREMUNDO. ¡Usté no debe
ningún disgusto causarle!
MATILDO. ¡Si la que me'ls causa és ella!
PACA. Redona me vaig a caure.
VEREMUNDO. ¡I hu pren vosté en eixa calma!
PACA. El cap me roda.
MATILDO. ¡Ai, distrau!
En seguida faré vindre
a Juanito; no m'esglaies,
¡per Déu!
VEREMUNDO. ¡Hombre, vaya usted
a paso ligero!
MATILDO. En quatre
minuts. ¡Un[a] atra corruixa!

Dirigiéndose al foro, donde aparece Fortunato.

ESCENA VI

Dichos, y Fortunato, por el foro.

FORTUNATO. Salut.
MATILDO. El xaval de marres. *Retrocediendo.*
FORTUNATO. En llicència de vostés.
PACA. Avant, Fortunato: passe.
VEREMUNDO. El de la màquina.
MATILDO. A posta

pareix que este xic aguaite
quan vaig a eixir.

FORTUNATO. ¿Vosté bo?
M'alegre: jo, tan campante.
Cada dia més bonica
el ama de casa.

MATILDO. ¡Oi!

PACA. Gràcies.

MATILDO. ¿Per què no muntes un rato
a casa la tia Carmen...? *A Paca.*
No la deixe, que pot tindre *A Veremundo, aparte.*
un atac. Torne per l'aire.
Vase [por el] foro.

ESCENA VII

Dichos, menos Matildo.

FORTUNATO. Corruixetes mai descansa.

QUINTÍN. ¡Eu! ¿Qui serà este buen mosso?

FORTUNATO. ¡O... so Veremundo!

VEREMUNDO. ¡O... so
repoquíssima criança!

FORTUNATO. Como siempre: en seguideta
embestix, no es pot contindre.

VEREMUNDO. A vosté l'hauran fet vindre
pe'a lo de la maquineta:
pues, sinse gastar romanços,
desocupa el seu quefer
i s'allarga.[21]

FORTUNATO. ¡Cavaller,
ma que la cosa té llanços! *A Quintín.*

VEREMUNDO. Jo tinc que [e]ixir.

QUINTÍN. Jo, un viatge
faré en un instant a casa,
per si a Tonica li passa
el dolor en lo plantatge.
Vase [por el] foro.

ESCENA VIII

Paca y Fortunato; después Matildo.

FORTUNATO. ¿Està mala?

PACA. Poca cosa
deurà ser.

FORTUNATO. Ple d'agonies

no l'ha vista fa set dies.
PACA. Hi ha una novetat molt grossa.
FORTUNATO. ¿Quina? ¿Recela son pare
que es volem? ¿Pe'a què patir?
Si a un costat sempre ham d'[e]ixir.
Hui mateixa li hu declare.
PACA. Lo que passa és pitjor.
FORTUNATO. ¡Sielo!
No m'asuste: parle, diga...
PACA. Res: que son pare l'obliga
a casar-se en eixe agüelo.
FORTUNATO. ¿En qui? ¡Me deixa difunt!
PACA. Farà cinc dies lo més
se presentà: s'han entés,
i a [e]scape porten l'assunt.[d]
FORTUNATO. ¡O vosté s'està burlant,
o em desespera i me mata!
PACA. ¿Burlar-me?
FORTUNATO. ¡Però eixa ingrata...!
¡Dios!

ESCENA IX

Dichos, y Matildo, por el foro.

MATILDO. Fa fred, i jo vinc suant.
FORTUNATO. ¡Plantar-me a mi per un atre!
PACA. No tan prompte perga el cap.
MATILDO. ¡A soles els dos! *Deteniéndose sin que lo vean.*
FORTUNATO. Si sap
vosté lo que la idolatre...
MATILDO. ¡Què diu!
PACA. Calme eixa agonia.
FORTUNATO. ¡Si sap que per al meu cor
no hi ha en lo món més tresor
ni més glòria ni alegria!
PACA. Passió tan leal i forta...
MATILDO. ¡Apiada't, Evangeliste
sant Marcos!
PACA. No se contriste:
sempre la palma s'emporta.
MATILDO. ¡Fa temps el cor m'heu anúncia!
I diu son pare, ¡arrastrat!,
que su hija no se pronunsia.
¡Pues ja me s'ha pronunsiat!

FORTUNATO. D'amor el meu pit s'abrasa,
¡i que espere vol vosté!
Si em seguix, capaç seré
de traure-la d'esta casa.
MATILDO. ¡Ai! El cap me s'entabuixa. [22]
Presentant-me ara, ¿què logre?
Dec dir-li-hu abans al sogre.
¡Dios mío, cuánta corruixa!

Vase precipitadamente por la puerta de la derecha.

PACA. Fortunato, ella és constant:
l'agüelo no en traurà res.
FORTUNATO. ¿Que no traurà? Una palissa
li pegue que el deixe sec.
PACA. Quan desenganyat s'allargue,
i el pare l'empenyo seu
veja malograt, entonses
pot presentar-se vosté...
i és fàcil l'accepte.
FORTUNATO. ¿I si
me despatxa, què farem?
PACA. La trau per oficialat: [23]
¡*ojalá* m'hagueren tret
a mi!
FORTUNATO. Però bé volguera
parlar en ella.
PACA. Em pareix
que estarà en casa la tia;
en acabant muntarem.
FORTUNATO. Vosté és pe'a mi un àngel.
PACA. Veja
allí dins lo que ha de fer;
no vinga el pare... Jo estranye
co no s'ha escamat ja temps.
¡Bé servix la maquineta!

Vase por la puerta [de la] izquierda.

ESCENA X

Paca, y Matildo, por la puerta [de la] derecha.

PACA. És un bon xic, però el pare
mira els qüens [24] únicament.
MATILDO. No el trobe; haurà eixit.

PACA. ¿No està
Juanito?
MATILDO. No parle d'ell...
PACA. Volies tornar per l'aire,
i al cap de mitj[a] hora véns.
¡Quina melsa! [25]
MATILDO. Pues a punt
apleguí justetament
pe'a conéixer el perill
que m'amenaça.
PACA. No entenc
quin perill.
MATILDO. Paca, evitem-lo.
Paca, tin enteniment.
Mira que te mire jo;
mira que jo tot hu veig.
PACA. Matildo, desesperà
estic dels romanços teus.
Mira que eres molt borrego:
mira que tens el cap ple...
MATILDO. ¿De què tinc jo el cap?
PACA. D'enròmies. [26]
MATILDO. ¡Paca!
PACA. ¡Solsida [27] me tens,
condemnat! ¿Però Juanito
Trúpita, és que ve o no ve?
¿Com m'ha de posar jo bona?

Aparece Juanito a la puerta [del] foro.

MATILDO. Mira-lo. Ja parlarem.

ESCENA XI

Dichos y Juanito.

JUANITO. Señores.
MATILDO. Este doctor
cada dia m'agrà menys.
JUANITO. ¡Oh, qué vida la del médico!
PACA. Juanito...
JUANITO. Amiga simpática:
la humanidad climatérica
no me deja respirar.
Vengo de ver a un hidrópico,
a un asmático, un anémico,
un reumático, un tortícolis,

y aún estoy sin almorzar.
PACA. Se acredita usté.
MATILDO. A este gábula [28]
jo a penes li entenc dos síl·labes:
les solta aixina a descàrregues.
PACA. Siéntese y descansará.
JUANITO. Gracias. Tan alarmadísimo
vino a buscarme su cónyuge,
que yo dije: allá voy rápido,
y aquí me tiene usted ya.
¿Y qué es ello, algún estérico? [29]
PACA. No sé...
JUANITO. ¿Algún empacho gástrico?
Vaya, sepamos los síntomas.
PACA. No sé yo cómo desir...
Hase días, unos... vértigos
que me suben del estómago
me ponen la vista térbola,
cual si me fuese a morir,
y estos ataques tan súbitos
me repiten desde el miércoles.
JUANITO. ¿Se siente usted melancólica,
abatida?
PACA. Sí, señor.
JUANITO. El pulso le encuentro débil.
[Apart] ¡Qué mano tan süavísima!
PACA. ¿Y la cara?
JUANITO. ¡Un poco pálida,
pero divina...!
PACA. ¡Es favor!
JUANITO. Las señales, inequívocas
son de una afección hepática
que pudiera hacerse crónica.
PACA. ¿Esa enfermedá es mortal?
Por Dios, Juanito, estoy trémula.
Déme pronto un específico.
JUANITO. Bastará el siguiente método
para combatir el mal.
No perdone usted, apática,
ningún alegre espectáculo;
nada: diversiones, músicas,
movimiento, distracción,
y pues la presente época
es la de bailes y máscaras,
pase usted hasta el crepúsculo
bailando en cualquier salón.

MATILDO. ¡Por vida de santa Mónica!
¿Què està ordenant-li eixe bàrbaro?
PACA. No cabe duda: tal régimen
me pone buena. ¿Has ouït?
Padesco de numismática,
i en compte de pendre píldores
me curaré anant al Sírculo
i ballant tota la nit.
MATILDO. ¡Usté equivoca el pronóstico
de la enfermedá!
JUANITO. ¡Habrá estúpido!
MATILDO. Paca es en extremo llèpola.
PACA. ¿Llèpola...?
MATILDO. A más no poder.
Por eso padece cólicos,
y no sé el baile, en un fárrago
de ñéspolas o de dátiles,
qué influjo debe tener.
JUANITO. No merece tan estólida
salida la menor réplica.
Nada: usted siga mi régimen.
PACA. Claro que lo seguiré,
siendo yo tan coreográfica...
¡Si el baile es mi afición única!
JUANITO. ¿De veras? ¡Bravo, magnífico!
¡Y la mía!
MATILDO. Escuche usted...
JUANITO. Respondo entonces del éxito.
PACA. ¿Le gustan los valses íntimos?
JUANITO. Mucho: ¡qué compás tan lánguido!
MATILDO. Oiga... ¡Pues obrin mal ull!
PACA. ¿Demos cuatro vueltas rápidas?
JUANITO. Con mil amores. *Valsando Paca y Juanito.*
MATILDO. ¡Sant Críspulo!
JUANITO. ¡Qué talle! ¡Ni el de una sílfide!
MATILDO. ¡Alto! ¡No quiero! ¡No vullc! *Gritando.*
PACA. Porque no puedes, decrépito,
ya estás de corruixas pálido.
MATILDO. Prou, que no m'agrà eixa mímica.
PACA. Basta, o armará un belén.
JUANITO. No vi un ser más estrambótico.
PACA. ¡Hay para morirse tísica!
JUANITO. Cuando vaya usted al Círculo
será mi pareja.
MATILDO. ¿Quién?
Como nunca entró en mis cálculos

que bailase polcas íntimas,
y los valses me dan cócora
y las habaneras más,
si le es aquí salutífero
bailar conmigo la xàquera, [30]
corriente; [31] en salones públicos
no pone los pies jamás.

PACA. ¿M'heu prohibixes?

MATILDO. Sí.

PACA. ¡Dèspota! [32]
¡Contra el dictamen de un médico!

MATILDO. Quan hu siga.

JUANITO. Este hipopótamo
la condena a usté a morir.
¿En qué funda sus escrúpulos?

PACA. Como ya está medio enválido,
tiene unos selos ridículos
que no le dejan vivir.

MATILDO. He descubierto tus máculas,
hu sé tot: no sierro el párpago.

PACA. ¡Com!

JUANITO. Suposición malévola.

PACA. ¡Dios mío, ultraja mi honor!

JUANITO. ¡Herir a una esposa cándida
tan indignamente!

PACA. ¡Pérfido!

JUANITO. ¡Y en su estado!

PACA. ¡Me da un síncope!
Me muero. *Cae en una silla.*

MATILDO. ¡Paca!

PACA. ¡Impostor!

JUANITO. Era de esperar.

PACA. Sosténgame:
mi vista se pone térbola. *Desvaneciéndose.*

MATILDO. ¡Ai! ¿Jo què he[c] dit? Ten más mónita. [33]
¡Ai! ¿Es cosa grave?

JUANITO. Sí.
¿No lo ve? ¡Está fría, rígida,
tetánica, cataléptica!

MATILDO. Hombre, usté en toda esa càlifa [34]
de noms em transtorna a mi.

JUANITO. ¿Hay en casa éter sulfúrico?

MATILDO. No, señor.

JUANITO. Cualquier espíritu.

MATILDO. ¿Sería igual crémor tártaro? [35]

JUANITO. ¡Bestia!
MATILDO. No sé lo que em dic.
JUANITO. Corriendo, un antiespasmódico
de la botica más próxima;
pero volando.
MATILDO. Ni un àguila
m'alcança. ¡Açò és un castic!

Vase precipitadamente por el foro.

ESCENA XII

Paca y Juanito.

JUANITO. ¡Hola, hola, infidelidades
el buen Matildo lamenta!
¡Qué ha de suceder! Él, viejo,
y ella, joven y hechicera... *Tomándole el pulso.*
¿Se recobra usted? ¿Qué tal,
he acertado la receta?
PACA. ¡Ya lo creo! Justamente
desde que era yo soltera
no he ido a un baile: ¡no ve usted
que el me oprime con sus nesias
manías! Para mí es una
regalisia estar enferma,
porque mis enfermedades
le trastornan y marean,
y consigo algo.
JUANITO. Tal vez
en lo del baile no ceda.
PACA. ¿No? Pues me pondré peor.
JUANITO. Eso como si lo viera.
PACA. Siempre estoy metida en casa:
ordéneme bromas, fiestas.
Soy joven, quiero lucir.
JUANITO. Esta noche mi pareja
será usté en el baile.
PACA. ¿Yo...?
JUANITO. Con tal de que se convenza
su esposo... Voy a ver si hallo
billetes. Hasta la vuelta.

Vase [por el] foro.

ESCENA XIII

Paca; Fortunato, por la izquierda, y después don Quintín, por el foro.

VEREMUNDO. Estaré sinse sosiego
hasta parlar-li...
PACA. ¿La màquina
corre millor?
FORTUNATO. Lo que he[c] fet
ha segut desbaratar-la
molt més.
PACA. Quan jo dic que a l'últim
descubriran la maranya.
FORTUNATO. Des de que pense en l'agüelo
tinc el cap com una falla.
QUINTÍN. Ací li porte el plantatge.
[Entra] por el foro.
PACA. Vosté s'ofega en poc[a] aigua.
QUINTÍN. ¿A soles esta parella?
¿Com s'encontra la malalta?
PACA. ¡L'herbolari! Lo mateix.
FORTUNATO. ¡Ell ací! ¡La sang m'inflama
vore-lo! ¡Ja estic botant...!
PACA. Fortunato, tinga calma. *Aparte, a Fortunato.*
FORTUNATO. Deixe només que li pegue
dos punyaes en la capsana;
no li faré mal.
PACA. Hu diu
aixina com si tractara
de donar-li algun merengue.
FORTUNATO. ¿Vosté se riu?
PACA. Me fa gràcia.
QUINTÍN. Amigo, ¡quina brometa
gasten estos en veu baixa!
¿Encara està dalt Tonica? *A Paca.*
PACA. No li hu se dir...
QUINTÍN. Li portava...
FORTUNATO. Cavaller, una advertència.
QUINTÍN. ¿Me diu a mi? ¿De què es tracta?
FORTUNATO. ¿A què no sap este estoc *Enseñándole el estoque.*
per a què el porte jo?
QUINTÍN. ¡Vaja
un pensament! ¿Pe'a que el porta,
pe'a matar alguna rata?

FORTUNATO. Per a fer-li a vosté la
anatomia de la panxa.
QUINTÍN. ¡So bárbaro!
FORTUNATO. I li promet
que cumpliré l'amenaça.
PACA. ¡Fortunato!
QUINTÍN. ¿Este xicot
s'ha escapat d'alguna gàbia?
PACA. Anem dalt si vol parlar-li,
i no siga tarambana.
QUINTÍN. ¡Insultaor! ¿Qui se fica
en ell pe'a traure'm un arma?
FORTUNATO. Pues a dir-li-hu me provoca,
és precís, entenga i sàpia,
que pe'a un agüelo no es cria
el pimpollo d'esta casa.
Més clar: si a la meua prenda
seguira sol·licitant-la,
testimoni és la senyora,
a on el pille, el faig[e] de l'ala.
Toque:[36] ja m'he desfogat. *A Paca.*
PACA. Lo que ha fet, donar escama[f]
i descarotar-ho.[37]

Vanse [por el] foro.

ESCENA XIV

Quintín, y Matildo por el foro, con un vaso en la mano que contiene una medicina.

QUINTÍN. ¡Sielos!
M'ha deixat sinse paraula.
No de baes jo m'heu temia
al vore-la tan huraña.
¡I els apadrina i ajuda
la loca de sa germana!
M'ha sofocat eixe pillo;
tinc un pesar que me balda;
devia bollir-me al punt
un perol de calaguala.[38]
MATILDO. En uns quants dies com este,
faig[e] la fel, no hi ha remei.
Paca. ¿I Paca? ¿Don Quintín,
vosté ha vist a ma muller?
QUINTÍN. ¡Deixe'm estar!

MATILDO. ¿S'ha gitat?
¿Tornà ja en coneiximent?
La deixí mig morta, i vinc
a escape en açò.
QUINTÍN. ¿Això què és?
MATILDO. Un antiespasmòdic.
QUINTÍN. Duga.
Més falta em fa a mi. *Tomándole el vaso y bebiendo el contenido.*
MATILDO. ¡Lusbel!
¡M'agrà la satisfacció...!
QUINTÍN. ¡Calle, que m'estic batent [39]
de sobresalt i coratge!
MATILDO. Però, ¿i Paca?
QUINTÍN. Ara mateix
se n'ha anat en companyia
d'eixe xaval insolent.
MATILDO. ¿En companyia de quin
xaval?
QUINTÍN. Del que abans vingué
pe'a apanyar la maquineta.
MATILDO. ¡Sant Antoni del Porquet! [40]
¿Això és veritat?
QUINTÍN. ¡Tunante!
Casi em fica un pam d'acer.
MATILDO. ¡Ai, que em quede sinse dona!
QUINTÍN. ¡Quin desengany tan cruel!
MATILDO. ¡Que els agarren! Eixe lladre
me la roba. Avisaré
la policia.
QUINTÍN. ¿Què diu...?
MATILDO. Que conec el seu intent.
¡Don Veremundo! ¡El geníssaro *Llamándole a gritos.*
de mon sogre no [a]pareix...!
QUINTÍN. Jo necessite en seguida
dir-li l'aconteiximent.
MATILDO. ¡Ai! ¡Esta sí que és corruixa!
¿Pac a on han pegat?
QUINTÍN. No hu sé.

ESCENA XV

Dichos, y Veremundo, por el foro.

VEREMUNDO. Des de la porta l'he[c] ouït
cridar-me.
MATILDO. ¡Gràcies a Déu!
Ajude'm, vinga, seguixca'm,
a vore si els alcancem.
QUINTÍN. Don Veremundo, ¡bon modo
de vigilar és el seu!
MATILDO. No s'entretinga, alcancem-los.
VEREMUNDO.[g] ¡Alcançar-los! ¿Pero a quién?
¿Què passa?
MATILDO. ¡Ai, don Veremundo!
¡S'ha pronunciat[41] ma muller!
VEREMUNDO. ¡Mil bayonetas! Matildo,
¿usté ha sospesado bien
la transcendència del parte?
MATILDO. Se'n va per lo món en ell,
en Fortunato: eixe pla
tenien.
QUINTÍN. ¡Se'n van els tres!
VEREMUNDO. Si fuera una alarma falsa,
mereixia...
MATILDO. ¡Què ha de ser!
Est home els ha vist [e]ixir. *Señalando a Quintín.*
QUINTÍN. De pensar-ho m'estremeixc.
VEREMUNDO. Castigarse entonses debe
la indisiplina.
MATILDO. Home, anem...
QUINTÍN. ¡En la il·lusió que me fea
de casar-me abans d'un mes!
Açò, un atac apoplètic
me costarà.
MATILDO. A mi la pell.
QUINTÍN. D'herba de les set sangries
m'hauré de beure un pitxer.
VEREMUNDO. ¡Voto a cien mil morriones!
¡Però ací s'aclararem!
En la insurrección de Paca,
¿qué tiene que ver usté?
QUINTÍN. ¡Quina Paca ni quin[a] haca!
La que a mi me deixa en sec
és Tonica; sols que ací

parlem i no s'entenem.
VEREMUNDO. Hoy fusilo en esta casa
hasta els claus de la paret.

ESCENA XVI

Dichos, y Juanito, por el foro.

JUANITO. ¿Cómo se encuentra la enferma? *A Matildo.*
MATILDO. ¿Usté ha visto a mi mujer?
JUANITO. Un gran rato estuvo exánime.
MATILDO. Sí, pero después...
JUANITO. Después
se quedó muy melancólica
y abatida.
MATILDO. Ja es coneix.
JUANITO. Su naturaleza anémica
es fácil de comprender
que reclama mucho tónico.
La bucólica, o más bien,
alimentación opípara,
sólida.
MATILDO. Ja escomencem
en esos ásperos términos
exóticos que no entenc.
JUANITO. Mañana, el siguiente récipe[42]
le ordeno.
MATILDO. No ordene res.
JUANITO. Se va de paella a Bètera,
Almàssera o Albuixec,
y por la noche a los títeres.
MATILDO. ¡Y al infierno! ¡Lusifer,
en l'agonia que em trobe...!
JUANITO. Señores, ¿digo yo bien? *A Veremundo y Quintín.*
VEREMUNDO. ¡Déjeme en paz, con doscientos
cañones de a treinta y seis!
JUANITO. ¿Les ha picado algún tábano?
VEREMUNDO. Don Quintín, no puede ser.
QUINTÍN. Si m'heu ha dit en presència
de l'atra.
VEREMUNDO. ¿I vosté se creu
que a mi consigna faltase
Tonica?
QUINTÍN. I tant com hu crec.

ESCENA XVII

Dichos; Paca, Tonica y Fortunata, por el foro.

PACA. Puesto que estan decidits
a dir-li-hu, no perguen temps.
Pare.
MATILDO. Paca.
QUINTÍN. Mire-los.
PACA. Sobre un assumpt d'interés
vol parlar-li Fortunato.
MATILDO. ¡Paca, per l'amor de Déu! *Aparte, a Paca.* [h]
Mira que eixe xic t'enganya,
no me sigues infiel.
Paca meua, despronuncia't.
Filla, tin remordiments.
¡Mira que soy tu marido!
¡Mira que vaig a botets
per tu des de que es casàrem!
PACA. ¡Açò ha perdut el cervell!
VEREMUNDO. ¡Silencio!
FORTUNATO. Don Veremundo:
Tonica i jo se volem,
i ocultar-le el nostre amor
no és possible per més temps.
MATILDO. ¡Jesús!
QUINTÍN. ¿Està sord? *A Veremundo.*
VEREMUNDO. ¡Traïdora!
FORTUNATO. Ella mai li tindrà llei
a un home que, per l'edat,
pot ser casi agüelo seu.
VEREMUNDO. ¡Tonica!
TONICA. Estem decidits
a tot: però li preguem
nos faça vosté ditxosos
donant el consentiment.
VEREMUNDO. ¡Don Quintín, me han sorprendido
la plaça!
QUINTÍN. ¡Vaja al bordell! [43]
Passar-lo a vosté a degolla
és lo que devien fer.
¡Eu!, i si havíem [i] de viure
com eixos, casi val més...

Señalando a Matildo y Paca.

No guanyaria jo prou
pe'a flor[s][j] cordials.

FORTUNATO. Diu bé.

Vase Quintín por el foro. [k]

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, menos Quintín.

PACA. Pensar de mí tanta mengua,
impossible me pareix.
¿Com ha de tindre jo un[a] hora
de salut al costat teu...?

MATILDO. Perdona'm.

JUANITO. Su patológico
estado no olvide usté.
Aunque rabie el farmacéutico,
mis recetas han de ser
títeres, máscaras, bailes...

MATILDO. ¡Pim, pam, pum, ceba, Lusbel!
Una traca és este Trúpita
que em deixa sord.

PACA. El remei
que a mi me queda és morir-me.

VEREMUNDO. Ara ton marit mereix
dos carreras de baquetas. [44]

MATILDO. Home, ¿no tinc prou torment
en les corruixes que passe?

PACA. Filles del caràcter teu
desconfiat, visionari...

VEREMUNDO. Recelós.

MATILDO. ¿Què vol vosté...?
Marit en lo cabell blanc,
i jove i guapa muller,
per curt de vista que siga,
tot hu sol vore en augment.
Però des d'ara te jure
no fer alt ni baix de res.

PACA. ¿Me dus hui al ball?

MATILDO. ¡Ah! ¿Al ball...?

JUANITO. Es indispensable.

MATILDO. Bien.
¡Ai! En tanta jovenalla,
apretons i algun excés...

¿No podíem eixe ball
deixar-lo pe'a l'any que ve?

PACA. Ja t'agarren, ja t'agarren
les corruixes, hu conec.

MATILDO. Vaig sentint cosquerelletes,
però seran molt pitjor,
puesto que a dir-ho m'apretes,
si ans li neguen el favor
d'un aplauso a Corruixetes.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A: en un acto, original y en verso.*

[b] Tot i que a *A* i a *OC* figura *aplegué,* és obvi que es tracta d'una errada ortogràfica.

[c] Esmenem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[d] Tot i que normalment transcrivim *assumpt,* conservem en aquest cas una grafia més pròxima a l'original (*asunt*) per tal de no trencar la rima perfecta amb *difunt.*

[e] Esmenem *faç* per *faig* per tal de facilitar la lectura.

[f] A *OC: Lo que ha fet és donar escama.* Preferim la lectura d'*A,* sense el verb ésser, perquè conserva la mida del vers.

[g] A *A* i *OC: Quintín,* però es tracta d'una errada. Esmenem, doncs, d'acord amb el sentit.

[h] A *A* no figura aquesta acotació.

[i] A *A: havien.*

[j] A *A* i *OC: flor,* en singular. Resulta evident que la forma correcta ha de ser plural, per concordar amb *cordials,* i nosaltres fem la corresponent esmena. En edicions posteriors hem vist aquesta *flor* convertida en *fer* (fer cordials), que podria ser també una opció amb sentit.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Corruixes:* corregudes, precipitació per a fer una cosa, i també frissor, presa amb que aquesta cosa s'espera o desitja (*DCVB*). En aquesta obra se li afegeix també un sentit de gelosia.

[2] *Manuel Llorens.* Uns dels més cèlebres actors valencians de finals de segle (va morir en 1910). Treballà inicialment al Teatre de la Princesa, i excel·lí en la representació de sainets.

[3] Constantí Llombart, pseudònim amb que era conegut Carmel Navarro i Llombart (València 1846-1893), una de les figures cabdals de la Renaixença Valenciana. De pensament republicà i federalista, fundà la societat cultural i cívica *Lo Rat Penat.* Quan aquesta caigué sota el control del sector més conservador, creà *L'Oronella* (1888), de vida efímera. La seua obra va tenir una gran influència sobre els sectors intel·lectuals de l'època, però no arribà a desenvolupar un plantejament polític articulat. Va escriure obres teatrals, el mateix en castellà que en valencià, i fou cronista del cantó de València, durant la sublevació federal. D'entre els seus llibres destaca, a més d'una reedició ampliada del Diccionari d'Escrig (*Diccionari valenciano-castellano,* 1887) un important recull biogràfic d'escriptors valencians dels segles XVIII i XIX, que publicà amb el títol *Los fills de la morta viva* (1878-1885).

[4] *Provincials:* En realitat, les *Milicias Provinciales,* cos organitzat per Felip V, van ésser disoltes en 1801. Cal suposar, doncs, que es referirà més aviat a les *Milicias Nacionales,* fruit de la revolució burgesa i definitivament extingides amb la Restauració.

[5] *Manchón* (gal·licisme): maneguí que serveix per protegir del fred les dues mans alhora.

[6] *Friolera* (cast.): cosa insignificant o de poca importància.

[7] Amb el sentit de *pronunciament* militar, cop d'estat.

[8] Resulta evident la impropietat del pronom demostratiu: així redactat, don Quintín amb qui ensopega és amb el fòrum, no amb Matildo.

[9] *Simple:* terme que s'utilitza a la farmacopea per denominar cadascun dels elements que entren en la composició d'un remei o una medicina.

[10] *Plantatge:* planta de diferents espècies del gènere *Plantago;* les fulles del plantatge comú, que abunda en llocs humits, tenen propietat astringents (*DCVB*).

[11] *Cua de cavall:* nom de diferents espècies de plantes del gènere *Equisetum (DCVB).*

[12] La canya de sucre, o *canyamel,* es venia tallada a trossos, com a llaminadura.

[13] *Palmito:* planta palmàcia de tronc subterrani o molt curt, amb les fulles en forma de ventall, el cóp de la qual és comestible. En les comarques valencianes es coneix popularment com a *margalló.*

[14] *Cocot:* espècie de panada de farina farcida de peix –especialment tonyina–, carn i tomata frita (*DCVB*).

[15] *Polseres:* la part del crani on se sent el pols, és a dir les temples.

[16] *Guapo:* v. n. [6] a *Els nòvios de ma cunyà.*

[17] *Jalearse:* v. n. [29] a *Els nòvios de ma cunyà.*

[18] *Fumarell:* v. n. [62] a *L'agüelo Cuc.*

[19] *Desduir-se:* distreure's, divertir-se, prendre expansió del cos o de l'esperit (*DCVB*).

[20] *Retentar:* v. n. [15] a *Oros són trumfos.*

[21] *Allargar-se:* v. n. [45] a *L'agüelo Cuc.*

[22] *Entabuixar:* torbar el cap per l'acció d'un baf, fum, soroll, cop violent o atra cosa (*DCVB*).

[23] *Oficialat:* el mateix que *traure dipositada,* v. n. [38] a *El xiquet del milacre.*

[24] *Qüern:* v. n. [31] a *L'agüelo Cuc.* Per extensió, diners.

[25] *Melsa:* flema, calma i lentitud per a obrar (*DCVB*).

[26] *Enròmies:* v. n. [2] a *Els nòvios de ma cunyà.*

[27] *Solsir:* consumir, gastar, fer malbé; també consumir materialment, migrar per un sofriment (*DCVB*).

[28] *Gàbula:* paraula que no hem pogut documentar, i que sembla una deformació de *càbala.* Té el sentit de cosa fantàstica o imaginada, i ací, més concretament, significaria persona que viu de fantasies, o les vol fer creure als altres.

[29] *Estèric:* atac d'histèria (*DCVB*).

[30] *Xàquera:* dansa valenciana, anomenada també *xàquera vella,* que fins les darreries del segle XIX es ballava per tot el País Valencià; era de ritme lent, d'aire distingit i cerimoniós, i era executada al so de dolçaina i tabalet, presidida pel rector i el batlle, i la parella cap de dansa era formada per persones casades (*DCVB*).

[31] *Corriente* (cast.): paraula en desús, que té sentit o valor de conformitat. V. també n. [5] a *Els nòvios de ma cunyà.*

[32] Perquè el vers no resulte hipermètric, hauríem de llegir *m'heu* com si comptés dues síl·labes (*me hu,* que és, d'altra banda, com apareix escrit el grup pronominal al text).

[33] *Mónita* (cast.): «Del título del libro *Mónita privata Societatis Jesu* atribuido a los jesuitas, Astucia practicada con amabilidad» (*DUE).*

[34] Per *càfila,* conjunt desordenat (*DCVB).*

[35] *Crèmor tàrtar:* bitartrat de potasi que s'usa com a porgant.

[36] *Tocar:* v. n. [27] a *L'agüelo Cuc.*

[37] *Descarotar* (escarotar): avalotar; moure escarot o produir espant, enrenou (*DCVB*).

[38] *Calaguala:* v. n. [14] a *Els nòvios de ma cunyà.*

[39] *Batre:* moure's repetidament (*DCVB*).

[40] Advocació popular de Sant Antoni abad.

[41] V. n. [7].

[42] *Récipe:* recepta, prescripció.

[43] *Enviar al bordell:* v. n. [23] a *L'agüelo Cuc.*

[44] La carrera de baquetes era un antic càstig militar que consistia a fer passar el condemnat corrent entre dues fileres de soldats, que el colpejaven amb les baquetes, vareta metàl·lica que servia per carregar de pòlvora els fusells.

L'HERÈNCIA DEL REI BONET

ESTUDI INTRODUCTORI

L'ANY 1880 és un any d'especial intensitat en la producció d'Eduard Escalante, amb quatre textos estrenats; un percentatge que només havíem trobat en altres dues ocasions: els anys 1872 i 1874. D'alguna manera, podríem dir també que amb *L'herència del rei Bonet* i l'obra que la segueix en catàleg, *La Consoladora*, es tanca la dècada més prolífica del nostre autor. En efecte, entre 1871 i 1880, Escalante estrenarà 29 obres, hi incloses un parell de traduccions, davant les 18 escrites o estrenades en els quinze anys que van entre 1855 i 1870, i les 9 que escriurà (tot i que només n'estrenarà 6 en vida) entre l'any 1881 i el 1895, el de la seua mort. És a dir, que només en una dècada, la dels 70, Escalante escriu més obres que en els restants 30 anys de vida literària activa.

A partir de 1881 aquest ritme minva de manera notable. Fins aquell moment, Escalante ha malviscut econòmicament del seu treball de pintor de ventalls, conjugat amb els ingressos, sempre molt limitats, que li produien les obres de teatre. Calia, doncs, escriure sense interrupció, estrenar-ne quantes més pogués per tal de mantenir constant el favor del públic, en un teatre, el valencià, que no existia com a tal, ja que «los sainetes sólo iban de cómico relleno en los programas teatrales» i on els papers eren sovint encomanats a actors «que desconocían el valenciano». [1]

Per això, malgrat l'èxit artístic, aquests anys són anys de lluita per tal d'amillorar, com molts dels personatges dels seus sainets, de posició econòmica, sense que la sort l'acompanye. Ens ho conta així Rafael Ferreres: «La industria abaniquera sufre una fuerte crisis de demanda. Se cierran algunos talleres y el trabajo escasea mucho. A sus cuarenta y seis años don Eduardo tiene que buscarse otro empleo. ¿Y cuál? Hay que mover a sus amistades. Mientras tanto, va vendiendo los derechos de sus sainetes al librero don José María Moles...». [2] Mitjançant influències, se li aconsegueix la plaça de Secretari-Administrador de la Junta de Bene-

[1] Rafael Ferreres, *Eduardo Escalante. El hombre y la obra*, Valencia, Prometeo, 1967, p. 94.
[2] *O.c.*, p. 96.

ficència de la Província de València, i aquest càrrec, amb freqüents períodes de baixa per malalties, més o menys reals, el desenvoluparà fins a la seua mort. I cal assenyalar que a partir de 1881, any de la presa de possessió, la producció teatral d'Escalante sofrirà, el mateix que la seua salut, una progressiva davallada, de la que estadísticament hem donat abans referència.

En aquest context resultaran, doncs, especialment significatius el tema i l'argument de *L'herència del rei Bonet:* només amb el concurs d'un esdeveniment extraordinari pot aconseguir Blai, teixidor de seda, és a dir, artesà com Escalante, i com ell treballador en un ofici en crisi, eixir de l'estretor. Per això acceptarà creure una fantàstica història sobre l'herència d'un rebesavi, naufragat en terres africanes i esdevingut rei dels indígenes, de la que ell resulta ser el principal beneficiari, i la qual somia algun dia aconseguir cobrar.

I la veritat és que no es tracta d'una idea tan destrellatada com avui puga semblar-nos. Recordem que la segona part del segle XIX és l'època dels grans descobriments africans, i de les pugnes entre les potències europees per assegurar-s'hi colònies i àrees d'influència. Però, sobretot, hem de tenir ben present que, des de l'ocupació francesa del Nord d'Àfrica, a partir de 1830, van ser molts els valencians que s'hi traslladaren per provar fortuna, i acabaren establint-se de manera permanent, sobretot a la regió d'Orà, i hi romangueren fins la descolonització, moment en què un gran nombre va decidir tornar a la seua terra d'origen.

Considerats aquests antecedents, era, doncs, prou normal, que moltes famílies conservaren la memòria d'avantpassats i parents llunyans que havien marxat a Àfrica, dels quals s'havia perdut el rastre, però als que la fantasia popular havia convertit, sense dificultat, en milionaris. Algun dia, el mateix que li passa a Blai en l'obra d'Escalante, rebrien la bona notícia: ells eren els únics hereus d'una fortuna que els ajudaria a eixir definitivament de penes. Però, dissortadament, en el noranta-nou per cents dels casos, aquesta fortuna només existia en la seua imaginació.

La resta dels elements de la peça són els habituals del teatre d'Escalante: intent del pare d'imposar-li a Tàrsila el matrimoni amb un home més gran que ella, el so Nasio, també hipotètic hereu del rei Bonet –amb la qual cosa s'unirien les dues fantasmagòriques fortunes–, i astúcies del promés de Tàrsila, Sensi, el barber, per desbaratar aquests plans fent-se passar, amb el concurs del seu amic Benito, per un príncep africà. A la fi, com sempre, el vertader amor venç la partida, i Blai i el so Nasio manifesten, per boca d'aquest darrer, haver perdut la il·lusió per l'herència «i hasta estic en la creença / que de la ditxosa herència / no tocarem ni un sisó» (vv. 971-973). En altres paraules –i aquesta seria la *moralitat* de la peça–: l'única manera de reeixir en la vida és perseverar en el treball honrat i deixar de costat les fantasies.

* * *

L'herència del rei Bonet és una de les obres en un acte més llargues d'Escalante: tot considerant que aquestes acostumen a tenir en torn als 850 versos, la que ara ens ocupa arriba gairebé al miler. I un altre fet a assenyalar: tot i que s'hi utilitza la combinació habitual de romanç i redondilles, els canvis de forma són més freqüents, i l'alternància redondilles/quartetes es dóna molt més sovint que en altres peces, la qual cosa li confereix una major agilitat, circumstància que s'addiu prou bé amb les característiques de l'obra.

El que acabem de dir queda ben reflexat en el següent esquema:

vv.	1- 64	romanç é	226-253	redondilles
	65-128	romanç á a	254-351	romanç á
	129-148	redondilles	352-363	redondilles
	149-152	quarteta	364-367	quarteta
	153-180	redondilles	368-387	redondilles
	181-188	quartetes	388-391	quarteta
	189-192	redondilla	392-403	redondilles
	193-196	quarteta	404-535	romanç á e
	197-200	redondilla	536-665	romanç á
	201-205	quintilla	666-749	romanç é a
	206-209	redondilla	750-811	romanç é
	210-213	quarteta	812-887	romanç í a
	214-221	redondilles	888-969	romanç á a
	222-225	quarteta	970-977	redondilles

Els percentatges són els següents:

romanç		792 vv	81,1 %
	en á	228 vv.	36,4 %
	á a	156	
	á e	132	
	é	126	
	é a	84	
	í a	76	
redondilles		148 vv.	15,1 %
quartetes		32 vv.	3,3 %
quintilla		5 vv.	0,5 %

* * *

La primera edició del text, feta per la impremta de Juan Guix, és de 1880, i la identifiquem com *A*. L'altra versió consultada és la apareguda a les Obres Completes, que apareix relacionada com a *OC*.

L'HERÈNCIA DEL REI BONET

pieza bilingüe en un acto y en verso
representada por primera vez con buen éxito
en el teatro de la Princesa,
en el beneficio de D. Ascensio Mora [1]
la noche del 11 de marzo de 1880

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Bàrbera	Sra. Torán
Tàrsila	Srta. Huertas
Nasio	Sr. Mora
Blai	« Ferrando
Sensi	« Esteve (A.)
D. Benito	« Pérez

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1816-1817.

ACTO ÚNICO

Sala modestamente amueblada; puertas laterales y al foro.

ESCENA PRIMERA

Tàrsila, el tío Blai.

TÀRSILA. De baes prevalica:[2] el vullc
i li seré sempre fiel;
vol despatxar-lo, despatxe'l,
però tindrà lo mateix.
BLAI. Quan jo t'explique el motiu...
TÀRSILA. Ningun motiu pot haver.
Vosté abans estava xotxo[3]
en Sensi...
BLAI. Jo te diré...
TÀRSILA. No li ha criticat més falta
ni més defecte que el seu
caràcter algo fisgó.
En canvi, ha dit sempre que ell
és un xic de bones prendes,
treballaor, honrat...
BLAI. Bien;
i hu dic; però això no lleva
que siga un pobre barber.
TÀRSILA. Així és com vosté el volia:
¿acás hui ha vengut a menys?[a]
BLAI. No, senyora; però tu
mudaràs dins de poc temps
de posició, y si te casas
con un hombre que yo sé,
te dotaré en alguns mils.

TÀRSILA. ¡Alguns mils! ¡Mare de Déu!
¿I quin potentat és eixe?
BLAI. El so Nasio, el sabater.
TÀRSILA. ¿Qui, Plantilla?
BLAI. Sí, senyora.
Jo he vist el baptisme seu,
y consta bien permanente
llamarse Ignacio[b] Bonet.
Lleva mi ñiñaje, o sea
apellido; y como en él
justifica...
TÀRSILA. Cada dia
se fa més docte vosté.
¡Vegen a mi, per què em parla
en castellà!
BLAI. Perquè dec
acostumar-me al mudar
de classe...
TÀRSILA. ¿I per a on li ve
al so Nasio eixa fortuna?
Por supuesto, jo no hu crec.
BLAI. Tampoc creuràs que nosatros
lo menos agarrarem
dos millons, como no pase.
TÀRSILA. ¡Dos millons!
BLAI. D'esta promet,
a fe del nombre que llevo,
despedir-me dels telers
i del porxe.
TÀRSILA. O està loco
o vol tornar als demés.
BLAI. Ta mare i Nasio coneixen
a un tal don Bartolomé,
que és el que va en lo negoci;
i d'ací a un any, ha promés
posar-nos en la legítima
possessió a tots els parents.
Jo he presentat ja un cabàs
que fa por de documents,
baptismes i mortuoris...
En fi...
TÀRSILA. Lo que jo me crec,
és que tots eixos enredros
els han inventat vostés
per a despatxar a Sensi;

mes s'enganyen, pues primer
que casar-me jo en Plantilla,
me tire al pou.

BLAI. Ja vorem.

ESCENA II

Dichos y Sensi, por el foro.

SENSI. Salud: en llicència meua.
¡Serafí!

BLAI. En bon punt aguaita. *[Apart] a Tàrsila.*

SENSI. ¿M'esperaves, rosa fina?
Clavellinera encarnada...

BLAI. ¡Oi! ¡Xe, xe, no t'entusiasmes!
[Apart] Poc saps tu la que t'aguarda.

SENSI. ¿Què, s'afaitem, tio Blai?
Vés i trau un pitxer d'aigua. *A Tàrsila.*

BLAI. No m'afaite.

SENSI. Hui és dissabte.

BLAI. Me deixe tota la barba:
ja et cridaré més avant,
quan te necessite.

SENSI. ¡Calla!
¿És per què el dijous li fiu
onze talls? Com té eixa cara
que pareix un almendrao,
entropessa la navaixa.

BLAI. ¡Lo que tens tu és molt poca
vergonya!

TÀRSILA. No gaste tanta
rabosseria pe'a dir-li
claret i ras que el despatxa.
No et vol per gendre, això és tot.

SENSI. Tio Blai, ¿i quina causa...?

TÀRSILA. Perquè eres pobre, i jo en vespres
estic de ser millonària.
¿Te pareix...?

SENSI. ¡Tu!

TÀRSILA. ¡Deixa'm riure!
¡No saps lo millor! Me case[c]
en Plantilla el sabater,
que té una renta borratxa,
i me dotarà en molts mils.

SENSI. ¡Cavaller, bona pataca![4]

Vinguen unes quantes boles
com eixes, que me fan gràcia.
¿Les inventa vosté o ella?

BLAI. Ja que se t'entoixa xansa,
me prens la porta en seguida,
i a ma filla ni mirar-la.

TÀRSILA. Tape-li els ulls.

SENSI. ¿Va formal?

BLAI. Nuestra posisión es atra.
De sopetó la fortuna
s'ha ficat dins de ma casa,
colmándome de riquesas.
Tarsileta ignora encara
els pormenors d'una història
summament extraordinària.

SENSI. M'heu farà creure. Ja dies
que els veig a vostés de gàbula,[5]
més com no pose ficaci...

BLAI. Pues pe'a que estigues ufana,
sàpies –i pots dir-ho a on vullgues–
que eres nieta de un monarca,
o sea de un soberano
real.

SENSI. ¡Cristo d'Alboraia!

TÀRSILA. ¡Néta d'un rei!

SENSI. ¡Tu, princesa!
A ver: ¡que rompan las bandas
Marcha Real!

TÀRSILA. No te burles.

BLAI. Deixa'l que xangleta faça:
quan jo te conte la història...

TÀRSILA. Saber-la desitge; traga'm
de dubtes, si nos ací
pareix que estigam en babia.

BLAI. Referiré alguns detalls,
per confundir a este màndria.

SENSI. Tan serio hu diu...

TÀRSILA. Vinga prompte.

BLAI. Esto es histórico.

TÀRSILA. ¡Oi, quanta...!

BLAI. Hallándose en alta mar
en un viatge que feu
el tataragüelo meu,
l'infeliç va naufragar.
Sort que sinse més ajuda
que la del cel pe'a salvar-se,

nadant, conseguí acostar-se
a una isla desconeguda.
Però a penes tocà terra
i s'eixugà la camisa,
en confusa chillaísa
i blandint armes de guerra,
va vore que el rodejava
una tropa d'índios bravos
que allò diu que amedrentrava...
Com el home estava gros,
en quant el llom li palparen,
tots a una veu exclamaren:
ací tenim un bon mos.
Disponiéndose al contao,
entre indirectes i pulles,
fer del pobre un estofao
i una rostida de xulles.

TÀRSILA. ¿I encontraven aquells vagos
a les persones mengívoles?

BLAI. Pues, dona, si eren cañíboles,
o sean, antropofagos... [6]
Prometent-se gran beuratge,
el foc l'encenien ja,
quan la reina es presentà
d'aquella nació salvatge,
la que ardiendo como un misto
al vore aquell xic templat,
que en porreta i amarrat
el tenien com un Cristo,
al seu dolor puso tasa
con acento poderoso,
exclamant: «Este buen moso
me l'emporte jo a ma casa».
I, efectivament, molt erta
se n'anà en ell de bagatge,
deixant al poble salvatge
en un pam de boca oberta.
Jo no sé la tal parella
en quins termes s'entendria;
lo cert fon que a l'atre dia
l'home se casava en ella.
Ahí tens com, sinse pensar,
ell que es vea tan confús,
s'encontrà en un dir Jesús
rei de Maganyagascar.

TÀRSILA. ¡Quina sort! ¿I jo sóc néta?

SENSI. *[Apart]* ¡Eu! Serio açò se va posant.
BLAI. El que naix en bon planeta...[7]
Pues ara ve lo important:
és aquell país ameno
tan ric, que si s'examina,
allí no escarbes terreno
que no encontres una mina;
i com aquella genteta
de la plata i l'or preciós
fa el mateix cas que fa un gos
quan s'encontra una dobleta,[8]
escomença a escarbar terra
l'agüelo en ànsia no fluixa,
i a enviar pac a Inglaterra
barres com la meua cuixa.
TÀRSILA. ¡Santo Dios! ¡Jo m'emborratxe
considerant els millons...!
SENSI. *[Apart]* ¿A que em du a mi a redolons
la història del tal salvatge?
BLAI. Així prop d'un any estava
traent el or a cabassos
com si fóra ripio o grava,
quan li entrà la peste blava
i la mort li tallà els passos.
TÀRSILA. ¿Morí? ¡M'enternix el llanç!
¡Pobret...!
BLAI. ¡Tan bon home que era...!
SENSI. *[Apart]* ¡Llàstima que no s'haguera
ofegat un any abans!
BLAI. Mira si foren prudents
les seues disposicions,
que deixà per als parents
l'herència de ¡vint millons!
Acumulats des d'entonses
els interessos... ¡si és massa!
Hui, estic segur que en la plaça
de Bous no caben les onces.[9]
TÀRSILA. ¡Jesús! Pues si allí no caben...
SENSI. ¿I eixe tesor no sabia
ningú del món que existia?
BLAI. Ocultar-lo es proposaven.
SENSI. ¿Són molts els hereus?
BLAI. No: és dir...
érem pocs, però de prompte,
alguns quants ne veig eixir
que jo ignorava...

SENSI. Pues compte
que en aquella isla remota,
si és de bé, alguns ne viuran,
i tal volta no sabran
de l'herència ni una jota.
BLAI. Justament toques un punt
que averiguar-lo deu convindre, [10]
i estic en vespres de tindre
notícies sobre l'assumpt. [d]
En la fonda de París
jo sé que estan esperant
a un subjecte... un viatjant
procedent d'aquell país,
i algo em pot dir, si ha tingut
rose entre els cafres aquells.
SENSI. Pues vosté descendix d'ells...
[Apart] ¡Quina idea m'ha vingut...! [e]
BLAI. En quant aplegue a la fonda
quedaren en enviar-lo,
i jo, pe'a no incomodar-lo,
passaré...
SENSI. *[Apart]* Si el trapisonda
de l'estudiant rellogat
que tinc en casa es prestara...
[Alt] [f] Xica, ¿i tu què me dius ara?
¿L'herència t'ha capgirat?
TÀRSILA. ¡No capgiren els diners
a un amor firme!
SENSI. ¡Lusero!
¡Así es como yo te quiero!
BLAI. Chiquilla, ¿tu l'has entés...?
TÀRSILA. Respecte a eixe punt, inútil
tot quant me diga serà:
reina d'Espanya que fóra,
el voldria...
SENSI. Un tesor vals.
BLAI. ¡De familia regia vienes!
SENSI. ¡Jo també!
BLAI. ¿Tu? ¡Desditxat...!
SENSI. ¿Ella de qui descendix?
¿Del rei de Massalfassar? [11]
Pues jo del rei Matarot. [12]
BLAI. ¡Imbècil!
[Apart] ¡Què no seràs...!
SENSI. Home, fique's en Jesús, [13]
perquè a vosté en eixe cap

li falta alguna rodeta.
BLAI. ¡Xe, largo! Ja s'[ha] acabat.

ESCENA III

Dichos, y la so Bàrbera, [por el] foro.

BÀRBERA. ¿Què són estos crits?
TÀRSILA. ¡La mare!
BLAI. ¡Dona, que m'encén la sang
en les seues fisgonaes [14]
este xic!
BÀRBERA. ¿I ací què fa?
¿Jo a tu que t'encarreguí?
BLAI. Ja li ha dit...
BÀRBERA. ¡Pues a *jopar*! [15]
SENSI. Sereníssima so Bàrbera,
no alce vuestra altesa el gall. [16]
BÀRBERA. ¡Oi! So cara de xineta, [17]
¡largo de ací!
SENSI. Ja me'n vaig.
Deixe només que li toque
també la Marxa real. *Tarareándola.*
TÀRSILA. Sensi, no sigues aixina.
BLAI. ¡Si no fóra per mirar...!
BÀRBERA. ¡Gentola...!
SENSI. Ja es vorem, Tàrsila.
Se'n va. [g]

BLAI. ¡Tu, dins! *A Társila.*
TÀRSILA. Lo mateix tindran.
Se va.

ESCENA IV

Blai, Bàrbera.

BÀRBERA. ¡Descaraota, com jo
te mamprenga...!
BLAI. S'ha emburrat
en eixe indigne...
BÀRBERA. ¡Pues palo!
BLAI. ¿Què tenim de nou?
BÀRBERA. ¿No saps
que també és hereu Cassola?

BLAI. ¿L'emblanquinaor?
BÀRBERA. Sí tal...
BLAI. ¿A Cassola, de apellido
li diuen Bonet?
BÀRBERA. No hay más.
El home balla en un peu.
BLAI. Ell crec que té dos germans...
BÀRBERA. ¡Mira, mira! Que jo sàpia,
set lo manco, i tots casats.
BLAI. Massa Bonets van eixint.
BÀRBERA. ¡Y el pobre don Nicolás,
el mestre d'escola! Xico,
sa muller parí el dimarts.
BLAI. ¿Ha parit un[a] atra volta?
BÀRBERA. ¡Pobreta...! ¿Vols més treball?
BLAI. ¡Pues no amolla pocs Bonets!
BÀRBERA. ¡Si en tenen una niuà!...
BLAI. En don Bertomeu volguera
sobre cert dubte parlar.
BÀRBERA. ¿Què et contaré? L'atre dia
en sa casa m'amostrà
un abre molt raro.
BLAI. ¡Un abre!
BÀRBERA. Por supuesto, dibuixat
en un paper. ¿Com digué
que se diu...?
BLAI. Eso será
l'árbol meteorológico
de la família.
BÀRBERA. Cabal.
Este home de tot entén.
BLAI. La persona algo il·lustrà...
Es un árbol que parese
una garrofera.
BÀRBERA. Gran,
en una soca i uns troncs...
BLAI. De allá habrás visto arrancar
a todos los Bonets.
BÀRBERA. De una
de les rames principals,
veniu tu i el tio Nasio.
BLAI. Precisament, a la par
debemos venir en línea
recta, o sea equinocsial.
BÀRBERA. Tu veges Plantilla com
se podia imaginar
vindre d'una sang tan noble.

BLAI. ¡Tan ordinario i tan bast
com és ell...! La nostra xica
no pot vore'l ni pintat.
BÀRBERA. Però tu et comprometeres...
i... ell se pulimentarà.

ESCENA V

Dichos, y Nasio, por el foro.

NASIO. Señores...
BÀRBERA. Parlant estàvem
de vosté.
NASIO. Bona senyal.
¿Li han dit algo a Tarsileta?
¿A on està el preciós diamant,
que en quant mos nugue el vicari
l'enveja del món serà?
BÀRBERA. Ahí dins...
BLAI. Eu, vosté estos dies
no fa mes que passejar.
NASIO. A mi, pe'a lo que me queda
de ser pobre, s'ha acabat;
no treballe més.
BÀRBERA. ¡Bien hecho!
Lo mateix li dic jo a Blai.
Les llançaores, jo d'ell
ja les haguera encalat.
BLAI. El dia que es repartixca
l'herència, me'n munte dalt,
creme els telers i hasta al porxe [18]
li pegue foc acabant.
NASIO. Si eixe dia tinc salut,
¡Cristo marinero!, jo
crec que agarre el canyamò
més gran que s'ha conegut.
BLAI. No estic per eixos excessos.
NASIO. Vorà vosté disfrutar
a sa filla: ham de passar
millor vida que uns marquesos.
BLAI. No espere que siga mala.
NASIO. ¿El què? A penes ixca el sol,
tots los dies de perol,
de paelleta o de xala. [19]
BLAI. *[Apart]* D'ouir-lo els nyervis me crispa.

NASIO. Vorà divertir-se i riure
i en la punta d'una chispa
encendre l'atra. ¡Això és viure...!
BÀRBERA. Tu a eixos plans no t'acomodes.
BLAI. Jo, en quant mude de pelatge,
en seguida, carruatge
te pose de quatre rodes.
BÀRBERA. ¡Ui! ¡No es ná, sinse cansar-me
lo que me passejaré...!
BLAI. ¡Jo crec que l'enganxaré
hasta pe'a anar a afeitar-me!
BÀRBERA. ¡Quin regal!
NASIO. Acabant, queixe's.
BÀRBERA. ¿T'ajues que a lo millor
la muller del regidor
mos el ampra? [20]
BLAI. No li'l deixes.
BÀRBERA. És tan vana i tafarrera...
BLAI. Com a demanar-te'l vinguen...
NASIO. Vostés pareix que ja el tinguen
ahí baix en la carrossera.
BLAI. Home, en la seguritat
de tocar l'herència prompte,
cada u se fa el seu compte.
Nasio, ¿i vosté no ha pensat
en una cosa algo grave?
NASIO. ¿Com?
BLAI. De molta tra[n]scendència.
¿A punto fijo, se sabe
els Bonets que hi ha en València?
NASIO. ¿Els Bonets...?
BÀRBERA. ¡Quines manies...!
NASIO. Prompte està fet l'inventari:
contant els del Seminari
i els que hi ha en les sacristies...
BLAI. ¡Guapo! [21] Si aixina parlem...
NASIO. So Blai, pe'a un tesor que espanta,
encà que sigam quaranta...
BLAI. És que tal volta passem.
NASIO. Home, calle; això no implica:
deixe's estar de capritjxos,
que jo vinc ara en desitjos
de vore a la seua xica.

ESCENA VI

Dichos, y don Benito, por el foro, deteniéndose en la puerta y suponiendo que habla con alguno que se halla en la antesala.

BENITO. Tenecuya, Cuyoacán,
Chochilmehuac.
BLAI. ¡Eh, diable!
NASIO. ¿Este home qui és?
BÀRBERA. ¿En qui parla?
BENITO. Chachimeca, Chachimaque.
BLAI. ¡Quina llengua...!
BENITO. ¿Vive aquí *Bajando a escena.* [h]
don Blas Bonet?
BLAI. Adelante.
BENITO. Servidor...
BLAI. No tengo el gusto
de conoser el carácter...
BENITO. ¿Es usted el que en la fonda
encargó que le avisasen
mi llegada?
BLAI. ¿Por ventura
sería usté el viajante
que esperaban?
BENITO. Hace poco,
a bordo del *Magallanes*,
he llegado, y al saber
que usté deseaba hablarme
sobre asuntos de importancia,
dije: allá voy al instante,
y aquí me tiene a sus órdenes.
BLAI. ¡Hombre! Don...
BENITO. Benito Andrade.
BLAI. ¡Señor don Benito, mucho
agradesco sus bondades!
Dispénseme la molestia...
Este sinyor tan amable *A Bàrbera.* [i]
ve de Maganyagascar.
BENITO. Allí dos años cabales
he pasado.
NASIO. ¡Home!
BÀRBERA. ¿De veres?
BLAI. Siéntese.

BENITO. Están esperándome,
y no puedo detenerme
más que muy breves instantes.
He de salir para Londres
esta misma noche.
BLAI. Diantre...
BENITO. Corre a mi cargo un negocio
atroz. Voy a pellizcarles
quince millones de libras
a los ingleses.
BLAI. ¡Sant Jaume!
BENITO. Una bicoca... A propósito,
a usté debe interesarle
el asunto: su apellido
de usté...
BLAI. ¡No pase adelante!
¿Se referirá a la herensia
del rey Bonet?
BENITO. Sí.
BLAI. ¡Hombre, calle!
Pues si yo precisamente
sobre eso quería hablarle.
¿Hay algunos herederos
en aquella isla?
BENITO. Un enjambre.
Apoderado y agente
soy de ellos.
BLAI. ¿Conque hay bastantes...?
BENITO. Pues no le digo...
BLAI. ¿Qué tal?
Mira si van despenjant-se
Bonets. Diga usté: pongamos
por comparansa que salen
sien herederos: ¿los sien
tocarán partes iguales?
BENITO. ¿Cien? ¡Si son más de dos mil!
BLAI. ¡Dos mil! ¿Voleu ajuar-se
que no eixim a tres de plata?
BENITO. ¿Dije dos mil? Quizá pasen.
NASIO. ¡Anda, anda, tira Bonets!
BLAI. Despedix-te del carruatge.
BENITO. Usted, a pesar de todo,
bien puede regocijarse,
siendo uno de los parientes
más próximos, ¡qué diantre!
¡Como que está en primer grado!

Naturalmente, su parte
en la herencia debe ser
fabulosa, incalculable...

BLAI. ¿De veras? ¿A usté le consta
que yo soy...?

BENITO. ¡No ha de constarme!

BLAI. ¡Ay, don Benito del alma,
venga un abraso! *[Apart]* ¡Descanse!
[Alt] Sobre ese punto tenía
un regomello [22] muy grande.

BÀRBERA. ¡Però fill, tu prevaliques
en unes coses tan clares...!

NASIO. Sabent que venim els dos
de las ramas prinsipales...
¿I... tardarà molt en fer-se
el reparto?

BENITO. Quizás antes
de un mes.

NASIO. Home, veja, veja,
que tinc ganes de casar-me.

BENITO. En cuanto yo llegue a Londres
he de armar un zipizape...

BLAI. Diu que aquel Banco trabaja
mucho pa que no le arranquen
los millones.

NASIO. Això diuen.

BENITO. Pues, amigo, en presentándome
yo, no tendrá más remedio...
De no aprontarlos, es fácil
que se vea la Inglaterra
en un conflicto muy grave.

BLAI. ¿Un conflicto? No comprendo...

BENITO. El Soberano reinante
de Madagascar, es otro
de los herederos...

NASIO. ¡Diable!

BLAI. ¿També és Bonet?

BENITO. Y la guerra
le declara antes con antes.

NASIO. ¡Ah, Cristo!

BLAI. ¡Qué bien!

BÀRBERA. ¡M'alegre!

BENITO. *[Apart]* Esto es decir disparates.

NASIO. Entre tripa i joc el posen
al Banc, o solta les xapes. [23]

BENITO. *[Apart]* Buen papel me ha confiado

Sensiet: ¡estaré en carácter!
[Alt] Conque si ustedes no tienen
otra cosa que mandarme...
BLAI. ¿Se marcha ya?
BENITO. He de partir
esta noche.
BLAI. Mal me sabe;
caram, nosotros quisiéramos
haberle obsequiado...
BENITO. Calle,
por Dios, amigo don Blas.
BLAI. Vaya, suspenda el viaje,
aunque sólo sea un día.
BENITO. Hijo, buena falta me hace
descansar, pero la urgencia...
BLAI. ¿Y también podrá negarse
usté a que almorcemos juntos?
BÀRBERA. ¡Sí...!
NASIO. ¡Quédese!
BENITO. Tan amable
invitación, rehusarla
parecería un desaire.
NASIO. Home, almorze...
BENITO. En fin, señores,
no resisto.
BLAI. ¡És molt simpàtic!
BENITO. Ahora recuerdo... Imposible;
no es prudente, acompañándome
otra persona, dejarla...
BLAI. ¿Algún amigo...?
BÀRBERA. No le hase.
BENITO. Distraído, me olvidaba
que ahí fuera quedó esperándome.
BLAI. ¡Y no lo advierte! So Nasio,
vaja i diga-li que passe.
El so Nasio se dirige a la puerta del foro.
BENITO. Querido, será un abuso...
BLAI. ¿Quiere usté no abochornarme?
Aquí no venga en cumplidos.

ESCENA VII

Dichos y Sensi vistiendo un largo gabán, ancho pantalón de lienzo rayado, un sombrero de paja de anchas alas a la cabeza, greñas, barba larga y la cara pintada.

NASIO. ¡Santíssim Cristo del Grau! *Bajando despavorido a la escena.*
¿Quin animaluc és este?
BLAI. ¿Quin animaluc?
BÀRBERA. ¡Sant Blai!
¿Això què és?
BLAI. ¡Açò és un indio!
NASIO. ¡Mal bot no m'ha fet pegar!
BÀRBERA. ¡Vaja una figura rara!
BLAI. ¿Este sujeto, quizás *A Benito.*
venga de aquel país?
BENITO. Justo.
BLAI. ¡Mira si hu he endevinat
en seguida!
NASIO. ¡Cavallers,
això aborrona!
BLAI. No tant.
SENSI. Cozumel, Tananariva,
Tepeaca, Chechimehuac.
NASIO. Com si mos digueren lladres.
BÀRBERA. En sa casa l'entendran.
BLAI. ¿Què dise?
BENITO. Que aprecia mucho
la atención...
NASIO. Bon convidat.
BENITO. Y un abrazo quiere darles
según se acostumbra allá
en su país.
NASIO. ¡Un abraso!
BÀRBERA. Yo no me deixe abrasar...
BLAI. Nosatros. Tú, no. Corriente. [24]
NASIO. Home...
BLAI. Són costums d'allà.
¿Qui es nega? Se pensarien
que estàvem mal educats.
Dirigiéndose a él, se detiene de pronto.
¡Eu, atienda! ¿Es indio bravo? *A don Benito.*

BENITO. ¿Cómo bravo?
BLAI. De esos que hay
cañíboles, que se comen
a las personas.
NASIO. ¡Xe, a [e]spai,
no juem, i fent el tòfol
mos pegue una tenallà!
BENITO. Caballero, usted le ofende.
Mi amigo Jicotencal
pertenece a la familia
del rey de Madagascar.
Es un príncipe que viaja
de incógnito.
BÀRBERA. ¡Xico, Blai!
BLAI. ¡Un príncip!
NASIO. ¿Tan lleig i és príncip?
BLAI. ¡Qui podria imaginar!
Disimule, don Benito,
he pegao una becá... [25]
BENITO. Fortuna que nuestra lengua
no entiende.
SENSI. ¡Chicotolac...!
NASIO. ¿Vol xocolate?
BENITO. No; quiere
abrazarles.
BLAI. A l'instant. *Abraza a Sensi, frotándose la nariz una con otra.*
M'alegro conoser... ¡Ui!
¡En la puntita del nas
me hase cosquerellas!
BÀRBERA. ¡Quines
costums!
BLAI. Prou, Quicontecal.
BÀRBERA. Pareix carinyós.
BLAI. Molt fi.
BENITO. ¡Oh! Lo más cumplido y más...
BLAI. Vosté, Nasio. *Empujándole, para que le abrace.*
NASIO. *[Apart]* ¡Mal viatge!
A mi este indio no m'agrà.
[Alt] I s'empenyen... vinga... Xe,
no mossegues.
SENSI. Cabahuac.
NASIO. ¿Qué ha dicho?
BENITO. Que huele usted
a aguardiente.

NASIO. És veritat.
Me'n fiu una mitadilla
ahí al cantó.
BLAI. *[Apart]* ¡Haurà incapaç!
¿Per a què més indio bravo?
[Alt] Vés arreglant l'armozar: *A Bárbera.*
la xica pot ajudar-te.
¡Tàrsila! *Llamándola.*
BÀRBERA. Deixa-la.
Vase [por la] puerta [de la] izquierda.
TÀRSILA. Vaig. *Dentro.*

ESCENA VIII

Benito, Nasio, Blai [y] Tàrsila.

BLAI. ¿De manera que este joven,
naturalmente, será
también heredero?
BENITO. ¡Mira!
¡Ya lo creo! El principal.
Usté le sigue.
BLAI. ¡M'alegre!
TÀRSILA. ¿Què vol?
Saliendo.
BLAI. Tenim convidats,
i quisá te necessite
ta mare...
TÀRSILA. ¡Ui! ¿Quin espantall
és eixe?
BLAI. Un príncip acònit.
TÀRSILA. ¿Com?
BLAI. Un personatge gran
de la Índia.
TÀRSILA. ¡Santo Dios!
¡Mire que això fa cridar
a la guàrdia!
NASIO. Tarsileta,
salero lleno de sal,
esperant-te estic un[a] hora
per vore eixe cos templat.
TÀRSILA. *[Apart]* ¡Quin atre quadro! Pe'a sustos
ací no anem a guanyar.
BENITO. ¡Hermosa joven! ¿Es hija
de usted? No le faltarán

adoradores.
BLAI. Algunos...
NASIO. Però se l'emportarà
mangue.
BENITO. ¿El senyor?
NASIO. ¡Com un sucre!
SENSI. ¡Matahuac! ¡Atanahuac!
Manifestando la más viva agitación.
¡Chupalteuac!
BLAI. ¡Eh, demonio!
NASIO. *[Apart]* ¡Maleït! ¿Què li ha agarrat
a eixe bàrbaro?
TÀRSILA. *[Apart]* ¡Eixa veu...!
Casi me fa sospechar...
BENITO. ¡Me extraña su agitación!
TÀRSILA. *[Apart]* Sensi és; posaria el cap.
Jo hu provaré en seguideta.
[Alt] Nasio, si fóra formal
la seua passió...
NASIO. ¡Gitana!
Quan eixa pregunta em fas,
prova de que a tu també
el amor te va punxant.
TÀRSILA. ¿A mi?
NASIO. Digues-ho en franquea.
TÀRSILA. Vinga, calle...
NASIO. ¿És algun mal?
¡Mire com se torna roja!
¡Boqueta de codonyat,
confessa-hu...!
TÀRSILA. No puc negar-ho...
SENSI. ¡Matahuac! ¡Atanahuac!
¡Chupalteuac!
NASIO. ¡Home, eixe indio
no fa ací més que lladrar!
TÀRSILA. *[Apart]* ¡Ell és!
BLAI. ¡So Nasio, quins termes...!
NASIO. Que se l'emporten a un mas.
TÀRSILA. *[Apart]* Ja tinc jo prou per a riure'm
i fer-los desinquetar.
SENSI. ¡Cilpancingo, Cilpancingo! *Hablando aparte con Benito y dirigiendo miradas amenazadoras a Nasio.*
BLAI. ¡Eu! De vosté està parlant. *A Nasio.*
NASIO. M'ha pres en comins. [26]
BLAI. Li pega

certes miraes...

NASIO. ¡Arrastrat!
¡Hasta pareix que m'amostre
les dents!

BENITO. Comprendo su afán. *A Blai.*
Amigo mío, al instante
necesitamos hablar
a solas sobre un asunto
de mucho interés.

BLAI. ¿Pues qué hay?
Acompanyeu dins a l'indio. *A Nasio y Tàrsila.*
Vea si quiere almorzar.[k] *A Benito.*

BENITO. ¿Chulguacachula?

BLAI. Sí, eso:
chullas creo que tendrán.
Vinga, aneu.

Al acercarse Sensi a Tarsileta, ésta huye de su lado fingiendo que le tiene miedo.

TÀRSILA. A mi em fa por.

SENSI. ¡Xica, si sóc jo, animal! *Aparte, a Tàrsila.*

TÀRSILA. ¡Fuixca, mala estampa!

SENSI. *[Apart]* ¡Xica...!

NASIO. No em fie... Passe davant.
Vanse.

ESCENA IX

Benito y Blai.

BENITO. ¡Qué felicidá! Está visto,
la fortuna lisonjera
le sonríe a usté, y sus dones
le prodiga a manos llenas.

BLAI. No entiendo... explíqueme pronto...
qué novedat...

BENITO. ¡Friolera![27]
El príncipe, enamorado
de la mágica belleza
de esa joven, por esposa
la pretende.

BLAI. ¡Mare meua!

BENITO. Nada, nada, que si ustedes,
como es natural, le aceptan,
unirán a sus millones
la distinción, la grandeza

de un rango elevado.
BLAI. ¡Sielos! 680
¡Atarantado me deja!
BENITO. Hay que despedir al punto
a ese hombre.
BLAI. ¿Al so Nasio?
BENITO. Es mengua
que usté ni por un momento
sus pretensiones atienda. 685
BLAI. ¿Pero y si Quicotencal
a Tàrsila no le peta [28]
y dise que es feo?
BENITO. ¡Cómo!
¡Eso sería una ofensa!
BLAI. ¡Home, no tant! Yo respeto 690
la categoría y prendas...
Pero en su traje y el rostro
pintao de aquella manera...,
la verdat, paese un chodío
de la tersera caseta, [29] 695
de esos que están con la llansa
així...

En actitud extravagante.

BENITO. ¡Vaya una simpleza!
Pero, señor, si ese joven
viene a Europa con la idea
de adoptar nuestras costumbres 700
y nuestros usos.
BLAI. ¿De veras?
BENITO. ¡Oh! Deje usté que la niña
acicalado le vea
y se fije en su arrogante
figura y la gentileza... 705
BLAI. No se hable más: si es el gusto
de la chica, hui mateixa
despatxe a Nasio. Pasemos
a consultar-lo con ella.
BENITO. Le gustará. ¡Quién lo duda! 710

ESCENA X

Dichos, y Nasio [por la] izquierda.

NASIO. So Blai, si en seguideta no entra [30]
i a l'indio li posa un boç,

anem a tindre faena.
BLAI. Qui deu portar-lo és vosté
per el modo en que s'expressa.
NASIO. Home, és que ni dos paraules
parlar en la xica em deixa,
pues en quant òbric la boca,
en seguideta escomença:
¡Guac, guac...!, i amostra uns pinyols,
que pareix un gos de presa.
BLAI. So Nasio, estic corregut
d'ouir el termes que emplea;
i advertir-li dec per ara,
pues olvidar-lo demuestra,
que d'un sabater a un príncip
hay una distansia inmensa.

Vanse Blai y Benito por la puerta [de la] izquierda.

ESCENA XI

Nasio, solo.

[NASIO]. ¡Voto a Dios! ¡Y este hombre torna
encara per eixe bèstia!
Príncip, i me s'engaldix
una lliura carnissera [31]
de xulles, sinse deixar-me'n
tastar ni mitja polpeta.
¡Això no hu fa ningun príncip
que tinga delicadea!
Pero, señor, ¿eixe indio
per què me té tanta tema? [32]
Por supuesto, se paguem
en la mateixa moneda,
pues jo a ell li donaria
en molt gust botifarreta.
Ara pense: ¿el seu rencor
i la conducta que observa,
reconeixeran per causa
alguna enrossinamenta [33]
d'eixe salvatge? És capaç
que al *fijar-se* en la xiqueta...
Cavil·lós em posa... En fi,
haurem d'estar ojo alerta.

ESCENA XII

Nasio, y Sensi [por la] izquierda.

SENSI. *[Apart]* ¡Estic que brame! L'endigna
vol fer-me pedre el cervell.
Per més que li dic: sóc jo;
goleta,[34] ¿quina por tens?
En quant n'acoste a ella, fuig.
¿Se l'endurà el sabater
sobre armar jo esta tramoia
pe'a que el despatxen? ¡Lusbel!
Ací està.

NASIO. *[Apart]* ¡Oi! Ja el tinc ací:
la meua sombra pareix.

SENSI. *[Apart]* ¡Vore-lo em dóna coratge!

NASIO. *[Apart]* Si m'entenguera, o jo a ell,
prompte sabria el motiu
del seu rincor. Provaré.
[Alt] Xe, Quicotencal, escolta
dos raons; vine, parlem
com les persones... si saps.
¡Xe...! Així és de baes, no hu entén.
Este, únicament lladrant-li
podrà u aclarir-se en ell.

SENSI. *[Apart]* Si no fóra perquè el joc
descubrir-lo no em convé,
de la botzinà[35] que duies
te clavava en la paret.

NASIO. ¿Tu, amahuac, per quin causac
tanta tírriahuac me tens?
[Apart] ¡Quina careta fa el lladre!
¡Pareix un mico estranger!

SENSI. *[Apart]* ¡Plantilla, no m'unfles, mira
que estàs ratllant-me els budells!

NASIO. Tuac, a muac, ¿per què fas guac?
Contestamahuac, ¿per què?

SENSI. *[Apart]* ¡Cristo Padre, me s'entoixa
que li forade la pell!

NASIO. ¿És que a eixa xicotahuac
li has tirat l'ull, i com veus
que en mi se casacahuac,
te s'emporta Lusifer?

SENSI. *[Apart]* ¡De sentir-li-hu dir a soles,

bote i renegue!
NASIO. *[Apart]* ¡Justet!
¡Eixe és el rincor! ¡Mà quines
carasses! ¡Pues estàs fresc!
[Alt] Animaluc, bota, bota,
que mentres tu et quedes fent
guac, guac, jo xacarraxac
ballant me l'emportaré.
SENSI. ¿Qui, tu? ¡Mal rayo m'encenga
si abans no te trac el lleu!
NASIO. ¡Malaventura!
SENSI. Tinc ganes
de fer-te com un mornell. [36]
NASIO. ¡So Blai, acudixca prompte,
que este indio, segurament,
no és de Maganyagascar,
que és de la Devesa...! [37]
SENSI. ¡Xe,
no chilles, morrut!
NASIO. ¡Traïdor!
¡Vés-te'n i no chillaré!
SENSI. ¡Voràs ofegant-te...!
NASIO. ¡Ui! ¡Trenca't
les banyes ahí!

Desapareciendo por la puerta [de la] derecha y cerrándola de golpe.

SENSI. ¡Redéu!
BLAI. ¡Quicotencal! *Dentro.*
SENSI. ¡El so Blai!
¡Com descubrixca el pastel,
to s'heu emporta el dimoni!
¡Fuixcam! ¡Ja s'aclararem!

Vase [por el] foro.

ESCENA XIII

Benito, Blai, Tàrsila y Bàrbera. [1]

BLAI. ¡Quicotencal! *Buscándole.*
TÀRSILA. ¿A on està?
No es veu.
BLAI. Pues jo juraria
haber oído su vos,
i ací... alguna rebolica.
BENITO. Debe tenerle furioso

el desaire de esta niña,
y sospecho...

BLAI. ¿Qué sospecha?

BENITO. *[Apart]* No sé qué decir; me admira
no encontrarle. *[Alt]* Algún suceso
extraordinario; algún...

TÀRSILA. Diga.

BENITO. No acierto...

TÀRSILA. ¡Usté nos asusta!

BÀRBERA. ¿Ahora te asustas, indigna?
Después que hases la empastrada
de despacharlo en seguida...

TÀRSILA. Ell, que no ha tengut pacència...
[Apart] de que jo me divertira
fent-lo rabiar un poquet.

BLAI. Tu, que has segut massa viva.

TÀRSILA. Si vosté m'haguera dit
lo primer de tot: chiquilla,
encara que hui este príncip
té eixa traça tan poc fina,
el compte seu és vestir
de paletó [38] i de levita;
netejar-se les mascares
i posar-se mantequilla... [39]

BLAI. Massa devies supondre
que ell en tu no es casaria
sinse que abans l'esquilaren
de cap a peus.

TÀRSILA. Bona eixida,
esquilar-lo com als burros...

BLAI. Ara pense jo: Plantilla
se quedà ací abans. No es más
que han tenido alguna riña.

ESCENA XIV

Dichos, y Nasio [por la] puerta [de la] derecha.

NASIO. ¿Encara està ahí eixe bruto?

BLAI. ¡So Nasio! ¿Què significa...
tancar-se vosté en lo quarto...?

NASIO. No res; que si m'amaitina [40]
Quicotencal, me destrossa
com un toro de Gavíria. [41]

TÀRSILA. ¿Rinygueren?
NASIO. Vol foradar-me
si em case en tu, eixa és la tírria.
TÀRSILA. Però, Senyor, ¿què s'ha fet?
BENITO. *[Apart]* Su conducta no se explica.
BLAI. ¿A on està l'indio?
NASIO. ¡Calle, home!
¿Quin indio ni quina india?
¿Vosté ha ouït que els índios parlen
en valencià? ¡Pilleria!
Això és algun paellero[42]
disfrassat.
BENITO. Fuera ignominia
consentir que usté ultrajase...
BLAI. Amic, no se permitixca...
BENITO. *[Apart]* Si se descubrió, me ha puesto
en situación muy crítica.[43]
NASIO. So Blai, lo que jo he[j] sentit
no hi ha qui m'heu desmentixca.
¿Allá en Magañagascar
disen morrut? *A Benito.*
BENITO. ¡Desatina!
NASIO. Home, si ha soltat un «xe»
i un «redéu...».
BENITO. Basta; ya indigna...
NASIO. ¡Voto a Judes! Hu sostinc
a on vullga, y m'ajuegaría
hasta els millons de l'herència.
Més diré: si tan llegítima
és l'herència com el índio,
per un sou done en seguida
la meua part.
BLAI. No haga caso,
déjelo.
BÀRBERA. Oírle me irrita.
BLAI. Busque usté a Quicotencal
y dígale que la chica
le espera.
NASIO. ¿Qui, Tarsileta?
BLAI. El prínsip la sol·licita,
i francament, tio Nasio,
si ell torna, vosté s'afina.
NASIO. ¿Com se entiende? ¡Si me feren
vostés tan lletja partida...!

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, y Sensi, por el foro.

SENSI. Tio Blai, sóc jo.
TÀRSILA. ¡Ell!
BENITO. *[Apart]* ¡Diablo,
se quitó el traje!
BLAI. ¿I tens cara
pe'a tornar?
SENSI. No s'amotine
tan prompte.
TÀRSILA. *[Apart]* ¡Quin[a] atra gàbula...![44]
SENSI. Don Benito, ¿qui és?
BENITO. Yo soy.
SENSI. Ahí al costat m'encontrava
afaitant en cal ropero...
TÀRSILA. *[Apart]* Allí es vestiria el tràpala.
SENSI. Quan m'he[j] vist entrar un indio.
BLAI. ¡El prínsipe!
NASIO. ¡Lladre!
BLAI. Acaba.
SENSI. Me suplicó que subiese
a entregarle a usté esta carta,
i per això munte.
BENITO. ¿A ver? *Tomando la carta.*
BLAI. ¡Pues no estem ací en poc[a] ànsia!
BENITO. ¿Qué nueva tramoya es ésta? *[Apart] a Sensi.*
SENSI. Escrit hu té ahí. *[Apart] a Benito.*
BLAI. S'allarga...[45]
BENITO. ¡Desdichado!
BLAI. ¿Qué susede?
BENITO. ¡Una espantosa desgracia!
¡Ah! ¡No en balde yo temía
sus arrebatos!
BLAI. ¡Me alarma...!
BENITO. Oiga usté lo que me dice,
son sus últimas palabras:
«No pudiendo soportar
los desdenes de esa ingrata,
me mato».
BLAI. ¡Santa Quitèria!
BENITO. «Cuando lea usté esta carta,
mi cadáver cubrirán
del mar las inquietas aguas».

BLAI. ¡Divinos sielos! ¡Qué bruto!
¿S'ha tirat de cap a l'aigua?
TÀRSILA. ¡Jesús!
SENSI. ¡Pobre xic!
NASIO. ¡Què ditxa!
BLAI. ¡Eso ha sido una cafrada!
NASIO. ¡Respire! ¡Cos sandunguero! *A Tàrsila.*
Molts anys que davant mos vaja.
BENITO. ¡Calle! Yo no había visto
lo que dice esta postdata.
NASIO. ¡Xe! ¿Que l'ha tret la lanxeta
d'auxili? No juem ara...
BENITO. «Todos sus bienes, la parte
de la herencia, sus alhajas,
en fin, su fortuna entera,
todo se lo deja a Tàrsila».
BLAI. ¡Divino sielo! ¡Qué prínsipe
tan manánimo!
NASIO. ¡Home, vaja
una acció rumbosa i noble!
¡Cavallers, això entusiasma!
BENITO. «Pero con la condición
de que esta misma semana
se case la niña...».
NASIO. Oi, mire,
una per tres, i a la màrfega.
BENITO. Espere usted: «Advirtiendo
se case con quien le plazca,
mas no con el tío Nasio,
a quien un rencor le guarda
de ultratumbahuac». Aquí
está la frase bien clara.
NASIO. ¡Señores, no he vist en tota
ma vida un índio més *guaja*!
Pataplumbahuac, después
de mort encara me lladra.
BLAI. ¡Qué acsión, amigo!
BENITO. Este rasgo
revela cuánto la amaba.
BLAI. ¿Y ha de casarse en el término...?
BENITO. O pierde la herencia. [m]
BLAI. ¡Oi! Casa't
en Sensiet, és un bon xic.
SENSI. ¿Me vols?
TÀRSILA. ¿I ho dubtes?
SENSI. ¡Gitana...!

NASIO. ¡Se l'emporta este barber!
¡Eu, ací du una mascara...!
¡Cristo! ¡Eixe és el paellero! [46]
Mos la pegaren, no marra.
Blai, ¿vosté en lo nas no té fato? [47]
BLAI. ¡Clar!
NASIO. Olga a este tarambana.
BLAI. ¿De què tira olor?
NASIO. ¡D'indio
de Castanyahuac!
BLAI. ¡So màndria!
SENSI. ¡Perdone'm!
BLAI. Tot hu comprenc:
mes la idea mereix gràcia.
¿Y usté...? *A Benito.* [n]
BENITO. Secundé sus planes.
Mas le doy formal palabra
que en seguida marcho a Londres,
y la herencia he de sacarla
o valgo poco.
NASIO. Em figure
que atre mico mos aguarda.
He perdut ja la il·lusió,
i hasta estic en la creència
que de la ditxosa herència
no tocarem ni un sisó. [48]
Però me ric dels diners,
i molta més alegria
que l'herència, em causaria
un aplauso de vostés.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A* i *OC: el menys,* però el sentit és confús. Esmenem per *a menys,* que ens sembla més coherent.

[b] A *A: Ignasio.*

[c] A *OC: case.* Esmenem tot seguint *A.*

[d] Tot i que normalment transcrivim *assumpt,* mantenim la forma original per tal de conservar la rima perfecta.

[e] Normalment conservem les formes *vengut* o *tengut,* sempre que no hi hagen confusions de lectura. En aquest cas, en canviar *vengut* per *vingut,* hem hagut de canviar també *tengut* per *tingut* en el vers 238, per tal de no trencar la rima perfecta.

[f] Tot i que no s'indica, en aquest punt el personatge deixa de parlar en *apart* i es dirigeix a Tàrsila.

[g] A *A* i *OC,* en valencià.

[h] A *A: a la escena.*

[i] A *A: A Tàrsila i a Bàrbera.*

[j] Esmenem *ha* per *he* per tal de facilitar la lectura.

[k] A *A: almorsar.*

[l] A *A* i *OC: Banito, Blai y Tàrsila.* Però també ha d'entrar *Bàrbera,* que parla en els versos 823 i 879, i la presència de la qual no ha estat consignada. Esmenem, doncs, l'acotació introduint aquest personatge.

[m] A *A: herensia.*

[n] Aquesta acotació no figura a *A.*

NOTES CRÍTIQUES

[1] Ascensio Mora: v. n. [1] a *El xiquet del milacre.*

[2] *Prevalicar:* v. n. [6] a *El xiquet del milacre.*

[3] *Estar xotxo:* molt engrescat, que gairebé perd el seny d'entusiasme (*DCVB*).

[4] *Pataca:* mentida (*DCVB*).

[5] *Gàbula:* v. n. [28] a *Corruixetes.*

[6] Cal llegir *antropofagos,* com si fos paroxítona.

[7] *Naixèr amb bon planeta:* nàixer sota bona influència astral.

[8] *Dobleta:* moneda antiga d'or, que n'hi ha de dos, de quatre i de cinc duros (*DCVB*).

[9] *Unça:* v. n. [27] a *Els nòvios de ma cunyà.*

[10] Vers hipermètric.

[11] *Massalfassar:* municipi de l'Horta de València.

[12] *Matarot:* personatge de l'obra *La infanta Tellina i el rei Matarot,* paròdia burlesca del teatre barroc, atribuïda al pare Francesc Mulet (1624-1675).

[13] *Jesús:* el manicomi de València, així anomenat perquè es trobava a la fi del carrer d'aquest nom.

[14] *Fisgonada:* acció de *fisgar-se.* V. n. [34] a *El xiquet del milacre.*

[15] *Jopar:* v. n. [22] a *Les criaes.*

[16] *Alçar el gall:* pujar la veu, cridar.

[17] *Cara de xineta:* cara de porcellana –de la Xina–, és a dir, cara de nina o de ninot.

[18] Encara al segle XIX eren moltes les persones que teixien seda a casa seua i criaven als porxes els cucs que la subministraven.

[19] *Xala:* v. n. [13] a *L'agüelo Cuc.*

[20] *Amprar:* demanar en prèstec.

[21] *Guapo:* v. n. [6] a *Els nòvios de ma cunyà.*

[22] *Regomello:* recel, temor d'un perill, d'un engany (*DCVB*).

[23] *Xapes:* diners (*DCVB*).

[24] *Corriente:* v. n. [31] a *Corruixetes.*

[25] *Becada:* error comés per distracció, per irreflexió (*DCVB*).

[26] *Prendre els comins a algú:* cobrar-li malevolença, prendre'l de mal ull (*DCVB*).

[27] *Friolera:* v. n. [6] a *Corruixetes.*

[28] *Petar:* v. n. [26] a *Oros són trumfos.*

[29] És el mateix que dir *jueu* (o *judio*) *de rajoleta.* (v. n. [18] a *Els nòvios de ma cunyà.* La *tercera caseta* és la tercera estació del *Via Crucis,* especialment d'aquells que discorrien a l'aire lliure, i on cada estació quedava indicada per una *caseta* o petit altar de pedra, i el fet religiós il·lustrat amb ceràmiques o *rajoletes.*

[30] Vers hipermètric.

[31] *Lliura carnissera:* pes equivalent a tres terces, o siga a 1.200 grams (*DCVB*).

[32] *Tema:* tírria (*DCVB*).

[33] *Enrossinament:* v. n. [61] a *L'agüelo Cuc.*

[34] *Goleta:* ximple. V. també n. [27] a *Oros són trumfos.*

[35] *Botzinada:* colp, bufetada. Tot i que no figura al *DCVB* amb aquesta significació, és forma viva.

[36] *Mornell:* atuell de pescar semblant a una nansa, que serveix per a pescar anguiles i peixos petits (*DCVB*).

[37] *Devesa:* v. n. [25] a *Oros són trumfos.*

[38] *Paletó:* gavany de drap gruixut, semblant a la levita, però sense faldons.

[39] *Mantequilla:* v. n. [49] a *L'agüelo Cuc.*

[40] *Amaitinar:* ací, agafar. V. n. [13] a *Oros són trumfos.*

[41] *Gavíria:* ganaderia de bous.

[42] *Paeller:* qui se'n va al camp per fer paelles, de *xala,* v. n. [13] a *L'agüelo Cuc.* En un sentit ampli seria una persona a qui li agraden molt la diversió i les bromes.

[43] Vers hipomètric.

[44] *Gàbula:* v. n. [28] a *Corruixetes.*

[45] *Allargar-se:* v. n. [45] a *L'agüelo Cuc.*

[46] V. n. [43].

[47] *Fato:* olfacte.

[48] *Sisó:* v. n. [22] a *El xiquet del milacre.*

LA CONSOLADORA

ESTUDI INTRODUCTORI

ESTRENADA el dos de juliol de 1880, *La Consoladora* és, segons el biògraf d'Escalante, Rafael Ferreres, una obra sorgida d'una intenció satírica molt clara: posar en evidència la família de la que anava a ser esposa del fill major de l'autor (Eduard Escalante i Feo). Diu, en efecte, Ferreres:

> Eduardo, hijo, tiene relaciones formales con planes de matrimonio con una muchacha llamada Leonor Marsal Carbonell. El padre de la novia era prestamista y esto desagradó al matrimonio Escalante, produciendo disgustos al oponerse a estas relaciones. El joven no da el brazo a torcer y contra la voluntad manifiesta de su familia sigue terco con la muchacha. A don Eduardo se le ocurre una estratagema para ver si con el ridículo logra lo que no consigue con consejos y broncas. En la noche del 2 de julio de 1880, estrena en el teatro Principal, un sainete titulado *La Consoladora. Casa de empeños y préstamos*, que obtiene un gran éxito. La pieza es un cuadrito de costumbres, con intención ligeramente caricaturesca, en el que los personajes que fingen ser pudientes visitan a escondidas, la casa del prestamista para empeñar algunas ropas o pedir dinero. Allí mismo se resuelve la verdad de sus condiciones sociales y la carencia de fondos económicos.
>
> La obrita pone en evidencia la ridiculez de los personajes pero hay un especial cuidado, una detenida observación, en retratar la sicología del avariento dueño de la «Consoladora», Casimiro, sacando todo el provecho posible a cuantos angustiados clientes se le presenten. El letrero de la casa de empeños también le sirve al autor como un intencionado chiste, fácil por otra parte. Los personajes tienen una condición burlesca y no aparece ninguno que sea en verdad un necesitado con lo cual hubiera introducido en el sainete una nota de tristeza y de compasión en el espectador, quitándole o restándole el ambiente de comicidad».[1]

[1] Rafael Ferreres, *Eduardo Escalante. El hombre y la obra*, València, Prometeo, 1967, p. 105.

No ens interessa especialment si Escalante pare va reeixir o no amb aquesta estratègia; si, en canvi, la precisió de l'anàlisi de Ferreres que ens estalvia de majors comentaris. En efecte, si aquesta anècdota és certa (no cita Ferreres la seua font, la qual cosa ens fa suposar que li seria transmesa per la mateixa família de l'autor), el que també és veritat és que el nostre dramaturg malgrat tenir molt fàcil la ridiculització de la professió del seu futur consogre, va saber resistir-hi la temptació i ser fidel a les característiques bàsiques del seu estil; un estil que, com ja hem indicat mantes ocasions, es caracteritzaria per la moderació de la seua crítica, que només s'esmola quan es tracta de burlar-se dels coents irreductibles o dels *forasters* pretenciosos. Així, els anguniats clients de la casa de prèstecs són un mostrari de persones que *bufen en caldo gelat*, i que han de recórrer al prestamista per poder mantenir les seues falses personalitats. I si no, cas de Malaena (paper aquest breu però de gran força còmica, representat per Amèlia Mondéjar), és una víctima més (¡i van...!) de l'obsessió pels jocs d'atzar, dèria –millor: vici– que Escalante criticarà a gran nombre d'obres, des del *Deu...* No hi ha, doncs, cap de personatge autènticament necessitat, raó per la qual el públic pot riure's despreocupadament de les seues angúnies...

On, tanmateix, podem observar l'animadversió de l'autor (sempre molt relativa, és clar) és en la figura del prestamista *–Casimiro–*. I no perquè tracte de traure els màxims beneficis en l'exercici del seu negoci –cosa molt raonable, per altra banda, fins i tot quan tracta de rebaixar les ofertes inicials– sinó perquè en un moment concret tractarà de treure'n un altre *profit*; condemnable sens dubte des de la mentalitat estrictament moralista del dramaturg; parlem de les insinuacions deshonestes que li fa a la desimbolta Malaena. Detall secundari, és clar, i que corre el perill de passar desapercebut en el conjunt de l'obra, però que inclou una condemna implícita de l'activitat professional, o –millor dit– dels riscos i perills inherents a l'exercici d'aquesta professió.

Per altra banda, té raó Ferreres quan qualifica aquesta obra com a *cuadrito de costumbres*. I és que la manca d'un fil argument mínimament sòlid s'evidencia en l'aparició de personatges episòdics com el de Pepe, que no hauria de tenir cabuda en un sainet d'estructura cohesionada, o –almenys– hauria de jugar algun paper en el desenvolupament de l'acció. Així les coses, aquesta es limita a les angúnies que, per tal de dissimular les seues estretors econòmiques, passen els dos pretendents (Federico i Estanislao) de la jove Filomena, la qual també en passa, d'apurs semblants. Ben poca cosa, al capdavall. La manca de desenvolupament de la trama és tan evident que haurà de ser Malaena qui, d'una forma completament gratuïta, explique al públic i a la resta dels personatges qui és qui en aquesta història; és a dir, qui hi ha sota cadascuna de les màscares que han exhibit els tres personatges adés esmentats.

Que una obra d'aquestes característiques tan simples obtingués un gran èxit de públic, ensems que ens descobreix perfectament les expectatives del públic habitual d'aquesta mena de teatre, palesa molt bé que

ens trobem davant un *teatre de tipus*, un teatre que s'imposa gràcies a l'habilitat amb què es troben dibuixats (i actuen) els personatges. Naturalment, seran els actors els qui, amb la seua professionalitat, aconseguiran que aquesta qualitat de l'obra quede convenientment realçada. La presència –entre els actors que estrenaren la peça– d'actors de la talla de les senyores Mondéjar i Brú i de Manuel Llorens explica suficientment l'èxit adés al·ludit.

* * *

L'estructura mètrica d'aquesta obra és la següent:

vv.	1-132	romanç en	à	471-576	romanç en	í a
	133-222	romanç en	é a	577-700	romanç en	ó
	223-294	romanç en	é	701-762	romanç en	í
	295-354	romanç en	é e	763-810	romanç en	é a
	355-470	romanç en	à a	811-815	quintilla	

Ens trobem, doncs, davant una obra tota ella escrita en romanç, cosa que representa la lògica culminació (tal i com anem veient a les obres d'aquesta darrera època) de la trajectòria d'Escalante des del punt de vista mètric. Percentualment, ens trobarem amb un repartiment prou equilibrat entre les diferents assonàncies romancístiques:

Romanç en	à	132 vv.	
Romanç en	à a	116 vv.	
Romanç en	é	72 vv.	
Romanç en	é a	138 vv.	17%
Romanç en	é e	60 vv.	
Romanç en	í	62 vv.	
Romanç en	í a	106 vv.	
Romanç en	ó	124 vv.	

* * *

Aquesta obra va ser editada per primer cop en 1880, per la llibreria de Pascual Aguilar (*A* en les notes textuals). Posteriorment seria editada en les *Obres completes* publicades per Federico Doménech (*OC* en les notes textuals).

LA CONSOLADORA *

Casa de empeños y préstamos

Cuadro bilingüe
original y en verso.

Representado por primera vez, con éxito extraordinario,
a beneficio de su autor, en el Teatro Principal,
la noche del 2 de Julio de 1880.

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Malaena	Sra. Mondéjar
Filomena	« Brú
Doña Carmen	« Selma
Estanislao	Sr. Llorens
Don Casimiro	« Ferrando
Federico	« Soriano
Pepe	« Tamarit

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1851-1853.

ACTO ÚNICO

Sala modestamente amueblada. Dos puertas a la izquierda, una a la derecha. Al lado de ésta, un armario grande; delante, un mostrador. Encima de éste, algunos bultos que contienen ropas de uso.

ESCENA PRIMERA

Don Casimiro, detrás del mostrador.

CASIMIRO. A voltes pense jo, i dic:
«esta casa, ben mirat,
li sembla en algo a un teatro».
I en efecte, no és capaç
que en ningun teatro tinguen
la guardarropia gran
que jo tinc allí. Ademés,
ací també a cada pas
se veuen escenes[a] còmiques,
i, com en tot hi ha contrasts,
quan se'n veu una dramàtica,
sempre em solen achacar
a mi el paper de traidor,[1]
i és cosa que me sap mal.
Pues, senyor, ací els negocis
tenen diaes. Són tres quarts
per a les onze, i encara
ningú del món s'ha acostat.
¡Diferència d'esta època
a la dels bous i dels balls!
Hui me recele que el dia

ha de ser molt desastrat.
Ja que de sobra tinc temps,
podrem armorzar despai.

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

ESCENA II

Estanislao, por la primera puerta [de la] izquierda, con una capa debajo del brazo, envuelta en un pañuelo.

ESTANISLAO. «*La Consoladora*» diu
el lletrero d'ahí baix;
«casa de empeños y préstamos».
Esta habitació[2] serà,
¿M'haurà vist entrar algú
en lo bulto baix del braç?
¡Si sabera Filomena
que pe'a obsequiar-la esta esprà
me costa empenyar la capa!
Sort que l'hivern ja ha passat...
Però eixa xica mereix
sacrificis molt més grans.
Deixa'm llegir atra volta
la seua carta adorà: *Sacando una carta del bolsillo y leyéndola.*
«Mi cuerido Estanislado:
esperemusté esta tarde
en la Jlorieta, que yo
saldré con mi tía Carmen
y haré que asete losequio
que ofresió de convidarmes[b]
a la fonda. Estanislado,
desde la noche del baile
que le conosí, que lamo,
y no piensa en todas partes
más quen usté, mucho, mucho,
su Filomena Jonsález».
¡Açò és amor! Fa tres nits
en un salonet de ball
la vaig conéixer. Anava
de beata disfrassà;
primer li tirí dos flors,
después la traguí a ballar;

se parlàrem, s'entenguérem,
i la conquistí a l'instant.
¡Però què conquista! D'eixes
a tothora no se'n fan.
Filomena és una xica
distinguida i elegant.
No té pare ni mare,
en sa tia s'ha criat,
que és riquíssima, i quan muiga
tot a ella li hu deixarà.
En mi estigué tan amable,
que hasta se negà a ballar
en un cosí seu dos voltes,
per no soltar el meu braç.
Jo, pe'a engrandir-me als seus ulls,
pues era trist confessar
que en l'oficina no guanye
més que set quinzets pelats,
li diguí que tinc un sou
de catorze mils reals.
Entràrem en lo café;
fiu de gasto un dineral:
la tia a soles, sis copes
al coleto[3] s'arrimà.
En un moment d'entusiasme
i de ditxa embriagat,
oferí que la funció
repetiria esta esprà
convidant-les a la fonda
i al teatro. Han acceptat,
i estic segur que després
d'este rasgo, podré entrar
ja en la casa. ¿Quina fonda
serà la més afamà?
La de París. Tres cubiertos,
d'a duro, bons vins... xampany...
propina, teatro... Res:
en huit duros arreglat.
¡si no fóra per la capa
me vea jo en un fangar...!
A catorze qüens[4] no aplega
hui tot el meu capital.
Companyera inseparable *Desdoblando la capa.*
d'alegries i treballs,
per una temporaeta
te deixe ací. No diràs

que el teu amo no te cuida
i et proporciona descans.
És una capa magnífica
que me costà un dineral...
I, ara pense: no estic cert
si al satre li l'he[c] pagà.
Demanaré dotze duros,
i encara me'n sobraran...
¡Xe! ¿Açò és un[a] arna?[5] Dimoni,
jo no havia reparat...
¿Dic una? ¡Este tros pareix
un mornell![6] Si es *fijen*, mal;
no me donen ni huit duros...
Fortuna que pega baix
l'esclavina[7]... ¡Aguarda! ¿I este
socarrim en la girà?
Açò és cosa del cigarro...
El coll està algo rosat...
Llàstima que en un poquet
d'esperit de vi...[8] És capaç
que no em donen ni set duros...
Suprimirem el xampany.
¿I este sorsit? Ja recorde,
quan m'enganxí en aquell clau...
L'han fet en un disimulo
que, a no estar u cego... ¡Ai, ai...!
Milacre serà que em donen
els set duros. Deguí abans
haver-la repassà un poc.
Ací ve l'amo del banc.

ESCENA III

Estanislao, y Casimiro por la derecha.

ESTANISLAO. Buenos...
CASIMIRO. ¿Estava esperant-me
vosté?
ESTANISLAO. Però no tinc pressa.
CASIMIRO. Molt hu sent... ¿Què s'oferix?
ESTANISLAO. Home, he tengut una idea:
me precisa anar-me'n fora
uns quants dies, i volguera
deixar esta capa en puesto

segur. Com ací en València
u no coneix...
CASIMIRO. Vamos, vol
empenyar-la.
ESTANISLAO. De manera
que si fóra per pocs dies...
CASIMIRO. Això a vosté li interessa:
manco rèdit. Lo que és que ara
com estem ja en primavera
i ningú en porta, les capes
segons l'estació...
ESTANISLAO. No hu crega:
lo que és bo, mai desmereix.
Justament és una prenda
que aprecie molt. Poques capes
m'han parat tan bé com esta;
l'estrení fa quatre mesos...
[Apart] Quatre anys. *[Alt]* ¡Oi! Mire: la vespra
del meu sant, i no em costà
molt cara pe'a lo que és ella...
Trenta duros...
CASIMIRO. Se coneix
que l'ha portà.
ESTANISLAO. Ara mateixa
la portí ací, sí senyor.
CASIMIRO. Vullc dir que ja està usaeta.
ESTANISLAO. Home, les capes se fan
pe'a usar-les, ¿això qui hu nega?
CASIMIRO. Està prou rosat el coll...
ESTANISLAO. Poc: una micorroteta...
CASIMIRO. ¿Què és açò...?
ESTANISLAO. Un socarrimet.
CASIMIRO. ¿I què demana per ella?
Sapiam.
ESTANISLAO. Mire, ja li he dit
que l'únic que jo volguera
és tindre-la ben cuidà.
CASIMIRO. Sobre això no passe pena.
ESTANISLAO. Són prendes que u els té carinyo,
i a mi si me la conrea
lo mateix me fan tres duros
amunt que avall: pe'a que veja...
CASIMIRO. Lo mateix la cuidaria
si dos mis reals valguera
que donant-li tres pessetes,
que és lo que oferixc per ella.

ESTANISLAO. ¡Tres pessetes! ¡Home, com
tres pessetes!
CASIMIRO. Vosté es pensa...
En la roba se perd molt...
ESTANISLAO. ¡Tres pessetes! ¡Santa Tecla!
¡Si per a draps de llavar
donarien més!
CASIMIRO. Pues veja
si la ven en Malaenes. [9]
ESTANISLAO. Està en que jo no vullc vendre-la.
CASIMIRO. Fill, ¿jo què vol que li faça?
Si vosté ací se la deixa
i no torna, estic segur
que no trac en l'almoneda...
ESTANISLAO. ¡Cristo dels ajosticiats!
¡Este jodio me penja...!
¡A quina fonda del món
convide jo a Filomena
i a sa tia en tres pessetes!
Com no les porte a la Cénia, [10]
o a casa la Morellana, [11]
o al carrer de la Sarieta... [12]
Home, repare-la bé...
Faça's càrrec...
CASIMIRO. ¡Quina tema! [13]
Ja veu [d] que està com un rall. [14]
ESTANISLAO. Això hu fa la vista seua...
Mire, done'm un parell
de duros, i ahí se la queda.
[Apart] Les duré a ca la Ramona.
CASIMIRO. Amic, no siga postema... [15]
ESTANISLAO. ¿Tampoc? És dir, que no afig... [16]
CASIMIRO. Ni dos diners.
ESTANISLAO. ¡Mare meua!
¡Este home és pitjor que Herodes,
el de la *Degolla*! [17]
CASIMIRO. Atenga,
a [e]spai en lo que se parla.
ESTANISLAO. Com rinyga jo en Filomena,
vaig a fer ací un estrago.
Estic ardint com la febra.
Pe'a postres, vés atra volta
en lo bulto per València...
Pa[r]eix que porte un monyicot
baix lo braç... ¡Voto a m'agüela!

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

ESCENA IV

Casimiro, y Pepe por la derecha.

CASIMIRO. Alguns se pensen que vénen
a tractar en un babieca,
i si u no fóra tan llarg, [18]
s'enduria cada plepa... [19]
PEPE. Muy buenos días.
CASIMIRO. Muy buenos.
PEPE. ¿Ací és on donen diners?
CASIMIRO. ¡Home, ací què han de donar!
Ne deixen.
PEPE. Lo mateix té.
CASIMIRO. Guapo: [20] bonico seria
que tinguera lo mateix.
PEPE. No m'ha acabat de compendre.
CASIMIRO. ¿I sobre què els vol vosté?
PEPE. Sobre allò que vullga...
CASIMIRO. Però...
PEPE. A mi m'és indiferent
sobre una cosa o sobre atra.
El cas...
CASIMIRO. Bueno, ¿però en què
me respon?
PEPE. Home, en allò
que vullga; ¡vosté pareix
de l'any quinze! [21]
CASIMIRO. I tu, del setze.
Mire, si ham de pedre el temps...
PEPE. No tindrà més pressa...
CASIMIRO. Entonses,
explique's.
PEPE. M'explicaré.
Jo estic a punt de casar-me.
Tinc ja corrents els papers
i les amonestacions.
En fi, tot. Únicament
me falten cinquanta duros.
CASIMIRO. Pues entonses, no té res.
PEPE. En quant els prenga, m'equipe
i faig[e] un gran casament.
Vosté compte que festege
des de l'any seixanta-tres...
CASIMIRO. Vamos, no és molt.

PEPE. Però hui
ma sogra, la que ha de ser
sogra meua, un cocodrilo
que es menja als homes sancers,
m'ha dit: «O es casa en ma filla
després-demà, o al bordell». [22]
CASIMIRO. ¡Què poca pacència!
PEPE. Al cap
dèsset anys de festeig,
no concedir-me una pròrroga,
sabent que he [c] guanyat el pleit
i vaig a tocar l'herència.
CASIMIRO. Les sogres són molt cruels.
PEPE. ¡Jo estic lo més afligit...!
CASIMIRO. Diga: ¿i eixa herència, és
d'importància?
PEPE. ¡Ya lo creo!
L'herència del rei Bonet. [23]
CASIMIRO. ¡Oi!
PEPE. Per això em veu fadrí:
perquè l'espere fa temps,
i esperant dies i dies
s'ha allargat el casament.
CASIMIRO. ¡Ai...! Pues abans de casar-se
encà li cauran les dents
o se morirà la nòvia,
o es penjarà d'un cordell.
PEPE. ¿Com? ¿En eixa garantia, [f]
posaria inconvenient
en deixar-me...?
CASIMIRO. ¿Jo estic loco?
PEPE. Home, tinga en compte el meu
desconsuelo.
CASIMIRO. ¿A mi què em plora?
PEPE. Pos, ¿a qui li ploraré?
CASIMIRO. Home, ¿que jo sóc son pare?
PEPE. Però, home, ¿este establiment
no es diu *La Consoladora*?
¿A on està el consuelo, pues?
CASIMIRO. Faça el favor d'allargar-se... [24]
¡Pues vagen uns negociets!
PEPE. ¡Desditxat! ¿I no pot dir-me
tampoc a on encontraré
els cinquanta duros?
CASIMIRO. Veja
si els troba en mig del carrer.

PEPE. Tal volta... Diga, ¿i portant-li
una prenda...?
CASIMIRO. És diferent...
PEPE. Si li poguera empenyar
a ma sogra... En fi, vorem.

Al llegar a la puerta, tropieza con Estanislao y luego vase.

ESCENA V

Dichos, y Estanislao con el bulto de la capa.

ESTANISLAO. Passe.
PEPE. Adiós, Estanislao.
ESTANISLAO. No el coneixia... Adiós, Pepe.
¡Mal dimoni! Vaig fugint
de que en lo bulto me vegen
i precisament en tots
els que conec entropesse.
CASIMIRO. ¿Atra volta el de la capa...?
ESTANISLAO. Hui és el dia que rebente.
¡No han tengut[g] pit d'oferir-me
en atra casa a on empenyen
onze quinzets! Si jo puc
traure-li un duro a este *peje*[25 h],
en lloc d'anar a la fonda
les duré al forn de Figuetes,
dient-los que és preferible
un berenaret campestre.
(A Casimiro) Amic, me sap mal portar-la
a un atre puesto.
CASIMIRO. ¿De veres?
ESTANISLAO. Per a que veja si jo
sóc just en les coses meues...
Me dóna en seguida un duro...
i avant.
CASIMIRO. Ni tampoc arrere.
ESTANISLAO. Home, vosté faça's càrrec
de la capa...
CASIMIRO. ¡No escomence...!
ESTANISLAO. Veja-la atra volta, *fije's*.
CASIMIRO. Si és debaes que me l'ensenye:
jo no m'ha d'enamorar

d'ella, conque ahí el deixe.
ESTANISLAO. Vinga ací... ¡Gran Déu! ¿En dotze
quinzets, jo com m'heu arregle?
Ja sé com: demanaré
berenar només pe'a elles.
Jo posaré per excusa
que tinc retorçons de ventre
i no puc menjar. ¡Açò
són sacrificis i penes!
Tinga vosté; sobretot,
cuide-la, li hu encarregue.
CASIMIRO. No li responc de les arnes.
ESTANISLAO. No cal: ja responen elles.
CASIMIRO. ¿La cèdula? [26]
ESTANISLAO. ¿Quina cèdula
vol?
CASIMIRO. La de veïnat; sinse eixe
requisito, no podem
admitir ningunes prendes.
ESTANISLAO. Però, home, esta capa és meua:
me la féu el sastre Peres.
[Apart] ¡Eu! ¿I devent-li-la encara,
serà meua o d'ell? ¡Què pense...!
Jo la maní fer, i és meua.
CASIMIRO. ¿Conque...?
ESTANISLAO. ¡Açò té pelendengues!
Fes ara un viatge aposta...
CASIMIRO. Oixca: ací no se la deixe.
ESTANISLAO. ¿Vol que atra volta en lo bulto
mitja València atravesse?
CASIMIRO. Haver tengut més memòria.

Vase por la izquierda.

ESTANISLAO. ¡De la meua sort renegue!
Per a qui viu nada menos
prop de Russafa! [27] ¡Sant Pere!

Al llegar a la puerta tropieza con Federico, y ambos se vuelven la espalda.

¡El cosí de Filomena!
¡Si em coneix me perd! Girem-se.

Vase.

ESCENA VI

Federico, y después Don Casimiro por la izquierda.

FEDERICO. Sempre he[c] d'encontrar algú;
per això no me fa gràcia
vindre en bultets, i he posat
atre mig millor en pràctica.
¡Del cosí de Filomena
té eixe xic tota la fatxa!
Ja sé perquè em fa la grossa:[28]
com l'atra nit. quan ballava
en el cosinet, que diu
que ha vengut d'Eixàtiva,[i]
me deixà fet un monot[29]
a soles enmig de la sala,
i jo, sinse despedir-me
me n'aní... és eixa la causa.
Si espera, pues, que m'abaixe...
A caràcter ningú em guanya.
M'han dit que hui va al teatro.
Jo, pe'a que me veja i sàpia
que de les seues mulaes
me'n ric, compre una butaca
de les primeres, i em done
tota la nit importància.
M'ompliré de caramelos
i de gemes la bolxaca,
i a la bruixa de sa tia,
que de llèpola se'n passa,
li faré de llunt: «¿Les veus?
Mira, mangue[30] se las papa»
¡No sé donar-me llustre
quan vullc!

ESCENA VII

Federico, y Casimiro por la izquierda.

CASIMIRO. ¡Olé, bona xanca![31]
El pollastre més pifiente...[32]
Este és parroquià de casa.

FEDERICO. ¡Amic, me té molt calent!

CASIMIRO. ¿I això?
FEDERICO. Quan l'americana
desempenyí, ¿se'n recorda
que, corasón de buen alma,
ací me la vaig posar,
i *jopí*[33] sinse mirar-la?
CASIMIRO. ¿I què?
FEDERICO. Que, tots al trobar-me,
soltaven[j] en molta guasa:
«Xe, Federico, ¿que tu
has estat *en Peña*randa,
o has estat *en Peña*lber?
¿Tens algo *en Peña*serrada?
¿No t'has deixat res *en Penya*-
golosa, on *en Peña*-cabra?»
Ja veu, a un xic de la meua
posició, si li fan gràcia
les pulles...
CASIMIRO. ¿I com sabien...?
FEDERICO. Perquè duia ací en l'espatla
el número de l'empeño
que, a cada peça li planta
vosté, i com no l'arrancà,
passegí molt tou la marca.
CASIMIRO. Home, sí que se riurien...
Però, ¿per què no hu mirava?
¿Conque, hui què s'oferix...?
FEDERICO. Res, una insignificància...
No vullc canviar un bitllet
de mil reals, i pensava
deixar-li estos pantalons,
que jo els trauré esta setmana.
CASIMIRO. ¿Quins pantalons? ¿Els que porta?
FEDERICO. ¡Just! Pareix vosté talala...[34]
CASIMIRO. Com diu estos pantalons,
i no li'n veig atres... ¡Calla! *Viendo cómo los del sombrero.*
FEDERICO. Els porte dins del sombrero,
i evite que ningú sàpia... *Sacando un pantalón de dentro del sombrero de copa que lleva puesto.*
CASIMIRO. ¡Bona idea!
FEDERICO. Estan novets...
CASIMIRO. Ja veig...
FEDERICO. ¡Magnífica llana!
Me'ls he[c] posat quatre voltes.

CASIMIRO. Voldrà dir quatre mil. Xansa;
estes bolses dels genolls...
FEDERICO. Això, passant-los la planxa,
o estirant-los...
CASIMIRO. ¿Estirant-los?
Home, ¿vosté no repara?
¡Si dins d'estes genolleres
pot cabre una carabassa!
¿I este rose tan llustrós...?
FEDERICO. Això pega en una banda
que no es veu.
CASIMIRO. Corriente; diga'm
vosté què és lo que demana...
FEDERICO. A mi en comptà Coquillat
deu duros d'ells.
CASIMIRO. ¡Anda, anda!
FEDERICO. ¿No hu vol creure?
CASIMIRO. Però això
seria...
FEDERICO. El dia de Pasqua. [35]
CASIMIRO. De manera que si fon
la Pasqua de l'any cinquanta...
FEDERICO. Home, ahí està Coquillat,
que diga...
CASIMIRO. ¿A on està?
FEDERICO. En sa casa
pot ser que estiga... En fi, jo
lo que ara necessitava
són tres duros.
CASIMIRO. Quisá vullguen
donar-li'ls en atra banda.
Jo a lo que puc allargar-me
és a cinc quinzets.
FEDERICO. ¡Aguarda!
¿Com cinc quinzets?
CASIMIRO. Vostè prove...
FEDERICO. I encara diu que s'allarga...
CASIMIRO. Si acomoden... No m'agrà
pedre el temps.
FEDERICO. Però, home, és massa...
CASIMIRO. Ja hu sé.
FEDERICO. Vullc dir, massa poc.
CASIMIRO. ¿Se creu que jo estic en babia?
Si el ven no trau dos pessetes.
FEDERICO. ¡Però és que a mi me fan falta
tres duros!

CASIMIRO. ¡Mira! I a mi
trenta mil. Conque, ¿els trac?
FEDERICO. ¡Vaja!
¡No et morires! Compraré
una entrà d'a real de plata, [36]
i ocult des de la tertúlia [37]
puc espiar... ¡Santa Clara! *Mirando a la derecha.*
Filomena, ací en sa tia.
Que no em vegen.

Desaparece por la segunda puerta [de la] derecha. [38]

ESCENA VIII

Casimiro, por la izquierda, y por la puerta [de la] derecha Filomena y Doña Carmen.

CASIMIRO. Prenga... ¡Calla!
¡Se n'ha anat! Ell tornarà.
Pues, senyors, són una ganga
els negociets que faig[d] hui.
A este pas, prompte tancava...
FILOMENA. Muy buenas, don Casimiro.
CASIMIRO. Amigo, quina visita...
FILOMENA. Ja fea temps...
CASIMIRO. No més llunt
que ahir, ma muller me dia:
«Home, a donya Filomena
fa un sigle que no l'ham vista».
FILOMENA. ¿Sap que estos dies passats
tingué un gran transtorn la tia?
CASIMIRO. ¿Quin?
CARMEN. Que es morí la cotorra... [39]
CASIMIRO. ¡Dona!
CARMEN. Aquella tan bonica.
CASIMIRO. ¿No la tingué ací empenyà?
CARMEN. Empenyà, no.
FILOMENA. Això seria
quan a Caudiel [40] se n'anàrem
uns dies en la família
de la Marquesa, i ací
la deixàrem de pupil·la.
CARMEN. Des d'entonses no féu goig.

CASIMIRO. És clar que no ne faria...
[Apart] La torní loca a sopapos...
Coradella[41] es necessita
pe'a empenyar-me la cotorra.
Jo me'n recorde que un dia
hasta empenyar-me volien
un mico. *[Alt]* Conque, a servir-la
me té dispost. ¿Puc saber
què s'oferix?
FILOMENA. Pues venia...
Estem invitaes a casa
la Marquesa... I la modista
no m'ha tornat el vestit
de color de verde anguila...
CASIMIRO. *[Apart]* ¡Vaja un color!
FILOMENA. Una cosa
summament elegantíssima.
Fortuna que, enrecordant-se'n
de vosté, digué la tia:
«Don Casimiro sol tindre
algunes voltes...»
CASIMIRO. Sí, filla.
Ve vosté en una ocasió,
justament, que puc servir-la...
FILOMENA. Però el vullc elegant, ¿sap?
CASIMIRO. Descanse.
FILOMENA. El color, que siga
de moda.
CASIMIRO. Ací ne tinc u
de color de huatla[42] trista
que li agradarà. ¡És magnífic!
Mire'l. *Abriendo un armario y sacando un vestido.*
FILOMENA. ¿Què li pareix, tia?
CARMEN. No m'acaba...
FILOMENA. A mi tampoc.
I eixe coloret...
CASIMIRO. No diga;
¡si no puede ser más fino
y elegante!
FILOMENA. Carolina
se'n féu u, dies arrere,
preciós. ¡Allò sí que enxisa!
¡Color de tartuga pàl·lida...!
CASIMIRO. No tindrà, per bo que siga,
el mèrit... Este vestit

fon un regal que en Sevilla
li féu a la Castagnini [43]
un milord que la seguia.
FILOMENA. ¿Qui és la Castagnini?
CASIMIRO. ¡Dona,
una tiple famosíssima!
De pas estingué en València,
però com tingué una rinya
en el inglés, tots els seus
regals va vendre en seguida.
FILOMENA. ¡Bonico sí que és!
CASIMIRO. ¡Si arrambla! [44]
FILOMENA. I el color, jo no m'havia
fijat, és elegantíssim...
CASIMIRO. Regal d'un capitalista...
Faça'm favor...
CARMEN. Ja es veu.
FILOMENA. Res:
me'l quede jo.
CASIMIRO. Hu presumia.
Vosté és persona de gust.
FILOMENA. ¿Què li tinc que donar? Diga'm...
CASIMIRO. Enamorà d'ell estava
la marquesa de Xulilla... [45]
Pues... me dona dèsset duros
i en perc tres; però és amiga...
FILOMENA. ¡Dèsset duros!
CARMEN. ¿Dèsset duros
ha dit vosté...?
CASIMIRO. Dèsset.
CARMEN. Xica,
eixe coloret, a tu
crec que no et favoriria.
FILOMENA. Té raó, jo sóc morena,
i el color de huatla trista...
CASIMIRO. Justament a les morenes
els està millor...
CARMEN. No hu diga,
que se li riuran.
FILOMENA. Nosatros
se pensàvem que seria...
CARMEN. Cosa d'uns trenta...
FILOMENA. O cinquanta
quinzets; una cosa aixina...
CASIMIRO. Senyora, un vestit com este,
que lo menos estaria

en mil francs...
FILOMENA. Hastra tres duros
podria allargar-me...
CARMEN. *(Apart a Filomena.)* Mira,
que ja estarà Estanislao
en la Glorieta.
CASIMIRO. Hu sent, filla.
FILOMENA. Pues se n'anem...
CASIMIRO. ¿Que no entren
a vore a Pepa...?
FILOMENA. Bien... Tia,
diu que està enamorà
d'ell la marquesa de Xulilla.[46]
CARMEN. Això tot són embolics.
FILOMENA. Jo sí que me'l quedaria.

Vanse [por la] puerta [de la] izquierda.

CASIMIRO. Nada, no es fa hui negoci.
Sin embargo, ella s'arrisca
i quatre duros els dóna.
Per tres pessetes i mitja
l'empenyà ací la muller
d'un volantinero, artista
en corda fluixa.

ESCENA IX

Casimiro, y Malaena, por la derecha.

CASIMIRO. Olé, ací
tenim a esta...
MALAENA. Bon dia;
per millor dir, buenas tardes.
CASIMIRO. Cert: les dotze i mitja són...
¿Què nos conta, Malaena?
¿L'home ja està bo del tot?
¿Ja va treballant?
MALAENA. Havia
d'estar a on diria jo.
CASIMIRO. Tu sempre...
MALAENA. ¡Si té més tecles![47]
Ara es queixa dels renyons.
Se li ha clavat, segons diu,
en lo rosari[48] un dolor,

que ni tan siquiera el deixa
acatxar per a res el lloc.

CASIMIRO. El ofici de forner
és pesat i fatigós...

MALAENA. Però si és que quan s'encontra
bo i sa, tampoc ne fa un brot.

CASIMIRO. Perquè no troba faena...

MALAENA. ¿Com vol que li donen, com?
¡Si du en la cara el retrato
del xitxo que té interior!
Mire, açò no m'heu ha dit
ningú, que lo he visto yo.
És home que a demanar
faena ha entrat en un forn,
i después de fer cigarro
i pegar-li deu rascons
a un misto, desemboçant-se
la manta,[49] ha dit: «¡Guarde Dios!

Desperezándose.

Sinyor, amo, ¿ací vosté
necessita un pastaor?»
I l'home, al canto, respondre:
«Home, la traça val molt. *Desperezándose.*
¿I quin jornal vol guanyar
en eixa disposició?».

CASIMIRO. Xica, tu eres el dimoni.

MALAENA. Això és más *fijo* que el sol,
compte ara l'enfermetat
si li vindrà de mi flor[50]
pe'a fer més el vago i dur
el pes de la casa jo.

CASIMIRO. Aire t'hauràs de donar...

MALAENA. I del modo que està tot...
¡Pos ahir d'esprà me pegaren
una palissa...! ¡Sinyor!
¡Els burros[51] que em féu pagar
la muller del maganyós![52]
I d'a quinze qüens la polla;[53]
no es pense que eren...

CASIMIRO. Oi, oi...

MALAENA. Por tinc que a vore'm juar
s'assente prop de mi el sord;
¡té un pato[54] més gran que l'àguila
del colomet![55]

CASIMIRO. Aprensions...

MALAENA. La fortuna és que d'ací
a demà no queda molt.

¿Sap que ve el quaranta-tres?
CASIMIRO. ¡Quina[a] atra!
MALAENA. I el trenta-dos.
Me'ls ha donat Capa-rota
que se'ls trau no sé d'a on.
¡A Toneta, la rifera,
li he de fer pegar un bot!
D'a vint dotzenes els jue,
i si poguera...
CASIMIRO. ¡Alça món!
MALAENA. Ara vaig a refermar-los,
conque me farà el favor
de deixar-me nou pessetes.
CASIMIRO. Xica, ¿i les renovacions
dels empenyos atrasats?
MALAENA. ¿Pe'a què? Si demà hu trac tot...
CASIMIRO. ¿I en prenda, què me dus?
MALAENA. No sé
què dur-li ja.
CASIMIRO. Tens raó.
MALAENA. Tinga. *Dándole una pistola que saca del bolsillo.*
CASIMIRO. ¿Açò què és?
MALAENA. La pistola
del meu home.
CASIMIRO. ¡Santo Dios!
Xica, ¡i hasta la pistola...!
MALAENA. ¿M'he[c] de vendre en Alger jo?[56]
CASIMIRO. Pos si la troba de manco...
MALAENA. ¿Ell ja, per a què la vol?
Ja fa temps que no la usa;
¿no veu que està tremolós
i si provara a apuntar-se
li fluixejaria el pols?
CASIMIRO. ¿I d'açò demanes tu
nou pessetes? Ni tampoc
te n'oferixc una.
MALAENA. ¿El què?
¡Pos m'ouïrien els sords!
¿En l'aflicció que me trobe,
vol llevar-me...?
CASIMIRO. Sí, sinyor.
MALAENA. ¿I açò és *La Consolaora*?
¡Vaja una consolació!
¡Diga la degollaora
i degolle-mos a tots!

CASIMIRO. Dona, no sigues... *[Apart]* Al ròtul
li hauré de mudar el nom.
[Alt] Si no te les negue, però
no hu val.
MALAENA. ¿Conque en dos canons?
CASIMIRO. Els canons que a mi m'abrasen
massa que saps tu quins són...
Els teus ulls...
MALAENA. Vamos, ja ixqué
en la màrfega a arrastrons. [57]
CASIMIRO. Lo que tu logres de mi,
no hu logra...
MALAENA. ¡Quina calor...!
Diga que me trau bons rèlits... [58]
CASIMIRO. ¡Rèlits! Digues que eres molt
sandunguera, i quan te veig
perc l'esme.
MALAENA. Vosté és un tort... [59]
A que me'ls done Pepa
vaig dins.
CASIMIRO. ¡Salero punxós!
¡Si me tens encandilat...!
Escolta: si vals un món
i sempre que véns ací
sempre m'agarren picors...
MALAENA. Pues toque la guitarreta
com els xitxos...
CASIMIRO. ¡Cos preciós!
MALAENA. I a mi, en eixes indirectes
no me vinga, porque yo
ja sap que en tocando al queso,
formatge. Rascar-se molt.

Vase [por la] izquierda.

ESCENA X

Casimiro, y después Estanislao, por la derecha.

CASIMIRO. ¡Resicatera! ¡El seu garbo
me fa sentir emocions...!
Me faltava este negoci
pe'a ser el dia redó.
Un prestamiste sensible
és el animal major

i el fenómeno més gran
que Déu pot tirar al món.

ESTANISLAO. ¡En quina hora maleïda
me féu anar...!

CASIMIRO. Ja el tenim...

ESTANISLAO. ¡Home vosté té que ser
la meua perdició hui!

CASIMIRO. ¿I això?

ESTANISLAO. ¡Maria Santíssima,
com vaig!

CASIMIRO. ¿Què li ha sossoït?

ESTANISLAO. No res: una friolera. ¡Casi
per milacre vixc!

CASIMIRO. ¡Va tot ple de terra! Explique's...
¿Ha disputat i ha renyit?

ESTANISLAO. Si jo no em fique en ningú:
¡deu ser açò algun castig!

CASIMIRO. Alene, traga'm de dubtes...

ESTANISLAO. ¡Quina passà tan serril...!
En l'agonia del món,
corregut i avergonyit
de que en lo bulto me veren,
estava jo prop d'ací,
quant al girar el cantó,
aconfusionat no viu
que un llacero a un gos d'ajuda
el venia perseguint.
Entropesse en l'animal;
caic sobre ell fet un bolic,
i l'imbècil del llacero
en compte, ¡voto va el Cid!,
de tirar-li el llaç al goc,
m'ha tirat el llaç a mi.

CASIMIRO. ¡Home, home, quina catàstrofe!

ESTANISLAO. Jo em figurava morir,
o que me posava el boç
i me s'enduia d'allí
cap al mataero.

CASIMIRO. ¡Sielos!

ESTANISLAO. ¡Tan reperdut mai m'he[c] vist!
¡Suponga com m'hauré alçat!
Encara sent els xiulits;
pues la capa, a la vergonya
ha estat un quart allí enmig.

CASIMIRO. Trapisonda fon...

ESTANISLAO. ¿No té

un sepillo?

CASIMIRO. Voré dins... *Vase [por la] izquierda.*

ESTANISLAO. I desocupem, que estan
esperant-me. ¡Sant Jogim!,
per a acudir a una cita
amorosa vaig lluït.
Xe, ¿jo ensomie? Eixa veu... *Mirando a la puerta [de la] izquierda.*
¿Estic despert o dormint?
¡Ella i sa tia! Allí estan.
¡Elles són i van a [e]lixir!
¿A on m'amague ans que me vegen...?

Dirigiéndose a la segunda puerta de la derecha, a cuyo tiempo aparece en ella Federico.

¡Jesús! ¡El cosí!

FEDERICO. ¡El cosí!
Sóc visita de la casa
si a Filomena li diu
que m'ha trobat, no es figure...

ESTANISLAO. Mire, lo mateix li dic.
Sa cosina es pensarà
que en algun empeño vinc...

FEDERICO. ¿Quina cosina?

ESTANISLAO. La seua.

FEDERICO. La de vosté, voldrà dir.

ESTANISLAO. Home, jo no tinc ninguna
cosina.

FEDERICO. Tampoc jo en tinc.

ESTANISLAO. ¡Entonses al u i a l'atre
nos venia per cosins!

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, y por la izquierda Filomena, Carmen, Don Casimiro y Malaena.

CASIMIRO. Compte redó: en cent reals
se l'emporta.

FILOMENA. No m'enredra...
¡Tia, els dos ací: repare!

CARMEN. ¡Adiós! ¡Esta sí que és negra!

CASIMIRO. En fi, allargue els quatre duros
i lluixca'l. Pe'a que vega
si sóc amic.
FILOMENA. No, sinyor.
¡Yo, desechos de almoneda!
CASIMIRO. ¿Pues no acaba d'oferir-me'ls...?
FILOMENA. Era pe'a una amiga...
CARMEN. Era...
Però ham pensat atra cosa.
CASIMIRO. *(A Federico)* ¡Pos açò a qui no subleva...!
ESTANISLAO. És dir, que en los dos juava...
FEDERICO. *(Saludando con sorna)* Filomena...
ESTANISLAO. Filomena...
FEDERICO. Ací té els seus cosinets.
FILOMENA. *[Apart]* Tot s'heu endugué pateta. [60]
ESTANISLAO. Vosté deu tindre un exèrcit
de cosins.
FEDERICO. Una reserva.
FILOMENA. Però ninguns tan pifientes
que gastant molta fatxenda,
s'empenyen en vindre ací.
FEDERICO. Gràcies a Déu, en la meua
posició no necessite
recurrir a lo que es pensa.
MALAENA. Eixe és el fill del cotxero
de la fàbrica de seda...
FEDERICO. ¡Mentira!
FILOMENA. ¡Cotxero, tia!
¡El que passava de renta!
CASIMIRO. *(A Estanislao)* ¿Quant diguérem de la capa
a l'últim? ¿Deu quinzets? Prenga'ls.
ESTANISLAO. ¡Home, vaja allà al dimoni!
FILOMENA. Pos mira quin[a] atra plepa...
CARMEN. Bé anaves...
ESTANISLAO. ¿Què vosté què és?
MALAENA. ¿La sinyora? Cossetera. [61]
Viu baix de ca ma germana.
Conque no la echen por tierra.
ESTANISLAO I FEDERICO. ¡Bien!
FILOMENA. No he[c] vist una dotora
més gran ni manifassera.

Vase con Carmen por la derecha.

MALAENA. ¡*Jaleo* furri, [62] pues ara
direm que eres viscondesa!
ESTANISLAO. ¡Xec, i m'han tirat el llaç

a mi per esta femella...!
FEDERICO. Vinguen eixos pantalons.
ESTANISLAO. Duga ací la capa meua.
CASIMIRO. ¿No hu deixen?
MALAENA. Les nou pessetes
me les ha donaes ja Pepa.
CASIMIRO. ¿No dia jo que el negoci
de hui...? ¡Qui l'ha fet és esta!
MALAENA. ¿Sap lo que jo desitjara
i tots voríem risueños?
Que abans que el teló baixara
un aplauso s'escoltara
des d'esta casa d'empeños.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A, esenes.*

[b] A *A, convidarmes.*

[c] A *A* i *OC, ha.* Esmenem per evitar confusions.

[d] A *A, viu.*

[e] A *A* i *OC, fas.* Esmenem per evitar confusions.

[f] A *A, galantia.*

[g] A *A tingut.* Esmenem pel que és habitual en les obres d'Escalante.

[h] A *A, paje.*

[i] A *A, Yxátiva.*

[j] A *A* i *OC, saltabeu.* Esmenem d'acord amb el sentit.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Cal llegir trai-dor com a bisíl·lab, per evitar la hipermetria del vers.

[2] *Habitació.* Per estança i, en general, vivenda.

[3] *Coleto.* «Echarse alguien una cosa al coleto: comer o beber una cosa que se considera exagerada» (*DUE*).

[4] *Qüern.* Vid. nota [31] de *L'agüelo Cuc.*

[5] *Arna.* Nom amb què es designa un insecte (en castellà, *polilla*) així com els foradets que les orugues d'aquest produeixen en la roba, especialment en la de llana.

[6] *Mornell.* Vid. nota [37] de *L'herència del rei Bonet.*

[7] *Esclavina.* Capeta que cobreix del coll fins la cintura i que pot anar superposada a la capa.

[8] *Esperit de vi.* Substància més pura i subtil emanada de certs cossos sotmesos a destil·lació. L'esperit d'alcohol és conegut també simplement com a *esperit* (*DCVB*).

[9] *Malaenes.* Mercat a l'aire lliure, prop del convent de la Magdalena, l'església i porta principal del qual donava a la plaça del Mercat. Sobre el seu solar va edificar-se el Mercat Central. Recorden aquest mercadet els llocs de venda que se troben a l'exterior de l'actual edifici del Mercat Central.

[10] *La Cénia.* Es tractaria d'un establiment situat al carrer del mateix nom, que va de la Plaça de la Companyia al carrer de Tundidors. Un establiment també molt típic de València era l'orxateria d'aquest nom.

[11] *La Morellana.* Suposem que es referirà al mesó de Morella, situat al cor del barri del

Carme, prop de l'actual mercat de Mossèn Sorell, i al carrer que té el nom precisament de Mesó de Morella. Era un dels hostals més típics de València i va mantenir-se en funcionament fins la postguerra.

[12] *Carrer de la Sarieta*. Carrer que anava del del Sagrari de les Magdalenes (vid. nota [10]) al de Cristians Nous o Maltesos, en el barri del Mercat, el qual va ésser pregonament remodelat a les darreries del segle passat per construir l'actual Mercat. Una expressió ben viva encara en valencià és la de ser com el bodegó de la Sarieta per referir-se a una tenda de menjars poc endreçada, de poques pretensions. Si aquesta era la intenció d'Escalante, la ironia és òbvia.

[13] *Una tema*. Tema tindrà ací el sentit d'idea fixa, obsessionant. Una tema de dona, doncs, quival a una dona amb una idea fixa i insistent.

[14] *Rall*. Ormeig de pesca consistent en una xarxa de forma circular guarnida de ploms en tot el seu perímetre (*DCVB*). Equival, doncs, a dir que la capa es troba plena de forats, com la xarxa en qüestió.

[15] *Postema*. Vid. nota [8] de *El xiquet del milacre*.

[16] *Afig*. Afegix.

[17] *La Degolla*. Vid. nota [67] de *L'agüelo Cuc*.

[18] *Ser llarg*. Ser astut, hàbil i ràpid d'enteniment.

[19] *Plepa*. Persona o cosa dolenta, indesitjable, que molesta (*DCVB*).

[20] *Guapo*. Vid. nota [6] de *Els nòvios de ma cunyà*.

[21] *Paréixer de l'any quinze*. Expressió que no hem documentat, però que té el sentit molt clar de ser d'una època molt antiga, ja passada.

[22] *Al bordell*. Vid. nota [23] de *L'agüelo Cuc*.

[23] *L'herència del Rei Bonet*. Referència a l'obra del mateix autor que porta precisament aquest títol. D'acord amb el sentit d'aqueixa obra, cal entendre la frase en el sentit d'herència fabulosa, sense cap mena d'existència real.

[24] *Allargar-se*. Vid. nota [45] de *L'agüelo Cuc*.

[25] *Peje*. «Se aplica a un hombre astuto, desaprensivo y hábil» (*DUE*).

[26] *Cédula de veïnat*. Document acreditatiu de trobar-se empadronat en un domicili concret, i que servia també com a document d'identificació.

[27] *Russafa*. Barri de la ciutat de València, situat al sud d'aquesta. Fins 1877 va ser municipi independent i va mantenir molt de temps el seu caràcter de barri de les afores. És un dels barris més típics i tradicionals de la capital valenciana.

[28] *Fer la grossa*. Mostrar enuig o menyspreu envers algú (*DCVB*).

[29] *Monot*. Vid. nota [7] de *Oros són...*

[30] *Mangue*. El mateix que *jo*.

[31] *Xanca*. Tenir xanques o xancres: tenir úlceres. En sentit figurat, òbviament, trobar-se ple de malures i molèsties.

[32] *Pifiente*. Vid. nota [82] de *L'agüelo Cuc*.

[33] *Jopar*. Vid. nota [22] de *Les criaes*.

[34] *Talala*. Home ximplet, fàcil d'enganyar (*DCVB*). Sobre aquest terme, vid. també la introducció a *Lepe i Talala*.

[35] Possible al·lusió al fet que era –i encara ho és– costum al País Valencià estrenar roba per Pasqua de Resurrecció.

[36] Pels anys que s'escrigué l'obra, els preus de les localitats bàsiques del Principal eren, en funcions dramàtiques, la *llotja* de 10 a 15 pessetes; les *butaques*, de 2 a 3 pessetes; la *tertúlia*, entorn a les 0'50 pessetes. Hem de suposar que el personatge pensava anar a una butaca del segon pis (unes 2 pessetes) o de tercer (1'75 pessetes).

[37] *Tertúlia*. Originàriament als teatres la tertúlia era una llotja correguda i situada en pis alt, prop de la *cazuela*, i on s'aposentaven tradicionalment els intel·lectuals i clergues. Posteriorment, i per extensió, la *cazuela* mateixa i el que ara coneixem per *general* era coneguda amb aquest nom.

[38] És evident, tant per aquesta acotació com per la de l'escena següent, que *Casimiro* se n'ha anat d'escena després de dir: «¿Conque el trac?», i que el darrer parlament de *Federico* el diu a soles.

[39] La cotorra és un animal la comicitat del qual no se li escapa a Escalante, el qual acostuma a reservar-li un destí molt semblant en tots els casos: la mort. Trobarem aquesta cotorra a obres tan significatives com *Tres forasters de Madrid* o a *Trapatroles*.

[40] *Caudiel.* Municipi de l'Alt Palància, a uns seixanta quilòmetres de Castelló. És localitat agrícola amb abudants boscos.

[41] *Coradella.* Vid. nota [39] de *Els nòvios de ma cunyà.*

[42] *Huatla.* Per guatla.

[43] Impossible no pensar en el mestre Castagneti que apareix a *La Patti...* L'origen burlesc del cognom és evident en tots dos casos.

[44] *Arramblar.* Endur-se'n una cosa per davant amb un impuls violent (*DCVB*).

[45] En realitat, Xulilla –població dels Serrans a uns 63 quilòmetres de València– formava part, amb les localitats de la Llosa i de Villar del Arzobispo, d'una baronia no d'un marquesat. Aquest, doncs, és una invenció de l'autor.

[46] Vers hipermètric.

[47] *Tecles.* Malalties, molèsties que generalment es presenten plegades.

[48] *Rosari.* Vid. nota [29] de *Les criaes.*

[49] Com és ben sabut, fins entrat el present segle, els sectors econòmicament més febles de la societat valenciana empraven les mantes, a més de com a roba de llit, com a peça d'abric. Eren particularment preades les mantes fabricades a Morella, i molt esteses les teixides a Bocairent.

[50] Frase que, aparentment, no fa sentit, però que sembla que vol dir que li vindrà molt bé.

[51] *Burro.* Joc de cartes en què es donen tres cartes a cada jugador, es destapa una carta que representa el trumfo, i s'hi va jugant. Perd aquell jugador que no fa cap basa (*DCVB*).

[52] *Maganyós.* Lleganyós.

[53] *Polla.* «En algunos juegos de baraja, apuestas» (*DCVB*).

[54] *Pato.* En valencià significa també fastidi, avorriment (*DCVB*). Ací, però, sembla tenir més aviat el sentit de sort.

[55] L'àguila major de les que representen els Evangelistes a la processó del Corpus, en què desfilava amb un colom lligat al seu bec.

[56] Al·lusió al fet històric que Alger va ser fins el XIX un important mercat d'esclaus dins el món magrebí, i en què eren venuts molt sovint els habitants de la costa de la Mediterrània, que els pirates del nord d'Àfrica empresonaven en les seues ràzzies.

[57] *Eixir en la màrfega a arrastrons.* Expressió que té el sentit de retreure coses importunament (*DCVB*).

[58] Vulgarisme per *rèdits*, interessos.

[59] *Ser un tort.* En sentit figurat, persona desviada del camí recte o bo, sia en l'aspecte mental sia en el moral (*DCVB*).

[60] *Pateta.* Un dels noms amb què és conegut popularment el dimoni; possiblement, derivat del fet de tenir-hi potes de cabra.

[61] *Cossetera.* Treballadora que fa cossets; peces de la indumentària femenina.

[62] *Furri.* Vid. nota [37] de *Oros són trumfos...*

LA PATTI DE PEIXCADORS

ESTUDI INTRODUCTORI

Hi ha pràctica unanimitat a afirmar que ens trobem davant la darrera de les grans obres d'Escalante estrenades en vida de l'autor. En efecte, després de l'èxit d'aquesta peça, una de les que es mantenen encara ben vives als repertoris, Escalante donarà obres de molt bona factura (*Matasiete...*, *Un buen mosso*), però que no arriben a la perfecció formal d'aquesta. Perfecció que no tornarem a trobar fins *Les coentes*, la seua darrera obra mestra. No es tracta, per descomptat, d'una opinió hiperbòlica sinó tot el contrari: a *La Patti* sap Escalante concentrar el bo i millor de la seua tècnica teatral; així, incidirà en el tema que li havia servit de base per als seus èxits més clàssics: el desig d'ascendir al preu que siga fa les persones que el tenen particularment vulnerables als espavilats, al temps que els obliga a comportar-se de forma ridícula (*Tres forasters de Madrid*, *Les xiques de l'entresuelo...*). Fins i tot, l'*aparièncía*, l'altre gran tema escalantí (aparentar allò que no s'és per amagar una realitat trista) també ens el podem trobar ací, de la mà d'una Petra que parla i es comporta com una *diva*... I, naturalment, incrementa el ridícul més encara. Hi ha, però, alguna cosa més: com a d'altres de les seues millors obres, *Les xiques de l'entresuelo* per exemple, els protagonistes queden castigats però no convençuts. Es mantindran, llavors, ferms en les seues il·lusions, i continuaran endavant per un camí que l'espectador no tindrà cap de dificultat a identificar com el de la derrota més absoluta. La crítica, doncs, és com a mínim àcida.

Al costat d'això, Escalante ha sabut encertar en dos recursos que per a ell tenen un especial valor: la construcció, sintètica però efectiva, del personatge protagonista, i l'eficàcia dels recursos lingüístics, que no exclou –sinó que la potencia– la seua eficàcia. En efecte, Petra és una autèntica *joia* dins la galeria de personatges d'Escalante; una joia que es caracteritzarà per les seues pretensions de *soprano*, la constància i pertinància amb què assaja, el seu entestament en parlar allò que ella creu que és italià, i –en fi– pel seu caràcter certament dominant (de nou ens trobem davant un d'aquests personatges femenins de mitjana edat ple de

mal geni i amb un caràcter fort que tant li agraden al nostre autor) amb què talla tot intent d'oposició per part del seu espós. Tanmateix, no podem negar tampoc que Petra serà coherent amb ella mateixa: després de ser desnonada pel Castagneti, el fals professor de cant, es mantindrà ferma en la seua voluntat d'arribar a ser una diva del *bel canto*: no podrà debutar a l'Escala, però ho farà a Yecla.

Al costat seu, és gairebé inevitable que la resta de personatges resulten una mica desvaïts. I això que no són, ni molt menys grisos. Fins i tot l'episòdic Lliberato apunta cap a un personatge que Escalante tracta amb certa duresa: el beat, que so capa religiosa amaga un desig sexual no gens innocent. Ja ens hem trobat algun que altre cas: Casiano, el protagonista de *La senserrà del Mercat*, o Diego, l'escolà d'*Als lladres*... Vells verds, sí, però amb un toc de –suposem– hipòcrita religiositat. I no sols ell: Gaietano, el marit de l'aspirant a soprano, és un personatge curiós: si al començament és un més d'eixos típics marits apocats, sotmesos a una dona dominant, amb la qual discrepa sense que, ni en el fons ni en la forma, gose de dur-li la contrària, un cop convençut dels apetitosos guanys que obtindrà gràcies a les arts musicals d'esposa i filla, s'alinee decididament amb les pretensions de la seua dona, fins el punt que quan Castagneti la deixe plantada, agafarà ell el relleu, manifestarà que no la pensa deixar abandonada i l'encoratjarà perquè tire endavant la seua carrera. Vet aquí, ens diu Escalante, el que el desig dels diners és capaç fer: autèntics miracles, tot i que siguen miracles condemnables. Pel que fa a Castagneti, no és sinó un més d'aqueixos simuladors que abunden en les obres d'Escalante, amb la diferència que no emmiralla els altres personatges amb un domini –real o suposat– del castellà sinó amb un italià macarrònic (que, això sí, ens diu que tracta d'emprar-lo de la forma més adient possible).

Argumentalment, i això és important, un dels altres mèrits d'Escalante és haver deixat reduïda a la seua mínima expressió l'anècdota amorosa que en teoria articula la trama. Paula i Ramonet són uns personatges molt secundaris, i fins i tot Castagneti es disfressa de professor de cant no pas per véncer el seu rival sinó per guanyar-se els pares de la jove; aquesta, doncs, podria haver estat lliure i sense compromís i l'acció no s'hagués vist gaire alterada. Fins i tot el descobriment final de l'autèntica personalitat del músic podria haver estat fruit de l'atzar o d'una oportuna aparició del *deus ex machina* de torn (pensem si no com és desemmascarat La Pomera a *Tres forasters de Madrid*). Concessió, doncs, al tòpic aquesta història amorosa, però reducció al mínim espai imprescindible: *La Patti* és, doncs, una obra on els valors crítico-paròdics regnen sense discussió; d'ací que connecte tan bé amb la sensibilitat de públics per als quals la presència del tema amorós (o sentimental) esdevé més un obstacle que un element d'enriquiment de la peça.

* * *

L'estructura mètrica de la peça, prou simple com és habitual, és la següent:

vv.	1-220	romanç en à	vv.	712-797	romanç en é
	221-439	romanç en é a		798-847	romanç en à e
	440-539	romanç en à e		848-855	ària d'òpera
	540-583	redondilles		856-859	romanç en à e
	584-683	romanç en à a		860-867	ària d'òpera
	684-687	villancet sense rima		868-929	romanç en é
	688-711	romanç en à a		930-934	quintilla

Cal advertir que, com és normal en bona part de la producció teatral d'Escalante, les rimes en assonants en *à e*, permeten també introduir versos en *à i*, sense que la rima se considere trencada. És una característica que ja hem assenyalat en altres casos. Finalment indicarem que en aquesta tendència al predomini absolut del romanç com a forma estròfica, la redondilla juga el paper de reforçament de la comicitat d'una determinada escena o situació (ací l'enfrontament entre la parella d'enamorats). Són, al capdavall, tan poques les redondilles que ni arriba a alternar-les amb quartetes, com és norma i costum en el nostre autor.

Percentualment, aquesta és la distribució de rimes:

Romanç en à	220 vv.	23,7%
en à a	124 vv.	13,2%
en à e	154 vv.	16,4%
en é	148 vv.	15,9%
en é a	219 vv.	23,6%
Total de versos en romanç:	865 versos.	
Redondilles:	44	
Quintilla:	5	
Diversos:	20	

* * *

La primera edició d'aquesta obra va publicar-se poc després de la seua estrena, el mateix 1884, per Vicente Sempere (successor de Juan Mariana y Sanz). Posteriorment va ésser editada a les *Obres Completes*. Ambdues edicions figuren a les notes textuals, tal i com és ja habitual, com a *A* i *OC* respectivament.

LA PATTI DE PEIXCADORS

Juguete bilingüe, en un acto y en un verso.
Puesto en escena por primera vez, con extraordinario éxito
en el Teatro Circo de Colón [1] *
la noche del 20 de marzo de 1884.

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Petra	D.ª Loreto Brú
Paula	Srta. Norberta Perlá
Ramonet	D. Manuel Llorens
Gaietano	« José Contreras
Castagneti	« Francisco Soriano
Lliberato	« Miguel Bello

Al Sr. D. Pascual Dasí y Puigmoltó, Vizconde de Bétera [2]
Querido Vizconde: Los aplausos que el público, siempre indulgente conmigo, le ha tributado a este modesto juguete, me animan a dedicárselo a V., firmemente persuadido de la acogida cariñosa que le dispensará, añadiendo con ello una prueba más a las muchas y muy señaladas que de su buena amistad le debe siempre su afectísimo s.s.

q. s. m. b.,
Eduardo Escalante

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1892-1895.

ACTO ÚNICO

Sala modestamente amueblada. Puerta al foro y dos laterales. Sobre la pared de la derecha, una percha, y colgando de ella algunos paraguas viejos.

ESCENA PRIMERA

Gaietano y Lliberato.

LLIBERATO. Gaietano, encontre a tota
la teua família igual.
Ta muller, com sempre, tiesa.
GAIETANO. Sí, tio. *[Apart]* I destarifà.
LLIBERATO. A la que no coneixia
és a la xica. ¿Tu saps
com s'ha fet d'alta?
GAIETANO. Pauleta
ha creixcut molt.
LLIBERATO. ¡Alabat
siga el Sinyor, i què guapa!
¡No me la lleve del cap!
I què, ¿vosatros seguiu
lo mateix que fa huit anys,
quan me n'aní jo a Mallorca?
GAIETANO. Lo mateixet: apanyant
tapa-sols.[3]
LLIBERATO. Poc adelanto.
GAIETANO. ¡Vosté sí que s'ha *alijá*![4]
LLIBERATO. ¡Gràcies al Sinyor! Primer
estiguí allí col·locat
de mandaero en les monges,

hasta que em recomanà
la Priora a una sinyora
a soles, en calitat
de majordomo. Persona
molt cristiana i familiar
en extrem, el meu caràcter
carinyós i servicial,
les meues bones costums,
tot en mí l'agradà tant
que me deixà sis mil duros
al morir-se.

GAIETANO. ¡Sis mil!

LLIBERATO. ¡Ah!
Si no és per un nebodet
que no em podia tragar,
l'ánimo d'ella era un atre...
Però es mesclà Barrabàs...
¡En fi...! ¡Ay, mi Dios y Señor,[a]
cúmplase tu voluntad!

GAIETANO. No deuen ser sis mil duros
tan mal mosset, tio.

LLIBERATO. En quant
me fiu en ells, a València,
diguí. A mi no em queda ja
més parent que mon nebot
Gaietano; pues me'n vaig
alrededor seu, i ací
me teniu.

GAIETANO. Ben aplegat.

LLIBERATO. No crec que molta faena
us donaré. Sóc amant
de la quietud, i com sé
que a tu mai t'han agradat
roïdos ni laberintos,
¿en qui millor puc estar?

GAIETANO. Cert... *[Apart]* ¡Al bordell! ¡Ja tenim
la cantúria! ¡És treball!

Óyese dentro la voz de Petra, que gorjea y ejecuta algunos ejercicios de canto.

LLIBERATO. ¿Ta muller i la xiqueta
són aficionaes al cant?
Estic, des de que apleguí,
ouint-les canturrujar.

GAIETANO. Li diré a vosté... És que són

molt amigues d'una tal
donya Camil·la.

LLIBERATO. ¿Camil·la?

GAIETANO. La muller de l'italià
que té una fàbrica de
tapons de suro, ahí davant.

LLIBERATO. No debaes també creguí
que xapurrejaven.

GAIETANO. Clar,
sempre en lo tracte s'apega
algo. *[Apart]* ¡Estic més socarrat!
[Alt] ¡Pues, vamos, eixa senyora
segons els he[b] ouït contar,
per a la música té
una intel·ligència gran!
Sent jove, va ser corista
de punta,[5] i ha ponderat
la veu de Petra i Pauleta
hasta un extrem que quan van
a sa casa de reunió
passen les hores bramant.
Hui, segurament, s'ensaya
per a la nit...

LLIBERATO. Mal me sap;
jo que patixc de migranya...

GAIETANO. No, si els s'heu vaig a privar.
Un pobre del segon piso
també patix d'eixe achac,
i a lo millor pega colps
en lo trespol, pe'a avisar
que no alboroten.

LLIBERATO. Devies
evitar-ho.

GAIETANO. Lo xocant
és que ma muller té veu
de sereno encatarrat.

LLIBERATO. Si cantaren una Salve
o uns villansicos, tal qual;
però eixes coses mundanes...

GAIETANO. Li promet jo a vosté...

LLIBERATO. Al cap,
¿què ha de traure la xiqueta
de saber la solfa?

GAIETANO. ¡Clar!

LLIBERATO. Mentres perd el temps en eixes
distraccions, serà capaç

de no saber la Doctrina
cristiana.
GAIETANO. Això, no; la sap.
LLIBERATO. Que deprenga les faenes
caseres, per si demà
poguera encontrar un home
de bé.
GAIETANO. Efectivament.
LLIBERATO. ¡Ay,
mi Dios adorado...! ¿I què?
¿Penseu ja en donar-li estat?
GAIETANO. Per ara... és dir...
LLIBERATO. ¿Pe'a ta filla
saps lo que deus desitjar?
Un home d'arraigo i pes;
no te pares en l'edat.
GAIETANO. ¿Parar-me?
LLIBERATO. La jovenalla
del dia és molt depravà...
¡Ay, mi Dios y Señor!
GAIETANO. Crega
que si es poguera encontrar
un home de certa mònita [6]
i reflexió, a besamans
l'acceptàvem.
LLIBERATO. ¿Gaietano,
hu dius de veres?
GAIETANO. Formal.
LLIBERATO. Pues ací en tens u.
GAIETANO. ¿Vosté?
¡Tio!
LLIBERATO. Xico, m'ha encantat
Pauleta, i si en mi se casa
la dote en vint mils reals.
Además, si et falten fondos
pe'a poder-te navegar,
sis mil duros saps que tinc;
compta en ells des d'este instant.
GAIETANO. Tio Lliberato, atònit
me deixa.
LLIBERATO. Treballa-la,
vullc dir: consulta-li-hu; crec
que no és un partit tan mal.
GAIETANO. No, sinyor. Vosté està jove;
y luego... después...
LLIBERATO. Quisá
si a ta muller no li xoque...

GAIETANO. ¡Cómo! ¡No faltaba más!
En ma casa sóc jo l'amo,
i en dir una cosa, es fa...
LLIBERATO. Conec el caràcter teu.
Abraça'm. ¿Puc esperar...?
GAIETANO. Sí, tio...
LLIBERATO. ¡Bendito Dios!
¡Respire! M'encandilà
des del moment que la viu,
però la por...
GAIETANO. ¡Vol callar!
LLIBERATO. ¡Ay, Jesús mío adorado!
¡Què xica m'enduré! Vaig
a ouir, en acció de gràcies,
tres misses en Sant Joan.[7]
GAIETANO. Vaja, i done-hu per fet. *Óyese a Petra, que canta dentro desentonadamente.*
LLIBERATO. Home,
que s'està desganyitant
ta muller.
Óyese dar golpes en el techo.
GAIETANO. Mire, ja pega
colpets el veí de dalt.
Descanse, jo li diré...
Això ací ja s'acabà.
Vase Lliberato por el foro.

ESCENA II

Gaietano y Petra por la puerta [de la] derecha.

GAIETANO. ¡Al bordell[8] els tapa-sols!
¡Oh, ditxa! ¡Oh, felicitat!
Petra, escolta una miqueta; *Llamándola.*
fes favor.
PETRA. ¿No pots tu entrar?
(Cantando) «Quando rapito in estasi
del più concente ardore, ¡ah!...».[9]
GAIETANO. ¿Vols no vindre en cantúries
quan te parle?
PETRA. Vés parlant.
(Cantando) «Del più...».
GAIETANO. Pues, senyor, o acabes
en los pius...

PETRA. Però, ¿què hi ha?
GAIETANO. ¡Una gran notícia! Petra,
hasta hui jo no fiu cas
de que la nostra chiquilla
s'entretinguera parlant
en lo llanterner, però ara
les coses han canviat,
i donar-li passaport
és precís.
PETRA. I pe'a això tant...
Sinse dir-te una paraula
l'anava jo a despatxar.
GAIETANO. ¡Bé! Pues sàpies que a la xica
mon tio m'ha demanat,
i si es casa en ell, ¡alegra't!,
la dota en vint mil reals.
Ademés, si els tapa-sols
vullc tirar-los a rodar
i pe'a mampendre un negoci
me fa falta capital,
des de hui posa a la meua
disposició... ¿Quant, diràs?
¡Sis mil duros, nada menos!
¿Eh? ¿Se pot més desitjar?
PETRA. ¡Infelice, chapuseri! [c]
¡Sempre póvero seràs
e mesquino!
GAIETANO. ¡Voto a Dios!
¡Ja tenim el italià!
PETRA. M'afronto, non posso ouir-te.
¿Has creguto remontar
a la tua figlia en ese
casamento? ¡Què incapaç!
GAIETANO. ¡Tut....! Però, dóna, ¿vols no
fer riure xapurrejant...?
PETRA. Paola i jo tenim altro
avenire.
GAIETANO. ¿Sí?
PETRA. *Ojalá*
haguérem cregut a donna
Camil·la fa més d'un any...
Bé hu dia...
GAIETANO. Algun destarifo;
si jo no et deixara anar
a sa casa...
PETRA. «En voi, signora,

è un pecato mortal [10]
remendare tapasole».
GAIETANO. Hasta ara, d'això has menjat.
PETRA. ¡Disastroso! Fóra mengua
podent en lo món brillar.
GAIETANO. A tu deu faltar-te algun
tornillo.
PETRA. Prompte hu voràs.
GAIETANO. Nada; ací jo no vullc més músiques,
¿hu entens? Si voleu cantar,
canteu gojos o *trisagios*. [11]
PETRA. Riso me cause...
GAIETANO. I en quant
a Paula, com és gust meu
en mon tio es casarà.
PETRA. Ni lo uno ni lo otro.
¡Ea!
GAIETANO. ¿Vols que acabe en mal?
PETRA. «Me importate a mi un pepino».
Així li sol contestar
donya Camil·la al seu home;
eu, i aquell és més bragat.
GAIETANO. ¿Quin guapo pot en donetes
com la meua?

ESCENA III

Dichos, y Castagneti por el foro.

CASTAGNETI. *[Apart]* Ací serà.
[Alt] ¿La signora Bonetini?
GAIETANO. Bonet li diuen a esta.
PETRA. ¡Bonetini! Mio caro,
pasati.
GAIETANO. ¡Vaja una tema [12]
de dona!
CASTAGNETI. Con suo permeso,
ofresco mi reverenza...
PETRA. Mi rendo grazie...
GAIETANO. *[Apart]* Este tipo...
CASTAGNETI. Chevaliero, bona sera.
GAIETANO. Quina cera, ni quin sèu...
[A Petra] ¿Qui és?
PETRA. *[A Gaietano]* Un professor d'espenta.
[Alt] Il maestro Castagneti

que des de hui s'encarrega
de afinare nostra gola
per a il bello canto.

GAIETANO. Petra,
si no us ha d'aprofitar
pe'a res...

PETRA. La visita cuesta
me face molto piacere.

CASTAGNETI. Grazie per la gentilezza.
¿Y Paola?

PETRA. ¿Dove andati
ma figlia? Torno legera...

Vase por la derecha.

ESCENA IV

Gaietano y Castagneti.

CASTAGNETI. *[Apart]* En casa donya Camil·la
me pegà en el ull Pauleta,
i com allí em faig[d] passar
per un músic de primera,
no sóc més que un aprenent
de cornetí... A la goleta[13]
de sa mare, l'entusiasme
pe'a tindre-la de part meua.
Si no hu logre, al mes me donen
tres duros, i algo se pesca.

GAIETANO. *[Apart]* Hauré d'amostrar a l'últim
els bigots, i dir-los: «Ea,
jo sóc ací l'amo...».

CASTAGNETI. *[Apart]* Encara
com el italià el mastega
per l'estil meu. Sin embargo,
a mi a ratos me l'ensenya
un esmolaor que viu
junt a la meua escaleta.

ESCENA V

Dichos, Petra y Paula, por la puerta derecha.

PETRA. *[Apart]* No faces la mula.

PAULA. *[Apart]* Deixe's...

PETRA. Ací un amici t'espera.
CASTAGNETI. ¡Oi! ¡Signorina! ¡Umilissimo
servo de la diva bella!
PAULA. Buenas tardes. *[Apart]* M'encocora; [14]
pe'a mi és un mestre de pega;
i em tira unes indirectes,
que si Ramon hu sabera...
PETRA. ¿Y qué se dice del último
concerto?
CASTAGNETI. ¡Fue una gran festa!
Voi y Paola, las due,
estati bravas, soberbias;
posedete voce, gusto,
expressione, inteligencia...
In somma, que arribarei
a ser unas eminencias.
PETRA. Asina opinati tuti
li mundi.
PAULA. *[Apart]* ¡Com la mareja!
PETRA. Ditme, ¿y la esposa del sastro,
qué os paresió?
CASTAGNETI. Una aprendenta
a vostro lado, signora...
PETRA. Estuvo fatale...
CASTAGNETI. ¡Pésima!
PETRA. ¡Dios me ne guardi! ¡Qué trinos!
Sempre que trina me sembla
que glopechi. In l'aria de
Beatrice la de la tenda, [15]
non posso donar el si
e se escanyare.
CASTAGNETI. ¡Povera!
PETRA. Ancor sempre que io canto
me rosegui. [16]
CASTAGNETI. Invidia ella
vostres grandes facoltates
per a lírica escena.
PETRA. La escena es mio affano.
CASTAGNETI. Pronti
podrei...
PETRA. ¡Oh! Con cuesta fecha
donna Camil·la proposi
al empresario de Yecla
la mi contrata, y allí
debutar.
CASTAGNETI. Yo os fer promesa

di ajustarvos in Milano, [17]
si os piace, cuesta Cuaresma.
PETRA. ¡Cielo! ¡In Milano!. *(A Paula)* ¿Has ouït?
GAIETANO. *[Apart]* No puc compendre una lletra.
PETRA. ¿Parlati formale? Asepto.
¡In Milano, figlia meua!
PAULA. *[Apart]* Ni en Milano, ni en Meliana [18]
tampoc.
PETRA. Esposo, t'apresta.
Posati els hosi di punta
per viatjar.
GAIETANO. ¿Jo?
CASTAGNETI. Os reserva
molto lauro, molta gloria
vostra artística carrera.
PETRA. ¿Udite? E molto d'argento.
PAULA. Pues, mire, debaes s'empenya,
no me agusta a mí el teatro.
CASTAGNETI. ¿Qué dice?
PETRA. ¿Com?
PAULA. Como suena.
[Apart] M'heu ha privat Ramonet;
és més, que ni tan siquiera
vol que cante, o riny en mi.
PETRA. ¡Però has perduto la testa,
desventurata!
CASTAGNETI. Faciendo
furore, es una raresa...
Non obtendría la Patti [19]
ovacione più inmensas.
PETRA. ¡Ui, la Patti!
PAULA. ¡No amotine!
Per això fent-me xangleta
sé jo qui m'ha tret la Patti
de Peixcaors. [20]
PETRA. ¡Magansesa! [21]
¡T'ha capchirato il tuo novio
il llanterneri!
PAULA. No hu crega.
CASTAGNETI. *[Apart]* ¡Sielos! ¡Té nòvio!
PETRA. ¿Oposarti
tu a mios planes? ¡Povera!
PAULA. És que me falta afició...
I, sobretot, la veu meua
pe'a el teatro no aprofita.
GAIETANO. ¿Teatro has dit? ¿Qui hu intenta?

¡Ara comprenc!
PAULA. Vol la mare...
GAIETANO. Ni ensomiar-ho siquiera...
¡Ta mare s'ha tornat loca!
CASTAGNETI. Vostro esposo non apresia.
PETRA. Mi esposo é un animalo
de pota badata.
GAIETANO. Petra;
jo tinc reflexió i juí...
PETRA. ¡Horrore! In la tua testa
tenere manco servello
que un samaruco di sequia.
GAIETANO. ¡Voto va Dios! ¡Fes favor
de respectar-me...!
CASTAGNETI. Prudenza.
GAIETANO. Yo soy l'amo.
PETRA. ¡L'amo! In tanto
coraggio que manifesta
é non ser piu que un bolchaqui
de pane florite. [22]
GAIETANO. Aplega'm
a unflar...
PETRA. Silenzio.
GAIETANO. ¡Non volo!
Vullc dir... *[Apart]* Hasta me s'apega
d'ouir-los el italià
condemnat.
CASTAGNETI. Ma, es coscienza,
signor, oposarso a fer
sua fortuna. Voi no pensa
que poden guanyar cantando
un caudale, ¡una riquesa...!
GAIETANO. No la necessiten; jo
tengo un tio que mos deja
todos sus bienes, y es hombre
de muchísimas pesetas.
PETRA. ¡Sei mil duri! ¡Quin pugnello
di moscas!
CASTAGNETI. ¡Une miseria!
GAIETANO. ¿Com miseria? ¿Sis mil duros
tan fácilmente se encuentran?
CASTAGNETI. Seis e più, dodice e piu,
guagnarlos en la primera
temporada di la Scala. [23]
PETRA. ¡E molto più!
GAIETANO. Yo eixa jerga

no entiendo bien. ¿Què vol dir
tant de più?

PAULA. *[Apart]* ¡Com mos enredra!

PETRA. Vol dir que hi ha prima donna
que en una temporadeta
il sei mil duro li'ls bufa
a un impresario.

GAIETANO. *(A Castagneti)* ¿De veras?

CASTAGNETI. Primas donnas absolutas
non incontrarse, é per esa
rasone ferse pagare
molto.

GAIETANO. Bien; però és que esta
no està molt prima...

PETRA. ¡Incapace!

GAIETANO. En cuanto a absoluta, deixe-la,
que li posaré les peres
a quatre...

CASTAGNETI. Miles de impresas
aprestarsi a escriturarlas
é correre Europa intera,
ripliguiant fiore, coronas,
gioias, tesoros...

PAULA. *[Apart]* ¡Apreta!

CASTAGNETI. ¡In somma tindre en la gola
un paniere de dobletas!

GAIETANO. ¿I què fan que no les tiren?
¡Por vida de las estrellas!
Com jo no n'entenc de música,
qui podia creure... Petra,
dissimula'm...

PETRA. ¡Borinoti!

GAIETANO. *(A Paula)* ¿I tu?

PAULA. De mi no es prometa...

GAIETANO. A saber jo el vostre mèrit...
Però la ignorància meua...
En lo tio ja no et cases.

PAULA. ¿Com?

CASTAGNETI. *[Apart]* ¡Un atre!

GAIETANO. No res. Era
cert pla... I en lo llanterner,
manco.

PAULA. *[Apart]* ¿Sí? Els done faena.

CASTAGNETI. *[Apart]* ¡En grande! Dos deshausiats;
bé la cosa se presenta.

GAIETANO. ¿De modo que usted opina

que están ya corrientes ellas
para meterse en la ópera?
Lo digo por si les queda
alguna aspror en la voz,
encarregarse pudiera
de refinarlas.

CASTAGNETI. Avanti,
me encargo de correggerlas...

PETRA. Pues per això, per si observa
algune deffeto, o vicio,
el cridem.

CASTAGNETI. Non passi pena.
Fra poco, sotto la mia
direccione, estan perfectas.

PETRA. A propósito, maestro,
donna Camil·la s'empeña
en que cuesta notte cante
un pezzo de verdadera
ejecucione. Un gran pezzo...

GAIETANO. ¡Un pèsol!

PETRA. Y me interesa
revisarlo.

GAIETANO. ¿Cuále?

PETRA. Il aria
de Lucia; io volguera
que voi me la repasare.

CASTAGNETI. ¡Oh, sí! *[Apart]* ¡Bona eixirà ella!

GAIETANO. Lo que digo; usted péguele
de firme.

CASTAGNETI. ¿Y Paola bella
no cantarà?

PETRA. Una romanza.

CASTAGNETI. ¡Bravo!

PAULA. Jo tinc la veu presa.

PETRA. Andiamo a mi camarino.
Tu... *A Paula, para que les siga.*

PAULA. Ja he dit... *[Apart]* ¡Mà que és maleta![24]

PETRA. Pasati, o ti esclafo il naso.

GAIETANO. ¡Dona...!

PAULA. Mare...

PETRA. Jo, que et senta
mizzia parola.

PAULA. *[Apart]* Debaes...

CASTAGNETI. *[Apart]* Declarar-me m'interessa,
pues hi han moros en la costa
i esta és l'ocasió.

Vanse los tres por la derecha.

ESCENA VI

Gaietano, solo. [e]

GAIETANO. ¡És molt dèspota!
A l'empresari que agarre
per davant, el encangrena.
¡No em puc avindre! No més
en cinc o sis anys que canten...
¡Una fortuna borratxa!
A mi que se m'emportaven
els diables, quan les ouïa...
El tio haurà de tornar-se'n
pac'a Mallorca atra volta.
¡En saber-ho es fica flare!

Óyese a Petra cantar dentro y al mismo tiempo dar golpes en el techo.

¡Olé! Ja canta la meua
prima donna. ¡Oi! ¿El invàlid
del segon pis ja torna
en los colpes? Que s'aguante.
¡No hi ha dubte! Una gran tiple
promet ser. Ara, *fijant*-me,
li encontre el mèrit... ¡Pues ella
té mal roll [25] de veu! ¡Ande, ande...!
Munta, munta... ¡Muy bien! Eixes
caigudetes... ¡Ni un canari...!
¡Vaja un pulmó!

ESCENA VII

Gaietano, Ramonet, por el foro, cantando y remedando la voz de Petra. A su tiempo, Paula por la derecha.

GAIETANO. ¿Qui ha segut?
¡El llanterner! ¡So salvatge!
RAMONET. Bon modo de resibir
a les persones; tractant-les...
GAIETANO. Bona manera d'entrar:
bramant.
RAMONET. ¡Si és que m'entusiasme!
GAIETANO. Entusiasma't en lo riu;
allí tens puesto ben ample.

RAMONET. Pues, senyor, la seua dona
li va a llevar a la Patti
tota la faena.
GAIETANO. A tu,
a dotor no hi ha qui et guanye.
RAMONET. Home, ¿acàs està mal dit?
GAIETANO. Mal dit, perquè hu dius fisgant-te, [26]
i en això es prova la teua
ignorància.
RAMONET. No m'alabe.
GAIETANO. Si de música entengueres...
RAMONET. ¿Com vosté?
GAIETANO. No; com un hàbil
professor, que al reconéixer
lo muchísimo que valen,
en u dels millors teatros
les ajusta.
RAMONET. ¿A qui? ¡Sí! Aguarde's
que Paula...
GAIETANO. ¿Li hu prives tu?
RAMONET. Sí, senyor. I hasta que cante.
Despedixca's ja d'ouïr
la veu seua.
GAIETANO. ¡Oi! Este lladre,
en un cabàs de dobletes
com el que poden guanyar-me...
Qui et privaràs que la mires
des de hui, sóc jo.
RAMONET. Home, calle.

Óyese dentro cantar a Paula.

GAIETANO. ¿Sents? Pos és ella... ¡T'has lluït!
Torna-li a privar...
RAMONET. *[Apart]* ¡Ah, infame!
GAIETANO. ¡Què veu! ¡En quin sentiment
canta! *[Apart]* És capaç que sa mare
li haja arrimat algun lapo.
[Alt] Bon cas t'ha fet.
RAMONET. Casi, casi...
Res té que vore que un rato,
a soles, per a distraure's...
GAIETANO. Si està en lo mestre.
RAMONET. ¿Quin mestre?
GAIETANO. El que ham buscat pe'a que acabe
de traure'ls tota la punta
que puga.
RAMONET. *[Apart]* ¡Voto a Sant Jaume,

i m'heu ocultava!
GAIETANO. Un tal
Castanyeti. [f]
RAMONET. Algun farsante:
el nom...
GAIETANO. Un gran professor.
Deixa-lo, que ans d'ajustar-les,
les mampendrà per son compte
uns quants dies...
RAMONET. *[Apart]* ¡Cristo padre!
GAIETANO. Ara està dins, repassant-les
un... pèsol. Pareixen atres
des de que ells les dirigix.
RAMONET. La tinc que xiular a on cante.
GAIETANO. Mira, allarga't [27] i no tornes.
¿has pogut imaginar-te
que se casara ma filla
en un xic del teu pelatge?

Aparece Paula en la puerta [de la] derecha.

RAMONET. Oixca vosté, ¿que és alguna
Marqueseta?
PAULA. *[Apart]* De mi parlen.
GAIETANO. Més encara: ¡és una artista!
RAMONET. També jo hu sóc, ¡mà quin atre!
GAIETANO. ¿Tu? En farols de cacauero [28]
i arruixaores, molt hàbil.
RAMONET. So Gaietano, hu havia
de pensar jo, pe'a casar-me
en una remendadora
de tapa-sols.
PAULA. *[Apart]* ¡Oi, petate! [29]
GAIETANO. Vés-te'n.
PAULA. *[Apart]* T'arrepentiràs,
si jo puc, d'eixes paraules.
RAMONET. ¿Està ja apanyat el meu
tapa-sol?
GAIETANO. Vaig a buscar-te'l.
RAMONET. Duga-lo, i en seguideta
jope. [30]
GAIETANO. Pe'a sempre.
RAMONET. Amén.
GAIETANO. Amén.

Vase Gaietano por la puerta [de la] izquierda.

ESCENA VIII

Ramonet y Paula.

RAMONET. *(Reparando en Pauleta)* Amigo, pareix que hui
s'ham entonat, però en grande.
PAULA. Un poquet, només.
RAMONET. M'alegre.
Fon una tontà privar-t'heu.
PAULA. Cert. Quan una té afició,
no se li deu posar traves.
RAMONET. I que en Peixcaors hu diuen
tots: eixa xica i sa mare,
ans de huit dies li posen
damunt la pata a la Patti.
PAULA. Quisá dient-ho en xacota...
RAMONET. ¿Ja t'heu has cregut? ¡Goleta!
PAULA. Sóc de davant tan baixeta... [31]
RAMONET. ¡Si tens la veu de granota!
PAULA. Pues així, ja que pretens
cremar-me, i no t'heu perdone,
cantaré a on vullga i me done
la real gana. ¿Hu entens?
RAMONET. Però és molt trist que per tu
en lo barrio se destrossen
tots els gossos, i se posen
en quan quantes a fer: «hu-u-u».

Imitando el aullido de un perro.

PAULA. Sinse que passes avant,
m'explique la teua por:
com perteneixes al cor, [32]
te fas a trossos aullant.
[Apart] ¡Xas, eixa!
RAMONET. ¿Conque ajustaes,
segons diu ton pare, esteu?
¿En quin teatro debuteu?
¿En el de les sobrassaes? [33]
Eixa nit, no parle en broma,
l'ovació serà tan vasta
que promet tirar-[v]os hasta
la corona de la Moma. [34]
PAULA. ¡Te desprècie! Bé pots dir
lo que vullgues: no m'agràvia.
Lo que tens és ràbia.
RAMONET. ¿Ràbia?

¡Poc me vaig a divertir!
En quant aplegue jo a vore
que te toca en lo tenor
cantar un duo d'amor
i li dius: «El mio core,
la meua ànima sancera,
per tu està morta, i penati
al mirar lo que m'amati»...
¡Bien por la tapa-solera!

PAULA. Les teues matxaes, pot ser
que hasta cert punt les passara,
però insultant-me així, ara
prens porta, i al carrer.

RAMONET. Ton pare m'ha de tornar
un remendo.

PAULA. Pues podia
vindre per ell atre dia.

RAMONET. Dona, vaja a passejar.

ESCENA IX

Dichos, Petra por la derecha, y Gaietano, por la izquierda.

PETRA. Paola, ¿dove està el pare?
Hi ha grans novetats.

PAULA. ¿Què passa?

PETRA. Gaietano, mio caro. *Llamándolo.*

RAMONET. Esta dona està fent falta
en Jesús. [35]

GAIETANO. ¿Crides?

PETRA. Pe'a dir-te
la sorpresa inesperata
que el professor m'ha donat.

GAIETANO. ¿Alguna notícia mala?
¿T'encontra fluixa de veu?

PETRA. Al revés.

GAIETANO. Fa poc, ben alta
la muntaves.

PETRA. ¡Si ell opina
que seré tiple sfogata! [36]

GAIETANO. Això ja hu sabia jo.

PETRA. ¿Tu?

GAIETANO. Dona, en l'aire i la traça
que a lo millor te desfogues...

PAULA. ¿Mes la notícia?
GAIETANO. Sí, parla.
PETRA. Filla, el mèrit moltes voltes
sinse protecció no acampa.
¿Tu saps lo que Castagneti
pot fer per nosatros?
PAULA. *[Apart]* ¡Vaya!
PETRA. Protegint-mos ell, abans
d'un mes cantem ja en la Scala.
GAIETANO. ¿En la Scala?
RAMONET. *[Apart]* O en lo porxe.
GAIETANO. No em pareix puesto...
PETRA. *[Apart]* Pues, pasma't:
de tu depén.
GAIETANO. ¿De la xica?
PAULA. No puc acertar...
PETRA. Acaba
de dir-me que per tu sente
il ànima inamorata,
y desidera, si el vols,
ser tu esposo.
RAMONET. *[Apart]* ¡Santa Bàrbera!
PAULA. ¿És possible? *[Apart]* Ara me vengue.
GAIETANO. Xiqueta, no em pareix mala
proporció.[37]
PETRA. ¡I què intel·ligent
pe'a la música! Això espasma.
Diu que els meus registres baixos
no tenen preu.
GAIETANO. Pues encara
me s'antoixa que els tenies
millor abans.
PETRA. En molta ànsia
espera saber la teua
contestació; conque parla:
¿tu què dius?
PAULA. A una persona
de mèrit i tan simpàtica...
I, sobretot, sent del gust
de vostés... ¿qui la desaira?
PETRA. Bien, filla. Del teu talent
atra cosa no esperava.
RAMONET. *[Apart]* ¡Voto a Lusifer...!
GAIETANO. La solfa
s'apoderà d'esta casa.
[Apart] Muller, filla i gendre, músics.

Serà açò una serenata
contínua.

PETRA. Esperant-me, el pobre
deu tindre en un fil el ànima.
Vaig a traure-lo de penes.
Gaetano, que el aguarda
també el teu consentiment...

GAIETANO. En seguida.

Vase Petra cantando por la derecha, seguida de Gaietano.

ESCENA X

Ramonet, Paula y Lliberato por el foro.

RAMONET. *[Apart]* ¡A *rajatablas*
hu porten! ¡Traïdora! Jo
no deguí mai ni mirar-la.

PAULA. *[Apart]* El tal músic, en millor
ocasió... M'heu recelava
per les seues indirectes.
Pues este, ara me les paga.

LLIBERATO. ¡Quin silenci! Elles que estaven
cantant sempre... Açò m'halaga.
Mon nebot els hu digué
i volem complaure'm... ¡Calla! *Viendo a Paula.*
No havia vist... ¡Està ací
l'hermosura soberana!

PAULA. ¡Tio!

RAMONET. ¡Son tio!

LLIBERATO. Pauleta,
¿i el sinyor pare?

PAULA. Ara acaba
d'entrar-se'n dins.

LLIBERATO. *[Apart]* ¡Jesús mío!
¿Haurà contestat, magnànima,
a la meua pretensió?

PAULA. ¿Vol algo d'ell?

LLIBERATO. Desitjava...,
[Apart] [E]ixir de dubtes volguera,
i preguntar-li-hu m'esqualla.
[Alt] ¿Saps que tens una veu d'àngel?

PAULA. ¿Jo? Gràcies.

RAMONET. *[Apart]* Això li falta.

LLIBERATO. ¡Ay, mi Dios y Señor! Cregues
que era un pecat emplear-la
en aquells temes profanos...
¿Ton pare t'heu ha dit?
RAMONET. *[Apart]* ¡Alça!
¡Va este bé!
PAULA. No m'ha dit res.
LLIBERATO. ¿No? Mon nebot té el cap d'aigua.
Pues, filla, una jove honesta,
si de la veu vol fer gala,
pot entonar pastorel·les, [38]
el *Pange Lingua* o l'*Stabat*. [39]
PAULA. Tio, jo no ha de ser monja.
LLIBERATO. ¡Jesús! Ni en sèrio ni en xansa
hu nomenes. ¿Tu en claustro,
lusero de la mañana?
RAMONET. *[Apart]* ¡Oi, malo! Este home, en el «¡Ay,
mio Dios y Señor!», m'escama.
PAULA. Per això a les pastorel·les
preferix jo la *Traviata*. [40]
LLIBERATO. No, dona; lo que me vas
a dependre, pues tinc gana
d'ouir-te, és un villansico
que fa així, recorde encara:
Dulce Niño,
Rey hermoso,
que nacistes
en Belem.
RAMONET. ¡Quina veu de monflorita! [41]
Home, fique's en Sant[a] Anna. [42]
LLIBERATO. En dos dies el deprens.
PAULA. Dissimule, me fa falta
el temps per als meus estudis.
LLIBERATO. ¿Estudis?
RAMONET. Vosté està en babia:
¡si ella i sa mare se'n van
a tirar el lleu a Itàlia!
LLIBERATO. ¿Com...?
RAMONET. Si estan en un teatro
ajustaes, i esta se casa
en lo mestre Castanyeti,
gran director de xaranga
volantinera.
LLIBERATO. ¿Se burla?
RAMONET. Diga-hu, diga-hu; siga franca.
PAULA. Ja hu ha dit vosté per mi,

no és ningun secret.
LLIBERATO. Acaba...
PAULA. Res, que me case en un músic
i ajustà me s'endú a Itàlia.
LLIBERATO. ¡Luego és veritat! ¡Divino
cordero! ¿Quina descàrrega
ha segut esta?
RAMONET. *[Apart]* ¿Què tal?
¿Li cou també al tio xanca?
LLIBERATO. Però, impossible. Enganyar-me
mon nebot, fóra una infàmia.

ESCENA XI

Dichos, y Castagneti por la derecha.

CASTAGNETI. ¡Àngelo consolatore!
¡Mia Paola!
PAULA. *[Apart]* ¡Ací està ell!
CASTAGNETI. ¿Es certo que al mio amor
correspondes§? ¡Parla! ¡Oh, sel!
PAULA. Castagneti, tinc vergonyi.
RAMONET. *[Apart]* ¡Mala bomba els deixe secs!
LLIBERATO. *[Apart]* ¡Ay, Señor y dueño mío,
estic mirant-ho i no hu crec!
CASTAGNETI. Per tu fa tempo il mio core
palpitare.
PAULA. Com el meu.
CASTAGNETI. Mon ànimo, mon pensiero
apresso sempre di te
sognare, ¡oh, grata delicia!
¡Que eres meua!
PAULA. ¡Mi también!
CASTAGNETI. Alora, in alas dil vento
puri, dolce com la mel,
te enviaba un ardente baccio.
PAULA. I jo a ti, un atre, fiel.
RAMONET. *[Apart]* ¡Dios!
LLIBERATO. *[Apart]* ¡Açò és escandalós,
i hasta fa créixer les dents!
PAULA. *[Apart]* ¡Patix!
CASTAGNETI. Si mi eres perjura.
PAULA. I tu carasseri...
CASTAGNETI. ¡Ahimé!
¡Un pugnale em chiavo!

PAULA. Al pouo
me tire di capo.
RAMONET. *[Apart]* ¡Xe!
¿Serà antoix? Reflexionant-lo,
a este subjecte[h], pareix
que vullga conéixer-lo.
CASTAGNETI. A me parola fedel,
el giorno de nostra unione
lucerá pronti, mi bien.
PAULA. Cuanti més pronti, millor.
RAMONET. *[Apart]* ¡Es Pistó, el músic! ¡Ell és!
CASTAGNETI. Arti, amore, aplauso, gloria,
¿vuols avenire più bel?
PAULA. ¡Castanyeti!
CASTAGNETI. ¡Luce, incanto
del ánima!
PAULA. Em desvaneix
tanta ditxa. Necessite
serenar-me. Ja es vorem.
CASTAGNETI. ¿Te'n vas, Paola mia? ¡Adio!
PAULA. ¡Adio!
Vase [por la] puerta [de la] izquierda.

CASTAGNETI. ¡Adio! *Enviándole un beso.*
RAMONET. *[Apart]* ¡Pobret!
LLIBERATO. *[Apart]* ¡Ui! Açò és massa descaro;
vaig a dir que este Lusbel
d'italià, s'enrosinati[43]
d'una manera insolent.

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

ESCENA XII

Ramonet y Castagneti.

CASTAGNETI. *[Apart]* ¡Magnífic! No em figurava
encontrar-la tan corrent.
RAMONET. *(Llamándole)* ¡Xe, Pistó!
CASTAGNETI. ¿Eh? *[Apart]* ¡Diable! Casi
me descubrixc. Me coneix
este xaval.
RAMONET. *[Apart]* No me queda
ningun dubte: és ell. *[Alt]* Atén
dos paraules.

CASTAGNETI. ¿Voi parlati
en mi?
RAMONET. Xe, no vingues fent
moixigangues, embustero.
CASTAGNETI. *[Apart]* ¿Serà este el llanterner?
[Alt] Dispensare, mio signore,
vostra lingua no n'entenc.
RAMONET. ¿I si t'arrime dos palos,
els entendràs?
CASTAGNETI. *[Apart]* ¡Mal me veig!
[Alt] Vamos, no intendo palota.
RAMONET. Pues vamos, acabaré
fent-ti un forati en la panxi
més gran que un meló d'Alger.
CASTAGNETI. ¿Chè dite? ¡Corpo di Baco!
¡Va al diavolo!
RAMONET. Qui se'n ve
en mi, eres tu.

Cogiéndole con fuerza del brazo.

CASTAGNETI. ¡Home, no aprete!
RAMONET. ¿Veus com al fi m'has entés?
CASTAGNETI. *[Apart]* ¿Haurà cafre?
RAMONET. ¿I a tu et diuen
Castanyeti?
CASTAGNETI. Castañer,
però fa més italià.
RAMONET. Jo, per Pistó te conec.
CASTAGNETI. Eixe nom, els compañeros
me'l posaren ja fa temps,
quan tocava el cornetí
de pistó[44] en un belemet.[45]
RAMONET. ¡Chapusero! ¡Vaja un músic!
CASTAGNETI. ¿Però a vosté qui l'ofén?
RAMONET. A eixa xica la vullc jo,
i si per ací te veig,
te fique totes les notes
de la solfa en lo cervell.
CASTAGNETI. Home, que és una lliçó
que m'ha [e]lixit i em guanye al mes...
RAMONET. Compra't un mico i un orgue.
CASTAGNETI. Case's en ella vosté,
però a mi deixe'm...
RAMONET. Lo dicho.
CASTAGNETI. Pues això podíem fer.

ESCENA XIII

Dichos, Petra, Gaietano y Lliberato por la puerta [de la] derecha.

LLIBERATO. Ni m'atenen tan siquiera,
embuïts...
GAIETANO. Quan Petra acabe...
Ara no estem...
PETRA. ¡Qué pesatto! [i]
LLIBERATO. Deixeu-se la solfa...
PETRA. ¡Enviati
in malora a ese mongero
mixorreri! [46]
GAIETANO. No t'enfades
i te s'altere la veu
i esta nit soltis un galli.
¡Xe! Ja parle jo un grapat
de paraules italianes.
PETRA. Maestro...
CASTAGNETI. Mia signora...
([Apart], por Ramonet) Tremolar me fa eixe diable.
PETRA. Adesso sí estoy sicura
di sapere il aria.
CASTAGNETI. ¡Bravi!
RAMONET. *[Apart]* ¡Dona, muiga's!
PETRA. Ensayarla
voglio, por si os satisface.
Cuesta notte, en la reunione,
habrá moltos dilettanti,
y es compromesso.
CASTAGNETI. ¡Per Dio!
GAIETANO. Dise bien: bueno es que antes,
para más satisfacsión,
la deje usté al peli, ¿sabe?
PETRA. No solo la ejecucione;
el ademano...
CASTAGNETI. Descansi.
PETRA. ¡Ai! Y oggi me sento mal
di la gola.
GAIETANO. ¿Si menjares
quisá un poco de abaechi...?
RAMONET. Home, que glopege en tatxes. [47]
PETRA. Prenet voi la particella,
pues de memoria la cante. *Dándole a Castagneti la particella.*

CASTAGNETI. Bene, ¿andiamo?
PETRA. De la amica
di Lucia, tu, posant-ti
al mio lado, pots fer
la figura en este ensaye.
GAIETANO. ¿La figura yo? Em sap mal.
¿No faré ningun empastre?
PETRA. Ascoltas con sentimiento
tuto lo que yo cantare.
GAIETANO. ¿De modo que és cosa trista?
Per saber-ho.
CASTAGNETI. ¿Comensati?
RAMONET. Donen-li al manco un llançol
pe'a que se torque les llàgrimes.
GAIETANO. Eixe pillo està fent fisga;
ja fa rato que el repare.
CASTAGNETI. ¿Ché, stiamo? Molta dolcezza,
espressione molto suave.
PETRA. Sí, sí... ¡Ui! ¡Povera di me!
¡Quina gola tan fatale!
GAIETANO. Sinse por.
RAMONET. Entre templar
i escopir... [48]
GAIETANO. Vinga, no et pares.
PETRA. Regnava nel silensio *Cantando el aria del primer acto de Lucia.* [49]
alta la note e bruna.
Colpia la fonte un pallido
raggio di letra luna.
Cuando un somero gemito
fra l'aure u dir si fe
ed ecco su quel margine. ¡Ah...!
L'ombra mostrarse a me. ¡Ah...!

Ramonet imita, burlándose, el canto de una rana.

GAIETANO. ¿Qui està fent la granota?
¡Voto va Dios!
CASTAGNETI. ¡Brava! ¡Avanti!
¡Ara l'allegro!
RAMONET. L'allegro
farà plorar a les rates.
PETRA. *(Cantando)* Cuando rapito in estasi
del piu concente ardore
col favelar del core
mi giura eterna fe,
gli affani mici di méntico

gioja di viene il pianto. ¡Ah...!
Permi che a lui d'ancanto
si s'chuida il ciel per me. ¡Ah...!

GAIETANO. ¡Molt bé!

CASTAGNETI. ¡Benísimo! ¡Brava!

RAMONET. ¡Muy recontra re te bien! *Óyese dar golpes en el techo.*

PETRA. Ya il vicino date colpos.

GAIETANO. El trespol hui cau en pes.

RAMONET. ¡Això és cantar! ¡Això són
variacions de gargamell!

PETRA. ¿Cueste llanterneri es burle?

GAIETANO. Te diguí abans, Ramonet...

RAMONET. Este italià d'ocasió
sí que els enganya a vostés
i es burla.

CASTAGNETI. *[Apart]* Bona nit: ja
m'ha mort.

RAMONET. Tan igual és ell
professor com vosté tiple.

GAIETANO. ¿Que no és tiple?

LLIBERATO. A mi em pareix,
divino Señor, que canta
com un terrero. [50]

GAIETANO. *(A Ramonet)* ¡Insolent!

CASTAGNETI. ¡Va via! ¡Levatimi
dinanzi!
Despidiendo a Ramón.

RAMONET. Parla claret,
o te marque dos compassos
en lo llom que t'estremeixc.
¿Tu eres italià?

CASTAGNETI. ¡Xe, deixa'm!

RAMONET. ¡Quin italià que diu xe!

PETRA. ¡Castagneti!

RAMONET. ¡Fluixa fon
la castanya!

CASTAGNETI. *[Apart]* ¡Este Lusbel...!

RAMONET. Per fer-li el oso a Pauleta...

PETRA. ¡Traditore!

CASTAGNETI. ¡En fi, no res!
Per a tal tiple, tal mestre.

PETRA. ¡Mostro!

CASTAGNETI. Dona, vaja-se'n
a la goleta, que allí
és a on pot cantar vosté. *Vase por el foro.*

ESCENA ÚLTIMA

Gaietano, Petra, Lliberato, Ramonet y Pauleta, por la izquierda.

PETRA. ¡Malvagio! ¡L'agrafio![51]
GAIETANO. ¡Petra!
PETRA. ¡Ui, mi morro! ¡Dio[52] dil ciel!
¡Dire que cantaro posso
en la goleti!
GAIETANO. ¿Ell, què entén
de tiples?
RAMONET. ¡Ni de mitjanes[53]
tampoc!
GAIETANO. Tu cantes molt bé;
jo hu dic.
PAULA. Sinse nòvio em quede.
LLIBERATO. Lusero, encara me tens
a mi...
RAMONET. *(Aparte a Lliberato)* ¡Ay, mi Dios y Señor!
¡I quina furgà li veig!
LLIBERATO. ¡Oi! A Mallorca me'n torne.
¡Jesús mío, quina gent!

Vase por la puerta del foro.

RAMONET. Pauleta...
PAULA. Estàs perdonat.
RAMONET. ¿Encara esperar podrem?
GAIETANO. ¿No t'has d'ajustar? ¿Que aixina
se perd la mina que tens
en la gola?
PETRA. Cuesta notte
la contrata asettaré
per a Yecla, que em proposi
donna Camil·la.
GAIETANO. Eso es.
Voràs com hasta la Patti,
eixa que vosatros dieu,
en ouïr-te a tu, s'amaga
i no se sap d'ella més.
PETRA. ¡Grazia a Dío que m'alentas!
GAIETANO. *[Apart]* ¡Pues això podíem fer,
havent-me ja despedit
dels tapa-sols!
PETRA. Cantaré

ripliguiant fiore, corone,
gioias...

GAIETANO. Enrecorda-te'n
del pandero de dobletes.

PETRA. ¡Però què estic jo dient!
Més que les joies millors,
valen els galants favors
del públic que ouint-me està.
¿Pot obtindre una palmà
La Patti de Peixaors?

FIN[j]

NOTES TEXTUALS

[a] En *A*: *Siñor*. Esmenem perquè aquesta exclamació sempre la fa Lliberato en castellà.

[b] En *A* i *OC*, *ha*; esmenem per evitar confusions.

[c] Hem optat –tal i com férem a *¡Què no serà!*– per transcriure literalment les frases i expressions en italià macarrònic.

[d] En *A* i *OC*, *faç*; esmenem per evitar confusions.

[e] A *A*, l'acotació diu: «Gayetano, después Ramonet por el foro». En *OC* s'ha esmenat aquest evident error, car Ramonet no apareix fins l'escena següent.

[f] Quan el nom del fals professor de música apareix en el text d'Escalante com a *Castañeti*, transcrivim per *Castanyeti*; en els altres casos, mantenim la grafia suposadament italiana de *Castagneti*.

[g] En *A*: *respondes*. En *OC*: *correspondes*, que dóna la mesura correcta.

[h] En *A* i *OC*.: *suxecta*.

[i] En *A* i *OC*, *pasatto*, però el sentit fa pensar que és *pesatto* el que s'ha de dir en realitat.

[j] En *A*, a continuació apareix la partitura de l'*aria* cantada a l'escena XIII.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Teatre d'estructura provisional, on també es feien funcions de circ –com el Circo Español, vid. nota [2] a *Un totero...*– i que es trobava plaçat al començament del carrer Colom, no lluny de la Glorieta.

[2] *Vizconde de Bétera* Pascual Dasí Puigmoltó (1851-1886). Vescomte de Bètera. Polític conservador; membre de la tertúlia de *Las Provincias* i promotor de *La Revista de Valencia* (1880-1883). Important bibliòfil, va publicar en 1883 un *Índice de la bibliografía histórica*.

[3] *Tapa-sols*. Forma valenciana per *quitasol*; en castellà, *sombrilla* (*DCVB*).

[4] *Alijá*. Així i no *alijat*, com fóra lògic. Suposem que ve d'*alijar*: «transbordar o echar en tierra géneros de contrabando» (*DUE*); ací estaria emprat en el sentit d'haver-se sabut proveir de béns.

[5] *Corista de punta*. Suposem que té el sentit de persona que se situa en lloc ben visible, que «despunta».

[6] *Mònita*. Vid. nota [33] de *Corruixetes*.

[7] *Sant Joan*. Hem de suposar que farà referència a l'església dels Sants Joans, en la plaça del Mercat, tot i que realment queda una mica lluny del barri de Peixcadors.

[8] *Bordell*. Vid. nota [23] de *L'agüelo Cuc*.

[9] *Quan rapito in estasi...* El que diu realment *Lucia di Lamermoor* a l'escena segona de l'acte primer és: quando, rapito in estasi... (Vid. nota 49).

[10] Per mantenir la regularitat mètrica, caldrà fer el còmput així: è-un-pe-ca-to-mor-tal.

[11] *Trisagios*. Himnes en honor de la Santíssima Trinitat, on es repeteix per tres cops la paraula «sant».

[12] *Una tema*. Vid. nota [33] de *L'herència del Rei Bonet*.

[13] *Goleta*. En valencià, manicomi. Com adjectiu, doncs, té el sentit de cosa o persona boja.

[14] *Encocorar*. «Crispar, descomponer, exasperar, irritar» (*DUE*).

[15] *Beatrice la de la tenda*. Genial deformació del títol de l'òpera *Beatrice di Tenda* (1833) del compositor romàntic italià Vincenzo Bellini (1801-1835).

[16] *Rosegui*. De *rosegar*, ací emprat amb el sentit ben valencià de marmolar, malfamar (*DCVB*).

[17] *Ajustar en Quaresma*. *L'ajust* en argot teatral era el contracte que s'establia entre un actor i el *formador* d'una companyia, ja fóra empresari de companyia o de local. Milà era un dels centres de l'activitat operística de tota Europa. Tradicionalment, la temporada teatral s'iniciava en Pasqua i cessava en començar la Quaresma; durant aquest era quan es procedia a *formar* les noves companyies.

[18] Per mantenir la regularitat mètrica haurem de llegir *Me-lia-na*. Recordem que Escalante empra el sistema de diftongació castellà.

[19] *Patti*. Es tracta d'Adelina Patti, soprano italiana nascuda a Madrid (1843-1919). Famosíssima en el registre de soprano *coloratura* (és a dir, que donava els registres més aguts). La seua celebritat mundial, de 1861 ençà, va mantenir-se de forma ininterrompuda fins la seua retirada en 1909. El 9 d'abril de 1886 va actuar, tanmateix, al Teatre Principal de València; el públic que l'havia acollit a la seua arribada de forma delirant, va protestar de forma escandalosa la seua poc afortunada intervenció a *La Traviata* de Verdi.

[20] *Barri de Peixcadors*. Barri de la ciutat de València que s'estenia entre els carrers actuals de Roger de Llúria, Barques i Pasqual i Genís. Habitat per sectors populars, era un dels barris més típics de la ciutat. Després de diversos projectes de reforma urbanística, va ésser enderrocat al llarg dels primers anys del present segle, tot aprofitant per a això el trasllat de l'estació del ferrocarril des de la Plaça de Castelar al seu actual emplaçament.

[21] *Magansesa*. Deformació del gentilici derivat de Magúncia. Emprat de forma despectiva per referir-se a una persona traïdora. D'aquesta ciutat germànica provenia –segons la tradició èpica (recollida també a l'*Orlando furioso* de Ludovico Ariosto) la família del traïdor Ganeló, responsable de la desfeta franca a Roncesvalles i de la mort de l'heroi Roldà.

[22] *Bolchaqui de pane florite*. Un *bolxaques* és, en valencià, un home destraçat que fa les coses de qualsevol manera (*DCVB*), però no hem trobat l'expressió tal i com ací se'ns presenta. *Pla florit* al·ludirà a que es tracta d'una persona tan descurada que se n'oblida, dels trossos de pa que es fica a les butxaques, i aquests acaben per florir-s'hi. Altra possibilitat és que, per homofonia, ens recorde a «monflorita», homosexual (vid. nota [41]).

[23] *Scala*. Teatre d'òpera de Milà, construït el 1778 i existent en l'actualitat. Durant tot el segle XIX era el principal teatre d'òpera del món, on estrenaven els compositors italians més famosos i actuaven les primeres veus operístiques. Actuar a l'*Scala* era, doncs, el cim de qualsevol carrera operística.

[24] *Ser maleta*. Un *malet* és una persona que molesta l'ànim i que exerceix malament un ofici, càrrec o professió (*DCVB*).

[25] *Roll*. Raig; i en sentit figurat, abundància de coses en moviment (*DCVB*).

[26] *Fisgar-se*. Vid. nota [34] de *El xiquet del milacre*.

[27] *Allargar-se*. Vid. nota [45] de *L'agüelo Cuc*.

[28] *Farols de cacauero*. Els *cacauers* eren els qui torraven i venien el cacau i altres fruits secs. Amb el farol de llauna anunciaven la seua mercaderia. Aquesta mena de fanals eren obra precisament dels llanternes, artesans que treballen la llanda i l'estany per fabricar i reparar estris de cuina, llànties i altres menes de llums.

[29] *Petate*. «Hombre insignificante, mentiroso o estafador» (*DUE*).

[30] *Jopar*. Vid. nota [22] de *Les criaes*.

[31] *Ser de davant tan baixeta*. Equival a dir que és baixa de front (en relació amb la frase *no tenir dos dits de front*), és a dir: ser curta de gambals.

[32] L'al·lusió és subtil però directa: Ramonet, li diu Paula, forma part també del cors de gossos que lladren quan ella canta.

[33] *Teatre de les sobrassaes*. Hem de suposar que fa referència a un teatre de porxe, ja que en els porxes era habitual penjar els embotits perquè es curassen i per guardar-los.

[34] *Tirar corones*. Era costum de l'època llençar no sols flors als actors i actrius que triomfaven al teatre i a l'òpera, sinó també poemes i corones de llorer. La ironia, per altra banda, és prou evident: no sols li llançaran corones d'aquesta mena sinó fins i tot la de llanda que du al cap el personatge de *La Moma*, figura central del ball del mateix nom, i el qual –acompanyat d'altres set dansants que representen els pecats capitals– ballen a la cavalcada del Corpus.

[35] *Jesús*. Vid. nota [14] de *L'herència del rei Bonet*.

[36] *Tiple sfogata*. De *sfogare*: descarregar. Suposem que equivaldrà a soprano lleugera.

[37] *Proporció*. Proposició o partit matrimonial.

[38] *Pastorel·la*. Composició lírica de tipus folklòric i tema pastoril, prou estesa a la tradició musical europea.

[39] *Pange Lingua, Stabat*. Composicions lírico-musicals que fan part de la litúrgia cristiana. El *Pange Lingua* és un himne de tema eucarístic del segle XIII, atribuït a Sant Tomàs d'Aquino. L'*Stabat mater*, himne litúrgic marià i passionístic també del segle XIII, és atribuït tradicionalment a Iacopone da Todi o a Sant Bonaventura.

[40] *La Traviata*. Òpera de Giacomo Verdi sobre llibret de F. M. Piave, basat aquest en el drama d'Alexandre Dumas fill, *La dame aux camélias*. Estrenada el 1853, aviat va ser una de les òperes més famoses d'aquest autor i de tota la història de l'òpera. L'escàndol de *Lliberato* es justifica perquè la seua protagonista era una dama de dubtosa reputació, una *démimondaine*.

[41] *Monflorita*. Vid. nota [22] de *L'agüelo Cuc*.

[42] *Santa Anna*. Convent de monges, originàriament beateri de les germanes o beates de Santa Anna (Orde Tercera). D'ençà 1580 el van habitar monges carmelites calçades. En 1836 es va convertir en presó femenina i en 1854 en asil municipal. Es trobava situat al costat de les Torres de Serrans, a la ronda del riu, entre els carrers de Mur de Santa Anna i Comte Trènor.

[43] *Enrosinati*. En valencià, *enrossinar-se* significa enardir-se brutalment en la passió amorosa (*DCVB*).

[44] *Cornetí de pistó*. Instrument metàl·lic de vent, nascut d'afegir-li pistons a l'antic corn de postes. Semblant a la trompeta, produeix un so menys brillant que aquesta. Actualment, ha passat a ser un instrument gairebé exclusiu de les bandes.

[45] *Belemet*. Nom popular a terres valencianes de les representacions teatrals de tema nadalenc.

[46] *Mixorreri*. En realitat, *mixorrer*: terme valencià que equival a beatot, persona excessivament adherida a l'església (*DCVB*).

[47] *Tatxa*. Clau petit i de cabota ampla que és emprat especialment per sabaters i tapissers; per extensió tota mena de clau petit.

[48] *Entre templar i escopir*... El sentit de l'expressió –que no localitzem– és tanmateix evident: entre una cosa i l'altra, no començarà mai a cantar.

[49] El text complet i correcte d'aquestaària de *Lucia* (escena segona de l'acte primer) és aquest:

Ascolta:
Regnava nel silenzio
alta la notte bruna...
Colpia la fonte un pallido
raggio di tetra luna...
Quando un sommesso gemito
fra l'aure udir si fè;
ed ecco su quel margine
l'ombra mostrarsi a me, ah!

Segueixen després vuit versos mes que Petra ens estalvia, una rèplica d'Alisa, i torna Lucia a cantar el que segueix:

Egli è luce a' giorni miei,
è conforto al mio penar.
Quando, rapito in estasi
del più cocente ardore,
col favellar del core
mi giura eterna fè,
gli affani miei dimentico,
gioia diviene il pianto...
Parmi che a lui d'accanto
si schiuda il ciel per me!

Algunes de les deformacions (letra, somera...) són, com a mínim, molt gracioses.

[50] *Terrero*. Tot i que *terrer* en valencià i *terrero* en castellà tenen molts sentits relacionats amb terra, no acabem de veure el que Lliberato ha volgut dir. Al *DUE* s'enregistra –tanmateix– aquest sentit: «caballería que levanta poco las patas al andar». També és possible que el terma estiga relacionat amb *fox-terrier*, raça de gossos, i equivalga doncs a cantar com els gossos, és a dir: lladrar.

[51] *Agrafiar*. De l'italià *aggrafiare*, arrapar.

[52] Tot i que en italià, hom llig *Dío*, caldra llegir ací *Dió* per computar-la com una sola síl·laba i mantenir així la regularitat del vers.

[53] Tiples, mitjanes. Evident joc de paraules: tant la tiple com la mitjana són noms que reben dues cordes de la guitarra.

MATASIETE, ESPANTAOCHO

ESTUDI INTRODUCTORI

Com anys abans havia fet amb *Jeroni i Riteta* i dos anys després faria amb *Lepe i Talala*, Escalante aprofita una història de sabor popular per construir la seua obra; millor dit: per justificar argumentalment i tipològica una de les seues obres. En efecte, aquest *Matasiete...* ens remet de forma inevitable a la rondalla del petit sastre valent, que empra fins i tot com a motiu per al títol. No hi ha gaire més, però, i és que l'obra se n'aparta aviat, dels seus referents folklòrics, per esdevenir una història de *pinxos* que no ho són, però que fingeixen ser-ho i mantenen aquesta ficció fins que a la fi cauen als seus propis paranys i són ridiculitzats per l'únic valent autèntic que hi havia i que, com no!, no ho semblava.

No cal ni dir que, així relatada la trama, ens trobem amb una obra que no fa sinó reiterar alguns dels temes més volgut per l'autor i que ja havien aparegut a bona quantitat d'altres peces, com per exemple, *El rei de les criaïlles*. Per supost si malgrat aquest tornar a emprar uns recursos d'èxit assegurat però no gaire originals, aquest sainet crida l'atenció això és degut al tractament d'alguns dels personatges que protagonitzen l'obra. Fa l'efecte que en aquesta etapa final de la seua carrera (i amb la possible excepció de *Les coentes*, d'estructura prou més sòlida), Escalante estigués molt més interessat per embastar els trets caracteriològics dels seus personatges de la forma més eficient i sòlida possible, i sempre tractant que cadascú no sols fóra coherent sinó també arribara a posseir un mínim d'identificació. Pel demés, pel que respecta a l'argument, aquest descansarà en alguns *quiproquo* més o menys brillants i tot restarà doncs en mans de la capacitat dels actors. Sembla, la veritat, que Escalante tractés amb aquesta potenciació del personatge dramàtic d'escapar implícitament dels límits formals i dels motles convencionals de les peces breus i s'acostés, sense dir-ho, cap a la *comèdia còmica*.

No és, evidentment, que a *Matasiete...* no hi haja una trama, sinó que aquesta es deixa en bona mesura en mans de determinats personatges que juguen un paper demiúrgic de forma totalment gratuïta. Així, en un

primer nivell ens topem davant una història ben tòpica: la dels amors entre Viçanteta i El Xiquet que han de superar l'oposició dels pares de la primera, els quals prefereixen un altre pretenent, un pinxo que ha sabut com guanyar-se'ls gràcies al seu caràcter bravucó. En un segon nivell, però, l'obra es complica: trobem ara un altre personatge, el qui dóna nom al sainet, el qual es troba enamorat de la jove. I és en aquest nivell on apareix el personatge demiúrgic que abans esmentàvem, Blaio, el qual dissenyarà una estratègia per guanyar-se els pares en qüestió. Una estratègia que si bé en un principi té com a objectiu ajudar Matasiete, Blaio la tirarà endevant fonamentalment pel plaer que li causa posar en ridícul tant de pinxo fingit. De la mateixa forma que Andreu a *Un buen mosso*, Blaio se deixa endur per la seua capacitat per complicar la troca i implicar en l'aventura els uns i els altres. Hi ha, tanmateix, gratuïtat car tota aquesta estratègia descansa en un equívoc completament circumstancial (Baltasar, el pare, confon una mort que Matasiete ha fet com a personatge dramàtic amb una mort real), sense el qual no haguessen tingut la mateixa credibilitat les baladronades amb què ens obsequia aquest darrer. Prova que no era la solidesa estructural el que a Escalante més li importava en aquesta obra, és que no recorre a la història legendària del malnom (haver mort set mosques i haver-ne espantat altres vuit, tot d'un mateix colp) més que de forma molt marginal, tot renunciant a introduir el teme d'aquestes morts per augmentar la fama de mató que Blaio li atribueix.

Preocupació per bastir uns personatges sòlids, doncs. I ben bastits, sens dubte: Baltasar, de malnom Jumensos, és un deliciós personatge secundari d'eixos que tan bé poblen el teatre d'Escalante i li confereixen eixe to peculiar i propi d'un gran autor dramàtic (malgrat la modèstia formal de les seues obres). Mató de paraula, amaga la seua por *fent jumensos*, escarotant els seus contendients per entendre'ns; al seu costat, Tomasa és una altra d'eixes *dones fortes* que Escalante situa en prou obres, i que en cap cas surten ben parades si recordem bé. Molt més valenta que el seu home al que domina sense pal·liatius, admira la *majencia* per damunt totes les coses. Un altre personatge ben característic és el tímid i pusil·lànim Poca-sangre, que fuig espaordit (i de forma ben poc viril si ens apuren) al més mínim símptoma de baralla.

Al costat d'aquests personatges secundaris, i deixada de banda la parella positiva –gairebé tan convencional com les de la majoria de les obres d'Escalante (amb la diferència que El Xiquet no té pèl de barba)–, els autèntics eixos de l'obra son Blaio i Matasiete. Pel que fa al segon, és tracta d'un personatge pusil·lànim malgrat el seu nom, i –damunt– actor aficionat, cosa que li permet a Escalante algunes pinzellades iròniques de les que tant li agradava fer tot aprofitant aquests personatges bojos pel teatre i que tenen tendència a comportar-se fora de l'escena com si es trobassen dins; tipus ben teatral que també trobarem a obres com *Jeroni i Riteta, Bolot d'oros i mà...* fins arribar a l'apoteosi de *El Trovador en un porxe*. Un personatge per fer riure, de cap a peus. Blaio,

com ja hem indicat abans, juga el paper de virtual *deus ex maquina*, i aconsegueix que tothom crega que Matasiete és un autèntic pinxo. Ho fa per diversió: per veure com s'espanta Poca-sangre, com Milotxa (l'altre pretenent) pateix tot amagant la seua por, i com el seu amic també s'ho passa ben malament... El plaer del teatre pel teatre; teatre en estat pur al capdavall.

* * *

Amb tot, allò que més ha interessat de l'obra als crítics que se n'han acostat, és la seua possible repercussió dins el teatre breu en castellà. En efecte, tal i com Rafael Ferreres ens indica, [1] el dramaturg valencià Rafael Matoses, que residia a Madrid, va copsar arran de l'estrena d'aquesta obra les seues possibilitats còmiques, més enllà del possible costumisme valencià que s'hi contenia. Era ben lògic, car la galeria de tipus que Escalante presentava podien ésser considerats com a variacions del ben clàssic del *miles gloriosus*, el fanfarró si així ho preferim. Uns tipus que podien trobar-se arreu del món i no només a les capes més humils de la societat valenciana. Això, i el *quiproquo* abans esmentat i que tenia una indubtable força còmica i una no menor efectivitat teatral, feien aquesta peça particularment apta per ser traduïda al castellà, car es plegava perfectament a les peculiaritats de ciutats com Madrid.

Així les coses, Matoses va proposar traduir al castellà l'obra d'Escalante. Mentre, però, va produir-se a Madrid l'estrena del sainet asarsuelat *Los valientes* de l'especialista en el *género chico*, Javier de Burgos (1886), obra que va ser acusada –pels qui coneixien la peça del dramaturg valencià– d'haver estat plagiada de *Matasiete*... La versió castellana de Matoses, estrenada a Madrid en 1887, donà peu a una d'aqueixes polèmiques sobre l'originalitat de les obres, a que tan afeccionats eren crítics i escriptors de finals del segle passat. Polèmica que, al capdavall, palesava el fons comú del gènere sainetístic, i del teatre còmic en general ja que un examen de totes dues obres que vaja més enllà de motius argumentals com el fals valent (o el *miles gloriosus*, si volem citar-hi un tipus clàssic), o el pretenent honrat i, quan arribe el cas, valent, posarà al descobert que hi ha moltes més diferències que no pas correspondències.

* * *

Des d'un punt de vista mètric, l'obra presenta algunes peculiaritats que potser convindrà destacar-hi. Aquesta és la seua estructura mètrica:

---

[1] Rafael Ferreres, *Eduardo Escalante. El hombre y la obra*, València, Prometeo, 1967, pp. 107-113.

vv.	1-190	romanç en à	537-564	romanç en é
	191-276	romanç en é	565-602	romanç en à a
	277-395	romanç en à e	603-755	romanç en à e
	396-412	romanç en à a	756-859	romanç en í a
	413-472	redondilles	860-894	romanç en à e
	473-536	romanç en í	895-899	quintilla.

Percentualment:

Romanç en	à	190 vv.	21,3 %.	
	à a	55 vv.		
	à e	307 vv.	34,2 %.	
	é	114 vv.	12,7 %.	
	í	64 vv.		
	í a	104 vv.	11,6 %.	
	total:			834 vv.
Redondilles:				60 vv.
Quintilles:				5 vv.

¿On rauen les peculiaritats d'aquesta obra? Doncs en un nombre d'irregularitats mètricas relativament elevades pel que és habitual en l'Escalante madur. En efecte, en les tirades amb rima *à e* podem trobarnos amb prou versos que presenten una rima *à i*; sense pretensions d'exhaustivitat, podem parlar d'un mínim de dotze versos que presenten aquesta anomalia. És cert que aquesta confusió, o llicència mètrica, la podem trobar a d'altres obres del nostre autor, però no és menys innegable que ací la quantitat de versos és molt considerable. I no sols això; a més d'alguns altres versos que trenquen sèries de rima tan fàcil com *à a* (el vers 576 per exemple) o *í* (el 500), podem trobar amb versos que trenquen la sèrie del romanç: els 384, 409 i 749, no mantenen la rima, raó per la qual ens trobem amb dos versos seguits sense rima. Errades massa evidents que potser ens fan pensar que Escalante no va fer la darrera revisió del text, o almenys no va ser tan acurat com ens tenia acostumat a les seues obres més importants.

* * *

La primera edició d'aquesta obra la va fer el successor de la llibreria de Mariana y Sanz, Vicente Sempere, en 1884 (*A* en les notes textuals). La seua segona edició va ser la de les *Obras Completas*. Tanmateix, els exemplars de la primera edició que hem pogut consultar presenten un considerable problema textual. En efecte, a la llista d'obres del mateix autor que apareix a les portades i contraportades s'esmenta *Trapatroles* i *La viuda del segon pis*. Si tenim en compte que la primera només va estrenar-se en 1895, caldrà suposar-se que ja es trobava escrita feia alguns anys, almenys abans de 1889, si és correcta la nostra teoria del canvi de títol de *La viuda del segon pis* per *Un buen mosso* (vid. l'estudi introduc-

tori a aquesta obra), car aquesta obra va ser estrenada el 13 de desembre de 1889. Naturalment, podem suposar que els exemplars que hem consultat de *Matasiete...* són adés d'una reedició feta alguns anys després, però que manté el peu d'impremta original, adés de l'edició original, la qual cosa plantejaria el problema de perquè Escalante qui anunciava ja en 1884 dues obres posteriors, no va fer res per estrenar-les... Un problema el qual no estem encara en condicions de resoldre, però que potser canviés la idea d'un autor que escrivia per estrenar de forma gairebé immediatada; almenys als darrers anys.

MATASIETE, ESPANTAOCHO

Pieza valenciana en un acto y en verso.

Puesta en escena por primera vez, con extraordinario éxito, en el teatro Circo de Colón [1], * la noche del 31 de Marzo de 1884

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Tomasa	D.ª Norberta Torón
Viçanteta	« Loreto Brú
Baltasar	D. Manuel Llorens
Matasiete	« José Contreras
Blaio	« Antonio Tamarit
El Xiquet	« Francisco Soriano
Milotxa	« Miguel Bello
Poca-sangre	« José García

A Don Teodoro Llorente

Querido Teodoro: Hace tiempo deseo vivamente dedicar a V. alguna de mis ligeras producciones dramáticas; pero ninguna de las que doy a la escena me satisface ni la considero digna del insigne poeta y reputado escritor cuyo nombre inspira tanto respeto como admiración. Animado con la esperanza de que las sucesivas puedan ser mejores, sólo consigo engañar mi deseo, proponiéndome en vano verle realizado. En este caso, demorarlo por más tiempo equivaldría a renunciar a él; y como yo conozco el bellísimo carácter de V., tengo la seguridad de que no querrá privarme de tan grata satisfacción. Así, pues, acepte V. la presente dedicatoria y honre con su distinguido nombre las modestas páginas de este juguete como honra de su cariñosa y buena amistad a su afectísimo

Eduardo Escalante.

---

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1937-1939.

ACTO ÚNICO

Patio de una casa. Dos puertas laterales en primer término, que suponen ser dos cuartos bajos. Junto a la de la izquierda, que estará abierta, una mesita con herramientas de zapatero, un jarro y dos sillas. La de la derecha permanecerá cerrada hasta su debido tiempo. Puerta grande al foro, que da a la calle.

ESCENA PRIMERA

El Xiquet y Viçanteta.

XIQUET. ¿Conque s'ha girat ton pare
i vol despatxar-me?
VIÇANTETA. Saps
que el seu flac ha segut sempre
que el tinguen tots per molt mal.
XIQUET. Hu acredita.
VIÇANTETA. I com a ell
la gent d'espenta li agrà,
ara diu que eres un maula
i està per tu que talla claus.[2]
XIQUET. Deu ser perquè fa pocs dies
el trobí vociferant
a la porta d'una tenda,
dient: «¡vaig a degollar
a un home, no me detinguen!»
I l'home era u, mig baldat
que anava en closses, i el peu
sinse voler li xafà.

Jo, al vore aquella homenia,
girí veles afrontat.
El que li tragué Jumensos [3]
a ton pare, hu acertà.

VIÇANTETA. És molt chilló.

XIQUET. Al revés meu:
a mi ningú m'ha ouït mai...

VIÇANTETA. Justetament per això
se creu que eres un covard;
i, mentres, logra Milotxa
comboiar-lo.

XIQUET. ¿Qui?

VIÇANTETA. Un xaval
vanitós que, com la tira
de pinxo, el té embabucat.
Per senyes, que el tal chiquillo
a tu no te pot tragar.

XIQUET. ¿Me coneix?

VIÇANTETA. No. Algú li ha dit
que se volem, i com sap
que te diuen El Xiquet
de malnom, se sol fisgar
preguntant-me si sóc nòvia
o ninyera teua.

XIQUET. Està
graciós.

VIÇANTETA. Ahir, provocant-me,
dia: «Si jo entropessar
poguera en eixe xiquet,
de la primer[a] bascollà
el fea anar cap a escola».

XIQUET. ¡Com ha de ser! ¡Sóc tan blanc...! [4]
Però això prova que tu
deus fer-li goig.

VIÇANTETA. Dies hi ha...

XIQUET. ¿De veres? Bona notícia
per a deixar-lo a u gelat.

VIÇANTETA. ¡Goleta! [5] ¿Volent-te jo,
quin cuidao te pot donar?
¿Pues què et contaré d'un atre
que estos dies s'ha mudat
ahí enfront? *Señalando el cuarto de la derecha.*

XIQUET. ¿També et festeja?

VIÇANTETA. Eixe me vol demanar
hui a mon pare. Eu, i que té

una carrera brillant.
És... comparsa de teatro,
però entre els aficionats
fa els primers papers. Anit,
segons referia abans,
treballà em *Carlos segundo*
l'henchisado [6], i al matar
al frare, fon l'ovació
extraordinària. ¿Què tal?
¿Tinc jo en eixos acomodos
prou pe'a divertir-me?

XIQUET. ¡I tant! [7]
Poc importa que jo, mentres,
renegue.

VIÇANTETA. ¡Desconfiat!

XIQUET. *[Apart]* Si hui en Milotxa no féra
jo enredro, perdia el cap.

VIÇANTETA. ¡Ai! Allarga't [8], ix la mare
i si et veu tindrem cantà.

XIQUET. Viçanteta...

VIÇANTETA. No cavil·les.

XIQUET. *[Apart]* De bonico humor me'n vaig.
Tornaré a vore a ton pare.
Vase [por el] foro.

VIÇANTETA. Seré teua, hu he jurat.
Casi sent haver-li dit...

ESCENA II

Viçanteta y Tomasa, por la puerta [de la] izquierda.

TOMASA. ¿En qui estaves tu parlant?
¿En lo Xiquet? No m'heu negues.

VIÇANTETA. Per ahí passava...

TOMASA. Ja saps
que a eixe ebaniste pifiente, [9]
ací no el volem; i a [e]spai
no entropesse en ell Milotxa.

VIÇANTETA. Gran subjecte ha nomenat.

TOMASA. No te'l mereixes.

VIÇANTETA. Ni ganes.

TOMASA. ¡A mi no m'alces el gall,
mira que no sóc ton pare,
que tot se li'n va en cridar...!

¿I eixe a on se fica? ¿El remendo
encara no l'ha acabat?

ESCENA III

Dichos, y Baltasar por el foro.

BALTASAR. A l'atra volta que al vore'm
me lladre eixe xitxo, trac
el estoc i al gos i a l'amo
els passe de part a part.
TOMASA. ¡Ahí teniu!
BALTASAR. ¡Estem en grande
en lo gosset del manyà!
A tots s'aürta [10]...
TOMASA. Vergonya
deus tindre de nomenar
al seu amo, pues t'amagues
a penes aguaita el nas.
BALTASAR. ¿Qui hu ha dit?
TOMASA. Manco raons
i acaba de remendar
eixes botes. Des d'ahir
les esperen, i tu estàs
tot lo matí fent el vago.
BALTASAR. Jo arreglaré este veïnat.
TOMASA. Millor fóra que arreglares
ta casa. Esta descarà
s'espina [11] en quant li nomenem
a Milotxa.
VIÇANTETA. El tinc odiat.
BALTASAR. Del puntapeu que te pegue
vas a parar al corral.
¡Hu...! *Gesticulando y con ademanes amenazadores muy exagerados.*
VIÇANTETA. ¿Tan llunt?
BALTASAR. Si me repliques,
te talle en seguida el cap.
VIÇANTETA. Vosté és molt tallaor.
BALTASAR. ¡Cristo
marinero! ¡Hu...! *Haciendo gestos y visajes.*
TOMASA. Em bull la sang
de vore't fer pantomimes
i jumensos. ¡Marca-la!
No tindria eixes agalles

si no vinguera el peal [12]
del Xiquet.

BALTASAR. ¿Encara ve?

VIÇANTETA. Perquè a vostés no els agrà...

BALTASAR. Com en la nostra família
no hagué ningun fotja [13] mai,
vullc un gendre que com a home
ratlle a on jo sempre he ratllat.

VIÇANTETA. Entonses, ni tan siquiera
a la mida aplegarà.

BALTASAR. ¡Yo la descuartiso!

TOMASA. Això,
se l'agarra així del braç... *Cogiéndola por el brazo.*

VIÇANTETA. Mare...

TOMASA. Dins prompte, i si xistes
t'abofetege.

VIÇANTETA. En trauran
lo mateix.
Vase por la izquierda.

ESCENA IV

Tomasa y Baltasar.

BALTASAR. ¿Veus com me té
més por que a una pedregà?

TOMASA. Vosté sente's en seguida
i pose's a treballar,
xarraire; li tenen por
tots, i ningú li fa cas.

BALTASAR. En boca teua...

TOMASA. Pregunta-hu
al que ahí enfront s'ha mudat.
Li advertires que tenia
l'obligació d'agranar
mig pati; pues ell se riu
de l'advertència, i pelant
este matí margallons [14]
mira si ha fet enramà.

BALTASAR. Ara jo, en les seues banyes
li hu faig [a] això netejar.

TOMASA. No serà res.

BALTASAR. ¿No? En quant ixca;
i, si no, en una patà
li tire la porta en terra,

entre i a palos el trac.

TOMASA. El que l'oixca i no el conega...

Aparece en este momento, Matasiete en la puerta de la izquierda, cerrándola después de arrojar una bacía llena de agua, que casi moja a Baltasar.

BALTASAR. ¿Vols ajuar-te...? ¡Dios!

TOMASA. ¡Xas!

BALTASAR. ¡Pues si és aigua bruta...! ¡Casi me xopa de dalt a baix!

TOMASA. ¿Això són accions? ¡Gentola! ¡Quin modo de provocar...! Diuen si un home se perd...

BALTASAR. ¡Xito...!

TOMASA. ¿Xito?

BALTASAR. Ell [e]xirà.

TOMASA. Si jo sóc home, el seu fetge me'l menge.

BALTASAR. Jo et faré part. Ixca vosté i se vorem les cares, *majo* de fang.

TOMASA. Com si fóra mon marit el femer d'algun corral.

BALTASAR. Ixca'm i sabrà en qui tracta que jo ja he estat en Serrans [15] tres voltes, i tinc el cos per vint bandes foradat. ¡Hu...!

Gesticulando.

TOMASA. ¡Embustero! Només tens coratge per a tirar tremendes.

BALTASAR. Vés dins i trau-me el estoc. Quant matí al gat, el deixí en lo nostre quarto.

TOMASA. Això sí: per a matar gats i gossos, un gran home. Pues ara et parle formal: o bota d'ací este tio, o m'allargue jo a l'instant.

BALTASAR. ¡Ni que supiera ir a Seuta! [16]

TOMASA. Eso; aixina al meu germà li dia sempre mon pare, que fou minyó [17] déneu anys: «Més m'estime que per tu,

si t'encontres en un llanç,
vinga a casa la justícia
que la creu i el soterrar.

BALTASAR. Aunque fuera el mismo Panto
de Sevilla [18], no li val.

TOMASA. Prompte hu vorem.

Vase [por la] puerta [de la] izquierda.

BALTASAR. En quant òbriga
la porta, ¡paf!, bofetà.

ESCENA V

Baltasar, Blaio y Poca-sangre.

POCA-SANGRE. ¡Quin carreró tan traïdor!
Deu viure molt mala gent.

BLAIO. Ara és capaç que no estiga.

BALTASAR. ¿A qui busquen?

BLAIO. *[Apart]* Jo conec
a este de vista... ¡És Jumensos!

BALTASAR. Però...¿parle jo en francés?
Acabe de preguntar
a qui busquen.

BLAIO. ¿Sap vosté
si està en casa Matasiete
Espantaocho?

BALTASAR. *[Apart]* ¡Eh! *[Alt]* ¿Qui és
Matasiete Espantaocho?

BLAIO. El que ahí en eixe quartet
se mudà no fa molts dies.

POCA-SANGRE. Pocs.

BALTASAR. Ignorava jo, pues,
que tinguera eixa malnom.

BLAIO. Tots el coneixem per ell.

BALTASAR. Com pareix un nom aixina,
de mató...

BLAIO. Efectivament...
No se crega, algunes morts
té fetes. Anit mateix
ne féu una.

POCA-SANGRE. Per supost,
lo més mal feta i cruel...

BLAIO. Jo em pensava que damunt
se li tiraven. Si té

més tripes eixe home...
BALTASAR. Diga,
¿i a on fon?
BLAIO. En lo teatret
del Borrelló [19].
BALTASAR. No he [b] ouït mai...
BLAIO. Xe, Poca-sangre, ¿toquem?
POCA-SANGRE. Bueno, vejam si està en casa. *Dando golpes en la puerta y llamándolo.*
BLAIO. ¡Matasiete!
MATASIETE. *(Dentro)* ¡Vaig corrent!
BALTASAR. *[Apart]* A voltes u es fica a cegues
en *majos* que no coneix. *Sentándose a trabajar.*

ESCENA VI

Dichos y Matasiete, abriendo la puerta de su cuarto.

MATASIETE. ¿Qui ha tocat? ¡Oi! ¡El ropero
i Blaio!
BLAIO. ¿Què estaves fent?
MATASIETE. M'hau pillat en la navaixa
en la mà.
BALTASAR. *[Apart]* Vés, jua en ell.
MATASIETE. M'estava afaitant. ¿Quin aire
us du ací? ¿Se pot saber?
POCA-SANGRE. Digues, la daga que anit
t'entreguí jo, ¿què s'ha fet?
MATASIETE. ¿La daga? Quan matí al frare,
replegar-la algú degué.
POCA-SANGRE. *(A Blaio)* ¿Què tal?
BALTASAR. *[Apart]* El Frare li diuen
al mort.
POCA-SANGRE. ¿A que no pareix? [20]
Pues jo no em quede sinse ella;
prou me n'hau perdut.
MATASIETE. Vorem
ahí enfront si la té Ximo.
POCA-SANGRE. Veges.
MATASIETE. ¿I què us paregué?
¿Estiguí jo anit al pelo? [21]
¿La teua opinió, quina és?
BLAIO. Que a on devies estar era
en presili; hagué un moment

que te torbares, i en compte
de pegar-li com se deu
al frare la punyalà,
casi me l'enduc jo.

POCA-SANGRE. Xe,
bé estigueres. No t'olvides
de vore a eixe Ximo.

MATASIETE. Bien.
Passe en seguida; espereu-me.
(A Baltasar) Ara que el guipe, en vosté
vullc parlar un rato a soles
sobre un assumpt d'interès.

BALTASAR. *(Alborotando)* Ni a soles ni acompanyat.
Jo no em deixe alçar la veu,
ni que ningú la panxeta
me toque. A mi mai m'han fet
por els hómens. ¡Hu...!

MATASIETE. ¿S'enfada?
Oixca...

BALTASAR. ¡Hu! No vullc saber res.

Vase precipitadamente por la puerta [de la] izquierda.

MATASIETE. ¿Serà este home pe'a sa filla
un barba opressor?[22] ¡Gran Déu!
¡Si me negara...!

Vase [por el] foro.

POCA-SANGRE. Estan
de punta. Eixe sabater,
¿observares quin aspecte
té de traïdor? Xe, podem
esperar en lo seu quarto.

BLAIO. *[Apart]* ¡Adiós! ¡Un atre valent!
¡Quina treseta! Jumensos,
el comparsa i este. *[Alt]* Anem.
[Apart] En grande me vaig jo a riure.

Vanse[c] *por la puerta [de la] derecha.*

ESCENA VII

Baltasar, por la izquierda, y después Milotxa por el foro.

BALTASAR. La intenció seua es coneix.
Parlar a soles vol dir

desafiar-me. ¡I jo que
a eixe tio li ha pres por!
Por no, aprensió. Quan li han tret
Matasiete... ¡Sera un nene...!
M'allargue ans que entropessem.

Al dirigirse al foro tropieza con Milotxa.

MILOTXA. ¡Tio Baltasar...!
BALTASAR. Milotxa...
MILOTXA. ¿Que se'n va?
BALTASAR. Anava...
MILOTXA. M'acaben
de donar una notícia...
¡Dios!
BALTASAR. ¿Quina?
MILOTXA. Que va buscant-me
el Xiquet, i ha preguntat
per mi en tres o quatre bandes.
¡Miren Matasiete...!
BALTASAR. *(Sobresaltado)* ¿A on
està?
MILOTXA. Hu dic per lo arrogante...
¡No conéixer-lo!
BALTASAR. Si véns
un poc més enjorn, l'atrapes.
MILOTXA. ¿Per què m'heu diu? Sabent l'ànsia
que tinc jo de refinar-li
una patà en lo llomello...
BALTASAR. Has tardat tant...
MILOTXA. Per milacre
me veu.
BALTASAR. ¿Pues?
MILOTXA. Estiguí anit
molt prim que no me tancaren.
BALTASAR. ¿I això?
MILOTXA. La sang massa viva...
En una bronca que armàrem,
d'una galtà li desfiu
a un polissero les barres.
¡Geniots!
BALTASAR. Com el meu. ¡Pues jo
moguí també un sipisape...!
Res: que estic desafiat,
i durà la cosa rastre.
MILOTXA. Atenga: ¿me necessita?
I sense necessitar-me:

al que l'ofenga a vosté
no té més que senyalar-me'l...
BALTASAR. S'agraix. *[Apart]* ¡Este es muy terne![23]
Jo, en tindre-lo prop, m'eixample.
MILOTXA. ¿I la xica?
BALTASAR. Dins.
MILOTXA. Me tracta
molt mal.
BALTASAR. Ja anirà amansant-se.
MILOTXA. Home, ¿hui dilluns no fem,
una rata?[24]
BALTASAR. Vol que acabe
ma muller eixe remendo.
Ara acabant, vullc que tastes
un aiguardent. ¡Cosa buena!
MILOTXA. I después, vinguen borrasques.
BALTASAR. A propòsit, ¿tu coneixes
a u que li diuen el Frare?
MILOTXA. ¿Si el conec? El amigatxo
més gran que tinc. Todo un *caje.*[25]
BALTASAR. Pues l'han mort.
MILOTXA. ¿A qui? ¡Mentira!
BALTASAR. No sé perquè ha d'estranyar-te.
MILOTXA. Perquè davant d'ell no hi ha
ningú que puga posar-se.
BALTASAR. És que al que l'ha mort li diuen
Matasiete, i n'ha fet vàries.
MILOTXA. ¿Va formal?
BALTASAR. Si hu he vist jo.
MILOTXA. ¡Rejudes! ¡Matar al Frare...!
No conec a Matasiete,
mes deu ser home d'agalles.
BALTASAR. ¿Si hu és? Com que ha tengut
valor de desafiar-me
a mi.
MILOTXA. ¡A vosté!
BALTASAR. Però a penes
li he[b] vist fer l'acció de traure...,
l'he[b] agarrat en seguideta
aixina per les solapes
i sacsant-lo, li he dit: «Jo
igual la *jeta* li talle
a Matasiete que a mata
catorze. A on vullc, l'aguarde».

ESCENA VIII

Dichos y Matasiete, por el foro.

MATASIETE. ¡Mire, que vullc que parlem!
BALTASAR. ¿Eh? *[Apart]* ¡Mala bomba l'aplane!
[Alt] Ja m'està vosté podrint.
¡Hu! Entra.

Dirigiéndose a su cuarto.

MILOTXA. ¿A on va tan a escape?
BALTASAR. Poden haver destapat
l'aiguardent, i ans que es desbrafe...

Vase Baltasar d con Milotxa por la izquierda.

ESCENA IX

Matasiete, Blaio y Poca-sangre, por la derecha.

MATASIETE. ¿Endevinarà les meues
pretensions este ordinari
sabater i me rechasa?
¡A mi, que recomanant-me
està la carrera artística
del treato! [*sic*] ¡Es humillante!
¡Ah! ¡Si no fuera porque
ese pelegrino ángel
de amor me ha inspirado una
pasión tan desmesurable!
BLAIO. *(A Poca-sangre)* ¿Veus? Ja el tens ací.
POCA-SANGRE. ¿La portes?
MATASIETE. No estava Ximo.
POCA-SANGRE. ¡Mal viatge!
MATASIETE. Tornaré d'ací un ratet,
¿qui vos corre?
BLAIO. Poca-sangre
està en punxes.
POCA-SANGRE. Pues bonico
veïnat per a recrear-se...
MATASIETE. ¿El què? Si veus a la xica
d'ahí enfront, quedes estàtic.
BLAIO. ¿La del sabater? ¡Ah, pillo!

POCA-SANGRE. Això et faltava, emburrar-te.
MATASIETE. ¿Voldria Diego a Isabel?
POCA-SANGRE. ¿Quin Diego?
MATASIETE. El de *Los Amantes* [26].
¿Adoraria a Leonor,
Manrique?
POCA-SANGRE. Vinga, no grasnes.
MATASIETE. Pues més la vullc jo. Lo trist
és que al nesio de son pare
li xoque poc.
BLAIO. ¿A Jumensos?
Ja hu crec, ¡com has de xocar-li!
¡Està l'home tan pagat
en Milotxa!
MATASIETE. ¿En qui?
BLAIO. En un atre
que també ronda a la xica.
Un charrán [27] de moltes plantes
i no val ni mig petillo.
MATASIETE. ¡Blaio, me dejas caláver!
BLAIO. No penes, ¿tu, al sabater
vols endur-te-lo de calle?
MATASIETE. ¡La meua sang donaria!
BLAIO. Pues no hi ha cosa més fàcil,
en que la tires de chulo...
Deixa'm a mi, jo t'ajude,
i ans d'un quart te porta en andes.
MATASIETE. Me falta espenta pe'a certes
ocasions...
POCA-SANGRE. Són males xanses.
BLAIO. ¿I a tu t'han tret Matasiete?
MATASIETE. ¿Que saps tu per què em posaren
eixe nom?
BLAIO. Lo dicho: tires
dos tremendes, fas el *caje*
i jo responc...
MATASIETE. Bien, senteu-se. *Sacando sillas de su cuarto y sentándose los tres.*
POCA-SANGRE. Seria millor anar-se'n.
MATASIETE. ¿Voleu, mentres, rosegar
cacauet? Entretingau-se.
Dándoles cacahuets.

ESCENA X

Dichos. Por la puerta [de la] izquierda, Milotxa y Baltasar, con una botella de aguardiente y un vaso, que dejará encima de la mesa.

BALTASAR. ¡Mourà per les botes poc
roïdo!
MILOTXA. La so Tomasa,
com pareix que el parroquià
les espera...
BALTASAR. Sí molt xarra,
les tire al carrer. Assenta't.
[Apart] Pues eixe traïdor m'aguarda,
i està fent un soll[28] de corfes
que ni en un cuerpo de guardia.
BLAIO. *(A Matasiete)* Ahí tens al nòvio.
MATASIETE. ¡D'ira
tremole!
BLAIO. *[Apart]* De por. *[Alt]* ¡Mucha alma!
BALTASAR. *[Apart]* Sort que en beure quatre gotes
no hi ha toro de Veragua...[29]
[Alt] És distint el meu caràcter...[e]
¿Vols aigua d'arròs o pur? *Ofreciéndole aguardiente.*
MILOTXA. Jo tinc la gola de llanda.
POCA-SANGRE. *[Apart]* ¡Quin gust! Atre matonet.
BLAIO. *(A Matasiete)* Tu, en quan pugues ficar basa...
MILOTXA. ¡Eu! Que a la penya més dura
la fa plorar. ¡És valent!
BALTASAR. *(Después de beber)* Açò té nom d'aiguardent,
però és dinamita pura.
¿Conque casi t'han tancat
en Serrans?
MILOTXA. Només aixina.
Ha segut la sarracina[30]
més tremenda que jo ha armat.
Sobre no deixar sancer
un got en lo cafetí,
quatre hòmens eren p'a mi
i anaren tots al carrer.
BALTASAR. En nosatros... tonteria,
el que es fica és home mort.
MILOTXA. Pues si no li pare al Tort
un quite[31], em fa l'otomia[32].

Mire que aplegà a raspar-me...
BALTASAR. Més honra; al fi un desgarró
s'apanya en un costuró.
MILOTXA. Algú en tinc, puc alabar-me.
BALTASAR. En lo ventre, ací a esta banda
me féu un forat Colau,
que ma muller per lo trau
me vea tota la tanda.
POCA-SANGRE. *[Apart]* D'ouir-ho, sue...
BLAIO. Ferida,
la que a este li feren. *Señalando a Matasiete.*
MATASIETE. ¿Qui?
BLAIO. ¿No te'n recordes?
MATASIETE. ¡Ah, sí!
BLAIO. Fon tremenda.
MILOTXA. *(A Baltasar)* A eixos, ¿qui els crida?
MATASIETE. Pe'a cosir-me-la i juntar
el cerujà[33] pell en pell.
señores, gastà un cabdell
de fil gros de palomar.[34]
POCA-SANGRE. *[Apart]* Eixa cura no s'emplea
ni en un rossí.
MILOTXA. *(A Baltasar)* Això és xarrà
per lo que vosté contà
que la tanda se li vea.
BALTASAR. ¿Creus que de burlar-se tinga
valor?
MILOTXA. ¿Hu vol més notori?
BALTASAR. Ací va a haver un desori.
¿Vaja un[a] atra gotà?
MILOTXA. Vinga. *Beben los dos.*
MATASIETE. *(Aparte a Blaio)* Grossa la tirí.
BLAIO. ¡Ten pecho!
MILOTXA. A on està vosté, hu dic clar,
no s'atrevix a tallar
ningún home l'abaetxo.
BALTASAR. ¡Xe, quins hòmens! En trabucs,
i armats de ferro i acer,
a mi els hòmens, ¿vols saber
lo que me s'antoixen? Cucs.
BLAIO. Ací hi ha qui, fent el vamba,[35]
li sossoix també igual.
MATASIETE. Jo veig al home més mal
i me s'entoixa una gamba.
BLAIO. *(Aparte a Matasiete)* ¡Muy bien!
MILOTXA. ¿Vosté?
MATASIETE. Sí, senyor.

MILOTXA. Guiparà poc.
MATASIETE. Justament
la vista la tinc d'augment.
BLAIO. I als *majos* els veu millor.
BALTASAR. ¡Oi! ¡Hu...!
BLAIO. *(Aparte a Matasiete)* ¡De tu s'enamora!
MILOTXA. Massa indirectes van juntes.
BALTASAR. Home, no tire eixes puntes [36]
que es pegarà foc l'estora.
MILOTXA. ¡Quanta brossa...! Cavallers,
ja estic de romanços cuit.
A ningún morrut xarraire
li demanen res ací. *Señalando a Matasiete.*
BLAIO. Si a este li demanaren,
lo que sabria oferir
és alguna punyalà.
MATASIETE. *(Aparte, sobresaltado)* ¡Xe, Blaio!
POCA-SANGRE. ¡Adiós!
MATASIETE. M'has ferit.
POCA-SANGRE. Ja s'han agarrat, m'esmunyc
que açò pot tinde mal fi.

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

MILOTXA. Eixa golà, [37] ¿en atre puesto
la sostindrà el seu amic?
MATASIETE. ¿Jo...?
BLAIO. En totes bandes.
MATASIETE. En totes.
MILOTXA. Baltasar, lleve's d'enmig
que en vosté no va res.
BALTASAR. *(Aparte, a Milotxa)* No,
si no em pose; me continc
perquè vullc mampendre-lo
quan tu el deixes.
MILOTXA. *(A Matasiete)* Li advertixc
que jo no pare hasta vore-li
el lleu al que riny en mi.
BLAIO. ¡Bonica vista!
MATASIETE. *[Apart]* ¡Gran Déu!
¡El lleu!
BLAIO. D'això, este se'n riu.
MATASIETE. *(Con risa forzada)* Riure'm fa. *[Apart]* Com si em
[rascaren
en un vidret el sagí.
MILOTXA. Un saragatero [38] furri
no pot conéixer el clim. [39]

¿Vosté ignora que jo sóc
Milotxa?

MATASIETE. Igual pe'a mi té
Milotxa que catxerulo.

BLAIO. *(Aparte a Matasiete)* ¡Rediós! ¡Estàs fet un Cid!

MILOTXA. ¡Xe! ¿Serà algun solo[40] este home?

BLAIO. ¿I no sap vosté, infeliç,
que el sinyor és Matasiete?

MILOTXA. *(Aparte a Baltasar)* ¿El que ha mort al Frare?

BALTASAR. Sí.

MATASIETE. Matasiete, i ademés
Espantaocho.

MILOTXA. *[Apart]* ¡Jo et flic![41]

BLAIO. I el desocupa a vosté
i a un atre.

BALTASAR. *[Apart]* Això hu diu per mi.

MILOTXA. So Baltasar, lleve-me'l
de davant.

BALTASAR. En seguida ixc.
Vaig a dir-li a ma muller
que a Serrans m'envie el llit.
[Apart] Encara que me beguera
una mitja d'esperit[42],
quan hu té aprensió, no calfa.

Vase precipitadamente por la puerta [de la] izquierda.

MILOTXA. L'espere en lo cantó.

MATASIETE. Sí.

BLAIO. No tarda un Credo.

MILOTXA. *[Apart]* Volguera
tindre ales en los botins.

Vase precipitadamente por el foro.

ESCENA XI

Matasiete y Blaio.

MATASIETE. Blaio, m'has mort. Pe'a qui mai
en estos llanços s'ha vist...

BLAIO. ¿I la xica?

MATASIETE. ¿I el meu lleu,
que vol vore com el tinc?

BLAIO. ¡Tremendiste! Té més por

que tu; el vas a fer fugir,
i en seguideta. Jumensos
t'abraçarà com a un fill.
Toca, si Ximo està en casa
pots demanar-li a l'[e]ixir
la daga de Poca-sangre.

MATASIETE. ¡La daga! Suant estic...
¿Per què no vas tu primer?

BLAIO. *[Apart]* Ni un sainete em divertix...
[Alt] Bien, t'aguarde. *[Apart]* Por supuesto,
l'atre estarà ja en Pekín.

Vase por el foro.

ESCENA XII

Matasiete, después Blaio.

MATASIETE. ¿Com dimonis m'he[b] enredrat
en eixe pinxo? Ni hu sé.
¡En quant repoca substància
un home se compromet!
Fa un quart era jo ditxós,
i d'ací a un rato... a saber
si estaré jo en la caseta.[43]
¡Pos no he[b] d'estar! I ben sec.
Sols al pensar-ho, de punta
me se posen els cabells.
¡Tan jove, morir aixina
de desgràcia...! Suponent
que per un gran chiripón
la víctima siga ell...,
és dir, que se muiga d'asco,
perquè jo no tinc alé....
la immediata és, per lo prompte,
tancar-me en l'estaribel,[44]
formar-me causa, i perdut
per sempre... ¡Quin pensament
tan horrible! Hasta podien
tocar-me el carranc...[45] ¡Déu meu!
Volguera plorar... Dec tindre
el cor com un cacauet.

BLAIO. *(Asomando a la puerta del foro)* ¿Matasiete, ixes?

MATASIETE. ¡Ja vaig!

Se dirige al foro y luego retrocede.

En fi, al mataero. ¡Xe,
jo no vaig! ¿Pues que la vida
me l'he [b] encontrà en un paller?

ESCENA XIII

Matasiete, y Viçanteta por la izquierda.

VIÇANTETA. ¿El Xiquet haurà tornat?
MATASIETE. ¡Viçanteta!
VIÇANTETA. ¡Oi! El comparsa.
MATASIETE. ¡Qué hermosa! Entre tripa y choc
me encuentro por esta ingrata.
«¡Mujer, por mi mal nasida!»,
com dic en no sé quin drama.
VIÇANTETA. ¿Està deprenint alguna
comèdia? Observe que parla
i acciona a soles.
MATASIETE. Diguera
tragèdia, i hu endevinara.
Tinc un desafío a mort.
VIÇANTETA. ¡Jesús! No el fea jo d'armes...
¿I en qui?
MATASIETE. En un aborresido
rival.
VIÇANTETA. ¿Luego sóc la causa
jo?
MATASIETE. Disputar-me pretende
vuestro amor, que es toda mi alma.
VIÇANTETA. *[Apart]* ¿Serà el Xiquet? *[Alt]* No he donat
peu a ningú...
MATASIETE. Siga franca;
¿preferix vosté a Milotxa?
VIÇANTETA. ¿A Milotxa? Per ma banda
pegue-li dos bofetaes
i hu agrairé en el ànima.
MATASIETE. ¡Viçanteta...!
VIÇANTETA. No puc vore-lo.
MATASIETE. ¿De veres? Mi sangre inflamas.
BLAIO. ¿Xe, que no ixes? *Asomando nuevamente por la puerta del foro.*
MATASIETE. En seguida,
aunque muera en la demanda.
VIÇANTETA. Tant com això, no.

MATASIETE. Un galán
debe morir por su dama.
VIÇANTETA. En amenaçar-lo és prou.
MATASIETE. ¿Amenaçar-lo...? *[Apart]* Déu faça
que no em gele. *[Alt]* Prenda mía,
adiós.
VIÇANTETA. ¡Lo dit!
MATASIETE. ¡Pecho al agua!
[Apart] ¿Tornaré o me portaran
a l'hospital...?
Vase por el foro.
VIÇANTETA. El fanfarria
de Milotxa, en quant li amostre
este els bigots, s'acovarda.
Deixa'm anar per la llista
que la mare me demana.
Vase [por el] foro.

ESCENA XIV

Baltasar y Tomasa, por la puerta [de la] izquierda.

TOMASA. ¿Us habreu desafiat?
BALTASAR. En mi no pot ell ficar-se.
TOMASA. Allí tens l'estoc. A l'últim
paregué baix del teu catre.
BALTASAR. D[e]ixa-lo, no el necessite.
TOMASA. ¿Pues no dius que s'agarrareu?
BALTASAR. Però se l'ha endut Milotxa,
en companyia d'un atre;
¡com també estava cego!
TOMASA. I tenint en ell l'agravi,
¿consentixes que per tu
traga la defensa un atre?
BALTASAR. Tu, tu, tut... ¡Quantes preguntes
i romanços!
TOMASA. ¡Home, parle!
BALTASAR. ¿Pues no ouires que jo estava
cego com un dromedari
i el faig[a] a pèntols[46] si tarda
quatre minuts a emportar-se'l?
Me'n vaig.
TOMASA. Els peus, de tots modos
no posa més en lo pati.

¿I este soll de corfes?
BALTASAR. Jo
les tirí, per a embrutar-li...
Me'n vaig.
TOMASA. ¿El remendo aquell,
por supuesto, l'acabares?
BALTASAR. Un tacó falta.
TOMASA. ¡Oi, so vago!
Sente's vosté ahí i acabe'l.
BALTASAR. Voto a Sansón. ¡Hu!
TOMASA. ¿Què és hu?
Vine'm a mi fent carasses... *Remedándole.*

ESCENA XV

Dichos, y el Xiquet por el foro.

XIQUET. So Baltasar, en llicència,
vinc a parlar-li dos paraules.
TOMASA. El Xiquet.
BALTASAR. ¿Ací el Xiquet?
¡Pos me pilla de bon aire!
Sospeche l'embaixà teua.
TOMASA. Encara que avant no passes...
XIQUET. Com jo sóc home formal...
BALTASAR. ¿Home tu?
TOMASA. ¿Per a què gastes
saliva?
XIQUET. I com me figure
que en un home formal parle,
vinc a que vosté em cumplixca
la paraula de donar-me
a sa filla, pues si arrere
s'entornara ara del tracte,
no havent un motiu, entonses
podria dir que eixos canvis
són propis de monyicots
o de gent que du sinagües.
BALTASAR. ¡Cristo de Cristo! ¡Hu...! La ira
les dents està esgarrifant-me.
TOMASA. ¿En açò hu prens fort?

A Baltasar, señalando al Xiquet.

BALTASAR. ¡Y bote!
TOMASA. Contesta, sinse immutar-te,

que busque nòvia quan tinga
pèls en la cara i s'afaite.
XIQUET. Com m'han vist eixir de quintes
i en la cara pèls me falten,
molts me diuen el Xiquet.
En efecte, no tinc barbes,
mes quan una ocasió aplega,
no en tinc, però sé arrancar-les.
BALTASAR. ¡Me s'entoixes... una llèmena! [47]
TOMASA. Guanyaries més anant-te'n.
BALTASAR. Si te doní una paraula,
te la niego hoy por cobarde.
XIQUET. So Baltasar...
BALTASAR. I respecte
a si sóc home, en posar-me
me menge al jagant Goliat,
al Gato y todos los cajes
antics i moderns. Ahí està
ma muller. ¿Hi ha algú que em xafe?

ESCENA XVI

Dichos, y Blaio por el foro.

BLAIO. Com m'heu pensí, el u fuixqué
mentre s'ha amagat el atre.
BALTASAR. *[Apart]* El compañero. *[Alt]* Me'n vaig.
BLAIO. *(Llamando a Baltasar)* Atenga'm. *[Apart]* A este l'esqualle.
Milotxa... murió.
BALTASAR. ¿L'ha mort?
TOMASA. ¿Mort?
BLAIO. Ni xufa digué al caure.
XIQUET. *[Apart]* Hu sent.
BALTASAR. En dos dies, dos
taleques [48]. ¡Vés, abova't!
TOMASA. ¡Quin desastre!
BLAIO. Aixina m'heu han venut,
perquè ells de mi s'alluntaren.
TOMASA. ¿I li ha pegat...?
BLAIO. Matasiete.
TOMASA. ¿Això és malnom o nyinyatge?
BLAIO. Malnom.
TOMASA. Pues, xico, la traça
no aparenta...
BALTASAR. ¿Eixe?

TOMASA. El caràcter...
BALTASAR. És mató de naiximent;
en lo ventre de sa mare
necessitava ja un carro
de *majos*. Me'n vaig.
TOMASA. ¿Dus armes?
BALTASAR. ¿Jo...?
TOMASA. Per defendre't l'ha mort.
Hasta encontrar-lo no pares;
fes-li vore que tens brios
i no eres ningún petate;
d'home a home no va res,
i per a un valent hi ha un atre.
BLAIO. *[Apart]* ¡Està poc groc!
TOMASA. Ara jo,
si no portara sinagües,
ja podia ser eixe home
el mateix Lusbel en banyes,
que l'ofegava. Tan fijo
como fue miñón mi padre.
BALTASAR. Dona, tu deixa-hu.
TOMASA. No puc.
Corre por mis venas sangre
miñona, y les valentíes,
parlant d'elles, m'emborratxen.
BALTASAR. ¡Com a mi!
TOMASA. ¡Sinyor, i quina
concència de xic!
BLAIO. Desgràcies.
TOMASA. ¡Un xaval que embelesava
per la maquensia i l'aire!
No sent a traïduria,
¿qui era capaç de pegar-li?
BLAIO. Pues, vamos, jo el viu fugir
i no tenia prou cames.
BALTASAR. Esta és creu... ¡Si era un fulero
pinxo de santi barati! [49]
A no tindre sang de nap,
ningú ix en atre a pegar-se
i apreta a córrer. Este home
hu ha vist.
TOMASA. Ben pagat estaves.
BALTASAR. ¡Primer me fan a mi a estelles
que córrec!

ESCENA XVII

Dichos, y Matasiete, por el foro, con una daga en la mano.

MATASIETE. Vaig a tornar-li
la daga.
BALTASAR. ¡Ell! *Dirigiéndose a su cuarto.*
TOMASA. ¿A on vas? ¡Atén! *A Baltasar, deteniéndole.*
MATASIETE. Blaio, ¿A on està Poca-sangre?
BLAIO. ¡Calla! ¿No t'han ficat mà?
TOMASA. *(A Baltasar)* ¡Chico, míralo el tunante!
BALTASAR. Ja el veig.
BLAIO. Crec que en lo teu quarto.

A Matasiete que vase [por la] puerta [de la] derecha.

TOMASA. ¡Mala sombra! ¿No el desgarres
i el tens davant?
BALTASAR. ¡Si no fóra
perquè vullc ans de menjar-me'l
arrematar eixes botes
que dius que estan esperant-les...!
TOMASA. ¡Les botes! La teua por.
BALTASAR. ¿Jo por? ¿Jo?
TOMASA. Munta't les mànegues,
posa't el meu devantal,
i vés dins a escurar, ande;
fes les faenes de casa,
que a mi me sobren agalles
p'a encarar-me en ell quan ixca.
BALTASAR. ¡Esta dona, en inflamar-se-li
la sang minyona...!
BLAIO. Señores,
també deuen fer-se càrrec
que quan s'enamora un home
i té sels...
TOMASA. ¿De qui?
BALTASAR. *[Apart]* ¡Ara m'explique
el empenyo de parlar-me!
BLAIO. En el[f] seu geniet, fa ací una
degollina si el rechasen...
BALTASAR. ¡I que du mala fitora![50]
BLAIO. En ella li pegà al frare.
TOMASA. ¿S'atrevix...?

BALTASAR. Siendo un maulón [51]
podries abochornarte;
però un valiente com ell
a mi me se'n du de calle.
Porque yo lo soy de rasa,
y la vida que em demane...
TOMASA. ¿Gendre nostre?
BALTASAR. A mucha honra
lo tendría.
TOMASA. ¡Em desbarate!

ESCENA XVIII

Dichos, y Matasiete por la derecha.

BLAIO. Xe, Matasiete, ací tens
tot un home que t'admira.
BALTASAR. Esos sinco, caballero.
Tendiéndole la mano.
MATASIETE. Ahí van.
BALTASAR. Fume...
Dándole un cigarro puro.
BLAIO. *(Aparte a Matasiete)* ¿No t'heu dia?
[Alt] ¿Què, ne tingué prou Milotxa?
MATASIETE. A no pedre-lo de vista...
[Apart] Clar, m'amaguí.
BALTASAR. ¿Que no ha mort?
TOMASA. ¡Vamos, ni en Andalusia!
BLAIO. Però morirà, ¿eh?
MATASIETE. Tal volta...
[Apart] De vell.
BALTASAR. ¿Té alguna ferida?
MATASIETE. ¿No veu que fuixqué...?
BLAIO. Però este,
a on el trobe, l'espavila.
MATASIETE. Li l'he jurà.
BALTASAR. Jo i vosté
som de la mateixa mida.
Ja podem tirar-mos xulos
fandangueros... ¿Vol foc? Tinga. *Dándole un fósforo.*
a mi, un xulapo samarro [52] *A Blaio, señalando a Matasiete.*
com el sinyor, me cautiva.

MATASIETE. So Baltasar...
BALTASAR. ¿Vol llepar
dos gotes...?

Ofreciéndole aguardiente de la botella que quedó sobre la mesa.

TOMASA. ¡D'aiguarràs! Vinga'm
ací; ja que mon marit
no és, en tanto como chilla,
més que un xulo de caixeta
de mistos... [53]
BALTASAR. ¡Oi, mala víbora!
TOMASA. En qui deu vosté parlar
és en mi.
MATASIETE. No comprenc, diga.
TOMASA. Sàpia que primer rebente
que es casa en la meua xica.
Que a mi no em posa la llei
ningún mató de boquilla;
i no es faça avant ni arrere
que jo no m'asuste.
MATASIETE. ¡Filla,
si no m'he [b] mogut del puesto!
BALTASAR. ¡Hu...! ¡La descuartisaría!
MATASIETE. *(A Baltasar)* ¿Quin agravi té la seua
sinyora en mi?
BALTASAR. No patixca;
estant Viçanteta i jo
conformes...
MATASIETE. ¡Oh, inmensa dicha!
XIQUET. Faig [a] per contindre'm, i sent
que me va cegant la ira.

ESCENA XIX

Dichos, Viçanteta, y Milotxa por el foro.

VIÇANTETA. *(A Milotxa)* ¿Si em seguix, per què té por
de passar avant?
MILOTXA. *(Fijándose en Matasiete)* ¡Reguitza,
encara està ahí!
TOMASA. ¡Milotxa!
¡M'alegre!
MATASIETE. *[Apart]* ¡Maria Santíssima!

BALTASAR. Xe, xapesca;[54] per ma casa
no et vullc més.

Deteniéndose a pocos pasos de la puerta del foro.

MILOTXA. ¡Vosté és un gira-
casaques! Però... ¿a on està
eixe Matasiete? Home, ixca,
que aguardant-lo en lo carrer
estic dos hores.

MATASIETE. ¡Mentira!

BALTASAR. *(A Matasiete)* No faça cas.

TOMASA. No te pares,
i pega-li una palissa
ací dins mateix...

BALTASAR. ¡Tomasa!
¡Por vida de Dios!¡Por vida...!
Calma, mucha calma. *[Apart]* ¡Este home
fa ací una carnisseria!
(A Milotxa) Vés-te'n.

MILOTXA. ¡Què me n'ha d'anar!
¿Conque a esta la sol·licita?
M'heu ha dit ella.

BALTASAR. ¿Te'n vas?

MATASIETE. No em precipite...

MILOTXA. Seguixca'm.
Apunt hi ha una parihuela
pe'a replegar-lo en seguida.

MATASIETE. *[Apart]* ¡Una parihuela!

MILOTXA. Toque;
vorem qui se'n du la xica,
si vosté, jo o un Xiquet
que en ningún puesto se'l guipa.

XIQUET. ¡Ja me s'ha fet fosc! ¡Jo sóc *Arrojándose de un salto sobre Milotxa y cogiéndole por el cuello.*
el Xiquet i t'unfle aixina!

BALTASAR. ¡Xe!

VIÇANTETA. ¡Xico, Ramon!

TOMASA. ¡Dimoni!

MATASIETE. Separeu-los, que l'enfila.[55]

MILOTXA. ¡Solta'm, que et mate! *Procurando desasirse del Xiquet.*

XIQUET. ¿Que et solte?
Estàs ja solt. Ara, afina't[56]
sinse xistar, o baix terra

te colgue[57] a l'acció més mínima.

MILOTXA. Per sorpresa únicament
saps pegar.

XIQUET. Ací no es chilla,
t'he[b] dit. Espera'm ahí fora.

MILOTXA. Bueno. *[Apart]* ¡Mal rayo el partixca!
¡Dur-me a redolons davant
d'esta gent...!

Vase por el foro.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, menos Milotxa; a su tiempo, Poca-sangre.

TOMASA. ¡Ningú ho diria!

BALTASAR. ¡M'ha deixat mut!

MATASIETE. *(Al Xiquet)* ¡Cavaller,
ha segut bona embestida,
bona!

XIQUET. I a vosté, el faig[a] pols
en seguideta.

MATASIETE. ¿A mi?

BALTASAR. ¡Atina't,
condemnat!

VIÇANTETA. ¡Però estàs loco!

MATASIETE. *(A Baltasar)* Mire que sóc home, diga-li-hu,
Matasiete Espantaocho.

XIQUET. ¿Sí?

MATASIETE. I a mi el que per chiripa
me pega una bofetà,
se guanya una onça.[58]

XIQUET. Pues vinga,
vaja comptant diners. *Dándole con fuerza una bofetada.*

MATASIETE. ¡Ui!

BLAIO. Este no gasta saliva.

Aparece Poca-sangre por la derecha, y al oír el ruido del bofetón, huye por la misma puerta.

POCA-SANGRE. ¡Ai, que es peguen! ¡A la guàrdia!

BLAIO. ¡Adiós! En setmana i mitja
no ix Poca-sangre del quarto.

TOMASA. ¡Xa, qué bofetá más limpia!

BALTASAR. ¿Què has fet? Mort eres, Xiquet.
XIQUET. ¿No pretén a esta fadrina?
MATASIETE. ¿Això és modo de pegar
bofetaes? ¡Sort maleïda!
¡Pos me cou poc! ¡Si la barra
me bull! ¡Tinc una malíccia! *Sollozando.*
BLAIO. ¿Plores?
BALTASAR. ¿Vosté plora?
TOMASA. ¡Un chulo
afligido, qué ignominia!
BLAIO. ¡M'afrontes!
MATASIETE. Tu me ficares...
BALTASAR. ¿I se fa dir Matasiete
Espantaocho? ¡So lladre!
Eixe nom no és seu.
MATASIETE. Li jure...
BLAIO. No et quadra, i a tots enganyes.
MATASIETE. ¿Si me l'han tret, jo tinc culpa?
BALTASAR. ¿Però per quin motiu? Parle.
MATASIETE. Perquè en la punta del nas
un dia me se pararen
na menos que quinze mosques...
I jo, cego de coratge,
en una garguilotà [59]
tinguí la sort de matar-ne
de les quinze, set; les huit
al roïdo s'espantaren.
BLAIO. ¡M'has vist!
TOMASA. A un *majo* de sucre,
clar, les mosques se li paren.
BALTASAR. ¡Voto va Dios! I m'ha fet
passar un canguelo mascle.
Si no fóra... ¡Hu...!
BLAIO. Aixìna són
alguns xulos, que amedranten
cobrant fama per lo nom
o la planta... I, al fi, uns maules.
BALTASAR. Però diga'm, amigatxo...
MATASIETE. ¿Què vol?
BALTASAR. ¿I la mort del Frare?
BLAIO. En la comèdia de *Carlos*
Segundo el matà.
BALTASAR. ¡Quin atre
embusterín...! Xe, Xiquet;
tu aplegaràs a igualar-te
en mi; lo has acreditado.

Pots en ma filla casar-te.

TOMASA. L'únic home...

BALTASAR. Jo i tu, els únics
de llei.

XIQUET. So Baltasar...

VIÇANTETA. Pare...

BLAIO. ¡T'has lluït!

MATASIETE. Me s'està unflant
la galta.

BALTASAR. Ha quedat en grande.
Pe'a consolar-lo siquiera,
jo que en ell estiguí chocho,
ara per favor volguera
que un aplauso s'enduguera
Matasiete Espantaocho.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *A* i *OC*, *fas*, esmenem per evitar confusions.

[b] A *A* i *OC*, *ha*, esmenem per evitar confusions.

[c] A *A* i *OC*, *vase*. Esmenem car surten *Poca-sangre* i *Blaio* d'escena.

[d] Així a *A*. A *OC*, *Vase con Milotxa*.

[e] En *A*, aquest vers va referit a Matasiete.

[f] En *A*, *al*.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Circo de Colón*. Vid. nota [1] de *La Patti...*

[2] *Estar per algú que talla claus*. Estar molt irritat, o exaltat, a causa d'algú (*DCVB*).

[3] *Jumensos*. Vid. nota [40] d'*Oros són trumfos...*

[4] *Ser blanc*. *El Xiquet* es referirà a que com és imberbe, la pell de la seua cara és clara, car no té ombra de barba.

[5] *Goleta*. Aquest terme té ací el sentit d'insensat.

[6] *Carlos II el Hechizado* és una de les peces més conegudes del dramaturg Antonio Gil y Zárate (1793-1861). Estrenada el 1837 va esdevenir aviat un dels drames més representatius de tema històric per les seues concessions fulletonesques i els atacs a l'obscurantisme clerical.

[7] Vers hipermètric.

[8] *Allargar-se*. Vid. nota [45] de *L'agüelo Cuc*.

[9] *Pifiente*. Vid. nota [32] de *La Consoladora*.

[10] *Aürtar*. Atacar un animal a capades, és a dir: a colps de cap. Per extensió, plantar cara a algun altre animal o persona.

[11] *Espinar-se*. En sentit figurat: irritar, disgustar (*DCVB*).

[12] *Peal*. En valencià, persona o cosa inútil, menyspreable (*DCVB*).

[13] *Fotja*. En sentit figurat i com a insult, una *fotja* és una persona mandrosa, de moviments lents i que no treballa com cal (*DCVB*).

[14] Dels *margallons* –única varietat autòctona europea de palmera– se n'aprofita el cos per menjar-se'l i les fulles (que cal *pelar*), amb què es fabriquen graneres i objectes de cistelleria.

[15] *Serrans*. Les torres de Serrans, en efecte, van servir de presidi (per a presos nobles i aforats a l'època feudal) fins a 1887.

[16] Al llarg dels segles XVIII i XIX era famós el penal d'aquesta ciutat nord-africana, a on eren enviats tant presos comuns com els condemnats per motius polítics o militars.

[17] *Minyó*. Cos de policia creat el 1744 amb el nom de *Compañía de fusileros*. Va entrar en decadència d'ençà 1844, quan es va crear la Guàrdia Civil, i acabà per ésser disolt en 1868.

[18] *Panto de Sevilla*. Personatge de coratge prototípic sens dubte, el nom del qual potser derive d'*espanto*. No l'hem pogut, tanmateix, localitzar, tot i que potser fóra el malnom d'algun actor de teatre.

[19] *Teatret del Borrelló*. Suposem que és una al·lusió humorística (derivada de *borra*) a un teatre fet en un taller on es treballés la llana, o en els porxes i terrats de les cases (vid. *El Trovador en un porxe*); precisament a aquests llocs, els matalafers estovaven la llana i la borra dels matalafs. En tot cas, el sentit és obvi: teatre d'aficionats de molt poca importància.

[20] *Paréixer*. Ací amb el sentit d'*aparéixer*.

[21] *Estar al pelo*. Frase que té el sentit clar d'estar encertat en un assumpte o activitat.

[22] *Barba*. Actor que interpreta personatges d'edat madura, i que tradicionalment *vestien* la seua avançada edat amb una barba postissa.

[23] *Terne*. Terme derivat del caló, en el sentit de persona robusta i obstinada (*DUE*).

[24] *Fer una rata*. Fer una *prorrata*. *Rata* és un terme arcaic.

[25] *Caje*. Valent, pinxo.

[26] Referència òbvia a Diego Marcilla, protagonista de *Los amantes*, cèlebre drama romàntic de Juan Eugenio Hartzenbusch (1806-1880). Estrenada aquesta obra en 1836 va ser juntament amb *Don Álvaro o la fuerza del sino* del Duc de Rivas i *El Trovador* d'Antonio García Gutiérrez una de les obres paradigmàtiques del teatre romàntic espanyol. Precisament, el Manrique i la Leonor que s'esmenten tot seguit són els protagonistes de la darrera de les obres citades.

[27] *Charrán de moltes plantes*. Un *charrán* és un «hombre que procede sin honradez ni escrúpulos» (*DUE*). *Tirar plantes* vol dir llançar bravates i amenaces (*DUE*).

[28] *Soll*. Conjunt de coses escampades per terra, segons el *DCVB* és terme només enregistrat a Castelló.

[29] *Toros de Veragua*. Una de les ganaderies de més fama al segle XIX.

[30] *Sarracina*. Baralla sorollosa (*DCVB*).

[31] *Quite*. Moviment que es fa per evitar un colp o atac, generalment amb arma blanca.

[32] *Otomia*. Vulgarisme per *anatomia*. Ací, *fer l'anatomia* té el sentit de diseccionar, obrir el cos, ja que això és el que fa en les classes pràctiques d'aquesta matèria. El sentit és, doncs, prou obvi.

[33] *Cerujà*. Vulgarisme per *cirurgià*.

[34] *Fil gros de palomar*. També, *fil d'empalomar*; fil de cànem, normalment fi. Ací, tanmateix, se'ns diu que és gros: la hipèrbole, doncs, és encara més extremada.

[35] Fer-se el valent. Suposem que l'origen d'aquesta expressió es torba en el record del caràcter coratjós de Vamba, rei visigot (de 672 a 680), qui plantà cara els nobles revoltats i rebutjà un intent de desembarcament dels àrabs.

[36] *Tirar puntes*. El mateix que *tirar puntades*; a València, paraula o paraules que es diuen per insinuar o fer recordar alguna cosa (*DCVB*).

[37] *Golà*. *Tirar golades* és bravejar, fanfarronejar (*DCVB*).

[38] *Saragatero*. Vid. nota [52] de *L'agüelo Cuc*.

[39] *Clim*. Usatge, costum, hàbit. També l'estat general d'una persona (*DCVB*).

[40] *Solo*. En el sentit de persona destacada, excepcional, as... ací gràcies al seu coratge.

[41] *Jo et flic*. Interjecció d'admiració, d'ira, d'amenaça. Assimilable al castellà, *¡caramba!* (*DCVB*).

[42] *Esperit*. Vid. nota [8] de *La Consoladora*.

[43] *La caseta*. Vid. nota [35] de *Els nòvios*....

[44] *Estaribel*. Segons el *DCVB*, presó en l'argot dels presos barcelonins. Sembla, doncs, que el terme es trobava més estés del que el Diccionari suposa.

[45] El sentit de l'expressió és prou obvi: condemnar a mort, executar. L'origen possible de l'expressió potser es trobe en el fet que a Setmana Santa els escolans que ajuden a missa i en els oficis, substiuïen el so de la campaneta pel d'un carranc; així doncs, el so d'aquest instrument aniria associat amb la idea de la mort.

[46] *Pèntols*. Bocins, fragments petits (*DCVB*).

[47] *Llèmena*. La llèmena és l'ou del poll. Una cria, doncs, de paràsit.

[48] *Fer taleca*. Vid. nota [37] de *Els nòvios...*

[49] *Santi barati*. Frase que serveix per denominar una cosa de molt poc preu; potser derive d'algun crit fet pels venedors ambulants o de mercat.

[50] *Fitora*. Forca de dos o més dents de ferro que serveix per pescar.

[51] *Ser un maulón*. Castellanització de *mauló*, persona que fingeix estar malalt o indispost per a treballar o fer alguna cosa que troba desconvenient (*DCVB*).

[52] *Samarro*. Persona astuta i reservada, difícil d'enganyar (*DCVB*).

[53] Suposem que equipal a pinxo en efígie, com els retrats de persones famoses que apareixien a les capses de llumins. Naturalment, si es troba en efígie les seues amenaces no tenen cap d'efectivitat.

[54] *Xapesca*. De *xapescar*: fingir, en l'argot dels malfactors (*DCVB*).

[55] *Enfilar*. Penetrar amb una arma o eina punxeguda (*DCVB*).

[56] *Afinar-se*. Com a reflexiu, significa segons el *DCVB* exercitar l'enteniment, pensar. Ací possiblement té també el sentit de retirar-se'n, retrocedir.

[57] *Colgar*. Soterrar.

[58] *Onça*. Vid. nota [27] de *Els nòvios...*

[59] *Garguilotà*. Garguirot: colp que es dóna amb el dit del mig, disparant-lo amb força després de tenir-lo aturat pel dit del polze (*DCVB*).

LEPE I TALALA

ESTUDI INTRODUCTORI

ESTRENADA en 1886 i no publicada fins a nou anys després, *Lepe i Talala* és una obra relativament insòlita entre les que conformen la darrera etapa productiva d'Escalante. Ja de bon començament, ens anuncia l'autor que aquesta peça es troba «escrita sobre el pensamiento de un cuento popular», cosa que anava a condicionar la pràctica totalitat dels recursos que el nostre dramaturg va posar en joc a l'obra. Així, el caràcter folklòric de la parella antagonista, condiciona l'ambientació de l'obra en un medi rural, cosa que –com hem anat veient– no és massa normal (les excepcions més significatives potser foren *El bou, la mula i l'àngel bovo* i –sobretot– *El tio Cavil·la o a divertir-se a un poblet*). Aquest caràcter rural casa, tanmateix, molt bé amb l'ambientació de la *sarsuela* rural, cosa aquesta que condiciona al seu torn la utilització de parts musicals, com la serenata que serveix de preludi a l'obra, o algunes altres intervencions de personatges (la presentació de l'Alcalde, per exemple). Una altra cosa és que puguem esbrinar qui és aquest *Talala* en realitat; més conegut com el *tonto Talala*, i personatge de rondalles segons Sanchis Guarner. [1] Cal suposar que es tractés d'una personificació de l'adjectiu *talala* aplicat a persones beneites, i molt viu a la parla del segle passat.

A aquest personatge el dotaria d'antagonista no sabem si Escalante o algun altre escriptor abans d'ell; un antagonista nascut al seu torn d'una frase proverbial castellana («saber más que Lepe»), derivada del cognom d'un bisbe calagurrità del segle XV, Pedro de Lepe. Un cop reunits tots dos, Escalante els farà protagonitzar alguns episodis propis del folklore de tots els temps; així, Talala aconseguirà assaciar la seua fam de pastissos gràcies a la candidesa de Lepe, amb una estratagema que trobem ja als contes de Timoneda. La venjança del darrer (en forma de falsa acusa-

[1] Diu en efecte M. Sanchis Guarner el següent: «Pateta i el Tonto Talala són personatges de les rondalles, o contes populars valencians», però no ens aclareix res més. Vid.: *Els inicis del teatre valencià modern, 1845-1874*, València, Institut de Filologia Valenciana, 1980, p. 198.

ció de seducció) és un altre episodi molt conegut, tot i que la forma en què se surt Talala descobreix l'enginy del dramaturg. En fi, la mateixa declaració de principis de l'Alcalde ens descobreix una faceta satírica (al voltant del sempre espinós tema del caciquisme) no gaire corrent en el teatre de l'autor, tot i que gràcies al to folklòric general (i al caràcter musical de l'obra), se li lleve ferro a la crítica.

Si deixem de banda aquests aspectes, cal dir que l'obra d'Escalante és de les menys consistents. Gairebé tota ella descansa en la *vis* còmica de l'actor encarregat d'interpretar Talala. Actor que en el dia de l'estrena, no ho oblidem, va ser ni més ni menys que Manuel Llorens, primer actor de sainets que havia pres el testic de la mà dels grans noms de la dècada anterior (Leandre Torromé en particular). És ell qui, en efecte, qui ha d'imprimir gràcia als parlaments amb els altres personatges (en especial en l'escena amb *La coquera* i amb l'Alcalde); ell, qui ha de posar en evidència a Lepe... En fi, que ha d'amagar les febleses estructurals d'una obra el final de la qual el menys que podem dir és que és extremadament convencional. Poca cohesió, doncs, estructural compensada per la força i la comicitat del personatge protagonista.

Al costat d'aquest, altres personatges es presten també a interpretacions còmiques: Meneos és una caricatura sense consistència; tot consistirà en fer riure gràcies a la seua forma peculiar d'acaminar. Més treballats, l'Alcalde i Lepe ens faran riure per allò que diuen: la supèrbia del cacic de poble o els aires de saber-ho tot del segon... Un humor que, ara sí com en els millors fragments d'Escalante, descansarà en el llenguatge: en els jocs de paraules i en els colps d'efecte verbals (pensem, per exemple, en la forma tan peculiar com Lepe trau els comptes a l'escena III). Tanmateix, allò que més distingeix aquesta obra d'altres de les escrites per Escalante és la poca consistència de la jove protagonista, Micaleta. Les seues intervencions només serveixen perquè l'espectador (si és que tenia algun dubte) puga comprovar com *Talala* no és un tararot, sinó que és capaç de voler i de raonar com les persones formals i seriores. Ultra això, no farà res per ajudar el seu promés ni tampoc no tractarà de fer front el seu pare: Escalante, en definitiva, s'aparta ací del model de sainet convencional que tans bons fruits li havia donat, per deixar espai (els límits sempre reduïts d'aquestes peces no deixen lloc a molta complicació argumental) a l'exhibició de l'enginy del suposadament bovo front al suposadament llest. Un esquema senzill (que arrancaria dels *bovos* de Lope de Rueda i Timoneda i arribaria als números de pallassos, fins i tot) i sense complicacions; massa senzill, potser, pel que Escalante ens havia acostumat a les seues millors obres.

* * *

Respecte a la mètrica, aquest és l'esquema. Més complicat de l'habitual atés la presència de parts musicals en l'obra:

vv.	1- 4	romanç en ó		363-366	romanç en ú
	5- 8	romanç en í a		367-370	romanç en ó
	9- 12	romancet en à a		371-374	romancet en é
	13- 16	romancet en é		375-377	lliures
	17- 20	romanç en é a		378-441	romanç en à e
	21- 24	romancet en à a		442-501	redondilles
	25- 28	romancet en é		502-505	romanç en à e
	29-106	romanç en í		506-510	quintet de 5 síl·labes
	107-173	romanç en é a		511-512	romanç en í
	174-205	romanç en é		513-522	romanç en í
	206-225	redondilles		523-548	romanç en à
	226-229	quarteta		549-588	redondilles
	230-233	redondilla		589-652	romanç en é
	234-238	quintilla		653-670	romanç en à
	239-266	redondilles		671-690	romanç en í
	267-338	romanç en à		691-694	romanç en í a
	339-342	romanç en ó		695-698	romanç en í
	343-346	romanç en à		699-704	sextet de síl·labes variables
	347-350	romanç en ú			
	351-354	romanç en é		705-720	romancet en à
	355-358	romanç en í		721-740	romanç en à
	359-362	romanç en é		741-745	quintilla

Trobem, en efecte i com ja hem indicat, una doble estructura mètrica a la mateixa obra: les parts –diguem-ne més narratives– amb un clar (i característic) domini del romanç, i les parts amb música (o pensades per a ésser cantades) amb unes estructures mètriques molt variables i oscil·lants; de tota manera, i dins aquest segon apartat, és digne d'esment l'ús de les redondilles, que tenen a aquesta obra una importància que semblaven haver perdut a les peces de l'última etapa del nostre autor. La distribució percentual és la següent:

Romanç en	à	140 vv.	18,8 %
	à e	68 vv.	
	é	104 vv.	14,0 %
	é a	71 vv.	
	í	116 vv.	15,6 %
	í a	8 vv.	
	ó	12 vv.	
	ú	8 vv.	
	total:	527 vv.	70,7 %.
Romancet en	à	16 vv.	
	à a	8 vv.	
	é	12 vv.	
	í	2 vv.	
	total:	38 vv.	5,1 %
Redondilles:		152 vv.	20,4 %
Quartetes:		4 vv.	

Quintilles:	15 vv.
Sextet:	6 vv.
Lliures:	3 vv.

* * *

Des del punt de vista textual, *Lepe i Talala* és una de les obres més curioses de les de la darrera època: estrenada en 1886 no va ser editada sinó fins 1895, tant a la col·lecció de les Obres completes de Federico Doménech (*OC* a la nostra edició) com a solta per Vicente Sempere, successor de Juan Mariana y Sanz (*A* a les notes textuals). No deixa de ser curiós aquest retard, però a més a més, és que a la Biblioteca de l'Institut del Teatre de Barcelona figura una còpia manuscrita (signatura 74.693) sense datar i que no sembla sortida de la mà de l'autor sinó còpia d'un altre text (no hi ha pràcticament esmenes ni correccions com acostuma a passar als manuscrits d'Escalante, i la lletra és prou diferent). El cas és que aquesta còpia sense datar (*MS* a les notes textuals) presenta notables diferències respecte la versió publicada a les altres edicions, fins el punt de ser qualificada com a *sarsuela* (sense indicar-nos el nom del compositor), distingir clarament les parts cantades de les parlades i comptar amb cantables que no apareixen al text imprés. ¿Versió original rebutjada per Escalante? ¿Reescriptura de l'obra per part d'algun altre autor? Teodor Llorente Falcó al seu llibre *Eduardo Escalante, con motivo de su centenario* (València, 1934) ens dóna una pista quan diu (p. 7): «Después sólo ofreció [està parlant d'Escalante i la sarsuela] como novedad en la escena la adaptación de su obra *Lepe y Talala* convertida en zarzuela con música del maestro Peydró, arreglo que se hizo para el beneficio de la tiple Cándida Folgado (13-2-1892)». Hem de suposar, doncs, que el manuscrit és aquesta adaptació. No deixa de ser curiós, però, que no s'imprimira mai quan el compositor era ben conegut i el gènere sarsuelístic es trobava en plena expansió. I més curiós és encara que el text editat presente traces de clara influència sarsuelística (escenes una, vuit, onze i quinze, per exemple). Aquest darrer fet ens fa pensar que el que es va editar en 1895 no és tant el text estrenat en 1886 com una adaptació feta sobre la versió escrita com a sarsuela.

LEPE I TALALA

Comedia valenciana [1] * en un acto. [a]
Escrita sobre el pensamiento de un cuento popular.
Estrenada en el teatro de la Princesa, la noche del 30 de enero de 1886

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Micaleta	Sra. Marí
La tia Coquera	« Bustamante
Talala	Sr. Llorens
Lepe	« Soler
El Alcalde	« Contreras
Meneos	« Franco

Un labrador y acompañamiento de labradores y niños. [b]

La escena en un pueblo de la provincia de Valencia.

Al Sr. D. Carlos Testor [2]
dedica este recuerdo su afectísimo y agradecido amigo
E. Escalante.

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 1973-1977.

ACTO ÚNICO

Calle de un pueblo. A la derecha, en primer término, la casa de Micaleta, con puerta y balcón practicables. Al lado, otra casa, con puerta también practicable. A la izquierda, en primer término, fachada de una casa, junto a la que aparece sentada la Tía Coquera, con un cesto lleno de tortas y pastelillos. Al fondo, algunos árboles y matas de ortigas; sobre una de éstas un sombrero de labrador. Es el amanecer, y al levantarse el telón aparecen en escena Talala, el Labrador y labradores, haciéndole música a Micaleta debajo de su balcón. La Tía Coquera sentada a la izquierda.

ESCENA PRIMERA

Talala, Labrador, la Tía Coquera y labradores con guitarras.

TALALA. Agraixen les fadrines,
i tenen molta afició,
a que el nòvio les obsèquie
cantant-los quatre cançons. [c]

Cantando

En la plasa Mayor vive
la que tiene que ser mía,
la que tiene que ajuntar

su boquita con la mía.
Alça't, Miquela,
i al balcó aguaita,
que ja despunta
rient-se l'alba.
Ix, perla fina,
lusero meu,
que s'alegren al vore't
els pardalets. [d]
Adiós serafín hermosa;
adiós, sol; adiós, estrella;
adiós, que se va tu amante,
y aquí el corazón se deja.
Alça't, Miquela,
i al balcó aguaita,
que ja despunta
rient-se l'alba.
Ix, perla fina,
lusero meu,
que s'alegren al vore't
els pardalets. [e]

LLAURADOR. [f] Prou, que ja amaneix. Talala;
Miquela no vol [e]ixir
al balcó, ni per més música
que li faces.

TALALA. Té un dormir...

COQUERA. Xicos, coques calentetes
de dacsa [3]. Vingau ací.
I pastissets de moniato
com la mel. ¿No me'n preniu?

TALALA. ¡Vaja un cas! Ara mateix
jo el duia...

LLAURADOR. ¿Qué et sossoix?

TALALA. ¡Ei! Que he [g] perdut el sombrero
no sé a on. ¡Mal enemic!
Me se l'haurà endut el aire,
tal volta sinse sentir.

LLAURADOR. Pot ser.

TALALA. ¿L'ha amagat algú
de vosatros?

LLAURADOR. Fuig d'ahí.
Això sols li passa a un tonto
com tu.

TALALA. Prou desgràcia tinc.

LLAURADOR. Conque se n'anem a pendre

la mañana, i pues que hui
és la quinta, el que ixca lliure
paga un sopar esta nit.
Toqueu.

Vanse el Labrador y acompañamiento. [h]

ESCENA II

Talala y la Tía Coquera.

COQUERA. Coques calentetes,
acabaetes d'[e]ixir
del forn. Xicos, la Coquera.
TALALA. Tia Coquera, ¿vosté ha vist
per casualitat el meu
sombrero?
COQUERA. ¡Ai, Talala!
TALALA. Hu dic
perquè l'he[g] perdut i vaig
buscant-lo.
COQUERA. Carabassí,
lo que has de buscar és cap,
que és lo que et falta, infeliç.
TALALA. Ja m'ha dit tonto, paciència;
jo volguera ser un linx[i].
COQUERA. Com aplegue el tio Toni,
el alcalde, a descobrir
que a sa filla vols, te tanca.
TALALA. ¡Ja va!
COQUERA. Té un atre partit
millor que tu Micaleta.
TALALA. ¿Hu diu per Lepe?
COQUERA. Sí, fill.
TALALA. No me canvie.
COQUERA. ¡Incapaç!
Vols comparar-te a eixe xic
que li diuen el sabut.
TALALA. ¿Per què, per què sap llegir?
COQUERA. Perquè sap més que cinquanta
advocats junts.
TALALA. Pos me'n ric.
COQUERA. ¿Me compres un pastisset?
TALALA. Si estigueren bons...
COQUERA. Molt fins.
TALALA. Dona, per la traça, goig

me fan des de que els guipí.
Ne tastaré una punteta
només. Este està molt cuit. *Pellizcando los pasteles y comiendo.*
Este, massa moll. Este atre,
té poc sucre.

COQUERA. ¡Maleït!
¿Quin safor[4] has fet? Allarga't.
menja arsènic.

TALALA. ¡Recafís![5]
¿Pos no veu que com sóc tonto
no sé lo que em faig[j]?

COQUERA. Així
rebentes.

TALALA. ¿A com els ven?

COQUERA. A deu cèntims.

TALALA. ¿Deu? ¡M'ha vist!
Si foren a dos diners...

COQUERA. ¿T'has xafat la llengua, enxís?

TALALA. ¿Me'ls dóna a aguileta?[6]

COQUERA. ¿Quants
ne vols?

TALALA. ¿Quants...? Ara no tinc
diners, però si me'ls fia,
li'ls compre tots.

COQUERA. ¡Enemic!
Vés-te'n, tonto del dimoni,
i que te fie el botxí.

TALALA. Però tia Coquera...

COQUERA. Vés-te'n
o t'arrape.

TALALA. ¡Cap de mins![7]
¿Tinc jo culpa de ser tonto?
¡Mà que és treball...!

COQUERA. Bé hu pots dir.
El que haja en tu de tractar...

TALALA. ¿M'haurà caigut per ací
el sombrero?
Buscándolo, vase [por el] foro [de la] izquierda.

COQUERA. ¡Ai! El Sinyor
que mos conserve els sentits.
¡Calla! Repara a on el té.
Viendo el sombrero que está sobre la mata, lo coge y lo esconde debajo [de] la silla donde está sentada.
I l'incapaç no l'ha vist.

ESCENA III

La Tia Coquera y Lepe, por la derecha del foro.

LEPE. ¡Una persona com jo,
que pot tindre's per un Sèneca.
no ha de poder conseguir
el amor d'eixa femella!
COQUERA. Lepe, ¿a on vas tan de matí?
LEPE. Vaig per lo món.
COQUERA. *[Apart]* ¡Què bé contesta!
[Alt] Sempre cavil·lant, a l'últim
te s'aiguarà la mollera.
LEPE. Jo mateix m'espasme[8] al vore
el meu talent a on aplega.
Mire lo que ha sossoït
encontrant-me en La Vallesa.[9]
Ja fa temps, en eixe poble
naixqué prop de la veleta
del campanar, per les juntes
de les pedres molta herba.
Ahir, reparant l'alcalde
la mala vista que fea,
me diu: «¿tindries una idea
per a netejar-ho allò sinse
muntar?». Jo dic: «¡Oi, atenga!
Nugue d'una corda a un burro
passant-la per la veleta,
i p[o]ve-lo, que quan ell
al morro tinga l'herba,
en manco de tres minuts
ni dos brossetes ne deixa.[10]
COQUERA. ¿I es la menjà?
LEPE. Fent carasses
se quedà amostrant la llengua
al pouar-lo. ¡Una desgràcia!
COQUERA. ¡Qui no t'ha de tindre enveja
en lo poble si saps tant!
Encara diu el babieca
de Talala que per tu
no es canvia.
LEPE. Tia Coquera,
no me nomene a eixe tonto,
perquè m'encenc com l'esca.

¡Pues no acabe de saber
que pretén a Micaleta!
COQUERA. Este matí li ha fet música,
i quant torbat el goleta
aniria que ha perdut
el sombrero. ¡Mira!
Enseñándole el sombrero.
LEPE. Ella
se li riurà.
COQUERA. No t'adorgues,
no te la pegue.
LEPE. ¿A mi? ¡Espera't!
¡A mi pegar-me-la un tonto...!
COQUERA. Cert, això no hu considera.
¡Bovo eres tu! Què, ¿me compres
pastissets? Hui estan canela.
¿Quants ne vols?
LEPE. Perquè no diga,
pose-me'n mitja dotzena.
¿A com són?
COQUERA. Per ser pe'a tu,
a sou només.
LEPE. De manera
que dos per dos, huit; i quatre,
quinze... Serà una pesseta
i onze aguiletes. [11]
COQUERA. Just. ¡Fill,
però en quina llaugerea
traus un compte!
LEPE. I sinse valdre'm
de ploma ni llapissera.
Pose-me'ls ací *(En el sombrero)*, me'ls guarde
que ara tinc la boca seca.

ESCENA IV

Dichos y Talala por el foro.

TALALA. No el trobe. ¿Això és que li compra
pastissets eixe fatxenda?
¡Viroll, [12] en lo que m'agraen,
no tindre ni una aguileta...!
LEPE. *[Apart]* ¡Rejudes, ja està ací el tonto!
COQUERA. Desprecia-lo.
LEPE. *[Apart]* M'encangrena.

[Alt] Xe, dos paraules.

TALALA. ¿Què vols?

LEPE. Tu ací, ¿en quina idea véns?

COQUERA. A Talala lo que el crida
és l'olor dels pastissets.

TALALA. ¿A mi? *[Apart]* Lo manco me'n fea
catorze. *[Alt]* No valen res.

COQUERA. Tu sí que no vals, desastre.

TALALA. Si me'ls regala, no els prenc.
¿S'ajua que no li agraen
ni al meu burro?

COQUERA. ¡Mala pell!

LEPE. Pues jo en comprí i no sóc burro.

TALALA. Tu, perquè estàs famolenc.
A [e]spaiet, no te se llancen
a pedre, amaga-los bé.

LEPE. ¿A que te'ls fique en los morros?

TALALA. ¿A que no? Xe, esta-te quet.

LEPE. Tin, burruc. [13]

Metiéndole los pasteles en la boca.

TALALA. Lepe, te dic
que no jues.

LEPE. Te'ls faré
menjar tots. Tin, Cento, mama.

TALALA. ¡Mà que me creme! *[Apart]* Pos ells
estan poc bons. [14]

Mordiendo los pasteles y fingiendo que los engulle a la fuerza.

LEPE. Pe'a que em digues
atra volta famolenc.

TALALA. Me faran mal.

Con la boca llena, siguiendo el mismo juego.

LEPE. U ne queda,
i este te l'embotiré.

TALALA. Lepe, que em creme, de veres.

LEPE. A la força li'ls he[g] fet
menjar tots.

COQUERA. Eres el diable.

TALALA. ¿Que no te'n queden ja més?

LEPE. No, però em queden punys
pe'a ficar-te-los també.

Amenazándole.

TALALA. Prova si eres tan *majito*.

COQUERA. ¡Dimonis, no se pegueu!

ESCENA V[k]

Dichos, y Micaleta por la puerta de su casa.

LEPE. ¡Mira si alcance jo poc
i penetre i profundiso!
¿És el dir que eixe boviso
intenta guanyar-me el joc?
MICALETA. Per la traça...
LEPE. ¿I el teu pit
li pot donar esperances?
MICALETA. ¡Com negar-ho en lo que alcances!
TALALA. Boca dolça de confit.
LEPE. ¿Podrà ton pare, seré,
mirar que vols ser parella
d'un xic que deu dur esquella?
TALALA. Com ell deu dur-la també...
MICALETA. Tal vegà mon pare, adust,
al prompte moga un quedir, [15]
però jo el deixaré dir,
i al remat faré el meu gust.
LEPE. Me sobra astúcia i cervell
pe'a vengar-me. No te rigues,
meua tal volta no sigues,
però tampoc seràs d'ell.
TALALA. ¿No hu serà? ¡Cielos devinos!
Quant ell hu diu, és capaç...
MICALETA. Eixa te l'engoliràs,
Sèneca d'Arrancapinos. [16]
Per molt que estudien i intenten...
com s'empenye una femella,
tinc segur que ix en la d'ella,
i tots los sabios rebenten.
LEPE. Hui, un atre rebentarà.
TALALA. Si ve a males...
MICALETA. Més calguera...
TALALA. A cap no me guanyarà,
que jo, en una cabotà.
trenque una paret mitgera.
LEPE. Per de prompte una presó
quisá t'estiga esperant.
MICALETA. ¿Tu, pres?
TALALA. ¿Jo pres? ¿A quin sant?
LEPE. Debaes en tota intenció

ignorància manifestes.
¿No recordes quan anares
a palos en aquells d'Ares [17]
que vingueren a les festes?

TALALA. Sent forasteros, no hi ha pena.

MICALETA. Clar.

LEPE. ¿No? El jutge del partit
seguix la causa, i m'ha dit
de *fijo* que te condemna.

TALALA. ¿Condemnar-me...? Tinc ja el cor
com un cigró. Micaleta,
¿me duran a la fosqueta?

MICALETA. Hu diu per a fer-te por.

LEPE. S'ha de vore com la tinta
de negre, o perc el juí.

Óyese dentro el toque de una trompeta.

COQUERA. Ja ve el coixo per ahí
fent el bando de la quinta.

LEPE. Vorem l'aguacil Meneos
si de l'assumpt s'ha enterat.

MICALETA. ¿Qui te mana, desastrat,
ficar-te en eixos *jaleos*?

TALALA. Com eren forasters, jo
no creguí que m'esmarrava
si una palissa els pegava
per a animar la funció.

ESCENA VI

Dichos y Meneos por la derecha del foro, seguido de una multitud de chiquillos que le rodean, imitando burlescamente sus movimientos. Este personaje cojea un poco, y cuando pregona el bando suele acompañar las palabras moviendo la cabeza y el cuerpo a uno y otro lado.

COQUERA. Ja està ací Meneos.

LEPE. *(Llamándolo)* Xe,
fes favor.

MENEOS. Ara acabant.
(A los chiquillos) ¡Mà que és descaro! ¡Xicalla,
largo! ¡Quina nuvolà! [18]

Da un toque de trompeta y pregona el bando.

«D'ordre del sinyó Alcalde Costetusional, se fa saber: que este matí, a les nou, se celebrarà en la Casa de la Vila el sorteo de la quinta p'a el replaso d'est'any. I en seguida la cele[b]ració de soldats. I al mosso que no es presente, se'l declararà figo, vull dir fugo».

A los chicos que se burlan,

¡Recorbella, si n'agarre
a u, el rebente en un bac!

Vanse los chicos.

LEPE. ¿Ací quants hòmens demanen? [19]
MENEOS. Quatre.
LEPE. I fadrins, ¿quants n' hi han?
MENEOS. Vint-i-set.
LEPE. Entonses puc
lliurar-me.
TALALA. Igual compte em faig. [j]
MICALETA. Digues, ¿i sobre la causa
oigueres algo?

Señalando a Lepe.

MENEOS. Que l'han
multat en trenta pessetes.
LEPE. ¡Multar-me a mi!
MICALETA. ¿Te fa estrany?
LEPE. Això no pot ser: ¡si fon
Talala el que se cansà
de repartir palos!
TALALA. Tu
m'aürtares. [20]
MICALETA. ¿Te vols tirar
les puces?
LEPE. Bé, si me multen
a mi, a ell el tancaran
i tindré eixe gust.
MENEOS. Me pense
que ara estàs equivocat,
pues pagues tu per los dos.
LEPE. ¿Jo per los dos? ¿Com?
MENEOS. Pagant.
MICALETA. ¿No veus que Talala és tonto?
TALALA. ¿No veus que sóc tonto? Clar...
MENEOS. El jutge l'absolgué.
LEPE. ¡Cristo!
TALALA. Atén, ¿Per casualitat
tu has vist el sombrero meu
que perguí esta matinà?
MENEOS. Jo, no.

Óyese dentro la voz del Alcalde, que llama a Meneos.

ALCALDE. ¡Meneos!
MICALETA. ¿Te crida
mon pare?
MENEOS. Si ix, ves a [e]spai
que et pille en este...
MICALETA. Per Déu,
no li digues...
MENEOS. Mal me sap,
Lepe...
LEPE. ¿Te burles?
MICALETA. Conforma't,
i els caragols[21] vés soltant.

Entra Meneos en casa del Alcalde.

TALALA. *(A Lepe)* Xe, si jo solte més palos
te costen un dineral.
MICALETA. Me fique en casa ma tia,
no li vaja eixe a xarrar...

Vase por la puerta segunda de la derecha.[22]

ESCENA VII

Lepe y la Tía Coquera.

LEPE. ¡Bramant estic de coratge!
Per a pedre a eixe incapaç
una idea necessite...
COQUERA. Rasca't, fill, que ella eixirà.
LEPE. Ja la tinc. Duga en seguida
eixe sombrero.
COQUERA. ¿El seu? Xas. *Dándole el sombrero de Talala.*
No entenc...
LEPE. A la una, a les dos,
a les tres. *Arroja el sombrero al balcón de Micaleta.*
COQUERA. Però...
LEPE. Ja està.
Tan *fijo* com quatre i cinc
són dotze, a un presili va.
¿Vosté veu eixe sombrero?
COQUERA. Sí; veig que l'has encalat...

LEPE. Pues, bueno; Talala, anit,
ocultament se'n muntà,
per lo balcó, a l'aposento
de Miquela, i al baixar
li caigué sinse sentir-ho.
¿Comprén?

COQUERA. Penetrant-me vaig...

LEPE. Per el sombrero es coneix
al que la casa escalà
pe'a seduir a la filla
de l'alcalde...

COQUERA. ¡Barrabàs!
En lo seu geni...

LEPE. Este, al vore
l'honra seua atropellà,
al tonto l'unfla i el tira
después lo manco a Ultramar.
Ara, vosté s'encarrega
d'anar per ahí escampant
la fechoría.

COQUERA. Mig poble
el escándalo sabrá.

LEPE. Si ara no acabe en lo tonto
pe'a sempre, no acabe mai.

Vanse los dos por el foro, en distintas direcciones.

ESCENA VIII

El Alcalde, por la puerta de su casa, y Meneos siguiéndole a respetuosa distancia.

ALCALDE.[1] Sóc l'Emperador del poble,
sóc l'Alcalde, sí sinyor,
i tremolen hasta els gossos
quan un bando tire jo.
Sóc tan recte, que una volta
com a castic exemplar
tanquí en la presó a ma sogra,
al mestre i a l'escolà.
La vara de la justícia
la duc sempre com un fus,
pe'a que els meus fueros respeten
segons la llei... de l'embut.[23]

Encara que en una multa
balde al que tira un coet,
jo en tire tots els que em dóna
la gana, i està ben fet.
En la pública limpiesa
infracsión no consentixc,
salvo siertos desacatos
que solen fer els meus xics.
Ningun serdo del veïnat
voran solt per lo carrer,
si no és el porc de l'Alcalde
que eixe privilegi té.
A fer unes eleccions
no em guanya ningun naixcut,
que hasta els morts del cementeri
vénen tots a votar junts.
I si em veig en un apuro,
perdut com un formigol, [24]
con muchísima destresa
agarre i volque el perol. [25]
I a un alcalde recte
com jo, i justicier
que en la presó tanca
hasta la muller,
Talala i ma filla
se li burlen. ¡Ai!
Crec que si m'apuren
els faig [j] fusilar. [m] ¡Meneos!

MENEOS. ¿Mana vosté...?
ALCALDE. ¿És dir que parlant estaven
ací Talala i ma filla?
MENEOS. Sí, sinyor.
ALCALDE. ¡Jo els despedace!
MENEOS. A mi em sap mal dilatar
a ningú. Això és de xarraires.
ALCALDE. Tu, en lo teu deure complires.
¿A on s'ha vist, ¡voto a Sant Jaume!,
festejar un tonto així
en la filla de l'Alcalde?
Meneos, des de hui et done
ominosas facultades
per a que a on els trobes junts
sinse consultar-me els tanques.
MENEOS. Tancar-los... ¿en quina llei?
ALCALDE. En la que el còlic [26] senyale.
Jo puc, com a soberano
del poble... Atén, ¿tu tirares

el bando en tots los cantons
dels meus dominis?

MENEOS. Nyo[27] Alcalde;
perdone vosté si fique
la cullerà en lo potaque
monosipal.

ALCALDE. Pots ficar-la,
que algun dret tens al beuratge.

MENEOS. En ley, la declaració
de soldats acostumàvem
fer-la huit dies després
del sorteo.

ALCALDE. Enguany no és fàcil,
perquè el diumenge que ve
volem jo i el secretari
fer els bous.

MENEOS. ¿Els bous? *[Apart]* De sobra
que els fan sempre l'u i l'atre.

ALCALDE. ¿Marmoles, Meneos?

MENEOS. ¿Jo?
[Apart] Mai pare de menejar-me.

ALCALDE. No em retruques... Ara pense
que ja estaran esperant-me
en la casa de la Vila
pe'a quintar. Meneos, arre.

Vanse [por el foro].

ESCENA IX

Micaleta, por la segunda puerta de la derecha, y la Tía Coquera por el foro [de la] izquierda.

MICALETA. Tot hu he[g] ouït. ¡Què poc penetra!
Prou és que en eixe coratge
me prive parlar en ell
per a tindre jo més ganes.

COQUERA. En cinc minuts, la notícia
fiu córrer per totes bandes.
¿Ací estàs tu, Micaleta?
¿Ja ixqué de casa ton pare?

MICALETA. Fa poc se n'anà en Meneos.

COQUERA. *[Apart]* No tardaran a portar-li
la nova.

MICALETA. Deuen ja estar

quintant.

COQUERA. No parí ficaci... [28]

MICALETA. *[Apart]* Sols faltava que caiguera
soldat. Pensant-ho, m'esqualle.

COQUERA. Distraguda ouint contar
un cas molt extraordinari...

MICALETA. ¿Quin cas?

COQUERA. Per supost, no hu crec.
Ací són capaç d'alçar-li
una llevantança... ¡Filla,
com amotinem i tallen...!

MICALETA. Però...

COQUERA. Talala s'acosta,
ell millor podrà explicar-te...
Vaig a vore per ahí
si la vendúria acabe.

Vase [por el] foro.

ESCENA X

Micaleta, y Talala por el foro.

MICALETA. Si l'entenc, que m'apotequen. [29]

TALALA. ¡Mare meua del Rosari!

MICALETA. ¿Què sossoix? ¿Què t'espanta?

TALALA. ¡Sóc perdut! ¡Ai, Micaleta!
Ara sí que d'esta feta
no me val la casa santa. [30]

MICALETA. Parla ja, m'estic desfent.
¿Has tengut rinya o qüestió?
¿A què tanta exclamació?

TALALA. ¡És gran el meu sentiment!
Consola'm en un abraç.

MICALETA. ¿Qui? Vés i abraça a una mula.

TALALA. Com sóc tonto, dissimula;
és que no sé lo que em faig. [j]

MICALETA. ¡Però, condemnat, rebenta!

TALALA. Han fet córrer en mal fi
una bola per ahí
que el dimoni no l'inventa.
Diuen que esta nit passà
muntant-me'n per lo balcó
entrí en lo teu quarto jo
i baixí a la matinà.

MICALETA. ¡Jesús! ¿Qui és el embustero?

TALALA. I que el fet està provat
perquè en lo balcó, torbat,
al baixar deixí el sombrero.
MICALETA. ¡Mira'l!
Reparando en el sombrero.
TALALA. ¡Ui! D'esta em fa a trossos
ton pare; me fica pres,
se forma causa, i después
a Ceuta van els meus ossos. [31]
MICALETA. Calla.
TALALA. Un presili me mame.
MICALETA. ¿I qui pot haver segut...?
TALALA. ¿Qui vols que siga? El sabut.
¡No veus que sap tant!
MICALETA. ¡Ai, infame!
TALALA. Si jo ideara una traça...
MICALETA. ¿Tu idear? Eres perdut.
Maleït siga el sabut
i tota la seua raça.
TALALA. Voré rascant-me el tòs...
MICALETA. Mal:
tens sinse oli el reverbero.
Abans de tot, el sombrero
vaig a llevar-lo.
TALALA. No cal.
MICALETA. Mos compromet...
TALALA. ¡Mala pesta!
MICALETA. I la meua honra està neta.
TALALA. Però, aguarda't, Micaleta,
que m'estic rascant la testa.
Me pareix que entropessí
en lo modo...
MICALETA. ¿Te pareix...?
TALALA. El cas és que ara mateix
ton pare s'emboca ací,
i com la primera espenta
serà forta...
MICALETA. ¿Com lliurar-se?
TALALA. Lo millor és amagar-se
ans que esclafe la tormenta.
MICALETA. Fugir és manifestar
que hi ha culpa.
TALALA. Pues precisa,
o la primera palissa
no la podrem evitar.
MICALETA. Passos sent.

TALALA. ¡Valga'm Sant Roc!
MICALETA. Atrancaré dalt la porta.

Vase precipitadamente por la puerta de su casa.

TALALA. Jo, si puc, me n'ixc a l'horta
a que em pegue l'aire un poc.
Vase por el foro.

ESCENA XI

Labradores de ambos sexos, y Lepe; por el foro, el Labrador. [n]

LLAURADOR. [o] La Coquera m'heu digué.
Tot el fet conten i xarren;
a estes hores hi ha en lo poble
un rum-rum de mil diables.
La curiositat
mos porta fugint.
Oi, mireu-lo allí. *Señalando el sombrero.*
¡Ha, ha, ha, ha,
quina vista fa!
Al vore'l s'espanten
tots els teulaïns. [p]
¡Qui creuria de Talala
eixes accions!
LEPE. Infeliç;
li tinc llàstima. En pillar-lo
el Alcalde... Ja està ací.

ESCENA XII

El Alcalde y Meneos. [32]

ALCALDE. Menos, sitia'm el poble
per si intentara fugir,
i a on el veges, l'amaitines [33]
i me'l portes mort o viu.
Vase Meneos.
¡Quanta gent silvestre! Largo,
que gupos no en consentixc.
La cara em cau de vergonya

només d'oir-ho contar.
¡Sielos, quina escandalíssia
si resulta veritat!
LEPE. Per desgràcia, sinyó Alcalde,
més patent no pot estar.
Repare. *Señalando el sombrero.*
ALCALDE. ¡Ah, traïdor!
LEPE. Vosté
deu fer una justicià.
ALCALDE. ¡Així el meu honor embruta
com si fóra algun cabàs
de femater!
LEPE. ¡Eixe afronte
fer-li'l a un Alcalde! ¡Animal!
ALCALDE. ¿Qui és l'animal?
LEPE. Ell. Vullc dir
que és major el desacat.
ALCALDE. El delit mereix caena.
LEPE. Lo manco trenta-set anys.
ALCALDE. Perpètua fóra millor.
LEPE. Penjar-lo més acertat.

ESCENA XIII

Talala, y Meneos por el foro. [34]

TALALA. Jodio, tu no m'agarres,
que jo no fuixc.
MENEOS. Ací està.
ALCALDE. ¡Ah, so bandoler! Meneos,
vés, que seguixquen quintant.

Vase Meneos y vuelve en seguida.

¿Com que l'honra de ma filla,
pirata, has atropellat?
TALALA. Nyo Alcalde...
ALCALDE. Si hu negues...
TALALA. Oixca'm;
jo diré lo que passà.
Venint anit de regar
pensant, com sempre, en Miquela,
diguí: «a vore si es desvetla»
i em posí a relinxar. [35]
LEPE. Deuen nugar-lo a una estaca.

TALALA. Com ella, des d'una llegua
coneix millor la veu meua
que jo la de la meua haca,
en seguida tragué el nas
per lo balconet...
ALCALDE. ¡Ah, gossa!
TALALA. I em preguntà carinyosa:
«Tros de cullerot, ¿a on vas?»
«Ací vinc, pues justament
no ham parlat hui una miqueta...
Baixa, que fa geloreta,
i prop de tu no la sent.»
«Sí que fa gris –digué ella–
¿per què no muntes tu?» «¿Jo?
¿Per a on?» «Per lo balcó».
ALCALDE. ¿Digué això? ¡Mala femella!
TALALA. Jo diguí: «ton pare pot
ouir-me»; i ella saltà:
«no tingues pena, que està
roncant com un mardanot». [36]
ALCALDE. ¿Jo mardanot? En canal
tinc que obrir-la.
LEPE. ¡Açò delira!
¡No hu nega! Pareix mentira
que puga ser tan tabal. [37]
ALCALDE. Però acaba, ¡condemnat!
¿Muntares?
TALALA. ¿Que si muntí?
En seguida m'enfilí
per la paret com un gat.
L'amor me serví d'escala.
ALCALDE. ¡Repillo, no tindràs fret!
Arrastraràs un grillet.
LEPE. Ja et lleví del mig, Talala.
TALALA. Bo pe'a tu. Encara me mareja...
ALCALDE. Meneos, amarra-lo
com un Cristo i tanca-lo
a on la llum del sol no veja.
TALALA. Si m'aplegues a tocar...
A Meneos que se dispone a atarlo con un cordel.
ALCALDE. Meneos, cumplix la llei.
TALALA. Tanque'm, però no me nugue.
ALCALDE. Una mordassa i al cep.
TALALA. ¡Enquisionero! [38] Adiós,
Miquela, per tu vaig pres.
Si quan me digueres: «munta,

que ací no fa tant de fred»,
jo t'haguera dit: «no vullc,
tinc por, que està fosc i hauré
d'anar a la palpa...» Però...
l'afronte és lo que jo sent,
perquè ara hu sap tot lo poble
i mos llevaran la pell.

LEPE. ¿No dies que no et canviaves?
Açò no es compra en diners.
Señalando la frente.

TALALA. ¡És clar! Tens eixa cabota
de margalló filloler. [39]

ALCALDE. I si va a un presili, em tire
la terra als ulls jo mateix.
Pues, per desgràcia, ¿qui hu dubta?,
Lusbel l'ha fet gendre meu.
I com cantant-ho en lo poble
van ja gatets i gossets...
¡Quina honra pe'a la família,
i pe'a un Alcalde, quin fem!
En fi, que si netejar-me
vullc un poc, no hi ha remei:
és precís casar-los. ¡Jo, sogre
d'un Talala!

MENEOS. Xe,
toca, ¿que tu estàs d'espai?

TALALA. ¡Pos ara m'afanyaré!
¿Algú ha vist que tinga pressa
d'anar a l'estaribel? [40]

ALCALDE. Detin-te. Per a provar-te
lo generós del cor meu,
vullc perdonar-te...

LEPE. ¿Què diu?

ALCALDE. Però en un tracte.

TALALA. ¿Quin és?

ALCALDE. Que te cases en ma filla
o t'encomanes a Déu.

TALALA. ¡Vítol l'Alcalde!

LEPE. ¡Un dimoni!
Que també jo la pretenc.

TALALA. Done'm quatre abraços.
Al Alcalde.

ALCALDE. *(A Lepe)* ¿Tu?

LEPE. Si lo de l'escalament,
¡com sé tant!, fon una bola
inventà per mi, i ha fet
el favor la tia Coquera

d'escampar-la.
ALCALDE. ¡Bé, molt bé!
Pos a tu i a la Coquera
us q carregaré la llei,
per calumniaors.
LEPE. Nyo Alcalde...
ALCALDE. ¿Així es jua en l'honor meu?
TALALA. Nyor sogre, jo, com so tonto,
m'heu creguí tot tal mateix
com si m'haguera passat.
LEPE. Home, calcule vosté
que casant-me en ella prove
a tots que no ha passat res.
ALCALDE. Però com uns hu creuran
i atres no, no me convé
tindre un gendre de tan poca
vergonya.
LEPE. ¡Relusifer!
¡Si no me penjava...!

ESCENA XIV

Dichos y, por el foro, la Tía Coquera.

COQUERA. ¡Lepe,
alegra't!
LEPE. ¿Me du un cordell?
COQUERA. ¡Has tret el número cinc
en lo sorteo...!
LEPE. ¡Quin cas!
COQUERA. Eres lliure, pues demanaven
quatre hòmens només.
LEPE. Torbat
ací, olvidava... ¿De veres
sóc lliure?
COQUERA. Pots respirar.
TALALA. Tampoc jo m'enrecordava,
i casi estic tremolant.
LEPE. I Talala, ¿quin ha tret?
COQUERA. Talala el quatre: és soldat.
LEPE. ¡Ah, reviroll!
TALALA. ¡Santo sielo!
ALCALDE. Esta sí que és empastrà.
LEPE. Alça, carrega en lo chopo. [41]
¿No t'anaves a casar?

ESCENA XV

Dichos, y Micaleta por la puerta de su casa.

TALALA.[r] ¡Micaleta!
MICALETA. ¿Què te passa?
TALALA. Sóc soldat.
LLAURADOR. Caigué soldat.
MICALETA. ¡Valga'm Déu!
TALALA. Sempre va el gos
al de la calça esgarrà.[42]
La desgràcia més gran i tremenda
que em podia en lo món sossoir:
carregar en lo chopo i deixar-te,
Micaleta, és molt trist. ¡Ai! Molt trist.
MICALETA. La desgràcia més gran i tremenda
que en podia en lo món sossoir,
pues segur que la teua Miquela
morirà si te'n vas a servir.
ALCALDE. D'un Alcalde de la meua espenta
no devia commoure's el pit;
més la pobra, al remat, és ma filla
i patixc al mirar-la patir.
LEPE. Esta nit faç jo el gasto en la tenda;
us[q] convide, pues lliure n'he[g] [e]lixit.
¡Ai, Talala! A pelar criaïlles
crec que ja pots anar deprenint.
LLAURADOR. ¡Viva el rumbo! Esta nit, en la tenda
fas tu el gasto, pues lliure has [e]lixit.
¡Ai, Talala! A pelar criaïlles
crec que ja pots anar deprenint.
TALALA. ¡Encara me se burlen!
Mal cor se necessita.
LEPE. ¡Quina marcialitat
de quinto tan bonica!
LLAURADOR. Serà cosa de vore't,
en gorra i corbatí,
dependre l'exercici
tan tieso com un pi.
Al compàs del ratapan
algun lapo[43] et pegaran.
Mentres, fent cara de gos,
aniràs dient: «uno, dos.
Tran, tran,

uno, dos».

TALALA. Més que la meua
sort desditxà,
el goig m'irrita
d'eixe arrastrat.

MICALETA. Més que la meua
sort desditxà,
el goig m'irrita
d'eixe arrastrat.

ALCALDE. Si esta gentola
molt me va unflant,
faig[j] en seguida
una cordà.[44]

LLAURADOR. Si un poc t'ajuda
la sort, voràs
que hasta el ranchero
t'ascendiran.

MICALETA.[s] ¡Quin desconsuelo, Sinyor!

TALALA. ¡Quan ton pare havia ja
consentit en que es casàrem...!

LEPE. ¿Plora? ¡Vaja un melitar!

MICALETA. ¡Ai, pare!

ALCALDE. ¡Calla, guilopa![45]

TALALA. ¡Ai, nyo Alcalde!

ALCALDE. ¡Callaràs!
Bon empastre férem. Digues:
¿tu tens algo que al·legar?

TALALA. Sí, sinyor.

ALCALDE. ¿Què?

TALALA. Que sóc tonto.

ALCALDE. ¡Cert! No havia jo pensat.
Corre el número, i del quatre
passa al cinc.

TALALA. ¡Oi, Lepe! ¡Arx![46]
Uno, dos, uno.

LEPE. ¡Jo, el mate!

ALCALDE. Agarra-lo del ramal,
Meneos, i si es mou, tanca'l.

LEPE. ¡Deixe que em penge!

TALALA. Ham triomfat.

MICALETA. ¡Si saps més que Lepe!

TALALA. Mira,
preferixc a saber tant,
ser més tonto que una mata
de faves,[47] pues no em va mal,[t]
i per a provar millor

que seguiré fent tontaes,
tinc, ¡oh públic!, el valor
de demanar per favor
mos dones quatre palmaes. 745

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] En *MS, zarzuela en un acto.*
[b] En *MS, Un labrador. Niños y coro de labradores de ambos sexos.*
[c] En *MS*, el text diu:

Coro. Ya están templats
els instruments;
vinga, Talala,
solta eixa veu.
Talala. Si Micaleta
m'aplega a ouir
enseguideta
s'alça del llit.
Cor. Ya están templats... etc.
Talala. Escomensem.

[d] En *MS*, **Coro:** Ix perla fina..., etc.

[e] En *MS*, el **Coro** repeteix des d'*Alsat Micaleta* fins el final.

[f] En *MS, Hablado.*

[g] En *MS, OC, A: ha.* Esmenem per evitar confusions.

[h] En *MS, Vanse el Labrador y el Coro por el foro derecho.*

[i] En *MS, linse.* En *OC: lins.* Triem aquesta forma, que manté la rima.

[j] En *MS, OC, A: fas.* Esmenem per evitar confusions.

[k] En *MS* l'escena és radicalment diferent, ja que té afegit al seu començament aquest número musical:

Música.

Micaleta. ¿Qué escándalo es este?
Lepe. ¡Ella!
Talala. *¡Micaleta!*
Micaleta. ¡Vindre ací a renyir
a la porta meua!
Lepe. Me recrema eixe tonto
perquè te vol a tu.
Talala. Per la mateixa causa
me irrita eixe sabut.
Lepe. Pea ser el preferit
yo tinc moltes raons.
Talala. Les teues y atres tantes
ne tinc de sobra yo.
Lepe. Soc un fradrí de mèrit,
persona de gran cap.

Micaleta. Grans son les carabases,
pero estan fofes.
Talala. ¡Chas!
Micaleta. Cada u alegue els seus mérits
ya que tan pagat te vech.
Pero avans miram y deixa *(A Lepe)*
que yo alegue també els meus.
La flor més fina del horta
me diuen tots els que'm veuen
pues son els meus ulls dos móres
y les galtes dos roselles.
El peu una armela,
la boca un clavell,
y la sintureta
cap dins de un anell.
Cuant yo cante, els rosiñols
escoltanme se embelesen
y el meu anar menudet
el copien les palometes.
Que la meua veu
es de serafí,
y este cos te un aire
de lo re més fi.
Ay chentil llauraoreta,
una chitana em digué,
cregues que un prínsip mereixes
y l'encontrarás molt bé.
Talala. Si es casa en un prínsip,
¿com me quede yo?
Lepe. Escolta, pues, ara,
les meues raons.
Si el talent val més qu'el or,
no extrañes m'unfle d'orgull
ouir que allá per ahon vach
me diguen tots el sabut.
Yo creme molt de oli
estudiant papers
y m'ha quedat calvo
de tant de saber.
Sé de cálculs y de números
més de saro a bon segur,
y li conte els pels a un burro
en manco de un dir Chesús.
Tengo mucho fato,
guipe molt d'así.
Al vol les empome.
Soc un teulaí.
¡Ay, Lepe!, en lo que tu saps,
me digué un chitano vell,
no te capia ningun ducte
que hasta Ministre pots ser.
Micaleta. No diré que sí
ni diré que no.
Talala. Ara em toca a mí,
posen atensió.
De malnom Talala em diuen
y un Talala soc complet,
pero a mi donam pastisos
y disme tonto después.
Les chiques se burlen
com no tinc alcanç

y me mortifiquen
sempre en mi chuant.
Mentres menche alguna chulla
u me rasque en gust el tos
ya qui me trata de memo
y está rosegant un hos.
Fet un Sento mama,
un carabasí,
Miquel em deixares
al dirme que sí.
¡Ay! De la seua planeta
ningú es lliura baix del cel;
yo naixquí pera ser tonto
y chuplar un cañamel.

Hablado

I a continuació ve l'escena tal i com es troba impresa.

[l] En *MS*, *Música.*

[m] En *MS*, *Hablado.*

[n] En *MS*, *Música.*

[o] En *MS*, *Coro.*

[p] En *MS*, *Hablado.*

[q] En *MS*, *OC* i *A*: *os*.

[r] En *MS*, *Música.*

[s] En *MS*, *Hablado.*

[t] En *MS*, els darrers versos diuen:

Però anirà millor
després de tantes tristors,
si no te falta valor
per demanar per favor
mos donen cuatre palmaes.

NOTES CRÍTIQUES

[1] És aquesta una de les poques vegades que Escalante no empra denominacions com *sainete, juguete cómico*, etc. El terme, que situa l'obra en una òrbita teòricament superior, potser es dega al fet que el ací presenta Escalante és més aviat la recreació d'un tema *folklòric*.

[2] Carlos Testor Pascual (València, 1858-1926). Advocat, periodista i polític. Diputat a Corts pel Partit Liberal en diverses ocasions, va arribar a Director General d'Agricultura, Indústria i Comerç el 1888. Va treballar com a periodista a *El Mercantil Valenciano*, així com a diverses publicacions satíriques.

[3] *Coques de dacsa*. Les *coques* són uns dels productes més típics de la gastronomia valenciana, tant en les seues variants salades com en les dolces. Les de dacsa són característiques de la Safor.

[4] *Safor*. Conjunt de moltes coses en desordre (*DCVB*).

[5] *Recafís*. Intensificatiu de *cafís*, que és una mesura de capacitat equivalent, a València, a 12 barcelles. No hem trobat al *DCVB* un us admiratiu del mot.

[6] *Aguileta*. A València, moneda de cinc cèntims.

[7] *Cap de mins*. Aquesta expressió, que suposem que s'empra en el sentit de persona d'enteniment molt curt, no la trobem enregistrada al *DCVB*.

[8] *Espasmar*. Esglaiar, pertorbar de por o admiració (*DCVB*).

[9] *La Vallesa*. Poble inexistent. El nom el pot haver tret Escalante del terme d'*El Pla de la Vallesa*, situat entre La Canyada dels Pins (Paterna) i l'Eliana.

[10] *Folktale* molt conegut i que és possible trobar-lo amb diverses variants; una de les recents, i més elaborades, és la que es conté a la rondalla d'Enric Valor *Joan-Antoni i els torpalls*.

[11] Per si algú tenia dubtes, Lepe manifesta –mitjançant aquestes operacions matemàtiques– quin és el seu autèntic nivell d'intel·ligència.

[12] *Viroll*. Home senzill i de bon geni (*DCVB*). També s'empra de forma intensificada (*reviroll*) com a exclamació admirativa.

[13] *Burruc*. Mot no enregistrat al *DCVB*, però que té un origen que ens sembla evident: l'aglutinació dels mots *burro* i *ruc*.

[14] Nou *folktale*, aquest molt estés a Occident des de l'Edat Mitjana. En la majoria de les versions, el rústic té alhora una gran fam i un fortíssim mal de queixals, però ni un cèntim. Aconseguirà, llavors, assaciar-se i arrencar-se el queixal (tot de bades), gràcies a la seua astúcia, ja que reptarà uns estudiants a que es menjarà una quantitat exorbitant de pastissos. Si no ho aconsegueix, no cal ni dir-ho que pagarà la penyora d'un queixal...

[15] *Quedir*. Cosa a dir, objecció, queixa (*DCVB*).

[16] *Arrancapins*. Barri de València, situat cap al sud de la ciutat i que pren el nom d'una antiga alqueria. Al seu lloc es va edificar un quarter de la Guàrdia Civil. Hi ha, a més, un intel·ligent joc de paraules, ja que *arrancapins* significa també una persona rústica (*DCVB*). *Sèneca d'Arrancapins* fóra, així, un contrasentit.

[17] *Ares*. Suposem que es referirà al municipi d'Ares del Maestre, a l'Alt Maestrat, a prop de noranta quilòmetres al nord de Castelló. Cal pensar que Escalante cita voluntàriament una població molt allunyada de València per extremar el caràcter de *forasters* de les persones en qüestió.

[18] Impossible no pensar en el personatge de *Catalino dulses-posturas*, també perseguit pels xiquets, de *El pati dels canyarets* de Faust Hernàndez Casajuana (vid. la nostra edició en *Biblioteca d'Autors Valencians*, València, IVEI, 1993). El sentit burlesc és molt clar.

[19] El reclutament era una de les funcions administratives que corresponien en la Restauració als ajuntaments, els quals procedien a sortejar entre els mossos del terme el contingent que prèviament li havia estat assignat al municipi. Naturalment, això permetia nombroses irregularitat i cacicades per part de les forces vives de la localitat.

[20] *Aürtar*. Vid. nota [10] de *Matasiete...*

[21] *Caragols*. Popularment, diners.

[22] En realitat, Talala també se n'ha anat, tal i com es dedueix de l'acció, tot i que l'acotació no ho diu.

[23] *Llei de l'embut*. Cèlebre expressió per referir-se a una llei que s'aplica amb dues normes diferents: a uns se'ls fa passar per la part més estreta (se'ls exigeix molt més), mentre que a uns altres se'las fa passar per la més ampla (se'ls exigeix molt menys).

[24] *Formigol*. Formiga molt petita i, per extensió, animal de dimensions mínimes (*DCVB*).

[25] Referència evident a la *tupinada* (en castellà, *pucherazo*), consistent en anul·lar qualsevol acte electoral, generalment pel procediment de trencar (o volcar) les urnes de votació, en aquest cas, la del sorteig.

[26] *Còlic*. Deformació còmica per *Codi*.

[27] *Nyo*. Apòcope de *senyor*. No és una forma emprada habitualment per Escalante.

[28] *Parar ficaci*. El mateix que *posar ficaci*: posar-hi esment, judici, a una cosa o acció (*DCVB*).

[29] *Apotecar*. Per *hipotecar*.

[30] L'església. Al·lusió a l'antic dret d'asil, pel qual els criminals o perseguits per la justícia podien escapar-se'n tot refugiant-se en un lloc sagrat (església, convent, etc.).

[31] *Ceuta*. Vid. nota [16] de *Matasiete...*

[32] I no sols ells, sinó també els altres personatges es troben en escena.

[33] *Amaitinar*. Vid. nota [13] d'*Oros són trumfos*.

[34] Cal advertir el mateix que a la nota [32].

[35] *Relinxar*. Renillar, emprat en sentit figurat. El *DUE* inclou aquesta entrada: «No frecuente. Grito o manifestación de alegría o satisfacción física».

[36] *Mardanot*. Augmentatiu de *mardà*, emprat en sentit despectiu. El mardà és el mascle d'ovella destinat a la procreació (*DCVB*).

[37] *Tabal*. En valencià, persona cridanera o molt sorollosa (*DCVB*). Ací, per extensió, i potser en relació amb l'adjectiu *atabalat*, persona curta d'enteniment.

[38] *Enquisionero*. Deformació còmica d'*inquisidor*. Emprat ací el terme en el sentit evident d'autoritat cruel.

[39] *Margalló filloler*. És a dir, d'un margalló –espècie de palmera autòctona– que esta fillolant, és a dir: traent-hi el brot d'una nova planta.

[40] *Estaribel*. Vid. nota [44] de *Matasiete...*

[41] Expressió que no hem trobar enregistrada al *DCVB*, però que val com a carregar amb el pes de les molèsties, de la desgràcia. Potser, tanmateix, que es tracte d'una al·lusió a alguna *festa del xop* pròpia de la localitat. Com és sabut, és tradició que en aquestes festes –que es clouen amb la crema d'una gran foguera construïda al voltant d'un gran pal o tronc d'arbre– siguen els *quintos* els que l'organitzen i vagen a buscar (i a carregar) el xop en qüestió.

[42] Expressió molt gràfica amb un sentit ben clar: sempre són els pobres els qui en paguen les conseqüències.

[43] *Lapo*. Segons el *DUE*: «golpe dado con un látigo o palo». En el sentit de *bufetada*, que és el que ací sembla tenir, és un aragonesisme.

[44] *Fer una cordà*. Fer una sèrie –nombrosa– de detencions; els detinguts, o els presoners, en efecte, eren traslladats d'un lloc a un altre, en filera i lligats entre ells amb cadenes.

[45] *Guilopa*. Vid. nota [9] de *Oros són trumfos...*

[46] *Arx*. Deformació evident de la veu d'ordre, *¡ar!*

[47] Expressió no enregistrada al *DCVB*, tot i que té un sentit prou obvi, facilitat pel doble sentit de *fava*: llegum i persona beneita, curta d'enteniments.

UN BUEN MOSSO

ESTUDI INTRODUCTORI

DEL conjunt de les peces que conformen l'última etapa de la producció dramàtica d'Escalante (és a dir, les escrites i representades després de 1885), *Un buen mosso* és –sens dubte– una de les més interessants, al costat clar és de *Les coentes*. De fet, i si a la cronologia coneguda ens remetem, *Un buen mosso* va representar la reaparició d'Escalante com a dramaturg després de més de tres anys sense estrenar cap peça: el 30 de gener de 1886 havia estrenat, recordem-ho, *Lepe i Talala*, i el 13 de desembre del 1889 estrenava la que ara ens ocupa. Molts anys havien passat i que ens indiquen (el mateix que el lapse de quatre anys existent entre *La consoladora* i *La Patti de peixcadors*) com anava minvant la força creadora del nostre autor.

Ara bé, si en 1884 Escalante tornava triomfal a l'escena amb *La Patti*, en 1889 ho feia amb *Un buen mosso*. Tanmateix, el molt menor coneixement que es té dels sainets escrits al darrer tram de la vida d'Escalante (i que no han arribat a formar part del *corpus* dels habitualment representats) ha impedit que aquesta peça tingués el ressó que creiem que mereix. Potser amb el seu rescat per a la sèrie televisiva que va dirigir Juli Leal, ens trobem a les portes de la seua recuperació; ho veiem, però, difícil: un dels principals problemes amb què topa Escalante és l'excés de tòpics de tota mena (interpretatius, al voltant de la seua escriptura) que pesen sobre el conjunt de la seua obra. Només si hom fóra capaç d'infondre nova vitalitat al seu teatre –i això ja no és qüestió d'edicions sinó de muntatges i de recepció– sainets com aquest ocuparien un lloc més destacat que el que ara ocupen.

On rauen, però, els mèrits de la peça? Doncs, d'entrada, en la seua pura i simple teatralitat. Escalante ha deixat de banda ací els seus escrúpols moralistes i ens ofereix teatre en estat pur, un teatre que –malgrat el sotmetiment als esquemes i convencions del sainet– té molt més a veure amb els *vaudevilles* que amb la crítica de costums. No té por el dramaturg de fregar la ridiculització dels seus personatges (cosa ben visible en el cas de Donya Calamanda) o de plaçar des de la primera escena damunt

les taules un *deus ex machina* –el sastre Andreu– qui, malgrat tenir uns interessos molt definits (aconseguir que Matildo, un altre personatge ridiculitzat fins i tot en el nom, li pague el deute, cosa que només podrà fer si aquest es casa amb la rica Calamanda), no dubte ni un instant a deixar-se endur pel seu desig d'embolicar la troca, de propiciar enfrontaments i de riure's dels uns i dels altres. Així, en lloc d'allunyar el forçut Aquilino, o les peixcateres Pepa i Dolores, obstacles tots ells per als plans matrimonials de Matildo, s'hi complau permetent-los intervindre en la història. No té compassió tampoc envers aquest darrer, a qui convenç per fer-se passar per qui no és (un artista de circ), tot fruint del ridícul que haurà de fer davant tots. Fruïció, per cert, que li importa més –o almenys així ens ho sembla– que cobrar el deute pendent. El comportament tan teatral d'aquest personatge posa al descobert igualment una altra de les característiques de l'obra: el predomini de l'humor nascut de les situacions sobre el pur humor verbal; són les situacions ridícules que pateixen els personatges (Matildo obligat, per exemple, a botar mobles; o Matildo i Calamanda comportant-se com a domadors de cavalls) allò que ens fa riure de forma molt especial.

Al costat d'Andreu, la resta dels personatges apareixen traçats també amb particular habilitat: Calamanda és una altra d'aquestes velles que s'hi neguen a acceptar el seu estat i, gràcies als diners que posseeixen tracten de comprar la joventut (tema aquest recurrent a algunes peces del darrer Escalante: vid. per exemple *Tadea la cossetera*); el seu deler per la força física la durà a ser una assídua espectadora de les funcions del *Circo Colón*, i no dubtarà en llençar-se a fer el cavall damunt l'escenari darrere Matildo. Aquest, pel seu costat, apareix carregat amb tots els atributs típics del jove poc feiner, dispost a un matrimoni per conveniència al preu que siga; ara, però, aquest preu va més enllà dels embolics habituals i impliquen enfrontar-se a dues promeses a les que ha estafat i a un forçut de circ de molt males puces. Per tractar de reeixir-hi només disposarà de la seua inventiva i de la seua manca del sentit del ridícul, que li permetrà convéncer la seua enamorada en botar un tamboret així com en representar amb tota propietat una exhibició de les habilitats d'uns cavalls... inexistents. Amb un optimisme poc menys que invencible (creu que totes les dones es llancen sempre als seus peus), creurà que si li falla una sempre li'n surtirà una altra, de millor. No res d'estrany, doncs, que Matildo acabe l'obra just com l'ha començada: solter, sense diners i confiant que el matrimoni li resoldrà tots els problemes.

Si aquests tres personatges són els protagonistes de la peça, també és veritat que els altres quatre són alguna cosa més que simples comparses: Pepa i Dolores, les graueres enganyades per Matildo constitueixen una parella realment notable: entren en escena juntes, i juntes surten, i tenen uns genis que es complementen: més preocupada pels diners la segona (no perd ocasió per tractar de vendre el tabac de contraban amb què negocia), més sensible a l'amor la primera, que admira el coratge de Peret, l'oficial de sastre que malgrat ésser coixo és en aquesta obra l'únic que

hereta els trets de gosadia i fanfarroneria propis dels galants protagonistes dels sainets més convencionals. Que aquest jove siga, precisament coixo no deixa de ser –al nostre entendre– una ironia més de les moltes que l'autor va deixant caure tot al llarg de l'obra.

Resta, en fi, per tractar Aquilino, personatge en qui Escalante ha dipositat un bon grapat d'aquelles coses que més li desagraden: el seu caràcter de pinxo, de fanfarró sense cap base objetiva per poder vantar-se; l'exaltació de la força bruta per damunt de qualsevol altra qualitat; la renúncia als orígens i la substitució d'aquests per una nova –i falsa– identitat. No res d'estrany, doncs, que Escalante el condemne més encara que al propi Matildo: Calamanda, desenganyada, no voldrà casar-se en cap artista de circ, siga qui siga. La seua posterior pretensió de guanyar-se Pepa, damunt, s'hi veurà frustrada per un coixo, Peret, que el posarà en fuga tot deixant-lo en ridícul. No tindrà, llavors, la possibilitat de Matildo, de continuar creient en els seus irresistibles encants i en les seues qualitats personals.

* * *

Com ja venim indicant a la gran majoria de les obres d'aquests anys, l'estructura mètrica és d'allò més simple. Trobem també a mancar-hi una darrera revisió, car diversos versos (els 154, 750, 838 i 866) presenten rimes anòmales dins les corresponents tirades de romanços. L'esquema mètric és el següent:

vv.	1-174	romanç en à e		593-688	romanç en à
	175-310	romanç en é a		689-780	romanç en í a
	311-380	romanç en é		781-836	redondilles
	381-504	romanç en à a		837-928	romanç en í a
	505-592	redondilles		929-936	redondilles

Podem comprovar com l'obra es descomposa en tres blocs de romanços, separats per dos blocs de redondilles, que corresponen –respectivament– a escenes de fort to còmic: en la primera, Matildo conta els resultats del seu entrenament, i en la segona Matildo tracta de defugir la prova que Calamanda i Aquilino li exigeix. Ús, doncs, de la redondilla per arrodonir la comicitat, possiblement a causa de les consonàncies, que contrasten amb el ritme molt més planer del *romance* assonantat. En fi, el resum mètric és el següent:

Romanç en	à	96 vv.	
	à a	124	
	à e	174	18,59%
	é	70	
	é a	136	14,50%
	í a	184	19,68%
Redondilles		152	16,24%.

* * *

D'aquesta obra va fer-se una edició solta (*A*) poc després de la seua estrena, en 1890, i a càrrec de Vicente Sempre, el successor de Juan Mariana. Posteriorment, l'obra va incloure's dins les *Obras Completas* (*OC*), al seu volum tercer. Un altra qüestió és el de la data de la seua escriptura. Com ja hem indicat a l'estudi introductori de *Matasiete...*, a la primera edició d'aquesta obra s'anunciava (fins i tot s'indicava que es trobava a la venda, per quatre quinzets) com a obra d'Escalante *La viuda del segon pis*, obra de la qual no tenim cap notícia. Per aquesta raó, cal suposar que aquesta viuda no era sinó la bona de donya Calamanda qui, en efecte, és vídua i viu a un segon pis... Naturalment si acceptem que ens trobem davant una edició (la de *Matasiete*) que és realment de 1884, *Un buen mosso* es trobava ja escrita (a excepció del títol definitiu) en aquest any, o es trobava –almenys– tan avançada la seua escriptura com per anunciar-se ja a la venda. En tot cas, l'existència de dos títols ens situaria davant un procés d'escriptura més complexa de l'habitual.

UN BUEN MOSSO *

Comedia bilingüe
en un acto y en verso

Representada por primera vez con extraordinario éxito
en el teatro de la Princesa,
la noche del 13 de Diciembre de 1889

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Pepa	D.ª Josefa Marí
Dolores	« Antonia Barberá
D.ª Calamanda	« Rafaela García
Matildo	D. Manuel Llorens
Aquilino	« José Contreras
Andreu	« Salvador Soler
Peret	« José Guillem

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 2017-2019.

ACTO ÚNICO

Sala con puerta al foro, dos [puertas] laterales en primer término y otra en el segundo de la izquierda. La escena figura un modesto taller de sastre. A la izquierda, una mesa grande o tablero; encima de ésta, algunas piezas de ropa y unas tijeras grandes, como las que usan los sastres para cortar las telas. A la derecha, un armario y una percha, de la que cuelgan varias prendas de vestir. Colocados convenientemente, dos taburetes y un sillón. Arrimadas a la pared, algunas sillas, etc.

ESCENA PRIMERA

Andreu y Peret (este último ª personaje es cojo).

PERET. Ja està el pantaló acabat.
ANDREU. Pues en seguideta el planxes,
perquè ja Matildo féu
lo manco quatre viatges
preguntant per lo tratget;
li precisa hui posar-se'l.
Diu que a una cita amorosa
ha d'acudir. Gambalaches
dels seus...
PERET. Per lo alabanciós
i tonto, m'és antipàtic.

ANDREU. Pues disposició en té molta.
PERET. Per a emblanquinar.
ANDREU. T'enganyes...
És artiste...
PERET. Hu diu ell.
ANDREU. Si
com té mans tinguera ganes
de treballar... L'any passat,
en la iglésia d'Almussafes
féu un treball que l'admira
tot lo món como obra de arte.
Pintà en trepa [1] els dotze apòstols:
els veus i diran que parlen.
PERET. Me rebenta ouir-li dir
que a on va se'n porta de calle
totes les dones. El tal
Dulses Meneos...
ANDREU. Te'n guardes
de dir-li eixe nom.
PERET. Creurà
que pense...
ANDREU. Algun desficaci.
PERET. ¿Me despreciarà per ell
Pepa la del Grau?
ANDREU. Xicaes
de les teues. ¡Vaja un home
per a ficar-se en noviatges!
¡I coixo! Estos monyicots...
PERET. Pues al que vaja en dos cames
i la pretenga...
Amenazando.
ANDREU. Vés dins
a ton quefer, i no faces
riure. Ja pareix que el senta
muntar.
PERET. Me dóna un coratge...

Vase [por la] primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA II

Andreu, y Matildo por el foro.

ANDREU. ¿No hu dia?
MATILDO. Un duro m'ajue
que no tens encara el tratge...

ANDREU. Abans d'un quart.
MATILDO. Al remat
me buscaré un atre sastre.
ANDREU. Mira, paga'm lo que em deus
i que te vista el diable.
MATILDO. Tu en seguida...
ANDREU. Jo no sé,
pe'a cobrar com arreglar-m'heu...
¿Conque és de conquista?
MATILDO. ¿Jo?
Elles volen conquistar-me.
ANDREU. Matildo, tu ja devies
anar pensant en casar-te.
MATILDO. Tens raó.
ANDREU. A vore si fent
un bon casament me pagues.
MATILDO. Pot ser... Estic avorrit:
mai puc desempellogar-me
d'una u atra.
ANDREU. A un temps, huit nòvies
t'he[b] conegut.
MATILDO. Com no passen...
Cregues que ser u buen mosso
té compromisos molt graves.
ANDREU. ¡Carassero! Atén, ¿i aquella
rifera?
MATILDO. ¿Tona? Rifàrem.
Me pillà en sa casa un dia
la Roja...
ANDREU. ¡Ja hu crec! ¡Si anaves
molt a sovint!
MATILDO. Home, anava
perquè solia tocar-me
de quant en quant algun ambo[2]
determinat.
ANDREU. Fer alarde
vols... I la capellanessa[3],
¿què se féu?
MATILDO. També tronàrem.
No te dic que és un treball...
Totes les dones s'alarmen
en quant me veuen. Cuidao,
que jo paliques no en gaste...
Sinse dubte hu fa la roba:
sempre que me pose el tratge
cendroset, nòvia segura.

És el que m'asertares;
el pantaló ni una arruga
me fa mai, i a l'ajustar-se
me marca tota la cama;
xico, ni que el dibuixares.
Entre que sóc ben tallat
i elles, que tot hu reparen...
Lo més embafat estic...

ANDREU. Si sempre vas *jaleant-te*[4]
quan passes prop d'una dona...

MATILDO. És anar-me'n, ¿jo *jalear-me*?

ANDREU. Entonses, ¿per què t'han tret
Dulses Meneos?

MATILDO. ¡Quin atre!
¿Creus tu que Dulses Meneos
m'heu hauran tret per burlar-se?

ANDREU. Sí.

MATILDO. Pues mira, en eixos dulses
meneos és com s'ensanchen.

ANDREU. En fi, aixina no està bé:
tu necessites casar-te.

MATILDO. Tremole. Sé que en València
el dia que jo me case
hi ha un dol general.

ANDREU. No tant.

MATILDO. Sin embargo... d'això tracte,
però és trist nugar-se un home
de les mateixes circumstàncies...
¿Com m'encontres hui? ¿Estic algo
ullerós?

ANDREU. Interesante,
como siempre. És dir, que busques...

MATILDO. Si conseguixc que acompanyen
a la dona les pessetes...
Atén, vullc de tu informar-me...
En lo Sirco de Colon[5],
a on solc anar pues m'agraen
els cavallets d'Alegria[6],
fa cosa de tres setmanes
coneguí a una agüela, d'estes
que encara estan acceptables,
i com sé que ta muller
la tracta...

ANDREU. No cal que passes
avant: Donya Calamanda.

MATILDO. Que viu baix...

ANDREU. En quant parlares
de volantins... Eixa dona
delira per los gimnastes:
no falta una nit al sirco.
MATILDO. I aplaudix en entusiasme.
ANDREU. Matildo, gran sort seria
per a tu...
MATILDO. Pues està al caure.
Des del punt que me va vore,
deguí en seguida xocar-li.
¡Xico, jo estava divino
aquella nit! Duia el tratge
cendroset, corbata roja
i l'aülleta en forma d'ànet[7]
que em regalà la Pardala.
ANDREU. ¿Aquella de Sumarcàrcer?
¡Li has donat un bon pago!
MATILDO. ¡Amigo,
jo no puc multiplicar-me!
ANDREU. Te desfarien les nòvies
si entre totes t'agarrarren.
MATILDO. ¿Saps les que em donen més por
i d'elles fuig com el diable
de la creu? Les marineres.
ANDREU. ¿Les del Grau? ¡Bones *alhajes*!
MATILDO. Pepa, la de Tremontana
i Dolores... ¡Ai, m'espasmen!
¿Conque Donya Calamanda
te pareix pe'a mi...?
ANDREU. ¡Admirable!
Des de que es mudà ací baix,
en nosatros té prou tracte.
Un poc loca me s'entoixa...
MATILDO. De cabal juí són rares.
Segons diu, té bona renta...
ANDREU. Sobre deu duros diaris.
[Apart] Si no són deu, seran dos
i per a ell que no té un sacre[8]...
MATILDO. Andreu, me commous; creguí
no era tant.
ANDREU. Té moltes cases.
És murciana, viuda d'un
tal Miqueta.
MATILDO. Quin nyinyatge[9]...
ANDREU. Un corredor que morí
de córrer tant.

MATILDO. Això és fàcil.
¡Deu duros! Un mos aixina
és llèpol.
ANDREU. Tant de galafre
com hi ha...
MATILDO. Tenen pocs el meu
atractiu: has de *fijar-te*
en que jo sóc un artiste
que, mal o bé, pinta.
ANDREU. En l'aire,
perquè no treballes mai...
Res, jo promet ajudar-te.
Però, ¿ja t'has declarat?
MATILDO. Poc falta.
ANDREU. Anda, no te pares.
Xe, Dulses Meneos, ¡qui
t'ha vist a tu en tantes xapes [10]!
MATILDO. La sort va a qui la mereix.
Por supuesto, jo m'embarque
a penes mos nuguen. ¡Ui!
Si hu saberen, m'ofegaven.
Conque a vore eixe tratget,
pues volguera presentar-me
hui en atra roba. Seria
oportú el cabell risar-me.

ESCENA III

Dichos y Doña Calamanda por el foro.

CALAMANDA. Vecino...
ANDREU. *[A Andreu]* Ahí la tens. Senyora...
MATILDO. ¡Calamanda, qué sorpresa!
CALAMANDA. ¿Aquí Matildo? Andrés, vengo
porque me han dicho que Petra,
su esposa de usté, está en cama.
ANDREU. No es nada: la tarantela
del vapor [11].
MATILDO. Yo sí que estuve
anoche con mucha pena
en el Sirco. Como ustet
no vino...
CALAMANDA. Me sentí enferma.
MATILDO. Paresía que una cosa

me faltaba...

CALAMANDA. Ya bromea.

MATILDO. Que me quite Dios la vida
si no es verdad que quisiera
al lado de usté estar siempre.

CALAMANDA. ¡Embustero!

MATILDO. Eso se prueba.

ANDREU. *(A Calamanda)* ¿Qué telladitas [12], eh?

CALAMANDA. Vaya,
es usté un guasón de veras.
Si le diese yo aire, digo...
volaba como un cometa.

MATILDO. ¿Soy yo un cacherulo? ¿Quieres
que hagamos un enderdo?

CALAMANDA. Ea,
que estoy como una amapola.

ANDREU. *(Aparte a Matildo)* Dulses Meneos, apreta.

MATILDO. *(Aparte a Andreu)* ¡No dur el tratge nou...!

CALAMANDA. Oiga,
¿y del Circo, qué me cuenta?
Tendría anoche Mariani
una ovación...

MATILDO. ¡Uf! Inmensa.
Para trabajar en pelo
no hay otro.

CALAMANDA. Conque tuviera
ese chico la figura...
de usté...

MATILDO. El corte de mi pierna.

CALAMANDA. ¿Y Oscar, el gimnasta? Asusta
cómo trabaja en la percha [13].

MATILDO. El mejor día se rompe
l'ansa del cuello.

CALAMANDA. Marea
verle... Y es muy chiquitín.

MATILDO. Va un poco estevao [14].

CALAMANDA. Si fuera
gallardo como usté...

MATILDO. El todo
en el hombre es la presensia.
Un volantinero nano
luse poco.

CALAMANDA. ¿A que no acierta
quién me entusiasta a mí?

MATILDO. ¿Quién?

CALAMANDA. Muixur Aquiles Pebrera.

MATILDO. El hércules [15]. Juraría
que todas las noches, mientras
trabaja ese hombre en la pista,
usted y él se hasen señas.
CALAMANDA. ¡Jesús! Lo que a mí me llama
la atención, es ver aquella
musculatura, aquel brazo
de hierro.
ANDREU. Por lo que cuenta,
usted a los volantineros
tiene una afisión extrema.
CALAMANDA. Loca. Hubiese preferido
que mi difunto Miqueta
fuese, en vez de corredor,
artista. Verdad que él era
mal configurado, pero
tenía gran ligereza.
MATILDO. Vamos, sería una espesie
de monote [16].
CALAMANDA. Me enajena
ver encima del caballo
a un hombre haciendo piruetas.
Todo es artístico en él,
la coquetona manera
de saludar, las graciosas
actitudes académicas,
el traje...
MATILDO. Como el de San
Sebastián, casi en porreta.
Entiendo algo de actitudes:
mi profesión...
ANDREU. Embelesa
oirla a usté hablar de cosas
artísticas.
MATILDO. Me deleita
todo lo artístico; pierdo
por el arte la chaveta.
Soy bastante rica: pues
renunciaría a mi hacienda
con tal de que pretendiese
mi mano un artista.
ANDREU. *(Aparte a Matildo)* A ella,
Dulses Meneos.
MATILDO. ¡Qué dise!
Entonses es cosa hecha:
aquí tiene usté un artista.

(Aparte a Andreu) No diga que pinte en trepa.
[Alt] Tengo mi reputación.

CALAMANDA. ¿Usté es artista?

MATILDO. Sí, prenda.

CALAMANDA. ¡Y lo ocultaba!

MATILDO. Por no
alabarme.

ANDREU. Por modestia.

MATILDO. Calamanda, si premiar
mis agonías quisieras...

CALAMANDA. ¡Jesús, mi bello ideal!

ANDREU. *(Aparte)* ¡Quan jo dic que en la goleta [17]
deu estar!

CALAMANDA. Matildo...

MATILDO. Dame
un sí, no tengas vergüensa.
Te haré felís...

CALAMANDA. ¡Seductor!

MATILDO. ¿Me querrás más que a Miqueta?

ANDREU. *(Aparte a Matildo)* Ja caigué. El compte me pagues
en quant ixcau de la iglésia.

CALAMANDA. ¿Y qué trabajo es el tuyo?

ANDREU. ¡Gran brocha! [18]

MATILDO. El que te paresca.

CALAMANDA. ¿Trabajas en el panneau [19]? *Pronúnciese «pané».*

ANDREU. Donde le sale faena.

MATILDO. ¿Qué és *panneau*?

CALAMANDA. ¿Y en el trapecio?

MATILDO. *(Aparte)* ¿El trapecio? ¡Mare meua!

CALAMANDA. Para los vuelos, no todos
tienen tu figura esbelta.

MATILDO. *(Aparte a Andreu)* ¡Creu que sóc volantinero!

ANDREU. *(Aparte a Matildo)* ¡Dimoni! ¡No és mala feta!
Tu, ara, digues-li que sí,
i en quant te cases en ella...
(Alt) Este sabe haserlo todo,
hasta trabaja en la cuerda
floja.

CALAMANDA. ¿Quieres complacerme?
Tengo un caprichito...

MATILDO. Ordena.

CALAMANDA. Da un salto mortal.

MATILDO. ¿Un salto?

ANDREU. Pega'l.

CALAMANDA. Ver tu ligereza...

MATILDO. *[Apart]* ¡Lusbel! *[Alt]* Te diré, es que acabo

de almorzar y no me prueba...
sacsarme.

ANDREU. Este hombre hase cosas
divinas.

CALAMANDA. Las volteretas
me arrebatan.

MATILDO. *[Apart]* Estic suant.

CALAMANDA. ¡Son de un efecto...!

ANDREU. ¡Oh! ¡Las vueltas...!
(Aparte a Matildo) Ix del pas, fes algo.

MATILDO. *(Aparte a Andreu)* ¿Vols
que faça la figuereta? [20]

ESCENA IV

Dichos y Peret por la primera puerta [de la] izquierda, con un trajecillo doblado sobre el brazo.

PERET. *(A Andreu)* Ja té el tratge planxat.

MATILDO. Vinga.
[Apart] ¡Me salví! *[Alt]* Después, dispensa
he de probarme este traje,
quiero ver cómo me sienta.

CALAMANDA. ¿Tardarás mucho?

MATILDO. Esperándome
tú, no hay quien me detenga.
[Apart] ¡Pues m'ha ficat en mal trot!

ANDREU. Vés en lo sinyor.

A Peret, que llevando el traje se va con Matildo por el foro.

CALAMANDA. A Petra
voy a ver. Con el permiso.

ANDREU. Señora, es usté muy dueña.
Vamos, al mateix dimoni
no li ocurrix eixa idea.

ESCENA V

Andreu, y Aquilino por el foro.

AQUILINO. Buenos días.

ANDREU. Buenos.

AQUILINO. Diga'm:

en esta casa, ¿quin és
el piso segon?

ANDREU. En totes
el que està abans del tercer.
[Apart] Bon modo...

AQUILINO. ¿Viu una tal
Donya Calamanda en ell?
Toquí i ningú me contesta.
¿Haurà eixit?

ANDREU. Això, el porter...

AQUILINO. Vore-la m'interessava.

ANDREU. Jo esta cara la conec...
¡Ja caic! ¿A vosté li diuen
Aquilino?

AQUILINO. En algun temps...

ANDREU. ¿No se'n recorda d'un sastre
que vivia enfront mateix
de sa casa...?

AQUILINO. Sí.

ANDREU. Jo sóc.

AQUILINO. ¡Ah, *porco cane* [c]! ¡Andreuet,
que pe'a la tropa cosia
de munició! [21]

ANDREU. Just. ¿Vosté
seguix sent tiracordeta [22]?

AQUILINO. Ara sóc artiste.

ANDREU. ¡Xe!

AQUILINO. Me n'aní a córrer el món
en un italià. Home llest,
que m'amostrà en quatre dies
a engolir-me gavinets
i menjar estopa encesa.

ANDREU. Algun mèrit això té...

AQUILINO. Com per atra part jo estava
acostumat a alçar pes...

ANDREU. Un tiracordeta, ¡Veges!

AQUILINO. ...Me féu artiste en poc temps...

ANDREU. Pues, Aquilino, m'alegre.

AQUILINO. Aquilino era un nom lleig.
El director me posà
Aquil·les, perquè fa més
volantinero, i muixur
que campeja en lo cartell:
Muixur Aquil·les Pebrera.

ANDREU. *[Apart]* ¡El que nomenaren és!

AQUILINO. Ara treballe en lo Sirco

de Colón.

ANDREU. *[Apart]* Justo.

AQUILINO. Podent,
com qui diu, arrastrar cotxe...
Crega-hu.

ANDREU. *[Apart]* I carro també.

AQUILINO. Jo, que ha tengut ocasions
pe'a fer un bon casament,
les he despreciaes, i ara
que a punt de peixcar en sec
estic a una agüela rica,
ve un mantequilla coent
a estorbar-ho! *Porco cane*!

Dando enfurecido un golpe con el palo sobre el tablero.

ANDREU. Trencar no podrà el taulell,
és massa fort.

AQUILINO. Si volguera,
el fea pols en les dents.

ANDREU. No cal.

AQUILINO. Quan estic rabiós,
dos minuts no sé estar quet.

ANDREU. Diga, ¿això de *porco cane*...?

AQUILINO. Eixe era u dels tractaments
que el director me donava,
i me s'ha quedat imprés.

ANDREU. *[Apart]* ¡Bon competidor li ha eixit
a Dulses Meneos!

AQUILINO. ¿Té
per casualitat en casa
rom o ginebra?

ANDREU. Aiguardent.

AQUILINO. Millor; pe'a un disgust, l'únic
que em prova.

ANDREU. ¿Faré un ponxet?

AQUILINO. Pur, pur, i si vol mesclar-lo
en pòlvora, igual me'l bec.

ANDREU. ¿Passem dins, al menjaor?

AQUILINO. A on li parega a vosté.

ANDREU. *[Apart]* Com desitge ser més bruto,
no hu conseguix ni en diners.

Vanse [por la] primera puerta [de la] izquierda.

ESCENA VI

Pepa y Dolores, por el foro. Pepa, que se supone es vendedora de pescado, vestirá como éstas, y aparecerá llevando dos cestas, una debajo de cada brazo.

DOLORES. ¡Dona, casi m'atropella!
¡Passe vosté! Ni que anara
a guanyar joia... [23]
PEPA. Anirem
com vosté, que pareix que vaja
xafant ous.
DOLORES. Ningú me corre,
ni l'arròs me se socarra.
[Apart] ¡Quin encuentro! Esta m'han dit
que de sonsacar-me'l tracta.
PEPA. *[Apart]* Diuen males llengües, que a esta
li fa goig. ¡Pobra polaca! [24]
DOLORES. Quan jo entropessí en un coixo,
abans, a l'eixir de casa,
ja diguí: mala senyal,
algun pesarot m'aguarda.
PEPA. Jo ha trobat a un geperut;
hui tot m'eixirà de cara.
Però, ¿ací és que no se veu
a ningú?
DOLORES. ¿Andreu, per a on dansa?
Llamándolo.
PEPA. ¡Andreu!
DOLORES. ¡So Andreu!
PEPA. Vosté vol
traure el ganyet, o s'escanya.
DOLORES. Vosté el trau millor quan crida:
«¿Voleu peix? ¿Reig [25] o cavalla?»
PEPA. Muchito, i en bona veu.
¿Molls o lluç? Peix viu d'ara.
Pregonando como las pescadoras su mercancía.
Però jo no m'amague,
mentres que vosté s'amaga
per a vendre el contrabando
que du hasta dins la castanya [26].
DOLORES. Mira, bons duros me canten.
Sonando el dinero del bolsillo.

¿Sents? ¡Els tinc dins la bolxaca!

PEPA. ¡Duros! Lo que tu tens és
tot el flato de l'Havana.

DOLORES. I tu, molta llengua, però
no cregues que a mi me'n falta.
¡I prou esmolà!

PEPA. Pues mira,
si acabar vols d'esmolar-la,
puc servir-te, que pe'a tu
tinc bona pedra en ma casa.

Volviéndole la espalda.

DOLORES. ¿Han vist vostés quin descaro?

ESCENA VII

Dichas, y Andreu por la primera puerta [de la izquierda].

ANDREU. ¿Qui pega estos crits? ¡Aguarda!
Les del Grau: Dolores i
Pepa, la de Tremontana.

PEPA. Vinc a fer-li una pregunta...

DOLORES. Escolte...

PEPA. Estic jo de tanda,
que entrí primer.

DOLORES. Embocant-se
damunt...

ANDREU. Si armeu saragata...

PEPA. *(Llevándolo aparte)* Diga'm, ¿aquella persona
que sap vosté, esta setmana
és cert que s'ha fet ací
un tratge nou?

ANDREU. Cert. D'alpaca[27].

PEPA. ¿Hu està mirant? ¿Pues d'a on trau
eixe gandul lo que gasta?

ANDREU. Li hu pagarà algú...

PEPA. O alguna
tafarrera[28] millonària...

Mirando con intención a Dolores.

ANDREU. Matildo és home de sort.

DOLORES. ¿Qué diu de Matildo?

PEPA. ¡Calla!
¿T'ha picat algun clavell?

DOLORES. ¿A mi?

PEPA. ¡Seràs comedianta!

DOLORES. No patixques, no patixques...

PEPA. ¿Jo patir? Mira't l'estampa,
que en dos dies t'has quedat
com un bonítol.
ANDREU. La traça...
El mateix cas fa Matildo
de l'una que de l'atra.
PEPA. Fals i mal, pues si tinguera
vint nòvies, entenga i sàpia
que jo pe'a ell sóc la Seu,
la Seu. Veges si estic alta.
DOLORES. Pues jo, la Capitania
General, ¿saps? Rindan armas.
PEPA. Però retorcent-te el coll,
al bordell la capitana.
DOLORES. Però com jo sé arrastrar-te
del monyo...
ANDREU. ¡Alto, gent fierasca!
[Apart] ¡Voreu ara quina bomba!
[Alt] Mentres armeu escama,
en una dona molt rica
Matildo, prompte se casa.
DOLORES. ¡Ui, Jesús! ¿És cert, entonses,
lo que em digué ma germana?
Si a preguntar-li-hu aposta
venia...
PEPA. Andreu, ¿no m'enganya?
¡Més gelà que un formatget
me deixa!
ANDREU. ¿Vols calaguala? [29]
DOLORES. Són corasonaes; la meua
melengia hu anunciava.
PEPA. ¡Jo que havia fet promesa
pe'a esta Setmana Santa
de vestir-lo de jodio
si el matrimoni quallava!
ANDREU. De Veròniques s'haureu
de vestir vosatros...
PEPA. ¡Vaya!
¿El què? Jo abans que se case
faig [d] d'ell un tros de moixama.
De modo que eixe buen mosso
és que a les dos mos enganya...
DOLORES. *(Aparte)* M'hauré de sagnar... Precís.
ANDREU. ¿Plores?
DOLORES. Estic molt amarga...
Molt... ¿Se'n queda dos lliuretes
de picaüra?
ANDREU. ¡Oi, allarga't! [30]
DOLORES. Mire que és canela [31]...

ESCENA VIII

Dichos, y Peret por el foro.

PERET. *(Aparte a Pepa)* Pepa,
¿no me dius res?
PEPA. Deixa'm ara...
PERET. ¿Saps a Matildo, a eixe Dulses
Meneos, lo que li passa?
PEPA. Digues.
PERET. Per paraules soltes
que oixquí des d'aquella sala,
sé que una volantinera
l'ha torbat.
PEPA. ¡Mà-hi, quina estafa!
(A Dolores) Oixca la nova: se tira
als volantins eixe *guaja* [32].
DOLORES. ¡Xica!
PEPA. Animetes, uns gojos
si l'encontre cara a cara.
Toque. Jo, en desahogar-me,
a vore com no se'l traga
la mar.
DOLORES. Igual dic: no vullc
rebentar com la cigala.
PEPA. ¿Rebentar? Que rebente ell;
pastilla [33] i bon got d'orxata.

Vanse por el foro.

ANDREU. Aneu i mai paregau...
¿Tu, que enredres...?
PERET. Per si anara
a Pepa fent-li monaes
que l'envie a noramala.
ANDREU. Vés-te'n dins. El monyicot
este, si no el tinc a ratlla...

Vase Peret por la puerta izquierda.

ESCENA IX

Andreu y Matildo por el foro.

MATILDO. ¡Vamos, açò ha segut massa
desditxa! ¡Bonico empastre!

Si hui no mate jo a un sastre,
no el mate mai.

ANDREU. ¿Què te passa?

MATILDO. Tin.

Dándole a Andreu un pantalón.

ANDREU. ¡Tornes el pantaló!

MATILDO. Me ve estret. ¡M'has fastidiat!

ANDREU. ¡I me'l tornes esgarrat!

MATILDO. Per poc no m'esgarre jo.
Com té eixa dona, ¡mal rayo!,
gust en vore'm treballar,
volguí quatre bots pegar,
així, per via d'ensayo.
Mamprenc la faena en gana,
córrec, bote, caic un bac
i fent el pantaló raac,
¡s'obri com una mangrana!

ANDREU. Jo el tallí bé, i a la mida;
si tu voltes no pegares...
Pero, en fi, ¿t'allastimares?

MATILDO. Considera, alma perdida...
Deguí haver posat coixins.
És un compromís morrut
pe'a mi, que mai ha[b] tengut
afició a fer volantins.

ANDREU. A tu, no res t'acoquina.
¡Has de fer lo que fa un atre!

MATILDO. ¡Xe, volguí botar un catre
i casi me trenque l'espina!
¿Te rius?

ANDREU. Me fa gràcia. Però,
¿el catre és molt alt?

MATILDO. ¡Peguí
un huec! Res, que no naixquí
jo per a volantinero.
Va ser colp i rascaüra
al mateix temps.

ANDREU. ¡Desditxat!

MATILDO. ¿Tindré algo desconcertat?
Caiguí de mala postura.

ANDREU. Has de dependre, so pena
de que ella...

MATILDO. Ja hu tinc en compte.

ANDREU. Si tornes un poc més prompte
t'esperava bona escena.

MATILDO. ¿Pues...?

ANDREU. Vingueren les graueres.
MATILDO. Andreu, no sospechen...
ANDREU. ¡Quià!
¡Com que hu saben tot ja!
MATILDO. ¡Xico!
ANDREU. Estan fetes dos fieres.
Ficar-te en elles, ¿qui et mana?
MATILDO. Son guapes, i per fatxenda...
ANDREU. Una parella és tremenda.
MATILDO. Xe, sí, la de Tremontana...
i diuen que els hòmens som
mals... después d'arrapar-me
un dia, intentà pegar-me
dos sabataes en... ¡lo llom!
ANDREU. Si ací et pillen...
MATILDO. ¡Guarde'm Déu!
L'agüela s'escama i *jopa* [34].
Des de hui, a tota eixa tropa
li promet fer-li la creu.
¡Jo no sé com s'ha escampat
per ahí...!
ANDREU. No és cosa rara.
MATILDO. Hasta la Roja... Repara
quina carta m'ha enviat.
«M'ha dicho un hombre en persona *Leyendo una carta.*
que no vas con buenos fines.
T'han visto en los volantines
camelando a una camona.
Es ya la última galocha [35]
que me pones, so camama [36],
Vuélveme la lligacama
que tienes mía. La Rocha»
¿Veus?
ANDREU. El Tenorio vols fer,
i si eixa gent se desmanda...
Proporcions [37] com Calamanda
n'hi han poques.
MATILDO. ¡Què han d'haver!
ANDREU. ¡Calla! Olvide lo millor:
l'Hèrcules...
MATILDO. ¿Muixur Aquil·les?
ANDREU. És precís que t'espaviles:
la pretén també.
MATILDO. ¡Ah, traïdor!
Abans, ¿no m'ouïres dir

que una nit el viu fent l'oso?
ANDREU. ¡Patix tu també, buen mosso,
ja que a tantes fas patir!
MATILDO. Fill, atarantat de veres
estic.
ANDREU. Tu, no te descuides.
MATILDO. Per una banda l'Alcides [38]
i per atra les graueres...
ANDREU. Pasos oixc, ¿seran capaç
de tornar?
MATILDO. Tal volta m'hagen
seguit. Crida'm, quan se'n vagen.
ANDREU. Atén.
MATILDO. Ja m'heu contaràs.

Vase precipitadamente por la segunda puerta [de la] izquierda.

ESCENA X

Andreu, y Aquilino, por la primera puerta [de la] izquierda.

ANDREU. Els té una por... Aquilino,
este és qui mos alarmà.
AQUILINO. ¡Bon aiguardent! La botella
li la deixí palpitant.
ANDREU. Bo, dic jo.
AQUILINO. ¿Conque eixa dona
sol vindre...?
ANDREU. No es calfe el cap.
AQUILINO. Home, tinc motius per a creure
que li agrae. ¿Acàs no valc
molt més que aquell pinturero?
ANDREU. Cada u val lo que val.
AQUILINO. ¡Anit, si vosté me veu,
alcansí un triunfo dels grans!
Sostinguí damunt la panxa
deu hòmens i tres cavalls.
¡Això és ser artiste! Tots
dien: «¡Què bestialitat!»
I vinguen aplausos. Donya
Calamanda em tirà un ram
la nit del meu benefici [39].
ANDREU. Ací la té.

Aparece Doña Calamanda por la puerta de la derecha.

ESCENA XI

Dichos y Doña Calamanda.

CALAMANDA. ¿Volvió ya
Matildo? ¡Muixur Aquiles!
¿Usté por aquí?
AQUILINO. ¿Qué tal?
ANDREU. Para usted es la visita.
CALAMANDA. ¡Para mí!
AQUILINO. Le quiero hablar...
CALAMANDA. Agradezco en gran manera
que una notabilidad
como usté se digne... siéntese.
AQUILINO. Yo no sé tant de romanç...
Pues vamos, l'objeto mío
al venir...
CALAMANDA. Usté dirá...
AQUILINO. Usté no tiene el honor
de conoserme...
ANDREU. *[Apart]* ¡Animal!
AQUILINO. De conoserme de trato.
CALAMANDA. No, mas le debe constar
que soy una admiradora
de usted.
AQUILINO. Ayer me supo mal
que no viese un ejersisio
de los que hago mejor.
CALAMANDA. ¿Cuál?
AQUILINO. L'hombre salvaje.
ANDREU. *[Apart]* Segur
estic que eixe el deu bordar.
CALAMANDA. Salir no pude, y lo dije
en casa. Hoy se lucirá,
Aquiles.
AQUILINO. Mastegué el casco
de una bomba...
ANDREU. *[Apart]* Pe'a dentar...
AQUILINO. Levanté en l'aire una muela
de molino, y acabant
la paseé por el público
como una tortada, igual.

CALAMANDA. ¡Asombra, es maravillosa
tanta fuerza muscular!
AQUILINO. Sí que soy muy...
ANDREU. *[Apart]* ...Bruto; diges-ho.
AQUILINO. Aún conservo, mustio ya,
el ramo que usté a la pista
me tiró una ves.
CALAMANDA. ¡Fue tal
mi entusiasmo...!
AQUILINO. Desde entonses
me ha paresido observar...
¿Usté suele haserme señas
cuando trabajo?
ANDREU. *[Apart]* Es capás.
CALAMANDA. ¡Qué idea!
AQUILINO. Pues una noche
porque la quise mirar
a usté, casi mato a un clown.
Sostenía yo un perpal
en la narís, me se fue
y le pegó en l'espinás.
CALAMANDA. A saber allí las vistas
que a usté le marearán.
AQUILINO. Únicamente la suya;
[Apart] cuando menos brossa... clar.
CALAMANDA. ¡Me deja atónita!
AQUILINO. Nada,
si corresponde al afán
que yo siento, nos casamos
en cuatro días y ¡au!
CALAMANDA. ¡Aquiles, estoy confusa!
¡Cómo siento palpitar
mi corazón! ¡Dos artistas,
dos!
ANDREU. *[Apart]* A capgirar-la va
si no em fique jo. *[Alt]* Señora,
recuerde que a otro galán
dio su palabra, y él...
CALAMANDA. Cierto.
Y le quiero, y soy formal.
AQUILINO. ¿Es aquél...?
CALAMANDA. También artista.
ANDREU. Però de molt més arranc
que vosté.
AQUILINO. ¿Qui? A foradar-lo
vaig en una escopinyà.

ANDREU. El millor volantinero
d'Europa.
CALAMANDA. Ver nada más
su tipo...
AQUILINO. ¿Volantinero
ello? ¡Ah, *porco cane*! ¡Engany!
Els conec jo a tots.
ANDREU. Manco a este.
I en fi, ¿pe'a què disputar?
AQUILINO. A mi no em xafa ningú:
el rebentaré i en pau.
CALAMANDA. Pero Aquiles...
ANDREU. Considere...
AQUILINO. No puedo a ese hombre tragar.

ESCENA XII

Dichos y Matildo, por la segunda puerta [de la] izquierda.

MATILDO. *[Apart]* De les veus que sent, ninguna
és la d'elles. No han tornat.
[Alt] Calamanda, ya me tienes
de vuelta.
CALAMANDA. Ha sido larguita.
MATILDO. *(Aparte a Andreu)* ¿Ací el Sansón? ¡Què vol dir!
ANDREU. Si no estic jo, te la birla.
¡Se li ha declarat!
MATILDO. ¡Què em contes!
¿L'haurà resibit esquiva?
ANDREU. Ja se posava caldosa.
MATILDO. ¡Bien!
CALAMANDA. ¿Conque al punto volvías...?
MATILDO. No te habré hecho mucha falta,
porque teniendo visita...
CALAMANDA. Muixur Aquiles fue tan
amable...
ANDREU. *[Apart]* Com una ortiga.
CALAMANDA. ...Tan fino...
MATILDO. Me alegro.
AQUILINO. Todo
eso son mixorrerías.
MATILDO. *(A Andreu, con intención)* ¿Sabes, chico, a quién
[he visto
y conmigo ha estado muy fina?
ANDREU. No sé.

MATILDO. A la capellanesa.
Me preguntó por qué no iba
por su casa. ¡Es tan amable...!
CALAMANDA. ¡Habrá tontuelo! ¿Te picas
porque he dicho...?
MATILDO. Déjame.
CALAMANDA. ¡Celosillo!
MATILDO. Meresías...
AQUILINO. ¡Voto a Dios! ¡Jo vaig a fer
d'eixe home una mondonguilla!
CALAMANDA. Demasiado saben todos,
y Aquiles tiene noticia,
de que te quiero como hombre
y mucho más como artista.
MATILDO. No toques ahora ese tiesto:
tinc que posar-me una pilma [40].

Llevándose la mano a los riñones.

AQUILINO. Home, diuen que es vosté
volantinero.
MATILDO. ¿I li admira?
AQUILINO. Molt.
CALAMANDA. Pues no debe admirarle.
MATILDO. *(A Calamanda)* Tú veas...
AQUILINO. Vamos, que diga
con qué director y en dónde
ha trabajao. Yo en la vida
le conosí, ni su nombre
he visto en ninguna lista.
¿Ha anat vosté en Risarelli?
¿I en Dés? ¿I en Alegria? [41]
MATILDO. A manco tinc contestar-li.
ANDREU. Ni li importa.
CALAMANDA. Eso no implica.
Díselo, ¿qué empacho tienes?
MATILDO. No, porque son topetías [42].
ANDREU. ¿Y si ha estao en l'estranjero?
CALAMANDA. Justo.
MATILDO. ¿Veu com no caia?
AQUILINO. Bo, bo...
CALAMANDA. ¿Trabajaste lejos?
MATILDO. Sí, mujer: en Filipinas.
[Apart] Encara és prop.
AQUILINO. ¿Quin treball
és el seu? ¿Equilibrista?
¿Sap fer juegos malabares?
¿Treballa en las barras fijas?

¿Ha fet mai ninguna entrada
de clown?

ANDREU. *[Apart]* Ni tampoc eixida.

CALAMANDA. Contéstale.

ANDREU. Te rebolca.

MATILDO. Mujer, si me da malicsia.
¿Que volantinero ecuestre
de a caballo se dedica
a esos trabajos sin mérito?
¿Quién le ha enseñado a Rosita
de la Plata, y a otras varias
eculleres distinguidas?
Yo.

CALAMANDA. Ecuyeres[43].

AQUILINO. Pues, home, prove-hu
si és això.

MATILDO. Pues, home, vinga,
traga un cavall. Traga'l.

AQUILINO. Todo
invensiones y mentiras.

MATILDO. No sé cómo aguanto...

CALAMANDA. Calla;
lo confundes en seguida.
Precisamente Matildo
complacerme antes quería
ejecutando aquí algún
ejercicio.

MATILDO. *[Apart]* ¡Maleïda!
No hu ha olvidat. *[Alt]* Otro rato...

CALAMANDA. Ahora: es cuestión de honrilla.
Cuatro volteretas.

MATILDO. No.
Volteretas no.

AQUILINO. Podían
traer un trapecio... *[Apart]* A vore
si se trencava la crisma.

CALAMANDA. Matildo, un salto mortal...

Suplicándoselo mimosamente.

MATILDO. *[Apart]* ¡Torna-li...! *[Alt]* Pa que no digas,
haré como si lo diese
en el trampolín.

ANDREU. Anima't.

CALAMANDA. ¡Bravo!

ANDREU. Lleva't els botitos.

MATILDO. No, que me constiparia...

ANDREU. Aniries més llauger
en mànegues de camisa.
MATILDO. *(Aparte a Andreu)* ¡Tu creus que vaig a botar
la vela del Corpus! [44]
CALAMANDA. Mira:
no omitas ningún detalle.
¿Qué objeto saltarás?
AQUILINO. Vinga:
el taulell; damunt l'armari,
i sobre este una caïra.
MATILDO. ¡Oi! ¿Està loco este tio?
AQUILINO. No me pareix un gran bot.
MATILDO. ¡Pot posar damunt de tot
la montanyeta d'Elio! [45]
CALAMANDA. Aquí dentro no hay manera;
eso en la pista...
MATILDO. En la pista
salto y me pierden de vista,
pues puedo tomar carrera...
CALAMANDA. Dices bien.
ANDREU. Tiene rasón.
El taulell és prou.
MATILDO. *[Apart a Andreu]* ¡Quin atre!
Saps lo que em passà en el catre...
CALAMANDA. Nada, basta ese sillón.
MATILDO. ¿Cuál? No.
ANDREU. Més baixet no pot ser. [46]
CALAMANDA. Con poco que aquí te atrevas
ya tu ligereza pruebas.
ANDREU. ¡Si això hu bota ma muller!
MATILDO. Te empeñas en que la pruebe...
ANDREU. Serà igual una caïra...
MATILDO. Sí, igualet.
AQUILINO. Jo bufe de ira.
MATILDO. *[Apart]* Un bac no hi ha qui me'l lleve.
[Alt] Escucha...
AQUILINO. Açò és irrisori.
MATILDO. Ya que efecto igual promete...
saltaré... este taburete.
AQUILINO. ¡Home, que bote un sambori! [47]
MATILDO. Supón que me ves salir
a la pista sonriendo
y apenas salgo un estruendo
de aplausos se deja oír.
CALAMANDA. ¿Traje vistoso y lucido
llevarás...?
MATILDO. No: sapatillas,

y esepto unas sinagüillas,
todo de carne vestido [48].

CALAMANDA. ¡Cual te sueña mi deseo!
Debes [de] estar seductor.

MATILDO. ¡Estoy arrebatador,
y vaporoso y aéreo!
Saludo así con finura; *Ejecutando lo que marca el diálogo.*
toca la banda, me exalto,
pego una corrida, salto,
y caigo en esta postura.

CALAMANDA. ¡Bien!

ANDREU. ¡Bien!

AQUILINO. ¡O de mi o d'ell
se burlen, voto a Sant Gil!

ANDREU. Pebrera, és usté un cerril.

AQUILINO. Y usté no tiene cervell.

CALAMANDA. ¡Soberbio!

MATILDO. No m'ataruga. [49]

CALAMANDA. Lo repito con exceso.

AQUILINO. ¡*Porco cane, porco*! ¡Si eso
lo bota una tartuga!

MATILDO. ¿Y sobre un caballo en pelo...?

ANDREU. Faràs coses peliagudes.

MATILDO. Hay que ver mis actitudes
artísticas. Mira.

Ejecuta varias actitudes, suponiendo que las hace encima del caballo, imitando sus movimientos.

CALAMANDA. ¡Cielo!
¡Me contagia...!

ANDREU. *(Señalando a Matildo)* ¿També sap...?

CALAMANDA. *(Imitando a Matildo)* Y a imitarlo me provoca.

ANDREU. *[Apart]* Esta agüela es torna loca.

CALAMANDA. Ap, ap, ap, alé. [50]

MATILDO. Ap, ap, ap.

Aparecen por el foro Pepa y Dolores, y se detienen a la puerta, asombradas.

CALAMANDA. ¡Venus y Cupido!

MATILDO. ¡Cuadro
milotóchico!

ANDREU. ¡Bravísima!

PEPA. ¿Te pareix?

DOLORES. ¡Cristo del Grau! [51]

MATILDO. Eres casi tan artista

como yo.
ANDREU. Cert.
CALAMANDA. ¡Qué mujer
a tu lado no se inspira!
MATILDO. *[Apart]* Ja la cabdellí[52]. *[Alt]* ¡Ay! ¡Ahora
sí que serás pronto mía.

ESCENA XIII

Calamanda, Pepa, Dolores, Matildo, Aquilino y Andreu.

PEPA. És que ella li amostra. ¡Ap, ap!
DOLORES. ¡Ap, ap!
MATILDO. *(Viendo a Pepa y Dolores)* ¡Maria Santíssima!
ANDREU. *[Apart]* ¡Ui! ¡Ací les dos!
PEPA. Sinyora,
¿vol una llangosta viva? *Señalando a Matildo.*
Amo, ¿vol una rajà[53]
sancereta? *Señalando a Doña Calamanda.*
MATILDO. ¡Mort sóc!
PEPA. Filla,
si hase muchos volantines
por l'estilo quan se gita,
estarà vosté més molla
que una sèpia.
ANDREU. Atén, bonica,
no sacses tant les cistelles...
CALAMANDA. ¡Què olor a pescaderia!
ANDREU. Ompli la casa.
PEPA. ¡L'olor
que se sent, és de tonyina
de sorra![54]
AQUILINO. *(Mirando a Pepa)* ¡M'agrà esta dona!
CALAMANDA. Matildo, ¿quién son...? Explica...
MATILDO. Dos marineras, que apenas
si las conosco de vista.
PEPA. ¡Ai, el pillo!
DOLORES. ¡Ai, Creu Gloriosa!
Açò em costa atra sagnia.
PEPA. ¡No mos coneix, y a casarse
iba conmigo!
DOLORES. ¡Y conmiga! [*sic*]
PEPA. Este hombre es uno de esos
que de buen moso la tiran,

y en caleos y en meneos,
monadas y telladitas
les sacan a las muqueres...

DOLORES. ¡Ai!

PEPA. *(A Dolores)* ¡Pareixes la afliquida!

DOLORES. ¡Buen escachete[55] se lleva!

CALAMANDA. *(A Matildo)* ¿Pero estás oyendo?

MATILDO. Envidia
que te tienen, porque a un hombre
de mi mérito amaitinas[56].

PEPA. ¡Mérito porque en Buñol
pintó los Evanquelistas
en trepa!

AQUILINO. I li vol fer creure
a eixa agüela que és artista.

CALAMANDA. *(A Aquilino)* ¡Grosero!

PEPA. ¿Artista de qué,
de fer meneitos?

MATILDO. ¡Víbora!

CALAMANDA. *(A Matildo)* No hay duda, esa gente baja
conoce usté a fondo.

DOLORES. *(A Doña Calamanda)* Vinga'm
ací...

PEPA. ¡Oïxca, so xaxaueta,[57]
més val baixa que escalfida![58]

CALAMANDA. ¡Insolentes!

MATILDO. ¡Calamanda,
no te disgustes!

PEPA. Feu til·la
en seguideta, que Donya
Calamanda s'escotifla.[59]

CALAMANDA. ¡Jesús!

ANDREU. ¡Moure ací este escándalo!

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, y Peret por la primera puerta [de la] izquierda.

PERET. Mestre, ¿planxe la levita?

MATILDO. *(A Calamanda)* Oye...

CALAMANDA. ¡Aparte usté! Y yo, necia,
que le creí... ¡Me da risa!
De mi afición me curó
este singular artista.

Puede usted ir a hacer títeres
allá a la Pescaderia [60].

Vase riéndose por el foro.

PEPA. Ni enflocat [61] que me'l regalen.
DOLORES. ¿A mi? ¡Ni que m'ixca a rifa!
MATILDO. ¡Dios! ¡Si no vos emplomava...!
PEPA. ¡Atrevisca's! [62]
AQUILINO. *(A Matildo)* ¿Saps que jo a un bou el rebente
com qui xafa a una formiga...?
MATILDO. *[Apart]* Ja ixqué Sansón.
AQUILINO. *(Señalando a Pepa)* A esta dona
des de hui vosté la mira
com si fóra cosa meua.
No dic més.
PEPA. Gràcies.
PERET. ¡Reguitza!
ANDREU. Tirant-la este home d'Hèrcules,
mos amedranta a tots.
PERET. *(A Aquilino, señalando a Pepa)* Diga,
¿què li fa goig a vosté?
AQUILINO. ¿Què vol esta teranyina?
PERET. Descosir-li en les tisores
la panxa.

Acometiendo con las tijeras que habrá cogido de encima de la mesa.

PEPA. ¡Peret!
AQUILINO. *(Huyendo)* ¡Detinga'l!
DOLORES. ¡Xico!
ANDREU. Lusbel, ¿estàs loco?
AQUILINO. ¡Home, agarre'l!
ANDREU. ¡Pilleria...!

Sujetándolo.

PERET. Mestre, perdó... Dir que com
a cosa seua la mira...
DOLORES. ¡Pobre xic!
PEPA. Més val que alguns!
AQUILINO. ¡No agarrar-lo jo en la pista!
¡*Porco*!
MATILDO. Animaluc, el *porco*
l'haguera vista si es descuida!
DOLORES. *(Aparte a Aquilino)* ¿Vol un ataet de puros?
Quédeselo...
ANDREU. *(Despidiendo a todos)* Gent indigna,
largo. Tu, *(A Peret)* a cosir; i tu... *[A Matildo]*
res, te s'ha esmonyit l'anguila.

PEPA. ¿Voleu aladroc?
MATILDO. Rigau-se;
atra ne caurà més fina.
DOLORES. Pensant-ho, encara s'estova.
MATILDO. Creuen que jo me veig perdut;
mentre jo tinga salut,
i me pare bé la roba...
Si fóra mal fet o soso...
Però, inspirant interés...
Si no, diguen-ho vostés:
¿els agrà o no este *Buen mosso*?

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] Així a *A*. A *OC*, només indica: *este*.

[b] A *A* i *OC*, *ha*. Esmenem per evitar confusions.

[c] A *A* i *OC*, en cursiva.

[d] A *A* i *OC*, *fas*. Esmenem per evitar confusions.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Pintar en trepa*. La *trepa* és, segons el *DCVB* un full de paper, de tela, de planxa metàl·lica, etc., que està foradat amb incisions que segueixen les línies d'un dibuix, i serveix de pauta per a estargir aquest dibuix passant un pínzell per damunt les dites línies. El sentit de l'expressió és –doncs– evident.

[2] *Ambo*. La sort de dos nombres en el joc de la quina o de la loto (*DCVB*).

[3] *Capellanessa*. Dona que s'encarrega de man tenir endreçada la casa on viu el pàrroc.

[4] *Jalearte*. Vid. nota [29] d'*Els nòvios*...

[5] *Circ de Colon*. Vid. nota [1] de *La Patti*...

[6] *Cavallets d'Alegria*. En aquest, com en altres casos, Escalante esmenta números de circ que tenien gran popularitat a l'època, com aquests cavalls del circ d'Alegria.

[7] *Ànet*. Variant d'àneda, o ànec.

[8] *Sacre*. No tenir un sacre és no tenir gens de diners, ser molt pobre (*DCVB*).

[9] *Nyinyatge*. Forma popular per *llinatge*, família.

[10] *Xapes*. Entre altres significat, *xapa* significa també diners ben amonedats; potser Andreu fa referència a que Matildo és a punt de trobar-se amb un bon capital.

[11] *Tarantela del vapor*. La *tarantel·la* és un ball italià molt agitat al qual se li atribueixen virtuts guaridores contra les taràntules. El *vapor* és el nom popular que rebien els atacs histèrics. Segons això, aquest ball serviria també per a guarir aquesta malaltia, i en sentit figurat significaria una moguda d'aqueixa malaltia.

[12] *Telladitas*. Castellanització de *telladetes*, colps de telles. Ací, telles té el sentit del castellà *tirar los tejos*, pretendre una dona.

[13] *Perxa*. Persones que treballen amb una perxa a les mans, és a dir: equilibristes sobre corda fluixa, per exemple.

[14] *Estevao*. Anar estevat és anar amb les cames tortes.

[15] Persona que en un espectacle de circ té al seu càrrec els números de força.

[16] *Monote*. Monot, vid. nota [7] d'*Oros són trumfos*...

[17] *Goleta*. Vid. nota [27] d'*Oros són trumfos*....

[18] *Broncha*. Evidentment, per brotxa.

[19] *Panneau*. Aquest mot francés vo dir tauler i també és el nom d'uns coixins que es posen al costat de la sella del cavall; potser el que donya Calamanda li pregunta si és cavallista o si fa equilibris en la barra.

[20] *Fer la figuereta*. Posar-se amb el cap o les mans en terra, el cos en vertical i els peus per amunt (*DCVB*).

[21] Hipèrbaton forçat pel vers, el que vol dir és que *cosia per a la tropa de munició*.

[22] *Tiracordeta*. Camàlic, persona que transporta càrregues pesades.

[23] *Guanyar joia*. Obtenir premi en alguna competició; al País eren molt cèlebres les *corregudes de joies*, fetes per llauradores muntats –generalment sense sella– en cavalleries; els guanyadors obtenien en efecte una joia.

[24] *Polaca*. Aquest insult deriva del nom amb què eren coneguts durant el regnat d'Isabel II els partidaris d'una de les faccions del partit Moderat. Equival doncs, a conservador o retrògrad, emprat en sentit despectiu.

[25] *Reig*. Peix de l'espècie *corvina nigra* (*DCVB*).

[26] Malgrat les preocupacions de les autoritats, el Grau i les localitats costeres del golf de València van mantenir un contraban prou intens durant tot el segle XIX (amb productes com el tabac). La *castanya* és el monyo recollit al més alt del cap. El sentit de l'expressió és clar.

[27] *Alpaca*. Teixit amb lligats diversos, ordit cotó i tramat pèl de cabra, que es tiny de tots colors i es caracteritza per la seua lluentor i rigidesa natural (*DCVB*).

[28] *Tafarrera*. En valencià, persona presumptuosa (*DCVB*).

[29] *Calaguala*. Vid. nota [14] de *Els nòvios*...

[30] *Allargar-se*. Vid. nota [45] de *L'agüelo Cuc*.

[31] *Canela*. És a dir, cosa molt bona, de molt bona qualitat.

[32] *Guaja*. En castellà, «granuja, pillo, tunante» (*DUE*).

[33] *Pastilla*. Peça de xocolata dura que es desfà en aigua o llet.

[34] *Jopar*. Vid. nota [22] de *Les criaes*.

[35] *Galotxa*. Vid. nota [31] d'*Oros són trumfos*...

[36] *Camama*. Segons el *DUE*, «engaño o pamplina».

[37] *Proporció*. Vid. nota [37] de *La Patti*...

[38] *Alcides*. Nom que rebien al món de l'espectacle decimonònic els qui executaven números de força. Com és obvi, el seu nom deriva d'*Alcides*, nom d'Hèrcules quan era xiquet.

[39] *Benefici*. Per arrodonir els seus ingressos, els actors més importants tenien dret a quedar-se amb els guanys de determinades funcions, que ells mateixos dissenyaven i fins i tot dirigien; eren aquests els dies a benefici de l'actor corresponent.

[40] *Pilma*. Emplastre confortant, emprat en aquest cas per alleujar o curar els colps.

[41] De nou, noms de circs i espectacles circencs molt coneguts a l'època.

[42] *Topeties*. Desavinences, discussions aspres.

[43] El joc de paraules és evident: l'*ecuyère* és l'artista de circ que doma i munta cavalls. L'*ecullere* com no dome culleres...

[44] *Vela del Corpus*. Tant a les festes de la Mare de Déu dels Desemparats com a la del Corpus és costum cobrir la plaça de la Mare de Déu de València amb grans lones amb franges blanques i blaves, per tal de protegir-la relativament del sol i que es posen a gran altura.

[45] *Muntanyeta d'Elio*. Nom que rep un indret dels Jardins del Real, o dels Vivers, de la ciutat de València, que tenen la forma d'un petit turó esglaonat, i que es va formar amb els enderrocs del Palau del Real; al costat d'aquest turó va procedir-se a l'execució –en 1822– del general absolutista Elío, d'ací doncs el seu nom.

[46] Vers hipermètric.

[47] *Sambori*. Joc de xiquets format per una sèrie de caselles dibuixades en terra formant una figura contínua i que els xiquets han de recórrer a peu coix fent avançar una pedreta de casella a casella, tot seguint determinades regles.

[48] *Vestido de carne*. És a dir, vestit amb robes cenyides de color de carn.

[49] *Atarugar*. «Aturdir o turbar a algúien» (*DUE*).

[50] *Alé*. Per supost es tracta de la pronúncia del francés *allez*, amb el que s'estimularien els cavalls o els animals de circ.

[51] *Cristo de Grau*. Vid. nota [35] de *Les criaes*.

[52] *Cabdellar*. Atreure's una persona per servir-se'n. (*DCVB*, que per aquesta accepció cita el diccionari de Martí Gadea).

[53] *Rajà*. Rajada: peix de diverses espècies del gènere *raia*.

[54] És a dir, una pudor tan forta com la de tonyina seca i salada.

[55] *Escachete*, per *escaget*, diminutiu d'*escaig*, en el sentit de porció insignificant, poca cosa.

[56] *Amaitinar*. Vid. nota [13] d'*Oros són trumfos...*

[57] *Xaxaueta*. Terme no localitzat; potser siga una derivació còmica de *cháchara*, en el sentit de vella molt xerraire.

[58] *Escalfida*. Per escalfada, alterada per la passió (*DCVB*).

[59] *Escotiflar*. Trencar, posar-se malalt de sobte (*DCVB*).

[60] *Pescaderia*. Totes dues són venedores de pescat, i per tant se les envia a la Pescaderia, indret de la plaça del Mercat reservat per a la venda de peix.

[61] *Enflocat*. Adornat en excès.

[62] Vers hipomètric.

TRAPATROLES

ESTUDI INTRODUCTORI

REPRESENTADA amb caràcter pòstum, *Trapatroles* va gaudir d'un extraordinari èxit, degut no tant a la qualitat intrínseca de la peça (ens trobem davant una altra de les peces menors de les que conformen la producció dels darrers anys d'Escalante) com al fet d'haver-se estrenat pocs mesos després de la mort de l'autor, i en uns moments on la seua obra tenia una actualitat innegable (aparició de les *Obres Completes*, dinàmica d'homenatges a la figura de l'autor, etc.). No res té d'estrany, doncs, que fora del seu context, la peça en qüestió no cride gaire l'atenció, sense ser de les més fluixes de l'autor ni molt menys. Per començar, és innegable que ens trobem davant una obra inspirada en una altra escrita en 1876 (*Mentirola i el tio Lepa*); sols que ací, en lloc de tenir dos mentiders en competència, Escalante simplifica les coses i ens presenta només un.

No es tracta d'un procediment nou, ja que en altres ocasions Escalante va cercar inspiració en obres anteriors seues: *La xala* i *L'escaleta del dimoni*, o *Les xiques de l'entresuelo* i *Les coentes*, sense anar més lluny. El que passa és que una cosa és inspirar-se i altre imitar (encara que siga a un mateix). En efecte, en *Trapatroles* les concordàncies són francament prou cridaneres; esmentarem un parell d'exemples. D'entrada *Mentirola* i ell menteixen amb una gran desimboltura respecte els seus estudis (de fet, tant en una com en l'altra obra, és aquest un dels moments més divertits de l'obra); l'assenyat i ric llaurador que en totes dues obres desitja que la jove protagonista es case, és d'Alcoi a la primera de les obres i de Gandia en aquesta, però *Mentirola* el fa de Gandia en la seua obra....

Naturalment, si hi existeixen concordàncies, també n'hi ha de divergències. I moltes. El que passa és que algunes d'elles ens recorden altres obres del propi Escalante: el tutor enamorat de la seua pupil·la (és a dir, el vell enamorat de la jove) pot fer-nos pensar en *La senserrá del Mercat* o *Als lladres!*; la criada major, enganyada per la falsa promesa de matrimoni del vell la trobem també a *La senserrá*... ¡Fins i tot, el lloro ens recorda *Tres forasters de Madrid*! Altres en canvi, són específiques del

present sainet; la més important és, sens dubte, el caràcter incorregiblement doner del protagonista, que Escalante sap teatralitzar amb la seua mestria peculiar; és a dir: amb una gran economia de mitjans, cosa que no li impedirà fer-ho amb una gran eficàcia còmica.

Aquesta eficàcia còmica, concentrada en el cúmul de mentides de Matietes i en la seua debilitat per quantes dones se li posen per davant, és sens dubte la millor qualitat d'aquesta peça. Des d'aquest punt de vista, doncs, les escenes millor construïdes i de més força seran aquelles on es trobe present Matietes, com per exemple la que interpreta amb *Inés*, que és per nosaltres el moment més reixit de tota l'obra. La presència de Manuel Llorens interpretant aquest paper contribuiria, evidentment, a l'èxit de l'obra.

* * *

L'esquema mètric de la peça és el següent:

vv.	1- 62	romanç en	é	356-357	apariat	
	63-124	romanç en	à	358-361	redondilles	
	125-322	romanç en	à e	362-419	romanç en	í
	323-338	romanç en	é	420-501	romanç en	à a
	339-342	romancet en	à	502-607	romanç en	í a
	343-346	romancet en	ó	608-703	romanç en	à a
	347-350	romancet en	é	704-833	romanç en	à
	351-354	romancet en	à	834-837	redondilles	
	355	lliure				

I, percentualment:

Romanç en:	à	192 vv.	22,9%
	à a	178 vv.	21,2%
	à e	198 vv.	23,6%
	é	78 vv.	
	í	58 vv.	
	í a	106 vv.	12,6%
	total	810 vv.	
Redondilles:		8 vv.	
Romancets:		16 vv.	
Apariat:		2 vv.	
Lliure:		1 vv.	

Podem comprovar-hi com l'obra es troba escrita en romanç de forma pràcticament exclusiva, amb una nul·la presència de redondilles, la qual cosa no deixa de ser una cosa destacable. Igualment, i com passa a la majoria de les obres escalantines, aquest predomini del romanç el trobem contrapesat per una distribució prou equilibrada de rimes, si bé es tracta de rimes que –en definitiva– tenen en comú una *à* com a vocal tònica. Pel demés, l'obra és un exemple de l'habilitat del nostre autor per

combinar els canvis d'escena, o els canvis de situació, amb els canvis de rima.

* * *

Estrenada en 1895, aquesta obra va publicar-se dins les *Obras completas*, i dos anys després (en 1897) trobem la primera edició solta, a càrrec de la Llibreria de Vicente Sempere, successor de Juan Mariana. D'acord amb els nostres criteris d'edició, emprem la primera en ordre cronològic (la de les *Obres Completes*, doncs) i només hem recorregut a la segona per consultar aspectes molt concrets, tot i que en tractar-se d'una edició posterior a la completa i a la mort d'Escalante, no l'hem fet servir com a base.

TRAPATROLES [1] *

Juguete en un acto y en verso
(obra póstuma) [2]

Estrenada con éxito extraordinario en el Teatro de Ruzafa [3]
de Valencia, a beneficio de la dama joven
Doña Ana Mollá de Díaz,
la noche del 19 de Diciembre de 1895.

REPARTO

PERSONAJES	ACTORES
Inés	Sra. Mollà
Trinitària	« Cola
Perança	« Barberá.
El sinyor Melxor	Sr. Navarro
Matietes	« Llorens
El tio Borja	« Ferrando

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 2055-2056.

ACTO ÚNICO

Sala modestamente amueblada. Puerta al foro; dos laterales; una pequeña, en el segundo término de la derecha. Ventana en el segundo término de la izquierda.

ESCENA PRIMERA

El sinyor Melxor y Perança.

PERANÇA. ¡Pues no està poc afligida
Ineseta! ¡Quins gemecs!
MELXOR. Com se li ha mort el lorito...
¡Li tenia molta llei!
PERANÇA. Tractant-se d'un animal,
això fa riure.
MELXOR. Vosté
a les meues nebodetes
les mira en mals ulls.
PERANÇA. ¡Justet!
I els veig en tot lo carinyo
del món.
MELXOR. Això és menester.
Ja sap que quant en Gandia
morí mon germà Quiquet,
repleguí jo eixes xiquetes
que estan baix del càrrec meu.
PERANÇA. Hasta el dia que se casen.
MELXOR. No parle de casaments;
¡bona està la jovenalla...!
PERANÇA. Nomenar-li'ls jo, pareix
que una víbora li pique.
MELXOR. A mi no me pica res.

PERANÇA. ¡Catorze anys, sinyor Melxor,
estic al servici seu...!
MELXOR. Ja hu sé, Perança.
PERANÇA. Esperant...
MELXOR. Tut, tut... Deixe els cuentos vells.
PERANÇA. *[Apart]* Ningú em lleva la sospecha...
[Alt] Enrecorde's que em tragué
quan jo estava de cuinera
en ca el cabiscol[4]...
MELXOR. Bien, bien.
Parlant d'atra cosa. ¿Abans
qui ha segut l'imprudent
que ha estat repicant un rato
la campaneta?
PERANÇA. Ja sé:
u que li fa cantonaes
a la xica del forner
d'ahí enfront.
MELXOR. ¿I què volia?
PERANÇA. Preguntar si un tio seu,
que de fora està esperant
ha vengut ja.
MELXOR. ¿Acàs sabem
qui és son tio?
PERANÇA. El tio Borja,
va dir.
MELXOR. ¿El padrí d'Inés?
¡Bonica visita! *Campanilla.*
PERANÇA. ¿Toquen?
Segurament serà ell.

Vase [por el] foro.

ESCENA II

Melxor, solo.

MELXOR. Esta ignora que me tenen
les nebodetes fa temps
tan perdut i enamorat,
que casi perc el cervell.
Hui, a Trinitària li he dit
algo sobre casament,
però ha fet tanta xacota
entre rialles i extrems

que m'ha corregut la indigna.
Sort que m'ha salvat Inés,
pues al dirigir-me a ella
pintant-li els meus sentiments,
carinyosa m'escoltà
oferint-me hui mateix
contestar-me. No hi ha dubte,
ella serà ma muller.
En quant a la so Perança,
abans que sospeche res,
li allargaré el passaport,
pues mouria un canyaret. [5]

ESCENA III

Dicho, el tío Borja, y Perança, por el foro.

BORJA. ¡Sinyor Melxor!
MELXOR. ¡Tio Borja!
BORJA. ¿Com va de salut?
MELXOR. Templat.
BORJA. ¿I les xiquetes?
MELXOR. Tan guapes.
Vosté no cal preguntar:
sempre gros.
BORJA. Gràcies a Déu
menge com un animal.
MELXOR. Això sempre hu ha segut,
menjaor.... *[Apart]* Bon parroquià.
BORJA. Pues senyor, jo vinc a dir-li
que ma muller s'ha empenyat
en que la nostra fillola
veja les festes enguany.
MELXOR. ¿Inés?
BORJA. I si Trinitària
vol vindre també... ¿A on estan?
¡Vorà què alegria els done!
MELXOR. *[Apart]* ¡Oi! *[Alt]* Home... aguarde's un pam.
PERANÇA. Deixe-les...
MELXOR. Sap que Ineseta
per a diversions no està...
BORJA. ¿I això?
MELXOR. Se li ha mort el loro.
PERANÇA. Aixina se distrauran.

BORJA. Just.
MELXOR. Dona, vosté no es fique...
PERANÇA. *[Apart]* Vol tindre-les prop, ¿què tal?
Deixa'm dir-li... *[Alt]* Per vosté
vingué preguntant abans
un nebot seu.
BORJA. ¿Matietes?
Com li escriguí noticiant
el meu viatge i les senyes
d'a on venia jo a parar...
MELXOR. *[Apart]* ¿Parar ací? M'agrà el conte.
BORJA. És un xic que està acabant
la carrera de pelito
agrónomo, costejà
per mi.
PERANÇA. De vista el conec.
BORJA. Tal volta vullga tractar
sobre la boda.
PERANÇA. ¿Se casa
en la filla d'ahí davant?
BORJA. ¿En quina? La seua nòvia
viu en lo carrer de Quart. [6]
PERANÇA. No hu crec.
BORJA. Traguí jo la cara
quan ell la va demanar...
PERANÇA. Jo parle perquè fa dies
el veig des d'ací rondant
a la xica del forner.
BORJA. ¿Vosté l'ha vist?
PERANÇA. Si no ix mai
d'esta placeta...
BORJA. ¡Veneno!
¡Me faria una empastrà!
Entre parèntesis, ¿saben
que no m'he [a] desdejunat?
MELXOR. *[Apart]* ¿Eh? ¡Quina notícia...!
PERANÇA. ¿Vol
xocolate o almorzar?
BORJA. Xocolate, i més tardet
almorzaré.
MELXOR. *[Apart]* ¿Si? *[Alt]* Me'n vaig.
Estic en ca una cosina
hasta el dilluns convidat.
Atre rato se vorem.
BORJA. Corriente.
MELXOR. *[Apart]* Si no me valc

d'esta treta, tinc pupilo
pe'a dies. *[Alt]* Adiós.

Vase [por el] foro.

BORJA. Avant.

PERANÇA. Com en vosté té franquea,
no li estranye.

BORJA. ¿A mi estranyar?
Jo tampoc gaste cumplits.
¿Què? ¿Anem dins?

PERANÇA. Si té desmai...

Vanse [b] *[por la] segunda puerta [de la] derecha.*

ESCENA IV

Matietes, por el foro.

MATIETES. ¿Hi ha llicència pe'a passar?
Poca por tenen als lladres.
¿Haurà vingut ja mon tio?
Hui estic donat als diables...
¿No viu ningú en esta casa?
¿Estan sords? ¡Voto a Sant Jaume!
¡Amo...! ¡Ama...! ¡Don Vicent...!
¡Donya Paula...! ¡Don Melquiades...!
¡Quica, Pepa, Nela, Rosa,
Ximo, Pere, Toni...! ¡Diantre!
¿Ningú respon? ¡Pues jo no
faç compte de sofocar-me!
Prenga'm asiento; me'n vaig;
casi és millor que m'aguarde.
És precís vore a mon tio.
¡Cavallers, estic que brame!
¿Pues no m'ha tirat de casa
la nòvia...? Hi ha pe'a penjar-se.
¡Quan estic loco per Nieves...!
I si en ella no me case,
compre un revòlver Bulldoc [7]
i ¡pum...!, sinse encomanar-me
me pegue un tir, i en seguida
li'n pegue dos a son pare.
Al otro día la prensa
publicará el desenlase
que han tenido los amores

de Maties el Pollastre.
Lo xocant és que el forner,
de sa casa hui me tira
perquè jo en una mentira
diu que seque un llironer;[8]
que sóc un atarantat
i un presumpciós.., ¡vaja un cuento!,
i que tinc molt poc asiento...,
pues jo estic ben assentat;
que si m'agraen, ¡m'ha ferit!,
les lletges i les boniques,
i que festege en set xiques
i la seua Nieves, huit;
que sóc un alabanciós,
que me diuen Trapatroles,
i per eixe nom a soles
me coneixen, ¡vive Dios!
Volguera saber d'a on ix
eixe foc, per a sentar-li
la mà al'envejós que aixina
pretén desacreditar-me.

ESCENA V

Dicho, y el tío Borja por la segunda puerta [de la] derecha.

BORJA. En la pèrdua del lorito,
tonteta, està inconsolable...
¡Matietes!

MATIETES. ¡Tio meu! *Abrazándole.*
Un abraç, i tres, i quatre.

BORJA. ¡Que m'allastimes, burruc![9]

MATIETES. ¡Si sabera en quines ànsies
l'esperava! Necessite
immediatament que passe
a vore els pares de Nieves,
que manco que en ells no parle
no em deixen posar els peus
en sa casa.

BORJA. ¡Mal viatge!
Luego no m'han enganyat.
¿Qui és eixa Nieves, infame?

MATIETES. Una xica... ¡Què dic xica!
¡Tio Borja, allò és un àngel!

¡Si vera les patilletes
que du hasta ací, quant li agràcien[c]!
BORJA. No viu mai àngels peluts...
Però, so traïdor, ¿i Carmen?
MATIETES. Carmen no em convé.
BORJA. Señores,
una jove immillorable,
guapa, elegant...
MATIETES. Té defectes
molt grans.
BORJA. ¡Si la comparaves
a una diosa!
MATIETES. *No m'havia*
fijat en les seues pates.
Pareixen dos atobons.
BORJA. ¡Embustero!
MATIETES. En fi, me case
en Nieves, o sente plaça
pe'a Ultramar. [10]
BORJA. Pues a embarcar-te.
MATIETES. Mire que sinse eixa xica
me muic.
BORJA. Resquies-cantinpase.
MATIETES. ¿Hu diu de veres?
BORJA. En tot
lo lleu.
MATIETES. Avant; pe'a secar-me
d'amor... Done'm...
BORJA. ¿Què pretens?
MATIETES. Per despedida besar-li
la mà. Naixquí en mala estrela.
BORJA. *[Apart]* ¿Serà capaç d'allistar-se
este trapatroles? *[Alt]* Bueno,
jo parlaré ara en los pares
d'eixa Nieves, però tin
entés que hau d'amonestar-se
si pot ser esta setmana.
MATIETES. ¡Tio meu! ¡Antes con antes! [11]
¿Vol esta esprà?
BORJA. Digues: ¿tu,
la carrera, quan l'acabes?
Poc te deu faltar.
MATIETES. Estic
a punt de revalidar-me
i me tenen ja oferida
la titular de Setaigües.

BORJA. ¡Titular! ¿No m'has dit sempre
que pe'a pelito estudiaves?
MATIETES. Per a doctor. ¡Si tinc fetes
unes cures admirables!
BORJA. U mai s'aclarix en ell.
Mira, en cumplit este encàrrec
no me fique ja en més cuentos
dels teus.
MATIETES. Diga'm...
BORJA. Torne a escape.
MATIETES. ¿A on l'espere?
BORJA. Ací mateix.

Vase [por el] foro.

ESCENA VI

Matietes, aproximándose a la ventana, y luego, por la primera puerta de la derecha, Inés.

MATIETES. A la porta està en son pare.
Vorem ara eixe forner
si dubta del meu caràcter.
¡Calla! Ja ha [e]ixit al balcó
la nebodeta del sastre.
Es muy grasiosa; me fa
un efecte extraordinari
la fresa que té en la barba:
algun desig de sa mare...

Suponiendo que le dirige la palabra.

Pa'ca ací mira. Salero,
més dolça que el sucre candi [12]
deu ser eixa fresa. ¿Eh? Digo...
¡Alça, curra [13] que me xafes!

ESCENA VII

Matietes e Inés.

INÉS. Pareix que encara a Perico
l'oixca en lo balcó cridant-me
¡Pobret meu! Li tinc que dir
al tio que l'embalsame.

¿Qui serà este? *Reparando en Matietes.*

MATIETES. No havia
reparat... Buenos... *Viendo a Inés y retirándose de la ventana.*

INÉS. Déu guarde...

MATIETES. Dissimule. Em figurava
a soletes encontrar-me
i em sorprén vore'm tan ben
acompanyat.

INÉS. Moltes gràcies.

MATIETES. *[Apart]* ¡Santo Cristo, quina xica!

INÉS. *[Apart]* ¿En casa un jove? ¡Milacre!

MATIETES. ¡Vaja una cosa ben feta
i perfeccionà!

INÉS. Alabanses...

MATIETES. Bendito Dios, que en lo món
cria femelles tan guapes.

INÉS. Bona estic jo pe'a floretes.

MATIETES. De contemplar-la no em canse...
¡Sielos! ¿Això de la galta
és llunar?

INÉS. ¡Oi!

MATIETES. No l'amague...

INÉS. ¿Mai n'ha vist, que tant li admira?

MATIETES. Si vosté vol alarmar-me,
que veja un llunar bonico.
¡Si, un llunar fi, dels que naixen
en una cara morena,
és tot el meu entusiasme!

INÉS. D'ouir-lo me torne roja.

MATIETES. *[Apart]* Me pense que hu empastrarem...
Cavallers, m'ha transtornat.
Per molt que a Nieves li agràcien[c]
les patilletes, confesse
que no poden comparar-se
en eixe llunar gitano.

INÉS. ¿Serà algun loco? ¡Quins raptes...!

MATIETES. Està vosté pensativa
i trista; algo deu passar-li.

INÉS. A qui deu passar-li algo
és a vosté, i no m'enganye.

MATIETES. Cert: he[a] sentit ací dins
una cosa rebotar-me...
Com si m'hagueren pegat
en lo cor dos llironaes...
lo mateix.

INÉS. Gràcia em faria
si el pit poguera eixamplar-se.
MATIETES. ¿Té algun pesar? Diga-me'l;
vorà en seguida llevar-li'l.
INÉS. Difícil hu veig.
MATIETES. ¿Difícil?
Jo sóc un quita-pesares.
INÉS. Això era pe'a mi Perico.
MATIETES. *[Apart]* ¡Perico! ¡Ja caic, diable!
D'algun amor malograt
se plany.
INÉS. Aquelles monaes,
aquells carinyos que al vore'm
me fea...
MATIETES. *[Apart]* ¡Ah, so retunante!
INÉS. En quant aguaitava el dia
me despertava cridant-me:
«¡Ineseta!».
MATIETES. ¡Nom bonico!
INÉS. Pronunciant-lo se tancaren
els seus ullets.
MATIETES. ¿Que s'ha mort?
INÉS. ¿Ploraria jo estes llàgrimes?
MATIETES. Entonses, ¡viva!
INÉS. ¿Com «¡viva!»?
MATIETES. Dic que no deu apurar-se.
Té ací qui pot reemplaçar-lo.
INÉS. ¿Vosté? ¡Vaja un desficaci!
¡Reemplaçar a un loro!
MATIETES. ¿A un loro?
INÉS. Pues que jo, ¿de qui li parle?
Del meu perico.
MATIETES. ¡Ara sí
que m'ha vist! Casi em compare...
INÉS. Pues ja prenguera [14] vosté
saber fer les seues gràcies;
i l'amor que ell me tenia,
ningú del món.
MATIETES. ¡Voto a Sanes! [15]
Volguera tornar-me loro
encara que m'engabiaren,
i entonses li provaria...
INÉS. ¡Quin pensament del diable!
MATIETES. ¿Se riu?
INÉS. Me xoca.
MATIETES. *Ojalà*

poguera realitzar-se.
Si jo em transformara en loro
i fóra l'ama vosté.
atre no n'encontraria
tan remono i docilet.
¡Quantes monaes li faria!
I a l'acostar-se, el llunar
a picotaes, puc jurar,
Inés, *que me'l menjaria.*
Ja em llepe el pico...

INÉS. ¡Atrevit!
¡Vaja un loro! Cert que jo
coneixent-li la intenció
sols li acostaria... un dit.

MATIETES. Vosté és sensible, i al vore
la innocència del cor meu,
allargant-me la maneta
me diria en dolça veu:
Saca la patita
lorito real:
tú eres de tu amita
y de nadie más.
Ven, regalo mío,
monino, pichón:
deme tu piquito
un besito de amor.

INÉS. De casta de loro
diria que ve,
pues pe'a contrafer-lo
se pinta vosté.
Seguixca, seguixca,
la il·lusió me faig[d]
de que al meu Perico
l'estic escoltant.

MATIETES. Buen viaje, buen pasaje;
¡A babor! ¡A estribor!
Apunten, fuego, ¡rooom!

INÉS. ¡Admirable! ¡Colossal!
Seguixca; no sé què sent...

MATIETES. En xansa m'està dient
que estic fet un animal.
¿Un besito? Quatre-cents
li'n donaria.

INÉS. ¡Ai, què xic!

MATIETES. ¡Qui poguera ser al manco
canari, huatla[16] o perdiu!

INÉS. Pe'a loro val un tesor.
MATIETES. ¿Li xoque..? ¿I per a marit?
INÉS. Desficaciat; mà si nuga...
MATIETES. ¿Pues no he[a] de nugar, enxís?
Vullga'm i vorà que prompte
mos nugaran en llatí.
INÉS. *[Apart]* És simpàtic.
MATIETES. En saber-ho
mon tio Borja...
INÉS. ¡Què diu!
¿Del tio Borja és vosté
nebot?
MATIETES. Clar.
INÉS. ¿Del meu padrí?
Entonses devem nosatros
conéixer-se.
MATIETES. ¡Sant Jogim!
INÉS. ¡Ja caic! Sent xics, en Gandia...
MATIETES. Jo falte deu anys d'allí.
I ara que la reflexione,
me'n recorde. ¡Tonto estic!
¿Vosté és aquell negrelló[17]
que juava en mi a la piu[18]
i duia les grenyes soltes
i me pegava pessics?
INÉS. Jo sóc; mes com la persona
canvia...
MATIETES. ¡I tant!
INÉS. ¡Qui ha de dir
que és vosté aquell Matietes
tan arguellat[19] i roín,
que li dien de mal nom
fumarell escarransit...!
¿Se'n recorda?
MATIETES. Sí, però ara
m'he[a] fet buen mosso i ha[a] omplit...
Ineseta, corresponga
a l'amor que li oferixc.
INÉS. Si fóra formal, bastava
conéixer-se des de xics...
MATIETES. ¡Oh, ditxa!
INÉS. *[Apart]* M'ha cautivat,
hu confesse.
MATIETES. Sóc feliç;
se casem ans de huit dies.
INÉS. Baix l'autoritat estic

d'un tio meu, i parlar-li...
Demanar-me requerix.

MATIETES. Li soltaré al tio Borja,
que val pe'a això [e] un Potosí.

INÉS. Hu aprove.

MATIETES. Llunar gitano,
hasta lograr-te no vixc.

INÉS. ¡Salamero!

MATIETES. ¡Perla fina!

INÉS. Adiós, que me criden dins.

MATIETES. No te'n vages...

INÉS. No m'enganye.

Vase por la derecha.

MATIETES. ¡Tuyo soy hasta morir!
Vamos, tan enamorat
com ara, mai estiguí.
Filomena... Carmen... Nieves...
Aneu, aneu a dormir.

ESCENA VIII

Matietes, y el tío Borja, por el foro.

BORJA. Xiquet, si jo no em presente...
¡Malorum! [20]

MATIETES. ¡Tio de l'ànima!

BORJA. ¿Saps lo primer que m'ha dit
el forner, en veu molt aspra?
«No vullc que perga ma filla
el temps; me fa por la fama
del seu nebodet».

MATIETES. ¡Imbècil...!

BORJA. «Això és una llevantança» [21]
contestí.

MATIETES. Si no calia...

BORJA. «I, sobretot, que se tracta
d'evitar una catàstrofe
perquè si vosté el desahusia,
no hi ha remei: el chiquillo
s'embarca per a L'Havana».

MATIETES. *[Apart]* Ni tampoc pe' a l'Albufera.

BORJA. «Es más, saco yo la cara».

MATIETES. No, vosté no traga res.

BORJA. A l'ouir eixa paraula,
fon quan el home en seguida
se convencé, conque eixampla't.
MATIETES. ¡I tant com hu estic!
BORJA. ¡Eu! ¿Saps
que la tal Nieves és guapa?
Me *fijí* en les patilletes...
Li fan gràcia.
MATIETES. ¡Quina gràcia,
si pareix que un paellero
li haja fet a cada banda
dos mascares!
BORJA. ¿Com mascares?
MATIETES. Vaja muy enhoramala
eixe forner incivil
i tota la seua casta.
BORJA. Xe, ¿què dius?
MATIETES. Que certa xica,
a la que vosté idolatra,
carinyosa m'ha inspirat
una passió ardent, volcànica.
¡Açò és amor! Lo demés
han segut mistos de traca.[22]
BORJA. ¡Qui te donarà a tu els mistos
seré yo!
MATIETES. Escolte'm en calma:
Inés, la fillola seua
es la prenda de mi alma.
BORJA. ¿Ineseta?
MATIETES. S'ham parlat...
BORJA. ¡Ja me l'ha enredrà!
MATIETES. ¿Enredrar-la?
¡Tio, sería yo el hombre
más informal y más trápala...!
BORJA. Repoquíssima vergonya,
¿què has fet en Nieves i en l'atra?
MATIETES. ¿Com vol vosté comparar-les
a una amiga de la infància,
a un àngel que en mi ha juat
a la piu i al tres en ratlla?
BORJA. *[Apart]* En efecte...
MATIETES. Si jo a penes
el llunaret de la galta
li vaig vore, ja diguí:
«perdut sóc, m'encén en flama».
BORJA. Ara t'ha encés un llunar,

fa mig hora t'abrasava
Nieves en les patilletes;
demà veus una castanya
o un monyo sorongo[23] i, ¡buf!,
ja estàs fet una fogata.

MATIETES. Tio, en lo món no hi ha dona
que a Inés puga superar-la.

BORJA. Dius bé: la fillola meua
vale muchísima plata.
Com a que certa persona,
muy rebién acomodada
la pretén, i proposar-li-hu
m'encarrega, i sondejar-la...

MATIETES. ¡Què em compta!

INÉS. Un tal Guitarreta,
home ja de pes...

MATIETES. ¡Santa Àgueda...!
¡Seria un asesinato
lo que en mi farien!

BORJA. Ara,
si en efecte ella te vol...

MATIETES. ¡No li dic que m'idolatra...!
I hasta me recomanà
que vosté sinse tardança
parle en son tio.

BORJA. *[Apart]* Un estrago
ha fet en este, i m'halaga...
[Alt] Sicatero, quin clavell
s'enduríem...

MATIETES. Per Déu, vaja...

BORJA. Estarà en ca sa cosina.

MATIETES. No se detinga.

BORJA. Però, ara,
¿jo que li dic al forner
si em veu?

MATIETES. Quansivol pataca...[24]
Que en l'alegria m'he[a] mort
de repent.

BORJA. Sóc lo més babia...

Vase [por el] foro.

ESCENA IX

Matietes y Trinitària, por la primera [de la] derecha.

MATIETES. ¡En quin gust s'encarregà
de la comissió en seguida!
Siquiera que treobe a eixe home
en casa de sa cosina.
TRINITÀRIA. Vamos, no hi ha ningun dubte:
hui el tio Melxor delira.
¡Proposar-me que me case
en ell...! Ha segut eixida
que, de pensar-lo només,
m'estic rient tot el dia.
¡Ací un xaval!
MATIETES. ¡Olé, olé!
¡Què contenta ve esta xica!
TRINITÀRIA. El primer que estes rajoles
he vist xafar.
MATIETES. Buenos días.
TRINITÀRIA. Muy buenas.
MATIETES. ¡Señores, vaya
una criatura fina!
TRINITÀRIA. Ja m'explique perquè el tio
no vol ninguna visita.
MATIETES. Allà a on vaig, la temptació
pareix que me perseguixca.
en quant me gire, entropesse
en algun pimpollo aixina
per l'estil... ¡Home, què coses
la naturalesa cria...!
TRINITÀRIA. ¿Saben que està vosté ací,
o busca...?
MATIETES. Espere que vinga...
TRINITÀRIA. Si té pressa...
MATIETES. No; i estant
en tan bona companyia...
TRINITÀRIA. Avisaré en un momento.
MATIETES. No se menege, detinga's.
TRINITÀRIA. ¿I això?
MATIETES. Deixe'm a lo manco
recrear un poc la vista,
que hasta los santos se alegran
viendo una cara bonita.

TRINITÀRIA. ¡Oi, Jesús! No porte solt...
Pues, si no, l'estrenaria.
Divertit està el chiquillo
del tot.
MATIETES. I vosté, divina.
TRINITÀRIA. ¡Este encuentro me faltava
per a completar el dia!
Dissimule si me ric,
sóc molt temptà a la risa.
MATIETES. ¡Ai! A mi lo que me tempta
i retempta, és eixa pinta.
TRINITÀRIA. Pues, senyor, s'ha proposat
en la seua explicativa
fer-me riure.
MATIETES. ¡Dios! ¡Què mire!
Seguixca rient-se; riga's.
TRINITÀRIA. ¿Pues...?
MATIETES. Al riure, se li forma
pe'a regal del que la mira
en cada galta un clotet.
¡Y a mí es lo que més m'enxisa!
TRINITÀRIA. També és prou...
MATIETES. Mal. Matietes,
mal te veo.
TRINITÀRIA. Açò encandila.
MATIETES. Faça favor de no riure's;
de veres me precipita.
TRINITÀRIA. ¿En qué quedarem? Tan prompte
hu demana com hu priva?
MATIETES. ¡Mà que fins! No hi ha pintor
que a copiar-los s'atrevixca...
Xe, vagen les patilletes
i els llunars allà a la guitza.
A on estan eixos clotets,
està la canela fina.
TRINITÀRIA. ¿Què diu?
MATIETES. Que d'amor m'abrase
per vosté.
TRINITÀRIA. ¡Jesús, Maria!
Fill, veig que té vosté uns promptes...
MATIETES. ¿Què diu?
TRINITÀRIA. ¡Em deixa atordida!
Per supost, demà no queda
de la falla ni una xispa.
MATIETES. Un carro de burumballes *Señalando el pecho.*
tinc ací dins; conque...

TRINITÀRIA. ¡Atisa!
[Apart] És graciós.
MATIETES. Pareix que hu dubte.
TRINITÀRIA. Pues ara me fiaria.
¿Acàs en la seua traça
no llig el més curt de vista:
«tantas veo, tantas quiero»?
MATIETES. ¿Qui, jo? ¡Maria Santíssima!
A un xic del caràcter meu
eixa expressió l'assassina.
M'ha clavat vosté un punyal
bajo la tetilla derecha,
junt al cor; vullc dir, la isquierda.
¡Ja ni sé d'anatomia!
TRINITÀRIA. ¡Farà pocs esparamientos!
MATIETES. ¡Ai, mi espíritu se abisma...!
TRINITÀRIA. ¡No hu prenga tan fort, sossegue's...!
MATIETES. ¿Que me sossegue? Pues, diga'm
que me vol, i podem ser
ditxosos tota la vida.
TRINITÀRIA. ¡Sinyor, açò és una pòlvora!
¡No corre que digam...!
MATIETES. Filla,
les coses, de colp i volta
sempre ixen bé; decidixca's...
TRINITÀRIA. ¿Creu que jo sóc dueña y árbitra...?
Pues bonico es posaria
si sospechara mon tio...
MATIETES. ¡Qui fa cas d'un tio!
TRINITÀRIA. ¡Mira!
Com és, además de tio,
tutor...
MATIETES. Siga lo que siga
jo m'encare en ell; li pinte
la meua passió...
TRINITÀRIA. I el tira
al carrer.
MATIETES. ¿A mi? ¿Per què?
TRINITÀRIA. Perquè ell també em sol·licita.
MATIETES. ¿Ell...? ¡Muera el tirano! ¡Abajo
los tutores!
TRINITÀRIA. Si l'ouira...

ESCENA X

Dichos, y Perança por la derecha.

PERANÇA. *[Apart]* ¿Qui alborota...? ¡El xic d'abans!
MATIETES. T'arrancaré de las garras
d'eixe tio.
PERANÇA. *[Apart]* ¡Tio diuen!
MATIETES. Per supost, ¿serà una xansa
el tal tutor?
TRINITÀRIA. Considere.
MATIETES. ¡I té pit pe'a enamorar-la!
PERANÇA. *[Apart]* ¡Sielos! ¿Què oixc? La meua enrònia...
[Alt] ¿Això és veritat?
TRINITÀRIA. ¡Perança!
PERANÇA. ¿Ton tio...?
TRINITÀRIA. S'ha tornat loco.
PERANÇA. ¡Bandido! ¡Traïdor!
MATIETES. ¡Aguarda't!
PERANÇA. Haver-me'n jo anat per ell,
de ca el Cabiscol... ¡Pirata!
¡Estar onze anys nada menos
enganyant-me en l'esperança
de que es casaríem!
TRINITÀRIA. ¡Diable!
MATIETES. ¿Li donà a vosté paraula,
i no la cumplix?
PERANÇA. Ja veu...
MATIETES. Eso es criminal.
PERANÇA. ¿Jo ara,
en llei, podria obligar-lo?
MATIETES. ¡Ya lo creo! I si es negava,
enviarlo hasta un presidio
por haser promesas falsas.
PERANÇA. ¿Vosté és lletrat?
MATIETES. Sí, sinyora.
[Apart] I deu haver segut guapa
esta cabiscola. *[Alt]* Calle,
l'apanyarem a eixe maula.
PERANÇA. ¡Quin àngel el dugué ací!
MATIETES. ¿Qui vol que siga? Esta *alhaja*
preciosa.
PERANÇA. ¿Tu?
TRINITÀRIA. Aixina hu ven.
PERANÇA. ¿Pues vosté no festejava

en la fornera?
MATIETES. *[Apart]* ¡Oi!
TRINITÀRIA. ¿Què diu?
MATIETES. Res. La criden dins.
PERANÇA. Vaig.
MATIETES. Vaja.

Vase [por la] derecha.

TRINITÀRIA. Oixca...
MATIETES. Me pren per mon germà,
que té en mi gran semechansa.
TRINITÀRIA. ¡Santíssim Cristo! ¡Què prompte
l'inventà! Però no passa.

ESCENA XI

Dichos y el tío Borja por el foro.

BORJA. No he[a] trobat al so Melxor;
però m'empenye jo, i basta.
Te casaràs en Inés.
MATIETES. *[Apart]* ¡Quin atre este!
TRINITÀRIA. ¿En ma germana?
MATIETES. ¿Com? ¿Vosté és...?
BORJA. Trinitarieta,
la que se crià en Ontinyent;
per això no es coneixeu.
TRINITÀRIA. ¿I no se cau mort el tràpala?
MATIETES. Pues... perdone'm, però tio,
¿vosté ha vist en tota Espanya
cuerpo más saragatero
que el d'esta xica?
BORJA. ¡Adiós!
TRINITÀRIA. ¡Alça!
MATIETES. Risueños, entre el gesmil
i les roses d'eixa cara,
¿no veu vosté senyalar-se
dos clotets fins com el àmbar?
¿Puede haber cosa más mona?
¿No es verdad que eso se llama
rechupete superfino
de primera?
BORJA. ¡Mala trampa!
¿A on hi ha un trabuc? Te veig vindre...

ESCENA XII

Dichos, e Inés por la derecha.

INÉS. ¡Padrí!
BORJA. ¡Filla!
INÉS. M'enganyava
eixe fals; festeja en esta.
TRINITÀRIA. ¿En mi?
INÉS. M'heu ha dit Perança.
MATIETES. ¡Què prompte s'heu xarren tot
les dones! Són una esquadra...
BORJA. ¿Què dius a açò? ¿No t'afrontes
de tu conducta villana,
traidor?
MATIETES. *[Apart]* Volguera saber
afrontar-me, i mai puc...
BORJA. ¡Calla,
ja hu ploraràs!
INÉS. I tu, tonta,
¿pots tindre en ell confiança?
TRINITÀRIA. Dona, pe'a riure's un rato,
promet...
MATIETES. ¡Hombre, muchas grasias!
TRINITÀRIA. Mes tu, goleta,[25] hu has pres
tan formal que em dones llàstima.
MATIETES. ¿És dir, que com a *sujeto*
de risa...?
TRINITÀRIA. Humor no li falta,
però per a nòvio, veja
si Ineseta el creu.
Vase [por la] derecha.
INÉS. ¿Jo? Encara
que la salvació em valguera.
BORJA. ¡Muy rebién dicho!
MATIETES. ¡Malhaja
la meua estrela!

ESCENA XIII

Inés, Borja y Matietes.

BORJA. ¿Vols creure'm?
Si Guitarreta te parla,
accepta'l.

MATIETES. ¿A Guitarreta?
INÉS. ¡Ui! ¡M'alegraria en l'ànima!
MATIETES. ¡No, per Déu, Inés...! *[Apart]* Quedar-me
sinse la una ni l'atra[26]
m'estremeix! *[Alt]* Fon una broma
que li gastí a sa germana.
INÉS. Pues jo hu dic formal.
MATIETES. ¡Un àngel
que ara mateix m'adorava!
¡Hi ha per a tornar-se loco!
¡I ara la trobe més guapa!
Ineseta, escolta'm...
INÉS. Fuixca.
MATIETES. Tio...
BORJA. Ni mitja paraula.
Vaig a almorzar: prou disgust
tinc damunt de mi.
MATIETES. ¿I li passa
fartant? Mire que haurà un dol
si no hu arregla.
BORJA. Que l'hi haja.

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

ESCENA XIV

Inés y luego, por el foro, el señor Melxor.

INÉS. Si eixe dolor fóra cert,
el perdonava a l'instant,
pues confesse que el meu pit
li té encara voluntat.
Però abans, per Trapatroles,
mereix que el féra rabiar.
MELXOR. *[Apart]* Ressentit el tio Borja
deu haver pres el montant.
¡Ací Inés! Bona ocasió
pe'a dir-me lo que ha pensat,
però tremole. No sé
de quin modo preguntar...
[Alt] Xiqueta, ¿i el teu padrí?
INÉS. Allí dins el té almorzant.
MELXOR. *[Apart]* No he vist un hoste de manco
vergonya. *[Alt]* I tu, ¿com estàs?

¿Dura el pesaret...?

INÉS. No, tio.

MELXOR. ¿I què? Puc al fi esperar
que al meu amor correspongues?

INÉS. Ni me'n recordava ja.
¡Matietes! *[Apart]* Ara em vengue.

Viéndole aparecer por la derecha.

ESCENA XV

Dichos, y Matietes por la derecha.

MATIETES. Nada; en tractar-se del pap,
eixe home no escolta res.

MELXOR. Clavell fi, rosa de maig,
¿dius que me vols? Repetix-m'heu.

INÉS. Sí, senyor.

MATIETES. *[Apart]* ¡Què estic mirant!
¡Ell és, ningun dubte em queda!

MELXOR. ¡D'alegria perc el cap!
¡Si saberes lo que ansiava
ser dueño d'eixe llunar!

MATIETES. *[Apart]* ¡El meu! ¡I llepolejar-lo
se promet este carranc!

INÉS. *[Apart]* Està desfent-se.

MATIETES. *[Apart]* ¡Jo bote!

MELXOR. ¿Quan vols que mos casem?

MATIETES. ¡Mai!

MELXOR. ¿Eh? ¿D'a on ix este xicot?

INÉS. *[Apart]* Patix.

MATIETES. ¿Vosté s'ha pensat
que a mi ningun Guitarreta
me xafa? ¡Què ha de xafar!
Té vosté ja massa fluixes
les cordes.

MELXOR. ¡Oi, Barrabàs!

MATIETES. ¡Si a vosté ja no li sona
ni el bordó![27]

MELXOR. Açò no té aguant.
Però a este dimoni, jo
vullc conéixer-lo i no caic.

INÉS. Nebot del meu padrí, i nòvio
de Trinitarieta.

MATIETES. Engany.

MELXOR. Ixca prompte de ma casa.
MATIETES. ¿Sa casa diu? ¡Vaja un llanç!
Entonses no és Guitarreta...
Pues, amic, m'explicarà...
MELXOR. Largo d'ací.
MATIETES. No vullc.
MELXOR. ¡Com!
¡Perança! (*Llamándola.*) Cride a l'instant
a un polissero.

ESCENA XVI

Dichos y Perança, por la derecha.

PERANÇA. ¿Pe'a què?
¿Pe'a dur-lo vosté a Serrans? [28]
MELXOR. ¡Insolent!
PERANÇA. Tinc qui em defenga.
Mire ací al meu advocat. *Señalando a Matietes.*
MATIETES. ¡Ah, Cristo! ¿Que este és el tio...?
¿Sí...? No te *jalearás* [29]
con la nebodeta.
MELXOR. Però,
¿què pretén...?
MATIETES. Voy a entablar
en seguida una querella
contra el hombre criminal
que ha engañado a esta sensible
Cabiscola.
MELXOR. ¿Jo...?
MATIETES. ¡Usté!
PERANÇA. ¡I tant!
MATIETES. Ustet és quien a la fuersa
la trajo aquí.
MELXOR. ¡Fals i mal!
PERANÇA. Sí, senyor; tinc testimonis;
el espardenyer de baix...
MATIETES. El espardeñero y todos
los vesinos depondrán.
INÉS. ¡Tio, i té vosté valor
de pretendre'm, enganyant...!
MELXOR. ¡Si ella em vingué en la idea
d'agarrar-me en l'enfilat! [30]
PERANÇA. ¡Innocent de mi!
MATIETES. Eso, el jues

de la causa lo dirá,
y el escribano, l'Audiensia,
el relator y el fiscal.

MELXOR. ¡Maleït! ¡Después de fer
un pregó, em desplomaran!

PERANÇA. Reconega's...

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, y el tío Borja, por la derecha.

BORJA. ¡Estos crits!

MELXOR. ¡En quin hora m'ha portat
a este lladre!

BORJA. ¿A Matietes?

MELXOR. ¡Matietes...! Ara caic
a on l'he[a] vist... ¿I diuen que és
advocat?

BORJA. ¿Com advocat?
Metge.

MELXOR. ¡Si en ca ma cosina
recorde el varen cridar
pe'a que li posara un colp
de sangoneres a Blai!

MATIETES. Aixina passe la pràctica.

MELXOR. ¡Si de camí l'afaità!

MATIETES. ¡D'això no estic cert!

BORJA. ¡So pillo!
¿Que eres barber? Parla clar.

MATIETES. Tu hu dius, Cristòfol.[31]

BORJA. ¿Barber...?

MATIETES. Jo li explicaré: estudiant
estic pe'a mestre d'escola,
però en les hores vacants
afaite.

BORJA. Ja perguí el compte
de les coses que ha estudiat,
i les xiques que en pocs dies
li han fet goig.

MATIETES. *(Señalando a Inés)* Com està, cap.
Junts creixquérem, i em recorda
de la vida els millors anys.
¡Perdona'm, per Déu!

INÉS. El vullc;
arrepentit el veig ja...

¿Què li pareix, padrí?
BORJA. ¿A mi?
Que et penges si et vols penjar.
INÉS. Otorgar-li el meu perdó
desitge.
MATIETES. ¡Prenda adorà!
MELXOR. ¡Se l'endú! [32]
PERANÇA. Sinyor Melxor...
MELXOR. Cabiscola, m'has peixcat.
MATIETES. Pillo, en esta Cabiscola
encara se pot cantar
missa major i maitines.
INÉS. No sigues destarifat.
MATIETES. Abans d'un mes, nuestras bodas
juntas se selebrarán
i eixirem pe'a el extranjero
que és hui la moda elegant;
a Barcelona, a París.
a Suïssa...
BORJA. O a Alfafar.
MATIETES. Enxisera, tanta ditxa
me té loco...
BORJA. Arrematat.
MATIETES. Tu seràs la glòria meua,
el meu cel.
MELXOR. *[Apart]* No acaba mai.
MATIETES. ¿Me voldràs molt?
INÉS. ¡Salamero...!
¿Serem feliços?
MATIETES. ¡I tant!

AL PÚBLICO [33]

Si algú vol vindre a la boda,
per mí estan tots convidats;
ans ouir volguera a soles
dos palmaes per a esta glòria.
INÉS. Donen-les a la memòria
de l'autor del *Trapatroles*.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] Al text *ha*, esmenem per evitar confusions.

[b] Al text, *Vase*; esmenem car són dos els personatges que surten d'escena.

[c] Mantenim la pronúncia *gràcien / agràcien* per no trencar la rima.

[d] Al text *fas*, esmenem per evitar confusions.

[e] Al text, pea'això; desenrotllem la contracció d'acord amb la forma habitual en l'edició.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Trapatroles*. Mot valencià, molt popular, que val com a persona eixelebrada, que obra sense reflexió (*DCVB*).

[2] *Obra pòstuma*. És clar que el que vol dir l'expressió és que va ser la primera obra estrenada després de la mort de l'autor, ja que en realitat altres obres d'Escalante poden ésser qualificades igualment de pòstumes (especialment, *Les coentes*; a la qual caldria afegir-ho, *Tadea la cossetera* i *Bolot d'oros i mà*).

[3] *Teatre de Russafa*. Teatre inaugurat com a café-teatre en 1868 en el carrer del mateix nom, que anava des del carrer del Sagrari de Sant Francesc a la porta de Russafa, que s'obria al camí que unia aquesta localitat amb València. Era un teatre freqüentat per la petita burgesia i menestralia, i on es representava -per regla general- sainets, sarsueles i espectacles de caire més popular que als teatres Principal i de la Princesa. Va ésser enderrocat fa unes dècades per construir un centre comercial, situat entre els actuals Passeig de Russafa i Carrer de Colom.

[4] *Cabiscol*. També *capiscol*. Dignitat eclesiàstica que antigament tenia a son càrrec la direcció del cant en el cor de les catedrals i col·legiates.

[5] *Canyaret*. Avalot de crits, especialment de baralla (*DCVB*).

[6] *Carrer de Quart*. Carrer actualment existent, que s'estén entre la plaça del Tossal i les torres de Quart. Era una de les vies principals d'entrada a la ciutat, i delimitava també el barri del Carme.

[7] *Revolver Bulldoc*. Suposem que es tractarà d'una mena de revòlver que rep la qualificació de *buldog*, potser pel seu canó curt que recordaria el morro d'aquesta mena de gossos.

[8] *Llironer*. Lledoner; arbre de la família de les umàcies, de l'espècie *celtis australis*, de rames flexibles, fusta forta i fruites comestibles.

[9] *Burruc*. Vid. nota [13] de *Lepe i Talala*.

[10] És a dir, que se n'anirà com a soldat a sou (per exemple, reemplaçant un soldat de *quota*; és a dir, que es lliurava d'anar a la guerra tot pagant una quantitat en metàl·lic) a Cuba o a Filipines, que per aquests anys es trobaven en plena guerra d'independència contra Espanya.

[11] *Antes con antes*. El sentit de l'expresisó és obvi: quant abans millor.

[12] *Sucre candi*. Sucre reduït a cristalls transparents, efecte d'una sèrie de clarificacions i d'una evaporació lenta (*DCVB*).

[13] *Curra*. La *curra* és una pedra troncocònica que forma part dels trulls i molins. Igualment rep aquest nom la peça de pedra o llenya que serveix per batre cereals (*DCVB*). A aquest diccionari no apareix cap us del terme com a interjecció.

[14] Pretenguera.

[15] *Voto a Sanes*. Interjecció emprada per manifestar protesta, enfadament, etc. *Sanes* és el plurat, desusat, de *san*.

[16] Per guatla.

[17] *Negrelló*. Més obscur o negre del que pertoca (*DCVB*).

[18] *Jugar a la piu*. Joc d'infants consistent en amagar-se tots els xiquets menys un, que ha de trobar la resta abans que aquest toquen *mare*. El primer xiquet descobert substituirà el qui acaçava.

[19] *Arguellat*. Vid. nota [11] d'*El xiquet del milacre*.

[20] *Malorum*. Expressió derivada del llatí (de malus-a-um); emprat en el sentit de mala cosa, mal assumpte.

[21] *Llevantança*. En valencià, fals testimoni, calúmnia (*DCVB*).

[22] *Mistos de traca*. Artefacte pirotècnic de mínima potència. El sentit de l'expressió com a equivalent a poca cosa (o cosa de poca importància) és, doncs, molt clara.

[23] *Castanya, monyo sorongo*. Expressions (valenciana la primera, castellana la segona –de *moño zorongo*) equivalents per denominar un pentinat que recollia els cabells en la part superior del cap.

[24] *Pataca*. Vid. nota [4] de *l'herència...*

[25] *Goleta*. Vid. nota [27] d'*Oros són trumfos...*

[26] Haurem de llegir la-u-na, o acceptar que el vers és hipomètric.

[27] *Bordó*. La corda més gruixuda de la guitarra, i la que dóna els sons més baixos.

[28] *Torres de Serrans*. Vid. nota [15] de *Matasiete...*

[29] *Jalear*. Vid. nota [29] d'*Els nòvios...*

[30] *Enfilat*. Vid. nota [55] de *Matasiete...*

[31] Expressió no enregistrada al *DCVB* tot i que té un origen prou clar en les paraules que li va dir el Nen Jesús a sant Cristòfol quan aquest, que el duia a muscles per ajudar-lo a travessar un riu, va dir que semblava que portés tot el món a les espatles.

[32] És impossible no pensar en el *so Casiano*, protagonista de *La senserrá...* que és burlat per la jove *Carmeleta*, i exclama –en veure que aquesta l'abandona: «¡Me quede a soles, a soles!». *Casiano*, com el personatge d'aquesta peça, haurà de conformar-se amb el matrimoni amb la dona de més edat, a la que inicialment havia rebutjat (la *So Ramona* i *Perança* respectivament).

[33] Aquest ultílog, o com a mínim els darrers versos, van ser afegits a l'obra per algun autor desconegut, amb la clara intenció de retre homenatge el dia de l'estrena de l'obra a l'autor recentment traspassat.

TADEA LA COSSETERA

ESTUDI INTRODUCTORI

QUAN l'editor Federico Doménech va publicar les *Obres Completes* d'Escalante, va fer-ho amb una sèrie de criteris d'edició, no explícits, que afectaven molt especialment la selecció del *corpus* teatral del nostre autor. Ens expliquem: de la nostra edició es desprén –com ja hem pogut comprovar– com adés l'autor, adés l'empressari Doménech, van descartar les traduccions, així com les obres castellanes, i –a més a més– algunes d'altres peces de l'etapa inicial del nostre autor, i de les quals ben possiblement aquest no acabava de sentir-se satisfet. L'aparició, aleshores, de tres obres inèdites fins aquell moment, val a dir: inèdites i no representades, només podia deure's al fet que es tractaria d'obres escrites poc abans de l'aparició de les *Obres Completes* (i no pas de la inicial, etapa per la qual l'Escalante madur sembla no tenir gaires simpaties).

D'aquestes tres obres (*Tadea la cossetera, Bolot d'oros i mà, Les coentes*), la primera d'elles pot ésser qualificada sense vacil·lar d'una petita decepció, que ens plantejaria fins i tot dubtes sobre la força creadora d'Escalante en aquests anys; dubtes que, sortosament, resulten sobrers si pensem a *Les coentes*. Fa l'efecte, fins i tot, que ens trobem davant una obra a la qual li falta una bona repassada, una segona lectura si preferiu... ¿Va permetre Escalante, minuciós i molt preocupat per la correcció teatral de les seues propostes (a les notes textuals de la nostra edició ens remetem), que aquesta obra sortís impresa? Si ho va fer, potser només pot explicar-se per la pressió de l'editor, i el desig que aquest tindria d'incorporar *obra nova* al seu treball.

Que no es tracta d'una simple afirmació retòrica ho podem comprovar amb un seguit de dades extretes de la mateixa obra. Per començar, es tracta d'un sainet relativament més curt de l'habitual (set-cents versos), i que descansa en una anècdota més superficial del que és propi del gènere; millor dit, la trama és gairebé inexistent, i tot rau en el desenvolupament d'un parell de situacions d'indubtable força còmica, això sí: el moment en què Roquet es fingeix malalt i ha de beure's l'aigua que ha fet

servir per afaitar-se, i aquell en què Tadea li substitueix la roba de gala de Roquet per una disfressa de moro, cosa que obliga el nostre protagoniste a recórrer a diversos procediments per poder sortir-se'n. Fora d'això, doncs, l'argument no dóna per a res més.

Clar que, d'acord amb el que és el sainet, hom pot pensar-se que Escalante s'hauria interessat per altres recursos teatralment tant o més eficaços que la trama. Per exemple, en els personatges i els mecanismes lingüístics que aquests despleguen. Tanmateix, ni en un cas ni en altre, aquesta *Tadea*... dóna molt de sí. Pel que respecta als personatges, només el Tio Pau sembla tenir consistència còmica, Rafel, el xerraire servidor de Roquet resta completament desaprofitat i no apareix més que al principi de l'obra; Tadea, malgrat les seues intencions i la seua habilitat per fer el canvi de robes, no es troba a l'altura de les circumstàncies i només amb un parlament –prou convencional– on posa al descobert el futur que espera a qui es casa amb dona vella, aconsegueix (de forma una mica inversemblant, tot cal reconéixer-ho) convéncer el protagonista. Resta, és clar, Pistó, l'altre pretendent, que té una aparició tan fugaç com poc operativa, i sobretot els dos germans destinats a ésser ridiculitzats, per pretenciosos i *forasters*: l'autoritari Don Mauregato, que es comporta com el típic baró ofés en la seua honra familiar dels melodrames, i Marcel·lina, sexagenària que es comporta com una jove enamorada, és a dir: de forma ridícula. Parella aquesta que podria haver donat molt de joc (personatges semblants no ens manquen a altres obres d'Escalante, com a *La falla*...), però que ací només protagonitzen un parell d'escenes teatralment interessants: la primera aparició a casa de Roquet, i després l'enfrontament entre la frustrada núvia i Tadea.

En parlar d'aquesta parella, ja hem indicat com s'expressen en castellà, un castellà que en boca del germà podem qualificar de tòpicament ampul·lós, però que –cosa estranya– no arrossega els altres personatges que, si bé amb major o menor fluïdesa se'ls adrecen en castellà, romanen pel general fidels a un valencià no sols prou correcte sinó fins i tot excessivament *corrent*. Volem dir: poc carregat de deformacions i jocs lingüístics, d'eixos que tant caracteritzen el llenguatge de les millors obres d'Escalante, fins esdevenir una de les seues característiques més peculiars i reixides de la seua escriptura dramàtica.

Les particularitats d'aquesta obra no es detenen als terrenys estudiades, car des del punt de vista mètric també en trobem. Així, hi ha algunes errades de rima (versos 170, 257 i 656) en tirades de *romanç*, i manquen per complet les *quartetes*, que Escalante alternava amb les *redondilles*. Per altra banda, el *romanç* predomina de forma neta, i amb rimes realment fàcils: el 30 % de l'obra presenta assonància en *à* i un 22 % en *ó*; al costat d'aquestes dues formes, els romanços en *à a* (10,8 %) i en *é* (11,8 %) contribueixen a dibuixar un esquema de versificació francament fàcil, fregant quasibé la prosa si voleu. L'esquema és el següent:

vv.	1- 86	Romanç en	à	372-433	Romanç en	í
	87-110	Redondilles		434-481	Romanç en	é a
	111-160	Romanç en	à	482-555	Romanç en	à
	161-236	Romanç en	à a	556-657	Romanç en	ó
	237-319	Romanç en	é	658-697	Romanç en	ó e
	320-371	Romanç en	ó	698-701	Redondilla	

Com ja resta dit, aquesta obra no es va editar fins les *Obres Completes* i, a més, no sembla haver-se editat en vida de l'autor de cap altra forma.

TADEA LA COSSETERA *

Pieza en un acto y en verso

PERSONAJES

Tadea
Marcelina
Roquet
Celestino
El tio Pau
Don Mauregato
Rafelo

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 2087-2088.

ACTO ÚNICO

Sala modestamente amueblada. Dos puertas laterales. A la izquierda, en segundo término, una cama; al mismo lado, en primer término, una cómoda, y encima de ésta un tocador; en el centro un velador; sobre la pared del foro, un reló; a la derecha, una alacena; una ventana.

Al levantarse el telón aparecen Roquet y Rafelo; el primero afeitándose y Rafelo colocando dentro de un cofre algunas prendas de ropa; sobre una silla habrá un traje negro y un sombrero de copa.

ESCENA PRIMERA

Roquet y Rafelo. Este último cerrando el cofre.

ROQUET. No s'olvide res, ¿Tens tota
la meua roba tancà
en lo baül? Pues endu[s]-te'l
al carrer de Boninfant [1],
número dos, primer piso.

RAFELO. Ací fora s'ha quedat
este tratge negre. ¿El tanque?

ROQUET. ¡Dimoni, què has de tancar!
¿[E]ixiria jo al carrer
de la manera que vaig,
en calçonsillos i mànegues
de camisa? Ara voràs,

en quant m'afaite, posar-me
d'etiqueta.

RAFELO. ¿I a quin sant...?
Ja sé: com hui és Carnistoltes,
anirà vosté a algun ball.

ROQUET. ¿Ball a les set del matí?

RAFELO. Té raó, i sinse disfràs...
Però, diga'm: ¿és que es muda
de casa? La veritat
a vosté jo li he[a] pres llei;
des de que ma mare entrà
en lo quarto de mandaos,
jo sóc sempre el que ha muntat
a servir-lo i, francament,
me sabria molt de mal...

ROQUET. Pues, fill, me mude i... me case.

RAFELO. ¿Què diu?

ROQUET. Com a que quisá
a estes hores en la iglésia
la nòvia estiga esperant.
Quedàrem en que a les set
i mitja... i és prop del quart... *Mirando al reló de la pared.*

RAFELO. ¿Per fi se casa en Tadea
la cossetera?

ROQUET. ¡Animal!
¡No la nomenes! *[Apart]* Tremole
sols d'ouir-la nomenar.
[Alt] Me case en una molt rica.
Una senyora formal
i d'enteniment. *[Apart]* ¡Ja hu crec!
Té lo manco seixanta anys.

RAFELO. ¿I és que ha renyit en Tadea?

ROQUET. No, però he[a] reflexionat
que ella és pobra; jo no guanye
més que nou quinzets pelats
duent els llibres en casa
d'un amic meu, fabricant
d'escarpidors i, ja veus,
per a morir-se de fam...

RAFELO. ¡Pobra xica! Quan hu sàpia...

ROQUET. Entonses ja no tindrà
remei; eixa és la fortuna,
pues si nos[b], era capaç
de moure més polseguera
que ne té un camí Real[2].

¡Bonica és la xica...! Però
jo estic a mig afaitar
i el temps se'n passa; Rafelo,
pren el baül a l'instant
i allarga't. Atén, no contes
a ningú...

RAFELO. ¿Jo? ¡Vol callar!

ROQUET. És un secret, i em convé
guardar-lo.

RAFELO. Advertir no cal... *Óyese tocar un cornetín.*

ROQUET. ¡Calla! ¿Qui és eixe que toca
el cornetí?

RAFELO. En lo veïnat
no sé que haja ningun músic.

ROQUET. ¡Pues també és bona humorà!
Vindre tan enjorn a unflar-mos
en eixa música el cap.

ESCENA II

Roque y Celestino, por la puerta izquierda; Rafelo cargará con el baúl a cuestas, desapareciendo por la misma puerta.

CELESTINO. ¿El senyor don Roc Fitora?[3]

ROQUET. Pitera.

CELESTINO. Bien.

ROQUET. *[Apart]* ¿Qui serà?

CELESTINO. Necessitava en vosté
parlar un rato despai.

ROQUET. Dissimule; ara tinc pressa.

CELESTINO. Faré per abreviar.

ROQUET. *[Apart]* No el conec. *[Alt]* És que m'esperen.

CELESTINO. Desocupe en un instant.
Sóc Selestino Pistó,
pe'a servir.

ROQUET. Gràcies. Al cas.

CELESTINO. He sabut, i m'assassina
si aplega a realitzar-se,
que està en vespres de casar-se
vosté en donya Marcel·lina.

ROQUET. Cert. Però, ¿a què tan estranys
pronòstics?

CELESTINO. Sinyor Fitora...

ROQUET. Pitera.
CELESTINO. En eixa sinyora
jo ha festejat dinou anys.
ROQUET. ¡Aguarda que vaig pel sable!
CELESTINO. És una història...
ROQUET. No estic
pe'a històries. ¡Mal enemic!
¡Quina eixida del diable!
CELESTINO. A no estorbar-ho la guerra
que son germà me declara,
lo que és a les hores d'ara
ella no me deixa en terra.
¡Els filharmònics extrems
que resalten en mi tant,
formaven el seu encant!
ROQUET. ¿Vosté és músic?
CELESTINO. Ja fa temps.
ROQUET. ¿Professor?
CELESTINO. Aficionat
al cornetí.
ROQUET. ¡Bona plaga!
CELESTINO. Sóc, el dir-ho m'embriaga,
la delícia del veïnat.
Recreant sempre els ouïts
passe moments deliciosos.
ROQUET. No hi ha dubte que hasta els gossos
del barrio els tindrà avorrits.
CELESTINO. En ella, les relacions
amoroses entaulí
des del dia que logrí
tocar estes variacions.

Celestino tocará un solo con variaciones de cornetín.

ROQUET. ¡Señor mío, és un abús...!
Prompte, l'objecte sapiam
pues no me puc entretindre.
CELESTINO. ¿L'objecte? Entre dos rivals
massa deu vosté compendre
que és indispensable un llanç.
Ella em vol, i cedir-li
jo a vosté el puesto, *jamás*.
Marcel·lina té dos cases
en lo carrer de la Nau [4],
que a mi en ma casa me posen
si me case en ella.
ROQUET. ¡És clar!

Eixe és el meu compte.

CELESTINO. Encara
que el bròfec de son germà,
perquè va ser inspector
de policia dos anys,
a on me troba m'amenaça
dient que me tancarà
si m'acoste al seu carrer,
tot això s'apanya. En quant
renuncie vosté a les seues
pretensions, ja està apanyat.

ROQUET. ¿De veres? ¡Home, què ros! [5]

CELESTINO. ¿No? Pues pararem en mal;
tres hores li concedixc
de temps pe'a reflexionar.

ROQUET. ¿Tres hores? Ans d'eixe plaso
te quedes tocant raspat [6].

CELESTINO. Por supuesto, li advertixc
a vosté que vindré armat.

ROQUET. Home, allargue's si no vol
que no me se'n munte la sang.

CELESTINO. Lo dicho, señor Fitora.

Vase [por el] foro.

ESCENA III

Roquet solo.

ROQUET. ¡Atra Fitora! Arrastrat,
¡jo sí que te pegaria
una bona fitorà...!
Sort que t'emportes un mico...
¡Señores, açò és molt gran!
¡A penes ix una agüela
un poquet acomodà,
surt un viver de famèlics
pretenents...! Jo estic parlant
i sóc u d'ells... Marcel·lina,
me costes algun treball,
però jo pendré el resquit [7]:
en dos dies, tu voràs
com faré que a batistots [8]
gires la cara a un costat.
¡Eu, són més de set i mitja,
no res si esperant-me estan...!

ESCENA IV

Roquet y el tío Pau, por la izquierda.

PAU. Roc...
ROQUET. ¡Mon tio el casullero!
PAU. ¡Sobrino de mi alma!
ROQUET. Un atre estorb.
PAU. ¿Conque et cases?
ROQUET. ¿Qui li ha dit...?
PAU. Encontre ara
a Rafelo, i m'ha contat...
ROQUET. M'agrà el secret com el guarda.
PAU. Home, no participar-li-hu
a ton tio és una falta.
ROQUET. ¡Si ha segut pensat i fet!
PAU. Jo per això no m'agravie.
Conque una agüela en pessetes...
Fas bé; vaja noramala
aquella cossetereta...
ROQUET. ¿També li ha dit...?
PAU. Quan hu sàpia,
que ràbie. Celebrarem
la boda tirant la casa
per lo balcó. ¿Haurà festota
y comida extraordinària?
ROQUET. No sé...
PAU. Jo ja vinc dispost
per a sentar-me en la taula,
pues has de saber que tinc
un constipat que me balda;
en lo llit devia estar,
però és cosa teua, i basta.
ROQUET. S'agraix...
PAU. Xico, a eixa classe
de festes, jo mai faig[c] falta.
Traent el compte venia:
lo manco he[a] estat en quaranta
batejos i en trenta bodes;
sempre m'ha vengut de cara.
ROQUET. Se coneix.
PAU. Com el meu geni
és tan obert, quan se tracta
d'una broma, a on jo estic tots
se divertixen.

ROQUET. ¡Què ganga!
PAU. Voràs quins brindis li tire
a l'agüela... Xico, calla;
si prenc jo mitja punteta[9]
només...
ROQUET. Pues això faltava...
Tio... [*Apart*] Buscaré un pretext
per a que se quede en casa.
[*Alt*] La família de la nòvia
tot hu critica i repara...
I fa lleig vindré vosté
a un acte aixina en la capa.
PAU. Tens moltíssima raó;
la veritat, no pensava,
i tenint roba com tinc...
Vaig a posar-me de gala.
Torne.
Vase [por la] izquierda.
ROQUET. Per prompte que vingues...
Bien. Ja està neta la cara;
me vestiré en dos sarpaes
y andando. Les huit senyala
eixe condemnat rellonge.
¡Dios mío! Si per desgràcia
en acudir a la cita
ha segut l'agüela exacta,
¡son germà i ella, a estes hores,
bramen!

ESCENA V

Roquet, y por la izquierda, Rafelo.

RAFELO. Sinyoret...
ROQUET. ¿Què pasa?
RAFELO. Tadea la cossetera
esta ahí.
ROQUET. ¿A on?
RAFELO. En l'escala.
ROQUET. ¡Cristo de la Buena muerte!
¡Nos caigué damunt la casa!
¡Tan enjorn mai ha vingut
a vore'm! ¿Jo, què faig[c] ara?
Ja sé. Me gite; estic mal.
Acostándose y tapándose con el cubrecamas.

Posa ahí damunt una tassa
en caldo o aigua d'arrós.
¡Apressa!

RAFELO. ¿I a on està eixa aigua?
¡Calle, la de la basía!

Vertiendo el agua de la bacía en una taza, y dejando ésta encima del velador.

ROQUET. Així, potser que se'n vaja
dient-li que necessite
quietud.

RAFELO. ¿Jo m'espere?

ROQUET. Allarga't [10],
no siga que te s'escape
com sempre alguna paraula. *Vase Rafelo.*
En desesperar-me, hui
s'empenya la mala trampa.

ESCENA VI

Roquet, y Tadea por la izquierda, con un disfraz de Turco envuelto en un pañuelo, que dejará sobre una silla.

TADEA. No ha segut mala empastrà:
tu que m'havies promés
portar-me hui a l'Alameda
i esta nit al salonet [11].

ROQUET. Cariño, el hombre propone
y Dios dispone.

TADEA. Ja hu veig.
Mira quin disfràs de moro
te duia.

ROQUET. ¡Magnífic és!

TADEA. Jo ne tenia u de *maja*
per a mi.

ROQUET. ¡Com ha de ser!
[Apart] Sisquera s'allargue prompte.
[Alt] ¡Ai!
Quejándose.

TADEA. Vaja tot al bordell [12];
sense tu, res me fa goig:
la salut és lo primer.

ROQUET. Tu, vés-te'n i divertix-te.

TADEA. Atre any se divertirem.

ROQUET. *[Apart]* ¡Pobra! Llàstima no tinga
dos cases en lo carrer
de la Nau, i les terretes
que té l'agüela en Torrent.
[Alt] ¡Ai!
TADEA. ¿Què et fa mal?
ROQUET. Tot.
TADEA. Deu ser
comprensió d'aire. ¿Açò és aigua
d'arròs?
ROQUET. Sí.
TADEA. ¿Per què no en prens?
ROQUET. *[Apart]* ¡Dimoni!
TADEA. Açò te farà
suar.
ROQUET. Filla, no tinc set.
TADEA. Un glopet; encà està tibia.
ROQUET. ¡Dona, deixa'm!
TADEA. Si no el prens
m'enfade. Pa[r]eixes un crio.
ROQUET. *[Apart]* ¡Va a ensabonar-me els budells!
¡Ouf, quin gustacho!. *[Alt]* Prou.
TADEA. Vinga,
un atre.
ROQUET. *[Apart]* Tiraré el lleu.
TADEA. Ningú dirà que estàs mal,
en tan roig i tan lluent...
ROQUET. Açò és la febra.
TADEA. M'estranya,
perquè xico, hasta pareix
que t'acabes d'afaitar.
ROQUET. Tapa, tapa, que tinc fred.
¡Ui, i quina tremolor
m'ha entrat!
TADEA. Poc abrigo tens
en lo llit, i ací no hi ha
per a posar-te. *[Apart]* ¿Què veig?

Viendo la levita, el chaleco y la sombrerera que están encima de la silla.

¡Levita nova i sombrero
de copa! Açò s'heu ha fet
ara; jo mai li hu ha vist.
ROQUET. Debaes busques.
TADEA. *[Apart]* ¿Podrà ser
l'enfermetat una farsa...?

¡Espera un poc, que si hu és...!
ROQUET. Si cridares al doctor...
TADEA. *[Apart]* ¡Vol que m'allargue! Justet.
[Alt] Bueno, vindrà don Serapio.
ROQUET. No, en tot cas que vinga el meu;
crida-lo, pichona meua.
TADEA. *[Apart]* ¡Pillastre! *[Alt]* ¿A on viu? Vaig corrent.
ROQUET. En lo carrer de Morvedre [13];
preguntes per don *José*.
[Apart] I el cap done jo si el trobes.
TADEA. *[Apart]* Una llegua d'ací; et veig:
no hi ha dubte, algun negoci
m'oculta; però estàs fresc.
ROQUET. Fer-te anar tan llunt me dol
en l'ànima.
TADEA. ¡Pobret meu!
ROQUET. Sobretot, no t'acalores.
TADEA. ¡Gitano! ¡Quin interés!
Torne.
ROQUET. Adiós.
TADEA. Veges si pots
dormir acarronaet [14]...
[Apart] ¡A mi passar-me-la tu!
¡Voràs lo que me riuré,
i et costarà la bolxaca!

Vase, llevándose la levita, el chaleco y sombrera, y dejando en su lugar el disfraz de turco.

ESCENA VII

Roquet, solo.

ROQUET. ¡Respire! Un rato cruel *Saltando de la cama.*
m'ha fet passar. Jo dic: «ara
d'ací no se'n va en un mes».
Huit i quart. Bona estarà
en la Iglésia aquella gent.
En vore'm, de l'estufit
que em peguen, me deixen sec.
¡Mala ventura! ¿A on està *Buscando la levita.*
la meua levita i el...?
Açò és disfràs de moro;
jo hu tenia ací... ¡Gran Déu!

¡Esta és la grossa! Jo ha vist
que ella se'n d duia un bultet,
i creguí que era el disfràs.
No hi ha dubte, aposta hu féu.

ESCENA VIII

Roquet y por la izquierda, Marcelina y Don Mauregato.

MAUREGATO. Esto ha sido escandaloso.
MARCELINA. ¡Inaudito!
ROQUET. ¡Se acabó!
¡Marcel·lina i son germà!
MAUREGATO. ¿Dónde está ese hombre?
ROQUET. Aquí estoy.
MAUREGATO. Caballero, va usté a darme
al punto una explicación.
Nos ha puesto usté en ridículo.
ROQUET. Yo le diré...
MAUREGATO. Sí señor.
MARCELINA. Esperándote en la iglesia
desde las siete...
ROQUET. A eso voy...
MAUREGATO. El cura y los monaguillos,
exclamando en alta voz:
«¿Dónde está el novio? ¿Qué novio
es ése, tan remolón?»
MARCELINA. Impaciente, el sacristán,
buscándote, registró
todos los rincones, y hasta
debajo del facistol.
ROQUET. Es que el sastre la levita
a tiempo no me envió,
y echándole maldiciones
he pasado un rato atrós.
¿Vosotros os figuráis...?
MAUREGATO. Y ahora, ¿qué espera usté?
ROQUET. ¿Yo?
MAUREGATO. Vístase con mil demonios,
o duerme en la cárcel hoy.
MARCELINA. Mauregato, no le aturdas.
ROQUET. *[Apart]* Ja la tira d'inspector.
[Alt] Calle, ya me visto...
MARCELINA. Está

furioso.

ROQUET. *[Apart]* Açò és un Nerón.
[Alt] Torbat estic, i no sé
lo que me faig[c].

Poniéndose el traje de turco.

MAUREGATO. ¡Voto al sol!
¿Se burla usted?

ROQUET. ¿Quién se burla?

MARCELINA. ¡Roque, esto es una irrisión!
¿Qué traje te pones?

ROQUET. *[Apart]* ¡Cristo!

MAUREGATO. ¡Un disfraz!

ROQUET. Un disfraz, no.
Es una bata al estilo
moruno... Haced el favor,
mientras me visto, de entrar
aquí. En un momento estoy.

Señalando la puerta del foro.

MAUREGATO. ¡No agote usté mi paciencia!

MARCELINA. ¡Ingrato! Si mi pasión
no fuese tan acendrada,
motivos me distes hoy
para negarte mi mano.

ROQUET. ¡Alma mía! ¡No, por Dios!

Entra[n] en el cuarto del foro Mauregato y Marcelina, y Roquet echa la llave, dejándolos encerrados.

ESCENA IX

Roquet, solo.

ROQUET. Si no fores propietària,
ja t'haguera enviat jo
a esplugar gats. Ara els tanque
i que esperen ahí. Però, ¿com
ixc aixina? A no ser que
m'embosse en lo cobertor...

ESCENA X

Roquet, y el tío Pau, por la izquierda.

PAU. ¡Pues vaja una destemplança *Estornudando.*
de cap! Ja me tens ací.
Pe'a preparar l'estómago
m'ha pres en un got dos dits
de magnèsia...
ROQUET. ¡Mà quin atre!
PAU. Com entre jo en apetit,
voràs divertir-se. Digues,
¿aniré decent així?
ROQUET. ¡Bon quadro pe'a l'encantillo [15]!
PAU. Este paletó [16] me fiu
l'any quaranta-set...
ROQUET. No res.
PAU. Quan obrer major ixquí
de Setmana Santa. en les
mongetes del Corpus Crist [17]
¿Tu t'arregles? Ja és tardet.
ROQUET. ¡Oh, què idea tan feliç!
Tio, lleve's en seguida
eixa casaca.
PAU. ¿Què dius?
ROQUET. Abans d'un quart li la torne.
Vinga.
Quitándosela.
PAU. ¡Xe, mal enemic!
ROQUET. Apressa...
PAU. ¡Xe, tu estàs loco!
En lo constipat que tinc...
Estornudando.
ROQUET. ¡Victòria! Duga el sombrero.
PAU. ¿Què li ha agarrat a este xic?
¿Açò és la goleta [18]? ¿Jo,
mentres, què me pose? ¡Atxís!
ROQUET. Este tratge, i si té fred
se fica un rato en lo llit.
Pe'a més abrigo, en lo cap
este turbant.
PAU. ¡Sant Jogim!
ROQUET. ¡M'ha salvat!
PAU. ¡Escolta xico...!
¿Haurà perdut el juí?
Vase [Roquet por la] izquierda.

ESCENA XI

El tío Pau, solo.

PAU. Este tratge és un disfràs
de moro. ¡Pues m'ha ferit!
¡Bonica fatxa dec fer!
Sols de vore'm jo, me ric,
i me'n recorde d'aquell
marrueco que coneguí...
Per cert, que ouint-lo passava
uns ratos molt divertits.
Mas que siga d'u mateixa,
rigam-se i traga'm partit.
¿Però serà eixe dimoni
capaç de tindre'm ací
tot el sant dia, i ell mentres...?
¡Pues m'hauria divertit!
Jo, que per fer-ho millor
ni tan siquiera almorzí...
I ara pense: açò podria
hasta dur-me perjuís [e].
No és propi del meu caràcter
anar aixina vestit.
Si els parroquians hu saberen,
m'armaven un San Quintín.
¡Disfrassar-se un casullero...,
i de moro! ¡Voto al Sit!
I eixe Roquet... Ca, ni torna
ni se'n recorda... Jo estic
en que hu féu en tota idea
per a desfer-se'n de mi.
Lo del tratge fon excusa.
¡No, pues una acció tan vil...!

ESCENA XII

El tío Pau, y Tadea por la izquierda.

TADEA. Per dos duros l'he empenyat [19];
ací duc la papeleta.
En mi no jua. I que pague
la tacà [f].

PAU. ¡Oi! La cossetera.

TADEA. ¡Calla! El tio casullero.

¡Tio Pau, pareix que no hu crega!
¿S'ha posat...?

PAU. El casullero,
¿no hu dic? I a tot el que em vera
de moro li xocaría.

TADEA. ¡Quina fatxa, mare meua!
Quan en la botiga hu conte,
no sé si es riuran.

PAU. Tadea,
per l'amor de Déu, no escampes...

TADEA. ¡Viva el humor! ¿I és que
pensa disfrassar-se?

PAU. ¿Vols anar
a ma casa i dir-li a Pepa
que te done el jaquetó,
la capela i la gorreta?

TADEA. ¿Eixe, a on s'amaga? ¡Què prompte
s'ha curat! Sóc jo molt mestra
per a deixar-me enganyar.
Hui anirem a l'Alameda.
Xico, Roquet.

Llamando.

PAU. Xiula-li.

TADEA. ¿A on està que no em contesta?

PAU. Vés a saber-ho; en l'infern.

TADEA. Ja me vaig posant jo sèria.
¿Que se n'ha anat?

PAU. Per la porta
només. Als dos mos féu feta.

TADEA. ¡Ah, pillo! Ací hi ha misteri,
i vosté el sap: parle apressa.

PAU. Pues mira, ¿saps a on ha anat?
A casar-se en una agüela
que té moltes xapes [20]; és
un pícaro, un calavera
que mos ha enganyat als dos.
¡A mi m'ha fet una feta!
Però jo l'agarraré.
Tu, si pots vengar-te, venga't.

TADEA. ¡Mà el tio Pau! Tio Pau,
¿vosté me fa tan babieca [21]?
Com estem en Carnistoltes,
vol riure's a costa meua.
Pose-li a un[a] atra la càguila [22].

PAU. ¿Sí? Pues ben gran te la penja.

Dentro, la voz de Mauregato.

MAUREGATO. Abra usté con mil demonios,
o derribamos la puerta.
PAU. Eixa veu no la conec.
¿Qui està ahí? *Abriendo la puerta.*
TADEA. ¡Quanta pamema [23]!

ESCENA XIII

Dichos, Mauregato y Marcelina.

MAUREGATO. Se ha propuesto usté apurarnos...
MARCELINA. Y al fin lo conseguirás.
PAU. ¿Com s'apareixen?
TADEA. ¿Qui són?
PAU. ¿Hi ha duendes?
MAUREGATO. ¡Cuerpo de tal!
¿Quién es este mamarratxo?
PAU. Guapo, llevem-se el turbant.
MAUREGATO. Yo lo encierro hoy en la cárcel.
PAU. ¡Eu! ¿Serà açò autoritat?
MAUREGATO. Roque...
PAU. ¿Preguntan ustedes
por Roque? Se fue.
MARCELINA. ¡Oh, maldad!
MAUREGATO. Nada, le llevo a Serranos [24].
PAU. ¿Serranos? Municipal,
alguacil o polissero
deu ser.
TADEA. ¡Estic asombrà!
MARCELINA. ¿Dónde habrá ido?
PAU. A casarse.
MAUREGATO. Hombre, ¿quiere usted callar?
¡Si ésta es la novia!
PAU I TADEA. ¿La nòvia...?
MARCELINA. Esperándonos está
desde las siete el vicario.
MAUREGATO. Y, mientras, el incapaz
del novio, en vez de acudir
lleno de amoroso afán,
aquí en mangas de camisa
le encuentro muy fresco.
TADEA. Ja
m'heu explique tot.
MARCELINA. Sin duda
no tiene el juicio cabal.

TADEA. Es un traidor que merece
lo afosilen por detrás [25],
y a usté que l'emplomen.
MAUREGATO. ¿Cómo?
TADEA. Ben clar hu dic.
PAU. *[Apart]* A Serrans
anem.
TADEA. Ustet es una vieja
chachaueta [26] y repintá,
que enseñándole el bolsillo
y alguna finquita, si hay,
ha procurado amelarlo [27];
però, mire, es quedarà
con la castañita feta.
¡Oi! Aixina y nada más.
MAUREGATO. ¡Insolente!
MARCELINA. ¿Con qué derecho
se atreve usted a faltar...?
TADEA. Roque es novio mío.
MARCELINA. ¿Novio?
TADEA. Me dio palabra formal
de casamiento hase un año;
testimonio, el tío Pau,
el casullero.
PAU. Justet.
[Apart] ¡Què ganes de nomenar
les casulles!
MAUREGATO. Él se casa
por cariño y voluntad
con mi hermana.
MARCELINA. Sí señora.
MAUREGATO. Y no nos fastidie más
o cuidadito conmigo,
porque si no...
TADEA. ¿Què farà?
MAUREGATO. ¡Silencio! ¡Voto al infierno!
TADEA. No me da la gana.
PAU. Mal.
TADEA. A mí nadie me acoquina.
PAU. Este home fa una ratllà [28]
i mos du a l'estaribel [29]
a tots.
TADEA. ¡Què s'ha de casar!
MARCELINA. Usted debe ser alguna
modistilla insubstancial,
pasatiempo de galanes
callejeros, y él quizá

en broma la hizo creer...
¡Qué tontuela!

TADEA. ¡Vol callar!
Usté es la tonta y la ñoña.

MARCELINA. ¡Jesús, vaya una rival!

TADEA. No esté[s] usté tan caldosa [30],
doña flor [31].

MAUREGATO. ¡Eh, basta ya!

TADEA. A mí no me venga ustet
hasiendo chepitas [32], ¿sap?
O póngase unas sinaguas
y entonses raonará.

MAUREGATO. ¡Mil rayos!

PAU. ¡Es una fiera
esta chica!

ESCENA XIV

Dichos, y Roquet trayendo envuelto en un pañuelo el gabán del tío Pau. [33]

ROQUET. ¡Tio Pau!

PAU. Ja el tenim ací.

ROQUET. Per l'aire
vinc; prenga el seu paletó.

MAUREGATO. ¿Nos quiere usted explicar
su conducta...?

PAU. A Serrans voy...

MARCELINA. Roque, ¿vamos a la iglesia?

Marcándolo mucho y mirando a Tadea.

ROQUET. Sí, pichona, vámonos.

PAU. Aguardeu; ara ja tinc
equipo; yo también soy
del séquito.

TADEA. ¡So mal home!

ROQUET. ¡Cristo de Sant Salvaor [34]!
S'ajuntaren...

MARCELINA. ¿Lo ve usté?
Roque, según se explicó
esta mujerzuela llora
tu desdén... ¡Calaverón!
Perdono tus devaneos
juveniles; mas desde hoy,
cuidadito.

TADEA. ¡Estic mirant-ho

i no em puc donar raó!
Home, ¿i va vosté a casar-se?
Parle.

ROQUET. Ni tinc veu ni pols...
MARCELINA. Convéncela.
ROQUET. Dissimula,
però, en fi, la reflexió
de que el meu salari és curt,
i per a patir els dos...
TADEA. ¡Hombre de malas partidas [35]!
ROQUET. Tu saps lo mal que està tot,
pues ara m'han dit que munten
el pa i les contribucions [36].
TADEA. Home, no m'isca en romanços
com eixos, hipocritón.
MAUREGATO. Omita usté explicaciones.
ROQUET. En fi, que sóc poregós
i francament m'he asustat
vore un pervindre [h] tan fosc.
TADEA. ¿Acàs el que se li espera
no és més negre que el carbó?
Un pervindre d'alifacs
i migranyes, sí senyor.
Si jo dec pendre-hu a risa:
¿que no serà deliciós
quan l'agüela per la nit
li diga, plena d'amor:
«Roque, frégame las camas,
que tengo una rampa atrós;
cariño, dame el ingüento
aquel de basilicón [37];
amante, ponme el empastro
de malvines [38]»?
ROQUET. *[Apart]* ¡Santo Dios!
PAU. ¡A Serrans...!
TADEA. Pues mà quin[a] atra
cuando empiese Doña Flor
a llevar-se dents postisses
i guates.
ROQUET. Tinc eriçons
de pensar-ho.
TADEA. Desditxat,
si s'ha de caure redó
al vore que ese peinado
hecho con tanto primor
se lo quita, i en lo cap
li queda un rabet de gos.

ROQUET. ¿Un rabet? No el veig, i estic
ple d'espasme i aprensions.
MARCELINA. El despecho que usté siente
dicta esos ultrajes.
TADEA. ¿Yo?
¡Si m'ha de reír en grande!
¡Si pa más divertisión,
he[a] de haserles esta noche
una senserrá!
ROQUET. ¡Això, no!
Tadea...
MAUREGATO. Ella que lo intente,
y sabrá entonces quién soy.
TADEA. ¿Sí? Pues aposta en su barrio
mouré una revolusión.
ROQUET. ¡No hu dubte, serà capás
de fer-la, i és horrorós!
MARCELINA. ¿Cree usted amedrantarnos?
ROQUET. De l'animal topaor[39]
nos plantarán las insignias
a la puerta.
MARCELINA. Vámonos,
dueño mío.
PAU. Xec, anem-se'n.
MAUREGATO. ¡Ea!
ROQUET. Me falta valor...
¿No podíamos dejarlo
para el mes que viene?
TADEA. ¡Adiós!
MARCELINA. ¡Pérfido!
TADEA. Ja s'ha esquallat.
MARCELINA. Indigna proposición
que me prueba tu inconstancia.
ROQUET. Marcelina...
MAUREGATO. ¡Ardiendo estoy,
y si estallo...!
MARCELINA. ¡Infame! ¿Eso es
la firmeza de tu amor?
Te desprecio. Hemos concluido.
TADEA. Ara sí que me ric jo.
PAU. Home, apenque vosté en ella
i no siga cobardón.
ROQUET. Apencar...
PAU. ¡Anda, valiente!
ROQUET. ¿A qui no li causa horror
la senserrá, els alifacs?
¡Tio, i el rabet de gos!

PAU. ¡Però, home! Si en que estes nits
la portares a un saló
i pegara allí unes quantes
cabrioles, i uns quants bots,
abans d'un mes funeral
segur, no s'escapa, no.

Óyense las variaciones del cornetín.

ROQUET. ¡El músic!
MARCELINA. ¡Cielos, Pistón!

ESCENA XV

Dichos, y Celestino por la izquierda.

ROQUET. Ja d'ell no me'n recordava,
i ve que ni de motle.
CELESTINO. Cavaller, duc per si a un cas *A Roque.*
dos punyals i dos pistoles.
ROQUET. En que duga un cornetí,
és prou p'a que jo tremole.
CELESTINO. ¡Marcelina!
MARCELINA. ¡Celestino!
CELESTINO. Vengo a reñir con este hombre.
ROQUET. En seguideta.
MAUREGATO. ¿Qué dice?
CELESTINO. He jurado, no te asombres,
que has de ser mía, o morir
en la demanda.
MARCELINA. ¿Lo oyes? *A Mauregato.*
¡Eso es amor!
CELESTINO. *[Apart]* ¡Qui poguera
fer-se en les finquetes!
ROQUET. *[Apart]* ¡Drope![40]
MAUREGATO. Caballero, un proceder
tan valeroso y tan noble
le hace digno de mi hermana.
CELESTINO. ¡Qué oigo! ¿Usté ya no se opone?
MARCELINA. Tuya soy. A ese menguado
por vil, le desprecio, y torpe.
ROQUET. Moltes gràcies.
PAU. ¡Adiós boda!
Es una estafa, señores,
después que em prenc la magnèsia
i m'apanye...
MARCELINA. Vamos.
CELESTINO. ¿Dónde?

MAUREGATO. Está el vicario esperando;
seguid. Gracias a este hombre *A Roque.*
no le llevo a usté a la cárcel.
Y lo siento.
Vanse [por la] izquierda.

ROQUET. Faça's compte
que el du a ell per mi, i amarrat
com un Cristo, colze en colze.

PAU. Díganme dónde es la boda,
y verán cómo voy pronto.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, menos Mauregato, Marcelina y Celestino.

ROQUET. Tadea, a les teues plantes
arrepentit m'agenolle.

TADEA. ¿Com? Busque's un[a] atra agüela,
que lo qu'es conmigo, nones.

ROQUET. Me cegà el vil interés,
i de pensar-ho m'afronte.
Perdona'm.

TADEA. Sóc generosa,
i si es casem... Te perdone.

ROQUET. La boda serà ans d'un mes.

PAU. ¿Boda? Jo també em conforme.

ROQUET. Lliure de la senserrá,
falta per al meu content
que el públic, sempre indulgent,
nos otorgue una palmà.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *OC ha*; esmenem per evitar confusions.

[b] Així a *OC*, mantenim perquè el vers no perga la seua regularitat.

[c] A *OC, fas*; esmenem per evitar confusions.

[d] A *OC, me duya*; esmenem per mantenir el sentit: el lògic és que Roquet haja vist com Tadea se'n du un paquet de roba i haja cregut que era la disfressa.

[e] A *OC, perjuins*.

[f] A *OC, taca*; potser siga aquest el sentit, o també, la *taca[da],* jugada que és fa al joc del billar.

[g] A *OC, estea*, per mantenir el còmput octosil·làbic (a la castellana) del vers; aquest, però pot mantenir si comptem: no es-té- us-ted- tan- cal-do-sa.

[h] A *OC, previndre*.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Carrer de Boninfant*. Carrer que existia al Barri del Carme, també conegut com a carrer de l'*Infant* o de l'*Infante*. Anava a confluir a la plaça del Carme.

[2] *Polseguera del Camí Real*. Referència irònica al nombrós trànsit que tenien aquests camins, que equivalien a les actuals *carreteres nacionals*.

[3] *Fitora*. Vid. nota [50] de *Matasiete...*

[4] *Carrer de la Nau*. Important carrer de València, paral·lel a l'actual de la Pau, i que vorejava la Universitat per anar a desembocar al Parterre, actualment plaça d'Alfons el Magnànim.

[5] *Ros*. Terme de difícil explicació; potser faça referència a ros com a participi de passat de roure, adjectivat i amb el sentit de soroll (*DCVB*), o al caràcter ros dels cabells de *Celestino*.

[6] *Tocar raspat*. Tocar un instrument de corda, fent-hi sonar simultàniament totes les seues cordes.

[7] *Resquit*. Suposem que és una deformació humorística per *desquit*, ja que aquest terme no el trobem documentat al *DCVB*.

[8] *Batistots*. Vid. nota [30] d'*Els nòvios...* Roquet, evidentment pensa en acurtar-li la vida a la que serà la seua esposa amb aquest procediment.

[9] *Punteta*. En el sentit de borratxera. Agafar *mitja punta*, és –doncs– posar-se alegre.

[10] *Allargar*. Vid. nota [45] de *L'agüelo Cuc*.

[11] Referència òbvia: primer aniran a passejar a l'Albereda, típic passeig de València, que es troba situat al costat del Palau del Real (actualment dels Jardins dels Vivers), a la banda esquerra del riu Túria, i entre els ponts del Real i de la Mar. El *salonet* fa referència a que, en Carnestoltes, després del passeig de les màsqueres, aquestes anaven a ballar adés a sales i tea-

tres públics, adés a sales privades, és a dir: a salonets de cases particulars (vid. per ex. *Les xiques de l'entresuelo*).

[12] *Al bordell.* Vid. nota [23] de *L'agüelo Cuc.*

[13] *Carrer de Morvedre.* L'actual carrer de Sagunt, un dels més importants que conduïen des d'extramurs a la muralla de la ciutat de València; en aquest cas, desemboca a la Porta de Serrans. El seu nom deriva del fet que fins 1874, Sagunt no va recuperar el seu nom històric i rebia el de Morvedre.

[14] *Acarronaet.* Mantenim aquesta lectura, tot i que no trobem el terme al *DCVB.* És ben possible que es tracte d'una deformació –o errada– per *acaronaet,* emprat ací en el sentit de agombolat, protegit.

[15] *Encantillo.* Lloc on es venen objectes diverses, molt sovint de segona mà.

[16] *Paletó.* Vid. nota [38] de *L'herència del rei Bonet.*

[17] *Mongetes del Corpus Christ.* Convent de carmelites descalces fundat el 1681. Es troba situat extramurs de la ciutat, davant el portal de la Corona, i encara subsisteix al mateix emplaçament, al carrer de Guillem de Castro i al costat de l'Asil de Sant Joan Baptista.

[18] *La goleta.* Vid. nota [27] d'*Oros són trumfos...*

[19] Hem de suposar que el que ha fet Tadea és empenyorar la roba amb què Roquet pretenia casar-se.

[20] *Xapes.* Monedes, diners en metàl·lic (*DCVB*).

[21] *Babieca.* Bovo. Del nom del cavall del Cid.

[22] *Càguila.* A València, bocí de paper o de roba que els xiquets enganxen per darrere a l'esquena de les persones distretes per fer-ne burla *(DCVB).*

[23] *Pamema.* Terme castellà fruit de l'encreuament entre *pamplina* i *memo,* equival a tontada, cosa sense importància (*DUE*).

[24] Vid. nota [15] de *Matasiete....*

[25] És a dir, que l'afosellen d'esquenes com a prova de ser un covard o, com ací s'indica, un traïdor.

[26] *Chachaueta.* Xaxaueta. Vid. nota [57] d'*Un buen mosso.*

[27] *Amelar.* Atreure, excitar el desig amb algun atractiu *(DCVB).*

[28] *Ratllà.* Ací conjunt de persones, detingudes òbviament, que van lligades unes amb altres tot formant una fila.

[29] *Estaribel.* Vid. nota [44] de *Matasiete....*

[30] *Estar caldós.* En el sentit d'estar fet *caldo,* liquat, pels atractius o pel convenciment.

[31] *Doña Flor.* Expressió irònica en el sentit de ser una persona amb moltes pretensions.

[32] *Hacer chepas.* El sentit és clar: fer carasses amenaçadores.

[33] ¿De què torna vestit Roquet? Hem de suposar que ha recuperat el seu vestit de nuvi o que ha anat a la casa on Rafel havia traslladat les seues coses per buscar-hi un altre vestit. En tot cas, el text no ens ho aclareix.

[34] *Crist del Salvador.* Imatge del Santíssim Crist que es venera a aquesta església, al carrer del Salvador; se'l tenia com a protector de la ciutat contra les avingudes del Túria, ja que va ser rescatada aquesta imatge a l'altura de la porta de la Trinitat quan descendia riu avall.

[35] *Malas partidas.* Home que fa males jugades amb intenció de perjudicar a una altra persona (*DUE*).

[36] ¿A quin moment exacte fa referència aquestes pujades de preus i contribucions? No oblidem que en 1891 s'havia dictat un aranzel proteccionista i que els preus a Espanya es trobaven augmentant des de 1890 (vid. M. Tuñón de Lara, *La España del siglo XIX,* Barcelona, Laia, 1973, p. 278).

[37] *Basilicón.* «Ungüento supurativo compuesto de pez negra» (*DUE*).

[38] *Malvines.* Planta malvàcia. Les seues arrels són emprades com a pectorals i emol·lients (*DCVB*).

[39] Pel que comenta Roquet, és evident que en les esquitllades, una part de la burla consistiria en clavar a la porta (o potser dibuixar) una banyes de boc o bou, amb una clara al·lusió al caràcter errat d'un matrimoni que anava a provocar infidelitats de forma indefectible.

[40] *Drope.* Evidentment, *dropo* persona astuta que obra amb males arts (*DCVB*).

BOLOT D'OROS I MÀ

ESTUDI INTRODUCTORI

Si a *Tadea la cossetera* ens trobem davant una obra que recull motius presents a altres obres, reelaborats d'una forma prou apressada, i a falta d'una darrera revisió, *Bolot d'oros i mà*, la segona de les obres inèdites incorporades a l'edició de les *Obras Completas*, ens du al sempre apassionant terreny de les reelaboracions. És cert que ja en obres com *Trapatroles* hem pogut advertir que Escalante a les seues darreres peces usa amb gran llibertat de temes i tipus emprats per ell en sainets anteriors. Ara, però, del que es tracta és de reescriure una obra anterior: *Oros són trumfos*.

En la introducció a aquesta obra ja indicàvem que va obtenir una discreta acollida arran de la seua estrena (1878). Possiblement per aquesta raó, Escalante es plantejaria una revisió, que permetera augmentar la seua força còmica i reestrenar-la amb més possibilitats d'èxit. És clar que cap la possibilitat que el procediment fóra l'invers, ja que –parlant amb tota objectivitat– tampoc no hi ha tanta diferència qualitativa entre la primera i la segona versió. Si hem optat, aleshores, per pensar que *Bolot...* és reescriptura i no a l'inrevés, es deu fonamentalment a que alguns personatges es troben ací reforçats en els seus trets còmics. Així, per exemple, Ximo tindrà com a companya inseparable una vareta que no cessarà de moure per a molèstia dels altres, mentre que Pepico, el desimbolt fill de botiguer, parlarà amb el mateix defecte (incapacitat per pronunciar les esses) que té Gonsalo, el protagonista d'*El xiquet del milacre...*

No anem a entrar en una anàlisi de les variants introduïdes per Escalante, i que busquen reforçar la comicitat d'unes situacions tampoc extremadament brillants. *Bolot...* arriba, a aquest respecte, a superar els vuit-cents versos, mentre que *Oros...* es quedava en els set-cents deu. Els noranta i escaig versos de més són una quantitat considerable, sens dubte, però com no hi ha canvis substancials ni en el desenvolupament argumental, ni en la configuració dels personatges, les dos obres s'assemblen prou més, fins i tot, que algunes de les primeres obres editades,

on comptàvem amb manuscrits que presentaven diferències notables entre unes versions i altres.

Atés tot l'anterior, ¿per què editar-les com a obres diferents? Hem de reconéixer que vam estar dubtosos sobre el que calia fer. Hi havia, a favor de considerar *Bolot...* com a variant d'*Oros...* tot el que acabem d'apuntar. A favor, però, de considerar-les obres diferents, hi ha el canvi de títol, cosa que posa al descobert que la intenció real d'Escalante era la de considerar-la com a altra obra.

Si passem a analitzar ara l'obra per ella mateixa, trobarem tres pretendents que tractaran per diferents formes de guanyar-se la jove i son pare. Un d'ells és un actor que exaspera el tòpic de l'actor romàntic (¡encara a finals de segle!) que es comporta com un personatge d'un drama i parla tot acumulant referències a obres claus del teatre romàntic del segle passat. El segon, un botiguer obsedit per l'elegància i amb una parola que contrasta ridículament amb el seu papissoteig. El tercer, en fi, és el bo: adust i enjogassat, tractarà d'amagar el seu amor cap a la cosina fins que no puga més i esclate a la fi de l'obra. No cal ni dir que la jove tractarà d'aconseguir aquest esclat, tot jugant amb els altres dos, i que en això consistirà tota l'obra. Mínima acció per a només cinc personatges, un dels quals –el pare i la seua dèria de parlar sempre en termes relacionats amb el *solo*– gairebé no és sinó un simple comparsa.

Pel que acabem de comentar, és evident, que si a això es redueix l'acció, la força de l'obra només pot descansar en la comicitat de situacions, d'actuacions i de jocs lingüístics. És cert. També ho és, però, que en alguns casos ens trobem davant esbossos més que no davant tipus clarament definits; o, si ho preferim així, davant personatges només definibles per un tret: Ximo vessarà tots els seus nervis i el desig de parlar que reprimeix en el joc nerviós de la seua vareta (joc que, sens dubte, en les mans d'un bon actor, serà teatralment molt eficaç). Don Diego, el pare, no fa sinó pensar en el joc i expressar-se en termes propis d'aquest... Únicament, Pepico, el desimbolt personatge, fill d'uns comerciants tan espavilats que adulteren igual el sucre que el safrà, que llueix el seu figurí sempre que pot i que es creu posseïdor d'una gran facilitat de paraula, arriba al nivell dels bons personatges escalantins. Llàstima (almenys això és el que pensem nosaltres) que Escalante abuse del seu defecte de parla, la efectivitat còmica immediata de la qual obscureix els altres trets –molt més interessants– de la seua personalitat. En fi, i per no fer-ho més llarg, a aquest sainet li faltaria encara una nova reelaboració que li permetés de potenciar els trets més elaborats, així com connectar l'anècdota amorosa amb la voluntat crítica d'aspectes tals com els perills del joc, el romanticisme tronat com a clisé vital o les manipulacions dels xicotets comerciants... A manca d'això és aquesta mateixa anècdota, malgrat la seua feblesa, l'única que suporta tota l'estructura de la peça; lògic, doncs, que aquesta faça aigües, com les feia també *Oros...*

Mètricament, l'obra no ofereix cap problema: el 88 % del total es troba format per *romances,* hi ha una quintilla esparsa, dos quartetes i la

resta són redondilles, les quals es concentren –és important d'assenyalar-ho– en l'escena del galanteig entre Pepico i Concepció, que té un innegable caràcter còmic. Aquesta és la distribució:

vv.	1-146	romanç en é		463-467	quintilla
	147-186	romanç en à		468-507	redondilles
	187-404	romanç en é a		508-511	quarteta
	405-434	romanç en í		512-531	redondilles
	435-454	redondilles		532-603	romanç en à a
	455-458	quarteta		604-805	romanç en à
	459-462	redondilla			

I percentualment:

Romanç en	à	242 vv.	30%
	à a	72 vv.	
	é	146 vv.	18,14%
	é a	218 vv.	27%
	í	30 vv.	
Redondilles		80 vv.	10,4%
Quartetes		8 vv.	
Quintilla		5 vv.	

BOLOT D'OROS I MÀ *

Juguete bilingüe en un acto.
Original y en verso.

PERSONAJES

Consepsión
Pepico
Ortega
Diego
Ximo

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 2121-2123.

ACTO ÚNICO

Sala decentemente amueblada. Puerta al fondo y laterales. Al levantarse el telón aparecen en escena: Concepción, sentada junto a un velador, cosiendo una tubina [1] *y Ximo sentado al otro lado. Éste llevará una varita con la que jugará de vez en cuando, dándole vueltas con los dedos.*

ESCENA PRIMERA

Consepsión y Ximo.

CONSEPSIÓN. Ja li he[a] mudat les bolxaques
i el coll; fent-li un sursidet
a estes arnes, quedarà
la tovineta prou bé.
Mon pare, si jo em casara,
no sé que seria d'ell.
¿Tu saps? Pe'a pegar-li punts
no tinc prou mans ni prou temps;
i ell, mentres, passa les hores
juant al solo [2] en l'hortet [3].
¡Beneït siga el tal solo!
Però tu, ¿no me dius res?
¿A què has vengut? Fes favor
de tirar allà al bordell [4]
eixa vareta; de vore't
juar en ella m'encenc.
XIMO. ¡Guapo! [5]
CONSEPSIÓN. ¡Jesús! ¡Qui ha de creure
que pugues ser cosí meu!

No me sembles. ¡Jo tan viva
i tu tan sompo! El cas és
que tu abans no eres aixina.

XIMO. Tampoc els teus pensaments
són ara com els d'entonses.

CONSEPSIÓN. Fill, això sí que no hu crec:
jo sempre sóc la mateixa...
I ara que estic en lo temps
de divertir-me... ¿Esta nit
saps a on vaig? Al teatret
de les Sobrassaes[6]. A casa
de Rufino, el cansalaer.
¡Allí me ric, però en grande!
Totes les nits s'ajuntem
jo i Quica la sombrera,
i ve un pollo que li ham tret
el Dolorido. ¡Si el veres...!
¡Tot són sospirs i gemecs!
Està enamorat de Quica.
L'atra nit, dins d'un paper
li donà un grapat de gínjols
i confits del pinyonet[7].
¡Sinyor, lo que se riguérem!
¡Ella se li burlà més...!

XIMO. *[Apart]* No et burlaràs tu de Ximo;
preferix morir primer...

CONSEPSIÓN. ¡Pobre! Bon carabassot
se'n durà.

XIMO. *[Apart]* ¿Què te pareix?
[Alt] A mi no me'l donaria,
ni ella ni atra.

CONSEPSIÓN. Se comprén,
tu no series tan nesio
coms alguns, pues coneixent
que no caies en gràcia
no t'agradaria fer
el oso. Ara, quan s'encontra
en la dona amor i llei...

XIMO. Pe'a mi, totes sou iguals.

CONSEPSIÓN. Això és mentira.

XIMO. Voleu
que l'home siga un monot[8]
pe'a divertir-se en ell
i fer-lo patir. ¡Si tots
tingueren el pensar meu...!
Jo, en compte de parauletes

meloses, en vore gent
d'un camal, cara de perro
i que es muiguen.

CONSEPSIÓN. No pot ser.
¡Mameluco! Quan tu veges
que te somriu un pamet [9]
agraciat; quan els teus ulls
en atres ulls guilopets [10]
s'encontren, t'has de quedar
en babia, i posant-te en creu
has de dir: «Si no me vols
me dispare un cachorret [11]».

XIMO. ¡Encà ha de nàixer la dona
que me porte a tal extrem!

CONSEPSIÓN. *[Apart]* Eres un rossí frisó [12]
però jo te domaré.
[Alt] Viure per a vore.

XIMO. Bueno.

CONSEPSIÓN. ¡Eu, serà tard! En l'hortet
està mon pare, segur.
Quan ell tarda... I els bitllets
tampoc els ha dut Ortega.

XIMO. ¿Qui és Ortega?

CONSEPSIÓN. *Un xic que féu*
l'atra nit el «Juan Pascual»
d'*El Sapatero y el Rey* [13]
¡Home, tira eixa vareta
si vols! ¡Mà que és un mareig!
Ximo, ¿tu creuràs que Ortega
i Pepico, un amic seu,
han anat per mi a calbots
estos dies? Ara pues,
volen parlar en mon pare;
per supost jo no els atenc,
però amigo, està el Pepico
tan pagat de si mateix...,
és tan vanitós que es pensa
que jo em desvetle per ell...
I és llàstima: si no fóra
tan pintura, puga ser...
Parla farfallós, i ouir-lo
me fa una gràcia... ¿Què tens?
¿Estàs mal?

XIMO. ¿Jo?

CONSEPSIÓN. Pareixia
que sospiraves...

XIMO. ¡Justet!
És que m'apreta la faixa.
CONSEPSIÓN. ¿Quina faixa? Jo no veig...
XIMO. La duc per dins...
CONSEPSIÓN. ¡Ah! Mon pare.

Viendo a Diego que aparece por el foro.

ESCENA II

Dichos, y Diego por el foro.

DIEGO. Si no me fallen el rei
de copes, jo guanye el joc,
perquè trenta-tres i tres,
trenta-sis, i u de la basa...
CONSEPSIÓN. Vamos, ja ve en lo cervell
ple d'assos i de manilles [14].
DIEGO. M'han bufat onze quinzets.
CONSEPSIÓN. Como siempre.
DIEGO. ¿Ací està Ximo?
XIMO. Ací estic...
DIEGO. Con que pareix
que en la casa de comidas
se guanya...
XIMO. Tal cual...
DIEGO. Atén, *A Concepción.*
Ortega m'ha regalat
per a esta nit tres bitllets:
dos pe'a nosatros, i l'atre
per si vol ton tio Andreu
vore la funció.
CONSEPSIÓN. Està mal.
DIEGO. Entonses li'l tornarem
a eixe xic; ell i Pepico
vindran luego. Tinc entés
que algo me volen parlar
sobre tu. ¿Saps que fa fred?
¿M'apanyares la tovina?
CONSEPSIÓN. Mire.
DIEGO. ¿Habrá quedat prou bé?

Inclinándose para verla, a cuyo tiempo Ximo, que le está dando vueltas a la varita, le da en un ojo con ésta.

¡Animal! ¡Casi me traus
un ull!

CONSEPSIÓN. T'heu estic dient.

DIEGO. ¡Maleït sigues tu i exa
vareta de Lusifer...!

CONSEPSIÓN. Prenga, ¿vol posar-se-la? *Dándole la tubina.*

DIEGO. Vinga, aniré més decent.
¡M'ha fet pegar una bola [15]
d'espases el espaser...!
Contra quatre de cavall
la volguí juar...

CONSEPSIÓN. Anem,
vaja i pose-se-la prompte.

DIEGO. Si en l'últim solo que féu
li toque el basto per baix
jo l'amaitine, perquè
li trobe el fallo, ¡i li pegue
dos trumfaes que el deixe sec!

Vase [por la] izquierda.

CONSEPSIÓN. ¡Ara pensant en lo solo
veja a on se deixa els bitllets!

ESCENA III

Consepsión y Ximo.

XIMO. Casi casi, si el que sobra
me'l volguereu regalar,
voria jo una funció
d'eixes que tu alabes tant.

CONSEPSIÓN. Bueno, digues-li a mon pare
que mos vols acompanyar...
Por supuesto, me figure
que no te divertiràs.

XIMO. ¿Per què hu dius?

CONSEPSIÓN. Per si t'adorms.

XIMO. ¿Sóc jo algun xic de quatre anys?

CONSEPSIÓN. Entonses no te detingues,
corre i digues-li, abans
que faça compte d'un atre...
[Apart] La febra li va pujant...

XIMO. ¿I si ton pare es figura
un[a] atra cosa?

CONSEPSIÓN. *(Arrancándole la varita y tirándola luego al suelo)*
¡Arrastrat!

¡Loca me té eixa vareta!
¿Te la trenque?

XIMO. No; jo vaig.
[Apart] Sospechará que la vullc.

Desapareciendo por la puerta izquierda un momento.

CONSEPSIÓN. Com s'arribe a presentar
ocasió, jo t'assegure
que no he[a] de tindre pietat.
¿Què busques ara?

A Ximo, que aparece mansamente por la izquierda.

XIMO. No puc
menejar-me ni parlar
si no porte la vareta.

Cogiéndola del suelo.

CONSEPSIÓN. ¡Fuig, mala sombra! No cal
que penses vindre en nosatros.
XIMO. Ni ganes.
CONSEPSIÓN. Si vols anar,
vés tu a soles; jo no vullc
fer riure en ninguna part.
XIMO. *[Apart]* M'alegre. Vinguí en l'ànimo
de declarar-me i luchant
estic... ¡Però és tan fisgona!
[Alt] Entonses... Mira, me'n vaig.
CONSEPSIÓN. ¿Encara estaves ahí?
XIMO. ¡Oi! ¡Adiós!

Vase [por el] foro.

CONSEPSIÓN. ¡Oi! ¡Set i quart! [16]
Borinot, no per vergonya
s'aguanta; és per vanitat.
Però de totes maneres
jo te faré rebentar.

Vase [por la] izquierda.

ESCENA IV

Pepico y Ortega por el foro.

PEPICO. Mira, eztaz en un error.
ORTEGA. ¡Villano! Al sielo pluguiera.
PEPICO. La nit que li regalí

elz carameloz, dizpenza'm,
ja li preguntí jo abanz
zi eztava en tu compromeza.

ORTEGA. ¿I hu negà?

PEPICO. ¿Volz que t'heu jure...?
Per zenyes la nit eixa
eztrení jo elz pantalonz,
a quadroz.

ORTEGA. Pues, vamos, ella
y su buen padre, Don Diego, [17]
desidirán.

PEPICO. Clar. Ezpera.

Quitándole del chaleco una hilaza.

Tenz azí un borrellonet.
Nada, lo dicho: el que venza
se'n du la joia, i l'atre
que z'aguante.

ORTEGA. ¡Horrible idea!
¿Soportar el seu despreci?
Eso no. ¡Pasión funesta!
Primer me seucidava
jo mateix.

PEPICO. ¡Quina zimplea!
Chico, tu eres molt fúnebre;
jo zóc de mez fortalea.

ORTEGA. Perquè de tu amor la llama
no es voraz.

PEPICO. ¿No? Puez bé crema
i me conzumiz elz ozoz.

ORTEGA. Yo tengo aquí una foguera.

PEPICO. Cadazcú zent lo que zent.
Però hi ha qui hu manifezta
i qui zap dizimular-ho.

Rascándole con la uña en la solapa del gabán.

Azí tenz una moteta.

Señalándole el bolsillo del gabán.

I azí baix un dezcozit.
[Apart] La victòria zerà meua,
eztic zert. *[Alt]* ¿Me fa este po [18]
alguna arruga en l'ezquena.?

ORTEGA. ¡Pareix mentira que penses...!

PEPICO. Li diguí al zaztre que em féra
mez ezcotat el chaleco,
i jo no zé en lo que penza.

Zi es el barber, me pentina
a lo pan y toroz[19]. ¡Beztia!
Zap que a mi m'afavorix
a lo león, y z'empenya...

ESCENA V

Dichos, y Diego por la izquierda.

DIEGO. ¡Que mai l'espaser me done
ninguna basa completa!
ORTEGA. Don Diego, guárdeos el sielo.
PEPICO. Zinyor Diego...
DIEGO. ¡Calle, Ortega
i Pepico! ¿Estan molt rato
esperant...? Havent franquea...
¿Per què no cridaven...?
ORTEGA. No...
PEPICO. Apleguem ara mateixa.
DIEGO. Prenguen caïra...
PEPICO. No cal.
ORTEGA. Siéntese el buen Aguilera.
DIEGO. Baixauli, el meu apellido
és Baixauli.
PEPICO. Ezte, z'enredra...
ORTEGA. ¿Yo? ¿Con que vos, tan bizarro...?
DIEGO. ¿Bisarro? Molt.
PEPICO. ¿I Conxeta...?
DIEGO. Parlant de vostés estava...
ORTEGA. ¡Qué hermosa!
PEPICO. ¡Ez una morena...!
[A Ortega] ¿Podem anar a l'azunt?
ORTEGA. A entrambos nos interesa.
PEPICO. ¿Parle jo primer? O tu,
zi te pareix, ezcomenza.
ORTEGA. Como gustéis. Igual es.
PEPICO. Entonzez, jo tinc la llengua
mez clara, i tu acabaraz
per fer-moz una tragèdia.
Azí té vozté un filet...
Quitándole a Don Diego una basta de la levita.
DIEGO. Gràcies. Alguna basteta...
PEPICO. Puez nozatroz ham vengut
únicament en la idea
de zaber a qui delz doz

preferix vozté i Conxeta.
La xica moz té perdutz,
perquè allò ez...

ORTEGA. ¡Una serena [20]
engañadora!

PEPICO. Vozté
obzerve, calcule i veja
lo que rezol. Zobre el mèrit
de cazcú fóra baixea
parlar: eztà ben patent
i no ez nezezita ullera...
[Apart] ¡Ja me z'han dezfet les guiez
del bigot! Ez molta pena.

DIEGO. Home, jo, si fóra mà.
Vullc dir, que si en mi estiguera..
Però la xica té els trumfos
majors.

PEPICO. ¿Quinz trumfoz?

DIEGO. Sols ella
pot decidir... Sin embargo,
sóc el pare, i està en regla
que abans m'informe i pregunte:
¿De què és el solo?

PEPICO. ¡Quillerma! [21]
¿Quin zolo?

DIEGO. El que vaja a més...
Per a que vosté m'entenga:
el que tinga millor joc
eixe se'n durà la prenda.
¿Comprenen el meu sentit...?

PEPICO. Zí zinyor, zí. *[Apart]* Ni una lletra.

ORTEGA. Don Diego voldrà saber
qué profesión o qué renta
tenim...

PEPICO. ¡Ja estic en lo joc!

DIEGO. Pues ixca vosté.

PEPICO. ¿Jo?

ORTEGA. Expressa
en claritat...

PEPICO. ¿Zí? Puez jo
zóc fill de la botigueta
delz quatre cantonz; ma caza
éz un comerz de primera.

DIEGO. Botiguetes hi ha tantes
que ja el negoci no presta.

PEPICO. ¡Vozté què zap!

DIEGO. Poques finques
compraran.
PEPICO. Puez en la meua
ze guanya lo que ze vol
perquè com fem tanta mezcla...
DIEGO. No comprenc.
PEPICO. Mire vozté
zi la ganànzia ez poc neta:
moltz, el xocolate el fan
de cacau, zucre i canella;
poz nozatroz li pozem
només garrofez i pedra
de calderer [22].
DIEGO. *[Apart]* Bo és saber-ho.
[Alt] I el parroquià ¿no rebenta...?
PEPICO. ¿Veu vozté el zucre terziat? [23]
¡Què ha de zer zucre! Z'heu penza.
Tot ez farina de dacza.
¿El zafrà? Per cà brizneta
de zafrà, n'hi ha vint de flor
d'alazor [24]; i zi ez la zèmola,
en rozegonz ben ratllatz
auzaez i bugaez [25] que augmenta
la caixa. Per eixe eztil
tot lo demés.
DIEGO. ¡Santa Tecla!
[Apart] ¡Això és cas d'inquisició!
[Alt] ¿I a on està eixa botigueta?
PEPICO. Home, azí alz quatre cantonz.
ORTEGA. Una casa que en la puerta...
PEPICO. ...Té penjat a Zant Criztòfol.
DIEGO. *[Apart]* ¡Pobre sant! Com se li resa
pe'a que mos guarde dels lladres [26],
per això esta gent el penja.
PEPICO. Ja veu: traga vozté compte
zi serà casa pudenta.
¡Azolez lo que jo gazte
pe'a veztir...! Fije'z en esta
sortija...
Enseñándole una que lleva en un dedo.
DIEGO. Ja veig...
PEPICO. Zinc onzez [27]
ha coztat...
ORTEGA. *[Apart]* ¡Ment més que alena!
PEPICO. ¡Quin brillo! Ez un zolitari.

ORTEGA. *[Apart]* Algun tros de got. ¡Fatxenda!
PEPICO. ¿Veu quinez manz tan refinez?
Me llave en zabó d'armela.
DIEGO. *[Apart]* Algo tonto me s'entoixa.
[Alt] ¿Què és això?

Tocándole con el dedo el pecho de la camisa.

PEPICO. No res: zendreta
del zigarro.
DIEGO. Sí. A vosté
li toca fer joc, Ortega.
ORTEGA. ¿A mi...? *[Apart]* ¡Acúdeme, valor!
Jo... Seguix una carrera
artística.
PEPICO. Ai, velluter,
ze creu que l'art de la zeda... [28]
¡Mira, un atre borrelló!

Quitándoselo del chaleco.

ORTEGA. Pepico, ja dones febra:
ha tiempo, la llançadora [29]
abandoné por la escena.
Diuen que tinc algun mèrit.
Puede: quan el públic premia
mis trabajos y se ocupa
de mí la prensa...
PEPICO. *[Apart]* ¿La prenza?
Embuztero: ni tampoc
el zelindre. [30]
ORTEGA. En la carrera
tinc molta fe. Vosté sap
que els millors triumfos en ella
s'alcancen...
DIEGO. Segons estiguen
repartits...
ORTEGA. La fe...
DIEGO. No hu crega.
A voltes porta u comptats
els punts, i quan manco es pensa
li fallen una manilla.
Vaig pedre jo un solo...
PEPICO. *[Apart]* ¡Apreta!
ORTEGA. Yo no entiendo, ni li parle...
DIEGO. Com nomenà els trumfos...
ORTEGA. Era
referint-me als del teatro.
DIEGO. És veritat, en la idea...
¿I quin sou guanya vosté?

Perquè això és lo que interessa.
ORTEGA. Tinc un ajust[31] per a Cadis.
PEPICO. *[Apart]* I un atre pe'a la Deveza.
ORTEGA. Por supuesto, el director[32]
que ha vengut ara d'Amèrica
en seguida que ell me prove...
PEPICO. *[Apart]* Com alz rozinz.
ORTEGA. Quan me veja...
PEPICO. *[Apart]* Prompte a caixes deztemplaez,
t'envia cap a Valènzia.
ORTEGA. De modo que hoy, a pesar
de la posisión modesta
que ocupe, tinc un previndre...
Crec que la sort me reserva...
PEPICO. *[Apart]* Alguna plaza en l'azilo
monizipal com si hu vera.
DIEGO. Per a mi, els dos tenen joc;
[A Pepico] I el seu, encara que estenga
les cartes, és dels morruts.[33]
PEPICO. ¿Morrutz? *[Apart]* ¡Ezte home em carrega!
¡Quinez frazez...!
DIEGO. És un solo
tremendo la botigueta.
PEPICO. *[Apart]* Mà que té llanzos...
DIEGO. Pues, vamos,
pe'a que ningú s'ofenga,
jo miraré, vostés juen.
PEPICO. *Zo* Diego, ¿azò ez la goleta[34]?
ORTEGA. Vosté voldrà dir...
DIEGO. Que accepte
com a gendre al que mereixca
la voluntat de ma filla.
¿M'explique...?
PEPICO. ¡Rezangonera!
Haver dit dezde un principio...
ORTEGA. Grasias por tanta indulgensia.
DIEGO. Prompte ixirà Consepsión.
Vostés, declárense a ella.
PEPICO. Faza algo per mi, ¿hu entén...?
ORTEGA. Don Diego, tened en cuenta...
DIEGO. ¡Pedre jo un solo en huit triumfos...!
No puc llevar-me la idea.
Amigo, com me pillaren
en pèl la carabasseta...[35]
Vase [por la] izquierda.
PEPICO. Ezte xic me dóna llàztima.
ORTEGA. ¡Guai de ti si me despresia!

ESCENA VI

Pepico, Ortega y Ximo, [por el] foro.

XIMO. ¡Maleït siga el dimoni...!
¡Que no puga jo fugir
d'esta casa! Juraria
que eixa indigna, per càstig
me té com un fumarell
quan el nuguen en un fil...
¿Què veig? Estos dos seran...
PEPICO. Fez-ho del modo que hu dic:
vez-te'n un ratet i torna,
puez zeria un compromiz
per a la xica trobar-se
entre elz doz...
ORTEGA. Mucho que sí.
Mes, ¿per què no te'n vas tu
i em deixes?
PEPICO. ¡Dezagraït!
¡Encà hu faig[b] per lo bé d'ell!
¿No coneixez, infeliz,
que l'última novetat
ez la que priva...?
ORTEGA. *[Apart]* ¿Tu a mi?
[Alt] Bien. *[Apart]* Faré com qui me'n vaig,
mes no eixiré d'ací dins.
PEPICO. *[Apart]* Com jo li parle el primer,
tu voraz... *[Alt]* ¿Qui ez este xic?

Señalando a Ximo.

¿Ez de la caza? ¿El coneixez...?
ORTEGA. *[A Ximo]* ¿Qué buscáis vos por aquí?
XIMO. ¿Boç? *[Apart]* ¡No te'l pose jo a tu...!
PEPICO. Ortega, vez-te'n, que ja ix
Conzepción...
ORTEGA. ¡Brotó la llama!

Se retira quedándose a la puerta del foro. Ximo se sienta a la derecha.

XIMO. En bona ocasió apleguí.
PEPICO. ¡Quinez zamugaez[36] me pega
el cor! ¡No zé com eztic!

ESCENA VII

Dichos, y Concepción por la izquierda.

CONSEPSIÓN. *[Apart]* ¿Ací Ximo? ¡Quant m'alegre!
PEPICO. ¡Luzero! ¡Conxeta meua!
CONSEPSIÓN. ¿De vosté?
ORTEGA. *[Apart]* ¡Insensato!
XIMO. *[Apart]* ¿Seua?
CONSEPSIÓN. Això encara està un poc negre.
PEPICO. No tant com vozté zupon.
Bo ez que ez defenga un poquet,
mez no ignore que en zecret
al meu amor correzpon.
CONSEPSIÓN. Molt dir és això, Pepico.
PEPICO. Dit per quanzivol figura...
Però jo zóc d'atra hechura.
ORTEGA. *[Apart]* ¡Xe, què tonto!
XIMO. *[Apart]* ¡Xe què mico!
PEPICO. Reziztir alz meuz paliquez
oferix inconvenientz,
perquè jo tinc don de gentz,
i zobretot, don de xiquez.
CONSEPSIÓN. En efecte...
PEPICO. Ja confeza...
El meu zaztre, que ez tizora
de molt mèrit, z'enamora
quan me prova a mi una peza,
perquè no hi ha una pintura
delz figurinz que prometa
ezte pit, ezta cintura
i ezta cama tan ben feta.
Zimarro, azò no ez pamplina,
ell m'heu diu: «el zeu calzer
no li entra ni a ma muller,
vozté té el peu d'una nina».
Conque zi a tot acompanya
el mèrit de lez pezetez,
veja vozté com z'apanya
per a dezpreziar huraña
del meu amor les floretez.
CONSEPSIÓN. Jo...
PEPICO. Parle.
XIMO. *[Apart]* ¡Què li pot dir...!
ORTEGA. *[Apart]* Esta duda es un infierno.

PEPICO. *[Apart]* Tan zert que tinguera un terno [37].
CONSEPSIÓN. *(Indicando a Ximo [Apart])* Ja escomences a patir.
PEPICO. Vinga, no ze torne roja.
Eixos coloretz que enzenen
el roztro, a vozté la venen.
(Señalando el pecho. [Apart]) Ací té ja la galotxa [38].
CONSEPSIÓN. ¡Pepico!
PEPICO. ¡Zi no podia
zer menoz! ¡Gezmil precioz...!
ORTEGA. *[Apart]* ¡Rayo del cielo!
XIMO. *[Apart]* ¡Rediós!
CONSEPSIÓN. Té vosté gran simpatia.
PEPICO. ¡Què prompte lez embabuque!
Vamoz, zóc lo mez flechero...
ORTEGA. *[Apart]* ¡Yo desnudaré mi asero!
XIMO. *[Apart]* D'una garrotà el desnuque.
PEPICO. Done'm a compte un abraz...
CONSEPSIÓN. ¿Un abraç? ¡Vosté ensomia!
No crec que la simpatia
autoritze ja eixe cas.
PEPICO. Zent a compte, ¿això que implica...?
Jo, com zóc de colp i volta... [39]
CONSEPSIÓN. ¿Vosté ja me creu resolta?
PEPICO. ¡Oi, ezta zí que ez bonica!
CONSEPSIÓN. No en tanta facilitat
se cullen les roses fines.
PEPICO. Ja fa tempz que eixez ezpinez
en lo cor me z'han clavat.
¡Eu, mez no per la coztum
que jo tinc de zer tan franc,
me tire a mi per lo fang,
omplint-ze vozté de fum.
CONSEPSIÓN. A mi l'espill que em provoca
a mirar-me, ja em declara
que és un clavell esta cara
i un pinyonet esta boca.
Considere tal conquista
si és de preu.
PEPICO. Ramet d'alborzoz [40],
quinz labioz tindraz tan dolzoz.
XIMO. *[Apart]* Vamos, me se'n va la vista.
PEPICO. Contempla eztes agoniez,
i no me mirez en zunyo [41],
Guillerma, que totz loz diez
no ixen nòvios del meu cuño.
CONSEPSIÓN. Molt halaguen el meu pit

eixos mèrits especials,
mes tinc atres memorials
i encara no els he[a] llegit.

ORTEGA. *[Apart]* ¡Gran Dios!
XIMO. *[Apart]* ¿Què diu?
PEPICO. Ja zozpeche...
La zeua intenzió a on aplega,
¿zón del comediant Ortega?
ORTEGA. *[Apart]* ¡Comediant!
PEPICO. No li elz envege.
CONSEPSIÓN. Jo admire lo verdader
del seu talent.
PEPICO. ¡Quinz obzequiz!
¡Zi allò ez un galan de llèpiz [42]!
ORTEGA. *[Apart]* ¡Què diu eixe femater...!
CONSEPSIÓN. ¿Tanta humillació i desdén
a un artiste...?
PEPICO. No l'atufen:
¡zi totez lez nitz el bufen!
ORTEGA. *(Bajando a escena)* ¡Villano, la lengua ten!
PEPICO. *[Apart]* ¡Tunante! No ze n'anà
i tot hu ha ezcoltat d'allí.
ORTEGA. ¡Ira de Dios! ¿Esto a mí?
PEPICO. ¿Veu vozté? ¡Comediantà![c]
ORTEGA. Sóc feliç. Gràcies. Volguera
besar eixes mans.
CONSEPSIÓN. ¡Quin[a] atra!
XIMO. *[Apart]* ¡Ací ha d'haver cada palo...!
CONSEPSIÓN. *[Apart]* ¡Mà-hi quins ulls fa Ximo! ¡Ara
sí que jua la vareta!
ORTEGA. ¿Tu eres l'amic? ¡Bona traça!
Al campo saldréis conmigo.
PEPICO. ¡Home, prezente'z a l'auca!
ORTEGA. Los desgarrones de honor
se cosen a cuchilladas.
PEPICO. Mez valguera que et cozirez
el que duz en la bolxaca.
ORTEGA. Conxa, ja no puc dubtar:
mi corasón te proclama
la reina de su albedrío.
PEPICO. ¿Ezte per a on ze la calza...?
CONSEPSIÓN. Jo no he dit...
ORTEGA. ¿Com? ¿La defensa
de mi honra mancillada
por este vil, les paraules
pronunciaes en alabansa

meua...? ¡Per a què més proves!
CONSEPSIÓN. ¿Jo? *[Apart]* Continuem la farsa.
[Alt] Jo no he dit...
ORTEGA. ¡Poder de Dios!
PEPICO. Quan dic que mos farà un drama...
ORTEGA. ¿Podria vosté negar-ho...?
¡Ay, mi selebro se abrasa!
¡Imposible! ¡Consepsión,
declare vosté en veu alta
el meu triunfo! ¿No respon?
¡Oh, silensio que me espanta!
PEPICO. Véz a ezpantar-te al teatro
de lez zobrazaez.
CONSEPSIÓN. Me falta
el valor; estic confusa...
Els dos mereixen la palma,
i, francament, jo no sé
a qui dels dos entregar-la.
PEPICO. Dona, elz impulzoz del cor...
CONSEPSIÓN. A voltes el cor enganya,
i pren el pitjor partit.
ORTEGA. Vuestro padre...
CONSEPSIÓN. Ha fet la gràcia
de deixar-ho al meu albitre,
com té el cap en atra banda...
PEPICO. ¡Puez ham d'[e]ixir del pantano,
zi noz, azò qui hu aguanta...!
L'amor a mi em va zolzint,
i l'amor, no hu prenga a xanza,
ez un cuc rozegaor
que en quatre diez acaba
a lez perzonez: jo zé
l'ezperit lo que treballa.
CONSEPSIÓN. És cert... Ximo, ací este jove *Llamándolo.*
és cosí meu.
XIMO. ¡Santa Olària!
CONSEPSIÓN. Tu que eres de la família,
fes-me un favor.
XIMO. ¡Quina trama...!
CONSEPSIÓN. Tu, que tot hu reflexiones
i hu observes en catxassa,
trau-me del pas: interessa't
per ta cosina germana.
D'estos sinyors, el que a tu
te mereixca més confiança,
pe'a marit meu, en seguida

el tries.
PEPICO. ¡Triar! ¡Aguarda!
¿Que azí zom melonz?
XIMO. ¿Que jo
el trie...? *[Apart]* S'ha tornat gàbia.
CONSEPSIÓN. Fes-ho per mi.
XIMO. Bueno. *[Apart]* Entonses
recomana-los el ànima.
PEPICO. Poz cazi podia dir-li
que primer moz enzatjara.
CONSEPSIÓN. Jo no sé fer un desaire:
de pensar-ho em pose mala.
¡Adiós! *[Apart]* Si hui no rebente
de risa...
Vase [por la] izquierda.
ORTEGA. ¡Concha!
PEPICO. ¡I z'allarga! [43]

ESCENA VIII

Dichos, menos Concepción.

ORTEGA. Per no plantar-te en la porta.
PEPICO. Al revez, a tu zi a un caz;
i zi no, pregunta-li-hu al zinyor,
que ell te dirà... [f]
ORTEGA. ¿Conque vos sois su pariente?
XIMO. *[Apart]* ¿Un atre boç?
PEPICO. ¿Vol fumar?
ORTEGA. Jo li donaré tabaco.
PEPICO. Deixa.
XIMO. *[Apart]* Si en duc. ¡Voto a San...! *Registrándose los bolsillos.*
Tot molles de rosquilleta
i corfetes de cacau.
PEPICO. Fume'z eixe puro: ez bo.
XIMO. No hu gaste.
PEPICO. Li agradarà.
Veja eztoz de ciento en boca [44],
prenga'n; apozta me'lz fan.
XIMO. ¡Oi, que Dios...! ¿Com he[a] de dir
que no hu gaste...?
ORTEGA. Vaja a [e]spai
en la vareta. *[Apart]* Este intenta
guanyar-lo.

PEPICO. Eu, que té una zang
tan reviva com la meua.
XIMO. ¿Sí?
PEPICO. ¡Jo zóc un huracà!
ORTEGA. Lo que tenéis es un aire
de família molt marcat
els mateixos ulls de Conxa,
tan expressius i tan grans.
PEPICO. *[Apart]* Ezte pretén congraziar-ze.
[Alt] Jo en zeguida hu ha obzervat.
¡Hazta el clotet de la barba!
XIMO. Clotet... Si em veniu unflant,
¡us faç jo un clot en lo ventre
com la caldera del gas!
PEPICO. Home, z'ham de fer amics.
ORTEGA. El seu caràcter m'agrà.
Hi ha persones que u les veu
i simpatitza a l'instant
en elles.
PEPICO. Lo mateixet
m'ha pazat a mi: azí baix
té vosté un pèl del bigot.
XIMO. I vosté un atre ací dalt.
Dándole un pescozón.
PEPICO. ¡Oi, home! ¿Vozté eztà loco
o borratxo? ¡Quin arranc!
ORTEGA. ¡Eu, que casi me l'enrolla! [45]
PEPICO. ¡Puez zi hu ha fet per juar,
vaja una zatizfazió!
ORTEGA. El home està carregat
perquè devies conéixer
que tu no li xoques, clar.
XIMO. Ni vosté tampoc.
ORTEGA. ¿Què diu?
XIMO. ¿Està sord? Pues vaja a [e]spai
no li hu explique girant-li
algun[a] atra bescollà.
ORTEGA. ¿Vosté a mi? ¡Però este imbècil...!
PEPICO. Vegez eixa a on t'ha pegat.
ORTEGA. Explicadme, sin demora,
vuestro lenguaje procás
o, ¡vive Dios! que mi espada...
PEPICO. ¿Quina ezpada? ¿Ezte animal
ze creu que va de guerrero?
XIMO. Xec, a mi no me vingau...
Jo t'unfle a tu i a eixe mico.
ORTEGA. ¡Menguado!

PEPICO. ¿A qui vol unflar?
Toque'm vozté a mi zi ez home.
XIMO. ¿Vols un[a] atra nyespla? ¡Xas!

Dándole un pescozón y tirándole el sombrero.

PEPICO. ¡Pillaztre! Zi nomez féra
l'acció d'alzar-me la mà...
¿I el zombrero nou? ¡Guillerma,
reguillerma, estic bufant!

Cogiendo el sombrero del suelo.

XIMO. Des de hui, el que de vostés
es propose festejar
en Consepsión, ja pot dir
que li trenque l'andamià
de les costelles.
ORTEGA. ¡Traidor!
¡Te arrancaste el antifás!
PEPICO. ¿Ez dir, que també ezte xulo...?
Li hu diré a un munizipal...
ORTEGA. ¡Hola, Don Diego!

Llamando a la izquierda.

ESCENA IX

Dichos y Diego, por la izquierda.

DIEGO. ¿Quins crits
son estos...?
XIMO. ¡Voto a Sant Blai...!
DIEGO. ¿S'ha fet alguna fallanca...?[46]
Que es pague la renúncia.
PEPICO. Zí, no zon malez fallanquez.
ORTEGA. Tinga vosté la bondat
de despedir a este home,
porque me siento capaz...
DIEGO. ¿A Ximo?
PEPICO. Vol pendre cartez
en el azumpt.
DIEGO. No està mal:
solo de tres. Si volgueren,
encara podia entrar
un atre...
PEPICO. No moz enredre.

DIEGO. Demanant carteta.
PEPICO. ¡Ai, ai!
Lo que jo demanaria
de vozté zeria el cap.
DIEGO. Com elles no vullguen vindre,
se mor un home passant.
Por supuesto, moltes voltes
consistix també en els als. [47]
ORTEGA. Pero, Don Diego, si ara
no se tracta...
DIEGO. Vosté mai
haurá vist que jo me pose
a la dreta del manyà.
PEPICO. Home, poze'z a l'ezquerra
o a on vullga, no ez eixe el caz.
DIEGO. És que hi ha qui les baralla
aposta, i ve el joc ruflat, [48]
i tot són cues i bufos...
PEPICO. ¡No et morirez, Caifaz!
ORTEGA. Si ham de seguir d'este modo,
prenc el montante i me'n vaig.
PEPICO. I jo també. Azò no paza
entre perzonez formalz.
Aguantar que moz inzulte
eixe cozí mal criat.
DIEGO. ¿Ell? ¿I qui el fica...? ¿Que has vist
alguna mala juà...?
XIMO. A mi en romanços dels seus
no me vinga.
ORTEGA. Es un rival.
PEPICO. Zí zinyor, en za cozina
eztà encarabazinat. [49]
DIEGO. ¿Tu? ¡Consepsión! ¡Consepsión! *Llamándola.*
Ixca vosté ací arrastrant
de manilla. [50] Ara vorem
en quins trumfos ha comptat
mon nebot.
XIMO. *[Apart]* Pareix falòria,
però m'estic tremolant.
PEPICO. Tinga prezent que la xica
me vol.
DIEGO. Ella contarà...
ORTEGA. Don Diego, vosté coneix
d'este amor la immensitat;
que Conxa és la meua glòria,
la meua llum; que quisá

arriesgue en esta partida
més que tots...

DIEGO. ¿Porta algun as
en pèl? [51]

ORTEGA. Don Diego...

DIEGO. ¡La basa
pot valdre tretze...! [52]

ORTEGA. Abroncat
estic d'ouir-lo; previnga
les conseqüències fatals.

DIEGO. Però home...

ORTEGA. ¡Comendador,
que me pierdes! [53]

PEPICO. No daran
ni un sisó de trobaürez! [54]
Zi ze perd, ¡què ha de donar!

DIEGO. ¡Consepsión!

Llamándola.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos y Concepción, por la izquierda.

CONSEPSIÓN. ¿Vosté cridava...?

DIEGO. Ixcam-ne prompte. Vejam
qui s'emporta este posillo. [55]

PEPICO. Faza favor d'emplear
atrez paraulez, zi no
mai z'aclarim.

DIEGO. ¿Tu, en quin llanç
me fiques a mi, chiquilla?

CONSEPSIÓN. ¿Jo?

DIEGO. ¡Sabent que este xaval
te pretén, no dir-me xut!
Ara, els sinyors s'han queixat,
i en moltíssima raó.

CONSEPSIÓN. ¿Raó? ¡Pues si no hi ha un tal!
Ximo a mi no m'ha dit res
sobre eixe estil.

DIEGO. ¡Condemnat!
Entonses, ¿per què me mescles
les cartes? ¡Vés-te'n!

PEPICO. ¿Què tal
z'ha lluït vozté, zo caje...?

XIMO. ¡Oi! ¡Farfalla!
CONSEPSIÓN. *[Apart]* ¡Està suant!
ORTEGA. Por el alma de Diego Corrientes [56]
a quien van a ajustisiar...
A Ximo, con sorna.
XIMO. Cavallers, al que a eixa xica
pretenga li talle el cap.
DIEGO. ¡Ximo!
PEPICO. Veja en eixe bando
qui no z'ariza.
XIMO. *[A Concepción]* ¡Callar
no puc més! Riu-te de mi
si vols, però estic rabiant
per dir-te: «¡Concepcioneta,
t'adore! No pot luchar
l'amor propi en el amor
que eixos ulls m'han inspirat».
Ara, burla't, tan amics
com sempre.
CONSEPSIÓN. No em puc burlar:
aixina te vullc.
XIMO. ¿Què dius...?
CONSEPSIÓN. Que al fi t'he[a] domesticat.
PEPICO. Zo Diego, ¿jo estic en limbo[g]
o voztez fan zombrez?
ORTEGA. ¡Ah,
verdugos, me han degollado...!
DIEGO. ¿Este xic els ha alcançat
a triunfos, o el compañero
és que féu algun descart...?
¡Jo no entenc...! ¡I ell arreplega...!
¡Xe! ¿Quin modo de juar
és este? Aparta eixa basa.
Informar-me vullc abans...
Digues, ¿el teu bodegó,
fonda, o casa de menjars,
se pot saber com seguix...?
XIMO. ¿Com? ¡Tan aparroquianat...!
DIEGO. Cavallers, té un bolot d'oros
el senyor, i com és mà...
perquè, volent-lo la xica,
vejen qui li'l pot llevar.
Retirat. [57]
PEPICO. Vamoz, ezte home
hazta l'últim moz han unflat

en lez maleïdez bolez
i en los triunfoz condemnatz...
¡Zeñorez, estic que brame!
¡Ez un dezconzuelo gran
pe'a el fill de la botigueta
delz quatre cantonz! Però, ¡ai!,
jo eztic segur que voztez
zí que me conzolaran:
un aplauzo per favor
i quedem totz conzolatz.

FIN

NOTES TEXTUALS

[a] A *O.C., ha.* Esmenem per evitar confusions.
[b] A *O.C., fas.* Esmenem per evitar confusions.
[c] Cal llegir aquest mot com a oxíton per mantenir la rima.

NOTES CRÍTIQUES

[1] *Tubina.* Castellanització de *tovina*, mena de jaqueta que duien els llauradors valencians al segle XIX (*DCVB*).

[2] *Solo.* Vid. nota [1] d'*Oros són trumfos*.

[3] *Hortet.* Vid. nota [2] d'*Oros són trumfos*.

[4] *Al bordell.* Vid. nota [23] de *L'agüelo Cuc*.

[5] *Guapo!* Vid. nota [6] de *Els nòvios de ma cunyà*.

[6] *Teatret de les sobrassaes.* Vid. nota [5] d'*Oros són trumfos*.

[7] *Confits del pinyonet.* Evidentment serien dolços semblants a les peladilles, i consistirien en pinyons recoberts de sucre o altra mena de pasta dolça.

[8] *Monot.* Vid. nota [7] d'*Oros són trumfos*.

[9] *Pamet.* Vid. nota [8] d'*Oros són trumfos*.

[10] *Guilopets.* Diminitu de *guilopo*, vid. nota [9] d'*Oros són trumfos*.

[11] *Cachorret.* Vid. nota [10] d'*Oros són trumfos*.

[12] *Rossí frisó.* El cavall frisó és una raça especial de cavalls; ací, el terme *rossí* cal suposar-lo emprat en el sentit despectiu de cavall vell, decadent, de poc vigor per al treball (*DCVB*).

[13] *Juan Pascual.* Nom d'un dels personatges de l'obra *El zapatero y el rey*, drama romàntic en dos parts, de José Zorrilla, estrenat en 1840 i 1842 respectivament.

[14] *Manilles.* Vid. nota [12] d'*Oros són trumfos*.

[15] *Bola d'espases.* Suposem que vol dir que ha guanyat les bases que s'han jugat a espases, car *fer bola* segons el *DCVB* és guanyar totes les bases en verts jocs de cartes.

[16] *Set i quart.* El sentit d'aquesta expressió se'ns escapa; potser faça referència a que li ha faltat poc per fer *set i mitja*, és a dir per encertar, en al·lusió a aquest popular joc de cartes.

[17] *Don Diego.* Suposem que es tracta de *Don Diego Tenorio*, nom del pare del protagonista de *Don Juan Tenorio*, la molt cèlebre obra de Zorrilla.

[18] *Po.* No localitzada la prenda de roba en qüestió; potser siga un gal·licisme per *peau*, pell, en referència a alguna prenda d'abric que en portés.

[19] *Pan y toros.* Nom d'una forma de pentinat amb patilles molt amples, que es relaciona amb el tocat dels torejadors.

[20] *Serena.* Per supost, sirena; aquest terme –ja arcaic– semblava mantenir-se en el món de

l'espectacle al XIX. Cfr. per exemple el sainet del mateix Escalante *La moma*, on el protagonista –ballarí de professió– s'enorgulleix d'haver intervingut en un ballet amb aquest títol de *Serena*.

[21] *Quillerma*. O també *Guillerma*, com apareix en altres llocs. Vid. nota [20] d'*Oros són trumfos*.

[22] Vid. nota [21] d'*Oros són trumfos*.

[23] Vid. nota [22] d'*Oros són trumfos*.

[24] *Flor d'alaçor*. Flor d'una planta semblant al safrà, de flors grogues i s'empraven per tenyir de groc. Sucedani de safrà, doncs.

[25] *Auzaez i bugaez*. En realitat, *ausades i bugades* és una expressió confirmativa equivalent a ¡ja ho crec! (*DCVB*).

[26] En realitat, i segons una creença molt estesa, la visió d'una imatge de Sant Cristòfol protegia *contra* els lladres durant tot el dia. (Vid. Joan Amades: *Costumari Català*, l'entrada corresponent al sant).

[27] *Onces*. Vid. nota [58] de *Matasiete...*

[28] *Art de la seda*. En realitat, *Arte Mayor de la Seda*. Cooperativa creada en 1869 amb antics components del Gremi de la Seda. Va tenir un notable desenvolupament dins el moviment cooperativista valencià, tot al llarg del segle XIX. Per altra banda, no podem oblidar que el *Col·legi* de l'Art Major de la Seda és el nom que rebia la seu del Gremi de Velluters des de 1686, quan Carles II els va concedir títol i privilegis.

[29] *Llançadora*. Peça del teler, feta tradicionalment de fusta i que es va passant d'un costat a l'altre del teler per formar els fils de l'ordit.

[30] *Zelindre*. Joc de paraules indubtablement graciós: d'Ortega –segons Pepico– no se n'ocuparà ni la *premsa* (artilugi per premsar) ni tan sols el *cilindre* de pedra que s'empra amb la mateixa finalitat.

[31] Vid. nota [17] de *La Patti...*

[32] *Director*. Ja per aquests anys comencen a individualitzar-se les figures del director, funció que fins el darrer terç del segle XIX havia estat exercida gairebé sempre pel primer actor de la companyia, o pel seu *formador*, és a dir: la persona que feia els *ajusts* i contractava els actors i les actrius. No oblidem que Rafael Maria Liern, un dels primers dramaturgs valencians del segle passat va acabar els seus dies com a director de la companyia de María Guerrero i Fernando Díaz de Mendoza.

[33] *Morrut*. En el sentit de ser molt gros, de molt de pes; *morrocotudo* en castellà.

[34] *Goleta*. Vid. nota [27] d'*Oros són trumfos*.

[35] Frase que no hem localitzat, tot i que té el sentit obvi d'agafar per sorpresa. Sobre el seu possible origen, vid. la nota [28] d'*Oros són trumfos*.

[36] *Zamugaes*. Samugades, vid. nota [30] d'*Oros són trumfos*.

[37] *Terno*. Vestit d'home format per pantaló, jaqueta i armilla.

[38] *Galotxa*. Vid. nota [31] d'*Oros són trumfos*.

[39] *De colp i volta*. Tot d'una, de sobte.

[40] *Ramet d'alborzoz*. L'*albors* és un dels noms que rep el fruit de l'arboç.

[41] *Zunyo*. Sunyo: malcarat, excessivament seriós (*DCVB*).

[42] *Galan de llapis*. El sentit és obvi (galant pintat, figurí), però no trobem l'origen de l'expressió.

[43] *Allargar-se*. Vid. nota [45] de *L'agüelo Cuc*.

[44] *Ciento en boca*. No hem trobat l'origen d'aquesta expressió, clarament ponderativa.

[45] Frase de sentit confús, potser *enrollar* siga ací una deformació per *arrollar*, i el que diu Ortega és que Ximo quasi arrossega Pepico.

[46] *Fallanca*. Vid. nota [43] d'*Oros són trumfos*.

[47] *Els als*. Els altres; era mot arcaic ja al segle XIX.

[48] *Ruflat*. Ruflar segons el *DCVB* significa alenar amb força; no acabem d'entendre quin sentit té aplicat al joc de cartes.

[49] *Encarabassinat*. Vid. nota [48] d'*Oros són trumfos*.

[50] *Arrastrar de manilla*. Arrastrar significa als jocs de cartes tirar trunfos per obligar els altres jugadors a tirar-ne.

[51] *As en pèl*. En efecte, a jocs com el *solo*, dur un as com a única figura (as en pèl vor dir això) feia que qui s'arriscava tenia molts problemes per aconseguir guanyar tots els altres jugadors.

[52] *La basa pot valdre tretze*. És a dir, pot valdre el màxim, i la jugada potser aleshores molt bona.

[53] *Comendador que me pierdes*. Vers 2556 de *Don Juan Tenorio*.

[54] *Trobaurez*. Trobadures: gratificació que es dóna al qui troba una cosa i la restitueix al qui l'havia perduda (*DCVB*).

[55] *Posillo*. Del castellà, pocillo. Vid. nota [50] d'*Oros són trumfos*.

[56] Vid. nota [51] d'*Oros són trumfos*.

[57] *Retirat*. En el sentit de retirar una basa qui l'ha guanyada.

LES COENTES

ESTUDI INTRODUCTORI

ENCARA no s'ha estudiat de forma detinguda la tendència a la geminació que presenta el conjunt de l'obra d'Escalante. El cas és, però, que ja a les primeres de les seues peces podem trobar l'aprofitament d'un tema (l'afició extrema al joc) en dues d'elles (*El deu...*, i *La casa de Meca*). I si en aquest cas concret ens trobem davant una segona peça que és continuació simple i directa de la primera, en altres el que hi ha és la recuperació de personatges i situacions (sense que puguem parlar, tanmateix, de *reescriptura*); així, *La xala* i a *L'escaleta del dimoni* ens situen en l'espai d'un pati/escala que permet de desplegar uns tipus ben característics. *Mentirola i el tio Lepa* i *Trapatroles*, com ja hem comentat, ens presenten el personatge del mentider inveterat... Finalment, *Les xiques de l'entresuelo* i el sainet que ara comentem ens presenten uns personatges molt semblants: les filles d'una família humil que tracten –mitjançant el matrimoni– d'escapar-se del seu món. Tema ben volgut per Escalante, com hem tingut ocasió d'anar veient.

Si les raons perquè Escalante haja emprat aquest procediment se'ns escapen (potser pel desig d'explotar a fons les possibilitats dramàtiques d'uns recursos teatrals certament rics, però que ell havia d'encabir dins les modestes proporcions d'un sainet), el que és cert és que la seua intel·ligència i saber fer teatral li impedeixen caure en una simple i mecànica repetició. Això és el que s'esdevé en aquesta ocasió: si en 1877, amb *Les xiques...* havia arribat a un dels seus cims de corrosivitat crítica, ara amb *Les coentes*, escrita entre la data de l'estrena de la seua darrera obra –*Un buen mosso*– i la de la seua mort (1889 i 1895), Escalante avança per aquest camí crític al temps que explora tot un seguit de possibilitats alternatives a les que plantejava a la primera d'aquestes obres. Així, i pel que fa al segon dels aspectes indicats, trobem d'entrada una modificació substancial: la figura de Don Macari, el pare de les tres xiques i que fa el paper de resignat i impotent consciència de l'erràtic comportament de les seus filles, ha estat substituït per una mare, Sebastiana, tan inconscient com les seues filles i decidida promotora de la recerca d'un marit per a aquestes.

Naturalment, açò darrer significa que front a les tres filles de la primera obra (Romana, Mariquita, Pura) no calguen més que dues en la segona (Artemisa i Rosario), ja que és la mare qui completa el trio dramàtic. Hi ha, en tots dos casos, altres dues figures que representen el seny; a *Les xiques...*: Batiste i Pepeta, l'honrat treballador que s'han enriquit gràcies al seu esforç i sense somiar truites, i la cosina treballadora i formal que fa de minyona de les seues pretencioses familiars. I a *Les coentes*: el tio Ramon, comerciant com Batiste, i Toneta, la filla del sabater. Clar que Escalante ja es preocupa perquè no hi hagen confussions: el tio Ramon, en esdevenir l'única veu conscient de tota l'obra, deixa de ser un jove per esdevenir un home gran, la funció principal del qual serà cloure l'obra convenientment (com ja indicarem tot seguit); Toneta, que no serveix (com ella mateixa s'encarrega de dir-nos al començament mateix de l'obra), serà com la Pepeta, el contrapunt sensat de la jove casadera, tal i com Escalante la voldria. El grup de pretenents ha sofert també modificacions, degut evidentment al fet que a *Les coentes,* les maniobres de la mare semblen haver reixit. Don Senén Baró, el *Barón* com l'anomenen, es declara dispost a casar-se amb qualsevol de les dues sempre que això no signifique un negoci ruïnós.

La presència d'aquest personatge que no existeix a *Les xiques* ens permet que plantegen la principal diferència de perspectiva que trobem entre totes dues obres: a *Les xiques*, les tres joves fracassen –per a desesperació de son pare– perquè les seues pretensions són massa elevades i perquè no dubten a conrear diversos pretenents alhora... Hi ha estretor econòmica, sens dubte, perquè una part important dels ingressos es dediquen a activitats sumptuàries i perquè les tres dones no fan res de profit; estretor, no pas pobresa galopant. És Romana a aquesta obra la que –sens dubte– encarna la vessant més grotesca de l'obra: com a soltera s'hi nega a envellir i la seua espera de l'home dels seus somnis té un si és no és patètic certament molt teatral. A *Les coentes*, però, la decoració ha canviat substancialment: els melindros del trio de casaderes han estat substituïts per les desesperades maniobres de les dues filles de Sebastiana –instruïdes per aquesta– per retenir Don Senén, el principal mèrit del qual són els seus diners. Tant Artemisa com Rosario es manifesten disposades a casar-se sense qüestionar-se en cap moment els seus autèntics sentiments. Aquest caràcter, prou més sòrdid, de la història, s'hi complementa amb el fet que mentre les filles de Don Macari coquetegen amb els pretenents, els que apareixen a *Les coentes* serveixen en algun cas per poder aturar la presentació de factures, i, un cop sembla assegurat un bon partit, són llençats al carrer sense contemplacions. El Caser, a més a més, accentua la desesperada situació econòmica de Sebastiana i serà el desencadenant de la catàstrofe final.

Catàstrofe pot semblar, és cert, un mot massa greu pel que no és, al cap i a la fi, sinó un sainet. No ho és, tanmateix. Front al melancòlic final de *Les xiques*, amb aquestes tornant a iniciar el ritual del *balconeo*... per veure si caçaven un bon partit, a *Les coentes* serà l'oncle qui les salve del

ridícul públic de trobar-se sense pretendent, embargades i desnonades... Salvació que té com a contrapagament un matrimoni igualment de conveniències: amb uns cosins als qui tant Artemisa com Rosario no havien fet fins aquell moment gaire cas... Necessitat, és obvi, continua obligant. I, com ja hem dit, el ridícul és públic i notori: davant la veïna, els pretenents frustrats, el caser, el pretenent que estira endarrera... Tan anguniosa arriba a ser la situació, en fi, que la solució feliç final, potser sone, massa i tot, a pura acceptació de les convencions de gènere. En aquest sentit, doncs, no ens pot estranyar que, per alguns crítics i persones de la professió que s'han enfrontat amb aquest text, siga aquesta l'obra més amarga i àcida de quantes va escriure el nostre autor.

Tot i que el tema fonamental de l'obra siga precisament l'exposició de la decadència de la família protagonista, Escalante –com fa a les obres més acabades de quantes va escriure– inclou també elements secundaris, que reforcen amb la seua comicitat la consistència de la peça. Ací, ens trobem amb Julián, en qui ridiculitza l'autor la proliferació de revistes satíriques, de molt modestes dimensions però d'eficàcia comprovada al seu immediat entorn (més o menys com la crítica continguda a les falles), cosa que li permet a l'autodenominat periodista (empeltat ací de poeta) exercir una mena de xantatge i gaudir d'una posició de privilegi que va més enllà de la seua situació real dins l'escala social. Per altra banda, Don Senén serà l'encarregat de fer el *morceau de bravoure* de l'obra, un llarg parlament (de vora cinquanta versos) on es plany de les seues malalties, amb divertides deformacions dels noms de les malalties que pateix el personatge. Fragment que com en altres obres no guarda relació directa amb l'obra (sí, però, indirecta –el personatge en qüestió avisa que en demanar-li'n diners la seua salut perilla– car Escalante és autor que no deixa massa caps solts a les seues obres), però que constitueix un dels fragments més brillants i reixits de la peça.

Com ja ens té acostumat Escalante des dels anys setanta, l'estructura mètrica és d'una extremada senzillesa:

vv.	1- 62	Romanç en	à
	63-172	Romanç en	í a
	173-294	Romanç en	é
	295-384	Romanç en	à a
	385-470	Romanç en	à e
	471-482	Redondilles	
	483-486	Quarteta	
	487-538	Redondilles	
	539-542	Quarteta	
	543-628	Romanç en	é a
	629-650	Romanç en	à
	651-654	Sonet (1r quartet)	
	655-656	Romanç en	à
	657	Sonet (primer vers del segon quartet)	
	658-703	Romanç en	à
	704-817	Romanç en	à o
	818-849	Romanç en	à a

És a dir: ens trobem davant una obra escrita en romanç amb l'excepció de l'escena còmica protagonitzada per Don Senén i les seues malalties, escrita en rima consonant i estrofes de quatre versos (redondilles i alguna quarteta); estructura aquesta que Escalante empra amb prou assiduïtat per remarcar la comicitat de determinats pasatges.

Percentualment, les dades són igualment explícites i s'hi destaquen clarament cap a les assonàncies mès fàcils (*à à a, é*):

Romanç	en à	132 vv.	15,5 %
	en à a	122 vv.	
	en à e	86 vv.	
	en à o	114 vv.	
	en é	122 vv.	
	en é a	70 vv.	
	en í a	110 vv.	
	total:	756 vv.	89 %
Redondilles		80 vv.	
Quartetes		8 vv.	
Sonet (fragments de)		5 vv.	

Adonem-nos, per cert, de com Escalante ha distribuït de forma prou equilibrada els versos escrits en romanç entre les diferents rimes, sense decantar-se per cap d'elles en particulars (s'oscil·la entre el 9 i el 15,5 %).

Tradicionalment ha estat considerada aquesta obra com l'última escrita per Escalante. Això és degut més que no pas a l'existència de proves positives en aquest sentit (la nota que l'encapçala a l'edició de les *Obras Completas* no explica sinó una evidència: que l'obra no estava encara estrenada) a una suposició potser derivada per l'ordre en què Escalante lliuraria les quatre obres encara inèdites; quatre, en efecte, car si bé *Trapatroles* s'estrena pocs mesos després de la mort (raó per la qual hem de suposar que el text ja es trobaria lliurat a la companyia que l'anava a estrenar), era *strictu senso* inèdita abans de la mort de l'autor. Tanmateix, si tenim en compte el que hem comentat en parlar d'*Un buen mosso*, cap dins el possible que l'obra es trobés escrita alguns anys abans i no poc abans de morir, com s'indica a les *Obras Completas*. I, a més, no disposem de cap prova fefaent que l'ordre correcte d'escriptura siga el proposat per Federico Doménech en l'edició suara esmentada. Si el mantenim és, doncs, més per convenció que per convenciment; i, a més, si aquest fóra el correcte, caldria reconéixer que després de dues peces més aviat mediocres (*Tadea...* i *Bolot...*) la capacitat dramàtica d'Escalante hauria tornat a cobrar força i a enlairar-se de nou.

Siga com siga, la primera edició d'aquesta peça va ser la continguda a l'edició de les *Obras Completas*, raó per la qual no podem parlar pròpiament d'edició crítica, sinó simplement d'edició exporgada d'errades i regularitzada d'acord amb els criteris que hem vingut mantenint tot al llarg de la present edició.

LES COENTES

Pieza bilingüe en un acto.
Original y en verso.

Esta pieza debió ser escrita poco antes de fallecer el autor, por cuanto a la relación de los personajes que figuran en ella no se acompaña, como se hace en las ya ejecutadas, los nombres de los actores que la estrenaron ni el teatro donde tuvo lugar la primera representación. [1] *

PERSONAJES

Sebastiana
Artemisa
Rosario
Toneta
Don Senén
El Casero
El tío Ramón
Julián
Tárrega
Facundo

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 2160-2162.

ACTO ÚNICO

Sala modestamente amueblada. Puertas al foro y laterales. Una ventana a la izquierda.

ESCENA PRIMERA

Ramón y Toneta.

RAMÓN. *(Por el foro)* Bon dia. ¿Ací viu encara
la viuda de mon germà?
Jo sóc el tio Ramon
Borrega.
TONETA. Els he[a] ouït parlar
d'u que té una botigueta
en Castelló...
RAMÓN. Ecolocuà[2].
A fer en València vinc
unes compres, i a parlar
en ma cunyà Sebastiana
i en les xiques. ¿A on estan?
TONETA. Dormint la siesta.
RAMÓN. ¿La siesta?
Amigo, això és un regal.
¡Bona vida!
TONETA. Bona. En canvi,
també passen bona fam.
RAMÓN. ¡Com! Pues el meu Severino
una renteta els deixà...
TONETA. De sis quinzets.
RAMÓN. ¿Li pareix
mala ajuda, treballant...?
TONETA. ¡Se rebaixarien elles...!

RAMÓN. ¿No treballen? ¿Pues, què fan?
TONETA. Passar mano sobre mano
tot el dia. Ací no es fa
més faena que mirar-se
a l'espill i festejar.
Vosté repare l'aseo
de la casa.
RAMÓN. Malo... Mal...
¿Conque festegen?
TONETA. ¡Si són
les carasseres més grans...!
En Bambosí i Baioneta
tres voltes han renyit ja.
RAMÓN. ¿Qui és Bambosí?
TONETA. Un factoret[3]
de la botiga del Gat.
RAMÓN. ¿I Baioneta?
TONETA. Un chiquillo
que encara no fa dos anys
l'acompanyaven a escola,
i hui la ve ací tirant
d'home de lletres. Li han tret
Baioneta perquè va
muy tieso, i a tots, de llengua,
vol sempre desafiar.
RAMÓN. ¿Vosté servix...?
TONETA. Jo sóc filla
del sabater que viu baix.
RAMÓN. Vamos, és amiga.
TONETA. ¿Amiga?
Des de que m'han sonsacat
al nòvio meu, no puc vore-les;
i ara els vaig a demanar
el mocaor que els deixí
l'atra nit, pe'a anar al ball
i el mig duro del remendo
d'unes botes.
RAMÓN. ¡Ai, ai, ai...!
¿També és gent mal pagaora?
TONETA. Si algú els fia, està arreglat.
El amo nou de la casa
ahir se n'anà bufant.
Lo manco féu set viatges
i no les pogué[b] encontrar.
RAMÓN. ¿Per què diu l'amo nou?
TONETA. Perquè és un tio, que abans

negociava en criaïlles[4]
i hui esta finca ha heretat.

RAMÓN. Pareix que senta roïdo.
Cert: ací ve ma cunyà...

ESCENA II

Dichos y Sebastiana, por la izquierda.

SEBASTIANA. ¿Que m'hauran fet estes xiques
l'añadido[5] i la pastilla
del cosmètic?

RAMÓN. Sebastiana...

SEBASTIANA. ¡Ramon! No te coneixia.

TONETA. Tinc que [e]lixir de casa, i vullc
el mocaor en seguida,
i el mig duro de les botes...

SEBASTIANA. La senyoreta Artemisa
t'heu donarà.

TONETA. *[Apart]* Sinyoreta
de la gamba.[6]

Vase [por la] izquierda.

RAMÓN. ¿I la família...
Les xiques...?

SEBASTIANA. Guapes; els teus
xicots, ¿a qué se dedican...?

RAMÓN. A despatxar al taulell.

SEBASTIANA. Habiendo tantas botigas
de salsas...

RAMÓN. Tot està mal.

SEBASTIANA. Lo que más les convendría
es un empleo; si a mí
m'heu escrius, ya lo tendrían.
La otra noche, en la tartulia
de casa las de Gorrita,
le hablé a un requidor pa que
le diesen la serenía
del barrio a sierta persona,
y se la sacó en seguida.

RAMÓN. No pensava que tingueres
tant d'influco... *[Apart]* ¡Açò encandila!
[Alt] Per supost, qui s'ha deixat
d'escriure eres tu, i m'admira,
pues saps que els xics se volien

i entre nosatros s'havia
tractat algo de casar-los
quan fóra temps...

SEBASTIANA. ¡Mira, mira!
L'any passat se digué en broma,
i ell és que en sèrio hu prenia.

RAMÓN. No hu negue, i els xics també;
però si creus que m'humilla
el desaire, t'equivoques.
Res hi ha perdut. ¡Quina guitza...!

SEBASTIANA. No ves que, como ellas viven
en la sosiedat metidas,
no se acuerdan... Cuatro meses
ha estao hablando Artemisa
con un carete, sobrino
del general Femenías,
i hui el baró de Sollana[7]
dóna entendre quan s'explica
que li fan goig... Si elles tenen
un atractiu...

ESCENA III

Dichos, y Rosario y Artemisa por la izquierda.

ROSARIO. Mamaíta:
¿t'agraen estos caprichitos[8]
com me'ls ha fet Artemisa?

ARTEMISA. Diu que a lo flamenco estava
millor.

Mirándose las dos al espejo.

SEBASTIANA. Però no s'estila.

RAMÓN. Xiquetes...

SEBASTIANA. El tio Ramon.

ROSARIO. El tio...

ARTEMISA. ¡Ah, sí! ¡Bona vista
vejam!

RAMÓN. ¡S'hau fet molt fadrines!

ROSARIO. ¡Vaya...!

RAMÓN. *[Apart]* ¡M'agrà l'acollida!
Ni per los xics me pregunten,
[Alt] Quiquet i José María
me donaren pe'a vosatros
expressions...

ARTEMISA. Gràcies.

ROSARIO. Aixina,
per més que digau, el monyo
no em favorix...
SEBASTIANA. Pues tu, *fija't*;
les polles elegants, totes
el porten... Veges Emília,
la de Tuset...
ROSARIO. ¿I eixa és més
elegant que jo?
SEBASTIANA. No, filla...

ESCENA IV

Dichos, y Toneta, por la izquierda, con un pañuelo de lana en la mano.

TONETA. *(A Artemisa)* ¡Xica, tu este mocaor
me l'has tacat!
ARTEMISA. ¿Yo? Mentira.
TONETA. ¿Conque açò no és una taca?
¡Repareu, i ol a sardina!
RAMÓN. *[Apart]* ¡Eu, l'elegància en sardines
no pareix que faça lliga!
TONETA. Espera un poc, que ací en veig
un[a] atra, i esta és de tinta.
Mai escarmente: torneu
a demanar-me en la vida...
La que no té p'a lluir
no ix de casa.
SEBASTIANA. Vinga, vinga...
TONETA. ¡Ah! El mig duro del remendo
de les botes.
SEBASTIANA. ¿Artemisa
no t'ha dit que quan canvie?
TONETA. Però vosté mai canvia.
Vase por el foro.
SEBASTIANA. *[Apart]* Davant d'este home...
ROSARIO. ¿Tu veus
que descarà?
ARTEMISA. ¡Cuán altiva!
ROSARIO. ¡El macarró! [9]
ARTEMISA. Sin embargo,
lo que és la taca de tinta
li la féres tu a l'untar-te
les botes.

ROSARIO. Com les tenia
un poc pelaes...
SEBASTIANA. Guapo [10], bien.
ROSARIO. Tot és despit i malíccia
perquè sap que me fa el oso
el peluquero.
SEBASTIANA. Pues mira,
hoy hemos de despachar
a toda la pollería.
No vullc que el baró s'alarme.
Arregleu-se abans que vinga.
¿El vestit de filosé [11]
us l'ha tornat la modista?
ROSARIO. ¿Quin filosé? ¿No quedàrem
en que ella mos el faria
quan vingueren les llanetes
d'a quinzet?
SEBASTIANA. *[Apart]* ¡Oi! ¡Haurà indigna...!
[Alt] Ramon, jo no t'oferixc...
Com la casa és reduïda...
RAMÓN. Açò em faltava; digues
que em despatxes en política.
SEBASTIANA. ¡Guapo!
RAMÓN. *[Apart]* Són unes coentes,
i ni mirar-les devia...
SEBASTIANA. Ja s'ha unflat.
RAMÓN. Adiós.
SEBASTIANA. Tindríem
el testimoni de vista...
RAMÓN. Sí que estan.

A la puerta del foro, suponiendo que habla con alguien que está en la antesala.

SEBASTIANA. Ara, ¿en qui parla?
RAMÓN. Ací pregunten si esteu...
ROSARIO. Serà el baró....
SEBASTIANA. A les orelles
el tenia; no em sorprén.
¡I jo sinse pentinar!
Entretingau-lo un moment...
RAMÓN. És el amo de la casa.
SEBASTIANA. ¡Xico, digues que no estem!
RAMÓN. Ara ja hu sap... Passe, passe.

Vase por el foro.

ESCENA V

Sebastiana, Artemisa, Rosario y el Casero por el foro.

SEBASTIANA. *[Apart]* ¡Bruto més que bruto! *[Alt]* ¿Usté
dise que nos busca?
CASERO. ¡Gracias
a Dios que las puedo ver!
SEBASTIANA. ¡No tengo el gusto...!
CASERO. Yo soy
sobrino del tío Andrés,
que al morirse me ha dejao
la finca...
SEBASTIANA. ¿Ha muerto...?
CASERO. En Utiel.
SEBASTIANA. ¡Cuánto lo siento! ¡Jesús!
Niñas, ha muerto...
ARTEMISA. Hu sabem.
SEBASTIANA. ¡Tan amigo nuestro qu'era!
Pero, descanse...
CASERO. Estoy bien.
SEBASTIANA. ¡Qué lástima! ¡Un caballero
tan fino...! Créame usté,
por ser esta casa suya
no me he mudao hase un mes,
pues a mí las casas viejas
no me gustan, francamente.
CASERO. Inquilinos hay de sobra,
y en cuanto ponga el papel... [12]
SEBASTIANA. ¡Calle, por Dios! Si parese
esto l'arca de Noé;
¡si aquí las ratas nos sacan
a bailar!
ROSARIO. La mamá, en ver
un ratolín, en seguida
s'aborrona.
CASERO. Fácil es
el remedio: habiendo gatos...
SEBASTIANA. ¡Si hemos tenido ya seis!
Pero se los comen ellas.
Aguarde que venga, pues,
la época de las pusas,
que ni acostá, ni de pie,
puede una vivir...

ARTEMISA. Mamá,
davant d'este cavaller...
SEBASTIANA. Amigo, como vosotras
no las sentís, pues tenéis
en cuenta de sangre, horchata...
y a mi me pasa al revés,
que en allegando el calor,
¡uf!, ardo como un cuet;
las replego todas.
CASERO. Vaya,
yo vengo a decirla a usté
que en éste son quince meses
los que debe de alquiler...
SEBASTIANA. ¡Uy, Jesús! ¡Y qué salida
tan extraña! Don Andrés
nunca se hubiera atrevido
a desirme... Y eso que él
tenía satisfacsión...
Pero sabía muy bien
que yo soy una señora,
y si nos, infórmese
de todo el mundo. Pregunte
y que le digan quién es
doña Sebastiana López
de la Borrega.
CASERO. ¿Y pa qué?
SEBASTIANA. Que a mi esposo ya estuvieron
el año sesenta y seis
casi a punto de nombrarle
gobernador de Jaén.
pero él prefirió l'empleo
de la Llongeta [13].
CASERO. Otra...
SEBASTIANA. Usté
bien habrá oído nombrar
al inspector Sabater;
pues era padrino de ésta *Señalando a Rosario.*
y el comandante Porsel,
primo hermano mío.
CASERO. Pero,
señora, ¡por San Ginés...!
SEBASTIANA. Lo digo para que no venga
hasiendo así el chagantet.
CASERO. Yo hasta ahora no he faltao.
ARTEMISA. És cert, mamà.
SEBASTIANA. ¿Tú, también

me hases la contra?
ARTEMISA. El senyor
no s'ha propassat en res.
SEBASTIANA. Saps que todos los amigos
disen: «Mentira pareix
que ustedes puedan vivir
en este trabuco» [14].
CASERO. Pues
alquila usté un palacio.
SEBASTIANA. Presisamente anteayer
me ofresieron en l'Ensanche... [15]
CASERO. Pues, hija, múdese usté.
SEBASTIANA. Hombre, no quiero: que els trastos
todos s'echan a perder
con las mudansas.
CASERO. Entonces,
acabemos de una vez.
O me paga usté los quince...
SEBASTIANA. Ni quinse ni diesiséis.
Cuando me mate las ratas
entonces le pagaré.
CASERO. Si piensa de mí reírse,
le aseguro, ¡voto a quién!,
que por el balcón los muebles
arrojo.
SEBASTIANA. ¡Usté es un soés
que atropella a una señora!
CASERO. ¡Señora...!
SEBASTIANA. Más que no usté,
¡so criaillero!
CASERO. ¿Cómo
criaillero?
ROSARIO. ¡Per Déu!
SEBASTIANA. ¡Virgen, qué sofocasión...!
(A Rosario) Sosténme, voy a caer.
¡Ay, parese que me ahogue!
ROSARIO. ¿Vols aigua?
ARTEMISA. ¿Vols un refresc?
SEBASTIANA. No: sacadme el barralito
del ashar.
ROSARIO. ¡Te estàs batent! [16]
SEBASTIANA. ¡La convulsión! ¡El ataque!
Cayendo sobre una silla.
ARTEMISA. Haga el favor de volver.
Mire el estado en que se halla.

ROSARIO. Está sin sentido.
CASERO. Bien.
Como vuelva y no me pague
la cito hoy mismo ante el juez.

Vase por el foro.

ARTEMISA. ¿Mamá, te pasa?
ROSARIO. ¿Te pasa?
SEBASTIANA. Però, ¿hau vist què ordinari és?
¡Serà capaç de citar
a una persona decent!

ESCENA VI

Dichas, y Tárrega, por el foro.

TÁRREGA. Muy buenas.
ROSARIO. ¡Oi, Bambosí!
SEBASTIANA. Buenas. *[Apart]* Enjornet aguaita.
Poques raons, que el baró
pot vindre.
TÁRREGA. Tinga, gitana:
en pago del gran disgust
que em donà anit, li duc ara
estos clavells.

Dándole unos claveles a Rosario.

ROSARIO. ¡Quin disgust!
TÁRREGA. Dona, envie enhoramala
al peluquero; no sap
ballar, i s'empenya en traure-la,
això és ridícul. ¿Tinc jo
raó, donya Sebastiana?
SEBASTIANA. Tampoc fa bé desairar-lo.
CASERO. Però, dona, si eixa xanca [17]
ni sap lo que són Llanseros [18],
ni la Virgínia. Allà a on vaja
un tipo així, ¿quina xica
fa cas d'ell? Jo m'amagava.
Tinc que amostrar-li un ball nou:
«La masurca del Pirata» [19].
Agarre's i els primers passos
li marcaré...
SEBASTIANA. Escolte, Tàrrega,
les cretones d'a sisó [20],
¿no s'han resibit encara...?
TÁRREGA. No, sinyora. I a propòsit,

el principal[21] preguntava
abans per aquell comptet.
Ací el duc...

SEBASTIANA. Esta setmana.

ESCENA VII

Dichos, Julián y Facundo, por el foro.

JULIÁN. ¿Te dije yo que el periódico
alborotaría?

FACUNDO. ¡Cáspita!
¡Es un gran número!

SEBASTIANA. Xiques,
Baioneta i l'atre.

TÁRREGA. El facha[22]
del peluquero...

JULIÁN. Artemisa... *Saludando.*

ARTEMISA. Adiós...

JULIÁN. Doña Sebastiana.
Le ofrezco a usté un ejemplar
de *La víbora.*[d]
Dándole un periódico.

SEBASTIANA. Mil grasias.
¿Qué tal érsito ha tenido?

JULIÁN. ¡Piramidal! No se habla
de otra cosa. Las de Gálbez
hoy deben estar voladas.
Las pongo un suelto feroz.
Si el primo saca la cara,
le desafío. Tres lances
he tenido esta semana.

FACUNDO. La verdad es que un periódico
satírica hasía falta.[23]

JULIÁN. Y escrito por mí...

FACUNDO. Y por mí,
que te ayudo...

TÁRREGA. ¡Ai, carabassa![24]

JULIÁN. Aquí verá el soneto
que le dedico a Sollana.
Se lo prometí...

FACUNDO. ¡Es magnífico!
[Apart] Un bunyol.

JULIÁN. Lo que se llama
de primera fuerza.

FACUNDO. Puede
que algún regalo te valga...
JULIÁN. ¡Quita hombre! *[Apart]* Con esa idea
lo escribí.
FACUNDO. *(A doña Sebastiana)* Veja eixa plana.
La poesia eixa, a on diu
«A Rosario», és meua.
JULIÁN. ¡Vaya!
¡Si tú tienes más numen...!
FACUNDO. ¿Què li pareix, eh?
A doña Sebastiana, que está leyendo el periódico.
SEBASTIANA. No es mala...
FACUNDO. Té pensaments prou bonicos.
Este és el que més resalta:
Tomándole el periódico y leyendo.
«De tus ojos el fulgor
lo envidia el sol rutilante,
como envidian las estrellas
el fulgor... de las que salen
a veses con rabo».
TÁRREGA. El rabo
devies tu dur-lo.
FACUNDO. ¡Tàrrega!
JULIÁN. *(A Tárrega)* ¿Ha comprado usté algún número?
TÁRREGA. No me gustan las versadas.
JULIÁN. ¡Qué dice este ente!
TÁRREGA. Que no
acostumbro a comprar aucas.
JULIÁN. Usted es un botarate.
TÁRREGA. ¡Julián! Eixa paraula...
JULIÁN. No la retiro.
SEBASTIANA. Señores...
JULIÁN. Y nos veremos las caras.
FACUNDO. Bien dicho está.Tu, ¿què entens
de poesia?
TÁRREGA. ¡Home, vaja
i deprenga a fer peluques!
SEBASTIANA. Esto no tiene sustansia...
(A Rosario) ¿Han tocat baix? El baró
deu ser. *[Alt]* Me duele en el alma
dejarles a ustedes, pero
hemos de salir de casa...
Niñas...
JULIÁN. Bien, bien.

ROSARIO Y ARTEMISA. Adiós.
JULIÁN. Abur.

Vanse las tres por la izquierda.

SEBASTIANA. Jo en lo monyo solt encara...
JULIÁN. Se batirá usted conmigo
al sable.
FACUNDO. I en mi a l'espasa.
TÁRREGA. Toqueu. Pe'a unflar-[v]os als dos
me sobra la mitja vara. [25]

ESCENA VIII

Dichos, y Don Senén, por el foro.

SENÉN. Ni passà Déu de la creu
ni jo d'este piso passe.
JULIÁN. Don Senén... Id, que ya os sigo;
nada más voy a entregarle...

Vanse por el foro Facundo y Tárrega.

SENÉN. ¡Xi, m'ha mort esta escaleta...!
Cavallers, si no m'allarguen
en seguida una caïra,
en terra me deixe caure.
JULIÁN. *(Ofreciéndole silla)* Barón, tome usted asiento...
[Apart] ¡Es un ballenato!
SENÉN. Aguarde,
que esta ha cloixit. No fem ara
volantins i em quede envàlid.
JULIÁN. Tome otra.
SENÉN. ¡Ah, voto va Dios!

Al sentarse da un salto, llevando la mano al asiento de la silla, sobre el que habrá un añadido y algunas horquillas.

¿Han deixat ací argilagues?
Un añadido y dos ganchos,
que em claví hasta... ¡Mal viatge!
Encara pendré la porta...
JULIÁN. ¡Caramba! Siento el percance...
SENÉN. Jo sí que sent la coentor...
JULIÁN. En esta no hay...

Ofreciéndole otra silla.

SENÉN. Ja m'escame.

Sentándose.

JULIÁN. Le guardo a usted una *Víbora*...
SENÉN. ¿A mi?
JULIÁN. Y celebro encontrarle...
SENÉN. ¡Este, está loco! Pero, hombre,
¿yo pa qué quiero esa clase
de animal?
JULIÁN. Si es el periódico
que publico...
SENÉN. ¡Ah! Ja em faig [c] càrrec...
JULIÁN. Según le ofrecí, he tenido
la honra de dedicarle
un soneto. Usted lo lee
y ya me dirá más tarde...
SENÉN. Xico, xico, vine, escolta...
JULIÁN. *[Apart]* ¡Me tutea, el muy salvaje!
SENÉN. Ya dije que no quería
que em posareu en lo diari...
JULIÁN. Le gustará a usted; ¡es magnífico!
Abajo están esperándome:
tengo un desafío a muerte.
Abur.

Vase por el foro.

ESCENA IX

Don Senén, y luego, por la izquierda, doña Sebastiana, Artemisa y Rosario.

SENÉN. Este saltafalles [26]
me ve a mi en dedicatòries,
i algo tindré que donar-li...
¡*La Víbora*! Bo estic jo
pe'a que de picaes me parlen.
SEBASTIANA. ¡Sinyor barón...! Queto, queto.
No es mueva.
SENÉN. No, si no m'alce.
ROSARIO. Pocos cumplidos.
SENÉN. Me fa
moltíssima por alçar-me.
ARTEMISA. Aquí está en su casa.
SENÉN. Grasias,
pimpollos. *[Apart]* Hui me declare:
m'agraen molt estes xiquetes.
SEBASTIANA. Yo, para que no esperase,

me he peinao a arrapa i fuig,
com suele desirse...
SENÉN. *[Apart]* ¡Diable!
Xi, ¿en lo cap, què du esta dona?
SEBASTIANA. Temíais que os engañase;
ya lo tenéis aquí, vamos...
ROSARIO. El señor es muy galante.
SEBASTIANA. Estaban más desfisiosas...
¡Usté pareix que s'enganxe...!
ROSARIO. ¿Tiene algo...?
SEBASTIANA. ¿Le dio changlote?
Sacad agua...
SENÉN. No, no saquen...
SEBASTIANA. Tendrá calor; abrid pronto
la ventana.
Artemisa abre la ventana.
SENÉN. ¡Si es que me hase
reír eixa escarapela
que du en lo monyo, diantre!
SEBASTIANA. ¿Quina? ¡Oi, Jesús!
ARTEMISA. ¿Qué es?
SEBASTIANA. Torbà,
com agoniant-me estaveu,
me posí en lloc d'una flor,
l'espongeta de pintar-me...
SENÉN. Xi, calla, calla...
SEBASTIANA. ¡Què risa,
barón!
SENÉN. Usté dio en llamarme
barón... y todos se piensan...
Yo soy Baró de nyinyatge...
SEBASTIANA. ¿Y no es barón?
SENÉN. Clar, soy macho.
Digo...
SEBASTIANA. Hase más retumbante.
SENÉN. ¡Apchí...! ¿Se han dejado abierta
la ventana?
SEBASTIANA. Tanqueu.
SENÉN. Tanquen.
¿M'ha visto? Estaba suando.
ARTEMISA. No corre ni un pelo d'aire.
Cerrando la ventana.
SENÉN. Las personas delicadas
como yo, deben cuidarse.
ROSARIO. ¡Dise que está delicao!
SEBASTIANA. ¡Qué bromozo[27] es!
SENÉN. ¡Adelante!

SEBASTIANA. ¡Si da ustet salut al mundo!
ROSARIO. ¡Tan robustote!
ARTEMISA. ¡Tan ample!
SENÉN. Justamente ese es mi mal.
SEBASTIANA. ¿Eso es mal?
SENÉN. ¡Hi ha pe'a penjar-se!
Al verme como un llaüt [28],
tots ixen en la cantà
de desirme: «¡Hombre, usté está
reventando de salut!»
No saben lo que me abronco
de esta robustés insana,
que em costa cada setmana
mantindre més d'un floronco [29].
Porque esta cosecha impía
es en mí tan abundante
que siempre tengo sobrante
aun cuando reine sequía.
Lo bo és que em veuen patir
lleno de desinquetud,
y aún se atreven a desir:
«¡Tonto, pues si eso es salud!»
SEBASTIANA. Sierto.
SENÉN. Espere una meajita,
que no acaba aquí el bromaso:
hay ves que bajo del braso
siento sierta picorita,
que al prinsipio no me altera,
però als pocs minuts que passen,
¡Cristo!, el sobaco em traspassen
en una aülla saquera...
Creyéndome en l'ataút,
llamo a un médico, ¡yo trino!,
y ell dise: «Es un golondrino [30];
esto no es nada: es salud».
Y con la salud maldita
me té prop d'un mes perdut,
¡afirmando que es salut
i cobrant-me la visita!
SEBASTIANA. Ustet abulta...
SENÉN. ¿Abultar?
Pues contarle de sipelas [31]
y flusiones a las muelas [32]
sería nunca acabar.
A mí, un pequeño disgusto,
cualquier impresión... no res,
que me demanen diners

o em donen de xansa un susto,
en seguida me alborota
la sangre –pareix mentira–,
lo mismo que si bollira,
¡y me hase sudar cà gota!

SEBASTIANA. Causarán impertinensias,
en ello todos convienen;
pero gravedad no tienen
esa clase de dolensias.

SENÉN. Tampoc són graves ni gravas,
y yo sé las desasones
que paso con los pruñones
y las salidas de fabas.
En fi, váyase al veneno
mi salud...

SEBASTIANA. ¡Qué ingratitud!

SENÉN. Desde que tengo salud
no estoy ni dos días bueno.

ROSARIO. ¡En quant poc d'aigua s'ofega!

SEBASTIANA. Claro. Yo me ajuegaría
que en casándose cambía.
Lo mismo era La Borrega.

SENÉN. ¿Sí? Pues seguiré el capricho
y me caso, como hay Dios,
con la que de ustedes dos
me quiera. Lo dicho, dicho.

SEBASTIANA. ¡Jesús!

SENÉN. Saber me presisa
si els pete. [33]

SEBASTIANA. *[Apart]* ¡Al fi rebentà!
[Alt] ¿Lo habéis oído?

ARTEMISA. Mamá...

SEBASTIANA. *(A Rosario)* Habla tú...

ROSARIO. Me ruborisa...

SEBASTIANA. Niñas, no es ningún aprieto...

SENÉN. Clar; también podía yo
burrorisarme. L'objeto
es desirme pronto sí u no.

ARTEMISA. Mucho me honra...

ROSARIO. Y a mí...

SENÉN. Grasias.

SEBASTIANA. ¿Lo ve usted? A las dos les peta.
(Aparte, a las niñas) Pareséis nyim, nyam, terreta
d'escurar [34], *[Alt]* ¡Uy, qué chelasias! [35]

SENÉN. A las dos; yo solamente
puedo con una apencar.
No sè com s'ha d'arreglar

El assumpt.

SEBASTIANA. Muy fásilmente.[36]

ROSARIO. ¿Cómo salimos del trote?

SEBASTIANA. Por suerte: haséis palletitas;
la que saque las larguitas,
ésa se lleva el titote.

ROSARIO. Ben pensat.

ARTEMISA. Pe'a eixir del trot...

SENÉN. ¿El titote soy yo?

ARTEMISA. ¡Xansa!

SEBASTIANA. Ha sido una comparansa...

ROSARIO. ¡Si m'ixquera a mi el titot!

SENÉN. No vullc que me rifen. Ja
triaré la que em parega.

SEBASTIANA. Llévesa la que se lleve,
se llevará usté una perla.
Y en cuanto a la dote, grasias
a Dios poseemos tierras...

SENÉN. Usté me dijo que en Pego...

SEBASTIANA. Allí compró La Borrega...

SENÉN. Bien valdrán veinte mil duros
las que tengo yo en Cullera.

ROSARIO Y ARTEMISA. ¡Vint mil!

SEBASTIANA. Usted es pudiente,
pero ellas buscan las prendas
en la persona.

ROSARIO. Y las suyas
son estimables.

ARTEMISA. Muy bellas.

ROSARIO. ¡Tan simpático!

ARTEMISA. ¡Tan fino!

SENÉN. ¿Ya me jameláis?[37]

ROSARIO. ¿Se acuerda
que prometió acompañarme
esta tarde a comer fresas?

SENÉN. *[Apart]* Acompanyar-les vol dir
convidar-les. *[Alt]* Guardo idea...

ROSARIO. Cuidadito, que si falta
le prometo a usté una felpa...[38]

ARTEMISA. Pues la mía será floja...

SENÉN. ¡Hombre, cómo se despiertan!

SEBASTIANA. ¿Verdad que son muy moninas?
Si las viese La Borrega...

SENÉN. ¿Que también tienen borregos?

SEBASTIANA. ¿Borregos...?

SENÉN. Como nomena...

SEBASTIANA. ¡Calle! Si es apellido

de mi esposo, que en gloria estea.
ROSARIO. ¿Conque iremos?
SENÉN. Bueno, chicas.
ARTEMISA. Pues pronto estamos dispuestas.
ROSARIO. Pronto.
SENÉN. Lo manco me costa
quatre pessetes la festa.

ESCENA X

Don Senén y Doña Sebastiana.

SENÉN. Eu, yo les hablo de tú
sin pararme en etiquetas.
SEBASTIANA. Lo natural desde hoy
es tratarnos con franquesa.
Por que a usté ya le miramos
aquí como cosa nuestra.
SENÉN. Sierto. *[Apart]* És gent carinyosota.
SEBASTIANA. Y ahora pienso... Pa que vea
si le trato en confiansa:
hasta efectuar la venta
que tengo anunsiada de unos
algarrofos en La Puebla, [39]
pues nesesito esos días
algún dinero, hago cuenta
de pedírselo a ustet.
SENÉN. *[Apart]* ¡Oi!
¡Sant Jaume! *[Alt]* Bien, lo que quiera.
[Apart] ¡No es planta a boca de *jarro*
una trabucà més seca!
SEBASTIANA. Por supuesto, los amigos
s'ofenderían si supieran...
SENÉN. *[Apart]* ¡Tota la sang m'ha fet una
revolució! ¡Bfu...!

Paseándose y limpiándose el sudor.

SEBASTIANA. ¿S'ofega
de basca? Abriré un poquito.
SENÉN. Deje...
SEBASTIANA. Como se pasea
bufando... Oiga, en confiansa,
¿cuála le gusta más de ellas...?
Diga la verdad.
SENÉN. Cada una

per son estilo, ¿y en venta
qué valdrán los algarrofos?

SEBASTIANA. No sé. Voy a darles priesa.

Vase [por la] izquierda.

SENÉN. Ja tinc un disgust que em balda.
¡Renegue de la franquea!
En mirar-lo quansivol
a u com a cosa seua,
la immediata és demanar-li
diners. ¡Home, això condemna!

ESCENA XI

Don Senén, Tárrega, Julián y Facundo, por el foro.

JULIÁN. ¡Ha sido una acción villana!

TÁRREGA. Bon palo t'has emportat.

JULIÁN. El desafío era al sable.

TÁRREGA. Yo que sé de manejar...

FACUNDO. La gent d'honor...

TÁRREGA. Agraiu
que acudí el municipal...

JULIÁN. Pero aún nos veremos.

FACUNDO. Yo
te obligaré...

TÁRREGA. Ves a [e]spai...
I això de que et preferix
Rosario...

FACUNDO. ¿No hu creus?

TÁRREGA. Voràs
que prompte hu prove. Si és cert,
en seguida els faig[c] pagar...

Vase [por la] puerta [de la] izquierda.

JULIÁN. Barón, ¿qué me dice usté
de *La Víbora*? ¿Qué tal
le pareció mi soneto?

SENÉN. Este xiquet m'unflarà
en lo soneto...

FACUNDO. Poquet
no el remonta que digam...

JULIÁN. Es justicia...

SENÉN. No el llixquí,
les ulleres m'he[a] olvidat...

JULIÁN. ¡No lo leyó usté! Recuerdo
que empieza...
SENÉN. Xi, deixa estar...
JULIÁN. «No canto de los héroes la grandeza [40]
ni los amores de oriental sultana;
cantar quiero del ínclito Sollana,
el valor, el talento, la nobleza...»
FACUNDO. ¡Bien!
SENÉN. Bé estan...
FACUNDO. ¡Cada vers d'eixos
val un duro!
SENÉN. ¿Un duro val?
JULIÁN. «Canto su donosura y gentileza...».
SENÉN. Chico, no; no cantes más.
JULIÁN. Caballero, ya el desaire
me ofende...
SENÉN. No tinc el cap
per a romanços.
JULIÁN. Creí
que sabría usté apreciar
esa prueba de atención
dedicada a la amistad,
único móvil...
SENÉN. Sí, home...
Tots a traure'm... No hu pedràs...

Metiendo la mano en el bolsillo, saca cuatro cuartos [41], que le ofrece a Julián.

JULIÁN. ¿Qué hace usté...?
SENÉN. Tin, huit diners
pe'a un fumarell [42].
FACUNDO. ¡Julián!
JULIÁN. ¡Señor mío!
FACUNDO. Este baró
devia dur un ramal.
JULIÁN. ¡Tamaño ultraje...!
SENÉN. *(Sentándose)* Xi, marcha
al veneno. Ja estic fart...
FACUNDO. Caliéntate la cabeza,
ves: pe'a que ixca un incapaç
i et pague en un fumarell.
JULIÁN. ¡Me vengaré, pesia tal! [43]
He de escribirle un epigrama
sangriento.

ESCENA XII

Dichos y Tárrega, por la izquierda.

TÁRREGA. ¡M'ha despatxat
la molt carassera! ¡Estic
que me se'n du Barrabàs!
[A Senén] Cavaller...
SENÉN. ¿S'oferix algo?
TÁRREGA. Entere's d'això a l'instant.
Dándole la factura.
SENÉN. ¡Vive Cristo! En les caïres
d'esta casa condemnà...
¿Quin dimoni de mistura
hi ha ací que me s'ha apegat?
Cosmètic...
TÁRREGA. M'han dit que faça
vosté favor de pagar
eixa factureta.
SENÉN. Guapo;
pe'a això necessitarà...
¿Quant munta?
TÁRREGA. Vint-i-dos duros.
SENÉN. ¡Vint-i-dos duros!
TÁRREGA. En clau.[44]
SENÉN. ¡Vamos, ahí tens eixa píldora!
¡Bfu...! Ja estic jo tot suant...
Envíenmela a ma casa.
Ara no porte...
TÁRREGA. Es igual.
Pasarlo bien.
Vase por el foro.

JULIÁN. Me hase sospechar.
¡Franquearse así con este hombre!
FACUNDO. Jo en elles note algo estrany.
SENÉN. ¡Amolla vint-i-dos duros...!
Después diuen si u cau mal...
JULIÁN. Ya vienen; desde ahí dentro
podíamos observar...

Vase [por la] puerta [de la] derecha.

ESCENA XIII

Don Senén, Doña Sebastiana, Artemisa y Rosario, por la izquierda; a su tiempo, Julián y Facundo, por la derecha.

SEBASTIANA. ¡Pero qué locas, Jesús!
Estáis en un pie bailando [45]
porque os lleva al huerto [46].
ROSARIO. Prueba
que agradecemos. En pago
de la finesa, un clavel
le ofresco.

Dándole un clavel a Don Senén.

ARTEMISA. Jo no sóc manco.
SENÉN. ¡Ai, salameras! ¡Y cómo
me vienen embabucando!
SEBASTIANA. ¡No le digo a usté que son
lo más moninas...!
ROSARIO. ¿Qué? ¿Vamos?
SENÉN. Por mi parte...
SEBASTIANA. Anem, ¿lleváis
las autoncas? [47]
ARTEMISA. Sí.
SEBASTIANA. Pues andando.
ROSARIO. Yo, serquita del barón.
ARTEMISA. Y yo.
SEBASTIANA. ¿Qué dicha! Ir al lado
de pollas tan elegantes.
¿Eh?
SENÉN. Mujer, sí que voy ancho
y lleno de morcas [48].
SEBASTIANA. Tienen
el aire más aristocrático...

Aparecen Julián y Facundo por la derecha.

JULIÁN. ¿Van ustedes de paseo?
ARTEMISA. ¡Chica...!
JULIÁN. ¿Las acompañamos?
ROSARIO. No es menester...
ARTEMISA. Mos espiaven.

ROSARIO. Viene el barón.
SEBASTIANA. Hablad claro;
y si no viniera, igual.
ARTEMISA. Ya lo saben, pues.
JULIÁN. ¡Mil rayos!
Es usté una coqueta.
FACUNDO. I vosté una atra, Rosario.
SENÉN. ¿Què diuen?
SEBASTIANA. Res, que querían
babear[49], y aquí no estamos
para moñicotes. Ea...
JULIÁN. Corazón me sobra, y brazo
para darle una estocada
a un rival. *(A Senén)* Con usté hablo.
Armas, sitio y hora. Pronto.
Me mata usted o le mato.
SENÉN. ¡Este xic me desafia!
Sinyoret de punt de ganxo[50],
¿vols que en una punyà et colgue[51]
como si fueras un nabo?
JULIÁN. ¿Usté a mí?
SEBASTIANA. ¡Què fort hu ha pres
Baioneta! No haga caso...
FACUNDO. ¡Baioneta! Aún te se burlan.
JULIÁN. De coraje estoy temblando.
FACUNDO. Mà que este baró és molt bruto.
SEBASTIANA. Venga, chiquitas, andando.

ESCENA XIV

Dichos, y por el foro Toneta, luego el Casero y el tío Ramón.

TONETA. ¡Sinyor, quina coentor!
SEBASTIANA. ¿Tú qué quieres? Nos marchamos...
TONETA. El mig duro del remendo
de les botes.
SEBASTIANA. Ya das asco
con el mig duro. Barón,
¿lleva usté suelto?
SENÉN. Ni atado.
SEBASTIANA. ¡No lleva!
SENÉN. Quiero desir
que he de cambiar ahí bajo.
SEBASTIANA. Ahora te se pagará.
SENÉN. Vinga, no nos detengamos,

que se hase tarde, i ací
cada pas és un mal trago.

Aparecen el Casero y el tío Ramón, por el foro.

CASERO. ¿Pasó el soponcio? Me alegro.
SEBASTIANA. ¡Jesús! Mi cuñao y el amo.
Tenemos prisa. Si quiere,
puede volver otro rato.
CASERO. ¿Prisa? Más la tengo yo,
pero de aquí no me marcho.
SEBASTIANA. Le prevengo que en presensia
del barón, hombre de arraigo
y persona distinguida
no s'esmarre usté ni en tanto.
CASERO. ¡Señora...!
SENÉN. ¿De qué se trata?
CASERO. Si empieza usted insultando...
SEBASTIANA. Basta, con criailleros
no argumento yo.
CASERO. ¡Canastos!
SEBASTIANA. Venga el resibo. Barón, *El Casero le entrega un recibo.*
usté que es mi apoderado,
haga el favor de pagarle...
SENÉN. Pagarle, ¿qué?
SEBASTIANA. Unos atrasos...
CASERO. Quinse meses de alquiler.
SENÉN. ¿Quién, yo? Mujer, ¿que aquí estamos
en la Calderona? [52] ¡Bfu...!
SEBASTIANA. ¿Qué escucho? Tales vocablos
en una casa desente...
SENÉN. Señora, al hombre más manso,
en una píldora de esas
lo levanta usted en alto.
SEBASTIANA. ¿Y ha de ser yerno?
SENÉN. Ni yerno,
ni primo; hemos acabado.
SEBASTIANA. ¿Haría usté la empastrada...?
ARTEMISA. ¡Ay, mamá...!
ROSARIO. ¡Yo me desmayo!
SEBASTIANA. ¡Barón, que me se acsidentan!
SENÉN. ¡Que es muiguen!
TONETA. ¡Xa, quin escándalo!
SENÉN. No comeréis del titote.

Necessitava jo un carro
de diners pe'a pagar trampes.
SEBASTIANA. ¡Hombre vil!
SENÉN. ¡Vaya al diablo!
¡Bfu...! Si no em sangren, rebente
hui com un coet borratxo.

Vase por el foro.

ESCENA ÚLTIMA

Dichos, menos Don Senén.

SEBASTIANA. ¡Traidor!
ARTEMISA. ¡Qué infamia!
ROSARIO. Jo estic
correguda.
TONETA. ¡Alça, món!
JULIÁN I FACUNDO. ¡Bravo!
TONETA. Xas, persona distinguida.
CASERO. Se lució el apoderado.
SEBASTIANA. Todos ustés son gentusa
roín, que me está faltando.
TONETA. I vostés unes coentes
orgulloses, sinse un quatro.
CASERO. Verá usté el criaillero
cómo la lleva al juzgado
y la planta en el arroyo
y embarga aquí hasta los clavos.
JULIÁN. He de escribir una sátira
poniéndolas como un trapo.
RAMÓN. I en seguida jo t'agarre
i t'arrime quatre lapos.
JULIÁN. ¿Quién? Sitio y hora...
RAMÓN. ¡En silensio!
FACUNDO. Este vol dur atre palo.
SEBASTIANA. Ramón...
ARTEMISA. Tío...
SEBASTIANA. ¡Davant d'ell!
ROSARIO. Tots ací contra nosatros...
RAMÓN. Per més que del meu auxili
no mereixcau la demanda...
tu, cunyà... i elles, nebodes...
La sang no es pot tornar aigua.
Necessitat no tenieu

de que ningú us humillara,
si treballareu com atres
que són de tan bona casta...
Però aparentar voleu
sinse fonament ni causa,
i la misèria i les trampes
per fi us ixen a la cara.
(Al Casero) D'eixe deute responc jo.

CASERO. Corriente: usté, por su traza,
parece formal.

SEBASTIANA. Ramón,
vales muchísima plata.

RAMÓN. Vostés ací estan de sobra.

SEBASTIANA. ¡Si les dimos carabasa!

TONETA. ¡Peluquero, quant m'alegre!
Xiques, ja no vos tinc ràbia.

FACUNDO. Me ric.

JULIÁN. Creo que hoy le pego
a Luzbel una estocada.

Vase por el foro.

ROSARIO. Als cosins els escriurem...

SEBASTIANA. Es claro; pues no faltaba...
Si la nostra coentor
en un trot mos ha posat,
jo espere de la bondat
de vostés manco rigor.
Pues si demanant-lo atentes,
un aplauso mos negaven...
entonses sí que es quedaven
coentes estes *Coentes*.

FIN[e]

NOTES TEXTUALS

[a] A l'edició *ha*, regularitzem per evitar confusions.

[b] A l'edició *pugué*.

[c] A l'edició, *fas*, esmenem per evitar confusions.

[d] Cursiva en l'edició.

[e] A *OC*, s'indica: *Fin de la colección*.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Com queda clar en el nostre estudi, ni en *Les Coentes*, ni en *Bolot...*, ni en *Tadea...* apareixen tampoc els noms dels personatges, ni les dates o lloc d'estrena. Evidentment, ens trobem davant una de les darreres obres del nostre autor, però no podríem precisar si es tracta realment de l'última obra per Escalante. Si l'hem plaçada, doncs, en darrer lloc, és per mantenir la proposta de les *Obres Completes*.

[2] *Ecolocuà*. Deformació de la fonètica dels mots italians *eccolo qua*, que significa *vet ací*.

[3] *Factoret*. Diminitiu de *factor*: dependent de comerç.

[4] *Criaïlles*. Diminitu de *criades*. El negoci de les agències de treball per a criades no semblava gaudir de molta acceptació social. Vid. el sainet d'Escalante *El rei de les criaïlles*.

[5] *Añadido*. Peça de cabells postissos.

[6] *Sinyoreta de la gamba*. Suposem quin sentit té aquesta expressió, tot i que no la trobem recollida al *DCVB*. Voldrà dir, segurament, que es tracta d'una jove que es dóna importància, que té molts fums, i per això s'emprarà el mot italià *gamba*, en lloc de cama.

[7] No hem localitzat el general en qüestió, tot i que si tenim en compte que el *baró de Sollana* és en realitat *Senén* (de cognom, Sollana), no dubtem en qualificar-lo de personatge fictici.

[8] Es tracta, evidentment, de formes de pentinat, tot i que no podem precisar exactament com serien.

[9] *Macarró*. Terme que no té ací un valor clar. Possiblement tinga el de residu de fang o excrements, enganxats en alguna part del cos o del vestit. En tot cas, és un insult clar adreçat a Toneta.

[10] *Guapo!* Vid. nota [6] de *Els nòvios...*

[11] *Filosé*. O *filoseda*: teixit que pot ser de llana i seda, o de seda i cotó.

[12] És a dir, posar cartell o pasquins per anunciar que a casa es lloga.

[13] *La Llongeta*. Es tractarà de La llongeta del Mustassaf, establiment d'origen foral, on es control·laven les peses i mides dels comerços valencians.

[14] *Trabuco*. Entenem que vol dir una vivenda pobre i menuda, però aquesta accepció no l'hem trobada ni al *DCVB* ni al *DUE*.

[15] L'Eixampla de la capital valenciana és el barri construït entre el primer i el segon cinturó de ronda, i especialment el comprés entre les Grans Vies, el riu, el carrer de Colom i el de Russafa. Va començar a edificar-se a les darreries del XIX, tot i que la gran expansió urbanística d'aquesta zona es completarà als primers anys d'aquest segle. És un barri d'una gran riquesa arquitectònica, per extensió, poden considerar-se també zones de l'Eixampla les compreses entre les Grans Vies i el carrer de Guillem de Castro, i –molt especialment– entre les Grans Vies i el tercer cinturó de ronda.

[16] *Estar batent-se*. Estar tremolant, amb el cor bategant a molta velocitat, per causa d'una emoció o d'un sobreesforç.

[17] *Xanca*. Vid. nota [31] de *La Consoladora*.

[18] *Ball de llanceros*. Dansa de societat, que es balla en parelles i les figures de la qual són semblants al rigodó.

[19] *La masurca del Pirata*. La masurca és un ball semblant a la *polca*. El títol, com el del ball anterior (de *Virginia*) potser farà referència a la peça musical en concret, o al ballet (o espectacle) on es trobaven incloses aquestes peces.

[20] *Sisó*. Vid. nota [22] d'*El xiquet*...

[21] *Principal*. Dependent encarregat pel propietari de gestionar una tenda.

[22] *Facha*. Suposem que ací té el sentit de *fachoso*, persona mal feta, lletja, ridícula.

[23] La premsa satírica, d'àmbit local, comarcal o regional, va ser un dels fenòmens més característics de la premsa hispana del XIX i primer terç del XX. Els reduïts costos que tenia aquesta mena de publicacions feia molt fàcil la multiplicació de títols. Tanmateix, amb la Restauració, les lleis de censura contribuïren a augmentar el control de les institucions, i limitaren la capacitat crítica de les sàtires periodístiques (especialment les de tipu polític) amb un seguit de mesures repressives: fortes multes econòmiques, segrest de l'edició, prohibició temporal o definitiva de la publicació.

[24] *¡Ai, carabassa!* Exclamació amb caràcter pejoratiu. *Carabassa*, aquí equivaldria a cosa dolenta (pensem en el terme com a sinònim de suspens o de rebuig amorós).

[25] *Mitja vara*. La *vara* és alhora una unitat de mesura, equivalent a 906 mms., i un pal llarg. El sentit de l'expressió és clar: per apallissar-los no li cal ni una vara, té prou amb la meitat de la vara que com a venedor de teixits empraria per a amidar-los.

[26] *Saltafalles*. Terme molt expressiu, tot i que no recollit al *DCVB*, i que ve a significar persona lleugera, amb poc de trellat i capteniment.

[27] *Bromozo*. Estrictament, *bromós*, vol dir persona coberta de *broma* (boira), en traduir el terme al castellà, el personatge li dóna el sentit de *broma*, acció burlesca, que tots coneixem.

[28] No hem trobat enregistrada aquesta expressió, que té el sentit de trobar-se molt bé, *bentemplat* (temperat) com aquest instrument musical.

[29] *Floronco*. Per *floronc*, tumor inflamatori que es forma en l'espessor de la pell i termina en supuració.

[30] *Golondrino*. Floronc en l'aixella.

[31] *Sipela*. Per *erisipela*, malaltia infecciosa de la pell.

[32] *Flusiones*. «Acumulación de humores por enfermedad» (*DUE*).

[33] *Petar*. Terme emprat ací amb l'accepció d'agradar, plaure.

[34] *Terreta d'escurar*. Terra, normalment margosa, emprada per escurar i llevar el greix als perols, paelleres, etc.

[35] *Chelasias*. Evidentment, *gelosies*.

[36] Caldrà llegir *fa-cil-mén-te* perquè el vers no siga hipomètric.

[37] *Jamelar*. Per *camelar*: «conquistar. engatusar» (*DUE*).

[38] *Felpa*. En la seua accepció infreqüent de *paliza* (*DUE*).

[39] La Pobla de Vallbona. Municipi del Camp de Túria, proper de Llíria i a uns 19 quilòmetres de la capital. En el seu terme han predominat tradicionalment els conreus de secà, substituïts progressivament per la ceba i els tarongers.

[40] El començament d'aquest disparat sonet de *Julián* és una paròdia, descarada, del vers inicial de l'*Eneida* de Virgili: «arma virumque cano...».

[41] *Cuatro cuartos.* Moneda de poc valor, equivalent a vuit diners o dos qüens.

[42] *Fumarell.* Vid. nota [62] de *L'agüelo Cuc.*

[43] *Pesia tal.* Contracció de *pese a tal.* Expressa enuig (*DUE*).

[44] *En clau.* De l'expressió: *estar una quantitat en clau.* El mateix que en nombres rodons, sense fracció, sense sobrar-ne ni mancar-ne (*DCVB*).

[45] *Ballar en un peu.* Posar-se molt alegre per alguna cosa.

[46] Joc de paraules entre *hort*, establiment on se servien menjars i begudes (sovint fora de la ciutat), en aquest cas fraules, i la mot coneguda expressió de *dur-se algú a l'hort*, fer-li el que l'interessat vol, amb evident connotacions eròtiques.

[47] *Autoncas.* Deformació d'una paraula que no arribem a identificar.

[48] *Morcas.* En realitat, la *morca* és el solatge de l'oli, i per extensió de qualsevol líquid. ¿És un elogi o és una ironia de Senén? Escalante ha sabut trobar un terme (possiblement emprat per l'analogia fonètica amb *mozas*) realment deliciós per la seua ambigüitat.

[49] *Babear.* En sentit figurat: «obsequiar a una mujer con excesivo rendimiento» (*DUE*).

[50] *Sinyoret de punt de ganxo.* Suposem que vol dir senyoret d'aparença, fet de teixit, és a dir: no de carn ni ossos ni de cap cosa consistent.

[51] *Colgar.* Vid. nota [57] de *Matasiete...*

[52] *Calderona.* Serra propera a València, al nord de la ciutat, i que separa les conques del Túria i el Palància. Tradicional refugi de bandolers (i després de *roders*), va encunyar-se la frase per referir-se a un lloc on es furtava (en sentit real o figurat).

ÍNDEX GENERAL

Pàg.

VOLUM I

ÍNDEX DEL VOLUM I VII

INTRODUCCIÓ

Nota biogràfica 3
Criteris de la nostra edició 13

MILACRES VICENTINS D'ESCALANTE

Estudi introductori 19

LA MUDA 27
Notes textuals i crítiques 46

LA VANITAT CASTIGADA 49
Notes textuals i crítiques 67

RAQUEL

Estudi introductori 71
Text 79
Notes textuals i crítiques 169

EL DEU, DÈNEU I NORANTA

Notes introductòries 177
Text 181
Notes textuals i crítiques 207

Pàg.

LA CASA DE MECA

Nota introductòria 215
Text 219
Notes textuals i crítiques 248

LA SASTRESSETA

Estudi introductori 255
Text 259
Notes textuals i crítiques 285

¡QUÈ NO SERÀ!

Estudi introductori 293
Text 297
Notes textuals i crítiques 321

ANGELITO

Estudi introductori 327
Text 333
Notes textuals i crítiques 364

UN GRAPAET I PROU

Estudi introductori 375
Text 379
Notes textuals i crítiques 415

LA PROCESSÓ PER MA CASA

Estudi introductori 425
Text 431
Notes textuals i crítiques 459

EL BOU I LA MULA I L'ÀNGEL BOVO

Estudi introductori 469
Text 473
Notes textuals i crítiques 498

BUFAR EN CALDO GELAT

Estudi introductori 503
Text 507
Notes textuals i crítiques 536

Pàg.

EN UNA ORXATERIA VALENCIANA

Estudi introductori 547
Text 551
Notes textuals i crítiques 577

UNA NIT EN LA GLORIETA

Estudi preliminar 583
Text 585
Notes textuals i crítiques 611

LA FALLA DE SANT JOSEP

Estudi preliminar 625
Text 629
Notes textuals i crítiques 657

EL TROVADOR EN UN PORXE

Estudi introductori 667
Text 671
Notes textuals i crítiques 699

A LA VORA D'UN SEQUIOL

Estudi introductori 709
Text 711
Notes textuals i crítiques 736

LA «SENSERRÀ» DEL MERCAT

Estudi introductori 749
Text 755
Notes textuals i crítiques 784

LA XALA

Estudi introductori 793
Text 797
Notes textuals i crítiques 826

EL REI DE LES CRIAÏLLES

Estudi introductori 831
Text 835
Notes textuals i crítiques 861

Pàg.

BARRACA EN LO CABANYAL

Estudi introductori 869
Text 873
Notes textuals i crítiques 902

UN TORERO D'ESTOPA

Estudi introductori 909
Text 913
Notes textuals i crítiques 942

JERONI I RITETA

Estudi introductori 947
Text 951
Notes textuals i crítiques 977

EL TIO CAVIL·LA

Estudi introductori 983
Text 989
Notes textuals i crítiques 1044

¡FUGINT DE LES BOMBES!

Estudi introductori 1051
Text 1055
Notes textuals i crítiques 1081

VOLUM II

ÍNDEX DEL VOLUM II VII

L'ESCALETA DEL DIMONI

Estudi introductori 1087
Text 1091
Notes textuals i crítiques 1126

LA MOMA

Estudi introductori 1133
Text 1137
Notes textuals i crítiques 1165

Pàg.

¡ALS LLADRES!

Estudi introductori 1171
Text 1175
Notes textuals i crítiques 1210

UNA SOGRA DE CASTANYOLA

Estudi introductori 1217
Text 1221
Notes textuals i crítiques 1276

ENDEVINA, ENDEVINALLA

Estudi introductori 1283
Text 1287
Notes textuals i crítiques 1315

MENTIROLA I EL TIO LEPA

Estudi introductori 1323
Text 1325
Notes textuals i crítiques 1351

TRES FORASTERS DE MADRID

Estudi introductori 1355
Text 1361
Notes textuals i crítiques 1414

LES TRES PALOMES

Estudi introductori 1421
Text 1423
Notes textuals i crítiques 1453

LES XIQUES DE L'ENTRESUELO

Estudi introductori 1457
Text 1461
Notes textuals i crítiques 1492

¡TONICO!

Estudi introductori 1497
Text 1501
Notes textuals i crítiques 1530

Pàg.

DES DE DALT DEL MICALET

Estudi introductori 1535
Text 1537
Notes textuals i crítiques 1561

L'AGÜELO CUC

Estudi introductori 1565
Text 1569
Notes textuals i crítiques 1597

EL XIQUET DEL MILACRE

Estudi introductori 1603
Text 1605
Notes textuals i crítiques 1634

OROS SÓN TRUMFOS

Estudi introductori 1639
Text 1641
Notes textuals i crítiques 1664

LES CRIAES

Estudi introductori 1669
Text 1673
Notes textuals i crítiques 1700

ELS NÒVIOS DE MA CUNYÀ

Estudi introductori 1705
Text 1707
Notes textuals i crítiques 1739

CORRUIXETES

Estudi introductori 1743
Text 1747
Notes textuals i crítiques 1775

L'HERÈNCIA DEL REI BONET

Estudi introductori 1781
Text 1785
Notes textuals i crítiques 1816

Pàg.

LA CONSOLADORA

Estudi introductori 1821
Text 1825
Notes textuals i crítiques 1851

LA PATTI DE PEIXCADORS

Estudi introductori 1857
Text 1861
Notes textuals i crítiques 1892

MATASIETE, ESPANTAOCHO

Estudi introductori 1899
Text 1905
Notes textuals i crítiques 1937

LEPE I TALALA

Estudi introductori 1943
Text 1947
Notes textuals i crítiques 1973

UN BUEN MOSSO

Estudi introductori 1981
Text 1985
Notes textuals i crítiques 2017

TRAPOTROLES

Estudi introductori 2023
Text 2027
Notes textuals i crítiques 2055

TADEA LA COSSETERA

Estudi introductori 2059
Text 2063
Notes textuals i crítiques 2087

BOLOT D'OROS I MÀ

Estudi introductori 2091
Text 2095
Notes textuals i crítiques 2121

Pàg.

LES COENTES

Estudi introductori 2127
Text 2131
Notes textuals i crítiques 2160

ÍNDEX GENERAL 2163

EDICIONS ALFONS EL MAGNÀNIM
INSTITUCIÓ VALENCIANA D'ESTUDIS I INVESTIGACIÓ
GENERALITAT VALENCIANA
DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE VALÈNCIA

VOLUM II

L'ESCALETA DEL DIMONI

LA MOMA

¡ALS LLADRES!

UNA SOGRA DE CASTANYOLA

ENDEVINA, ENDEVINALLA

MENTIROLA I EL TIO LEPA

TRES FORASTERS DE MADRID

LES TRES PALOMES

LEX XIQUES DE L'ENTRESUELO

¡TONICO!

DIES DE DALT DEL MICALET

L'AGÜELO CUC

EL XIQUET DEL MILACRE

OROS SÓN TRUMFOS

LES CRIAES

ELS NÒVIOS DE MA CUNYÀ

CORRUIXETES

L'HERÈNCIA DEL REI BONET

LA CONSOLADORA

LA PATTI DE PEIXCADORS

MATASIETE, ESPANTAOCHO

LEPE I TALALA

UN BUEN MOSSO

TRAPOTROLES

TADEA LA COSSETERA

BOLOT D'OROS I MÀ

LES COENTES

EDICIONS ALFONS EL MAGNÀNIM
INSTITUCIÓ VALENCIANA D'ESTUDIS I INVESTIGACIÓ
GENERALITAT VALENCIANA
DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE VALÈNCIA